

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени АЛЬ-ФАРАБИ

**«ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВОДИДАКТИКА
ЖӘНЕ АУДАРМАТАНУ: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
МЕН ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ»**

атты халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научной и учебно-методической конференции

**«ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВОДИДАКТИКА
И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ»**

MATERIALS

international scientific and educational conference

**«PHILOLOGY, LINGUODIDACTICS
AND TRANSLATION STUDIES: ACTUAL ISSUES
AND DEVELOPMENT TRENDS»**

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени АЛЬ-ФАРАБИ

«ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВОДИДАКТИКА ЖӘНЕ АУДАРМАТАНУ:
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ»
атты халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научной и учебно-методической конференции
«ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВОДИДАКТИКА И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ:
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ»

MATERIALS

international scientific and educational conference
«PHILOLOGY, LINGUODIDACTICS AND TRANSLATION STUDIES:
ACTUAL ISSUES AND DEVELOPMENT TRENDS»

Алматы
«Қазақ университеті»
2020

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
филология және әлем тілдері факультетінің
шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасы баспаға ұсынған*

Редакциялық алқа:

Аймагамбетова М.М., Акимбекова Г.Ш., Қазыбек Г.Қ., Кенжеқанова Қ., Искакова Г.

Құрастырушылар:

филология ғылымдарының кандидаты, доцент Қазыбек Г.Қ.
филология ғылымдарының кандидаты Акимбекова Г.Ш.
PhD докторы Кенжеқанова Қ.К.

«Филология, лингводидактика және аударматану: өзекті мәселелері мен даму тенденциялары» атты халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференция материалдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 235 б.

ISBN 978-601-04-5152-0

Жинақ 2020 жылы 27 қарашада әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасында өткен «Филология, лингводидактика және аударматану: өзекті мәселелері мен даму тенденциялары» атты халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференция материалдары негізінде дайындалды. Аударматану әдістемесі, әдеби байланыстар, көркем аударманы талдау мен бағалаудың және тіл білімінің өзекті мәселелеріне назар аударылады.

Аударматану әдістемесі мәселелерімен айналысатын мамандарға, жас ғалымдар мен студенттерге, магистранттар мен докторанттарға арналады.

ТІЛ БІЛІМІ МЕН АУДАРМАНЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЖЕКЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН АНТРОПОНИМДЕРІНІҢ ЛИНГВО-СЕМАНТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ТАЛДАУ

И.К. Азимбаева, С.А. Сайидова

Ғылыми жетекшісі: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың PhD докторанты
Әл-Фараби ат. ҚазҰУ-дың, 4-курс студенті,
Алматы, Қазақстан

Түйін сөздер: антропоним, сөзжасам, префиксоид, nomina propria, антроформант, антропотүбір, морфология.

1. Кіріспе

Жалпы жалқы есімдер кез-келген халық үшін өте маңызды және тілдегі сөздердің белгілі бір категориясын құрайды. Жалқы есімдердің шығу тегі мен тарихын (nomina propria) әр түрлі ғылым салалары зерттейді: философия, тарих, этнография, география, бірақ лингвисттерді жалқы есімдер көбірек қызықтырады, олар сөздердің бұл категориясын тіл мен сөйлеудің ажырамас бөлігі ретінде қарастырады.

Жалқы есімдер мен жалпы есімдердің өзара байланысы және тұрақты айналымы бар. Олардың өзара ауысуы тілдік сөздік қорының динамикасының табиғи көздерінің бірі болып табылады. Генетикалық тұрғыдан Жалқы есімдер жалпы есімдерге негізделген, тілдегі екінші дәрежелі атау болып табылады. Атаудың теориялық мәселелеріне терең бойламай қазақ және ағылшын антропонимдерін қарастыруға көшейік.

Антропонимның құрылымы ұғымы антропонимның құрамына кіретін морфологиялық (сөзжасамдық) бірліктердің, яғни оның компоненттерінің өзара байланысының сипаттайтын ұғым. Антропонимдердің компоненттеріне түбір және қосымша жатады. Барлық антропонимдердің түрлерін жалпы антропотүбірлер деп атауға болады. Антропотүбір – антропонимдік лексеманың антроформант бөлігін алып тастаған кезде қалатын бөлігі.

2. Ағылшын және қазақ тіліндегі антропонимдердің сөз құрамы.

Адамға ат беру процесі терең әлеуметтік сипатта болады. Кез-келген халықта бұл үрдістің өзіндік ерекшеліктері бар. Зерттеулерге қарасақ, тарих пен қоғамының дамуы жалқы есімдерден көрінетіндігін көрсетеді. Қазақ халқына келетін болсақ, қазақ атауларының көпшілігінде белгілі бір мағына мен мотивация бар. Түрлі қиын кезеңдерден өткен қазақтарбалалар есімдерінің мағынасы кейіннен өмірлеріндегі өзгерістер мен оқиғаларға жауап берді деп есептеген. Күрделі атаулар түбірге қосымша немесе екінші бір түбірдің жалғануы нәтижесінде жасалады.

Жалқы есімдер көбіне қосымшаның жалғануы арқылы жасалады. Жұрнақтар мен префиксоидтер сөзжасам элементтері болғандықтан, олардың түбірге қосылуы ақылы жаңа сөз жасалынады. Олар тілде кеңінен қолданылып, дербес лексикалық мағынасы бар ауызша белгілер болып табылады. Мысалы: бек (Айбек, Нұрбек), хан (Абылайхан, Гүлайхан), жан (Жанерке, Жандос), ай (Айман, Айгүл), нұр (Нұрали, Айнұр), гүл (Гүлназ, Гүлбану), заа (Айзаа, Гүлзаа), бибі (Бибінұр, Бибігүл) және т.б. Соңғы жиырма жыл ішінде «Нұр» жалғануы арқылы жасалған есімдер өте танымал болды, сірә, бұл Қазақстан Президенті – Нұрсұлтан есімі түсіндірсе керек. Мысалы әйелдер есімдерінде: Нұр – Айнұр, Нұргүл, Бибінұр, Нұрзаа, т.б. Ал ерлер есімдерінде түбір және сөзжасамдық компонент ретінде кездеседі, мысалы: Нұрсұлтан, Нұрали, Алинұр, Нұрбек, Нұржан.

Қазақтың жеке есімдері көбінесе екі түбірдің қосылуы арқылы жасалады: Сейітжаппар, Мұхамметәлі, Сапармұрат, Ахметкәрім, т.б. Тілдегі жалқы есімдердің сөз құрамы да есімдердің пайда болу фактісі болып табылады, бұл жағдайда есімнің элементтері «сөйлеседі»: Нұрбала (нұрлы бала), Айтурған (жаңа ай туады).

Қазақтар мұсылман жұрты болғандықтан жәнеде ауыр жұмыстармен ұлдар айналысатын болғандықтан, көп отбасы ұл туылғанын қалайды. Сондықтан, ер және ұл сөздері көптеген жеке есімдердің атрибутына айналды, қыздары көп отбасылар ұл туылсын деп қыздарына Ұлтуғар, Ұлболсын, Ұлмекен, Ұлжан; ер балаларға Ербол, Ержан, Ернар деген аттар берілді.

Ағылшын тіліне келетін болсақ, ағылшын антропонимдерінің құрылымын жай, күрделі, туынды деп қарастыра аламыз.

Жай антропонимдер қатарына бір ажырамас антропотүбіреге (бір ғана түбірден жасалған) атаулар (есімдер) мен тегілер жатады. Мысалы: есімдер: John, Jack, Mary, Anne, Sarah, James, David, Mark, Cherry, Ivy, Agnes; тегілер: Smith, Ward, Day, Dale, Dean, Castle, Chaplin, Boyle, Grant, Adam. Бұл антропонимдер бүгінде ағылшын тілінде көп пайдаланылуда.

Күрделі антропонимдердің жасалу жолдары: екі түбірлі жалқы есімдер(7-9ғ): Edward, Wufstan; етістікпен қолданылатын қысқа мәтін түріндегі онимдер (16-17 ғ.): Life Well, From Above; сөйлем-есімдер (16-17 ғ.) Jesus-Christ-come-into-the-world-to-save Barebone; Контаминация жолымен (17-18 ғ.): Mary+Anne=Marianne, Sara(h)+Linda=Salinda және т.б. Ағылшын фамилияларында топонимдерді құрайтын элементтер көп кездеседі. Мысалы: -wood (Sherwood, Westwood), -brook (Holbrook), -land (Rutland), -ford (Clifford).

Туынды антропонимдердің жасалу жолдар: антропотүбірге кішірейткіш жұрнағы (-ie, -y) жалғануы арқылы (Annie, Johny, Evy); антропотүбірдің басы не ортасының қысқартылуы не түсіп қалуы арқылы (Christina – Tina, Adeline – Aline, Jessica – Jess, William – Will, Thomas – Tom); антропотүбір қысқартылып оған кішірейткіш жұрнағының қосылуы арқылы (-ie, -y): Betty, Teddy, Jessie, Benny.

3. Жаңа заман ағылшын және қазақ антропонимдері.

Жаңа заман ағылшын және қазақ антропонимдерінің бейнесі қалыптасуына әдебиет айтарлықтай ықпал етті. XVII-XIX ғ.ғ. ағылшын қоғамдаәдебиеттің рөлі айрықша болып, Свифт, Дефо, Сидней, Спенсер, Милтон т.б. шығармаларындағы кейіпкерлердің есімдері көп қойыла бастады. Көптеген жазушылар жаңа антропонимдерді өздері ойлап шығара бастады. Мысалы: Шекспир шығармасынан алынған жалқы есімдер: Silva, Jessica, Ophelia (Гамлет), Сиднейдің шығармасынан: Pamela, Stella, Vanessa.

Ал XVIII ғасырда орта және көне ғасырлардағы кейбір антропонимдер қайтадан дами бастады, оған себеп готикалық романдарға деген қызығушылықтың артуына мен сұраныстың қайта тууы болды. Мысалы: Rasabel, Arthur, Emma, Matilda, Rowena, Alfred, Edgar. Л.Кэрролдың «Alice's adventures in Wonderland» (1865) деген ертегі шыққаннан кейін Alice деген есім көптеп қойыла бастады.

XX ғ. әйелдер есімдеріде құстардың аттарымен байланысты есімдер көп кездесті. Мысалы: Dove – көгершін, кептер, Merl – сайрауықтар, Raven – құзғын т.б. Сонымен қоса, жаңа антропонимдер қатарына Harry, Jolie, Gypsy, Joy секілді есімдер кірді. Бұл есімдерді баланың өмірі бақыт пен шаттыққа толсын деп қойды.

Статистика бойынша барлық ағылшындықтардың балаларына туылған кезінде екі есім; жалқы және орта есім беріледі. Қазіргі ағылшын есімдерінде адамға бір емес бірнеше орта есім қойыла береді, себебі, оларда орта есім санын шектейтін заң жоқ: Edward Anthony Richard Louis, Charles Philip Arthur George, Theodore Albert Daniel Smith. Белгілі бір адамды басқалардың арасынан ажырату орта есім қойылған, ол бүгінгі күнге дейін жалғасуда.

Ал қазақ халқына келетін болсақ, әр кезеңде қазақ атаулары өзіндік ерекшеліктерімен із қалдырып отырды. 1917 ж. Қазан төңкерісінен кейін Совет, Октябрь, Совхозбек деген есімдер қойылды. Сонымен қоса Сайлау, Майдан, Вокзал, Поезбай деген есімдерде кездесті.

XX ғасырдың ортасы қазақ отбасылары үшін қиын-қыстау кездердің бірі болып балалар өлімі көбейді, ата-анасы балаларына көзге көп түспесін, көз тимесін деп, баланы қорғау мақсатында қарапайым есімдер қоя бастады: Елемес, Елеусіз және т.б.

Олжас Бадинұлы XXI ғасырдағы балалар аттарының қазіргі тенденцияларын талдай отырып, қазақтар баланың дүниеге келуіне әрдайым қуанатындығын және ата-аналардың үлкен жауапкершілігі олардың балалары қандай атқа ие болатындығында екенін байқады. Автор қазақтың төл есімдерінің арасында тарих пен экономиканың жағымсыз эмоциялары бар атаулар пайда болғанына қынжылады: Бин Ладен, Дағдарыс (дағдарыс) [1]. Мәдениеттің төмендігінің дәлелі – сорпа операларының кейіпкерлерінен кейін қойылған атаулар; ата-аналар бұл атау тек дыбыстық емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени маңызды болуы керек екенін ұмытады. «Вечерняя Астана» газетінің хабарлауынша, ерекше және таңқаларлық есімдер арасында 2012 жылы Яха, Жебе, Тайна, Хурнисса, Пернекыз, Шохруххан, Окилахон, Лионелла, Гартмут және Бриллиант сияқты атаулар бар [2]. Қарағанды

облысында қазақ отбасы ұлына Йолка (шырша) деп ат қою арқылы қоғамды таң қалдырды, оның толық аты-жөні – Йолка Раханұлы Раханов. Балаға жаңа 2013 жылдан бір сағат бұрын дүниеге келу бақыты бұйырмады.

2012 жылы өткен саммиттен кейін қыздарға Самита, ал сол жылы Азия Олимпиада ойындарынан кейін Азиада есімі пайда болды.

4. Қорытынды

Қорытындылай келе, жалқы есімдернің маңыздылығына тағы бір рет тоқталайық, жалқы есімдер тек тілдік тұрғыдан ғана шектелмейді, онда әр халықтың танымы, тәрбиесі, тарихы, рухани және материалдық мәдениеті көрсетіледі. Біз жалқы есімдерді зерттеу арқылы сол ұлт туралы көптеген мәліметтер жинай аламыз. Сонымен қоса, антропонимдер сиқырлы күшке ие екендігі және оның адам болмысына әсер ете алатыны бізге ежелден белгілі. Зерттеулер көрсеткендей, аттастар менталитеті, мінезі, тіпті сыртқы келбеті жағынан бірдей болып келетіндері көп кездеседі. Бірдей аттас адамдардың өмірлік жағдайы өте ұқсас екендігі қызықтырақ болғанымен, мұның барлығын тек атаулардың сиқыры деп қана түсіндіре аламыз.

Баланың есімі оның болашақ тағдырына үлкен жауапкершілікпен таңдалуы керек. Ұлы Гете былай деп жазды: «Адамның аты – иықта салбырап тұратын шапан емес, оны ұстап тұруға және тегістеуге болады, бірақ тері, жабысқақ киім, оны адамға зиян келтірмей өшіруге немесе кесуге болмайтын мата сияқты» [4, 280].

Антропонимдер мәдени, тарихи және әлеуметтік тұрғыдан ғана емес, рухани өмір тұрғысынан да маңызды. Бірде Мұхаммед пайғамбар: «Өмірдің соңғы сағатында сіз өз атыңбен және әкеңіздің атымен аталасыз. Сондықтан балаларға жақсы есімдер беріңіз» [1].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бәдірұлы О. Есті есімдерді еске түсіріңіз // Астаналық ақшамы, No3 (2913), 10 қаңтар, 2013 ж.
2. Какије v mode imena? // Вечерняя Астана, No7 (2928), 17 қаңтар, 2013 ж.
3. «Халықтар мен мәдениеттер» сериясына арналған материалдар. XXV шығарылым: Ономастика. 1-кітап. Атауы және мәдениеті. Мәскеу: РГА Оттология және антропология институты. 1993. – 250 ж.
4. Solomnik A. Filisofiya znakovyh жүйесі мен жазық. Минск: МЕТ, 2002, 408б.

ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДАҒЫ ОРНЫ

И.Қ. Азимбаева

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Шетел филологиясы
және аударма ісі кафедрасының аға оқытушысы
Алматы, Қазақстан

Түйін сөздер: фразеологиялық бірлік, түпнұсқа тілі, аударма тілі, мәдениетаралық коммуникация, мағына дәлдігі, мәнмәтін.

Мәдениетаралық байланыста адамдардың іс-әрекеті әр алуан сипатта көрініс табады. Тұлғалық, әлеуметтік, топтық, кәсіби, мәдени және т.б. функционалды аймақтарды қамтитын коммуникативтік әрекет барысында жекелеген мәдени лексемалар, сөз тіркестері, мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар мен фразеологиялық бірліктер қолданылады. Бұл тұрғыда адресаттың фондық білімінің жеткіліксіздігі негізінен фондық лексика мен фразеологиялық бірліктердің ішкі формасымен байланысты. Мұндай тілдік бірліктердің мәдени факторлары метатілдің қажеттілігін көрсетеді. Фразеологиялық бірліктер – бұлар «ментальді бірліктер». Кез келген тілдің фразеологизмдері сол тіл өкілдерінің ұлттық менталитеті мен көзқарастарын және дүниетанымын айқын танытады. Менталитет белгілі бір халық тудырған және ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырған материалды және рухани мәдениетте көрініс табады. Әдетте фразеологиялық дискурста оның мәні бірден түсінікті бола кетпейді. Мәдениетаралық байланыстың басты мақсаты – сол ұлтты тану. Басқа халықтың мәдениетін қабылдау және тану, оның өміріне қызығушылық таныту және әрі қарай коммуникативті дағдыларын игеру осы мақсатқа жетудің сатылары болып саналады. М.М. Бахтин айтқандай, «Бөтен мәдениет тек өзге мәдениеттің көз алдында

ғана өзін толығырақ және тереңірек ашады... Бір мағына өзге, «бөтен» мағынамен кездескеннен және түйіскеннен кейін өз тереңдігін ашады: олардың арасында осы мағыналардың, осы мәдениеттердің тұйықтығы мен сыңаржақтылығын игеретін диалог (сұхбат) сияқты нәрсе басталады» [1, 457]. Әлеуметтік топтар мен мемлекеттік институттар, қоғамдық ұйымдар, жекелеген мәдениет қайраткерлері арасындағы мәдени байланыстар қоғам өмірінің барлық саласын қамтиды.

Белгілі бір мәдениетаралық коммуникация қатысушылары арасында өтетін коммуникативті үрдісте екіжақты мәліметтермен алмасу, бір-біріне әртүрлі ақпараттарды жеткізу әрекеттері жүреді. Қабылданған ақпарат қандай да бір таңбалық-символдық жүйе бойынша кодталады. Адресат пен адресант арасында ақпаратпен алмасу декодтау немесе түсіндіру көмегімен жүзеге асады [2, 109].

Мәдениетаралық коммуникативті ситуация екі жаққа тек өз халқы үшін дәстүрлі болып саналатын ақпаратты жеткізу формасын көрсетіп қана қоймай, басқа халық өкілдерінің өмір салтының ерекшеліктерімен бірлесе өрбитін қарым-қатынас этикеттерімен де танысуға тура келеді. Ғалым Ю.М. Лотман былай дейді: «Бұл адамдар өзара, біріншіден, коммуникативті, екіншіден, символикалық мәні бар сұхбат құратын топтарда ғана жүзеге асатын байланыс түрі» [3, 8]. Сұхбат барысында бұл үрдіске қатысатын әртүрлі ұлт өкілдері, қалай болғанда да, өздерін даралап тұратын ментальды ерекшеліктерін көрсетеді. Оған этносқа тиесілі тілдік мәдениет пен этикетті, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар жайлы жинақталған білімді, әлеуметтік мәртебені, діни наным-сенімдерді, бірегей ментальды ойлау ерекшеліктерін жатқызуға болады. Олардың бәрін ұлттың болмысының символикалық ерекшеліктері деп есептеуге болады. Мәдениетаралық байланыстың жүзеге асуы кезінде тұлғаның әлем жайлы түсініктері толығырақ түседі.

Қазіргі таңда ментальды лингвистика, психолінгвистика, аударматану, мәдени антропология т.б. ғылым салаларында әрі адамдардың ұстанымында, ойлау жүйесінде, жүріс-тұрысы мен әдет, дағдыларында, әрі алуан түрлі тілдік жағдайларда көрініс табатын түрлі мәдениеттердің «қақтығысы» мен «шиеленісі» мәселелері кеңінен қарастырылып келеді.

Әлемдік тіл ғылымында «Сепир-Уорф болжамы» деп аталатын танымал тұжырымдама бар. Аталмыш тұжырымдаманың негізгі қағидасына сәйкес, тілдің құрылымы ойлау мен дүниені танудың да құрылымын айқындайды. Осыған сәйкес, этнос мәдениеті мен жеке тұлға тұрғысынан қарастыратын теориясынан қалыптасады деген көзқарас қалыптасқан. Бұл ереже мәдениетаралық байланыстың ғылыми негізінің ұстынына айналды. Ал «мәдениетаралық коммуникация» термині негізінен өткен ғасырдың 70 жылдарында пайда болды. Бұл терминнің анықтамасы 1972 жылы жарыққа шыққан Л. Самовар, И. Портердің «Коммуникация между культурами» оқулығында берілген. Осы кезеңде мәдениетаралық коммуникацияның ғылыми бағыттары анықтала бастады. Оның негізінде ұлттар арасындағы мәдени қарым-қатынаста сол ұлттың тілін білмеу салдарынан орын алатын өзара түсініспеушілік жайттарын електен өткізіп талдауға деген қажеттілік жатыр. Зерттеушілер мәдениетаралық коммуникацияда әлеуметтік, психологиялық және лингвистикалық бағыттарды бөліп алады. Бұлай жіктеу зерттеу нысаны мен қолданылатын әдіс-тәсілдермен байланысты. Мәселен, әлеуметтанушылар мәдениетаралық коммуникацияны әртүрлі ұлт пен ұлыс өкілдері арасында дәстүрлі сауалнама жүргізу арқылы зерделейді. Олардың зерттеу нәтижелеріне деген сұраныс кез келген халықаралық транскорпорациялар тарапынан туындап отыр.

Психологиялық бағыт басқа мәдениеттердің ықпалымен әртүрлі әлеуметтік топтарда өтіп жататын өзгерістерді, стереотиптердегі айырмашылықтарды айқындауға арналған. Соңғы уақытта мәдениетаралық коммуникация дискурсінің прагматикалық функциялары басқа да мәдени факторларды анықтады. Мәселен, іскерлік хаттар, көпшілік алдында сөз сөйлеу үрдісі де мәдениетаралық коммуникацияда қарастырылады.

Ал жоғарыда көрсетілгендерден ерекшелігі, мәдениетаралық коммуникацияның лингвистикалық бағыты мәдени қарым-қатынас тілдің көмегімен қалай қалыптасады деген сұраққа жауап іздейді, қандай коммуникативті контексте пікір алмасу, өзара түсіністік, бір-бірін ұғына алмау, ақпарат алмасу үрдістерінің жүзеге асатынын зерделейді. Лингвистикалық бағыттың тағы бір ерекшелігі коммуникативті әрекет түрлерінің бірігуіне әкелетін дискурсқа айрықша назар аударуымен түйінделеді (интегралдану үрдісі). Орыс ғалымы Вежицкая сөз, сөз тіркестері мен мәтіндерді басқа тілдердегі аударма нұсқаларымен салыстыра келе, мәтіндегі семантикалық ерекшеліктердің метатіліне сүйене отырып, балама сөздерді тікелей аударудың түпнұсқа мәтіннің маңызды мәдени сипатын жойып жіберетінін көрсетеді [4, 40].

Мұндай сәйкессіздік қазақ тіліндегі әдеби шығармаларды басқа тілдерге аудару кезінде орын алып отырады. Ұлттық мәдениетпен байланысты сөз тіркестерін калька тәсілімен аударған кезде жартылай балама, толық балама сөздерді қолдану талабы ескерусіз қалып отырады.

Кейде калькамен аударған кезде ой түсініксіз болып кетеді. Мәселен, Бердібек Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» повесінде сөйлемдегі мақалдың аудармасы орысшаға калька тәсілімен сөзбе-сөз аударылған.

«Бізде дұрыс айтады... *ағасы бардың жағасы бар*» сөзбе сөз «У нас говорят вполне справедливо: *у кого есть брат, у того и воротник*» [5, 151]. Туысқандық қатынастарда көрініс табатын қазақ мәдениетінің ерекшелігі – ұлттың өзіндік болмысын анықтайтын қасиеттердің бірі. Ал қазақ тілі басқа түркі тілдерінің ішіндегі туысқандық байланыс атауларына ең бай тіл саналады. Мақалдың мазмұнында егер біреудің ағасы болса, демек, ақылшысы, көмекшісі, қорғаушысы бар деген сөз. Ал аудармадағы «воротник» сөзінің ешқандай ұғыммен ассоциацияланбайтыны белгілі. Мұндай сәтсіз аударманың салдарынан басқа мәдениет өкілінің осы жерде не айтылғанын ұқпай кететіні анық.

Оған «Абай жолынан» да мына мысалды келтіруге болады.

Түпнұсқада:

Тәсбиғын жиі тарта түсіп, өңін Ұлжан жүзінен шұғыл бұрып алып, *тәһлил айтып*, сыбырлап кетіп, дұғамен бет сипады [Абай жолы, II том, 133].

И со стуком перебирая четки, он с величественным видом отвернулся от супруги, стал *шептать молитву*, провел ладонями по лицу [Путь Абая, Том II, 180].

Тәһлил айту қазақтың діни дүниетанымында «Лә иләһә иллалла», яғни кәлимань көп рет деп қайталауды білдіреді. Оны дәлме-дәл аудармай, мағынасын тереңінен ашып бергенде бұдан да ұтымдырақ болатын еді. Жай ғана *шептать молитву* деп бергеннен бұл тіркестің діни сипаты оншалықты ашылмай қалған. Сондықтан аудармашы кітапты аударуға кіріспей тұрып, діни-рухани тіркестердің, қағидалардың мән-маңызын да біраз зерделей түскені жөн еді деп санаймыз.

Орыс тіл білімінде мәдениетаралық коммуникация жайлы зерттеулер бастапқыда әлеуметтік лингвистиканың бір саласы ретінде қарастырылды. С. Г. Тер-Минасованың «Тіл және мәдениетаралық коммуникация» атты оқулығы осы ғылым саласындағы алғашқы еңбектердің санатына жатады [6, 200]. Мұнда автордың құнды пікірі берілген: «Көрініп тұрғандай, тіл мәдениеттің айнасы ретінде халықтың өмір салты мен менталитетіндегі барлық маңызды және тұрақты өзгерістерді көрсетеді». Бұл пікір мәдениетаралық коммуникацияның маңызын нақтылай түседі. Сонымен қатар автор тілдегі мәдениет феноменінің маңызын төмендегідей сипаттайды:

«Төл мәдениет арқылы адамның дүниетанымы, өмір салты, менталитет және т.б. туралы пайымдаулары тереңрек қалыптасады. Бір қызығы, адамдардың басым бөлігі өзге мәдениет өкілдерінің іс-әрекеті, олардың өз мәдениеттерінің көрсеткіші екенін түсіне тұрып, өздерін төл мәдениетінің өнімі деп санамайды. Тек өз мәдениетінің аясынан шыққанда, яғни басқа дүниетаныммен, көзқараспен және т.б. қарсы келгенде ғана өзіндегі қоғамдық сананың ерекшелігін ұғынып, мәдениеттер айырмашылығын немесе қақтығысын көре алады» [6, 41].

Бір халықтың тілінде ғана кездесетін, яғни басқа тілдерде баламасы табыла бермейтін фразеологиялық тіркестер сирек қолданылатын экзотизмдер деп атау құқығына ие болғанымен, кәсіби аудармашы үшін күрделі әрі сондай-ақ өте қызықты міндет ретінде танылады. Орыс тілші ғалымы В.С. Виноградов осы міндетті орындау тәсілдері ретінде мынадай жолдар ұсынады:

1) Транскрипция. Аудармашы бұл тәсілді қолдану кезінде оқырманға беймәлім шет тіліндегі сөзді ана тілі арқылы жай ғана транскрипциялап береді. Содан кейін аталмыш сөздің түсініктемесі беріледі. Іс жүзінде, біз аударма мәтінінде жаңа экзотизмнің пайда болғаны жайлы айта аламыз, ал бұл тілдік бірлік кейіннен сол тілдің негізгі лексикалық қорына еніп кетуі де мүмкін. Яғни осы тәсіл арқылы ұсынылған сөздер біраз уақыт өткеннен кейін неологизм ретінде сол елдің сөздік қолданысынан орын алуы ықтимал. «Абай жолының» түрік тіліндегі аудармасы мен түпнұсқа мәтінді осы тәсіл негізінде салыстырып көрейік:

– Біз молданы да бүгін шақырып алып, бата қылдырып жақсы тілекке арнап, бір *бозқасқа шалдық* [Абай жолы, II том, 121].

– Biz mollayı da bugün davet edip dua ettirerek hayırlı işe adayıp bir *bozkaska kestik*. Molla, ervahlara sığınarak Kur'an okuyup hayır duasını yaptı, dedi [Abay Yolu, Cilt II, 126]. Осындағы *боз қасқа шалу* фразеологизмі «*мал сойып, құдайы беру*» деген мағынаны білдіреді [Смет Кеңесбаев, 68]. Түрік тілінде осы тілдік бірлікті ауыстыратын дәл балама болмағандықтан, түбір тұлғасын сол күйінде беріп, кітаптың сол бетінің төменгі тұсына «*alımlı akıtmalı boz at*» деген анықтама береді.

Өздерінің осы жүрістерін соншалық ақтап тұрған қайырмань жастық *ұраны қып*, ту етіп, шалқытып келе жатқандай [Абай жолы, II том, 226].

Түрікше нұсқасы:

Kendi tavırlarını böyle destekleyen nakaratı gençliğini *uramı yapıp* bayrak ederek çağıldatıp geliyor [Abay Yolu, Cilt II, 237].

Аудармашылар дағдылы түрде *uran yarmak* фразеологизміне кітап бетінің төменгі жағында *slogan* деген анықтама береді. Дегенмен осы тіркесті *slogan atmak* түрінде берсе де, мағыналық реңі кеміп қалмас еді. Әрі түрік оқырмандарына да ұғынықты болар еді.

2) Гипо-гиперонимдік аударма. «Бұл тәсіл бойынша көрнекті ұғым-реалийді жеткізетін түпнұсқадағы сөз бен сәйкес туыс ұғым деп немесе керісінше аталатын аударма мәтіндегі сөз арасындағы эквиваленттілік қатынасын қалыптастыруға назар аударылады. Мұндай жағдайларда, мәселен, *бата беру, сәлем-сауқат беру* деген тіркестер түрік тіліне аударылғанда, тіларалық туыстас тіркестер *hayırdua etmek, armağan etmek* тәрізді фразеологизмдермен үйлесетінін аңғарамыз» [7, 119]. Мысалы:

Біржанға дәл жүрер кезінде, Ұлжан өз үйінен, өз алдынан дәм татқызып отырып, *бата берді* де, оң сапар тіледі... Қасындағы жолдасына қоржын тола манат, мақпал *сәлем-сауқат берілді* [Абай жолы, II том, 89].

Түрікше аудармасы:

Ulcan, Bircan'a giderayak, kendi evinde elleriyle hazırladıklarından ikram ederek iyi yolculuklar diledi... Yanındaki tüm arkadaşlarına heybeler dolusu manat, kadife, çam sakızı çoban *armağanı verildi* [Абай Yolu, Cilt II, 95].

Берілген мысалдардан гипо-гиперонимдік аударманы қолдану, транскрипция тәсілінен ерекшелігі, аудармашының ана тілінде жаңа фразеологиялық тіркестің пайда болуына әкелмейтінін байқаймыз.

3) Ұқастыру тәсілі. «Бұл аударма тәсілі гипо-гиперонимдік тәсілге өте жақын [7, 119]. «Абай жолының» түрік және қырғыз тіліндегі аударма нұсқаларынан бұл тәсілді жиі байқаймыз. Мәселен, романның қырғыз тіліндегі аудармасында мал шаруашылығына, тұрмыс-тіршілікке, салт-дәстүрлерге қатысты фразеологиялық бірліктер бірдей дерлік тұлғада беріледі. Тек фонетикалық және грамматикалық ерекшеліктер ғана болуы мүмкін. Ал «Абай жолының» түрікше аударма нұсқасында діни салт-жоралғыларға қатысты жерлерде көбінесе ұқсас ұғымдар алынған. Мәселен, *бата оқу, жаназа қылу, фатиха беру* т.б. этнографиялық фразеологизмдер түрік тілінде сол түрінде қолданылады. Бұл тәсілге сәйкес, тіларалық сәйкестіктер (толық емес эквиваленттер) ұқсастығы жоғарыдағы гипо-гиперонимдік сәйкестіктерге қарағанда жоғары деңгейде тұрады.

4) Перифрастикалық (перифразалық), (түсіндірмелі, дескриптивтік, экспликативті) аударма тәсілі. Бұл тәсілді қолдану кезінде «түпнұсқа мәтіндегі сөз (немесе фразеологизм) бен аударма нұсқадағы оның мәнін түсіндіретін фразеологиялық тіркес арасындағы сәйкестік орнайды. «Абай жолының» орысша аудармасында этнографиялық фразеологизмдерді аудару кезінде аудармашы осы тәсілге жүгініп отырған. Мысалы:

Оның үлкен достығынан басқа, өзі Арғынға белгілі Қазыбек Тіленшінің Алшынбайы. Сондай ауылға бала қайындату, әсіресе, *ұрын жіберу* осал қам емес. Мал-дүниенің барлығынан да көп үлес, мол шығын шығару керек деген сөз [Абай жолы, I том, 249].

Пожалуй, нет казаха более благородного происхождения, чем Алшинбай, и сосватать невесту в его ауле, затем послать к нему жениха на *урын бару*, обряд знакомства жениха с невестой, было делом нелегким и требовало больших расходов [Путь Абая, Том I, 361].

Аудармашы *ұрын бару* фразеологиялық тіркесінің мағынасын аша түсу үшін, қасына осы салтқа қатысты түсіндірме бере кетеді. Мұның орыс мәдениетінде мүлдем кездеспейтін дәстүр-жоралғыларды оқырманға таныстыру үшін қажет екендігі анық.

«Абай жолында» қазақтың ұлттық-мәдени ерекшеліктерін көрсететін тілдік нақыштар, фразеологизмдер, метафоралар өте көп кездеседі. Олар қазақтың тіл байлығын, санасы мен пайымын, көзқарасы мен дүниетанымын, дәстүрі мен наным-сенімін әртүрлі қырынан сипаттайтын көрсеткіш. Мұхтар Әуезов романда қазақтың ғасырлар бойы қалыптасқан тұрақты тіркестерін орнымен өте жанды әрі әсерлі қолдана білген. Кітапта кездесетін фразеологиялық тіркестер қазақтың дәстүрлі философиясының, діни наным-сенімінің, адамгершілік, ар-намыс сияқты метафизикалық категориялардың, гуманистік императивтердің көшпенді өмір салтымен, табиғатқа қатысты ұғым-түсініктерімен бірлесе қатар өрбігендігін дәлелдей түседі. Қаныш Сәтбаев: «Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» романы, күмәнсіз, әрқашан әртүрлі ғылым салалары мамандарының назарын өзіне аудара түседі. Ғалым-этнограф одан қазақ өмірі мен тұрмыс-тіршілігіне қатысты тарихқа айналған қызықты мәліметтер табады, романның бүркітпен аңға шығуды, қазақтардың үйлену тойы мен өлімге қатысты жоралғыларын, би-шешендердің дауларының көрінісі мен кейпін сипаттайтын тарауларын, жекелей алғанда, этнографиялық тұрғыдағы толық аяқталған ғылыми еңбектер десек жаңсақ емес» деп әділ баға берген [8, 194].

М. Әуезовтің фразеологизмдерді мәнмәтінде оған арқау болып отырған оқиғалар мен жағдаятқа қатысты өте шебер түрлендіріп, құбылтып қолданатындығын айрықша тілдік әлеует, ерекше құбылыс

деп бағалауға болады. Оның қолданған фразеологиялық бірліктерінің қазақ тілінің көкжиегін кеңейтіп, қазынасын толықтыруға қосқан үлесі шексіз екендігін мәнмәтінде жұмсалудың айқын байқаймыз. Аударма нұсқаларда авторлық оймен кейде мағыналық жағынан парапар түсіп жатқанымен, кейде үстірт, солғындап қалатыны да көрінеді. Мұның бәрі аудармашының әрбір мәнмәтін мен оның ішіндегі лексикалық элементтерді тереңінен зерделеп, арнайы зерттеу жасап барып тәржімалау тәжірибесін қажетсінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бахтин М.М. Ответ на вопрос редакции «Нового мира» // Бахтин М.М. Собр. соч. В 7-и т. Т. 6. – Москва: Искусство, 2002.
2. Смагулова Г.Н. Межкультурная коммуникация: Проблемы этноязыковых особенностей // Вестник КазНУ. Серия филологическая. № 2 (148). 2014. стр. 108-112.
3. Лотман Ю.М. О семантическом механизме культуры. – Таллин: УЗ ТГУ, 1993.
4. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. – Москва: Русские словари, 1996. – 416 с.
5. Сокпакбаев Б. Меня зовут Кожа. Пер.: М. Балькин. – Алматы: Жазушы, 1990.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учебное пособие для вузов. – Москва, 2000.
7. Виноградов В. С. Перевод. Общие и лексические вопросы. – Москва, 2004.
8. Сатпаев К.И. Избранные труды. Т.5. Алма-Ата, 1970.

ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

М.М. Аймагамбетова
PhD, КазНУ им. аль-Фараби
aimagambetovamalika@gmail.com
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: фразеологизм, внутренняя форма, когнитивная лингвистика, мотивированность, образность.

Внутренняя форма (ВФ) фразеологических единиц является основополагающим компонентом семантики фразеологизма. Она связана с мотивацией значения фразеологизмов и, в то же время, является источником культурной коннотации фразеологизмов: в ней содержатся сведения о культуре народа. Внутренняя форма фразеологизма – внутренний образ, который создается путем взаимодействия свободного словосочетания с переосмысленным на его основе фразеологизмом. Наиболее точно и емко понятие «внутренней формы» обозначил Н.Ф. Алефиренко: «Как речемыслительный «эмбрион» и внутренняя программа (схема) внутренняя форма, всплывая на поверхность языкового сознания, становится источником типичных системно нерелевантных ассоциаций, лингвокреативным стимулом оживления целой цепи социально значимых связей, коннотаций и представлений – всей смысловой гаммы образной палитры языкового знака, и, прежде всего, знаков вторичной номинации» [1, 137].

В особенности хотелось бы обратить внимание на роль внутренней формы фразеологизмов в текстах публицистического стиля, который в последнее время имеет тенденцию к объединению в себе черт различных стилей. Данная тенденция определена задачами современных СМИ. В публицистике «слово не только обозначает предметы внешнего мира, действия, признаки, отношения, но и анализирует и обобщает предметы внешнего мира, то есть является орудием анализа той информации, которую человек получает от внешнего мира» [2, 79]. Следовательно, слово как языковой знак становится орудием познания объективного мира, а ВФ языкового знака является источником порождения различного рода ассоциаций, отношений и связей на уровне сознания носителей данного языка [2]. Эта особенность ВФ языкового знака широко используется в создании стилистической архитектоники текстов СМИ. Внутренняя форма, как было сказано выше, связана с категориями мотивированности и образности.

В качестве мотивирующих единиц выступают составляющие фразеологизм словоформы в их прямых значениях, передающие изначальное представление о номинируемой денотативной ситуации. Например, в заголовке «Стволы на стол!» («Вечерняя Астана»). Само слово «ствол» имеет прямое значение часть дерева, несущая листья, соцветия и т.д. Но в данном контексте проявляется переносное

значение раскрыть какое-либо тайное, скрываемое дело, поступок, которое заключает в себе фразеологизм, но именно это переосмысленное значение возникает в сознании носителей языка благодаря словоформам в составе фразеологической единицы в их прямом значении. Таким образом, в сознании читателей возникает определенный образ, связанный именно с этой фразеологической единицей. «Секрет в золотых руках» («Казахстанская правда»): человек, обладающий «золотыми» руками, умеет сделать все, за что ни возьмется.

Курс на демократизацию в различных сферах деятельности привел к демократизации СМИ и языка массовой коммуникации [3, 129]. В наше время происходит изменение литературно-языковых форм, норм языка, создаются новые речевые ситуации. «Современный язык СМИ не просто сообщает, он интригует, убеждает», – пишет М.Н. Кожина [3, 131].

Понимание внутренней формы фразеологизма на основе образа, создаваемого компонентами фразеологизма, а не на основе переосмысления его компонентов – это существенный шаг вперед в современной фразеологии. Первый опыт изучения внутренней формы фразеологизма был предпринят еще в рамках фразеологической концепции В.В.Виноградова. Но внутренняя форма неизменно понималась как мотивация целостного значения фразеологизма значениями компонентов. Компоненты же фразеологической единицы, их свойства анализировались вне связи с внутренней формой фразеологизма, что приводило к её ограниченному пониманию. Изучение внутренней формы связано со многими факторами моделирования фразеологизмов. Главными факторами, определяющими внутреннюю форму и мотивацию фразеологизма, можно считать: членение мира, характерное для данного языкового социума, собственно языковую картину мира, образно-ассоциативный комплекс, возможность оперировать тропами и другими тропоморфными средствами, тип смысловой мотивации, также этимологию [4, 118].

В данной работе понимание внутренней формы фразеологизма вписано в контуры когнитивной лингвистики. Мы понимаем внутреннюю форму фразеологизма на основе новой парадигмы знаний, а именно – когнитивной лингвистики. Когнитивная лингвистика использует структуры человеческого сознания в объяснении языка, в том числе и фразеологизмов, и их внутренней формы. «Центральная задача когнитивной лингвистики формулируется как описание и объяснение внутренней когнитивной структуры и динамики говорящего-слушающего. Цель когнитивной лингвистики, соответственно, в исследовании такой системы и установлении важнейших принципов её, а не только в систематическом отражении явлений языка» [5, 60]. (Демьянков 1994, 22).

Самое важное для понимания внутренней формы фразеологизма в рамках когнитивистики – это построение образов, сама человеческая способность создавать образы, интерпретировать их, осознавать в языковых формах. Внутренняя форма при этом понимается как способ организации значения идиом, как образ, лежащий в основе номинации фразеологизмом определенной ситуации объективной (или субъективной) действительности.

В рассмотрении внутренней формы с когнитивной точки зрения выявляются следующие основные проблемы: образная основа внутренней формы фразеологизма, множественность понимания внутренней формы фразеологических единиц, связь внутренней формы фразеологизма с мотивацией его значения, внутренняя форма фразеологической единицы и фразеологическая картина мира, национально-культурная специфика внутренней формы фразеологизма, проблема соотношения содержания и формы фразеологических единиц, внутренняя форма как фактор, объясняющий семантические и функциональные особенности фразеологизма, внутренняя форма как эмоциогенный фактор, вызывающий определенное чувство-отношение («состояние души») индивида того или иного (в нашем случае – русского) языкового социума [4, 119]. Внутренняя форма обязательно присутствует у фразеологизмов, как это было уже сказано выше. При этом она обнаруживается в синхроническом или диахроническом (этимологическом) аспекте. Внутренняя форма фразеологизма со временем претерпевает различные изменения и прежде всего следующие: она может быть утеряна и перейдет в разряд этимологических, она может видоизмениться и восприниматься совсем иначе на синхронном уровне. Однако в любом случае внутренняя форма идиомы является определяющим фактором, как в образовании, так и в функционировании идиом.

Внутренняя форма имеет целый ряд функций, главные из которых следующие:

1) генетическая функция, соотносящая внутреннюю форму с образом-прототипом (обычно отождествляется с буквальным прочтением внешней формы, т.е. плана выражения фразеологизма);

2) функция, отождествляющая внутреннюю форму фразеологизма с образом, который является «сгущением» ассоциативно-образных черт, создающим гносеологический образ прототипической ситуации (исхода в процессе идиообразования);

3) внутренняя форма вступает в коррелятивные связи с а) этимологическим значением идиомы, которое является своеобразным подспорьем в расшифровке внутренней формы в случае её «затемнения», б) категорией мотивированности, соотносящейся с количественной и качественной информацией относительно семантической связи между значением и внешней формой его выражения (с синхронной точки зрения здесь определяется мотивированная (*снимать стружку*) и немотивированная (*вешать собак на шею*) внутренняя форма. Нет ни одного аспекта изучения фразеологии, который бы предполагал изъяснения внутренней формы фразеологизма.

Подводя итог всему вышесказанному, отметим, что умение распознавать внутреннюю форму фразеологических единиц является своеобразным тестом, определяющим степень овладения скрытыми этнокультурными смыслами, закодированными в нашем языковом сознании. Грамотное использование богатейших средств речевой выразительности языка поможет правильно решить любые коммуникативные задачи.

Список использованной литературы

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики. – М., 2005. – 326 с.
2. Лурия А.Р. Язык и сознание. – Ростов н/Д, 1998. – 416 с.
3. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. – М., 1993. – 224 с.
4. Ковалевская Л.А. Внутренняя форма как источник семантической мотивации и культурной коннотации фразеологизмов русского языка. //Автореферат на соискание кандидатской диссертации. – М., 2010. – 232 с.
5. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. //Вопросы языкознания. –1994. – № 4. с. 57-69.

ҚАРАПАЙЫМ ТІЛДІҢ ҚАЛА ТІЛІНДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ

Г.Ш. Акимбекова, О.М. Әбутәліп

Әл-Фараби ат. ҚазҰУ-дың ф.ғ.к., доцент
Халықаралық Бизнес Университетінің ф.ғ.к., доцент
Алматы, Қазақстан

Кез келген қала, оның ішінде үлкен қалалар басқалардан өзінің тілі арқылы ерекшеленіп ажыратылады. Соның нәтижесінде қала тілі деген ұғым пайда болады. Қала тілі дегеніміз қаланың тілдік көрінісі. Қаладағы әрбір әлеуметтік топтардың тілге қосып жатқан үлестерін де айтуға болады. Қала тілін жан-жақты зерттеп жүрген В.В. Колесов өзінің кітабында: «в столице жил не народ, а население, здесь не было общего языка, но сосуществовали самые разные наречия, говоры, диалекты, решения...», – дей келеді де, жазушы П.Д. Боборыкиннің мына сөздерін келтіреді: «Каждый слой общества вырабатывает себе свой жаргон, свой обиход, без которого чересчур трудны были бы ежеминутные сношение... это явление выработано вовсе не нравственными, а социальными причинами», – деп айтып өтеді [1, 7 с.]. Дегенмен де, халықтың қаншалықты деңгейде түрлі тілде сөйлейтіндігін еске түсіреді. Осы келтірілген сөздер қала тілінің мағынасын одан әрі аша түскендей болады.

Қаладағы күнделікті тұрмыс қайталанатын шаблондарға толы екенін байқауымызға болады. Мұның өзі адамның барлық тәлімінің шын мәнінде ұлттық және әлеуметтік өзгешелікке ие болуда белгілі бір стереотиптерге бағынышты болатынын көрсетеді. Стереотиптер арқылы экономикалық және саяси жағдайларға байланысты бейтаныс адамдардың арасында тілдік қарым-қатынас жасалады, қарым-қатынастың өзіндік моделі қалыптасады десе де болады.

Әдеби тіл қашан және қалай қалыптасқанына қарамастан, жалпыхалықтық тілдің сұрыпталған, сымбатталған түрі болып табылады да, бір жағынан, сол жалпыхалықтық тілдің құрамы ретінде өмір сүріп отырады. Ал енді, екінші жағынан, қарапайым тілдің әдеби тілге енбейтін бөліктерімен, оның ішінде, қарапайым сөйлеу тілі, диалектизмдер мен кәсіби сөздер, жаргондар, арголар, варваризмдер және тағы басқалармен қарым-қатынаста болады. Әдеби тілдің қарапайым тілмен қарым-қатынасы, орны, әр кез, әр кезеңде бірдей, біркелкі болмақ емес, әлбетте өзгеріп, дамып, құбылып отырады.

Дәстүрлі қолданыстағы «қалалық қарапайым тіл» термині тікелей екі түрлі мағынада қолданады:

- а) жалпыхалықтық сөйлеу құралы, яғни әдеби тілден тысқары қалған;
- б) әдеби тілдің өзіндегі төмендетілген, дөрекі элементтер.

Әдебиліктен тыс қарапайым тіл тілдік деңгейлердің бәрінен көрінеді, әрі әдеби тілдің «қарапайым тіл қабаттары» ең алдымен лексикалық бірліктер болып саналады.

Қалалық қарапайым тіл – бұл нормаланбаған, қала тұрғынының әлеуметтік шектелген тілі. «Қарапайым тіл» тек кодификация кезінде нормалануға қарсы тұра алады, яғни ұлттық тілдің ауызекі – әдеби форма бірліктерін қоғам арқылы түсіндіреді. Ал норма – ұлттық әдеби тілді анықтаудағы орталық. Тілдегі диалект, интердиалект, ауызекі койнелердің түрліше бірігуі сияқты, әдеби тілде де әртүрлі басқару үдерістері жүріп отырады.

Қарапайым тіл туралы мәселелер орыс тіл білімі ғалымдары еңбектерінде де өзекті мәселе ретінде қарастырылды. Орыс қарапайым тілінің пайда болуы мен қалыптасуы орыс әдеби тілінің дамуымен, орыс классиктерінің еңбектерін жүйелі түрде зерттеумен сәйкес келеді. Оны зерттеуші ғалымдар ретінде А.А. Шахматова, А.И. Соболевский, С.П. Обнорский, В.В. Виноградов, Л.П. Якубинский, Б.А. Ларин, Г.О. Винокур сияқты ғалымдарды айтуға болады. Олар халықтық негіздегі әдеби тіл туралы мәселелерді зерттеп, әдеби тілдің әртүрлі стилдерін қалыптастырды. Орыс лингвистері «жоғарғы буынның» тіліндегі әлеуметтік диалектілер мен арголарды анықтап, қала тілін лингвистикалық тұрғыдан зерттеді. Бұл жұмыстардың барлығы орыс тіліндегі қарапайым тілдің пайда болуы мен тіршілігі туралы көріністі көрсетеді.

XVI ғасырдың аяғы мен XVII ғасырдың басында орыс тіл білімінде тілдік жағдайдағы ауызекі тіл жазба тіліне ауысуға мүмкіндік алды. Ескі кітаби тілдермен байланысы жоқ, жаңа әдеби жанрлардың негізгі қатарлары пайда болды. Әлеуметтік орта өзгеріп, жаңа формациядағы қала пайда болды, әрі жаңа қалалық өмірдің орталығы орнықты. Ол кезде негізінен «орныққан адамдар» – олар сатушылар, қолөнершілер болды. Олардың барлығы патшаның шығарған заңдарына бағынды. XVII ғасырдағы орныққан жазба тіл орыс ұлттық тілінің ең бірінші фиксациясы болып саналды. XVIII ғасырға дейін тіпті білімді адамдардың өзінің сөйлеу тілі әлі нормаланбаған болатын. Әдебилік жөніндегі мәселе, кітап, әдебиет, жазба жұмыстары басталғанда ғана қолға алынды. Сол кездегі тілдер туралы ғалым Г.О. Винокур былай деп жазады: «От исследователей художественных свойств языка в произведениях низких жанров во всяком случае требуется очень большой такт для того чтобы не принять общеупотребительное за сознательноотобранное» [2, 44 б.].

Ал енді XVIII ғасырда орыс қоғамы көзге түсерліктей шұбарланды. Осыған қоса, әртүрлі әдеби нормаланған формадағы ауызша түрдегі күнделікті қарым-қатынасқа көңіл қойылды. XVIII ғасырдың 30-40 жылдары В.И. Тредьяковский ауызекі сөйлеу тілінің жаңа үлгілерінің пайда болу түрін «языка изрядной компании» деп атады. XVIII ғасырдың екінші жартысында ауызекі тіл жалпы ақсүйектердің күнделікті тіліне айналды, сонымен қатар ауызекі сөйлеудің екі түрінің арасындағы ерекшелік көрініс тапты: олар ауызекі қарапайым және ауызекі ақсүйектердің күнделікті пайдаланатын тілі «изрядная компания» деп бөлінді. Осы кезеңдегі маңызды мәдени-тарихи жағдай стиль жүйесінің пайда болуына, кейін сол стиль ғалымдар айналысатын мәселеге айналуына әкеп соқтырды. 70-80 жылдарда стилдердің өзара араласу үдерісі жүрді, ал XIX ғасырда әдеби тіл нормасы демократиялана бастады. Бұл жерде ауызша сөйлеу дәстүрінің түрлі ерекшелігін байқауға болады: тілдегі жалпы стихияның нақты гармониялық сәйкестігі – әдеби тілдің ауызша формасы кітаби мұра мен ауызша халықтық тілі барлық білімді халықты қызықтыратындай болды, әрі әдеби нормадан қарапайым тіл бөлінді. Қазіргі кездегі «қалалық қарапайым тіл» тіркесі орыс тіл білімінде XIX ғасырдың ортасында пайда болды, ал оның соңғы «орнығуы» XX ғасырды қамтыды.

XX ғасырдың басында орыс тіл білімінің ауызша тілі екі түрлі ағымда болды:

- а) ауызша қарым-қатынастың әдеби-нормаланған формасы;
- б) фамильярлы-күнделікті қарапайым сөйлеу формасы.

XX ғасырдың басында мәскеулік қарапайым тіл арқылы халық арасына диалектілер тарай бастады.

XX ғасырдың 20 жылдарынан бастап Мәскеу тұрғындарының әлеуметтік құрамы өзгерді. Мәскеулік қалалық қарапайым тіл өзінің алғашқы түп-тамырын жоғалта отырып, ішкі отбасылық тілдік дәстүрді де жойды.

Бір ғана адам ұрпағының өзі өмірде қала өмірін, тіпті қала халқының әлеуметтік құрамы, білім алуы, демографиялық көрсеткіші сияқты өзгерістерді де өзгерте алады. Елдің астанасы ішкі даму ресурсының есебінен өмір сүрмейді, ол өз орбитасына сол елдің әртүрлі облыстары мен өлкелеріндегі тұрғындарды өзіне тарта отырып тіршілік етеді.

Қазіргі қарапайым тіл – қаланың білімсіз қабаты, әрі үлкен-кішінің тілі болып саналады. Ескі қарапайым тіл қолданыстан өзінің тұтынушыларымен бірге кетеді де, кейін тек реликті тіл болып қалады. Әйтсе де бір кезеңдегі қалалық қарапайым тіл феномен ретінде ұзақ уақыт бойы лингвистердің зерттеу арнасынан толығымен орын ала алмай келді.

Қазіргі қала – бұл әркелкі организм. Себебі оны қоғам мен тұрғындардың тұрақсыздығы арқылы түсіндіруге болады. Өмірдегіен бір ерекше демографиялық жағдай – ол тұрғындардың миграциясы (көшіп-қонуы). Қаланың басым көпшілігі ауызша қарым-қатынаста сөз қолданысының әртүрлі түрлерін қосып араластырып отырады. Қазір ауызша сөйлеуде ең маңыздысы бір жағынан кәсіби, жаргон, арго болса, екінші жағынан әдеби ауызекі тіл болып саналады. Ауызекі – қарапайым тіл стихиясы конгломерат (қырық құрау) болып барады, өйткені жалпы қолданыстағы диалектизм, кәсіби жаргондар, жастар аргосы, «мещанизмді» және кейбір ескі қарапайым тілдің тұрақты формасын енгізуде.

Негізінен ерекше назар аударатын жағдай, жергілікті қарапайым тіл мәселесі. Дәлірек айтатын болсақ, қазіргі астаналық қарапайым тілдің кішкентай қаланың қалалық қарапайым тілінен айырмашылығының болуында. Сондай-ақ, осындай қалалардың тұрғындары көбінесе тұрақты болып келеді, әрі тілдегі сөз қолданыстары да ерекше болады. Сонда да қала өзін қоршаған диалектілерден байланысын үзбейді.

Жалпы қазіргі қалалық қарапайым тілді анықтайтын ерекшеліктер қандай?

1. Қарапайым тіл сөйлеудің нормаланбаған, тілдің барлық саласында кодификацияның толығымен жоқ болуын сипаттайды. Осы жерде зерттеуші М.В. Пановтың ұсынысын айтып кетуге болады, яғни әдеби тіл үш сатылы нормада болады: «ұсынылатын», «жіберілетін», «тыйым салынған». Қарапайым тілде барлық варианттың мағынасы бірдейлік және бір функционалды болып келеді.

2. Егер әдеби тіл күрделі стилистикалық сипат пен амал дифференциациясын көрсетсе, онда қарапайым тіл бұндай қатынаста бейдифференциациялық тілдік құбылысты көрсетеді.

3. Қарапайым тілге факультативтік қолданыс тән, (*міндетті емес – необязательность*) себебі оны осы социумға арналған мүшесі анықтайды.

4. Қарапайым тіл жазусыз тіл, яғни жазуы жоқ. Қарапайым тілдің кітаби эквиваленті – әдеби тілдің эпистолярлық жанрымен таныс емес сауатсыз адамның хаты сияқты болады. Мұнда жазбадағы жаңа синтаксистік сөз тіркестері, сөйлеудің ерекше формалары, белгісіз ауызша дәстүрлер қолданылмайды.

5. Егер әдеби тілге әртүрлі функционалды бірліктер тән болса, онда қарапайым тіл функционалды «біркелкілікпен» ерекшеленеді. Мұнда синонимдер толығымен таралған. Тілдік бірлік дублеттілігі – диалекті белгілерінің бірі болып саналады, әрі қалалық қарапайым тіл говорларымен де тығыз байланысты.

Қазіргі сөздіктерде қарапайым тіл туралы анықтаманың негізінде оның экспрессивтік сипаттамасы туралы түсінік те жатыр. Әрі онда лексикалық қарапайым тіл тілдік элементтердің жиынтығы сияқты қарастырылады, тіл формасы мен еркін дөрекі сөздер негізінде «*дөрекіліктің экспрессивті бояуы бар*» деп көрсетеді.

Шынайы белгілері көбірек бұл топтардың барлығы пейоративтілік болып табылады. Жалпы орыс тілі сөздіктері қарапайым тілге анықтама бергенде жайнемесе күрделі деген белгілерді ғана қоспай, «дөрекілік», «топтық», «балағат», «мақұлдамау», «жиркеніштік» сияқты ұғымдарға да сүйеніп өтеді. Бұл нұсқалар сөздің экспрессивті сипатындағы белгілерді сызып көрсетеді және түсіндірмеде төмендетілген сөз үндестігін, әрі оның мағынасының бағалауыштық сипатын қосып отырады. Белгіге деген қатынасы бойынша «қарапайым тілділік» бұл көбінесе тавтология – яғни, қайталақтау болып табылады, сөздің мағынасын толықтыруға пайдасы жоқ белгілі бір сөздің мәнін қайталай беру дегенді білдіреді.

Тілдің бұл деңгейінде қарапайым тілдің әдеби тілден айырмашылығы өте ерекше. Әрбір әлеуметтік топ қарапайым тілге өздерінің сөздіктерін (диалект, кәсіби арго, жаргон) қосады. Қазіргі қарапайым тіл лексиконы өзіне әртүрлі «төменгі тіл» элементтерін, алғашқы жергілікті шектелген, көптеген тілдік қабаттарды қабылдап отырады. Бұл үдеріс жалпы қолданыста төңкерістен кейін, әсіресе 20 жылдардан кейін ғана белсенді түрде көріне бастады.

Әдеби тілдің өзіне тән қасиеті – айтылу құралының кең түрдегі дифференциациясы мен сөйлеу жанрының әр алуандылығы, әрі жанрлық әртүрлілік пен ауызекі сөйлеу тілі. Қарапайым тіл бір сарынды және жанрлық бөліктерге бөлінбейді. Бұл жерде ешқандай стилистикалық градация, үдемелік пен бағалауыштық болмайды. Қарапайым тіл түрлі стильдік элементтерді қолдануда өзінің лингвистикалық мазмұнын жоғалтады. Қарапайым тілді тасымалдаушылар ешқашан сөйлеу нормасы туралы ойланбайды, қайта өзінің сөз қолданысындағы орындылық пен сәйкестілікті, сөйлеуді тұрақтандыруды күшейтуге ғана мән береді.

Сонымен кодификациялық тіл нормасын толық меңгермеген жағдайларда әдеби тіл нормасы жиі бұзылады. Ал бұндай мәселемен айналысу тіл мәдениеті мамандарының қызметі болып саналады.

1. Колесов В.В. Язык города. – М.: Высш. шк., 1991. – 192 с.

2. Винокур Т.Г. Устная речь и стиливые свойства высказывания (к постановке вопроса) // Разновидности городской устной речи. – М.: Наука, 1988. – 260 с.

GENDER PECULIARITIES OF MALE AND FEMALE LANGUAGE

A.K. Akylbek

Al-Farabi Kazakh National University,
2-year master student of Foreign Philology
Almaty, Kazakhstan

Key words: gender linguistics, gender peculiarities, man language, woman language, linguistic aspect.

Gender differentiation is one of the universal phenomena that, in one way or another, are considered and studied by all human Sciences. It permeates all spheres of human knowledge and culture. If until recently it was believed that gender differentiation is not directly related to language, and it was not given much attention in linguistics, then recent works have created a rich basis for building a theoretical model of male and female behavior, although many issues still remain controversial and require additional research.

A.V. Kirilina, in the monograph «Gender: linguistic aspects», published in 1999, in the first chapter of her work, pays attention to the emergence of the concept of «gender» meaning a set of social and cultural norms that society prescribes people to fulfill depending on their biological gender [1, 3].

The relevance of gender research is related not so much to the novelty of its thesaurus, not to the possibility of studying a new direction in sociology, but to the significance of the gender phenomenon for the life of an individual, organization, and society as a whole. Gender is one of the basic dimensions of the social structure of society, along with class and age. It is included in social institutions, and therefore becomes fundamental and permanent. The term gender is thus used to describe the social, cultural, and psychological aspects of «female» versus «male», that is, «when highlighting everything that forms traits, norms, stereotypes, and roles that are typical and desirable for those whom society defines as women and men» [2, 16]. Gender is ingrained in the mind from early childhood in the form of gender representations and gender stereotypes¹. Children learn the norms, rules and values of gender culture, which has already created socially-determined ideas about the specificity of women and men, about the distribution of social roles between men and women, about the ratio of their social statuses. Starting from childhood and then throughout all age periods, individuals reproduce gender stereotypes and gender representations. In this regard, there is a need for a more detailed interpretation of the concepts of «gender», «gender representations» and «gender stereotypes».

Scientists consider gender as a social construct created by society, including through language. A person's gender can be reflected in their language and speech. «Men and women speak differently, and these options do not depend on the situation: there are almost no «women's situations» and «men's situations» when the same person would choose one or the other option at will. A woman speaks differently than a man, and the listener knows how to distinguish the speech of women from the speech of men not only by the timbre of the voice.» [3, 76]. We cannot deny the fact that the speech of men and women differs, but this can only be said in certain trends in speech, since gender oppositions are manifested in different areas of the language.

The object of research in this work is gender-oriented vocabulary: gender stereotypes, gender-marked and metaphorical units implemented in the language with a gender component as the main functional units of the gender language picture of the world.

The main objectives of the study are:

- 1) to deepen and expand the concept of gender worldview and gender language worldview
- 2) consider in detail the concept of gender stereotype as a macro component of the gender language picture of English-speaking countries;
- 3) analyze the functioning of gender stereotypes and gender-marked, politically correct and metaphorical units with a gender component on the example of male and female speech in English society.

In recent decades new areas of research based on an anthropocentric approach to the study of language phenomena have been intensively developing in linguistics. Gender studies occupy a special place in such linguistic areas. The basic concept of gender studies is gender, which is understood as a specific set of cultural characteristics that determine the social behavior of women and men, their relationships with each other. Gender studies focus on cultural and social issues factors that determine the attitude of society to men and

women, the behavior of individuals in connection with belonging to a particular gender, stereotypical ideas about male and female qualities – all that translates the problem of gender from the field of biology to the sphere of social life and culture.

The first mention of the concept of gender in the language falls on the period antiquity, when the category of grammatical gender was considered and analyzed. At that time, according to the symbolic and semantic hypothesis, it was believed that the grammatical gender arose in connection with the presence of people of different sexes. At the same time, masculine names were assigned the meaning of activity and strength, while feminine names were given the semantics of passivity. However, it was recognized that the category of gender can influence the perception of words and concepts.

Features of the speech style of men and women are manifested at two levels: speech behavior and speech. For example, men are more likely to interrupt, are more categorical, and try to manage the topic of the dialogue. Significantly, in contrast to popular opinion, men speak more than women. Male sentences are usually shorter than female sentences. Men in general are much more likely to use abstract nouns, while women are more likely to use concrete ones.

Women's speech includes a greater concentration of emotionally evaluative vocabulary, while men's evaluative vocabulary is more often stylistically neutral. Often, women tend to intensify primarily positive evaluation. Men are more likely to use negative assessment, including stylistically reduced, abusive language and invective; they are much more likely to use slang words.

A. Kirilina and M. Tomskaya in their article «Linguistic gender studies» gave distinctive characteristics of male and female written speech [4].

Men's written speech: 1) frequent use of introductory words, especially those that have the meaning of a statement: obviously, undoubtedly, of course; 2) use of a large number of abstract nouns; 3) use of words with the lowest emotional indexation when transmitting an emotional state or assessment of an object or phenomenon; monotony of lexical techniques when transmitting emotions; 4) combinations of officially and emotionally marked vocabulary when addressing relatives and friends; 5) use of newspaper and journalistic clichés.

Women's written language: 1) the presence of many introductory words, definitions, circumstances, pronominal subject and additions, as well as modal constructions, expressing varying degrees of uncertainty, presumably; 2) the tendency to use «prestigious», stylistically elevated forms, bookish vocabulary; 3) use connotative neutral words and expressions, euphemisms; 4) use of evaluative statements (words and phrases) with deictic lexemes instead of naming a person by name; 5) great imagery of speech when describing feelings, a variety of invectives and their accentuation with the help of amplifying particles, adverbs and adjectives.

Many linguists, including V. V. Potapov, emphasize that one of the characteristic features of female speech is the use of evaluative adjectives. If a man uses evaluative adjectives, it is rather those that define quantitative and parametric relationships. Woman it's more likely to say 'awful' or 'pretty' instead of 'very' or 'so' [5].

Researchers Zemskaya E. A., Kitaygorodskaya M. A., Rozanova N. N., argue that in the field of phonetics, speech features are manifested as follows: women are characterized by the predominance of vowel sounds over consonants, men are characterized by the predominance of consonants over vowel sounds. Women's emotional speech is characterized by the use of melodic modulations, while men are characterized by a special use of lexical and grammatical means [6].

In conclusion, we should note the prospects for further cross-cultural, comparative, ethno and linguacultural studies of the features of cross-language correspondences in the gender key on the basis of two or three languages.

Gender, which is based on the archetypal opposition «male – female», has a double function. On the one hand, it is a tool through which both individual and collective consciousness perceives and evaluates the world, all the diversity of human relations in which is reduced to the history of the main pair – a Man and a Woman. On the other hand, in the course of historical and socio-cultural development, it is subjected to a process of modeling, «breaking» old stereotypes and forming new traditional attitudes that reflect understanding the roles, places and functions of men and women both in a particular society and in the world community as a whole.

Since this field of linguistics is in the process of development, its study is very promising. In addition to highlighting this topical issue, the presented article provides a brief overview of general issues related to gender issues with access to a linguistic base.

Literature

1. Kirilina, A.V. Gender studies in linguistic disciplines [text] //Gender and language / ed. by A.V.Kirilina. – M., 2005. – 155 p.
2. Pushkareva, N. L. Gender Studies: Birth, Formation, Methods and Perspectives in the System of Historical Sciences // Female. Gender. Culture. – M., 1999. – 21p.
3. Vakhtin, N. B., Golovko, Y. V. Socio-Linguistics and Sociology of Language [text] / Vakhtin, N.B., Golovko, Y.V. – St. Petersburg: Humanitarian Academy, 2004. – 335 p.
4. Kirilina, A. V. Gender: linguistic aspects [text] / A.V. Kirilina. – M.: Institute of sociology of the Russian Academy of Sciences, 1999. – 180 p.

5. Potapov, V. V. Current state of gender studies in English-speaking countries / V. V. Potapov // Gender as an intrigue of knowledge. – M.: 2002.

6. Zemskaya E. A., Kitaygorodskaya M. A., Rozanova N. N. Features of male and female speech // Russian language in its functioning / ed. by E. A. Zemskaya and D. N. Shmelev. – M., 1993. Pp. 90-136.

THE CATEGORY OF EMOTIVITY IN POLITICAL DISCOURSE

D.M. Anessova

Al-Farabi Kazakh National university,
2-year master student of Foreign Philology
Almaty, Kazakhstan

Key words: discourse, political discourse, emotivity, emotion, category of emotivity.

Recently, more and more attention has been paid to the study of emotionality of speech, and this is not accidental, since emotions reflect the internal state of a person and are an integral part of it. It is known that the process of thinking and speech largely depends on what feelings a person experiences, that is, emotions are directly related to the thought processes that continuously take place in a person.

K. Izard believes that emotions form the main motivational system of a person. He emphasizes that emotion is most often seen as a special state of consciousness. Even in everyday life, an emotional state is a specific state. A person who has committed some absurdity or stupidity explains his behavior by saying: «I was beside myself», «I did not remember myself». Anyone who has experienced a strong emotion recognizes that «an emotional experience is an unusual state of consciousness» [1, 2].

Language and emotion are one. A person cannot exist without language and emotions, as well as vice versa.

V. I. Shakhovsky says that the determining motive of human activity and its main characteristic is the emotional dominant. Representing the sphere of scientific preferences of the scientist, it is no exaggeration to say that the human emotive (emotional) sphere of language and life as a whole is an essential part of his research interests [2, 5]. In our opinion, this definition is the most successful for studying the category of emotivity in political discourse.

Language and politics are inextricably linked to each other, since political action is primarily a speech action, and political processes are communicative processes and are largely constituted by language.

Political discourse is a type of discourse that aims to strengthen and maintain political power. In order to clarify the scope of the concept of «political discourse» and consider the principles of its structuring, it is necessary to consider the essence of the concept of «discourse».

According to N. D. Arutyunova, a discourse can be called a coherent text taken together with pragmatic, socio-cultural, and psychological extralinguistic factors. This type of text cannot be presented outside of the situational context and event orientation. This type of speech is considered as «a purposeful social action, as a component involved in the interaction of people and the mechanisms of their consciousness» [3].

The Russian linguist M. Ya. Bloch defines a discourse as a whole and complete text defined thematically, which is considered in a situation of communication [4].

A similar opinion is shared by S. Y. Tyurina. In the article «Discourse as an object of linguistic research», she speaks about discourse as an object of interdisciplinary study. The author believes that the concept of discourse is related not only to linguistics, but also to anthropology, ethnology, literary studies, theology, law, etc. [5].

Linguist Norman Fairclough believes that the concept of discourse refers to such levels of the social world as: text, language, practice, context – and the interaction of these elements with each other [6].

Adilova gives the general features and differences of discourse and text as follows:

- Discourse is a set of language means sorted depending on the author's intention and style features.
- Discourse contains a broader concept than text. This is a speech process.
- The discourse is inseparably united with real time, and the text lives only in the cultural space, does not depend on time, and can be updated in another discourse at any time.
- The discourse cannot be reproduced, and the artistic text is capable and prone to reproduction.
- While discourse is a way of transmitting information, text is a multi-faceted, multi-layered structure that preserves, accumulates information, and creates new meaning [7, 200].

Discourse, in its broad meaning, is understood as an activity that represents language material in a sound or graphic presentation. In a narrow sense, a discourse is a sequence of language units connected to each other, which at a certain time, in a certain place, for a certain purpose are created by the speaker for the listener. The term «discourse» in modern linguistics is used to refer to such types of speech and speech works, the understanding of which needs to be built, taking into account the combination of linguistic and non-linguistic factors. Political discourse is distinguished as an institutional type of discourse.

The Dutch linguist Ten van Dijk adheres to a narrow definition of «political discourse». He believes that political discourse is the discourse of politics, which is implemented through government documents, debates, political speeches, party programs, etc. In other words, according to the linguist, political discourse is limited only by the professional framework of politicians' activities. In this way, the scientist draws attention to the institutional nature of political discourse. He also believes that political discourse is a class of genres limited to the social sphere, namely politics. Political discourse is political when it accompanies a political act in a political setting [8].

So, how the category of emotivity is expressed, what language means are used to convey information, and what the word carries with it, what emotional load we will analyze on the example of the speech «Inspiring speech of Barack Obama» [9]. This speech was dedicated by the 44th President of the United States of America, Barack Obama, to entrepreneurs as an advice. In his speech, Barack Obama tells his short story and about the meeting that changed his life and gives advice to entrepreneurs to have a goal, try to achieve this goal and be confident.

Each word in this speech is emotionally charged and carries a certain emotional load on the audience, thereby influencing the thinking and emotions of the addressee. We see that with the help of a certain vocabulary, the speaker's speech becomes richer and more diverse, which serves as a means of achieving emotional aesthetic goals, that is, the recipient's information message becomes «richer», which directly affects his emotions, and through his emotions – on his beliefs and actions.

Analyzing this speech, we paid special attention to the fact that the speaker's speech is characterized by the presence of stylistic, morphological and syntactic figures, which, in turn, are one of the main components of transmitting the emotionality of speech. For example, the presence of stylistic figures:

Metaphor: And for about an hour, myself and a group of students listened to these young men who were not much older than we were – described the extraordinary struggles *they were going through the sacrifices* that were being made.

But over time I'd like to think that *I was part of that mosaic* that applied pressure and ultimately helped those in South Africa achieve the extraordinary liberation, that I would witness almost ten years later as a lawsuit.

Epithet: And I had had a somewhat *rocky youth* and teenage years.

We sometimes think that our leaders have to be – have *fancy degrees*, or well educated, or some public office somewhere.

Repetition: *And* we were visited on campus by a couple of gentlemen from South Africa, who were representatives of the ANC, in 1979-1980. *And* they spoke about their efforts to overcome apartheid. *And* for about an hour, myself and a group of students listened to these young men who were not much older than we were – described the extraordinary struggles they were going through; the sacrifices that were being made.

Had some awareness of the world around me. *Had some* sense of injustice and unfairness. But it wasn't finally home, it wasn't well developed.

Hyperbole: And that Mandela's long march towards freedom was not his alone but was part of *thousands of footsteps, of millions of footsteps* of people around the world.

Morphological figures:

Numerals: I'm really dating myself now. Although I'm also betting Archbishop, because back in *1979*, I was a freshman in college at Occidental College in California.

Syntactic figures:

Question sentences: So I hope that all of you who are on the brink of doing extraordinary things decided to channel that talent and that energy, and that imagination to figuring out how do you move the process along for better history; you know, how do you put your shoulder against the wheel and move that boulder up the hill?

The second example is a speech by the 43rd President of the United States, George W. Bush, called «Remarks on the education plan submitted to congress»[10]. Bush in his speech says that every child should learn, we need to consider educational reform. He said: It's time to come together to get it done so that we can truthfully say in America, «No child will be left behind – not one single child.»

Stylistic, morphological and syntactic figures of this speech:

Metaphor: I was going to say *a rose between two thorns* – but Diane Natalisio is not a thorn, she's a fabulous educator in the great state of Texas.

It's good to see so *many faces of friends*.

We must have the data to know how *poor and minority children are doing*, to see if we're closing the achievement gap in America.

I understand it's crucial – it's a crucial part of – of a *solid reform package*.

Hyperbole: This is an important moment for my administration because I spent *such amount of – a long amount of time* campaigning on education reform.

I've seen how real education reform can *lift up scores* in schools and effectively change lives.

Repetition: *We must* confront the scandal of illiteracy in America, seen most clearly in high-poverty schools, where nearly 70 percent of fourth graders are unable to read at a basic level. *We must* address the low standing of America test scores amongst industrialized nations in math and science, the very subjects most likely to affect our future competitiveness. *We must* focus the spending of federal tax dollars on things that work. Too often we have spent without regard for results, without judging success or failure from year to year. *We must* face up to the plague of school violence, with an average of 3 million crimes committed against students and teachers inside public schools every year.

Numerals:

We must confront the scandal of illiteracy in America, seen most clearly in high-poverty schools, where nearly **70** percent of fourth graders are unable to read at a basic level.

Question sentences: And the parent says, «Who do I hold accountable? What happened? My child was successful in the third, and here he or she is in the eighth. What went wrong? How come? Where did the system let me down?».

The use of the stylistic, morphological and syntactic figures described above in this article gives a certain emotional color and tone to the speaker's speech. In this case, the presence of such means of expressive communication indicates that the speaker's speech is filled with emojis and is expressive and emotive. Due to the expressive and emotive elements of the text, the speaker achieves a pragmatic goal in relation to the audience.

In conclusion, it should be noted that the problem considered by us is promising. As further directions of research into the category of emotivity in political discourse, it can be noted that this topic is becoming more relevant and at the same time more difficult to understand. As the person and language are constantly evolving, the choice of language means for transmitting information changes, and with it the emotional content of the word changes.

Thus, in the texts of political discourse, the leading, prevailing means are those intended to strengthen the «emotional content» and give the text «emotivity», and, on the other hand, the means intended for persuasion. In the course of a thorough analysis of this article, we can say with confidence that the strengthening of the emotional-evaluative content of the text is due to the use of two types of language tools: emotional-evaluative and neutral, which create evaluability by interacting with the units of the contextual environment.

Literature

1. Izard K. E. Emotion of the person. – M., Moscow State University 1980. – 439 p.
2. Shakhovskiy V. I. Problem of differentiation of expressiveness and emotionality as a semanticized category of linguostilistics // Problems of semasiology and linguostilistics. – Ryazan Publ., 1975. – 25 p.
3. Arutyunova, N. D. Discourse // linguistic encyclopedic dictionary. – Moscow: Soviet encyclopedia, 1990. – 685 p.
4. Blokh, M. Ya. Voprosy yazykoznaniiya. 2000. – P. 56-67.
5. Tyurina S. Yu. Discourse as an object of linguistic research [electronic resource].
URL.:http://globateka.ru/referat/doc_details/11027.html
6. Fairclough, N. Media discourse.– London, New York: Routledge, – 1995.
7. Burkitbaeva G. Business discourse. Ontology and genre: Nauka publ., 2005. – 235p.
8. Dijk, T.A. Discourse and manipulation.- London: Sage, 1998.- 374 p.
9. Barack Obama's Inspirational Speech – An Advice to Entrepreneurs (2018, October 22) from website:
<https://singupost.com/barack-obama-inspirational-speech-transcript/>
10. Remarks on the education plan submitted to congress (2001, January 23) from website:
https://georgewbushwhitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ МАҚТАУ МЕН ЖІГЕРЛЕНДІРУ БІРЛІКТЕРІН ҚОЛДАНУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Н.Т. Асанова, Г.К. Кенжетасева

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ,
Ғылыми жетекші: ф. ғ. к., профессор м.а.
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Кілт сөздер: мақтау, бағалау, жігерлендіру, коммуникация, сөйлеу актісі, мәдени.

Жалпы тілімізде жағымды бағалауды мақтау арқылы білдіре аламыз. Мақтау біреу немесе бір нәрсе туралы айтылған жағымды пікір. Мақтаудың жағымды коммуникативті жағдайы адамның белсенділігін ынталандырады. Комплимент мақтауға өте жақын. Мақтау сөйлеушінің адресатқа жақсы көзқарасын білдіріп, адамдар арасында жақсы қарым-қатынастың дамуына пайдасын тигізеді. Филология ғылымдарының докторы К.К. Дүйсекова «Француз және қазақ тілдеріндегі бағалаушылық сөйлесімдердің ұлттық-мәдени ерекшеліктері» атты монографиясында айтып өткендей, мақтаудың негізгі мақсаты – мақтау нысанының артықшылығын, жақсы қасиеттерін бағалау болып табылады. Баға сөйлеушінің тыңдаушыға, оның іс-әрекетіне, мінез құлқына, затқа, құбылысқа көзқарасын білдіреді. Сонымен қатар, баға сөйлеушінің жеке талғамын, пікірінде білдіреді, ой өрісін, дүниетанымын көрсетеді. Сондықтан да баға адамның ойлауымен, ақыл ойымен, психикасымен, талғамымен байланысты болады. Жағымды бағалауды білдіретін сөздер мен сөйлесімдер шексіз риза болғанда, қуанғанда қолданылады. Яғни олар айналада болып жатқан құбылысқа, затқа, адамның іс-әрекетіне жылдам жауап реакциясынан туындайды [1, 33-68б.].

Көптеген мақтау сөздер мақтауды қабылдаушы әйелдердің сыртқы келбеті мен дауысы, жеке заттары (киім, пәтер) және кәсіби қабілеті туралы мақтау болып табылады. Ең көп кездесетін мақтаулар сыртқы келбетке және жеке заттарға қатысты болады, өйткені олар әдетте әйелдермен сөйлескен кезде мақтау айтушылардың назарын өздеріне аударады. Мақтау сөздер ретінде мақтау айтушы әйелдер алдымен сұхбаттасушылар мен қабылдаушылардың жеке талғамының материалдық көрінісі арқылы көрінетін заттарды таңдайды. Мақтау айтушы әйелдердің сыртқы келбеті туралы мақтаулары адресатпен ауызша тілектестік ретінде түсіндіріледі. Мысалы: «*I like your dress. I think it's adorable*» (*I think that it is a charming, delightful*). «*Маған сенің көйлегің ұнайды. Менің ойымша, бұл сүйкімді*» (*менің ойымша, бұл тартымды, жағымды*) [2]. Мысалдағы әйелдің коммуникативті тактикасы мақтау нысанын таңдау сатысында көрінеді. Серіктесінің киімін таңдау, адресаттың коммуникативті қабілеттілігін көрсетеді. Синтаксистік деңгейде коммуникативті тактика қысқа сөйлемдерді қолданылады, ал лексикалық деңгейде – ағылшын лингвомәдениетіндегі типтік мақтаулар деп саналатын эмоционалды ұнамды сөздерді қолдану арқылы көрінеді.

Берілген контексте мақтау айтушының шынайылық дәрежесін анықтау өте қиын. Алайда, біз бұл мақтауды шынайы мақтау әңгімелесушілердің туыстары немесе жақын достары болып табылатын және бір-біріне моральдық немесе қаржылық жағынан тәуелді болмайтындығына байланысты, шынайы мақтау сөздер санатына жатқызамыз. Шынайылық сонымен бірге бейресми атмосфералық байланыс жағдайын көрсетеді. Бұл жағдайда адресат әйел мен мақтау айтушы әйел арасындағы сыйластық деңгейі жанашырлық пен позитивті қарым-қатынас арқылы маңызды болуы керек.

Сонымен, мақтау дегеніміз – объективті мақсаты бар және объективтілікпен сипатталатын, негізінен қысқа формада және стандарттаумен сипатталатын мақұлданатын ақпараттық сөйлеу актісі

Мақтауды сөйлеу актісі ретінде бірнеше параметрлер бойынша жіктеуге болады: Адамның ішкі, адамгершілік қасиеттерін сипаттайтын мақтау, мысалы:

«*Қадыров түбінде адам болатын бала, – деді Майқанова.*

– *Оты бар, – деп қостады Ахметов.*

Екеуі былай ұзай беріп, мен жөнінде тағы бірдеңелерді сөйлесіп бара жатты, бірақ мен анықтап ести алмадым. Әлгі естігенімнің өзі қолқа-жүрегімді солқ еткізгендей әсер қалдырды. Мен Майқанованы қас дұшпаным санап жүрсем, ол мені «түбінде адам болатын бала» деп директорға мақтап бара жатқаны қалай? Ап-айқын тап осылай деді. Міне, жұмбақ...» [3].

«*Апырай, бұл кісі Пенелопи болмады ғой, – деді Меңтай осы кезде бір-ақ үн қатып. – Мен де Одиссейге ұқсамай жатырмын-ау, – дедім қызға қарай бұрылып.*

– *Сәлиманың қолына Одиссейдің садағындай садақ тастап кетпеген соң, әрине, солай болады.*

– *Дегенмен өзі ақылды, сөзге де, ойға да ұста, шешен қыз екен.*

– *Ақын болсам деп арман етуші еді.*

– *Ә, бәсе. Меңтай Сәлиманы осыдан артық талқыға салмады. Ал менің ісіме де бір-ақ ауыз сөзбен баға берді» [4].*

Сондай-ақ мақтаудың өз қолыңызбен жасалған нәрсені сипаттайтын түрі бар: «Майдандағы 8-свардиялық дивизияны толықтыруға кім барады – екі адым алға шығыңдар, – деді. Денесі төртбақтау келген, жұмыскер пішіндес жас жігіт шығып, бізге қасқая қарсы қарап тұрды. Қапелімде одан басқа ешкім шықпады. Мен шықтым, шыға сала жігіттерге қарсы қарап тұрып, өлеңдетіп қоя бердім: – **Біз жеңеміз, өйткені ісіміз ақ. Барлық адам баласы бізбенен жақ. Дүниеге зұлымдық үстем болып, Тұрмақ емес, әділдік жеңуі хақ!** Әділ ісіміз үшін шығыңдар, азаматтар, алға! – дедім. – Жарайсың! – деп төртбақ жігіт қолымды қысты. – Өлеңді өзің шығардың ба? – Өзім шығардым» [4].

Орындалған әрекеттерді сипаттайтын мақтау да бар: «Шәке, рахмет. Мен өзге емес, осы сіздің өзіңізбен **танысқаным бақыттымын!** Есептесіп, қайтып оралсам, қырлы стақан босап, табақ тақырланыпқырап қалған екен. Шалғынбаев терлеп-тепшіп, қызара бөртіп кетіпті. Табақ түбінде қалған асты сытырып-сиырып бір-ақ асады да: – Сен жақсысың! Аһ! – деді ол маған бұрылып. Содан соң қабырғамнан тағы да бір қойып кеп қалды. – Рас айтамын. Сен **жақсысың** деймін!» [4].

Мақтаудың тағы бір түрі – ниетті, мақсатты сипаттайтын мақтау: «Әй, Ереке-ай, қандай адал, ақ көңілісіз. Шындықтың шеті шықса, шынжыр торға шырмалғандай боп қалатыныңыз тағы бар-ау сіздің. Ертең елге жүріп барам, туған жердің топырағына ештеңе жетпейді зой, шіркін! **Мұның енді жән**» [4].

«How do you feel, my dear?» – «Very **happy**, sir. And very **grateful** indeed, sir, for your goodness to me».
– «**Good boy**»

– Сен қалайсың, қымбаттым? – «Өте қуаныштымын, мырза. Мырза, маған жасаған жақсылығыңыз үшін өте ризамын». – «Жақсы бала» [5, 71 б.].

«I had hoped to take a dip before breakfast» Mrs. Smith said, «but I found Joseph was cleaning the pool. He seems to be **a man of all work.**» – «Ол **істің адамы** секілді».

«Yes. He's **invaluable**. I'm sure the pool will be ready for you before the lunch». – «Ол **баға жетпес** адам».

«**Well done!**» I cried out of myself. – «**Өте жақсы жасалған дүние**» [5, 756].

«I will spare neither trouble nor expense in behalf of the object in which we are all so deeply interested, and I am content to remain here...» – «**Good!**»

«Мен бәріміздің қатты қызығушылық білдірген объект үшін еш қиындықты да, шығынды да аямаймын және осында қалуға қуаныштымын ...» – «**Жақсы!**» [5, 269 б.].

Ағылшынның белгілі ақыны Анджела Морган екі дүниежүзілік соғыстың кезінде де өмір сүрді. Морган бұл өлеңінде жойқын соғыс жүріп жатқанына қарамастан, табиғаттағы барлық нәрсе ештеңе болмағандай жалғасқанын айтады. Біздің өміріміз туралы да дәл осылай болуы мүмкін. Өмір сұмдық оқиғалар болған кезде де жалғасады, сондықтан бұл өлең өміріміздің жағымсыз жақтарына назар аудармай, айналамыздағы сұлулыққа қарауға шақырады, өз өлеңі арқылы жігерлендіреді, қайрат береді. «In Spite of War» өлеңінің негізгі идеясы жігерлендіруге толы [6]. Қайғыға қарамастан қуанту, жігерлендіру, күш қайрат беру. Мұны алғашқы үш қатардан байқауға болады. Өлеңнің қалған бөлігінде осы жайға баса назар аударылып, әр түрлі гүлдер арқылы әр түрлі қуаныш түрлері бейнеленген.

«In Spite of War» by Angela Morgan

In spite of war, in spite of death, Соғысқа қарамастан, өлімге қарамастан,

In spite of all man's sufferings, Адамның барлық азаптарына қарамастан,

Something within me laughs and sings Менің ішімде бір күш күліп, ән айтад

And I must praise with all my breath. Мен барлық деміммен мақтауым керек

In spite of war, in spite of hate Соғысқа қарамастан, жеккөрушілікке қарамастан

Lilacs are blooming at my gate, Менің қақпамда сирень гүлдейді,

Tulips are tripping down the path Қызғалдақтар соқпақпен құлап бара жатыр

In spite of war, in spite of wrath. Соғысқа қарамастан, қаһарға қарамастан.

«**Courage!**» the morning-glory saith; «**Ерлік!**» таңы атады дейді;

«Өмірде болып жатқан барлық қиындықтарға қарамастан, мен әлі де қуана аламын. Ішімде құдды бір гүл өсіп жатқандай маған көңіл күй сыйлайды. Қиындықтар қанша ауыр болса да, гүлдер өсуін тоқтатпайды. Соғыс пен өлім келсе де соңғы демім қалғанша күресемін», – деу арқылы Анжела Морган оқырмандарына ерік-жігер сыйлайды.

Қазақ халқының ақиық ақыны Мұқағали Мақатаевтың «Қайдасың көріктім, гөзелім» атты өлеңіне келетін болсақ, өлең жолдарынан алынған үзіндіде көрсетілгендей өмір қуаныш пен қайғыдан құралған [7]. Бұған сабыр етіп төзе білу керек. Бір жамандықтың бір жақсылығы болады. Өлеңінің идеясы қиындыққа төзе білу, сабырлы, жігерлі болу, оны өлеңнің келесі шумақтарынан көруге болады:

«Қайдасың көріктім, гөзелім»

Сөзі: Мұқағали Мақатаев

Қатыгез қайсыбір сағатта

Өмірді келеді тастағың.

Сонда да үмітті жоғалтпа

Қаралы күндерден қашпағың.

*Сабыр ет, тоқтау қыл, шеше біл,
Қай жерде тіршілік өмір бар,
Сол жерде қуаныш, қайғы да.
Болса да алдың құз, артың жар,
Төзе біл, өмір сұр, айныма.*

Мұрат биігіне адамды оның еңбегі мен ақылы ғана екі жақтап алып шығады. Сенгіштік, құмарпаздық, уайымшылдық, қызықшылық – бұлардың қай-қайсысы да кісі серік қылатын қасиет емес. Зерттеулер көрсеткендей қазақ тіліндегі мақтау сөздерді қолданудағы ұлттық ерекшеліктерге келетін болсақ, шын асыл жүректің түбінде жатады сол асылды таңдаған адам жүрегiнiң түбiне терең бойлап, iздегенiн тек содан ғана табады. Өлең мазмұнын ашып тұрған өзектi ой ақынның шығармашылық өнерi жүйесiнде әлеуметтік-эстетикалық категория биігіне дейiн көтерiлген еңбек, ақыл, жүрек секiлдi ұғымдармен ұштасады.

Абай Құнанбайұлы өз өлеңінде:
Өзіңе сен, өзіңді алып шығар,

Еңбегің мен ақылың екі жақтап – деп, кісіні биік мұратқа бастайтын, сол мұратқа жеткізетін ұлы күш оның өз бойында, сондықтан да адам жұрттың мақтау сөзіне ермей, өзіне, өзінің адал еңбегі мен ақылына сенуі керек – деп айтады [8].

Walter D Wintle-дің «**Thinking**» өлеңі өз-өзіне сену және позитивті ойлаудың күші туралы [9]. Ақын жетістікке жету үшін адам ең алдымен өзіне сену керек деп санайды. Ақын өлеңнің соңғы жолдарында айтқандай:

Success begins with a fellow's will

It's all in the state of mind. – Табысқа жету адамның өз қалауынан басталады.

Мұнда **Walter D Wintle** өз туындысында:

But sooner or later the man who wins

Is the man Who thinks he can! – деп, өзіне сену және позитивті ойлаудың күші туралы, сондай-ақ, егер адам өзіне сенім артпаса, не болатыны туралы жазған. Қос ақын да жетістікке жету үшін адам ең алдымен өзіне сену керек деп санайды.

Біз ағылшын және қазақ коммуникативті мәдениеттеріндегі мақтаудың қолданылуын көркем шығармалар негізінде салыстыру барысында келесі нәтижелерге қол жеткіздік:

Ішкі адамгершілік қасиеттерді мақтау ағылшын коммуникативті мәдениетіне қарағанда, қазақ коммуникативті мәдениетіндегі қолданысы аса жоғары, бұған жоғарыда келтірілген Б.Соқпақбаевтың «Менің атым-Қожа» шығармасында Қожаның көрсеткен жағымсыз әрекетіне қарамастан мұғалім Майқанованың Қожаны мақтауы дәлел бола алады.

Келесі бір ерекшелік ниетті, мақсатты сипаттайтын мақтау ағылшын коммуникативті мәдениетінде қазақ коммуникативті мәдениетіне қарағанда басымырақ. Оны жоғарыда келтірілген Ә.Нұршайықовтың «Махаббат қызық мол жылдар» шығармасындағы үзіндіден көруге болады. Бұл жерде ниетті, мақсатты сипаттайтын мақтау жәй ғана «Мұның енді жөн» деп мақтау айтылса, ал Диккенстің шығармасында «Good!», «Жақсы!» – деп екпінді түрде берілген мақтауды көреміз.

Орындалған әрекеттерді сипаттайтын мақтау ағылшын коммуникативті мәдениетіне қарағанда қазақ коммуникативті мәдениетінде көбірек қолданылатынын байқадық. Қорыта айтсақ, тіл – мәдениетіміздің айнасы, белгілі бір ұлтқа тән ерекшеліктердің барлығы сол тілде байқалады. Біз зерттеген ағылшын және қазақ тілдеріндегі шығармалардан мақтау мен жігерлендіруді қолданудың екі мәдениетке де тән екенін аңғардық.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Монография. Француз және қазақ тілдеріндегі бағалауыштық сөйлесімдердің ұлттық-мәдени ерекшеліктері / К.К. Дүйсекова, А.Т. Бакытов. – Алматы: Қазақ университеті. – 2018. – 192с.
2. Бастық ханым/Джеки Коллинз. – 1990. – 640с.
3. Менің атым – Қожа/ Б.Соқпақбаев. – 1957.
4. Махаббат қызық мол жылдар Ә.Нұршайықов. – 1970.
5. Time and Conway/Ч.Диккенс, Ж.Б.Пристли. А. Кристи.
6. <https://familyfriendpoems.com/poem/42303>
7. https://literbook.com/kk-М.Мақатаев_өлеңдері_Қайдасың_көріктім_гөзелім.
8. <https://literbook.com/kk-Абай>
9. <https://allpoetry.com/poem8624439-Thinking-by-Walter-D-Wintle>

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ СОМАТИЗМДЕРДІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

А.К. Асылбекова, Г.К. Кенжетева

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ филология факультетінің магистранты,
Ғылыми жетекші : ф.ғ.к., профессор м.а.
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Кілт сөздер: фразеологизм, соматизм, функционалдық қызмет, ұлттық-мәдени ерекшелік.

Фразеологизмдер – тілдің ұлттық-мәдени ерекшелігінің айқын көріністерінің бірі. Фразеологизмдер тілдің эмоционалды және эстетикалық жағын, оның бейнелілігімен экспрессивтілігін арттырады.

Солардың ішінде құрамында дене мүшелерінің атаулары бар тұрақты тіркестерін соматикалық фразеологизмдер деп аталады. Нақтырақ айтсақ, соматикалық атаулар тілдегі тұрақты тіркестерін құрауда маңызды рөл атқарады [1].

Соңғы жылдары ғалымдар адам ағзасын сипаттайтын лексика-семантикалық сөздер тобын салыстырмалы зерттеуге көп көңіл бөле бастады. Фразалық құрылымда адам факторы үлкен рөл атқарады. Фразеологиялық бірліктердің басым көпшілігі адаммен, оның қызметінің әртүрлі салаларымен байланысты. Әр түрлі тілдердің айырмашылықтары мен ұқсастықтарын анықтау – бұл құрылымды жүйелі салыстырмалы талдау.

Ғалымдардың зерттеулеріне сүйенсек, соматикалық фразеологизмдердің ұлттық-мәдени ерекшелігін зерттеу орыс-ағылшын, ағылшын-неміс, орыс-қазақ, қазақ-неміс, ағылшын-француз фразеологиясына негізделеді. (Ю.А. Долгополов, З.К. Ахметжанова, Р.Е. Уәлиханова, М.Х. Әбілғалиева, М.Т. Сабитова К.К. Дүйсекова және т. б.) [2].

Алғаш рет лингвистикалық қолданысқа «соматикалық» термині Ф.Вакктың зерттеуінде енгізілді. Ол эстон тілінің фразеологиялық бірліктерін адам денесінің бөліктерінің атауымен қарастырып, оларды «соматикалық» деп атады. Сонымен қатар Ф.Вакк «соматизмдер кез-келген тіл лексикасының ең көп қолданылатын бөлігін құрайды» деген тұжырым жасады [3, 23 б].

Соматикалық лексика – әлемнің тілдік бейнесін түсіну үшін қажет тілдің лексикалық жүйесінің маңызды бөлігі. Фразеологизмдердегі соматизм компоненттері бар фразеологиялық бірліктердің көпшілігі, ең алдымен, дене бөліктерін атайтын лексемалар қолдану жиілігімен, семантикалық тұрақтылығымен сипатталады [4].

Егер біз екі түрлі тілдің соматизм жүйелерін салыстыратын болсақ, қазақ және ағылшын тілдерінің соматикалық фразеологиялық бірліктердің ұқсастықтары мен айырмашылықтары неде, олардың тілдің негізгі аспектілерінде қалай көрінетінін түсінеміз. Салыстырылатын тілдердің соматикалық бірліктерінің мағынасы мен мазмұн жоспарының сәйкес келуі құрылымдық семантикалық эквиваленттер сериясының қалыптасуына әкеледі. Сәйкестік толық және толық емес болуы мүмкін болғандықтан, толық құрылымдық-семантикалық эквиваленттер мен толық емес құрылымдық-семантикалық эквиваленттер ерекшеленеді. Ш.Балли фразеологиялық бірліктердің негізгі белгілерін тек семантикалық деп санады. Ол «тек ішкі белгілер нақты құндылыққа ие... және бұл белгілер сыртқы белгілерге қарағанда әлдеқайда құнды» деп мәлімдеді [4, 98 б.].

Адам денесінің мүшелерін әртүрлі белгілерге сәйкес әр түрлі жіктеуге және топтарға бөлуге болады: мысалы, сырттан ақпарат қабылдайтын органдар – көз, құлақ, мұрын. Бұған, керісінше, іш, иық және аяқ қатыспайды; ал тіл – ақпарат беруге жауапты орган. Сонымен қатар, қарым-қатынас жасау үшін қажетті қозғалыстар мен қимылдарды орындайтын органдар бар. Басқалары бұған қатыспайды. Дененің барлық бөліктері адамның іс-әрекеті үшін қажет.

А.О.Кармышков соматизмдерді функционалдық қызметі бойынша төмендегідей ажыратады:

- 1) лексикалық соматизмдер (бас, кол) – жүрек-тамыр және басқа жүйелердің элементтері (сүйек, тері, қан);
- 2) соматика корпусына енгізілмейтін бірліктер, өйткені мұнда функционалдық қызмет жоқ (көз жасы, тер).

Соматикалық фразеологизмдер тек қана тікелей мағынада ғана емес, олар символдық сипатқа да ие. Семантиканың маңызды элементі – бағалау шкаласы болып табылады, яғни фразеологиялық бірліктердің оң, бейтарап және теріс мағыналары. Біздің семантикалық талдау Н.А. Вострякованың идеясына негізделеді, ол фразеологиялық бірліктерді оң, теріс және бейтарап коннотация тұрғысынан зерттеуді ұсынады [5].

Осыған байланысты соматизмдердің келесі функционалды-семантикалық түрлері ерекшеленеді:

- 1) Адамның психоэмоционалды жағдайы
- 2) Адамның физиологиялық жағдайы
- 3) Адамдар арасындағы қарым-қатынас
- 4) Іс-әрекет сипаттамасы

«Көз» компонентімен фразеологизмдерді талдауға кіріспес бұрын, «көз» лексемасына тән мағыналарға назар аударамыз. Ағылшын тілінің түсіндірме сөздіктеріндегі анықтамаларға сүйене отырып, мыналарды бөліп көрсете аламыз: анатомиялық мағынада көздер орган ретінде, сфералық пішіні бар; көре білу; көру; көзқарас; пікір, түсіну және бағалау қабілеті; назар аудару (бір нәрсеге), бақылау (бір нәрсені). Мысалдар:

Н.А. Вострякова бойынша:

Тез, шапшаң – «көзді ашып жұмғанша», «қас пен көздің арасында» – бейтарапмағынада

Ұйықтамау – «таңды көзбен атқызу», «көзі ілінбеу».

Мағыналас фразеологизмдер қатарындағы тіркестер өз ішінде бір-бірінен мағыналық реңктер арқылы ажыратылады. Мысалы, ұйықтау – «көз ілдіру», «көз шырымын алу» – аз ұйықтау сияқты ұғымды береді.

«Көзінің жасы кеппеу» – Қиындық көру, қиын кез.

«Көзін жұму» – елемей, ескермей; өлу; нартәуекелге басу.

«Көзін шел басу» – көкірек керу, менменсінбеу – теріс мағынада.

«Көзге күйік болу» – жексұрын көріну [6].

«in the twinkling of an eye» – тез, шапшаң;

«Be an eyesore to somebody» – сөзбе-сөз біреудің көзіне түскен ақ дақ болу; жексұрын көріну

«Close one's eyes» – елемей, ескермей; өлу; нартәуекелге басу

«evil eye» – жаман көз; біреуге жағымсызқарау [7].

«Көз» соматизмі келтірілген қазақ және ағылшын тіліндегі мысалдар бойынша келесі функционалды-семантикалық түрлерді анықтауға болады: адамның психоэмоционалды жағдайы, адамның физиологиялық жағдайы, іс-әрекет сипаттамасы.

Соматизмдер фразеологизмдер саласында жоғары өнімділікке ие және бейнелі мағыналардың күрделі жүйесін құрайды. Бұл құрамдас бөлікке «құлақ» соматизмін де жатқызамыз, және осы лексеманың келесі мағыналарын ажыратуға болады: есту органы; дыбыстарды қабылдау қабілеті; тыңдауға деген ықылас.

«Құлағын түру» – көңіл қойып тыңдау, зейін қою;

«құлағының етін жеу» – бір нәрсені қайталап айта беру;

«құлақ салмау», «құлағына тимеу» – естімеу

«din something into somebody's ears» – сөзбе-сөз біреудің құлағына шулау; бір нәрсені қайталап айта беру

«Lend an ear» – тыңдау, назар аудару

«Fall on deaf ears» – назардан тыс қалу, мүлдем елемей

«Let smth. Float past one's ears» – сөзбу сөз бірдеңені құлағының жанынан өткізу; айтқанды тыңдамау [7].

«Мойын» лексемасының мағыналары: адамның немесе жануардың денесінің басын дененің қалған бөлігімен байланыстыратын бөлігі, киімнің айналасында немесе мойынға жақын бөлігі, жауапкершілік немесе кінәнің ауыртпалығы ретінде қарастырылады. «Мойын» көптеген мінез-құлық актілеріне және адамның әртүрлі әрекеттеріне қатысады. Мысалы:

«**dead from the neck up**» – өте ақымақ болу

«**wring (someone's) neck**» – біреуге қатты ашулану

«**save (someone's) neck/skin**» – біреуді қауіптен, қиындықтан құтқару

«мойнына су кету» – ренжу, қамығу

«Мұрнына су жетпеу», «Мұрнынан шаншылу» – жұмысбасты

«Мойнына міну», «Мойнына құрық түсу» – біреуге тәуелді болу, біреуді тәуелді ету [7].

«Арқа» – «back» сөзінің өзекті бейнелі мағынасы еңбек пен физикалық энергияның символы ретінде. Әлемнің тілдік бейнесі дене, жан, арқа сияқты әлеуметтік тәуелді мәртебесі бар адамның мінез-құлқын сипаттайтын тұрақты сөздердің болуымен сипатталады.

Ағылшын және қазақ лингвистикалық мәдениетінде «арқа» шыдамдылықты, еңбекқорлықты және жұмыс істеу қабілетін білдіреді: оған «арқа сүйеу», «арқа сындыру», «арқасы кен». Ағылшындарға арқаға қарыздың көлемі мен өз кемшіліктерін түсіну ретіндегі көзқарас этникалық-спецификалық мәнге ие:

«be on sb's back», «get sb off your back» – біреуді сынға алу

«a monkey on sb's back» – ауыртпалық, мәселе (проблема) [8].

«Арқа» – бұл екі тілде де тірек, сонымен бірге батылдық пен мықтылықтың символы. Екі тілдік мәдениетте де арқа сенімді қорғаныс ретінде қабылданады (өмір сүру немесе отыру және т.б.).

Дене бөліктерінің атаулары кез-келген тілдің негізгі лексикасына жатады, және ұзақ тарихи даму нәтижесінде қалыптасқан этномәдени факторларға да байланысты айырмашылықтар болады. Қазақтар ауыл шаруашылығымен, мал шаруашылығымен айналысқан. Нәтижесінде олар барлық дене мүшелерінің атауларымен таныс болған, өйткені барлық ішкі мүшелер тамақ дайындау үшін де қолданылған. Айта кететін болсақ, «бас» компонентін қолдану жағдайлары бар. Бұл бастың тек өмір үшін маңызды орган ретінде қасиетті екенін түсіну ғана емес, сонымен қатар адам, жан, қайнар көз, шығу тегі, бір нәрсенің жоғарғы бөлігі немесе бастапқы кезең мағынасында түсіну.

Ағылшын тілінде «бас» компоненті бар соматизмдер көбінесе оң немесе теріс мағынада қолданылады. «Бас» әртүрлі сипаттамаларға ие, ол жақсы, ақылды, ақылдыболуы, адамның ақыл-ой белсенділігін оң сипаттайды:

«have a good head on your shoulders» – ақылды болу

«a clear head» – қиын жағдайда тез және тыныш ойлау

«havenoheadforsomething» – түсінбеу

«Shake one's head» – басын шайқау, бас тарту, мақұлдамау немесе сенімсіздік көрсету

«Lose one's head» – өте ренжіген немесе ашуланған

«Wind in the head» – бос қиял; менмендік, өзімшілдік, өзімшілдік [8].

Осылайша, фразеологиялық бірліктердің семантикасын «бас» компонентімен талдау ағылшын тілінде ақыл, түсінбеушілік, әр түрлі әрекеттер және т.б. сияқты аспектілерді байланыстыратынын көруге болады.

Қазақтың гастрономиялық мәдени рәсімдерінде жануардың басының маңыздылығын атап өткен жөн. «Бас» ерекше жағдайларда құрметті қонаққа дайындалады (әдетте ақсақал үшін – құрметті ақсақал немесе үй иесі), салт-дәстүрге сәйкес кішкене кесектерге кесіледі (тіпті ми да қолданылады), содан кейін дастархан басында отырған адамдарға беріледі. Бұл рәсім бүгінде бар және міндетті болып қала береді. Қазақ мәдениетінде жылқыларға үлкен мән беріледі. Әр түрлі мағынада қолданылады: ат басындай (аттың басы), өлшемі үлкен; ат құлағы көрінбейді – қар жауып, қатты жел соғып, түк көрінбейтін боран.

Жылқыдан басқа, қазақ мәдениетінде түйе үлкен маңызға ие: «Ақ түйенің қарны жарылу» – молшылыққа, қуанышқа, жақсылыққа, үлкен тойға кенелді деген мағынада қолданылады. Қазақ халқы ақ түсті малды, әсіресе, байлықтың өлшеміне саналған түйе малының ақ түстісін ұстау бақыт әкеледі деп санады [9].

Қазақ түсінігінде ақ түйе барлық малдың басын білдіреді және бұл өркендеудің символы. Осы себепті, ақ түйе соғыста жеңіске жету, достар мен туыстардың ұзақ сапардан қауіпсіз оралуы және мысалы, ұлының көптен күткен туылуы сияқты ерекше жағдайларда ғана құрбан болды. Қазақтар ақ түйе қасиетті және қасиетті нәрсені бейнелейді деп сенген.

Фразеологиялық бірліктердің өзі көркем экспрессивтіліктің құралы болып табылады, ол сөйлеудің бейнесін, дәлдігін көрсетеді. Сонымен қатар фразеологизмдерді қолдану мәтінге эмоционалдылық, метафоралық әсер етеді және оқырманның қабылдауына терең әсер етеді. Айналадағы әлемнің шындығын бағалау әдетте эмоционалды тәжірибеге негізделген. Сонымен қатар, көптеген зерттеушілердің пікірінше, эмоция мен бағалау ұғымдары бір-біріне жақын және тілде көрініс табады.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі соматизмдерінің лексика-семантикалық ерекшеліктерімен қатар, әр тілдің табиғатына ғана тән, бір-біріне мүлдем ұқсамайтын өзгеше белгілер бар. Демек, дене мүшелерін, олардың жеке бөліктерін, тіпті олар бір-бірінен ерекшеленбесе де танып-білу әр ұлттың ерекшелігіне тікелей байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1. Айтбайұлы Ө. Қазақ фразеологизмдері мен перифраздары. – Алматы: «Абзал-ай». – 2013.
2. Валиханова Р.Е., Ахметжанова З.К. Сопоставительно-функциональное исследование лексико-фразеологических систем казахского и русского языков. – Алматы: – 1999.
3. Вакк Ф.О. Соматических фразеологизмах эстонского языка // Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей. – Баку. – 1968.
4. Балли Ш. Французская стилистика. – М., 1961. – С.98
5. Вострякова Н.А. Оценочность как компонент номинативной структуры слова и фразеологизма. Волгоград: Перемена – 1996.
6. Смағұлова Г. Мағыналас фразеологизмдер сөздігі. – Алматы: «Елтаным баспасы», 2010 ж. – 252 б.
7. Аманжолов А.С., Арғынғазина Ш.Б. Ағылшынша – қазақша етістікті фразеологизмдер сөздігі. – Алматы: Қазақ университеті, 2003, – 51 б.
8. Энниг Ж.-Л. Краткая история значений тела. М., 2006. AHDEL – The American Heritage Dictionary of the English Language, Fourth Edition copyright ©2000 by Houghton Mifflin Company. Updated in 2009.

«МАДАҚТАУ» МЕН «ЖАЗҒЫРУ» ЛЕКСИКАЛЫҚ БІРЛІКТЕРІНІҢ ҚОЛДАНЫЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (АҒЫЛШЫН, ҚАЗАҚ ТІЛІ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ)

Г. К. Ахметов, Г.К. Кенжетасева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің ІІ курс магистранты
Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., профессор м.а.
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Кілт сөздер: лексикалық бірлік, семантикалық өріс, мәдениет, мәдениетаралық айырмашылық, тілдік қарым-қатынас.

Халық даналығында «*мадақтау*» мен «*жазғыру*» лексикалық бірліктерінің ауыз екі және жазба тілде қолданылу ерекшеліктеріне аса назар аударған. «*Мадақтау*» – тұлғаның беделін асырып, ойын ұштандырып, қуаныш сезімін сыйласа, «*жазғыру*» керісінше көңілін мұздай су құйғандай салқындатып, еңсесін түсіріп, негативті сезіммен түңілуді бейнелейді.

Алайда, әр ұлттың өзіне тән сөз әдебі, өзінің өне-бойында ұлттық мәдениет, ұлттық дүниетаным, ұлттық дәстүр, ұлттық психологияның қанық бояуын толыққанды ашып көрсетуге табылмас қазына екендігі мәлім. Сөз әдебінің қоғам және жеке адамдарға белгілі бір деңгейде әсер етуі ұлттық болмыстың қаймағын бұзбай, бар бояуының қанық сақталып, тіл арқылы айқындап білуде орны ерекше. Сонымен бірге сөз әдебінің ережелері мен қолданысын меңгеру арқылы халықтар арасындағы сыйластық пен сенімнің тереңдей түсуіне қол жеткізе аламыз. Кез келген тілді толыққанды меңгеріп, тамырына терең бойлау үшін сол елдің ұлттық және мәдени ерекшеліктерін, айшықты өрнектерін дөп басып жеткізетін сөз әдебінің алуан түрлі формаларын жан-жақты меңгеру қажет.

Тіл-тілдегі сөз әдебін, соның ішінде салмақты орын алатын тармағы – мадақтау мен жазғыру лексикалық бірліктерінің семантикалық өрісін жан-жақты, әрі кешенді түрде зерттеу – бүгінгі таңдағы өзекті мәселе болып табылады.

Америкалық лингвист Эдвард Сепир кезінде: «*Бір қоғамдық топтың тарихи мұрасы, оның ұзақ мерзімдік қоғамдық құрылым-әдетінің жемісі*», – деп айтады [2].

Тіл және тіл уәкілдік ететін мәдениет бір-бірімен тығыз байланыста болады, себебі тіл – мәдениеттің бір бөлігі.

Жалпы алып қарағанда, батыс мәдениеті болсын немесе шығыс мәдениеті болсын, адамдар мадақтайтын нысандар негізінен жеке адамның сыртқы келбеті, өзіне тән заттары, қабілеті, жетістігі, мінез-құлқы.

Мадақсөз тіл құрылысының маңызды бір бөлігі ретінде белгілі бір тілдің мәдени мазмұндарын бейнелеп бере алады. Әр халықтың өзіндік қалыптасқан салт-дәстүрі болатыны белгілі, осыған орай мадақ сөздерді қолдануы мен қабылдауы арасында бірқатар айырмашылықтар болады. Тіпті кейбір мадақ сөздердің дұрыс қолданылуы олардың кейбір өзге ұлт өкілдерінің қабылдауында ақылға қонымсыз болып көрінуі де ықтимал. Мысалы, сырт қарағанда, ағылшын тіліндегі кеңінен қолданылатын: «*Hey, you look beautiful today!*» деген бір ауыз сөз бір әйел затының сыртқы келбетін мадақтаған жағымды құбылыс деп саналады, ал шығыс мәдениетінің өкілдері үшін ер азаматтардың әйел затының сыртқы келбетін көзге мақтауы бір түрлі оғаш қылық саналады, түрлі күдік тудырып, ыңғайсыздыққа әкеледі. Осы орайда тіл мәдениетінің қолданылу ерекшелігіне көңіл аударған жөн.

Мадақтау сөздері тілдік қарым-қатынас барысында туындайды, ол төмендегідей үш түрлі ерекшелікке ие: ең алдымен, бір тараптың мақтап-марапаттаған әрекетін білдіреді, ал тындаушы тарап осы мадақтауға сәйкесті жауап қайтарып жатады. Былайша айтқанда, әңгімелесіп тұрған *A және B* екі тарап өзара алма-кезек сөйлеседі, сондықтан мадақтау мен оған сәйкесті қайтарылған жауап «*жұптастырылған құрылымға*» жатқызылады. Екіншіден, бұл түрдегі алмаспалы тілдік қарым-қатынас әрекеті барысында бір тараптың мадақтап-марапаттауы сол тараптың белгілі ойын білдіреді, мәселен, жалаң сәлемдесу қарсы жаққа көңіл бөлгендікті, шабыттандырғандықты, немесе қарсы жақпен аралығын жақындата түскісі келетін ниетті айқындайды. Үшіншіден, тұлғаның өмір сүру

ортасы, қоршаған әлемі және өмірді қабылдау ерекшелітеріне байланысты, қабылдаушы тараптың жауабы да әр қалай болуы мүмкін [3].

«Көзіне мақтаған көлгірдің сөзі, сыртынан мақтаған көңілдің сөзі», «Жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын», «Жақсыны мақтасаң сақтанады, жаманды мақтасаң шаттанады», «Орнымен мақтай біл, сый құрметін сақтай біл» дейді мақалдап хал ымыз [4].

Мадақтау – ғасырлар бойы қоғамның дамуына елеулі, әрі тиімді ықпал етуші құрал ретінде адам өмірінің барлық саласында қолданылып келе жатқан әдістердің бірі болып табылады.

Атақты ғалым К.Д.Ушинский «адамның жақсы қасиетін көре біліп, орынды мақтауда – өнер» деп атап айтып кеткен [5]. Сонымен мадақтау – жеке тұлғаның жеке басының адамгершілік қасиеттерінің жағымды жақтарын сезінуіне, мінез-құлқы мен көңіл-күйіне бақылау жасауына, өзін-өзі тәрбиелеуге көмектеседі. Мадақтау арқылы жеке тұлға өзінің мінез-құлқы қандай болуы керектігін түсінеді, жағымды мінез-құлықты дамытып, ісінің дұрыстығын көріп, өзіне сенімділігі артады, жақсы істерді жалғастыруға тырысады. Мадақтаудан алған әсері тұлғаның әрі келеңсіз істерден сақтандырып отырады. Қазақ халқы мадақтаудың бірнеше амалдарын, тәсілдерін қолданған, атап айтсақ: *алғыс айту, мақтау, сыйлық беру, марапаттау* және тағы да басқалары. Сонымен қатар мадақтаудың мадақтаушыға және мадақтауды қабылдаушыға қатысты бірнеше түрлерін ажыратады:

1) **Асыра мақтау** – үстемелеп, асырып мақтау. Мақтаймын деп артық кету.

2) **Жорта мақтау** – қулыққа басып, айламен, өтірік мақтау.

3) **Жөнсіз мақтау** – ретсіз, орынсыз, қисынсыз мақтау.

Мысалы: Крыловтың «Қарға мен түлкі» деген мысалында түлкі қарғаға былай дейді:

«Қарағым, неткен сұлу ең!»

Деп таңырқап таңданды,

«Неткен мойын, неткен көз,

Осыдан артық дейсің бе,

Ертегі қылып айтқан сөз?

Қалайша біткен, япырмай,

Мұрныңыз бен жүніңіз!

Періштенің үніндей,

Деп ойлаймын үніңіз»

(Абай аудармасы)

Аталмыш шығармада жорта мақтау түрін айқын көреміз, түлкі өзінің қулығын асырып, пайдасын келтірмек болу мақсатында «Қарағым, неткен сұлу ең!», «Неткен мойын, неткен көз», «Періштенің үніндей» теңеу сөздерді қолданып, құлақ құрышымен қандыратындай етіп, көңілін аулайды. Шын мәнінде оның мақсаты қарғаның аузындағы ірімшікті жерге түсіру еді.

Ал ағылшын тілі мәдениетінде, кәрі «old» деген сөз керексіз, жарамсыз деген мағынаны білдіреді, сондықтан қарттарды мадақтағанда үнемі оларды әлі жас көрінесіз, әлі асқақ, жігерлі екенсіз деп мадақтайды, мысалы, «*You are really spring chicken, always full of energy!*» (Сіз әлі жас, жігерлі екенсіз! Қазақ мәдениетінде де қарт адамдарды мадақтағанда «қарт» деген сөздің мағынасында даналық пен сыйластық жатыр. Мәселен: «80 жасқа келсеңіз де әлі рухты екенсіз, қартайсаңыз да қайратыңыз қайтпаған екен» т.б.

Мадақтау лексикалық бірлігіне қарама-қарсы мағынада қолданылатын, антоним мағыналас лексикалық бірлік «жазғыру». Халқымыз ауыз екі әдебиет беттерінде де, тіпті жазғыру түрлерін қолдану барысында да үлкен мағына беріп дұрыс нәтиже алатындай, қолданатын сөзге аса үлкен мағына берген.

«*Жазғырма, сонда өзің де жазғырудан құтыласың. Өйткені, қалай жазғырсаң, өзің де соған айналасың*», «*Өзгені қалай айыптасаң, өзің де солай айыпталасың*» – дейді халқымыз.

Біреуді сынап-мінеген сайын өзіңіздің бір нәрсеге, не басқа адаммен келіспейтініңізді көрсетесіз. Сіздің танымыңыз бәрінікінен артық дегенге, дұрыс екендігіне сенімді боласыз. Жазғыру әлдеқайда қауіпті құбылыс. Ол бейсанаға енеді де, ақыры күрделі дертке ұшыратады.

Жазғыру – тұлғаны белгілі бір теріс іс-әрекеті үшін қолданылатын сынау не болмаса айыптау. Алайда жазғырудың лексика семаникалық өрісіндегі бірліктерді қолданар алдында, тұлға жазғыру лексикалық бірліктерін дұрыс және белгілі бір теріс іс-әрекеттің алдын-алу мақсатында қолданып тұрғандығына көзі жетуі тиіс. «*Сөз сүйектен өтеді*» не болмаса «*Бата қата тисе, бата тиеді*» деп халық даналығында атап өткендей, дұрыс қолданылмаған, яғни тұлғаның жас ерекшелігін, психологиялық жағдайын, әлеуметтік жағдайын, қоршаған ортасын есепке алмай қолданылған жазғырудың лексика

семаниталық бірліктері кері әсерін беруі әбден мүмкін. Сондықтан жазғыру шарасына өте сақтықпен қарау керек [6].

Жазғыруға қойылатын талаптар:

- жазаны талап қою әдісімен ұштастыру;
- жазаның кек алу, тұлғаның жеке басының адамгершілік қасиетін кеміту, намысын қорлау, жәбірлеу түрінде болмауы;
- жазаның әділдігі, әділетсіз жаза қарым-қатынасты алыстатып, ұжымнан бөлектенуіне әкеліп соғады;
- жаза қолдануда этикалық, эстетикалық әдепті сақтау.

Жазғырудың түрлері тұлғаның жеке бас ерекшеліктеріне сай болып, тәрбиенің басқа тәсілдерімен байланысты болуы шарт. Жазалаудың түрлері: ескерту, сөгіс, айыптау, кінәлау және т.б.

Алайда «жазғыру» лексико-семаникалық өрісінен алған лексикалық бірліктер кейбір уақытта мәдениетаралық айырмашылықтар салдарынан дұрыс түсініспеушілік жағдайларына әкелуі мүмкін. Мысалы: ағылшын тіліндегі «blue» лексикалық бірлігі, аудармасына тура келетін болсақ «көк» деген мағынаны білдіреді, ал мысалы I'm feeling blue. Тура аудармада мен көк сезініп тұрмын деп айтылады, алайда бұл жағдайда «sad», «depressed» яғни көңілсіз, кінәлі, шарасыз деген мағынаны білдіріп тұр.

Сонымен, біреуді сынап-мінеген сайын өзіңіздің бір нәрсеге, не басқа адаммен келіспейтініңізді көрсетесіз. Сіздің танымыңыз бәрінікінен артық дегенге, дұрыс екендігіне сенімді боласыз. Кейбір жағдайларда, атап айтсақ психологиялық тұрғыдан қарастырсақ, ол өте қауіпті құбылыс деп тануға болады, ол тұлғаның бейсанасына ене отырып, аталмыш тұлғаны дертке ұшыратуы да мүмкін.

Қорытындылай келе «мадақтау» мен «жазғыру» лексико-семантикалық өрісінің бірліктерінің тілдегі қолданылыс аясы туралы айтқанда, біз әрқашан әр халықтың мәдениетінде және шығармашылығында өзіне тән сөз орамдары, қолданылу барысындағы артықшылықтары мен коммуникациялық ерекшеліктеріне көңіл бөліп, тереңінен түсіну арқылы халықтар арасындағы байланыстарды жалғастыратын алтын көпірді нығайтуға өз үлесімізді қосамыз.

Қолданылған әдебиеттер

1. ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы. №1 (80). (181-184 бет) 2017
2. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. – Алматы. – 1994. (102 бет)
3. С.Қалиев, т.б. Қазақтың салт-дәстүрлері. – Алматы. – 1994. (223 бет)
4. <https://kitaphana.kz/refkaz/236-pedagogika/3263-tarbie-adisteri.html>
5. Қ.Жарынбаев, С.Қалиев. Қазақтың тәлім-тәрбиесі. – Алматы. – 1995.

АБАЙ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ САНҒА ҚАТЫСТЫ ФРАЗИОЛОГИЗМДЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АУДАРЫЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.Б. Әбдіғанпарова, Ж. Дәдебаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

Түйін сөздер: Абай, фразеологиялық бірліктер, сандар, аударма, көркем (поэтикалық) аударма, экспрессивтілік, стилистика, эквиваленттілік.

Абайдың фразеологиясы – өз алдына жеке ғылыми зерттеу объектісі. Ал, оның шығармаларындағы санға қатысты фразеологиялық бірліктер ауқымды зерттеуді қажет етеді. Себебі, қазақ халқы әуелден сандарды қасиетті деп санап, мемелекетті басқару жүйесінде, салт-дәстүрде, ырым-рәсімде, наным-сенімде, ұрпақ тәлім-тәрбиесінде, адамды танып білудің психологиялық негізінде, сөз саптау әдебінде, тағы басқасында қолданғаны және әлі де қолданатыны қалың жұртқа мәлім. Абай поэзиясының ішінде санға қатысты фразеологизмдер кеңінен кездесетіні – «Қансонарда бүркітші шығады аңға» өлеңі.

«Қансонарда бүркітші шығады аңға» – Абайдың 1882 жылы жазған 58 жолдан тұратын, 11 буынды қыр үлгісінде жазылған өлеңі. Алғаш рет Қазан қаласында басылған «Князь бен Захи́фа» (1897) атты жинақта жарияланды. Аталмыш шығармада қазақ халқы мекен еткен жердің қысы, бүркіт аңшылығының қыр-сыры суреттелген. Аңға шығушылардың мінездері, аңшылықтағы тәсіл-тәжірибелері, әр алуан динамикалық кесек әрекеттері толып жатқан ұсақ машық-мерзімі тұтас қазақтың өзіне тән тіршілігі болып шығады. Өлең зор мәдениетті, ірі суреткердің шығармашылық еңбегі нәтижесінде туған [1, 321].

Осы уақытқа дейін дәл осы шығарма бірнеше тілдерге тәржімаланған. Оның ішінде орыс, ағылшын, өзбек, татар, түрікмен, ұйғыр, т.б. тілдері бар. Орыс тілінде ең алғаш аударма 1897 жылы Абайдың көзі тірісінде жасалған. Оны 1946 жылы Әлкей Марғұланмен табылған К.Н. Кудашевтың «Перевод киргизских песен и легенд» қолжазбаларынан көруге болады [2, 97]. Кейіннен, 1944 жылы, Ғабит Мүсіреповтың басшылығымен жасалған бір томды жинақта орысшаға жолма-жол аударылды [3, 1]. Алайда, бұл аудармаларда аудармашылардың аты-жөндері ескерілмей кеткен. Бертін келе, бұл шығарманы аударғандар – С. Липкин, А. Штейнберг, М. Дудин. Ал ағылшыншаға аударған жалғыз нұсқа Том Боттингпен орындалған. Аудармаларда түпнұсқадағы санға байланысты фразеологиялық бірліктердің адекватты аударылған, аударылмағанын анықтау оларды егжей-тегжейлі талдауды талап етеді. Ол үшін келесі үзіндіге назар аудару қажет.

Құсы да иесіне қоразданар, Алпыс екі айлалы түлкі алғанда. «Үйірімен үш тоғыз» деп жымындап, Жасы үлкені жанына байланғанда.	
С. Липкинаудармасы	С. Липкинаудармасы
Шестьдесятдвехитростилисьиразбив, Победителестатьянаотдыхнепрочь! Скажутстаршие,похваливсмельчака: «Дайещенам,обоже,трикосяка» [4, 126].	И, гордясь победой над <u>хитрой</u> лисой, Победители статья на отдых не прочь. Скажут старшие, похвалив смельчака: «Захвати в добычу <u>три косяка!</u> » [5, 26].
М.Дудин аудармасы	Штейнберг аудармасы
Нет, не лисица в охоте захвачена – А перехвачены <u>три косяка</u> . Все силы, <u>все хитрости</u> лисьи побоку, И дух молодит на охоте успех.	А покончив с лисой, на хозяина смотрит в упор И гордится победой над рыжей царицей лесов. Мол, она обладала <u>шестьюдесятью и двумя</u> <u>Утонченными хитростями...</u> [6, 31]
Ауезхан Қодараудармасы	Том Боттинг аудармасы
Хозяин и беркут, красуясь, глядят молодцом, Когда их кругом все хвалить вперебой принялись. Когда аксакал <u>три девятки</u> сулит и табун, Чтoб с беркутом славным к удаче своей унестиcь. [7, 18]	The huntsman struts proudly, his smile glad and wide – His bird won the bout, and the fox <u>could not dodge</u> ... [8, 29]

Үзіндінің жоғарыда алты түрлі аудармасы мысалға келтірілді. Алғашқы жолдағы *қораздану* сөзі қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде *менменсу, паңсыну* деген мағынаны білдірсе, Абай тілі сөздігінде *мақтану, масаттану* деген мағынаны білдіреді. Липкиннің бірінші жасалған аудармасында бұл сөз

алғашқы екі жолда мүлдем кездеспегенімен, үшінші жолда *үлкендер мақтайды* (старшие, похвалив) деп үстіртін аударылса, кейінгі өзгертілген аудармасында *гордясь* (*гордиться – мақтану*) деп аударылып, аудармада өз эквивалентті бірлігін тауып отыр. Дәл солай, Дудиннің де аудармасында түсіп қалған сөз, Штейнбергтің аудармасында да *гордится* деп аударылған.

Ауезхан Қодар бұл сөзді үшінші жақ тарапынан *хвалить* (*мақтау*) деп тәржімалаған. *Бүркіт те иесіне мақтанар* деген мағынаны білдіретін *Құсы да иесіне қоразданар* жолын Қодар *айналадағының бәрі оларды тоқтамай мақтай жөнелгенде* (Когда их кругом все хвалить вперебой принялись) деуімен ситуацияны ауыстырып, бүркіт орнына *оларды* деген сөзді қою арқылы бүркітші мен бүркіт екеуіне бірдей меңзейді. Қодарға сәйкес, Том Боттинг те өз аудармасында құс емес, аңшы өз құсының олжасына *паңданады* деп аударған.

Аңшылықты жанындай сүйетін қазақ халқы үшін өзі алмаса да әкелген аңды көру де бір ғанибет. «Құсы да иесіне қоразданар, Алпыс екі айлалы түлкі алғанда» деген жолдар сипаттағандай мұндайда аңшының мақтануы да, оны мақтау да орынды. Ел ішінде аңшылық – қасиетті, құрметті өнер әрі салт болса, аңшының өзі де беделді, сыйлы адамдардың бірі. Мұның өзі аңшылық дәстүрдің бағасы жоғары, өмірде орны бөлек құбылыс екенін толық дәлелдейтінін есепке ала отырып, аудармашының қай-қайсысы болмасын осы ситуацияны жоғалтпағанын байқауға болады.

Алпыс екі айлалы түлкі алғанда жолына көз жүгіртсек, *алпыс екі айлалы* деген құрамында сандар кездесетін фразеологиялық бірлігі бар. Бұл фразеологиялық бірліктің қазақ тілінде бірнеше интерпретациялары кездеседі:

– тәсілқой, қу, айлакер	(Абай тілі сөздігі);
– неше түрлі қулығы бар, айлакер	(Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі);
– алуан түрлі қулығы бар, сан түрлі әдісі бар, өте айлалы	(ulagat.com)
– Қазақ ертегілері, аңыздарында аңның ішіндегі айлакері ретінде бейнеленген, бағалы терісі үшін ауланатын, табиғатында аңшыға өзін тез ұстатпайтын, ізін жасырып, шимайлап кететін ақылды аң.	(ulagat.com)

Ал, орыс және ағылшын тілдерінде осы санға байланысты фразеологиялық бірлік өз баламасын таба алды ма әлде жоқ па?

Липкин алғашқы аудармасында бұл фразеологиялық бірлікті сөзбе-сөз *шестьдесят две хитрости* деп аударған. Аударма эквивалентті бірлігін тапқанымен, оқырманға толық түсінікті емес. Қазақта сандарды киелі санап, оларды әдебиетте, әсіресе фразеологиялық бірліктерде қолдану (алпыс екі айла, алпыс екі тамыр, т.б.) ерекше болып саналса, өзге тілдерде ол түсініксіз немесе мүлдем қажет болмауы мүмкін. Мысалға, орыс тілінде *хитрый, как лиса* деген адамға айтылатын фразеологизм бар, алайда орыс тілінде түлкінің айлакерлігі туралы тұрақты сөз тіркесі кездеспейді, яғни, жай ғана *хитрый* деп аударылса, ол оқырманға әлдеқайда түсінікті болады. Мүмкін, соны ескерді ма екен, Липкин кейінгі аудармасында *шестьдесят две* деген тіркесті алып тастап, *хитрый* деп қана қояды. Дудин де осы үлгіге ұқсас *лисьи хитрости* деп аударса, Штейнберг бірінші мысалдағыдай эквивалентті бірліктерді қолдана отырып сөзбе-сөз тура аударма жасаған: *с шестьюдесятью и двумя утонченными хитростями* (алпыс екі өткір айласымен). Штейнбергтің аудармасы Липкиннің алғашқы аудармасына ұқсас болғанымен, дефиниция беруіне байланысты Штейнберг аудармасы әлдеқайда түсінікті болып қана қоймай, аталған аудармашылық шешімімен аударманың көркемдік әсерлігін де арттырып отыр.

Қодар осы тұста, түлкінің бұл ерекшеліктерін аудармада атамауды жөн көрген, ал Том Боттинг *түлкі құтылып кете алмайтындай* (the fox could not dodge) деп аударған. Осында көзге түсетіні – түпнұсқада да, жоғарыдағы аудармашы еңбектерінде де түлкі асыра сипатталса, Том Боттинг бүркітті жоғары қойып, түлкіні сол бүркіттен қашып құтыла алмас жануар ретінде сипаттаған. Егер, Том да өз әріптестерінің тәсілімен бет алса, онда ол *tricky as a monkey* (маймыл сияқты қу), *slippery as a fish* (балықтай сусылдап) деген фразеологиялық бірліктерді (көбінесе адамға қатысты қолданылады) немесе жай ғана *sly* (әдетте, ағылшын тілінде айлакер түлкі әрқашан осы сын есіммен сипатталады) деп аударар еді.

Қай аудармашы болмасын, Абайдың экспрессивті қуатын дәлме-дәл сақтамаса да, оқырманға түсінікті етіп аударуға тырысқан. Аудармалар эквивалентті болып табылмаса да, адекваттылықта әдеқайда жақын.

Үйірімен үш тоғыз деп жымыңдап жолында да санға қатысты фразеологизм бар. Осы сан есімдерге байланысты әрқандай дефинициялар кездеседі:

Тоғыз	Қазақтың ескі дәстүрі бойынша үлкен жиын-тойда ат бәйгесінде берілетін сыйлық	(Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі)
Үш тоғыз	Айып, сыйлық – әр қайсысы тоғыздан тұратын үш сыйлық (айып).	(Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі)
Үйірімен үш тоғыз	Олжалы бол, олжаң көбейсін деген мағынадағы тілек.	(Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі)
Үйірімен үш тоғыз	Олжа көбейсін, байлау көбейсін	(Абай тілі сөздігі)
Үйірімен үш тоғыз	Қыран бүркіт ылғи осылай олжалы болсын деген мағынадағы мәтел сөз	https://mylektsii.ru/

Қазақы дүниетаным бойынша тоғыз киелі сандардың бірі. «Тоғыз» көне есепші, жұлдызшылар ай мен күннің, жұлдыздың, ауа ағысының, өскен шөптің, аққан судың, бүрлеген ағаштың, түскен жапырақтың, ұшқан құстың, жүгірген аңның, т.б. табиғат өзгерістеріне қарап шығаратын ауа-райы болжамдарында және ай-жыл есебінде көп айтылатын «тоғыс» сөзін білдіреді. Яғни тоғыз бен тоғыс бір сөз. Ғаламда мойындалған триллиондаған сандар 1,2,3... 9 деп барып, қайтадан 0-ден бастап кететіні ескерілсе тоғыздан киелі дүние жоқ сияқты көрінеді.

Тоғыз – «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», «Тәуке ханның жеті жарғысында», тіптен күні кешеге дейін қазақ халқы арасындағы заңды жауапкершілікке тартылған иә айыпты болған кісіге шығарған үкімде қолданатын өлшем. Айыптың ең кішісіне ілінгендер ат-шапан беріп құтылады. Мысалы, келген қонаққа қырын қабақ танытып, өңі түзу ас бермесе, қонақ биге шағымданса, ауыл ақсақалдары үй иесіне ат-шапан (бір ат, бір шапан) айып салады. Айыпты кісі оны мойнына алады. Айыптың (жазаның) ауыры – құн төлеу. Аталып отырған «тоғыз» айыбы да осындай құн төлеуден тартып, кісі, мал барымтасы, жер дауы, жесір дауына жүретін болған. Бұл кезде айыпты (қылмысты) жаққа айып дәрежесіне қарай, «түйе бастатқан бір тоғыз», «түйе бастатқан үш тоғыз», «ат бастатқан бір тоғыз» сынды айыптары тағылатын болған. Бұл жерде ат-шапан айыптан кейінгі ауыры сол «түйе бастатқан бір тоғыз» саналады. Оның құрамында бір түйе, бір жылқы, бір сиыр, қалған алтауы ұсақ мал (қой-ешкі) болады [9].

Жоғарыда келтірілген түсінікті есепке ала отырып, Абайдың «Қансонарда бүркітші шығады аңға» өлеңінен алынған үзіндіде *жасы үлкендер жанына «үйірімен үш тоғыз» деп жымыңдап байланады* дегенде «олжаны сыйға тарту» сөз болып тұр деп түсінуге болады. Себебі қазақта *байлау* деген сөз *тапқан олжасын сыйға тарту, тарту ету* (қазақ тілінің түсіндірме сөздігі) деген мағынаны білдіреді. Яғни, *үйірімен үш тоғыз* – олжа, *байлау* – сыйға тарту болса: *жасы үлкендер олжасын сыйға тартуды сұрайды* деген интерпретация жасауға болады.

«Үйірімен үш тоғыз» Штейнберг пен Том аудармаларында түсіп қалса, Липкин мен Дудин аудармасында *три косяка* деп аударылса керек. Косяк – стая, табун, стадо (Этимологический русскоязычный словарь Фасмера), яғни *топ, табын, отар* деген мағынаны білдіретін малға, жан-жануарға қолданатын сөз екені анықталды. Ал, аудармада, *три косяка* – бір топ түлкіге меңзеліп, олжаның мөлшері айтылып тұрғандай көрінеді. А.Қодар болса, өз аудармасында *үш тоғыз*-ды эквивалентті бірліктерін қолдана отырып сөзбе-сөз *три девятки* деп тәржімалаған. Жоғарыда атап кеткендей, *тоғыз* сөзі түркі халықтарында мәнді, әрі маңызды сан аталысы болса, орыс тілінде бұл санның әлдебір ерекше мәні де, мағынасы да кездеспейді. Алайда, көп ізденістердің арқасында, нумерология саласында ғана осы «үш тоғыз» санының дефинициясы кездесті: *999 – это числа приносящие удачу и успех в начинаниях* (үш тоғыз – жаңа бастамаларда сәтілік әкелетін сандар)[10]. Мұнда, Қодар өз аудармасында сол қазақтың *тоғызын* меңзеп, оны орыс оқырманының ізденісіне қалдырды деп тұжырымдау әбден мүмкін. Бұл тұста, егер шын мәнісінде орыс оқырманы *Значение числа девять у тюркского народа/казахского народа* деп іздер болса, өте қызықты мәліметтер табылады. Осы шумақты А.Қодар адекватты тұрғыдан алғанда өте сапалы жасады деп бағалауға келеді.

Қорыта айтқанда, Абайдың «Қансонарда бүркітші шығады аңға» өлеңінің көркемдік бейнелеу жүйесінде фразеологиялық бірліктердің, сөздердің ауыспалы мағынада қолданылуының атқаратын қызметі зор. Ақынның шығармашылық ойлау даралығының ерекшеліктері осындай бірліктер арқылы ашылады. Сондықтан, ақын өлеңін басқа тілдерге аударғанда аталған бірліктерінің лайықты түрде берілуі аударманың түпнұсқаға сәйкестігінің басты өлшемі болып табылады. Аударма бұл өлшем талаптарына жауап бере алмаған жағдайда, оның көркемдік сапасы туралы айту артық болуы мүмкін. Жоғарыда жасалған талдаулар түпнұсқа мәтініндегі фразеологиялық бірліктердің мазмұны мен пішіні,

семантикасы орыс, ағылшын тілдеріндегі аудармаларда жеткілікті көркемдік деңгейде көрініс таппағанын білдіреді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Р.Н. Нұрғалиев, Абай. Энциклопедия – Алматы, Атамұра баспасы, 1995, б. 320-322
2. К.Н. Кудашев. Перевод киргизских песен и легенд. – Ленинград, Архив географического общества. Найден А. Маргуланом, 1946г, 104 стр.
3. Абай (Ибрагим) Кунанбаев. Однотомник. Подстрочный перевод, под редакцией Г. Мусрепова. Алма-Ата, 1944. (Содержание – 644)
4. Абай. «Своею судьбу от мира не таю...» ИЗБРАННОЕ Герольд Бельгер, Алматы, 1995, б. 126
5. Абай, Стихи и слова назидания, М, 2003, б. 26
6. Абай Кунанбаев, Лирика и поэмы, Гослитиздат, М, 1940, б. 31
7. Абай (Ибрагим) Кунанбаев – Избранное. «Ана тілі» 1996. Ауезхан Қодар, б. 18.
8. Abai Kunanbayev. Selected poems. To Mark the 125th Anniversary of His Birth. Designed by Victor Chistyakov. USSR. 1970. б. 29.
9. <http://arman-ako.com/zhanalyktar/%C2%ABujirimen-ush-togyiz%C2%BB-turalyi-eki-bolzham.html>
10. <http://chtooznachaet.ru>

ШЕРХАН МҰРТАЗАНЫҢ «БОЙТҰМАР» АТТЫ ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ ҚАРАТПА СӨЗДЕРДІ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Т.Б. Әділова, Г.К. Кенжетәева

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., профессор м.а.
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Кілт сөздер: қаратпа сөз, аударма, түпнұсқа, мәдениет, мәдениетаралық айырмашылық.

Сөйлемде басқа сөздермен грамматикалық байланысқа түспей, дауыс ырғағы арқылы ерекшеленетін сөздер болады және оларды окшау сөздер деп атайды. Окшау сөздерге одағай, қаратпа және қыстырма сөздер жатады. Тындаушының назарын өзіне аударту үшін сөйлеуші қаратпа сөздерді қолданады. Адам есімдері, туыстық жақындықты білдіретін атаулар, жер-су атаулары және басқа да эмоциалық мағыналы сөздер қаратпа сөздердің қатарына енеді. Пунктуация мәселесі бойынша, қаратпа сөздер үтір арқылы окшауланады.

Қаратпа сөздер көптеген қазақстандық ғалымдардың еңбегінде талданған. Мысалы, «Тіл құралы» еңбегінде Ахмет Байтұрсынов окшау сөздерге бұратана деген атау беріп, оны екіге бөліп, қыстырма және қаратпа сөз ретінде жіктеген [1, 145]. Ал Н. Егіншібаева өзінің «Қазіргі қазақ тіліндегі қаратпалар» атты ғылыми жұмысында қаратпа сөздерді құрылымына қарай үш топқа (қаратпа сөз, қаратпа сөз тіркесі және қаратпа сөйлем) жіктеп, олардың сөйлемдегі орнын айқындай түскен [2, 40]. Сондай-ақ, М. Бимағамбетов, Серғалиев М., С. Аманжолов, Жұбанов Қ., М. Томанов, Т. Сайранбаев сынды ғалымдар өз зерттеу жұмыстарында қаратпа сөздердің шығу тегін, синтаксистік аспектілерін және құрылымын қарастырған.

Осы мақаламызда негізгі нысан етіп, Шерхан Мұртазаның «Бойтұмар» атты шығармасындағы қаратпа сөздердің ағылшын тіліне аударылу ерекшеліктерін анықтауды мақсат еттік. Шерхан Мұртазаны ағылшын тілінде сөйлеткен британдық аудармашы Эндрю Бромфилд. Өткен жылдың күз айында заманауи қазақ ақындары мен жазушыларының еңбектері білікті мамандар көмегімен ағылшын тіліне аударылған болатын. Бұл іс-шараның мақсаты қазіргі қазақ авторларының көрнекті жұмыстарын, әлем тілдерінің біріне аударып, қазіргі қазақ қоғамының бейнесін көрсету болды.

Шерхан Мұртазаның төл еңбегі «Бойтұмарда» біз қарастырып отырған қаратпа сөздер қазақи нақышқа салына отырып қолданылған. Біздің мәдениет өкілдері үшін белгілі әрі түсінікті болатын қаратпа сөздердің, ағылшын тілінде берілу ерекшеліктері бізді қызықтырды. «Бойтұмардағы» қаратпа сөздер тек адам не жер-су атаулары емес, ежелден қазақтың тілінде, ойында сақталған және оның тұрмыс-тіршілігін айқындайтын сөздер.

Түпнұсқадағы қаратпа сөздердің аудармада берілу жолына тоқтамастан бұрын, көркем аудармада пайдаланылатын тәсілдерді қарастырайық. Кез келген көркем туындыны бір тілден екінші тілге ау-

дару үдерісі көркем аударма деп аталатыны белгілі. Аудармашы шығарманы бір тілден екінші тілге интерпретациялау үшін белгілі қағидалар және тәсілдер кешенін қолданысқа салады. Аударманы жүзеге асыру үшін мәтінді түсініп алу ең алғашқы қадам. Келесі қадам мәтіндегі мағынаның маңыздылығы жоғары және маңыздылығы төмен бөліктердің белгіленуі. Толық, бүтін мәтіннің мәні бөліктердің мәнінен маңыздырақ және аударма нұсқа аударылып отырған тілдің нормаларына сай болуы керек.

Түпнұсқадағы бірліктерді екінші тілдің балама бірліктеріне аударма жасау барысында әр уақытта үдеріс сәтті болмайды, сондықтан аудармашылар аударма трансформациялары мен техникалық тәсілдердің көмегіне жүгінеді. Трансформациялар лексикалық, грамматикалық және лексико-грамматикалық болып жіктеледі. Ал аударманың техникалық тәсілдері орын алмастыру, лексикалық толықтыру және түсірілу болып топталады [3]. Ендеше, қазақ авторы жазған түпнұсқа мен ағылшын аудармашысы әзірлеген аударма нұсқасын жоғарыда аталған ақпараттарға сәйкес зерделеп көрейік.

– Әй, батыр, мынау қайтеді-ей! – дейді таныс дауыс [4]. Осындағы «батыр» қаратпа сөз ретінде қолданылып тұр. ‘Oh, just look at this bold horseman’s fancy capers!’ [5]. Аудармашы «батыр» сөзін тікелей аудармай, «bold horseman», яғни батыл атқамінер деген тіркеспен ауыстырған. Сондай ақ, Эндрю Бромфилд аударманың лексикалық толықтыру тәсілін пайдаланған, себебі түпнұсқадағы бір қаратпа сөз аудармада сөз тіркесімен бейнеленген.

– Ой, батырым, ой, жолбарысым! Міне, нағыз жігіт осы ғой? [4] ‘Oh, my bold horseman! My intrepid tiger! Now there’s a truly dashing hero!’ [5]. Түпнұсқада қатар келген «батырым», «жолбарысым» қаратпа сөздері аудармада екі бөлек орналастырылған. Бұл грамматикалық трансформацияға сілтеме жасайды. Сондай-ақ, «жолбарысым» сөзі аудармада «intrepid tiger», демек ешнәрседен қорықпайтын жолбарысым деп, күшейтпелі мәнінде келтірілген.

– Ой, жеңеше-ай, біліп тұрып, несін айтасың? – Бригадир кинала қылқа мойын басын шайқап қойды [4]. ‘Oh, žežeše, why say that, when you already know?’ the foreman asked, shaking his head mournfully on his matchstick-thin neck [5]. Осы үзіндіде қазақ халқында «ағаның келіншегі» мағынасында қолданылатын туыстық жеңеше ағылшын тіліндегі нұсқада сол күйі өзгеріссіз қолданылған, себебі жеңеше реалия сөз.

– Келдің бе, ей, қызталақ? – деді Аталық атам [4]. ‘Well then, you misbegotten youngster, so you’ve shown up then?’ [5]... Берілген үзіндідегі «қызталақ» қаратпа сөзі некесіз туған бала деген ұғымды білдіреді. Осы сөздің ағылшынша нұсқасы «misbegotten youngster» тікелей аударғанда некесіз туған сәби не жас дегенді меңзейді. Осы тұста аудармашы лексикалық толықтыру тәсіліне қайта жүгінген.

– Ай, шырағым-ай, бұл жануардың арғы заты адам дейді ғой [4]. ‘Darling boy, they say that this animal originated from man in ancient times’ [5]. Қазақта еркелету, жақын тарту мағынасында қолданылатын «шырағым» сөзі ағылшын тіліне «darling boy» қадірлі бала деген мәнде жеткізілген.

– Әй, ақылдым әшейін, тіл-көзден аман бол, әйтеуір [4]. Oh, my extraordinary counsellor, may the evil eye and malicious tongue never do you harm [5]. Түпнұсқада пайдаланылған қаратпа сөздің «ақылдым әшейін» мысалы ағылшын тілінде «extraordinary counsellor», яғни ерекше, керемет ақылшы, кеңесші мағынасына сай келіп тұр.

– Түсіндің бе-ей, қызталақ? – дейді менің бағанадан состиып отырғанымды байқап, көңілімді ауламақ болып [4]. ‘Did you understand, eh, my misbegotten friend?’ he said. Having noticed that I was sitting there completely at a loss, he asked this to feel out my mood a little [5]. Жоғарыда кездескен «қызталақ» сөзі енді ағылшын тіліне «my misbegotten friend» некесіз туған досым ретінде аударылған.

– Әй, жазған бауырым-ау, қона жату қайда қазір [4]? ‘Hey, kinsman given to me by God, what is all this about staying for the night [5]? Тағдырыма жазылған бауырым тіркесі шығармада ауызекі сөйлеу мәнеріне сай қысқартылып қолданылғанмен, ағылшын тілінде «құдай берген жақыным, туысым» мәнін нұсқап, лексикалық толықтыру арқылы беріліп тұр.

– Ай, құлыным-ай, менде қайбір ес бар дейсің. Ақыл жоқ қой атаңда [4]. Eh, dear boy what kind of memory have I got left now? Reason has abandoned your father [5]. Осында қазақ тіліне тән жылулық пен жақындықты көрсететін сөз «құлыным-ай» аудармада «dear boy», демек қадірлі бала ретінде ұсынылған және тікелей аударылмаған.

– Ататай, шыда! Мен қазір бәрін аударып тастаймын, – деп бөрелерді жуан жағынан тырмысатырмыса көтеріп, бір шетке лықсытып жатырмын [4]. ‘Ata, dearest man, hold on. I’m here, I’ll roll them all off you in a moment’, I said, laboriously taking hold of the thick ends of the logs and dragging them off to the side [5]. Түпнұсқадағы «ататай» ағылшын тілінде «Ata, dearest man», яғни ең қымбатты адам деп бірнеше сөздер тіркесуі арқылы аударылған. Сондай-ақ, автор мұнда транслитерация әдісін қолданған, себебі ата сөзі, аудармада тек ағылшын әріптерімен алмастырылған.

– Ә, сорлылар, қирап қалыпсыңдар ғой [4]. Oi, you poor souls, now see, you have been struck by a real catastrophe [5]. Қазақ тілінде байғұс, бейшара мағынасына жақын келетін «сорлылар» сөзі аудармада

«you poor souls», тікелей аударғанда сендер бейшара жандар деп көрсетілген. Осы мысалда да автор лексикалық толықтыру әдісін қолданған.

Сонымен, Шерхан Мұртазаның «Бойтұмар» атты шығармасында қолданылған қаратпа сөздердің ағылшын тіліне аударылу мысалдарын қарастыра отырып, екі тіл мен екі мәдениеттің бір-бірінен өзгешелігіне тағы да көз жеткізуге болады. Қазақ тілінде тек бір сөзбен ғана берілген қаратпа сөз, ағылшын тілінде бірнеше сөздердің тіркесуімен немесе тіпті күшейтпелі мағынаны білдіретін тағы бір сөздің қосылуымен аударылған. Ал кейбір қаратпа сөздер тек қазақ мәдениетіне тән болғандықтан, сол күйінде аудармада өзгеріссіз көрініс тапқан. Бұл аударма жұмысы аудармашының біліктілігін көрсетеді, себебі сөзбе-сөз аударғанда түпнұсқаның мағынасы ашылмайтынын түсіне отыра, аудармашы қазақ мәдениетін, тілін айқындауға көмектесетін лексикалық толықтыру, транслитерация сынды аударманың техникалық тәсілдерін пайдаланған.

Әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынұлы А. Тіл – құрал. Алматы, «Сардар» баспасы, 2009 – 348 бет.
2. Егіншібаева Н.Ә. Қазіргі қазақ тіліндегі қаратпалар: Ф.ғ.канд. ... дисс. – Алматы, 1997.
3. Переводческие трансформации и приемы перевода. Методические указания к практическому курсу профессионально ориентированного перевода для студентов, обучающихся по программе «Переводчик в сфере профессиональной коммуникации». Н.Новгород: ННГАСУ, 2015 – 28с.
4. Мұртаза Ш. Бойтұмар. Алматы: Раритет, 2006. – 256 б.
5. Contemporary Kazakh literature Prose Anthology, 2019.

TRANSLATION OF ANTHROPONYMS IN F. COOPER'S NOVEL «THE LAST OF THE MOHICANS» INTO RUSSIAN LANGUAGE

A.B. Bektassova

KazNU 2 year master's student
Almaty, Kazakhstan

Keywords: proper nouns, rendering proper nouns, anthroponyms, translation, novel «The Last of the Mohicans».

All nouns are divided into common, which designate anything of a class of beings or things (e.g. a boat) and proper, which denote particular objects (e.g. Big Ben). Proper nouns are subdivided into some groups, among which anthroponyms are found.

Anthroponym is a single proper name or a set of proper names that identify a person.

The rendering of proper nouns and, in particular, anthroponyms, defined as names of persons, has been studied for years. However, it is still a matter of dispute among the researchers. This article reviews the main difficulties of rendering anthroponyms into Russian language and the peculiarities of this process.

Proper nouns are regarded so simple that they might be taken for granted in translation explorations. Some may believe that they should not be translated in transmitting source texts to target texts. But, it is not the case; if one looks at present translations, he will notice that different strategies might be applied for translating proper nouns. Thus, they are worth exploring.

Every language has specific proper nouns, some of them are completely related to the culture of the people of that particular language. Accordingly, these nouns can bring about special understanding problems for the readers of that text. Proper nouns may have particular implications and removing the hidden connotations leads to a translation which is not acceptable.

Translation of anthroponyms is not certainly a simple task as it can be problematic in the act of translation; furthermore, translators have to be very careful when they want to translate proper nouns [1]. Especially in the process of transmission between different cultures.

Accordingly, Vermes states that: *The translation of anthroponyms has often been considered a simple automatic process of transference from one language into another, due to the view that anthroponyms are nothing but mere labels used to identify a person or a thing. (...) the translation of anthroponyms is not a trivial issue but, on the contrary, may involve a rather delicate decision-making process, requiring on the part of the translator careful consideration of the meanings the name has before deciding how best to render it in the target language* [2, 89-90].

It is very important for the translator to choose the right way of anthroponyms transferring in order to avoid unreasonable semantic losses in translation. A.V. Fedorov singles out 5 ways of their translation: transcription, transliteration, calque translation, creation of semantic neologism and approximate translation [3, 141].

D.I. Ermolovich in his book «Proper names at the junction of languages and cultures» divides the names of objects into common and proper. He also notes that the connection between the form and content of a verbal sign is denoted in linguistics by the term nomination. By his definition, an object designated by a proper name will be called the bearer of the name, or the referent; the referents of proper names can be people, animals, institutions, companies, geographical and astronomical objects, ships and other various objects.

Anthroponyms have a conceptual meaning, which is based on the idea of a category, a class of objects [4].

According to this value, the author D.I. Ermolovich distinguishes the following features:

a) an indication that the bearer of the anthroponym is a person: Peter, Lewis, in contrast to London, Thames;

b) an indication of belonging to a national-linguistic community: Robin, Henry, William, in contrast to Rene, Henri, Wilhelm;

c) indication of the gender of the person: John, Henry, as opposed to Mary, Elizabeth.

Moreover, in the book of D.I. Ermolovich «Proper names at the junction of languages and cultures», anthroponyms are divided into multiple and single.

For analysis, F. Cooper's novel «The Last of the Mohicans» and the translation by E.M. Chistyakova-Ver and A.P. Repina were taken. So, in the course of research in this novel, the following types of proper names were identified:

1) Nicknames: Hawkeye, the Cunning Fox, the Great Serpent, the fleet-footed stag, the Generous Hand, white hair, Hard-hearted, Long Rifle.

2) Anthroponyms of literary works (literary anthroponymy), heroes in folklore, myths and fairy tales: Uncas, Magua, Chingachgook, Minaugua, Vassavatimi, Tamenund.

3) Anthroponyms-derivatives of ethnonyms (names of tribes, nationalities): Delawares, Hurons, Mohawks, onaidas, chippewas, weyandots, lenny-lenaps.

4) Forms of address and titles with names: chief, Sagamore, Patriarch, gray-haired chief, Great Father.

5) Nicknames, in the address of peoples, tribes: macuas, Iroquois, pale-faces, Redskins.

There are several methods of transferring anthroponyms. These include [5, 21]:

1) Transcription;

2) Transliteration;

3) Translation or calque (i.e. component-by-component translation);

4) Inclusion of a foreign name in the text in its original graphic.

5) Analog or approximate match.

6) Interpretation or explanatory translation.

In the first paragraph of this Chapter, the typology of anthroponyms found in the novel was highlighted. Let's start with nicknames, as they are the most complex names in their functionality.

Example 1:

«Is there no difference, **Hawkeye**, between the stone-headed arrow of the warrior, and the leaden bullet with which you kill?» [6].

Скажи, **Соколиный Глаз**, разве ты не видишь разницы между стрелой с каменным острием и свинцовой пулей, которой ты приносишь смерть? [7, 25].

This form of address to Natty Bumppo means that he belongs among the Indians, he expresses himself, thinks like them, he does not recognize the power of the colony, the king. He is part of this communication area. In the text, the highlighted anthroponym has a characterizing function. Accordingly, transliteration cannot be used in translation, otherwise the proper name loses its meaning. According to the grammar of the English language, it refers to a compound noun.

Since in the original the anthroponym «Hawkeye» consists of two roots hawk, which means «falcon» and eye, in translation «eye», the translators conveyed by tracing, the result is – Hawkeye.

The original text (English) contains international vocabulary, namely words and expressions of French origin. For example, the anthroponym «Le Cerf Agile» (French) and «The Nimble Deer» (English), which means the same translated as «Swift Deer».

Example 2:

Duncan, who perceived by the use of these Canadian appellations, that his late companions were much better known to his enemies than to himself, answered, reluctantly, 'He also is gone down with the water.'

– '**Le Cerf Agile**' is not here?

– I know not whom you call '**The Nimble Deer**', said Duncan gladly profiting by any excuse to create delay [6, 92].

Судя по этим канадским прозвищам, Дункан понял, что гуроны гораздо лучше знали его недавних товарищей, нежели он сам, и неохотно ответил:

– Он тоже уплыл по течению.

– А **Быстроногий Олень**?

– Я не знаю, кого **ты** называешь так, – ответил Дункан, пользуясь возможностью затянуть разговор [7, 74].

The use of the Indian name «Swift Deer» in the French way indicates that the interlocutors are opponents. Nimble is translated from English as «agile, quick, dexterous», deer as «deer», this phrase, as well as from French «Le Cerf Agile», was translated by calque as «Swift deer». This anthroponym performing function.

Example 3:

And the next type of anthroponyms are nicknames addressed to peoples, tribes. In the novel, there are examples such as Macuas, Iroquois, pale-faces, redskins:

«What say your old men? Do they tell the young warriors that **the pale faces met the red men**, painted for war and armed with the stone hatchet and wooden gun?» [6, 23].

Но что говорят ваши старики? Разве они говорят воинам, что **бледнолицые** были встречены **краснокожими** в военной раскраске, с каменными топорами и деревянными ружьями в руках? [7, 25].

This group of anthroponyms has a characterizing function. The calque was used in translation into Russian language.

Example 4:

«And I tell you that he who is born a **Mingo** will die a Mingo,» returned the other positively. «A Mohawk! No, give me a **Delaware** or a Mohican for honesty [6, 31].

А я говорю вам, что тот, кто родился **гуроном**, гуроном и умрет, – уверенно ответил Соколиный Глаз. – **Мохок!**... если хотите видеть честных людей, ищите их среди мозикан или **делаваров** [7, 31].

In the original the name «Mingo» was replaced by the name «Huron» in the translation. We consider this a mistake, since Hawkeye (Соколиный Глаз) has the same hostile attitude towards the Hurons as the Mohicans, from which he always expresses himself in relation to them with swear words like «Ming», «Iroquois.»

Another type of anthroponyms in the novel is form of address and titles with the names: leader, sagamore, patriarch, gray-haired chief, gray-haired leader, Great Father. They also have the function of creating national color. In this case, the translators used several means of transmission: analog or approximate correspondence, interpretation or explanatory translation.

Example 5:

Foot by foot, they were driven back from the shores, until I, that am a **chief and a Sagamore**, have never seen the sun shine but through the trees, and have never visited the graves of my fathers [6, 26].

Шаг за шагом их оттесняли от любимых берегов. И вот теперь я, **вождь и сагамор**, индейцев, вижу лучи солнца только сквозь листву деревьев и никогда не могу подойти к могилам моих праотцев [7, 26].

In the English-Russian dictionary of V.K. Muller, the word «chief» in its first meaning is translated as «head, leader, chief, chief (in circulation)», in the second meaning as «leader» [8]. In this case, the translators used an analogue to the translation of the word «chief» – leader. However, let us pay attention to the fact that F. Cooper did not accidentally choose from a synonymous series of words – chief, leader, ruler, head – exactly the word «chief».

If you look closely at the etymology of this word, we see that «chief» is borrowed from the old French word «chef», and entered the English lexicon in the XIV century. Thus, F. Cooper shows that part of the Indian tribes fought on the side of the French against their fellow tribesmen. The conquerors from the Old World often used the civil strife of the Indians for their own purposes. When translating the word «Sagamore», we used transliteration and gave an interpretation to it. Literally: wise, powerful. Honorary title of tribal elders.

In conclusion I would like to say that every writer uses anthroponyms in accordance with his creative method and concrete ideological and artistic tasks in the literary work. A comparative analysis was carried out of anthroponyms in F. Cooper's novel «The Last of the Mohicans». Analysis of original English texts and their translations into Russian language shows that translators demonstrate a wide variety of techniques that can be used when translating anthroponyms. In terms of the frequency of use of techniques, almost all of them are

used quite often. This indicates the desire of translators to adhere to the original text and to be guided by the author's intention when choosing a particular method.

References

1. Sanaty Pour B. (2009). How to translate personal names. Translation Journal, 13 (4). Retrieved from <http://translationjournal.net/journal/50proper.htm>
2. Vermes A. P. (2003). Proper names in translation: An explanatory attempt. Across Languages and Cultures, 4 (1), 89-108.
3. Fedorov A.V. Fundamentals of the general theory of translation (linguistic problems): For institutes and faculties of foreign countries, languages. Textbook. allowance. – 5th ed. – St. Petersburg : Faculty of Philology, St. Petersburg State University; M.: LLC «Publishing House» PHILOLOGY THREE «, 2002. – 141 p.
4. D.I. Ermolovich Proper names at the junction of languages and cultures. – M.: R. Valent, 2001. – 200 p.
5. Korolova A.L., Romanova S.P., Translation from English into Russian. – M.: KDU, 2007. – 176 p.
6. James Fenimore Cooper. The Last of the Mohicans. Collins Classics. Printed and bound in Great Britain by Clays Ltd, St Ives plc, 2010, 416p.
7. Последний из могикиан или Повествование о 1757 г./Джеймс Фенимор Купер; [пер. с англ. Е.М. Чистяковой-Вер и А.П. Репиной; Вступ. статья А. Елистратовой]. – М.: Правда, 1979. – 382 с.
8. V.K.Muller Complete English-Russian dictionary: New edition 210,000 words, phrases, idiomatic expressions, Proverbs and sayings. Ed. 4-e. – M.: LADA CLASSIC, 2006. – 832 p.

СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА МЕТАФОРЫ С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Э.К. Бектурова
КазНУ имени аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: метафора, композиция, сюжет, языковая система.

Метафоры занимают немалую долю слов и выражений в нашей речи. Мы пользуемся ими, создаем их не заметно для себя. Метафоры играют, бесспорно, важную роль в языке пополняя недостаток слов для обозначения новопоявившихся понятий, что особенно важно для языка науки а также выполняют и многие другие функции. Мы не можем говорить и думать без метафор. И никогда мы не сможем развиваться как разумные создания без метафор. Последние исследования повседневных выражений показали, что мы используем четыре метафоры каждую минуту.

Метафора способствует изяществу, силе и блеску речи; даже в обыденной жизни, в просторечии, выражения страсти без нее почти никогда не обходятся. В особенности для поэтов метафора является необходимым вспомогательным средством. Она дает речи особую, высшую прозрачность, облекая даже отвлеченное понятие в живые формы и делая его доступным созерцанию.

Метафора – универсальное явление в языке, она присуще всем языкам. Ее универсальность проявляется в пространстве и времени, в структуре языка и его функционировании. Многие лингвисты даже утверждают, что весь наш язык – это кладбище метафор [1, 5].

Термин «метафора» является древнегреческим по происхождению. Он произведен от глагола «metajerw» («переносить») и означает в переводе «перенесенное слово», «слово в переносном значении» и был введен в состав словаря риторики и философии одним из учеников софистов Георгия и Продика – Исократом (436-338 до н.э.), известным афинским оратором, публицистом и учителем красноречия.

Рождение и первое определение термину «метафора» дал Аристотель: *«Метафора – перенесение слова с изменением значения из рода в вид, из вида в род, или из вида в вид, или по аналогии»*. Метафора по Аристотелю дает право *«говорить о действительном, соединять с ним невозможное»*.

Основные положения Аристотелевой концепции метафоры сводятся к следующим пунктам:

– во-первых, в основе метафоры лежит понятная аналогия: «Метафора в высокой степени обладает ясностью»;

– во-вторых, метафоры противостоят «общеупотребительными», по терминологии Аристотеля, словам, под которыми стилистически нейтральные единицы;

– в-третьих, способность метафоры «говорить о действительно существующем», и, следовательно, возможность обозначать то, о чем идет речь, разными номинативными единицами, что заложено в сходстве самих понятий;

– в-четвертых, метафора, говоря о действительно существующем, «соединяет вместе с тем совершенно невозможное»;

– в-пятых, благодаря метафоре текст обретает «достоинство словесного выражения – быть ясным и не быть низким», правда, «быть ясным» – отличительная черта, прежде всего общеупотребительных, что же касается свойства «не быть низким», то оно реализуется за счет удачно подобранных метафор [1, 6].

Хотя проблема метафоры волнует умы на протяжении двух тысяч лет, но рассматривается она чаще всего либо как стилистическое средство, либо как художественный прием. Лишь в последние десятилетия внимание лингвистов и философов переключилось на исследование онтологии метафоры.

Одной из ведущих исследователей метафоры XX-XXI вв. является В.Н. Телия, которая рассматривала метафору как модель смыслопроизводства с ее экспрессивно-оценочной функцией. Автор указывает на тот процесс, как работает метафора, создавая экспрессивно окрашенные наименования и подтекст [3, 78].

В.Н.Телия указывает на такое явление, которое присуще некоторым видам метафор, как синергия, т.е. «способность метафоры создавать психологическое «напряжение» между «буквальным значением» и значением, переосмысленным за счет такой контрастности, которая может вызвать эмоциональный эффект, напоминающий по силе ощущения шок от электрического заряда». По мнению протекает на очень сложном подобии, исходящем из почти «немыслимых» абсолютно нестандартных соответствий [3, 80].

Метафору довольно часто можно встретить как в английском языке, так и во многих других языках. Очень часто метафоры ассоциируют с литературой, но, сами того не замечая, часто используют их в повседневной речи. Метафора – одно из выразительных средств языка, которое позволяет глубже и ярче выразить свою мысль. Метафоры – это показатель развития языка, культуры и речи человека и нации. Английский язык богат на метафоры, которые поражают глубиной и образностью. Он пластичен, в нем много возможностей для творчества и создания своих метафорических выражений. Роль метафоры в английском языке – разнообразить речь оборотами, имеющими переносное значение, которое придаёт выразительности фразам и предложениям.

Метафоры обогащают язык и показывают высокий уровень владения языком. Поэтому при изучении английского наряду с повседневной лексикой, идиомами, фразовыми глаголами, нелишним будет выучить несколько распространенных красивых метафор.

Английские метафоры далеко не всегда похожи на русские. В них проявляется особый менталитет, культурный багаж и особенности языка. Поэтому изучение метафор, полезно не только для развития английского языка, но и для лучшего понимания англоязычной культуры.

Метафоры могут использоваться как в устной разговорной речи, так и в письменной речи – в художественных текстах. Например, от англичан или американцев можно часто услышать такие выражения, как «кипеть от возмущения» – *boiling mad*, «музыка для ушей» (приятно слышать) – *music to the ears*, «чистое небо» (нет угроз) – *clear skies*. А такие метафоры, как *melt away* – «растаять» (о мыслях, чувствах и других нематериальных вещах), *a dagger to my heart* – «нож в сердце» или *move heaven and earth* – «свернуть горы», чаще используются в книгах.

Метафора в английском языке – это оборот речи, заключающийся в употреблении слов и выражений в переносном значении для определения предмета или явления на основе аналогии, сравнения или сходства:

He gave me a cold look – он холодно на меня взглянул.

В английском языке, во многом благодаря Шекспиру, метафоры – явление нередкое.

***Her home was a prison* – её дом был тюрьмой.** В этом предложении *prison* – метафора, и хотя в нём всего 5 слов, мы уже понимаем, что она, вероятнее всего, несчастна, одинока и это не её выбор. Метафора позволяет парой ёмких слов выразить целый мир ощущений и чувств. В этом и кроется её сила и полезность.

***George is a sheep* – Джордж – ведомый.** Естественно, Джордж не овечка, а человек. Джордж похож на неё, так как овцы ходят отарой, следуют друг за другом, не думая о личном. Свойства овцы переносятся на Джорджа, т.е. он легко идёт за другими, поддается стадному чувству). В этом предложении *sheep* – метафора.

Это мощнейшее средство образности – отношения реальности к её видению автором. Метафора получается в результате творчества на фоне цельного текста о человеке и его устремлениях, природе, истории, мифологии.

a sunny smile – сияющая улыбка

a sun-drenched beach – залитый солнцем пляж

to pull strings – тянуть за ниточки

The news you bring me is a dagger to my heart – твои новости мне как нож в сердце.

I hope this will have cushioned your loss – надеюсь, это смягчит вашу потерю.

Seeing him on stage fired my enthusiasm – его появление на сцене возбудило мой восторг.

She just froze when she saw her ex-boyfriend – при виде бывшего парня она просто застыла.

I didn't think she'd have the bottle to ask – не думал, что она посмеет спросить.

Каждая метафора в английском языке содержит в себе ключевую идею – это связь между буквальным и метафорическим значением. Очень часто значение метафоры в английском языке можно понять очень легко, так как слова, с помощью которых ее передают, тесно связаны с ее значением:

New virus can attack her immune system – новый вирус может атаковать ее иммунную систему.

After a long battle with this disease she has finally recovered – после долгой борьбы с этой болезнью она наконец-то выздоровела.

Ключевой идеей в последнем примере является тот факт, что справиться с болезнью – это как сражаться на войне, и много слов и фраз, которые мы используем, когда говорим о болезни, связаны с этой идеей.

Если значение той или иной метафоры в английском языке сложно понять из контекста, можно обратиться за помощью к словарю. Пример метафоры:

на английском языке	перевод	значение метафоры
I'm not an angel, but I wouldn't behave like that	Я не ангел, но я бы не стал себя так вести	Примерный человек
America is a melting pot	Америка – плавильный котёл	Место, где смешиваются различные культуры, этносы, народы
John is a real pig when he eats	Джон – как свинья, когда он ест	Жадный, неаккуратный человек
My father is a rock	Мой отец – скала	Сильный и надёжный человек
How could he marry a snake like that!	Как же он мог жениться на такой змеюке!	Предатель
The policeman let him off with a yellow card	Полицейский отпустил его с жёлтой карточкой	Предупреждение

Практически невозможно обойтись без употребления метафор в английском языке, в особенности, когда мы говорим об обязанностях. В данном случае ключевую идею сравнивают с грузом, который приходится нести, и чем больше обязанностей, тем тяжелее ноша:

I want you to study English at this English language courses in Kiev, but I don't want this to be a burden for you – я хотел бы, чтобы ты изучал английский на этих курсах английского языка в Киеве, но я не хочу, чтобы это тебя обременяло.

Даже если мы не замечаем метафор в своей речи, их употребление влияет на восприятие и выражение наших идей.

Следует заметить, что идиомы часто заключают в себе метафорическое значение:

We are moving to Astana, can you give us a hand – мы переезжаем в Астану, можешь нам помочь.

Это же можно сказать и о сравнении – образное выражение, в котором одно явление, предмет или лицо уподобляется другому:

He behaves like an animal – он ведет себя, как животное.

В английском языке слова *feeling, love, hate, angry, happy, sad* относятся к эмоциям, хотя, кроме этих слов, есть много других, которые мы употребляем, когда говорим об эмоциях:

The news hit him hard – эта новость его просто ошеломила.

Часто, когда мы говорим о любви, мы употребляем слова со значением «тепла», а злости, ненависти – «холода»:

He has a fiery temper – у него вспыльчивый характер.

He was received warmly in Moscow – он был радушно принят в Москве.

Слова, которые чаще всего используют «свет» или «темноту», чтобы описать чувство радости или грусти:

The future looks very bright – будущее выглядит многообещающим.

Такие чувства, как ненависть или злобу описывают при помощи слов, указывающих на яд, болезнь и другие «разрушительные» вещи:

She was eaten up with hatred – ненависть съела его изнутри.

Когда, например, говорим о мыслительном процессе, то наш ум описываем, как емкость, в которой перемещаются и хранятся идеи и мысли:

Don't put ideas into his head – не морочь ему голову.

Следует заметить, что много наречий, глаголов и прилагательных могут иметь метафорическое значение: at, back, forward, in, on, past, through, approach, come, go, pass, distant, long, short:

They met on a rainy day in London – они встретились дождливым днем в Лондоне.

My English lesson has gone so far – мой урок английского прошел очень быстро.

Во многих языках есть метафоры, которые основываются на движении вверх или вниз и передают значение высокой или низкой позиции:

The building is in danger of collapse – зданию грозит обрушение.

Если мы хотим что-то удержать в секрете, мы хотим это скрыть или спрятать в какой-то контейнер, чтобы другие не смогли это увидеть:

He was accused of covering up the truth – его обвинили в укрытии правды.

Открытие правды ассоциируется с обратным процессом:

She threatened to expose him – она грозила его разоблачить.

Большое количество часто ассоциируют с большим количеством воды:

The offers keep flooding in – отбоя от предложений не было.

Обратный же процесс связывают с убыванием воды или ее отсутствием:

Work has dried up – работа иссякла.

Чтобы говорить изящнее на английском языке, ищите и запоминайте метафоры. Находите интересные примеры в книгах и записывайте их, замечайте метафоричные выражения в речи носителей языка и тоже старайтесь их использовать.

Это только несколько примеров и областей употребления метафор в английском языке. Проследить их использование можно практически в любой сфере нашей жизни. Много слов в английском языке можно использовать метафорически благодаря их многозначности, что помогает сделать речь более яркой, разнообразной и выразительной. Метафора в английском языке является показателем хорошего стиля речи.

Литература

1. Когай Э.Р. Метафора как средство создания индивидуально-авторской картины мира. Учебное пособие. Алматы. Казак университеті. 2002. – 76 стр. 5-8 стр.
2. Маслова В.А.. Лингвокультурология. 4-е издание. Москва. издат. центр «Академия», 2010. стр – 194, С 88.
3. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 стр.

LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD AND INTERACTION OF CULTURES

S. Berkimbaeva

Candidate of Pedagogical Sciences, senior teacher
Kazakh National University named after Al-Farabi
Almaty, Kazakhstan

Key words: language, training system, linguodidactics, pedagogical context, applied linguistics, methods of teaching foreign languages.

Introduction

The problem of interaction between **language** and **culture** in linguistics of the second half of the twentieth century is one of the most relevant, since researchers are interested in language in connection with its native speaker. This approach to the study of the facts of language is called the anthropocentric (from the Greek. anthropos – man) paradigm.

In compliance with set aims following tasks are considered: – to define the language picture of the world; -to analyze linguistic and rhetorical picture of the world; – to consider two main directions in the study of the LP; – to reveal cultural specificity of language; – to examine interaction of cultures and cross-cultural communication.

Language is the most valuable source for the formation and manifestation of the mentality of the people, through it the culture is preserved and passed on to other generations.

Conceptually, the language picture of the world is defined as the representation of the real world in the system of concepts and categories of the language. It is the way of worldview people through the prism language.

According to L. Weisgerber, a language, according to its internal form, conveys to its native speakers a worldview that differs from the worldview transmitted by other languages. Recognizing this as the most outstanding opportunity that language has, we can define it as a form of social cognition. Language processes (e.g., nomination) are inextricably related to the processes of identifying objects from the outside world and their understanding.

A. Vorozhbitova, G.I. Issina substantiate and disclose the category of «Linguistic and rhetorical (LR) picture of the world», which is postulated as a universal of discursive level. Its principles of rhetorical hierarchization of value judgments, generated from linguistic units at different levels, forms the basic discourse-universe of ethnocultural and educational space in which a collective linguistic identity of a particular ethnic group operates and develops. In the process of intercultural communication the overlap of LR pictures of the world of all languages' representatives occurs; the understanding takes place on the basis of integrated essential features, universal core of value hierarchy (achieving of communicative effect), distinctive features are becoming the determinants of different types of barriers (private manifestations of communication failure).

Attempts to understand the language picture of the world continued and continue at the level of terminology and conceptual apparatus and at the level of studying its individual fragments, usually concepts, as well as at the level of specific forms of intercultural interaction. Currently, there are two main directions in the study of the language picture of the world. One of them is connected with the study of the phenomenon as such, more precisely – with the study of a fragment of the language picture of the world according to the language data, primarily by its vocabulary (a special place here is occupied by the field of phraseology). We are talking about different ways of language conceptualization of the world, and the picture of the world is understood as its model, so its obligatoriness is assumed, which is not new in reasoning about the relations of language and culture. Another direction is related to the study of the facts of the language itself, while the language picture of the world is accepted by default as an interpretative field.

The three interdependent basic concepts, culture, activity, and language consciousness, are implied to reflect the activity which is preconditioned by the system of cultural regulators and the expression of these relations in communication by means of units and language categories. Language as cultural phenomenon, description of it's from this position requires attention to characteristics of the national mentality and their reflection in the lexicon, phraseology, speech, etiquette and ethical concepts, in the nature of discursive activity of the bearer of a certain culture.

In sociolinguistic terms, language is a cultural phenomenon, since it is «cultivated» by a person, by human society in the course of its use, which ultimately forms the concept that is commonly called language culture and which we define as the language space in which a person is forced to live. Each language «outlines» around the society exactly a kind of circle, in the coordinates of which each member of the society must behave in a

certain way. However, any language culture within a single language system consists of several subcultures (lat. sub in the meaning of «being inside something»). A subculture, therefore – is a narrower language space than the space of a language culture. When languages interact, the norms of a certain subculture are formed from the corresponding socio-linguistic situations.

Thus, cultural interaction is a special type of direct relations and connections that develop between at least two cultures, as well as those influences and mutual changes that appear in the course of these relations. Cultural Interaction is a complex process, involving different human beings within different formations. Intercultural communication involves interactions/communication among people from different cultures. Cross-cultural is a study of a particular idea or concept within many cultures, to compare one culture to another on the specific aspects.

The interaction of cultures at the present stage of globalization is a strategy of intercultural dialogue, which should also be refined to take into account the new realities of the changing world, but this is a different approach to understanding «one's» and «other» cultures.

Thus, in accordance with the objectives of the report, we were able to determine what the language picture of the world is, analyze the language and rhetorical pictures, consider the main directions in this study, as well as identify the cultural specifics of the language and slightly consider the interaction of cultures in cross-cultural communication.

Conclusion. In other words, thinking stands between reality and language. The relationship between language and thinking is a complex issue in both linguistics and philosophy. However, in this work there is no need to go into arguments about the primary and secondary nature of these phenomena, about the possibility of disposing of verbal expression of thought, etc. to achieve the goals of this work, the main thing is the undoubted close relationship and interdependence of language and thinking and their relationship with culture and reality.

Language imposes a certain vision of the world on a person. After learning a foreign word, a person extracts a piece of the puzzle from a foreign picture, which is still unknown to him until the end, and tries to combine it with the picture of the world in his mind, given to him by his native language.

References

1. N. V. Ufimtseva, O. V. Balyasnikova. Language picture of the world and associative lexicography, Bulletin of the Volga state University. Series 2, Linguistics. 2019. T. 18. No. 1
2. Weisgerber Y. L. Native language and formation of the spirit. TRANS. from German Ed. 3, 2009. 232 p.
3. Ivanova, S. A. Language picture of the world / S. A. Ivanova, A. T. Toleubekova, M. A. Tugambekova. // Philology and linguistics in the modern world: materials of the I international. scientific Conf. (Moscow, June 2017). – Moscow: Buki-Vedi, 2017. – p. 34-36.
4. Vorotnikov Yu. L. Language picture of the world as a linguistic category // international scientific conference «Language and Culture», Moscow, 14.09. 2001.
5. Vorozhbitova A.A., Issina G. I. Linguistic and rhetorical picture of the world of collective linguistic personality as the basic discourse-universe of ethnocultural and educational space // European Researcher. 2014. Vol. (67). № 1-2. p.156-162
6. A.B. Tumanova Contaminated language world picture as a result of language-culture interpretation, Questions of cognitive linguistics No. 4 (017) 2008.

PECULIARITIES OF ABAY'S TRANSLATION

G.Z. Beysembayeva, L.K. Shagirova

PhD., ass. Professor of Department of Foreign Philology
3rd year, Bachelor degree
Almaty, Kazakhstan

Key words: translation, poetry, verbal image, foreign words, words-realities, individual style.

Abay's life and work are a guide not only for the Kazakh people, but also for the whole world. Today, Abay's work is widely popularized abroad. Translation of Abay Kunanbayuly's works into foreign languages became widespread by 1995 – the year of the poet's 150th anniversary, declared the year of Abay by UNESCO. Under the auspices of the Abay House in London, the translation of «Book of Words» was organized into English (translator Richard McCain) and French (translator Antoine Garcia). In the anniversary year, it was

also published in Chinese, Korean, and Mongolian. In 2000, «Book of Words» was translated into French by G. Sarsikeev, Kouliach Doussekova in their book «Paroles Edifiantes». In the 2000s, three books were published in German. In 2001, the book «Abai. Buch der Worte». In 2007, the book «Abai. Zwanzig Gedichte». The translation into German was carried out by the literary critic and translator from Berlin Leo Kossuth. In 2010, in honor of the 165th anniversary of Abay Kunanbayev, the book «Abay. Poetry and prose. Book of Words» was published.

Now Abay's works have been translated into more than 100 languages of the world. It should be noted that Abay's prose is more widely distributed abroad than his poetic works. The reason for this phenomenon is the difficulty of translating a poetic work from another language. Not knowing the original language, not everyone will take the responsibility to translate poetry from another translation. Now the level of awareness of Abay in the world has become so high that the path to the entire Kazakh culture runs through Abay. This is reflected in many books that show that the world has a strong reader's interest in Kazakh classics. So, the interpretation of Abay's poetry will always be in demand.

When examining books published during the Soviet period, the authors note with annoyance that the comments were made on the basis of a class approach. In this regard, such important topics as religion, scientific and literary wealth of the East, which Abay raised in his works, were omitted, forgotten as something secondary. But it is thanks to this multicolored palette of spiritual views we have received the very Abay that he was in reality. G. Belger, Kazakh translator, novelist, publicist, literary critic, to the question «Why is it difficult to translate Abay?» responds:

«The images of Abay are imbued with a national attitude. It is pointless to recreate them literally, they can only be transformed into a different language mode, into a different plane of perception, into a different sphere of representations. Over many centuries, the steppe has developed its own poetic canons, its own aesthetic taste, its strong traditions, and a peculiar cult of oral speech. Abay deliberately destroys these canons, breaks the established traditions, rejects the old «Eastern» themes, sung a thousand times in every way, brings fresh colors and new words to Kazakh poetry, saturates them with a multi-valued deep meaning» [3].

The first difficulty that a translator may encounter when translating is the difficulty of selecting words-equivalents for translating the verbal image that Abay describes so skillfully, while preserving the rhyme and melody. For example, take his work «Бойы бұлғаң»:

«Бойы бұлғаң,
Сөзі жылмаң
Кімді көрсем, мен сонан,
Бетті бастым,
Қатты састым
Тұра қаштым жалма-жан» [2].

In this work, the verbal image is the first two lines – «Бойыбұлғаң, Сөзіжылмаң». G. Belger, trying to create a Russian subscript translation, notes that this is rather difficult word image to translate. «Бойыбұлғаң...» has the direct translation of «body bending, staggering». But here it is clear, Abay hints at the aul type of that time – a braggart, a trickster, a reveller, a braggart, a loafer, a crook, a loafer. But you can't write a page comment on a single word. According to Belger, «праздношатающийся» is a very close word, but very clumsy [1]. So, in the end, he translates it as «празднугуляка». «Сөзіжылмаң», сөзі– his words and жылмаң– something slippery, uncertain. Yes, this type of a person roaming the villages, talkative, agile, slippery verbiage, windbag, prone to gossip. If you could say «скользкоречивый» in Russian, it would be close to» сөзіжылмаң» [1]. But in the text of the subscript, he puts «пустойтрепач». Here's what he got in the result:

«Праздныхгуляк,
Пустыхтрепачей,
Если увижу их, я от них,
Лицо закрыв,
Сильно теряясь,
Бегу немедля, тотчас».

It seems ugly to him. Even if he provides all six lines with comments, nuances that need to be paid attention to, a poet-translator who does not speak the Kazakh language, does not feel the mentality of the original, will not be able to recreate, revive this image in another language.

Another problem when translating Abay is a lot of borrowed, «foreign» words that are not in the concepts and culture of European or Slavic people [1]. Such words include archaisms, is now almost universally disused: ерек, жыға, тез, өлекші, райыс, кән, көйт, құрбәт, дәнәку etc. The arabisms: ғыззәт, сұхбат, нәфритлі, гибратлі, ақыл-мизан, аят, хадис, мехнат, ғадауат etc. (this includes a number of religious terms and names:

махұқ, мәқан, махшар, фәни, бақи, дәһрі). Parsism: бадалық, шаһбаз, баж. In the original, all these borrowed words are not accidental at all, they have their own artistic function, a certain load, they sometimes elevate speech, give it a kind of refinement. But when translating, there is a big problem to leave them in the Russian-Arabic-Persian guise and give explanations in footnotes, or to translate them and give them a public sound. So far, no one can give an exact answer to this [6].

It is known, that traditional Kazakh poetry is usually quatrains, where each verse consists of 11 syllables, the rhyme is «ААВА». This form of rhyming is not peculiar, for example, to the German language, so when translating Abay into German, this may be the main difficulty. For example, Abay's poem «Көк тұман алдындағы келер заман» is very complicated. According to G. Belger, Kossuth spent a long time poring over the translation. He created 34 options [4]. Knowing all the «stumbling blocks», he offered him a more simplified way of translation: to abandon the traditional Kazakh eleven-syllable, the form of rhyming ААВА (not typical of German versification), and to resort to the German tonic verse with the rhyme ABAB or even ABVB. It is perfectly acceptable for the transmission of the original. But Kossuth showed perseverance and integrity, observing all the formal signs of Kazakh size, rhythm and rhyming. I will give one stanza for clarity:

«Ақыл мен жан – мен өзім, тән – менікі,
 «Мені» мен «менікінің» мағынасы екі.
 «Мен» өлмекке тағдыр жоқ әуел бастан,
 «Менікі» өлсе өлсін, оған бекі.»
 Here's how Leo Kossuth «Germanized» this stanza:
 ««Ich» sind Seele und Geist, das «Mein» ist der Leib –
 Begriffe, deren jeger anders beschreibt.
 Unsterblichkeit verleiht dem «Ich» das Schicksal.
 Das «Mein» mag vergehen – ich flehe nicht: Bleib».

This is a professional approach. Kossuth «squeezed» the maximum possible out of the original, conveyed in German not only the essence, content, meaning, but also all the nuances of the poetic form [4].

Another peculiarity translator must center his attention upon are words-realities (words and expressions for culture specific material elements). As an example, we can take his poem «Адақанның алды жөн арты соқпақ». In the table (table1) below examples of words-realities are given in translation into Russian by Brodsky and into English by McCain:

Table1.

№	Original text	Russian translation	English translation
1.	«Бір аршопке шапаны сондай шап-шак»	«Новенький чапан суконный не топорщится на нем»	«His short cloak suits him»
2.	«Ақ тымақтың құлағы салтақ– салтақ»	«Малахай свой погибает кверху он для красоты»	«He tries to cock his white furhat »

«Аршопке» originates from the word «аршин», which means old Russian linear measure equal to 0,71 meters. In this context «Бір аршопке шапаны» means «short, not long». However, D. Brodsky interpreted this concept as «новенький», which is not absolutely exact translation, especially when considering that word «аршин» exists in Russian and is exact equivalence of the «аршопке». On the contrary, R. McCain understood essence of the concept, and he translated word «аршопке» as short, having thought that it is concerning with a length of cloth. «Шапан» – it is Kazakh national clothe, men's or women's outer caftan from fabric. This time D. Brodsky chose transcription, while R. McCain translated it as «cloak», which means a long, loose, sleeveless piece of clothing which people used to wear over their other clothes when they went out [5]. You probably have imagined serape which wears Th. M.Reid's – Headless Horseman. But we, Kazakh never have worn such clothe as this cape. R. Mc Cain should use word «kaftan» which means a cloak with full sleeves and sash reaching down to the ankles. «Тымақ» is (from turk. tumaq) original head dress in winter. «Тымақ» consists of crown and big four blades, which were cut out from felt and covered by fabric.

In summary, the translator may face the following difficulties in translating Abay's poetry:

- imagery, metaphor, aphorism;
- purely national spirit, mentality;
- the ambiguity, the diversity of almost every word with Abay;
- abundance of historical and everyday, cultural realities;
- the form of traditional Kazakh verses
- translation of «foreign» words: arabisms, archaisms, parsisms.

Today, Abay's works are performed in different languages of the world. Attempts to translate his works are numerous and continue to this day. But on the basis of examples given above, it is clear that the translation process itself has its own difficulties and peculiarities that must be taken into account. Even the most successful translations sometimes fail to convey the true meaning. In the Kazakh language has a wonderful word «Айналайын». As O. Suleimenov wrote, «Айналайын – чудесное слово... И другими иными словами ты не сможешь его заменить...». No language in the world can convey the true meaning of this word. This is how I see Abay's creation. It will not be a mistake to compare Abai Kunanbayev's poetic skill with the endless, deep ocean.

References

1. М. Адибаев. Абай. Тридцать семь стихотворений. – Алматы, 2006. – р. 359-369.
2. Абай (Ибрагим) Кунанбайұлы шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы – 2002 – р. 336.
3. Бельгер Г. Почему трудно переводить Абая? – <http://abai-inst.kz/rus/?p=150>.
4. Герольд Бельгер. Творчество Абая в немецких переводах. – <http://abai.kaznu.kz/rus/?p=462>.
5. Collins Dictionary. Electronic resource. Access mode: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english> (2020).
6. Влахов С. Флорин С. Непереводимое в переводе: Монография. – 2-е изд. – 1986 – р.416.

НАРОДНАЯ СКАЗКА В АСПЕКТЕ ПЕРЕВОДА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, КАЗАХСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ)

А.К. Бутабаева
КазНУ им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: перевод, народная сказка, перевод сказочных формул, культурная адаптация, перекодирование.

Восприятие мира народом, его культура и сознание отчетливо проявляются в фольклоре. Через призму фольклорных произведений отчетливо просматривается картина мира отдельного народа.

Традиционные сказки являются произведениями народной культуры, которые существуют во множестве вариантов, передаются устно из поколения в поколение. В сказках находят отражение народная жизнь, в поведении и речи героев сказок явно просматриваются особенности поведения людей и жизни той страны, в которой эта сказка была написана [1]. Сказка – зеркало души народа, основных его ценностей. Сказка является одним из популярнейших жанров народного творчества. Перевод сказки означает не просто перевод с одного языка на другой, но перевод «с одной культуры на другую». Как жанр, сказка имеет очень важное социокультурное значение, поскольку знакомство со сказкой – очень важный момент для подрастающей личности. На основе известных сюжетов и героев строится понимание ребенка – о мире, о людях, о плохих и хороших сторонах жизни.

Сохранение национального колорита художественного произведения, и сказки особенно, является необходимым условием при переводе английских сказок на русский, казахский языки и наоборот.

Перевод народных сказок ставит особые задачи – это «перекодирование» подлинника, который должен быть доступен для понимания иноязычного читателя и не вызывать у него неясных или ложных представлений [2]. Однако «перекодирование» подлинника не ограничивается только отысканием языковых средств, адекватно выражающих содержание оригинала. Выражение содержания подлинника средствами другого языка предусматривает также выход за его пределы, так как наряду со знанием языка оригинала переводчику необходимо знание культуры, быта и нравов народа, в среде которого создано произведение. Без этого нельзя передать национально-характерную сущность переводимого текста, так же как избежать неверного или примитивного его понимания. Иными словами, в переводе сказок следует учитывать все аспекты – и языковые, и внеязыковые. При этом верное отображение национальной специфики – обязательное условие культурно-адекватного перевода. Однако абсолютно все проявления национального колорита воспроизвести в переводе и не возможно, и нет необходимости. Переносить в переводе нужно только характерное, суть народного характера и народной жизни. Сюда входит обязательное знание структуры сказки, традиционных формул.

Сказки английского, казахского и русского народов схожи по структуре, но различаются по лексическому составу.

Так, например, ученые Н.В. Гавриш, Ю.А. Руденко, О.С. Ушакова отмечают, что для лексики в русских народных сказках характерны простые (эпитет, сравнение), так и развернутые (метонимия, гипербола, метафора, аллегория) стилистические приемы. Именно эти лексические средства являются основой речевой экспрессии и наиболее часто встречаются в народных сказках. Все эти стилистические средства расширяют границы употребления слов, так как используют множество вторичных оттенков, усиливают эмоциональную окраску речи и углубляют представления о том или ином явлении. При переводе этих лексических средств необходимо учитывать их особенности.

В бытовых сказках английского языка наблюдается тенденция употребления разговорного стиля, просторечия, стилистически сниженных и диалектных форм слов. Отступления от языковой формы выявляются на фонетическом, грамматическом, лексическом, синтаксическом и стилистическом уровнях. Внутри английских сказок часто можно обнаружить народные пословицы, поговорки, песни, заклинания, что позволяет как нельзя лучше прочувствовать атмосферу сказочной Англии.

В казахских сказках преобладают архаизмы, идиоматические выражения, наблюдается детализация лексического значения слова, что выражается в наличии к одному родовому понятию нескольких видовых по самым различным признакам. Так, например, известный казахстанский переводчик Г. Бельгер, подчеркивая тенденцию к детализации слова в казахском фольклоре, привел в пример описание значения слова «верблюд»: «Если многие языки вполне обходятся словами «верблюд», «верблюдица», «верблюжонок», то казахи различают: нар (одногорбый), бура (двугорбый верблюд-производитель), үлек (породистый верблюд), каспак (метис одногорбого самца и двугорбой самки), желбая (верблюд-скакун), жалбай (с горбами в разные стороны), аруана (одногорбая), інген (дойная), атан (холощенный), арван (порода вьючных верблюдов), қайыма (первородящая), буыршын (молодой верблюд-самец), бота (верблюжонок), тайлақ (старше одного года), азбан (холощенный), тұмса (молодая самка), жампоз (разновидность жалбая), майя (приплод аруаны) и др [3]. То есть одно и то же понятие в казахском фольклоре может быть выражено несколькими десятками слов.

Для адекватного перевода сказок необходимо обладать знаниями о структуре сказки, о формулах, с которыми начинаются и заканчиваются сказки. Так, например, русские и казахские народные сказки имеют четкую структуру, состоящую из зачина, основной части, концовки. Как правило, обязательной составляющей зачина и концовки во всех перечисленных языках являются традиционные формулы, такие как: в некотором царстве, некотором государстве жили-были/ ерте-ерте ертеде ешкі жүні бөртеде, / ерте-ерте ертеде, ешкі құйрығы келтеде.

Перевод сказочных формул – наиболее устойчивых и часто встречающихся элементов является одной из главных задач переводчика, работающего с текстом народной сказки [4]. Формулы представлены в фольклоре каждого из народов как сходными, так и различающимися понятиями. Существенные расхождения требуют таких средств передачи сказочных формул на другом языке, с помощью которых, с одной стороны, принималась бы во внимание специфика оригинала, с другой стороны, была учтена самобытность национальной культуры, на язык которой перевод сделан. Теоретически здесь возможны три основных подхода: калькирование (буквальный перевод); игнорирование специфики оригинала и полное подчинение традициям того языка, на который делается перевод (вольный перевод); использование речевых параллелей с тем, чтобы сказка, обретая естественное звучание на чужом языке, сохранила в переводе своеобразие оригинала. Этот способ перевода основан на использовании, прежде всего функциональных эквивалентов (адекватный перевод) [5].

В самом общем виде различие сказочных формул состоит в том, что русские и казахские формулы разнообразнее английских по строению и функциям, а также отличаются большей жанровой определенностью. Русские сказки, как правило, начинаются с формул существования (таких как жили-были, были себе). Аналогом такого зачина в английском языке являются следующие основные конструкции: long before Arthur and the Knights of the Round Table, once on a time, there was once [29]. В казахской народной сказке этой формуле соответствуют: ерте-ерте ертеде, ешкі жүні бөртеде, ерте-ерте ертеде, ешкі құйрығы келтеде, ерте заманда, баяғы өткен заманда. Эти особенности начальных формул учитываются переводчиками, которые стремятся найти такой функциональный эквивалент начальных формул, который вызвал бы у читателей привычные ассоциации, при попадании в сказочный мир.

Еще одну трудность представляет перевод имён собственных, вымышленных имен и названий с русского, казахского языков на английский язык. Многие из таких имён настолько своеобразны и национально специфичны, что часто не могут быть выражены средствами другого языка. Особый

интерес для перевода представляют сложные двойные «говорящие» сказочные имена, такие как Василиса Премудрая, Иванушка Дурачок, Алдар-Көсе, Ер Төстік. Двухкомпонентные и многокомпонентные сказочные имена еще и особую сказочную функцию – характеристику героев. В большинстве случаев такие имена передаются в переводе калькированием или сочетанием калькирования с другими способами: обычно – с транскрипцией (транслитерацией), в единичных случаях – описанием, толкованием. Верная передача имени традиционных сказочных персонажей имеет большое значение. Особенно это относится к именам главных героев, являющихся «композиционным стержнем сказки». Они подчеркивают определенные черты образа, могут содержать эмоционально-эстетическую оценку персонажа. Строго говоря, имя персонажа обычно представляет собой имя собственное плюс титул или определение – эпитеты, и рассматривать их следует как единое целое. Нельзя не принимать во внимание и ближайший текст, то есть всё устойчивое поэтическое выражение.

Например, вот как описывается главная героиня сказки «Царевна-лягушка»: «Василиса Премудрая – такая красавица, что ни в сказке сказать, ни пером описать!». В данном случае имеет место сложное имя собственное, включающее постоянный эпитет (Василиса Премудрая). На восприятие образа сказочной волшебницы влияет следующая непосредственно за именем описательная формула. Но что касается английского варианта этого яркого писания, то здесь проявляется сдержанность и некоторая английская скупость на метафоры: «She turned into a beautiful maiden». Эмоциональная экспрессивность в данном случае утеряна.

Примером функционально адекватного применения калькирования в сочетании с транскрипированием, позволяющего сохранить в переводе национальный колорит, образность и экспрессивность имени сказочного героя, является Кощей Бессмертный – Koshchei the Deathless. Другой пример – Баба-Яга – один из древнейших и популярнейших персонажей восточнославянской сказки. Наиболее типичными характеристиками являются следующие выражения: Баба-Яга костяная нога; Баба-Яга, морда жильная, нога глиняная; Лежит Баба-Яга из угла в угол, губы на грядке, нос в потолок; Выехала из лесу Баба-Яга – в ступе едет, пестом гоняет, помелом след замечает.

Рассмотрим, как передаётся образ Бабы-Яги в переводе. Английское выражение «Baba Yaga, the bony witch» достаточно точно передаёт основные описательные качества злой колдуньи. В некоторых переводах её называют «grandmother witch», что уже можно отнести к описательному переводу. В казахском языке эквивалентом Бабы-Яги служат выражения «Жалмауыз-кемпір», «Мыстан кемпір». Словосочетание «жалмауыз-кемпір» означает прожорливая старуха, «мыстан кемпір» – медная старуха. В этих случаях эквиваленты были подобраны по типологической схожести, поскольку вышеназванные приемы калькирования, транслитерации, описания и толкования применимы при переводе с русского на английский язык и неприменимы при переводе с русского на казахский язык.

Таким образом, перевод сказки означает не просто перевод с одного языка на другой, но перевод «с одной культуры на другую». Важным условием перевода народных сказок является сохранение национального колорита. В процессе перевода народных сказок переводчик сталкивается не только с проблемами подбора эквивалентов, но также с проблемами культурной адаптации.

Список использованной литературы

1. Аникин В. П. Русская народная сказка. Пособие для учителей. – Москва: Учпедгиз, 1959. – 256 с.
2. Т. А. Зиновьева, Е. В. Гудакова. «Сказочные» приёмы переводчика // Молодой ученый. – 2014. – № 21 (80). – С. 767-770.
3. Бельгер Г. Гармония духа. Казахское слово – Москва: Русская книга, 2003. – 288с.
4. Егорова, О.А. Традиционные формулы как явление народной культуры (на материале русской и английской фольклорной сказки) Текст.: автореф. дис...канд. культурологии – Москва: Изд-во МГУ, 2002. – 21 с.
5. Тер-Минасова, С.Г. Язык и межкультурная коммуникация – Москва: Слово, 2002. – 264 с.

TRANSLATOLOGICAL LINGUODIDACTICS

A.K. Butabayeva,
Supervisor: G.S. Sharipova
Al- Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan

Keywords: linguodidactics, translation studies, translation theory, linguodidactic problems of teaching translation techniques, oral translation.

The organization of training sessions for professional translators is determined by several factors, such as target setting of educational institutions, in particular the alleged actions of the graduates in the first period after graduation and in subsequent periods of practical work, availability and distribution of teaching time, the nature of the allocated translation disciplines, theoretical and practical study of the components of the conversion rate, the scope and content of the interactive items, professionalism of the teaching staff, prior knowledge, attitude and abilities of students, availability of text material, the nature and quality of textbook [1].

The features of translation as a discipline can be summarized in six theses [2].

1. The acquisition of translation skills occurs in conditions of not yet good enough command of the language being studied, when, in addition, students do not have the necessary factual knowledge on the topics being translated, and also make stylistic mistakes in their native language. Therefore, the translation course necessarily includes not only the actual translation settings, tasks and exercises, but also terminological, country studies, educational and general information. The specific weight of non-translation sections is determined by the volume and content of previous or related disciplines. This allows us to say that the translation course is complex or synthetic.

2. Based on the received information and skills in other subjects, the translation course, in turn, replenishes, develops, and improves general language, socio-political, country studies and general education knowledge. Especially significant is the contribution on general linguistic issues, the studied foreign and native languages. The conversion rate for intra-language and inter-language communication and compliance, promotes awareness of the true relationship between the immediate linguistic variables and abstract shapes and designs, allows you to understand concepts of form and function, invariant and variant, etc. There are equally broad opportunities to enhance the educational level, developing the right attitude to the problems of translated texts, and the qualities that translator need to nurture.

3. Keeping the same orientation, the conversion rate is divided into separate aspects, or types, according to their perception (visual or auditory, single or repeat), by material (socio-political, military, technical, literary translation, translation from a foreign language into native one and from native language into foreign, as well as monological or dialogical form of speech), style (oral or written). In accordance with this, in educational practice, we talk about general, technical, artistic, military translation, oral and written translation, translation from the language being studied and into the language being studied, with greater detail; they distinguish sequential and simultaneous translation, translation from paper and by ear, and so on.

Varieties of translation appear in the curriculum at different times, but they co-exist, giving the course a multi-aspect approach. Continuity relations are established between the aspects, but the specificity of each type of translation is revealed. The specific weight of each aspect and the order of occurrence are essential.

The first aspect within which translation principles, standards and quality criteria are established should obviously be translation from a foreign language into Russian or Kazakh. After gradually introducing the other aspects mentioned above, the course ends with a demonstration of literary and artistic translation techniques on the one hand, and simultaneous translation elements on the other. Abstracting and annotating foreign literature are also considered to be types of translation activities.

4. Each text fragment read or listened to contain a variety of language and translation difficulties, although only some of them are relevant at the moment. This contradiction is resolved by the fact that the teacher, firstly, removes irrelevant difficulties by naming their ready-made equivalents, and, secondly, by adding the necessary material, shows the diverse use of new terms, forms and constructions.

5. The translation course combines anticipatory generalizations, samples and equivalents introduced by the teacher, and the search for the best option undertaken by the students themselves. The course is mainly of a practical research nature. Independent work occupies a large place. Skills are developed and consolidated in the process of solving translation tasks. The generalizations suggested by the teacher are formulated by the students themselves. The types and conditions of tasks are gradually becoming more complex, but the acquired skills and information allow you to equalize translation difficulties.

6. The course is based on unconventional materials. When selecting texts, developing tasks and exercises, the principle of maximum efficiency with minimal language material is observed. Typical text samples and typical types of language situations are selected. Excerpts are used as often as possible and for different purposes. The contradiction between the necessary stability of texts and exercises, which is important for the effective development of translation skills, and the novelty of the material, which increases its cognitive value, is resolved by simultaneous use of a stable textbook or textbook and variable new newspaper or magazine articles corresponding to permanent texts on the subject, style, and degree of difficulty.

We know that the translation process is a thought-speech activity and includes three consecutive stages: understanding thoughts expressed by means of the source language; switching thinking from one language to another; and expressing thoughts by means of the translating language. It follows that translation is a secondary phenomenon in relation to four types of speech activity: speaking, listening, writing and reading myself, and skills any form of translation can be divided into skills two of the following types of speech activity (listening – speaking, listening – writing, reading – oral speech, reading to other person, writing) and skill switching thinking from one language to another [1].

The development of listening, writing and reading skills can be successfully combined with the development of various translation skills. The development of oral speech skills, as the most complex type of speech activity, requires additional work in any course of interpretation on the basis of specific language material for this course.

The translation course should be based on basic didactic principles and, first of all, the principles of systematicity and consistency, accessibility and clarity. When developing tasks, as well as the complex use of training influences, one should proceed from the latest provisions of the theory of problem-based learning. Most types of work should provide for the widespread use of technical training tools, without which at the present stage of development of pedagogical and methodological thought it is impossible to improve and intensify the educational process, especially the process of teaching such a type of specialized speech activity as translation.

The translation course should start with an introductory lecture on the main issues of translation theory and practice, which sets out the main lexical, grammatical and stylistic difficulties that are characteristic of a foreign and Russian, Kazakh text and its translation from one language to another.

All exercises in the translation course are divided into preparatory and practical(translation exercises). Preparatory exercises are designed primarily for the introduction and consolidation of language material, as well as for the element – by-element development of speech and translation skills on a limited language material-a word (term), abbreviation, syntagma, isolated sentence.

Practical exercises are designed primarily for complex development of translation skills and abilities, conducted on coherent texts.

Preparatory exercises are not divided according to the degree of difficulty. The method of working with them follows from the very wording of the tasks for these exercises. Practical exercises are introduced according to a strict system, taking into account the gradual increase in difficulties in developing the skills and abilities of this form of translation activity. The main text of the lesson in the methodological plan is considered as a material for performing various practical exercises on translation from a foreign language.

Before proceeding to specific work with exercises, it is necessary to remind that in order to get a competent translation, the translator must know the subject of the future professional activity well. Therefore, when working on all types of exercises, it is necessary to achieve the assimilation of the actual material on the specialty being studied and an adequate knowledge of its terminological nomenclature.

In preparation for the lesson, the student must learn reproductive terminology, and then complete all the preparatory exercises, as well as those of the main exercises that require home training.

Class work is recommended to start with preparatory exercises, after which the main text of the lesson is worked out. Then you can proceed to the main exercises. Translation exercises involve extensive use of technical training tools: static and dynamic projection, sound, video, electronic media, and other available appropriate technical tools. To check the quality of homework preparation, it is useful to change the lesson construction scheme, for example, to start the lesson with a frontal survey of terminology (using electronic media), a terminological dictation, or a conversation on the main text.

The study of each topic should be completed with written test papers or reports of students in the language on the subject covered.

The main types of practical exercises include the following exercises:

- a) Speech exercises in oral speech, which are shown in the form of answering questions to the main text;
- b) Visual translation exercises, which include translation from a foreign language, translation into a foreign language;

- c) Visual interpretation exercises;
- d) Exercises for translation by ear from a foreign language.

The translation training course should be designed in such a way that, going from simple to complex, it will lead students to the most difficult types of translation, when they will be able to use the complex of acquired knowledge and skills. Well-trained skills are considered the result of repeated, systematic and purposeful repetitions, which are expressed in a variety of exercises. A variety of exercises is a prerequisite for success in work, because monotony leads to a loss of interest, which is inevitable if translation classes are built monotonously and boring. Diversity should consist not only in the types of exercises and techniques of work, but also in the gradual complication of actions and the exercise material itself.

The short duration and non-repeatability of auditory reception place a special requirement on the translator's memory. This requirement increases when you need to translate large sections of text. Therefore, the method of learning to translate by ear should take into account a number of features of such a complex mechanism as memory [3].

In the process of learning to translate by ear, students should focus on complete, accurate, and selective memorization. You don't need to force the development of all types of memorization at once. For example, in the first interpretation classes, students should not be required to remember all the details of the text they listened to. The desire to keep in mind all the details, the form of expression of thoughts in the original often leads to a misunderstanding of the General meaning of the content. Therefore, in the first classes, the attitude to memorization should be formulated as follows: Who? What he/she did? The next lesson should be more difficult: Who? What he/she did? When? Where? Why?

Text containing no more than 40-50 words is usually remembered without auxiliary entries. Larger text, overloaded with precision words, requires written notes used as memory reference points.

As in any other discipline, in linguodidactics of translation studies, carefully thought-out tests of difficulty are of great importance. They are more important than extracurricular written tasks, which serve as the main criterion for academic performance in translation. The speed and independence of translation can only be checked in the audience. Therefore, monthly monitoring of acquired skills is a necessary form of classroom work on this aspect.

After conducting a written test, the teacher should carefully check the translations, write out the most common mistakes in his notebook, systematize them and analyze the reasons for the mistakes made in the audience. At the same time, the tested works should be in front of the students' eyes, so that they can ask the teacher all the questions they are interested in.

Each sentence must be translated by the teacher. When analyzing mistakes, the teacher should not allow statements such as: «This doesn't sound right» or «I don't like it for some reason». Criticism should be as well-reasoned and friendly as possible. The teacher is obliged to evaluate the work in accordance with the criteria accepted at the department, without allowing voluntarism.

In total, the main principles of translation didactics include: consciousness of learning, activity of learning, the strength of the knowledge obtained, and the visibility of learning [4].

Conscious learning is provided by studying translation not by intuitive methods, not by simply memorizing or memorizing certain language phenomena and military realities without a clear understanding of their essence, but by the method of conscious learning, which means extensive use of comparative analysis of a foreign and native language based on a full understanding of all language phenomena and the studied military realities, etc.

Active learning is achieved by building classes in such a way that students from the very beginning of studying the theory of translation are given the opportunity to independently apply their knowledge, skills and abilities in practice, when they are constantly faced with the need to solve certain language problems, notice and explain mistakes made, and give theoretical explanations of translation options. This principle means, on the one hand, the active conduct of the lesson by the teacher, on the other-the active participation of students in performing all types of work and exercises in the lesson, including the extensive use of technical means.

The strength of knowledge is provided by the constant linking of the new with the old, periodic repetition, a sufficient number of exercises, consciousness, activity, visual training, systematic work on correcting mistakes and reading military literature.

Visual training is achieved by using methods of internal, language visibility and external visibility – the use of visual aids, audio discs, movies and television in the educational process.

Thus, the translation course has a complex character, actively interacts with other subjects, contains various aspects within itself, and is built on unadapted but compensated texts, has a practical research orientation, and combines relatively constant and variable materials.

References

1. Kelly L.G. The true interpreter. A history of translation Theory and Practice in the West. – Oxford, 1979, – 282p.
2. Нелюбин Л.Л., Князева Е.Г. Переводоведческая лингводидактика: учебно-методическое пособие. – Москва: Флинт, 2009, – 320с.
3. Нелюбин Л.Л., Хухуни Г.Т. Переводоведение как наука и ее основные параметры // Вестник Московского государственного областного университета. Вып. 2. – Москва: МГОУ, 2005. С. 88–92.
4. Пашковский А.А. Особенности перевода как учебного предмета // Перевод как учебная дисциплина: Тезисы докладов. 4-я научно-методическая конференция. – Москва: ВИИЯ, 1968. С. 7–10.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ҚОС СӨЗДЕРДІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ БЕРІЛУ ПРОЦЕСІНДЕГІ АУДАРМА ТЕОРИЯСЫНЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Г.К. Дайрабекова, М.М. Малбақов

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 2-курс докторанты,
А. Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының ф.ғ.д., профессоры
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: морфология, қос сөз, лексикология, генеология, аударма теориясы.

Мақалада ағылшын және қазақ тілдерінің грамматикалық құрылысын сөз еткенде, назарға алынатын негізгі тақырыптардың бірі сөз тұлғалары қарастырылып отыр. Себебі тілдің грамматикалық құрылысына дұрыс талдау жасау үшін ең алдымен сөздің құрылымы мен тұлғасын айқындап алудың маңызы зор. Дүние жүзіндегі тілдердің грамматикалық құрылысы жағынан әр алуан болуы ондағы сөздердің тұлғалық, морфемалық табиғатының әр келкі болуымен байланысты. Дегенмен де тілдердің грамматикалық құрылыстарының арасында белгілі айырмашылықтардың болуымен бірге белгілі бір ұқсастықтардың да бар екендігін жоққа шығаруға болмайды. Сондықтан кез-келген тілдің грамматикалық құрылымының қыр-сырын ашу үшін бірнеше тілдердің материалдарын салыстыра, салғастыра зерттеудің берері мол. Осы жағынан алғанда, қазақ тілінің табиғаты мен қыр-сырын аша түсу мақсатында оны басқа туыстас және туыс емес тілдермен салыстыра, салғастыра зерттеудің мәні бүгінгі таңда ерекше артып отыр.

Өзге түркі тілдеріне қатысты зерттеулерді былай қойғанның өзінде, қазақ тіл білімінің морфология саласында қарастырылып жүрген біріккен сөздердің ағылшын лингвистикасының лексикология саласында қарастырылуының себебі неде, олар қай тұрғыда зерттеліп жүр, олардың табиғаты мен қыр-сыры, негізгі ерекшеліктері мен түрлері қандай, олардың жеке атауыш сөзбен ұқсастықтары бар ма, әлде жеке сөздерге қарағанда еркін сөз тіркестеріне жақындығы басым ба деген сияқты көптеген заңды әрі өзекті сұрақтардың туындайтыны рас. Оның үстіне тек ағылшын тіліне ғана тән, басқа тілдерде болмайтын жеке дара тілдік ерекшеліктердің де біріккен сөздерге қатысы болатындығы анық. Мысалы, ағылшын тіліндегі біріккен сөздер саны жағынан басқа сөз тұлғаларына қарағанда әлдеқайда көп. Бұл біріккен сөздердің ағылшын тілінде сөзжасамның өнімді бір тәсілі екендігін көрсетеді. Біріккен сөздердің жасалуы мен олардың мағыналық сипаты, сөзжасамдық мәні басқа тілдермен салғастырмалы түрде толық зерттелмеген деп саналады. Осы және осыған ұқсас өз шешімін толық таба алмай жүрген мәселелер біріккен сөздерді арнайы зерттеу нысаны етіп алуға итермелейтін негізгі факторлар болып табылады. Сол арқылы біріккен сөздердің трансформациялық модельдері анықталады.

Қос сөздердің ағылшын тіл білімінің лексикология саласында да қарастырылуы, ең алдымен ағылшын біріккен сөздерінің сөздік құрамды байытатын ең негізгі бөлік екендігімен астарласып жатыр деп ойлаймыз. Екіншіден, лексикология ғылымының нысандық ерекшелігі де рөл ойнайды. Лексикологияны сөз туралы ғылым екендігін ғалымдар толық тән алады. Бірақ жеке тілдерге байланысты оның құрамы бірде кеңейіп, бірде тарылып отыратынын байқауға болады. Мысалы, қазақ тіл білімінде лексикология саласына анықтама берілгенде: «сөзді және сөздердің жиынтығы – тілдің сөздік құрамын (лексиканы) зерттейді. Сөз лексикологияда лексикалық бірлік ретінде қарастырылады» деп айтылады да, оның негізгі проблемаларының қатарына тілдік единицалардың ішінде сөздің орны, сөзге тән басты белгілер, сөз бен ұғымның арақатысы, сөздің лексикалық мағыналарының түрлері, сөздің лексикалық және грамматикалық мағыналарының ара қатысы мен байланысы сияқты мәселелер енген [1, 77 б.].

И.В. Арнольдтың ағылшын тілінің лексикологиясына арналған еңбегінде лексикологияның зерттеу нысаны туралы мынадай пікір білдірілген: «Лексикология тілдің сөздік құрамы және сөздердің ерекшеліктерін, тілдің негізгі бірлігі ретіндегі сөзді қарастырады. Сөздік құрам термині тілдегі барлық сөздердің жиынтығынан құралған жүйе дегенді білдіреді. Сөз деп тілдегі бірнеше дыбыстардан тұратын мағыналы бірлік айтылып жүр. Сөз фонологиялық, семантикалық және грамматикалық бірлік болып саналады» [2, 9 б.]. Ағылшын тілінің лексикология саласына осы анықтама берілген. Анықтамадағы мынадай екі мәселеге мән беру керек сияқты. Біріншіден, автор сөздік құрамды бір жүйе деп түсіндірген. Яғни тілдің бір бүтінді құрайтын өзара тығыз байланысты құрамдас бөліктерден тұратындығы анық көрсетілген. Сол құрамдас бөліктердің бірі, біздіңше, ағылшын тіліндегі біріккен сөздер. Демек қос сөздер ағылшын лексикологиясында осы тұрғыдан сөз болады. Екіншіден, анықтамада сөздің фонологиялық, семантикалық және грамматикалық бірлік екендігіне мән берілуі әрбір лексикалық бірлікті зерттеудің өлшемі болып табылады. Бірақ аталған мәселелердің арасында қайсысы қай тілде көбірек қолданылатындығына қарай зерттеу жұмысы да түрлі деңгейде қолға алынады.

Компоненттерінің арасындағы қатынасқа қарай қос сөздер мына топтарға бөлінеді:

1. *Бағыныңқы қос сөздер.* Мұнда компоненттердің бірі семантикалық жағынан негізгі және басыңқы болады да, екіншісі бағыныңқы болады, бұл бағыныңқылық қатынас түрліше болуы мүмкін: салыстырмалы қатынаста, мысалы, honey-sweet, eggshell-thin, шектеу қатынасында, мысалы, breast-high, knee-deep, екпіндік қатынаста, мысалы, dog-cheap, объектілік қатынаста, мысалы, gold-rich, себептік қатынаста, мысалы, love-sick, кеңістік қатынаста, мысалы, top-heavy, мезгілдік қатынаста, мысалы, spring-fresh, субъектілік қатынаста, мысалы, foot-sore т.б.

2. *Екі компоненті де семантикалық жағынан тең дәрежедегі салаласқан қос сөздер.* Бұл топқа бір кісі атқаратын екі қызметті білдіретін secretary-stenographer, woman-doctor, Oxbridge т.б. қос сөздер жатады. Бұл топқа редупликация арқылы жасалған қос сөздер де жатады: fifty-fifty, no-no, rooh-rooh, pretty-pretty, blah-blah және өзара дыбыстық алмасуға ұшыраған редупликация арқылы жасалған біріккен сөздерді де жатқызуға болады: criss-cross, walkie-talkie, razzle-dazzle, bibble-babble, chit-chat.

Қос сөздер компоненттерінің орналасу тәртібіне қарай тура тәртіпті біріккен сөздер, мысалы, kill-joy және жанама тәртіпті біріккен сөздер болып бөлінеді, мысалы, nuclear-free, rope-ripe т.б.

Қос сөздердің бір түрі болып саналатын қос сөздердің әр тілдегі жасалымдық қабілетінде белгілі бір дәрежедегі айырмашылықтың болатыны даусыз. Қос сөз табиғаты туралы айтылған ой-пікірдің сан алуандығы ғалымдардың осы мәселеге берген анықтамаларынан көрінеді. Қос сөздердің жасалымында әр түрлі тілдік ерекшеліктер мен айырмашылықтар болғанмен, жалпы тілдік үрдіс барлық тілдерге ортақ, құбылыстың теориялық қағидалары ортақ, нәтижесінде алынатын қорытынды да ортақ.

Лингвистикалық бірлік ретіндегі сөздің өзі тіл білімінде бірнеше аспектіде қарастырылады. Оның сыртқы формасын құрайтын фонемалардың ерекшеліктері, морфологиялық құрылысы жағынан белгілі бір формалық сипаты және өзіне тән мағынасы болады. Бұл тұрғыдан алғанда, сөз кез-кезген тілдік жүйеде орталық элемент қызметін атқаратын ең күрделі бірлік болып саналады. Олардың кейбірі жеке бір тілде өзекті мәселе ретінде қарастырылғанымен екінші бір тілде оншалықты терең ғылыми назарға алына бермеуі ықтимал. Сондықтан ағылшын тіліндегі біріккен сөздер морфология саласында сипаттама түрде ғана сөз болады да, лексикология саласында біршама тереңірек зерттеле түседі. Ағылшын тілінің сөздік құрамын байытудың ең маңызды бөлігі біріккен сөздер болғандықтан, оларды жан-жақты қарастыруды қажет етеді. Қос сөздердің әрқайсысы белгілі бір сөз табының құрамынан орын алатыны анық. Соған орай, мақсатымыздың толығырақ ашылуы үшін ағылшын және қазақ тілдеріндегі қос сөздер туралы көбірек сөз қозғаймыз.

Генеологиялық және морфологиялық құрылымы жағынан бір-бірінен ерекшеленетін тілдерде қос сөздер әр алуан тәсілдермен жасалатыны даусыз. Қазақ тілінде күрделі сөздерді біріккен сөздер, қос сөздер, тіркесті сөздер, қысқарған сөздер деп топтастыру әбден қалыптасып кеткен пікір. Қазақ тілінің грамматикасына арналған жеке оқулықтардан бастап, ірі монографияларға дейінгі түрлі сатыдағы ғылыми еңбектерде жалпы сөз атаулы құрамы мен тұлғасы жағынан дара және күрделі болып бөлініп, соның ішінде күрделі сөздердің біріккен сөздер деп аталған топтары ажыратылып жүр. Сонымен бірге жеке сөз таптарының жасалуына байланысты қос зат есімдер, қос сын есімдер, біріккен етістіктер т.б. жағынан зерттеу өзегіне айналған. Ал ағылшын тілінде қос сөздер арнайы зерттеу нысаны ретінде алынады. Өйткені ағылшын тілінде түбірлерді біріктіру арқылы сөз жасау сөзжасамның өнімді бір жолы болып саналады. Олар біріккен сөздердің жасалуының құрылымдық, морфологиялық, семантикалық ерекшеліктеріне, сондай-ақ олардың әр түрлі стильдердегі қызметтеріне тоқталған болатын. Олардың біріккен сөздерге байланысты қолданған терминдер жүйесі де қызығушылық тудырады. Айталық, кейбір зерттеушілердің біріккен сөз ұғымын «комполит» терминімен

ұсынатындығын көруге болады. Дегенмен «қос сөз» (reduplication немесе compound) деп атау көбірек кездеседі.

Ағылшын тіліндегі күрделі сөздерді, соның ішінде бірігу жолымен жасалған қос сөздерді қазақ тіліндегі қос сөздермен салғастыра зерттеуге бағытталған ғылыми жұмыстардың да тым аз екендігі мәлім. Бұл проблеманың күрделілігі зерттеу жұмыстарының қазақ тіл білімінің сөзжасам саласына, яғни морфология мен лексиканың тоғысқан тұсына бағыттала жүргізілуін талап етіп отыр. Ағылшын тіл білімінде біріккен сөздер көп жағдайда лексикология саласында қарастырылады. Бұның негізгі себебін қос сөздердің формасы жағынан қосарлануы, дыбыстық жағынан бір екпінділігі, семантикалық жағынан бір бүтіндігі, бір сөзбен айтқанда, жаңа бір сөз ретінде пайда болып, тілдің сөздік құрамын толықтыратындығымен байланыстыра аламыз.

Алайда, жалпы қос сөздерге атап айтсақ зат есімге тән ережелерге тоқтала кеткеніміз жөн. Зат есімдер белгілі бір құбылыстарды, заттар мен материалдарды және дерексіз, абстрактілі заттарды білдіретін сөз табы. Ағылшын тілінде зат есімдер жекеше және көпше түрге бөлінеді. Сондай-ақ, зат есімдер екі септік бойынша септеледі. Зат есімдер бірнеше жолдармен жіктеледі. Барлық зат есімдер саналатын зат есімдер және саналмайтын зат есімдер деп бөлінеді. Зат есімдердің мағынасына қарай жалқы есім және жалпы есім деп бөлінетіні белгілі. Бұл заңдылықтардың ағылшын және қазақ тілдеріндегі біріккен зат есімдерге де қатысты бар.

Аудармада екі тілдің мәтіндерінің мазмұны бара-барлық деңгейіне жетуі тиіс. Бұл аудармашыдан әр түрлі тіларалық өзгертулер жасай білуді талап етеді. Осы өзгертулер аударматануда трансформациялар деп аталып жүр. Бұндай трансформациялар көбіне түпнұсқа тіліндегі хабар, мағлұматтарды, мазмұнды аударма тіл нормаларын сақтай отырып жеткізу мақсатына бағындырылады.

Аудару үстінде неғұрлым көп кездесетін жайт – түпнұсқа тексттің сөйлемдегі сөздер мен сөз тіркестерінің орын тәртібінің аударма тексте өзгеріске ұшырауы. Мысалы, орыс тілінде сөйлемдегі сөздердің орын тәртібі еркін, ал қазақ тілінде қалыптасқан, тұрақты.

Қазіргі ағылшын тілінде қос сөздер деп кемінде екі түбірден құралып, тілде жеке сөз ретінде жұмсалатын сөздерді айтамыз. Қос сөздердің құрамдас бөлшектері сөйлемде жеке лексикалық бірлік ретінде қызмет ете алатындай тұтастық пен құрылымдық бірлікті қамтамасыз етеді. Қос сөздер де осындай тұтастыққа ие. Тек оның компоненттері жабыла келіп, белгілі бір ұғымды, құбылысты білдіреді. Құрамында қай сөз табының элементі болса да, жалпы мағынасы белгілі бір ұғымды білдірсе, оларды біріккен сөз деп санай береміз. Тіпті көмекші сөздер мен шылаулардың қатысуы арқылы жасалатын қос сөздер де бар. Мысалы, *күйзеліс*, *құлдырау* деген мағынаны білдіретін *downfall* біріккен сөзі сөз алды шылауы мен етістіктің тіркесуінен жасалып тұр. Бірақ кейде төмен деген мағынаны білдіретін үстеу ретінде де жұмсалатыны анық. Бұл мысалдағы *down* сөзін сөз алды шылауы (предлог) деп алуымыз оны *output* моделімен салыстырумен себептеседі. Дәл осы жолмен *income-найда*, *кіріс* біріккен сөзі де жасалған. Ағылшын тіліндегі *looking-glass-айна* біріккен сөзі герундий формасы мен зат есімнің тіркесуінен жасалған. Жалпы мағынасы заттық ұғымды білдіргендіктен, бұл сөзді де біріккен зат есім деп есептейміз. Сонымен бірге *әскери кеме* мағынасындағы *man-of-war* және *жазушы* мағынасындағы *man-of-letters* қос сөздер екі зат есімнің *of* шылауы арқылы жасалуы пікірімізді дәйектей түседі. Төмендегі мысалдарды талдап көрелік. «Therefore, mon ami, I fear that you must forswear your beauty sleep tonight, and join me in my *all-night* vigil in that flat below – armed with that excellent revolver of yours, bien entendu!» [3, 31]» Соған қарағанда, достым, бүгін тәтті ұйқыңды қиып, төменгі пәтерде менімен бірге *түні бойы* кірпік қақпай отыруға тура келер. Әрине, әлгі тапаншанды өзіңмен бірге ала жүрсең, абзал болар еді» [4, 25].

Бұл сөйлемде *all-night* біріккен үстеуі *түні бойы* болып аударылған. Бұл аударманы сөзбе-сөз аударма әдісіне жатқыза аламыз. Мұндағы *all-night* біріккен үстеуі сөздіктерде *түні бойы* болып берілген. Алайда бастапқы тілде екінші орында тұрған сөз аудармада бірінші орынға шыққанын айта кеткен жөн. Бұл жағынан бұл аударманы орын алмастыру моделіне де жатқызуға болады.

Ауыстыру деп аударма барысында сөз таптарын, сөйлем мүшелерін, синтаксистік байланыс түрлерін, сондай-ақ лексикалық ауыстыруларды (нақтылау, жалпылау, антонимдік аударма, компенсация) атаған. Қазақстандық ғалым А.М. Алдашева өз еңбегінде сөздіктегі сәйкестіктер көркем аудармада ұғымдық-мазмұндық стильдік қызметінде, экспрессиялық қызметінде елеулі айырмашылықтар жоқ тілдік құралдардың орнын ауыстыратындығын, ал енді кейбір жағдайларда екі мәтіннің коммуникативті-функционалдық теңбе-теңдігіне қол жеткізу үшін мәтіндегі сөздің дәлме-дәл баламасы емес, мағынасы жуық, сөздің стильдік қызметін нақтылайтын, экспрессивті бояуын бере алатын басқа сөзбен (тіркеспен, фразамен) ауыстырылатындығын, яғни трансформация жасалатындығын айтады [5, 173-175 бб.]. Бұл – түпнұсқа мәтініндегі сөз формаларын, сөз таптарын,

сөйлемшелерін, синтаксистік байланыс түрлерін т.с.с. аударма тексте бұлардан өзгеше тілдік единицалармен ауыстыру.

Мына мысалдарды талдап көрейік: «Nowthen, *schoolmarm*, shesaid» [205 б.], «Ал, *мұғалім мадам*, сіз не дейсіз? – деді ол» [6, 113 б.].

Бұл сөйлемде тағтн біріккен сөзі *мұғалім мадам* болып аударылған. Бұл аударманы сөз ауыстыру моделіне жатқызамыз. Өйткені мұнда *school мектеп* сөзінің орнына *мұғалім* сөзі берілген. Яғни *мектеп мадамы* дегеннің орнына *мұғалім мадам* сөзі қолданылған.

«...and raising the revolver he fired *point-blank* at the woman's retreating figure just as I flung myself upon him» [3, 36 б.], «...ол қаруын көтереберіп, сытылып бара жатқан әйелді *көздеді*. Дәл осы кезде мен оны бас салдым»[4, 28 б.].

Бұл сөйлемде *point-blank* қос сөзі қазақ тіліне *көздеді* болып аударылған. Негізінде, *point-blank* қос сөзі зат есім қызметінде тұр. Ал аудармашы оны *fiге* етістігінің көмегімен етістікке айналдырып аударған. Осы тұрғыдан алып, мұны сөз ауыстыру моделіне жатқызамыз. Ғалымдардың сөз ауыстыру моделі көп жағдайда сөз таптарын ауыстырумен болады деген пікірін осы мысал қуаттайды.

Қорыта келгенде, ағылшын тіліндегі қос сөздің қазақ тіліндегі мағынасын және оның қазақ тіліне берілу жолдарын айқындауда түпнұсқа мәтініндегі сөйлем мен аударма тіл мәтініндегі оған сәйкес сөйлемді ғана емес, сонымен қатар сөйлем мен оған сәйкес күрделі синтаксистік тұтастықты қоса салғастыру керек. Әр түрлі жүйеге жататын тілдердің материалдарын осылайша салғастыру осы тілдердің ортақ қасиеттерімен қатар олардың ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Ағылшын және қазақ тілдері екі түрлі тілдік топқа жататындықтан, ондағы қос сөздердің сыртқы формаларында да, компоненттік ерекшеліктерінде де елеулі айырмашылықтар қарастыру.

Әдебиеттер тізімі

1. Алдашева А.М. Аударматану: лингвистикалық және лингвомәдени мәселелер. – Алматы: Арыс, 1998. – 215 б.
2. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1973. – 303 с.
3. Алтыбаева С.М. Мадамова М.Х. Художественный перевод и сравнительное литературоведение. – Алматы: Респ. издат. Каб. Каз акад. обр. им И. Алтынсарина, 2001. – 113 с.
4. Айтбаев Ө. Аудармадағы фразеологиялық құбылыс. – Алматы: Ғылым, 1975. – 234 б.
5. Сатыбалдиев Ә. Рухани қазына мәселелері. Көркем аударма. – Алматы: Жазушы, 1987. – 232 б.
6. Нұрғалиев Р. Шекспирдің қазақша тұңғыш аудармасы «Гамлет» // Қаз ССС. Ғыл. Академиясының хабарлары // Қоғамдық ғылымдар сериясы. – 1971. – № 6.
7. Оразов М. Етістік. Грамматикалық формалардың қалыптасуы мен дамуы. – Алматы, 2001. – 436 б.

Э. ПОНЫҢ «АЛТЫН ҚОҢЫЗ» ӘНГІМЕСІНДЕГІ РЕАЛИЯЛАРДЫҢ АУДАРЫЛУ СТРАТЕГИЯСЫ

Д.Ж. Дауылова

Әл-Фараби ат. ҚазҰУ-дың магистранты
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: реалия, аударма, транскрипция, ұлттық колорит, Э. По, аударманың баламалығы.

Аударматануда ең көп зерттелетін нысандардың бірі – әр ұлттың тарихи-мәдени танымының ерекше белгілерін бедерлейтін реалиялар. Аталмыш мәселе ХХ ғасырдың 50-жылдарынан бастап аударма теориясы мен практикасында жүйелі түрде қарастырыла бастады. Ұлттық тілдер, мәдениеттер, ділдер арасындағы айырмашылықтар мен ерекшеліктер аударма үдерісінде тәржімандарға көптеген кедергілер мен тосқауылдар тудыратыны белгілі. Тілдік тұлғаларға тән тарихи-мәдени ақпараттың екінші тілде баламасы, аналогы болмауы жиі кездесіп тұрады. Осындай түйткілдерді шешу үшін сәйкестік, эквиваленттілік, адекваттылық сияқты ұғымдар енгізілген болатын. А.В. Федоров, С. Влахов пен С. Флорин, В.В. Виноградов сияқты ғалымдар өткен ғасырдың ортасында реалиялардың түрлі жіктемелерін жасап, олардың аударылу тәсілдерін ұсынған еді. Сол кезден бері уақытта реалийлерді зерттеу үрдісі толастаған емес.

Реалия дегеніміз белгілі бір ұлттың тұрмысына тән, өзге тілдерде жоқ лексикалық бірліктер [1]. Аударматануда бұл бірліктердің өзге тілдерде берілу мәселесінен бұрын олардың тақырыбының классификациясы қарастырылады. Себебі, ғалымдардың пікірінше, реалияның тақырыптық мәні мен

оның аударылу тәсілін анықтайды. Мәселен, В.С. Виноградов жалқы есімдерді реалия қатарына жатқызып, оларды бөлек топтастырып, жалқы есімдерді аударуда негізінен транслитерация/транскрипция не калькалау тәсілдері қолданылатынын атап көрсетеді [2].

Аударма теориясы және практикасы саласында жұмыс істеген С. И. Влахов және С. П. Флориндердің пікірінше, реалия сөздердің аудармасы екі шартты амал бар: қағида бойынша реалия сөздер аударылмайды (сөздік тәртіп бойынша) және қағида бойынша ол аудару тәсілімен (мәнмәтінде) жеткізіледі [3, 6].

И. Левый атты аударматанушының реалия сөздерді «аудармашының азабы» деп атағаны мәлім. Көп уақыт бойы реалия сөздерді аудару кезінде ұлттық және тарихи өзгешелігін жеткізу маңызды мәселелердің бірі болып келді [4, 149]. Осыған орай Р.К. Миньяр-Белоручев трансформацияның үш түрін қарастырады:

1. Лексикалық;
2. Грамматикалық;
3. Семантикалық [5].

Л.К. Латышев аудармада қолданылатын тәсілдерді беске бөледі:

1. Лексикалық;
2. Стилистикалық;
3. Морфологиялық;
4. Синтаксистік;
5. Аралас трансформация [6].

В.Е. Щетинкин аудармалық трансформацияны лексикалық, стилистикалық, грамматикалық деп бөліп, оның өзін төрт түрге ажыратады:

1. Орын алмастыру;
2. Түсіріп тастау;
3. Ауыстыру;
4. Қосу [7].

Белгілі аудармашы ғалым Ә.Сатыбалдиев балама аударма жөнінде: «Аудару үстінде жеке сөздерге балама іздеу арқылы әрдайым ана тілінің бүкіл қазынасы аударылып-төңкеріліп отырады. Соның арқасында тіл қазынасының қалтарыстарындағы не бір байырғы сөздер, кейде тіпті, ұмытылып бара жатқан атаулар да жазу, сөйлеу қызметіне жегіледі де, әдеби тілдің тұлғасы болып шыға келеді. Аудару үстінде жеке сөздерге балама іздеу арқылы архаизм деп аталатын, яғни ескіріп бара жатқан көне сөздер жаңғырып, қазіргі жанды әдеби тіліміздің қатарына қосылып жатады. Олардың көбі бірте-бірте бұрынғы мәнін өзгертіп, жаңа мағынада қолданылады [8, 7].

Қазақ аударматану ғылымында жиі қолданылып жүрген балама, баламалы аударма, баламалылық (эквивалент, аударма эквиваленті, эквиваленттілік) деген терминдердің қазірге дейін ұғымдық анықтамасы нақтылана қойған жоқ. Кей тұстарда сөз болғалы отырған аталымдар теңбе-теңдік (тождественность), дәлме-дәл аударма (адекватный перевод) деген терминдермен мәндес дәрежеде ұғынылады. Сондай-ақ балама (эквивалент) дегендегі түпнұсқа тілдегі сөздің басқа тіл сөздігінде көрсетілген варианттары немесе аудару үдерісі кезінде түпнұсқадағы сөзге, тіркеске, фразаға, синтаксистік тұтастыққа тәржімашы аударылатын тілден таңдап, іріктеп алған мағынасы жуық нұсқалар деп түсіндіретін реттер де жоқ емес [9, 39].

М. Әуезов «Көркем аударманың кейбір теориялық мәселелері» атты мақаласында: «Аударма теориясын жекелеп, жіктеп қарастырғанда, кейінгі кезде біздің одақ көлеміндегі әдебиетте екі түрлі өзгеше бейім барлығы анықталды, бірі – аударма тіл зерттеу ғылымының ауқымына енетін сала болғандықтан, аударма ісінің мәнісін ұғына отырып, бұл мәселені лингвистикалық әдіспен зерттеу жағына қарай тартады, екіншісі – біздіңше, дұрыс бейім, – аударманы сөз өнерінің бір түрі деп ұғынады да, эстетикалық принциптерді, көркемдік таразыны алғы талапқа қояды, сондықтан бұл бейім аударманы әдебиеттану теориясы зерттейтін объект деп қарайды» – деп көрсетеді [10].

Берілген мақалада ағылшын жазушысы Эдгар Поның «Алтын қоңыз» романындағы реалиялардың аударылу тәсілдері қарастырылады. Поның детективті әңгімелері мен новеллаларының маңыздылығы мен ерекшелігі – оның логикалық құрылымының шымырлығында, мінсіздігінде, сюжеттік сабақтастығының нәзіктігінде, оқиғаларды шебер өрбіте білуінде жатыр. По детективті новелланы ойлап тауып қана қоймай, оған теориялық дәлелдеме беруге тырысқан. Ол детективті жанрды адамның талдағыш ақылымен байланыстырды. Эдгар Поның шығармалары, поэзиясы орыс тіліне әртүрлі аудармашылардың тәржімелеуімен жарық көрді. Айта кететін болсақ, «Вильям Вильсон», «Ашерлер үйінің құлауы», «Лигейя» әңгімелерін В.В. Рогов, «Кәсіпкер» И.М. Бернштейн, «Элеонора», «Ұрланған

хат» Н.М. Демурова, «Алтын қоңыз» А.И. Старцев, «Қара мысық», «Берениканы» В.А. Неделин аударған.

Әңгімеде әлеуметтік-территориалдық реалиялардан ауыл, аудан, ауылдас, әлеуметтік реалиялардан ақсақал, жігіт, бай, жалшы, батырақ, саяси реалиялардан ауыл ағасы, ауылдық округ секілді атаулар кездеседі.

Ең жиі кездесетін әлеуметтік-саяси реалияға ауыл бірлігін жатқызуға болады. Ауыл көшпелі өмір салтын жүргізген ата-бабамыз үшін ерекше қауымдастықты да білдірген. Ауыл реалиясы елді - мекендейтін қоныстарының атауы ретінде орыс тіліндегі сөздіктерге енген, сол себепті аудармашылар сөздік сәйкестікті өте жиі пайдаланған. Дегенмен, генерализация тәсілі де қолданылған жағдайлар бар. Мысалы:

1- кесте. Э. Поның «Алтын қоңыз» әңгімесінің аудармасын бағалау:

<i>№</i>	<i>Түпнұсқа</i>	<i>П.Д. Бальмонт аудармасы</i>	<i>Б.Баймаханов аудармасы</i>	<i>Өз аудармам</i>	<i>Түсіндірме</i>
1	This fellow is dancing mad in town!	Он пляшет как безумный в селе!	Есуасша билеп жүр ауылда!	Есі кеткендей ауылда билеп жүр!	«Есуасша» деген аударма оқырманға тым дөрекі болып естілуі ықтимал.
2	In these excursions he was usually accompanied by an old negro, called Jupiter, who had been manumitted before the reverses of the family, but who could be induced, neither by threats nor by promises, to abandon what he considered his right of attendance upon the footsteps of his young «Massa Will.» [11].	В этих экскурсиях его обыкновенно сопровождал старый негр, прозывавшийся Юпитером, который был отпущен на свободу раньшее злополучного переворота в семье, но ни угрозы, ни обещания не могли заставить его отказаться от того, что он почитал своим правом - по пятам следовать всюду за своим юным «массой Виллем» {«Massa Will», т. е. «Master William», хозяин Вильям, или господин Вильям. – К. Б.} [12].	Легран мұндай саяхатқа шыққан кезінде, әдетте оған қарт негр еріп жүретін-ді. Ол бұл семья кедейленбестен әлдеқайда бұрын-ақ басыбайлықтан босатылған еді, бірақ «Вилл мырзанын» ізінен ілесіп жүру правосынан әлдеқашан айрылғанын Юпитерге қорқытып та, алдап-арбап та ұғындыруға қиын болатын. [13, 6-7].	Мұндай саяхаттарда, әдетте, оның қасында отбасында түбегейлі өзгерістер орын алмай тұрып басыбайлықтан босатылған қара нәсілді Юпитер есімді қарт ілесіп жүретін. Оның жас қожайыны «Вилл мырзаның» сонынан қалмай еріп жүруді өз құқығы деп санап, оған табынудан бас тартуға қокан-лоқы да, айла да көмектеспеді.	Әңгіменің қазақ тіліндегі нұсқасында Масса Вилл деп те кездеседі, мұны кездестірген оқырманға түсініксіз болатыны анық, сол себепті де орыс тіліндегі аудармадағыдай бұл сөздің мағынасын түсіндіріп кетуі керек еді.

Аудармада оқырманға таныс емес, көне реалий сөздер жетерлік, алайда бұл аудармашының сөз байлығының, байқампаздығының, тапқырлығының көрсеткіші. Аудармашы шеберлігін адам портретін бейнелеуінен де байқай аламыз. Мысалы, «Алтын қоңыз» әңгімесінде, алтын мен асыл тастарды көрген кездегі Юпитердің қуанышы мен танданысы былай суреттелген: «Юпитердің жүзі бір сәт алтынның түсіндей «боп-боз» болып кетті». Бұл жерде Юпитердің қара нәсілді екенін ескере кеткен жөн. Боп-боз болып кетті деген сипаттау «аппақ қудай», «сұп-сұр болды» деп аударғаннан гөрі эмоциялық-экспрессивтік реңкінің қанықтығымен кейіпкер психологиясын сәтті аша түсті. Сәйкестігі жағынан әр әңгіме әркелкі. Мысалы, «Қара мысық» әңгімесінде, автордың хайуанатқа деген жек көрінішін сипаттаған сөйлемдер орыс тілі аудармасымен салыстырғанда әлсіз, аудармашы сөйлемдердің барлық бояуын жеткізе алмаған. Мағынасы солғын. Кейбір сөйлемдер түпнұсқа мен орыс тілінде сондай жантүршігерліктей құрылса, қазақ тіліндегі аудармада ондай қорқыныш ұялата қоймайды. Эдгар Поның адам психологиясына соншалықты әсер ете алатындай жазу шеберлігі оның әңгімелерімен тек қазақ тілінде таныс болатын оқырманға таңсық болып қалуы мүмкін.

«Аударма» сөзінің астарында белгілі бір тілдегі сөйлеу тілін – ауызша немесе жазбаша мәтінді, сөзді басқа тілде қайталап жеткізу жатқаны белгілі. Сонымен бірге, аударма – сөйлеу қызметінің бір түрі болғандықтан, оның мақсаты сөз сөйлеу құрылымын қайта құру болып табылады. Нәтижесінде мазмұнның өзгеріссіз жоспары сақталумен бірге, ойды жеткізу жоспары да өзгереді, бір тіл екіншісімен ауыстырылады.

2- кесте. Э. Поның «Алтын қоңыз» әңгімесінің аудармасын бағалау:

№	Түпнұсқа	П.Д. Бальмонт аудармасы	Б.Баймаханов аудармасы	Өз аудармам	Түсіндірме
1	We had taken, perhaps, a dozen steps in this direction, when, with a loud oath, Legrand strode up to Jupiter and seized him by the collar [11].	Мы сделали, может быть, около двенадцати шагов в этом направлении, как вдруг Легран, с громкими проклятиями, бросился на Юпитера и схватил его за шиворот [12].	Он қадам жүрмей жатып, Легран кәрі негрді бар дауысымен қарғап-сілеп, шап беріп оның жағасынан ала түсті [13].	Осы бағытта он екі қадам жүргеніміз сол еді, Легранның Юпитерге жармаса лағынет айтып, жағасынан шап бергені бар болмас па.	Аудармашы жіберген қателік – түпнұсқа мен орыс тіліндегі аудармада он екі қадам деп тұрса, қазақ тілінде он қадам.
2	But I was sorely put out by the absence of all else – of the body to my imagined instrument – of the text for my context.» [11].	Но я был огорчен отсутствием всего остального -- самого тела моего воображаемого инструмента -- текста для моего воображаемого документа [12].	Алайда мені ойымша жорамалдаған бұл документіме ең бастысы – тексттің болмауы мені қатты састырды [13].	Алайда мені қалғанының жоқтығы, яғни ойымдағы құжаттың ең басты бөлігі – мәтінінің жоқтығы қапаландырды.	Документ – құжат, текст – мәтін. Түсіріп тастау тәсілі қолданылған: «Самого тела моего воображаемого документа» сөйлемі аударылмаған.
	The noise was, at length, very effectually silenced by Jupiter, who, getting out of the hole with a dogged air of deliberation, tied the brute's mouth up with one of his suspenders, and then returned, with a grave chuckle, to his task [11].	Наконец, лай был успешно заглушён Юпитером, который, выскочив из ямы, с самым решительным видом связал морду собаки одной из своих подтяжек и затем вернулся, торжествуяще посмеиваясь, к своей работе [12].	Қыбын тауып, Юпитер өршелене үрген иттің үнін өшірді. Ол шұңқырдан қарғып шықты да, итті ұстап алып, тұмсығын белдігімен буып тастады, сөйтті де миығынан күліп, күрегін қолына қайта алды [13].	Түпнұсқа мен орыс тілінде құрмалас сөйлемді екі сөйлемге бөліп аударған. «Ебін тауып» деген тіркестің синонимі ретінде «қыбын тауып» деген тіркес сәтті қолданылған.	The noise was, at length, very effectually silenced by Jupiter, who, getting out of the hole with a dogged air of deliberation, tied the brute's mouth up with one of his suspenders, and then returned, with a grave chuckle, to his task.

Б. Баймаханов Эдгар Поның ұзақ әрі күрделі болып келетін сөйлемдерін барынша түп нұсқадағыдай аударған, автор стилін сақтаған. Қарастырылған әңгімелердің көбінде бірнеше жай сөйлемдерден құралған құрмалас сөйлемдерді мейлінше бөліктерге бөлмей тәржімелеген. Сол себепті де кейбір ұзақ сөйлемдерді қазақ тілінде бірден түсінуге қиындық соғады, алайда сәтті шыққандары да жоқ емес. Бекмырза Баймаханов автордың ойын дәл түсініп, оның әрбір сөзіне, тіркесіне дейін сәйкестікте аударуға тырысқан. Аударма кезінде ұлттық колорит, кәсіпке байланысты және әртүрлі заттармен бұйымдар атауларын оқырманға барынша түсінікті етіп, дәл аудару қиын. Алайда бұл Б. Баймахановтың қолынан келді деген нәтижеге келдік.

Аудармашы түпнұсқадағы портретпен пейзажды аударуда қазақ тіліндегі бейнелі-образды теңеу сөзбен сөз тіркестерінің бай қорын қолдану арқылы түпнұсқаға сәйкес өзіндік аудармашылық стиль жасаған. Осы тұста ол туындылардың ұлттық колоритін беру үшін көбінше жиі қолданылмайтын, мағынасы көмескіленген сөздер мен сөз тіркестеріне таңдау жасаған. Әңгімелерде келтірілеген портрет пен пейзаж суреттемелерімен олардың аудармаларын салыстырмалы талдау түпнұсқамен аударма мәтінінің арасындағы сәйкестікті айқындады.

Түпнұсқада: I did not, for some weeks, strike or otherwise violently ill use it; but gradually—I came to look upon it with unutterable loathing, and to flee silently from its odious presence, as from the breath of a pestilence. [14]

Орысшасында: Недели шли за неделями, и я не смел ударить его или позволить себе какое-нибудь другое насилие, но мало-по-малу – ощущение, развивавшееся постепенно – я стал смотреть на него с невыразимым омерзением, я стал безмолвно убегать от его ненавистного присутствия, как от дыхания чумы [15,189]. *Қазақшасында:* Апталар өтіп жатты, әйтсе де оны ұрмақ түгіл, маңдайынан шерткенім

жок; бірақ *мысқылдап, там-тұмдап* бойымды *жеккөрушілік сезімі* билей бастады, мен сол қарғыс тигірден *обадан қашқандай* қашатын болдым.

Құрмалас сөйлемнің бірінші бөлігінде «и я не смел ударить его или позволить себе какое-нибудь другое насилие» – «әйтесе де оны ұрмақ түгіл, маңдайынан шерткенім жоқ» деп аударылған, бұл жерде аудармашы грамматикалық трансформацияның қосу амалын қолданған: «маңдайынан шерткенім жоқ». Мысықты «қарғыс тигірге» теңеп, сөйлемнің соңғы бөлігінде еркін аудармаға жүтінген.

Аудармашы сөйлемдегі *мысқылдап, жеккөрушілік сезімі, оба* реалиясы аудармада мүлде көрініс таппаған. Аудармашылар тек ақсақал реалиясының семантикасын ашқан. Екінші сөйлемде аудармашы реалиясының мағыналық межесін беру мақсатында мәтін ішінде *там-тұмдап* экспликациясын жасаған. Әрине, ұлттық бояуды беруде де, жалпы мағыналық межені беруде де бұл тәсіл жеткіліксіз. Біздің ойымызша мысқылдау реалиясын да транскрипциялап, сын есім түрінде экспликация жасауға болар еді.

Қорыта келе, реалий аудармаларын түпнұсқа тілінен аудару қиынға соғатынын ескерсек, аудармалар сәтті шыққан. Аудармашы ағылшын тіліндегі тұрақты сөз тіркестерді, мақалдарды олардың қазақ тіліндегі баламаларын тауып, барынша мағынасына сай етіп тәржімелеген, аудару стратегиясы барынша сақталған. Реалия аудару барысында сюжет желісінің тартымдылығы сақталған. Аудармашы сөзбе-сөз аудармадан гөрі еркін аудармаға жол берген, сол себепті де Я.И. Рецкер бойынша сәйкестіктің үшінші түрі трансформациялық тәсілдер жиі кездеседі. Оның ішінде, айта кететін болсақ, грамматикалық трансформациялар көп кездеседі. Л.С. Бархударовтың сәйкестік теориясы бойынша қарастыру нәтижесінде сол теорияда көрсетілген сәйкестіктің үш түрі де аудармада кездесетіні айқындалды. Әлеуметтік-саяси реалиялардың орыс тіліндегі аудармаларында сөздік реалиялар, транскрипция тәсілдері, ағылшын тіліндегі аудармада транскрипция тәсілдері басым. Саяси, таптық, әлеуметтік ерекшеліктердің ұлттық бояуын көрсету мақсатында аудармашылардың аудару тәсілдерді пайдаланған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – «Международные отношения», 1980, 343 с
2. Виноградов, В С Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М.: Изд-во института общего среднего образования РАО, 2001 –224 с.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980. – 343 с.
4. Левый И. Искусство перевода. М.: Прогресс, 1974. – 397 с.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода – М.: Московский лицей, 1996. – 208с.
6. Латышев Л.К. Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения. – М.: Международные отношения, 1981 – 248 с.
7. Щетинкин В.Е. Пособие по переводу с французского языка на русский – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.
8. Сатыбалдиев Ә. Рухани қазына. Алматы: Жазушы, 1987. – 246 б.
9. Г.Қазыбек: Аударма тәжірибесі: хрестоматия. Алматы: Қазақ Университеті: 2009. – 271 б. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: Международные отношения, 1973. – 216 с.
10. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М.: «Международные отношения», 1975. 240 с.
11. Sova, Dawn B. Edgar Allan Poe: A to Z. – New York: Checkmark Books, 2001. – 78 с.
12. Эдгар Аллан По «Полное собрание рассказов» – Москва: Наука, 1970. – 810 с.
13. Эдгар По. Асқар таулар аңызы. Новеллалар. Орыс тілінен аударған Б.Баймаханов. Астана: Аударма, 2011. – 344 бет.
14. https://www.ibiblio.org/ebooks/Poe/Black_Cat.pdf
15. Собрание сочинений Эдгара По в переводе с английского К. Д. Бальмонта. Том первый.— Москва: Книгоиздательство «Скорпион», 1901. – С. 183-196
16. Рецкер Я.И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык // Вопросы теории и методики учебного перевода. – М.: Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1950.-158 с.
17. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975 – 190 с.

ПРОЗА АУДАРМАСЫНЫҢ БАЛАМАЛЫҒЫ (М. ӘУЕЗОВТЫҢ «ҚИЛЫ ЗАМАН» ПОВЕСІНІҢ ОРЫС ТІЛІНДЕГІ АУДАРМАСЫ НЕГІЗІНДЕ)

З.А. Досжан, Л.Ж. Мұсалы

«Аударма ісі» мамандығының 2-курс магистранты,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: көркем аударма, көркем шығарма, аударманың баламалығы, мағына дәлдігі.

Мұхтар Әуезовтың 1928 жылы жарыққа шыққан «Қилы заман» кітабы сол жылдардағы романдардың ішіндегі ең шоқтығы биік, тарихи тақырыпта жазылған туынды екені көпшілікке мәлім. Бұл повесте қазақ тілінің байлығы көрініс табатын теңдесіз туынды. Әрине осынау дүниені тиісті деңгейде аудару оңайға соқпайтыны белгілі. Шығарманың орысша аударылу тарихы жайлы мынадай деректе кездеседі. Жазушы 1952 жылы «Қилы заман» повесін орыс тіліне жасырын аудартқан. Шолпан атада бірге болған А.Пантиелевке М.Әуезов: «...Осы бір дүниені жаным қаншама азаптанып, қинала отырып жазғанымды сезетін шығарсыз деп ойлаймын, қазір қазақ халқының қаншалықты тұңғыық түбінен бас көтеріп, бой жазып шыққандығын ойлаудың өзі соншама қорқыныш. Бұл тұңғыық түнектің аты – патриархалдық. Орта Азиядағы 1916-жылғы көтеріліс революцияға келіп ұласты, бірақ бар жерде бірдей дәрежеде дамыған жоқ. Торғайда ол кейін Азамат соғысының ерлері болған Аманкелді Иманов пен Әліби Жангелдинді шығарды. Менің геройларым Ұзақ Саурықов пен Жәмеңке Мәмбетов – бұлар да тарихи адамдар, халық басшылары, бірақ олардың тағдырлары басқаша, өйткені оқиға аты шулы Торғайда емес, «тып-тыныш» Қарқарада, Жетісуда, момын албан руының ұясында, басқаша айтқанда, тек стихиялық желпіністі ғана туғызған әлеуметтік мешеуліктің әлгі айтылған тұңғыық түнегінде болды. Ал бұл желпіністің негізіне барып тұрған саяси соқырлық, тәжірибесіздік, алдартқан сәбилік аңқаулық, сағым қуған қиял мен жалған сенім, патриархалдық қараңғылық пен дәрменсіздік қана бар еді», – деп айтқан сыры бар екен [1].

М.Әуезов бұл тақырыпты үлкен дайындықпен, толқыныспен жүрегінде сақталып жүрген мұң-шерімен жазған. Ашу мен ыза, кек көріністері әрбір кейіпкердің іс-әрекеті, сезімдері арқылы ой мен сөз ағыны болып ақтарылып жатады. Жазушының ұлтына жасалған өктемдіктер Жетісу губерниясының Жаркент уезіндегі Қарқара жәрмеңкесінде болған тарихи оқиғаны баяндауға түрткі болады.

«Қилы заман» повесінде М. Әуезов бейбіт жатқан Албан руының 1916 жылғы июнь жарлығының салмағынан іште тұншығып жатқан кегі оянып, айбарлы күшке айналғандығын суреттеуде өмірлік дерек оқиғаларын негізге алған.

Оқиға Жетісудың атағы жер жарған Қарқара жәрмеңкесін суреттеуден басталады. «Белгілі 1916 жылдың жаз айы еді, жаз жауынды, мол сулы, қалың шалғынды, қызықты, қалың албанның ертегідей бай сұлу жайлаулары: Үшмерке, Дөңгелек саз, Үшқара, Сырт, Лабас – жайлау күндерінің жасыл торғын шымылдығы көк жібек бесігі сияқты. Тіршілік, малдық бақыт, байлық қызуымен аспанға шығып жатқан өмір жәрмеңкесін көрсеткендей, жаз күндерінің жарастығы мен қызығы қыр баласын мас қылғандай жалынды, желікті» [2, 110].

Шығарма Қарқара жайлауының жаз күндері, қызу өмірін асқан шеберлікпен суреттеуден басталады. Осы үзіндідегі жайлау атаулары орыс тіліндегі нұсқасында аударылмай тасталып кеткен. Аудармашы жайлауды, оның ауқымын, сұлулығын бірден сипаттап бастаған:

«Было это летом недоброй памяти 1916 года. Было это в предгорной долине Каркара – материнский колыбели казахского рода албан, рода многолюдного, а стало быть, сильного, богатого землей, скотом и трудовыми руками, но известного своим простецким, бесхитростным нравом» [3, 11]. Әрине бұл қателік шығарма мағынасына өрескел өзгеріс әкелмегенімен тарихи оқиға орын алған жерлерді елемей тастап кету туындының жеткізілу әсерін бәсеңдеткендей.

Осылайша суреттелетін жадыраған жаз айы, табиғаттың әсем де сұлу көрінісі осы жерде өмір сүріп отырған елдің тыныш, қайғысыздығын көрсеткендей. Бірақ осындай әсем табиғаттың аясында үйреншікті тіршілігімен күн кешіп жатқан момын елдің көңіліне қаяу салатын жағдайлар бар. Ол – бір шеті Сібір, Түркістан, Қашқардан бастап, мына шеті Орынборға дейінгі саудагер байлар, алаяқ қулар қаптаған Қарқара жәрмеңкесі. Ондағы момын елді қорқытып, алдап, арбап, сүліктей сорып жатқан саудагерлер мен патша өкіметінің отаршылдық саясатын жүргізіп отырған жаңа қоңыстанушылар. Ақжелке деп атайтын пристав Подкороков, урядник Плотников сияқты әкімдер, солардың шабарманы болып ел үстінен пара алып күн көрген, сатқын тілмаштар Жебірбаев пен Оспан сияқтылар. Бұл

шығармада жазушы жәрменкенің қызығын, шашылып, ақтарылып жатқан байлығын айтып таңданбайды. Керісінше қазақ жерін мекендеген момын елді сарандар мен жарты тиын үшін иманын сатып жіберуге бар саудагерлердің қалай алдап-арбап жеп жатқандығын суреттейді. Аңқау ел қолындағы таза еңбекпен жинаған үйір-үйір малын болмашы нәрсеге, майда-шүйдеге, кәкір-шүкірге беріп саудагер атаулыға бір жем болса, арыз, шағым айтамын деп патша әкімдеріне тағы жем болғандығын баяндайды.

Осының бәріне көніп келген елдің төзімі ақ патшаның қазақ азаматтарын майданының қара жұмысына алу туралы 1916 жылғы июнь жарлығына байланысты біржола таусылады. Повестің осы оқиға барысында өрбиді.

Жалпы М. Әуезовтің пейзажға көп мән беретіні оның бүкіл шығармашылығынан анық көрінеді. Жазушы шығармасындағы табиғат көріністерінің берілуін, пейзаждық көріністі суреттеуді шығарманың композициялық шешіміне қатыссыз өз алдына дара мәселе деп қарамайды. Оны кейіпкердің көңіл-күйін, іс-әрекеті мен мінез-құлқын тереңдетіп айқын үшін пайдаланады.

3. Қабдолов: «Әуезов пейзажы – бай палитраның түрлі-түсті бояуларымен келістіре салынған сурет қана емес, шынында да құдды жанды адам: дем алады, қозғалады, жадырайды, жабырқайды, күледі, жылайды – дәл адамша әрекет етеді» [5, 68], – дейді.

Бұл жөнінде А. Нұрқатов былай дейді: «М. Әуезов табиғат суретін беруде де өзін үлкен суретші ретінде көрсетеді. М. Әуезовтің қолдануында пейзаж оқиғаның болған орны мен мерзімін дәл көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар ол әрқашан адамдардың характерлерінің типтік сипаттары мен олардың өзара қатынастарын мейлінше мол ашуға да қызмет етеді. Әуезов қолдануында пейзаж кейде болғалы тұрған оқиғаға ая ретінде алынады да, оқушыны соны терең түсінуге алдын ала дайындай түседі» [6, 200].

Оқиғаның болған орны (пейзаж) бен мерзімі және оқиға кейіпкері көркем туындының басты құрамдастары болып табылады. Яғни осы құрамдастарсыз көркем шығарма болмайды. Сонымен қатар пейзаж оқиға кейіпкері мен мерзімі өзара байланысып көркем шығарма жазылады. Повестерде жайдан-жай суреттелетін табиғат суреті жоқ. Олардың бәрі де кейіпкер бейнесін ашу үшін, шығарманың көркемдігін арттыру үшін белгілі бір ауқымды қызмет атқарып тұрады.

Аударманың сәтті шығуы үшін мәтінді құрайтын: оқиға пейзажы, мерзімі, кейіпкерлері мүмкіндігінше балама, түпнұсқамен тең дәрежеде жеткізілуі тиісті.

Повестің орысша тәржімасында пейзаж суреттелген көптеген жолдар тасталып және де түпнұсқамен тең дәрежелі беріле алмаған. Бұны төменгі мысалдан көрсе болады:

«Киіздей қалың көк шалғынды Қарқара жазығы ерте күннен Албанның құт берекелі жайлауы еді. Мыңдаған жылқы, сан қара қой ала жаздай ірге аудармай жабысып, жалмап жатқанда, жазықтың жібектей толқыған өскелең шалғыны сыр білдірмей шыдайтын, әрбір жауын екілендіріп, өршелендіре түсіргендей құлпыртып, жетілтіп отыратын. Астаудай көк жазыққа ирекке шимай салып, үлкен Қарқараның мөлдір сулы мол өзені ағады. Ол мың сан иесін шөлдетіп, тарықтырып, шалдықтырып көрген емес» [2, 237].

Осы жолдардағы «киіздей қалың көк шалғын» теңеуі орыс тіліне қарапайым ғана «чудесная земля» деп аударылған. Әрине бұл екі тіркестің көркемдік қуаты жер мен көктей, салыстыруға келмейді.

Аударма түпнұсқадан көлемі бойынша біршама азайғанынан ақ шығарманың көптеген жерлері тасталып кеткендігін байқауға болады.

Мысалы повестің екінші тарауы жарлықты естіген ауылды сипаттаудан басталады: «Қатын бала шаға ұлардай шулады» сөйлеміндегі «ұлардай шулады» теңеуі аударылмай түсіп қалған «И поднялся над аулами женский вой, детский плач» [2, 252].

Шығармада халықтың халін жазушы «Төбеде күйкентай ұшып, кейде аспанда қалықтап тұрып шырылдайды. Біресе тынымсызданып, мазасы кеткен күйде шық-шық қағады» [2, 288] – деп қонар жер, орын таппай шыр-шыр еткен күйкентайды сипаттау арқылы сездіреді. Орысша тәржімада бұл сөйлем елеңбей түсіріліп кеткен. Тәржімада аударма трансформациялары: кейбір сөз ауыстырылу, устемелеу, тасталып кету орын алса да шығарманың көркемдік бояуы мен эмоциялық әсері сақталып қалынуы керек.

Дегенмен аударманың сәтті шыққан тұстары да баршылық. Туындының алғашқы жолдары «Белгілі 1916 жылдың жазы еді» [2, 235] – деп басталады. Осы сөйлемдегі «белгілі» сөзі жайдан-жай пайдаланылған жоқ. Шығармада бұл сөз оқырманға имплицитті мағына жеткізіп, оқиғаның арғы желісі жайлы ой салады. Бұл мәтіндегі «белгілі» сөзі қиын, қилы заман жайлы ұмытылмайтын естеліктер ұғымымен сабақтасып жатыр. Яғни ХХ ғасырдың басында қазақ халқының басынан көптеген жағымсыз өзгерістер, оқиғалар орын алды. Бұл оқиғалар қазақ халқының жадында әлі күнге дейін сақталуда. Осы астарлы мағына орысша тәржімада «Было это летом недоброй памяти 1916 года» [3,

231] – деп дәл жеткізіліп аударылған. Аудармашы «бәлгілі» сөзін «недоброй памяти» деп тәржімалап, сәтті аудармашылық шешім қолданған. Әрине бұл екісөздің тура мағынасы эквивалент бола алмайды. Дегенмен осы тәржіма автордың берген ойын анық, жеткізіп тұр. Егер тәржімашы «белгілі» сөзінің орыс тіліндегі тура баламасын «известный» пайдаланса оқырманға осы сөйлемдегі басты айтылмақ ой, әсерлілік, көркемдік қуат тиісті деңгейде берілмесі анық еді.

Көркем аударма – ұлтты таныстыратын негізгі құрал болғандықтан, аудармашы аударып отырған шығармасында, осы ұлтқа тән ерекшеліктер, салт-сана, әдет-ғұрып, мәдениет сақталып жеткізілуі міндетті.

Қорыта келгенде, әр аудармада өзіндік артықшылықтары мен кемшілік тұстары болатынын байқаймыз. Повестің орысша нұсқасында шығарманың басты мағынасы бұрмаланбай барынша дәл берілген. Дегенмен тәржімада автордың өзіне тән стилі, көркемдігі көрінбей қалған. Бұл жерде тәржімалаушылардың түпнұсқаға барынша жақын, әрі де сәйкестік беруде ғана емес, мәтіндегі айтылмақ астарлы ой, жазушы стилін аудармада сақталуы маңызды. Нағыз талантты аудармашылар осының барлығын ескеріп, мәтіннің сыртқы формасымен қатар, имплицитті ақпаратын бұрмаламай сақтауы керек. Шығарманы сапалы, толыққанды аудару үшін сол шығарманы бастан аяқ зерделеп қана қоймай сол шығарманың тарихын, сол ортаның мәдениетін зерттеу қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. <http://kerey.kz/>, электронды қор, «Қилы заман». Ғылыми түсінік.Т.Жұртбай. О.Қауғабай. М.Әуезов «Шығармаларының елу томдық толық жинағы. 5-т. Алматы: «Ғылым» ғылыми – баспа орталығы, 2001. – 376 б. 352 бет.
2. М. Әуезов Әңгімелер мен хикаяттар – Алматы : Ән Арыс, 2009.
3. М. Әуезов Жиырма томдық шығармалар жинағы. I т. – Алматы : Жазушы, 1979.
4. <http://classic.nlrk.kz/>, Ауезов Мухтар. Лихая година – Москва 1979 – 413 с.
5. Нұрқатов А. М. Әуезов творчествосы. – Алматы: Жазушы, 1965.
6. Қабдолов З. Арна. – Алматы: Жазушы, 1988

ВЛИЯНИЕ «СЛОВ НАЗИДАНИЯ» АБАЯ КУНАНБАЕВА НА КУЛЬТУРУ КАЗАХОВ

Г.С. Жабигенова
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан

Ключевые слова: взаимодействие, самосознание, самовоспитание, наследие, достояние.

За двадцать лет независимости Казахстан, находясь на международном уровне общественных отношений, получил мировое признание как страна со своими культурными традициями. Основным условием развития общества и личности является способность создавать собственное понимание мира, изучать и принимать идеи, выдвигаемые прогрессивными людьми. И наряду с сохранением наследия наша страна следует современным ритмам высокой культуры.

Человек познает и исследует культуры общества, образ жизни, характер, через общение посредством «совокупности культурных ценностей, живых коммуникативных процессов, опыта языковой личности и национального менталитета...» необходимость эта обусловлена новыми для Казахстана возможностями международного и межкультурного общения [1, с. 125].

Важную роль в развитии литературы на мировую играют творческие контакты, взаимообмен духовными и художественными ценностями. М. Бахтин отмечал: «Чужая культура только в глазах другой культуры раскрывает себя полнее (но не во всей полноте), потому что придут другие культуры, которые увидят и поймут ее более» [2, с. 245]. Литература является центром развития национальной культурной жизни, всегда оказывает решающее воздействие на умы человечества, оставаясь при этом правдивой. Наши предки передали нам в наследство культуру и особый дух восприятия и познания жизни.

Культура любого народа невозможна без осознания прошлого, собственных исторических корней, в этой связи мы обращаемся к творчеству великого казахского мыслителя Абая Кунанбаева. Созидательное наследие судьбы писателя также значимо, как и его произведение, оказавшее огромное

влияние на развитие культуры казахов. Наследие Абая, ставшее достоянием всего мира, актуально по сегодняшний день, даже спустя века мы находим в нем ответы на самые волнующие и сложные вопросы современности.

Гуманизм и талант Абая прослеживаются в его творчестве. Основные черты, которые хотел бы видеть Абай в своих современниках: трудолюбие, жажда знаний и пытливый ум, осознание своего человеческого достоинства и смелость иметь свое мнение, умение бороться с несправедливостью и противостоять злу, а для этого ему необходимо постигать науки, упорно трудиться и духовно совершенствоваться. Эти идеи выражены в «Қара Сөз» – «Словах Назиданиях», написанных Абаем в последние годы его жизни. Это и обращение к читателю, и откровенный разговор – собеседование, это и философия жизни отдельного человека.

«Қара сөз» – глубокие и горькие раздумья о тяжести человеческой жизни. С болью в сердце Абай говорит о ложных ценностях, которые ведут его поколение в тупик: самомнение в превосходстве над другими, праздность, малодушие, невежество, тщеславие, равнодушие ко всему возвышенному, добру и злу, мечтам. Потеря и отсутствие чувств, согласия, стремлений неизбежно приводят к опустошению души. Такой человек умирает как личность, у такого народа нет будущего. Поэтому писатель-гуманист скорбит по поводу неразвитости общества и вселяет надежда, веру в могущество разума и внутренних сил, накопленных историей. Абай спрашивает в 37 «Слове»: *«Кто отравил Сократа, сжег Жанну д'Арк, распял Христа? – Толпа. Толпа безрассудна. Сумей направить ее на путь истинный»* [3, с. 211]. Чтобы народ перестал быть толпой, нужны образованные люди, которые стремятся в будущее, развиваются и совершенствуются.

Творчество Абая – постоянное движение вперед, быть терпимым к трудностям и стремиться идти и покорять неизведанное. Будущее он видит в совершенном человеке совершенного общества. Для достижения цели необходимы искренность, душевная твердость, верность в чувствах, способность к жертвам во имя любви. Эти достойные качества могут сформироваться в человеке, если он пойдет путем труда и знаний.

Несомненно, взгляды мыслителя не могут рассматриваться только в рамках одной страны, одной культуры, одного народа. Абай вненационален, он вне времени, всегда придерживается своих жизненных принципов гуманизма и просвещения. Еще более века назад он задумывался над общечеловеческими идеалами, такими как просвещение, труд, духовное единство народа.

Произведение Абая несет в себе синтез нескольких культур: традиционной национальной культуры, русской и западноевропейской. С помощью этих культур мыслитель пытался понять мир в его единстве и многообразии. В 25 «Слове» Абай писал: *«Нужно учиться, чтобы узнать то, что знают другие народы, чтобы стать равными среди них, чтобы стать защитой и опорой для своего народа»* [3, с. 185]. Эти слова особенно значимы для нынешних перемен, происходящих в мире и конкретно в казахстанском обществе. В этом призыве к единению с мировой культурой Абай выделяет основной принцип – жить и созидать, трудиться и учиться во благо всех людей.

Абай – гений, придавший новое содержание проблемам смысла жизни и труда. Он поучал, что лишь труд – кладезь всех богатств, и, только труд приносит удовольствие. Его призыв: *«...нужно трудиться неустанно. Все, что добывается трудом, называется богатством»* [3, с. 186] показывает новое содержание казахского бытия. Абай принес казахам новый идеал, в основе которого лежит труд: человек выделяется знаниями и трудолюбием, а не богатством и множеством скота. Вернее, их не скопишь без труда. *«Стремись научить детей честным и разумным трудом добывать свой хлеб, пусть другие последуют доброму примеру...»* – провозглашает Абай за оптимистическое и позитивное отношение к труду в 25 «Слове».

Казахский писатель-классик Мухтар Ауэзов назвал Абая «зрячим оком, отзывчивым сердцем и мудростью народа» [4, с. 159]. Смысл его обращений к народу в Книге слов он характеризует как «скорбную исповедь человека, обреченного на одиночество в мрачный век господства беспросветной тьмы, который становится гневным судьей или печальником народа». Мудрец обличал социальные пороки, зло и несправедливость, печалился по поводу невежества, раздоров, распада нравственных и духовных устоев в обществе.

«Сражаясь один против тысячи невежд», Абай стремился совершенствовать нрав своих сородичей, общественные отношения. В 9 «Слове» он высказывает свои терзания: *«Я сам казах. Люблю я казахов или не люблю? Когда б любил, одобрил бы их нравы.... Когда бы не любил, не стал бы говорить с ними, делиться сокровенными мыслями, советоваться, входить в их круг, интересоваться их делами..., полеживал бы себе спокойно, нет так вовсе откочевал бы от них»* [3, с. 157].

Как же близки нам, современным казахам, мысли, афоризмы и изречения философа, мудреца, просветителя, написанные более столетия назад, на рубеже 19-го и 20-го веков. И как, они необходимы и актуальны в двадцать первом веке!

Время доказывает, что человек должен стремиться к знаниям, заниматься наукой. «Стремление к овладению ею свидетельствует о полноценности существования личности, и вместе с тем культ знаний укрепляет национальное самопознание, подталкивает народ на общее чувство органической связи с цивилизацией, которая активно ищет пути духовно-нравственного совершенствования» [5, с. 6]. Абай убежден, что человек обретает свободу, чтобы оказывать поддержку всем, кто стремится к духовному совершенству. Абай обращает внимание на необходимость развития таких ценностей, как знания, вера и нравственность, полагая, что только они могут быть основами естественного и самобытного цивилизованного процесса и именно они поставят казахов на уровень современных народов. А в 38 «Слове» он еще категоричнее высказал свое кредо, чтобы каждому поколению познать себя, необходимы знания. Лишь на пути самосознания и самовоспитания человек достигает внутреннего совершенства, обретает подлинно человеческие качества. Человеку в течение всей своей жизни приходится постоянно становиться самим собой, преодолевать негативные качества. Абай не только великий талант, он – гений, который рождает новое направление в искусстве, науке, в развитии целого общества.

Следовательно, обладая необходимой суммой знаний, человек может познавать мир, отличать добро от зла, полезное от вредного, и лишь тогда от него можно ждать пользы, которая так необходима для прогресса казахского общества: *«Без просвещения нет ни веры, ни блага»*. [3, с. 161]. Сам Абай был ярким примером человека, стремящегося к овладению высотами науки. Он прошел большой и нелегкий путь самообразования, в течение всей жизни изучал русскую и западную науку и культуру. Он воспитал в себе неукротимый дух познания, самостоятельность в своем стремлении к идеалам просвещенных культурных народов.

Являясь наставником и учителем, Абай приобщает свой народ к великому наследию культуры русского народа, а через нее – к культуре других народов, возглавляя самое прогрессивное движение общественной мысли своего времени. Он воплощал в себе все лучшие качества просветителя, способного вести за собой людей через все преграды, мешавшие на пути к светлому будущему. В 10 «Слове» Абай пишет: *«И вот... добыто желанное богатство. Используйте же его для получения знаний. Не способны сами, так пусть это сделают ваши сыновья, ибо без науки нет жизни ни на том, ни на этом свете»* [3, с. 161].

Подчеркивая трудность овладения знаниями, Абай говорил, что дело это еще не превратилось среди казахского народа в традицию, отсутствует стремление людей к знаниям, и виноваты в этом экономические, социальные условия. Абай не скрывает суровую правду о том, что отсутствие знаний, невежество делают человека неполноценным. Духовное совершенствование личности во многом зависит от приобретения знаний, просвещения. «Знание человека – это мерило человечности».

М. Ауэзов отмечает, что «одной из отличительных черт творчества Абая, является то, что он последовательно проповедует идеи просвещения через сближение с русской и общечеловеческой культурой. Ни языковые, ни религиозные различия между народами, ни исторические дали, разделяющие народы на протяжении веков, не признаются Абаем за препятствия на пути прогрессивного роста своего народа» [4, с. 68].

Нравственный смысл демократизации казахстанского общества в ее вкладе в личностный рост каждого члена общества. А главное условие развития – для личности, и для общества – способность создавать собственное понимание мира, откликаться на идеи, выдвигаемые другими людьми, принимать чужую точку зрения как иную и требующую понимания.

Литература на современном этапе развивается интенсивно, включаясь в диалог культур, так как писатели, живущие в разных странах и имеющие различные мировоззрения, участвуют в диалоге двух и более культур, тем самым способствуют интеграционным процессам, связанных с глобализацией, которая прослеживается в расширении международных контактов казахского языка, искусства и литературы.

«Духовный мир Абая стал востребованным для культурного пространства общечеловеческой цивилизации. Внутренний гуманистический потенциал творческого наследия, замысел и недосказанность его знаменитых «Слов Назиданий» раскрываются, разворачиваются по-настоящему только сейчас» [6, с. 56]. Гениальный мыслитель еще в прошлом веке, предвидел, каким должно быть общество, основанное на свободе и равенстве народов, исповедующее мир и согласие.

В человеке, познающего науки и движущегося вперед, Абай видит креативность и целеустремленность идей. Он должен непрестанно самосовершенствоваться, учиться, передавать свои знания

другим. Главное – это преемственность в науке. Нужно, чтобы было не только у кого учиться, но и кому завещать. Этот вопрос мучил и терзал Абая. «*Некому передать свои знания... Что толку сидеть в пустыне, разложив дорожную ткань и держа в руках аршин?*» [3, с. 139].

Абай учит, что основой всего на земле, в том числе и для науки, является человечность, гуманность. Она, как и любовь, душевность, справедливость, составляет сущность человека. «Люди не могут обходиться без этих начал, – говорит Абай.- Просто в жизни не бывает случая, когда бы ни участвовали они и не предreshали ту или иную человеческую судьбу». «У кого больше чувства справедливости и любви, тот – ученый, тот – мудрец». Учась на мудрости других, своих современников или предшественников, человек обязан уметь отделять истинное от надуманного. Путь Абая, его судьба стали для новых поколений казахского народа, а также многих других народов высоким примером самопознания человека. Достаточно вспомнить, с каким уважением он относился к культуре других народов, находящихся по уровню цивилизованности на более высоких ступенях.

Таким образом, самые высокие человеческие достоинства, самое высокое понятие нравственности он связывал с просвещением народа и свободой творческого труда. По мнению мыслителя, наиболее характерными признаками гуманизма и человеколюбия являются: уважение к человеку, открытость души, искренность, правдивость, честность. И это открыто раскрывается в «Словах Назиданиях» Абая, которые сохраняют современность и жизненность в эпоху перемен ценностей личности и общества в целом. История подтвердила, что взгляды Абая необходимы для формирования современного казахстанского общества на мировом уровне.

Именно, литература как один из видов искусства активно участвует в формировании и развитии межкультурных взаимодействий и коммуникаций. Имена знаменитых писателей и творчество гениев человечества, указывают будущим поколениям путь к братству народов, являются символами великих культур на протяжении многих веков. Произведение каждого писателя – результат его творческих усилий и усвоенного опыта предшественников и современников. Каждый талантливый писатель – наследник и новатор и их творческое наследие помогает нам увидеть истинные духовные ценности, всматриваться в свой внутренний мир, анализировать свои поступки и поступки других людей

Итак, «изучающая взаимосвязь и взаимодействие культуры в ее функционировании и отражающая... современные приоритеты и культурные установления (систем норм и общественных ценностей)» [1, с. 126] представлены фундаментально и универсально в произведении. «Слова Назидания» восхищает вот уже почти два столетия различные поколения людей глубиной своей мысли и яркостью языка. Известность великого Абая переступила границы Казахской земли, а его талант стал достоянием всего мира.

Список использованной литературы

1. Воробьев, В.В. О статусе лингвокультурологии // IX Международный Конгресс МАПРЯЛ. Русский язык, литература и культура на рубеже веков. Т. 2. Братислава, 1999, с. 125-126.
2. Бахтин, М.М. Эстетика словесного творчества/ М.М.Бахтин; сост. С.Г.Бочаров. М.: Искусство, 1979. с. 354.
- 3.Абай/ Книга слов.: Поэмы. Перевод с казахского К. Серикбаевой, Р. Сейсенбаева – Алматы: ЕЛ, 1993, – 272 с.
4. Ауезов, М. О литературе. Алматы «Санат» 1997.
5. Тахан, С.Ш. Принципы раскрытия художественного характера в современной казахской прозе. Монография. – Алматы: Гылым, 1998.
6. Мамырбекова, А.С. «Нравственный оптимизм философских воззрений Абая» «Мысль» 2007 № 8, с .55.

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Г.Н. Жаманаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, аға оқытушы
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ключевые слова: поликультурное общество, межкультурная компетенция, структурные компоненты, системы ценностей иноязычной культуры, культурная идентичность.

Современные социально-экономические условия развития общества предъявляют повышенные требования к качеству подготовки будущих бакалавров и магистров с высшим образованием. Важной характеристикой конечного результата обучения в высшем учебном учреждении является качество профессиональной подготовки специалистов, при этом речь идет о наборе компетенций, которыми выпускник вуза должен владеть для того, чтобы быть востребованным на рынке профессиональных услуг.

В число пяти ключевых компетенций, развитие которых должно обеспечить современное образование, Совет Европы включил межкультурную компетенцию [3]. Мы определяем межкультурную компетенцию как способность индивида осуществлять социальное взаимодействие в поликультурном обществе. Результатом новых экономических отношений стала широкая доступность прямых контактов с культурами, которые ранее казались загадочными и странными. При непосредственном контакте с такими культурами различия осознаются не только на уровне кухонной утвари, одежды, пищевого рациона, но и в различном отношении к женщинам, детям и старикам, в способах и средствах ведения дел.

На основе определения межкультурной компетенции, можно выделить ее структурные компоненты, а именно знания, умения и навыки, которыми должна обладать языковая личность, являясь участником межкультурного общения, а также ее личностные качества, присущие индивиду как медиатору культур. По мнению А. Кнапп-Поттхофф, межкультурная компетенция имеет три структурных компонента: аффективный, составляющими которого являются эмпатия и толерантность; когнитивный, включающий знания о родной культуре и культуре страны изучаемого языка, а также общие знания о культуре и коммуникации; стратегический, представляющий собой вербальные, учебные и исследовательские стратегии обучаемого [7]. Зарубежные авторы А. Дженсен, М. Мейер полагают, что межкультурная компетенция включает в себя следующие способности: способность гибко вести себя с представителями иной культуры [8]; способность адекватно вести себя в ситуации межкультурного общения; деятельностную и умственную способность к установлению и достижению межкультурных связей; способность действовать как медиатор культур [6]. Адекватность и гибкость подразумевает: знание различий между собственной и иноязычной культурой; умение решать проблемы, которые являются результатом данных различий. Деятельностная и умственная способности включают в себя: умение варьировать свое поведение в зависимости от психологических и социокультурных факторов общения; знание коммуникативно-речевых средств выражения социокультурной информации и умение их использовать при взаимодействии с носителем языка; знание законов дискуссионного межкультурного общения и др. Способностью выступать медиатором культур является: умение сохранять собственную культурную идентичность; умение способствовать тому, чтобы другие участники коммуникативного взаимодействия в свою очередь не теряли своей культурной идентичности.

Таким образом, основой способностей участника межкультурного общения, которые выделяют М. Мейер и А. Дженсен, будут являться знания и умения. В модели межкультурной компетенции М. Байрам также выделяются способности и личностная позиция индивида [5]: способность понимать и соотносить, под которой подразумевается способность понимать текст или ситуацию иной культуры, объяснять их и соотносить их с текстами или ситуациями собственной культуры; способность узнавать и взаимодействовать, под которой понимается способность приобретать новые знания о культуре и их использование в процессе взаимодействия с представителями иной культуры; личностная позиция по отношению к людям, которые воспринимаются как отличные в связи с иной культурой, верой и иным поведением. Личностная позиция при этом должна вести к успешному межкультурному взаимодействию, а отношение к представителям иной культуры должно быть не просто положительным, а должно быть построено на любопытстве, открытости, готовности воздерживаться от недоверия и осуждения иной культуры поведения и вероисповедания. Таким образом, согласно

данной концепции, межкультурная компетенция включает: способность исследовать, узнавать, осознавать и сравнивать [5], которая, на наш взгляд, отчасти зависит от мотивации индивида; изменение отношения (к себе, окружающему миру и т.д.); формирование новых концептов, знакомство с новыми понятиями. В модели межкультурной компетенции, которую предлагает М. Байрам, способности и личностная позиция участника межкультурного взаимодействия, являются его индивидуально-психологическими особенностями и выступают в роли определяющего фактора при развитии межкультурной компетенции, приобретаемых индивидом знаний и умений как элементов межкультурной компетенции. На основе вышеизложенных подходов к структуре и содержанию межкультурной компетенции, а также принимая во внимание рассмотренное нами ранее понятие межкультурной компетенции, мы включим в структуру межкультурной компетенции когнитивный компонент, который представлен знаниями как результатом познания действительности и отражения ее в сознании индивида в виде суждений, представлений, умозаключений [1]. Умения, которые обладают психологической самостоятельностью, продуктивностью и динамизмом, а также навыки (действия, характеризующиеся отсутствием поэлементного сознания) представляют собой психологический компонент структуры межкультурной компетенции. Конкретизируя знания, умения и навыки, составляющие структуру межкультурной компетенции, обозначим ее содержание, которое включает: – знание языкового кода, общего для общающихся представителей иноязычной культуры / иноязычных культур); – знание языковых средств, которыми представлена культура народа, – носителя изучаемого языка; – знание об особенностях ситуации межкультурного общения; знание системы ценностей иноязычной культуры; – знание того, как представители иной культуры относятся к базовым категориям культуры (времени, пространству, власти и т.д.); – знание социокультурных особенностей вербального и невербального коммуникативного поведения представителей изучаемого языка; – знание о возможных психологических реакциях (как собственных, так и собеседника) на ситуацию межкультурного общения; – знание различий между собственной культурой и иноязычной культурой. Выделенные нами знания предполагают овладение: – безэквивалентной лексикой и способами передачи ее на родном языке; – фоновой лексикой, реалиями страны / стран изучаемого языка; – способами передачи реалий родного языка на иностранный; – общими сведениями о стране (странах) изучаемого языка (географическое положение, природные условия, административное деление, достопримечательности и т.п.); – сведениями о государственном устройстве страны (стран) изучаемого языка, партиях, основных средствах массовой коммуникации, образовательных учреждениях, а также о международных контактах, общественных движениях, молодежной субкультуре. В содержание межкультурной компетенции включаются следующие навыки и знания: – навыки узнавания и употребления социокультурно- маркированных языковых единиц и терминов в речи в ситуации межкультурного общения, под которыми мы понимаем слухо-произносительные, лексические, грамматические, графические и орфографические навыки интуитивно правильного употребления языкового и речевого материала с культурной маркированностью в процессе межкультурного взаимодействия; – умения представлять родную культуру и культуру страны / стран изучаемого языка на иностранном языке; решать проблемы, которые являются результатом данных различий; сохранять собственную культурную идентичность; способствовать тому, чтобы другие участники коммуникативного взаимодействия в свою очередь не теряли своей культурной идентичности. Рассмотренные выше способности, выделяемые исследователями, можно разделить на две группы. Первую группу составляют способности, понимаемые нами как индивидуально- психологические особенности студентов, влияющие на приобретение знаний и умений в ходе формирования межкультурной компетенции. К таким способностям мы относим способность узнавать, понимать, соотносить и взаимодействовать. Вторую группу способностей представляют способности, которые выступают результатом сформированности межкультурной компетенции, а именно: способность адекватно вести себя в ситуации межкультурного общения, способность гибко вести себя с представителями иной культуры, которые являются основой способности индивида действовать в качестве медиатора культур. Вышеизложенное дает основание полагать, что становление межкультурной компетенции осуществляется при одновременном освоении иноязычного кода, приобретении знаний о национально-специфических культурных явлениях страны изучаемого языка и способах их выражения языковыми средствами данного языка, а также развитии культурного опыта человека. Под последним понимается отношение человека к себе, к миру, а также его опыт творческой деятельности [2].

Становясь участниками любого вида межкультурных контактов, люди взаимодействуют с представителями других культур, зачастую существенно отличающихся друг от друга. Отличия в языках, национальной кухне, одежде, нормах общественного поведения, отношении к выполняемой

работе зачастую делают эти контакты трудными и даже невозможными. Но это лишь частные проблемы межкультурных контактов. Основные причины их неудач лежат за пределами очевидных различий. Они – в различиях в мироощущении, то есть ином отношении к миру и к другим людям. Главное препятствие, мешающее успешному решению этой проблемы, состоит в том, что мы воспринимаем другие культуры через призму своей культуры, поэтому наши наблюдения и заключения ограничены ее рамками. С большим трудом мы понимаем значения слов, поступков, действий, которые не характерны для нас самих. Наш этноцентризм не только мешает межкультурной коммуникации, но его еще и трудно распознать, так как это бессознательный процесс. Отсюда напрашивается вывод, что эффективная межкультурная коммуникация не может возникнуть сама по себе, ей необходимо целенаправленно учиться. Опыт преподавания межкультурной коммуникации в вузах показывает, что наиболее эффективным является сочетание лекционных и практических форм занятий. Особую эффективность доказали практические занятия, в ходе которых студенты получают возможность испытать чувства и эмоции, возникающие в реальных ситуациях межкультурной коммуникации, обсудить и проанализировать свое собственное поведение и поведение своих партнеров. Практические занятия, как правило, вызывают оживленные дискуссии, значительно повышают мотивацию и заинтересованность студентов в предмете, устраняют психологический барьер во взаимодействии студентов и преподавателя.

Таким образом, формирование иноязычной межкультурной компетенции обучающихся является одной из важнейших задач при обучении иностранному языку, в результате чего наряду с овладением иностранным языком происходит усвоение культурологических знаний и формирование способности понимать ментальность носителей другого языка.

Литература

1. Азимов Э.Г., Шукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). – СПб.: Златоуст, 1999. – 472 с.
2. Митрофанова О.Д. Лингводидактические уроки и прогнозы конца XX века // Материалы IX конгресса МАПРЯЛ. – Братислава, 1999. – С. 345–363.
3. Певзнер М.Н., Ширин А.Г. Билингвальное образование в контексте мирового опыта (на примере Германии): монография. – Новгород: НовГУ им. Я. Мудрого, 1999. – 96 с.
4. Byram M. Acquiring intercultural competence. A review of learning theories // Intercultural competence. A new challenge for language teachers and trainers in Europe. Vol.1: The secondary school / Ed. by L. Sercu. – Aalborg University Press, 1995. – P. 53–67.
5. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. – Clevedon: Multilingual Matters LTD., 1997. – 121 p.
6. Jensen A. Defining intercultural competence. A discussion of its essential components and prerequisite // Intercultural competence. A new challenge for language teachers and trainers in Europe. Vol.1: The secondary school / Ed. by L. Sercu. – Aalborg University Press, 1995. – P. 41–51.
7. Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikationsfähigkeiten als Lernziel // Aspekte interkultureller Kommunikationsfähigkeit / Hrsg. 131 A. Knapp-Potthoff, M. Liedke. – München, 1997. – S. 32–40.
8. Meyer M. Developing transcultural competence: case studies of advanced foreign language learners. // Mediating languages and cultures / Ed. by D. Buttjes and M. Byram. – Clevedon: Multilingual Matters, 1991. – P. 133–141.

МИФ В СТРУКТУРЕ ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНОГО ТЕКСТА (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ПРОЗЫ)

Э.Т. Жаныбекова
Доктор PhD КазНУ имени аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: миф, неомиф, проза, мифологическое сознание, классический миф, фольклор, мифологический образ и мотив.

Введение.

Казахская мифология до начала XX века неправильно интерпретировалась и не изучалась отдельно от фольклористики. Уделялось не так много внимания истолкованию и анализу мифических произведений. Из этого активно проповедуемого государственной идеологией взгляда на мир

проистекало чувство новизны, перспективы «светлого будущего», а мифология была напрямую связана с древними народными поверьями. Первые исследования по мифологии науки начались только после признания независимости.

Так как классический миф в современных условиях функционирует в виде «осколков» (образов и мотивов), именно эти элементы поэтики продуктивнее всего анализировать, чтобы проследить формы существования, эволюцию и трансформацию мифа в литературе современного периода. Еще более важен как фокус изучения казахстанский неомифологический материал, взятый для анализа в данном исследовании, так как казахстанская литература в силу исторических евразийских условий своего формирования всегда была успешным медиатором между Западом и Востоком, а сегодня может стать одним из ведущих культурных образцов для глобализационных процессов и в мировом искусстве.

Изучение отражения мифа в современной казахстанской прозе востребовано и во внутренней культурной политике Республики Казахстан в связи с актуализировавшимися процессами национальной самоидентификации, культурной и ментальной специфики казахского этноса и других народов нашей многонациональной страны.

Одной из основных характеристик неомифологической прозы является введение в повествование самобытных пластов национального самосознания. Мифологические элементы выливаются в индивидуально-авторское видение, благодаря заключенным в них наиболее значимым константам бытия. Современный человек имеет дело не с архаическими мифами как созданиями коллективной общенародной фантазии, а с их литературными обработками, помещенными в иной пространственно-временной континуум. При актуализации в общем пространстве художественного текста миф как прецедентный текст теряет свою независимость, обрастая новым контекстуальным смыслом. По утверждению Т.А. Апинян «миф, с одной стороны воспринимается как культурный атавизм, с другой – как носитель традиции, национальное историческое достояние. Из последнего проистекает художественно-креативный смысл мифологии как эстетического тезауруса, сокровищницы образов и архетипов» [1, 376].

Таким образом, в силу целого ряда причин в философии, искусстве и литературе складывается новый тип мифа, являющийся продуктом индивидуального, рефлексивного сознания, не только воспроизводящего черты архаического коллективного мифа. Развитие науки и техники показало, что мир не такой, каким представляли его прежде. В современном обществе возникла необходимость в создании новых мифов. Многообразие форм и способов взаимодействия мифа и литературы характеризует современный мировой литературный процесс, в котором феномен неомифологизма представлен особенно ярко. Миф в литературе понимается как категория формально-содержательная: как способ организации текста, одновременно явление семантики, подтверждение оригинального стиля самого автора. Мифы получают сюжетное оформление и трансформируются в сюжеты произведений литературы. Миф оказался необходимым условием культуры и художественного сознания XX и XXI веков.

Согласно Э.Кассиреру миф есть код, форма познания и творческого упорядочения реальности. Специфика мифологического сознания – в не различении реального и идеального, вещи и ее образа, тема и свойства. Поэтому в «мифе причинно-следственные связи устанавливаются по принципу сходства, похожести, а это, в свою очередь лежит в основе метафоры и является путем к образованию символа. Мир, таким образом, воспринимается мифологическим сознанием как грандиозная система метафор, и от этого, в частности, зависят мифологические представления о пространстве, времени, числах» [2].

М. Элиаде, видный философ и историк религии, предпринял попытку определить миф с точки зрения функций, поскольку, по его мнению, «понять структуру и функцию мифов в традиционных обществах значит не только прояснить некий этап в истории человеческой мысли, но и лучше понять одну из важнейших категорий современной жизни» [3, 12]. Он предлагает следующее определение мифа, которое считает «более приемлемым, так как оно шире охватывает интересующий нас вопрос: миф излагает сакральную историю, повествует о событии, произошедшем в достопамятные времена начала всех начал... Персонажи мифа – существа сверхъестественные... Так как миф *рассказывает* о деяниях сверхъестественных существ и о проявлении их могущества, он становится *моделью для подражания* (курсив – М. Элиаде) при любом сколько-нибудь значительном проявлении человеческой активности» [3, 25].

Обсуждение и результаты

Мы можем проследить мифологический контекст, проанализировав произведение молодого казахстанского писателя Илья Одегова «Пуруша», получивший в 2011 году диплом IX Международного литературного Волошинского конкурса в номинации «Проза».

Если обратиться к энциклопедии, там говорится, что «*Пуруша* (др.-инд. *Púrusa*, букв. «человек») в древнеиндийской мифологии первочеловек, из которого возникли элементы космоса, вселенская душа. Для Пуруши характерны: многочисленность или многосоставность, он тысячеглаз, тысяченог, тысячеглав, большие размеры (он повсюду, со всех сторон покрывает землю, четверть его – все существа, три четверти – бессмертное на небе), власть над бессмертием, свойство «быть родителем своих родителей» (от Пуруши родилась Вираджд, а от нее – Пуруша). Он приносится в жертву богам путем расчленения на составные части, из которых возникают основные элементы социальной и космической организации: рот – брахманы – жрецы; руки – раджаньи или кшатрии – воины; бедра – вайшьи – земледельцы, ноги – шудры – низшее сословие; дух – луна, глаз – солнце, уста – Индра и Агни, дыхание – ветер, пуп – воздушное пространство, голова – небо, ноги – земля, ухо – стороны света и т.д.

Автор выносит в заглавие своего произведения данный мифоним, миф о древнеиндийском Боге-Творце Пуруше.

В современных произведениях И. Одегова «Пуруша» и Г.Г. Гарсия «Сто лет одиночества» масса мифологических параллелей и мотивов, сюжетных линий и мифоподобных ситуаций. Кроме того, Одегов использует древнеиндийскую мифологию, а Маркес соединяет в одном произведении мотивы латино-американского, библейского и античного фольклора, включает в произведения исторические предания и факты, и используемые им очень искусно. Здесь присутствует сочиненный, авторский миф, неомиф. Современные произведения уподобляются мифу по структуре, его внутренней логике, его правилам игры.

Как отмечают почти все исследователи мифологизма в литературе, это – повторы. Это лексические, то есть повторы слов, фраз, концовок, что является типичным для фольклорных форм литературы, в том числе и мифа, где повтор является одним из средств воздействия на читателя. То есть «рифмуя» текст для лучшего запоминания. Вот, что пишет по поводу повторов В.Е. Хализев: «Без повторов и их подобий («полуповторы», вариации, дополняющие и уточняющие напоминания об уже сказанном) словесное искусство непредставимо. Эта группа композиционных приемов служит выделению и акцентированию наиболее важных, особенно значимых моментов и звеньев предметно-речевой ткани произведения. Всякого рода возвраты к уже обозначенному выполняют в составе художественного целого роль, подобную той, что принадлежит курсиву и разрядке в напечатанном тексте» [4, 263]. Подлинно мифологичным повтор становится тогда, когда связан с категорией времени. Когда повторяя несколько раз событие смешивает прошлое, настоящее и будущее. Повторяемость, цикличность событий и ситуаций выводит их из конкретного исторического времени в «бездвременный мир мифа» [5, 15]. Согласно Достоевскому: «Фантастическое должно до того соприкоснуться с реальностью, что Вы должны почти поверить ему» [5, 178].

Мифологизм современной литературы – это и активное использование ее моделей, структуры, схем, мотивов. Миф в художественном произведении выполняет формально-структурную функцию. Классический миф как перспективно направленный источник интертекстуальности вкрапляется в современное произведение, как способ художественной организации материала. Космогонические мифы присутствуют, например, у Г. Маркеса – селение Макондо, в происхождении мира у И. Одегова. Вспомним цыгана Мелькиадеса у Г. Маркеса. Это своего рода герой-трикстер, demiург который привносит новейшие изобретения цивилизации в их деревню: подзорную трубу, уничтожающую расстояние, искусственный лед и т.д.

Вся история семьи Буэндия в романе «Сто лет одиночества» – это «вращающееся колесо» [7, 370]. С разной содержательной нагрузкой, весь сюжет возвращается к одному и тому же мифу.

Иными словами, сохраняя каркас классических мифов, авторы современных произведений, часто выстраивают на нем новый миф – неомиф. Миф по Е.М. Мелетинскому – «инструмент структурирования повествования, формо-и смыслообразующий фактор, способ организации эмпирического жизненного и литературного материала, позволяющий решить ряд художественных задач, связанных с композицией, сюжетом, с акцентированием его основных идей и т.п.» [6, 149].

В XXI веке неомифологическое сознание пропитывает все стороны жизни, как художественную, так и социальную действенность творческого преобразования жизни. В неомифологических произведениях автор посредством одной части мифа или нескольких архетипических образов интерпретирует

свою авторскую идею, чему свидетельством являются произведения казахстанских авторов новой волны. Одной из таких уже признанных писательниц является Лира Коныс, дважды победитель международного фестиваля «Шабьт». В ее рассказах «Алма ағашының құдайы» (Богиня яблони) и «Су перісінің зираты» (Могила русалки), написанных на казахском языке, присутствуют элементы античного мифа, встроенные в казахстанскую реальность.

Так, в рассказ «Алма ағашының құдайы» инкорпорирован античный миф о яблоке раздора. Согласно мифологическому словарю, «Яблоко раздора – иносказательно причина, объект спора, ссоры. Выражение связано с мифом о богине раздора Эриде. За то, что ее не пригласили на свадьбу Пелея и Фетиды, Эрида подбросила гостям золотое яблоко с надписью «прекраснейшей». Из-за обладания яблоком возник спор богинь Геры, Афины и Афродиты, каждая из которых считала себя самой красивой. Богини обратились к суду троянского царевича Париса, который отдал яблоко Афродите, обещавшей ему любовь самой прекрасной женщины на земле. Богиня помогла Парису похитить жену спартанского царя Менелая, красавицу Елену. Это похищение вызвало Троянскую войну» [8, 289]. Автор проводит параллель: «Ең алғашқы соғыс алманың араласуынан туындады. Екі құдай-ханшайымның ортасына бір зәлім қызыл алманы домалатып жіберді де, алманы жегені әлемдегі ең сұлу әйелге айналады деді, көне грек аңыздары осылай айтады» [9, 17].

Л. Коныс начинает рассказ с противопоставления жизни города и села, своего и чужого, где чужое всегда враждебно: «...шулы мекенге бауыр баса алмадым, бөтенсігенімді, бөлектенгенімді доғара алмадым, мұндағы түп-түзу, теп-тегіс көшемен зымыраған көліктерді жаратпадым, біздің ауылдың қисық, шұқырлы, топырағы бұрқылдаған көшесіндегі әккі есекке жегілген ағаш арба бұдан әлдеқайда жайлы еді, оның қос дөңгелегінен шыққан дауыс та керемет... биіктігі көз шығылыстырып, Алатаудың шыңы болмаса да, қыратымен қатарласуға ұмтылған үйлерді де ұнатпадым, біздің ауылдың төбесі қамыспен жабылып, сам кесектен өрген, ішін адамдар, ал, еденінің астын тышқан мекен етер тоқал тамдары хан сарайына бергісіз көрінеді» [9, 15].

Из этого отрывка ясно, что это город Алматы, т.е. город яблоч, город, расположенный у подножия гор Заилийского Алатау. В мировой мифологии образ горы имеет особую семантику. «Священные горы, своеобразный вариант мирового древа, воспринимались древними как образ мира, вселенной» [8, 28].

Экосистема гор Заилийского Алатау уникальна, здесь находятся вековые лиственные и хвойные леса, являющиеся легкими города. Но постепенно эта система разрушается. Экологическая проблема – одна из глобальных проблем современного мира. Автор создаёт свой текст по эсхатологической модели мифа, раскрывает общую экологическую проблему, сотворённую человеческими руками. Город известен своим легендарным сортом яблоч, которых осталось очень мало из-за роста населения города, что повлияло на сокращение садов.

Герой рассказа молодой садовод по имени Арман (мечта), влюбленный в богиню яблоч – Алмагул (яблоневого цветка). Арман с матерью живет высоко в горах Заилийского Алатау. Он ухаживает за яблоневыми деверьями в саду, который достался ему от бабушки.

Вымышленный персонаж Алмагул – богиня яблоч, ночью бродит в яблоневом саду, оплакивая тысячи вырубленных яблонь, оберегая оставшиеся деревья. «Тау ішінде, жеті түнде әндетіп тұрған бұл кім деп елендедім. Терезеден ай сәулесі әдемілігін төгіп, жарығы маңайға салтанат құрып тұрған. Орнымнан тұрып, әйнектен үңілгерімде тыстан ақ көйлекті, қос бұрымы тірсегін соққан ару қызды көрдім. Бұл Алмагул ғой деп күбірледім. Арман айтқандай асқан сұлу қыз екен, алма ағашының құдайы болуға бек лайықты дедім» [9, 29]. Автор в конце рассказа призывает человечество брать пример с Армана, беречь наш общий дом, ведь именно человек загрязняет окружающую природу, даже не задумываясь об этом. В рассказе как бы реализуется мифологема исхода из райского сада.

В следующем рассказе повествуется о судьбе молодого парня, влюбленного в русалку, и главным мифологическим персонажем рассказа является полуженщина-полурыба. Вместо ног у русалки рыбий хвост. «... тұла бойы жалт-жұлт еткен қабыршақты балық қой ол шіркін...» [9, 79]. Описываемая история происходит на берегу Сырдарьи, где активно развито земледелие. По мнению В.Я. Проппа, русалка являлась персонажем, связанным с культом растений, плодородия, влаги, духом водоёмов, персонифицированной стихией природы (воды, «зелёной» жизни) [10, 89-90]. Русалки, морские девицы – образы, часто встречающиеся в разных мифологических системах, только называются они по-разному – сирены, mermaid и др. Первой женщиной с рыбьим хвостом была сирийская богиня Луны и рыболовства Атаргате. Этимологически этот образ восходит к вавилонскому богу Оанессу с головой и торсом мужчины и рыбьим хвостом вместо ног. А Вавилон, как известно, основополагающий эсхатологический символ.

Парень, подающий большие надежды, постепенно угасает, его избранница не человек, они не могут быть вместе. «Жиенімнің сүйгені су перизаты боп шықты, Сырдың суында су перісінің бар екені де рас боп шықты. Бейбақ жүрегін ұстап аласұрды, ах ұрды. Шілденің қапырықты түнінде салқындамаққа суға түсіп, екеуі содан танысып-білісіпті. Перінің адамзатқа, адамзаттың періге сезімі ояныпты» [9, 79].

Повествование ведется от лица дяди парня, который трагически умирает в больнице для душевнобольных: «Күз түсе дерті белең алды, ақыры суға кетіп өлер деген қауіппен /.../ жүйке ауруларын емдейтін ауруханаға байлап әкетті» [9, 80]. «Арманшыл жаны махаббаттың азабы мен ата-анасының қаталдығы қатар келгенде шыдамады-ау, алғашқы қар жауғанда сүйегін әкеліп жерледік» [9, 17]. Аналогично в романе другого представителя мифологического реализма А. Кима «Белка» последним из четырех героев-художников, представляющих собой расщепление одного и того же центрального образа героя, уходит из жизни белка, разорванный надвое охотничьей собакой. Это символизирует изъятие из высокой человеческой сути животного, инстинктивного радикала, восхождение по лестнице духа к самым ее божественным вершинам, так как разрывание на части, фрагментация тела играет важную роль в архаических жертвоприношениях. Рудименты этого обряда можно обнаружить и в христианском мифе, в сцене срывания одежд с Христа.

Этой же иллюстративной цели служит насыщенная кимовская поэтика цитат и реминисценций из разных мифов и культур, которая репрезентует обращенность к мифу. Греческая мифология (сюжетные линии Одиссея и Пенелопы, Орфея и Эвридики, царство Аида), объединяются в романе с христианской мифологией, шаманизмом и языческими заговорами и заклинаниями [11, 33]. Не случайно и один из последних романов А. Кима называется «Радости рая». Отсюда и степь в романе А. Кима «Поселок кентавров» названа *раем* для лошадиного племени с выходом в невидимый мир через ровный *левый* (сакральный) берег реки, а *завесой мира* прячутся те, кто наблюдает и смеется над персонажами – четырехпалые *каратели/спасатели* [12, 191], пришельцы, удаляющие из пространства целые «не получившиеся» древние народы, *незримые режиссеры, хохочущие над муками пьяных рабов* [12, 269]. И этот эдипов, богоборческий мотив ошибки, допущенной Создателем, сквозной для поэтики А. Кима, писателя-творца мифологического мира, из романа в роман конкурирующего с Творцом всего мироздания («Белка», «Онлирия», «Радости рая» и др.).

Мифологический дискурс держится на схизисе, антитезе. Если есть рай, то должен быть и ад: молодежь, цвет кенаврийской нации в романе А. Кима «Поселок кентавров», погибает в пожаре – «*в огненном бурлящем аду*», как будто принесенная в жертву какому-то неизвестному и непостижимому замыслу. Не случайно у А. Кима такое обилие библейских мотивов: «Тогда-то он и понял скрытый ход действий невидимых спасателей. Если человек хотя бы раз в своей жизни подумает о ближнем своем, умирающем, как о самом себе, то такого человека они примечают и в нужный момент приходят на помощь» [12, 98]. Мегаломанический характер присущ кентавру Пассию, гумилевскому пассионарию и культурному герою романа А. Кима, образ которого восходит к распятому на кресте Иисусу. Пассий привязан (распят) к дереву в стане людей. По К.Г. Юнгу, обретение Самости есть Христос, это «сокровище позитивных смыслов», по В. Рудневу также бессознательное – это нечто вроде Царства Небесного [13, 98].

Обсессивный сюжет в романе А. Кима – это история Иова, вечное возвращение к своим ошибкам, гиперреальность картины мира и компенсаторность (бумеранг) судьбы: «Возможно, всего этого и не было, великого испытания любовью к ближнему, которая проста, ясна, чиста, всемогуща и счастлива, – наверное, всего этого еще не было. Ни спасения, ни испытания, иначе почему, почему он не выдержал его?» [16, 262].

Между тем структура повествования и содержательная нагрузка национальных мифов и национального фольклора не только имеют свои особенности, но схожи.

Миф как повествование смыкается с литературой. О. М. Фрейденберг писала: «В наррации сохранен весь понятийный инвентарь мифа в виде вещей, живых тварей, связей, мотивов. Наррация есть понятийный миф» [14, 282]. Язык литературы, по сути, мифологичен, архитипичен. А фольклор как готовая матрица служила базой для новых текстов, нового содержательного наполнения. Как удачно отмечает С.А. Каскабасов «как показывает история всемирной литературы, высокоразвитая литература всегда обращалась к фольклору и, творчески используя его, создавала шедевры мирового класса. Следовательно, освоение фольклорных тем и сюжетов с позиции современности на «новом витке спирали» есть один из ярких свидетельств ее расцвета» [15, 349].

Фольклор казахского народа как представителя тюркоязычного этноса возник и развивался в сходных социально-бытовых, климатических и исторических условиях. Возникшее в евразийских степях активное хозяйствование послужило развитию и формированию своеобразной духовной

культуры тюркоязычных народов, привело к возникновению богатого устного народного творчества. Духовную культуру казахского народа составляют нормы, правила, образцы, эталоны, модели поведения, законы, символы, мифы, знания, традиции, ценности, ритуалы. Это культура – симбиоз номадического и оазисногомиропространства, смешанной скотоводческо-земледельческой культуры.

Устное творчество тюркских народов, в том числе казахов, основывалось, в основном, на мифологических элементах мировоззрения тюрков как последователей тенгрианства. Ментальность казахского народа в большой степени связана с коллективными представлениями, бессознательными и сознательными. Глубокие коллективные недра подсознания, по мысли К.Г. Юнга, являются вместилищем не только комплексов, но и архетипов. К.Г. Юнг определяет архетипы как «мифо-образующие структурные элементы бессознательной *психе*» [16, 53]. Коллективное бессознательное хранит память о прошлом, архетипическую память.

Адаптируясь в местной среде, казахи жили в гармонии с природой, понимая небо, землю, животное, растение и человека как единое целое. Именно для кочевника животное служило другом, спутником, пищей, одеждой. Почитание определенной местности и животного послужило образованию космогонических мифов, тотемизма, шаманизма и других ритуально-символических систем. Первопредком, тотемом тюрков была волчица. Согласно легенде, «оставшегося в живых девятилетнего мальчика выкормила волчица. Обитая на Алтае, она рождает от него сыновей. Вот как начинается род племени Ашина» [17, 22]. Антропогонические мифы тюркских народов часто выступают центральным мифопоэтическим концептом, отраженным во многих последующих фольклорных образцах, а также в художественной литературе. Какие-то черты сходства у себя и какого-то животного (или растения) становились толчком для возникновения комплекса. Позднее это ментальное явление осмысливается как происхождение от этого тотема-первопредка. Тотемизм является религией первобытного общества. Д.Е. Хайтун дает такое определение: «Тотемизм является религией возникающего рода и выражается в происхождении рода от предков, представленных в виде фантастических существ – полулюдей-полуживотных, полурастений или объектов неодушевленной природы или людей, животных и растений одновременно, обладающих способностью реинкарнации. Родовая группа носит имя, породы тотемного животного, вида растений или предмета неодушевленной природы и верит в родство с тотемным видом и в воплощении тотема в членов рода и обратно» [18, 69].

Заключение

Казахские писатели, опираясь на фольклорные образы, как художественно-эстетическое отображение мира, тем самым апеллируют к священному знанию о мире и предмету веры – мифу, ведь фольклор развивается из мифологии и содержит мифологические элементы.

В художественном тексте миф выполняет несколько функций: познавательную, структурирующую, объяснительную, моделирующую, поэтическую и философскую функции. Другими словами, мифом может быть нечто реальное, интерпретированное особым образом. Данный тезис можно проиллюстрировать на произведениях современных казахских писателей.

В казахской литературе мифологические тенденции четко стали проявляться на рубеже 60-70х годов XX века. В своих произведениях авторы А. Жаксылыков, А. Кемельбаева, Д. Накипов, О. Бокеев, А. Алтай и др. используют как новые формы повествования, так и новые художественные приемы описания действительности. Литературные произведения данного времени приобретает особое новое качество. Часто именно казахские писатели обращаются посредством фольклора к мифу, ведь фольклор развивается из мифологии и содержит мифологические элементы. В архаических социумах фольклор, как и мифология, носит коллективный характер, т.е. принадлежит сознанию всех членов определенного социума. Главное различие между мифологией и фольклором состоит в том, что миф – это священное знание о мире и предмет веры, а фольклор – это искусство, т.е. художественно-эстетическое отображение мира, и верить в его правдивость необязательно.

Именно фольклор, являясь неотъемлемой частью мифологии в понимании казахского народа. Они нашли воплощение в литературных произведениях современных казахских писателей. Это во многом экспериментальная площадка для апробирования различных методов, стилей и жанров, их скрытой и явной диффузии. Соответственно, мифологические мотивы, т.е. условно-метафорические формы, в генезисе литературных сюжетов играют важную роль. Автор, возвращаясь к мифу, создает свое новое видение мира через призму мифа, его смыслы и структуру. Именно структура мифа отличает его от всех других продуктов человеческой фантазии. Так, именно структура определяет характеристику некоторых элементов произведения как мифологических. И тому подтверждение произведения казахских авторов «новой волны».

Список литературы

1. Апинян Т.А. Игра в пространстве серьезного. Игра, миф, ритуал, сон, искусство и другие – СПб.: Изд-во С.-Петербур. Ун-та, 2003. – 400 с.
2. Cassirer E. Symbol, myth and culture. Essays and lectures of E.Cassirer. New Haven, 1979
3. Элиаде М. Аспекты мифа / пер. с французского В. Большакова. – М.: Инвест-ППП, 1996. – 240 с.
4. Хализев В.Е. Теория литературы. Учеб. 2-е изд. – М.: Высш. шк., 2000. – 398 с.
5. Достоевский Ф.М. Письма. М., Л.: Гос. Изд-во, 1928-1959. Т.4. 606 с.
6. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Академический проект; Мир, 2012. – 331 с.
7. Маркес Г. Избранное: Пер. с исп. М.: Прогресс, 1979. 588 с.
8. Мифы народов мира. Энциклопедия. Том 1. А-К./Гл.ред. С.А. Токарев. М., Советская энциклопедия, 1987., с. 683.
9. Қоныс Л. Шахарбанудың сынсуы: Проза. – Алматы: «Жалын баспасы» ЖШС, 2013. – 192 б.
10. Пропп В.Я. Русские аграрные праздники: (Опыт историко-этнографического исследования). – СПб.: Terra – Азбука, 1995. – 176 с.
11. Ким А.А. Белка. Роман-сказка. – М.: Сов. писатель, 1984. – 272 с.
12. Ким А.А. Собрание сочинений. Радости рая. – Владивосток: Валентин, 2013. – Т. 2, вып 4.– 732 с.
13. Руднев В.П. Иисус Христос и философия обыденного языка. – М.: Аграф, 2013. – 240 с.
14. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности. М., 1978. С. 282.
15. Какабасов С.А. О типах и формах взаимодействия казахской литературы и фольклора // В кн: Елзерде: Әр жылы зерттеулер. – Алматы: 2008. – 504 б; С.349
16. Юнг К.Г. Сновидения. Размышления./Пер.с нем. – Киев, 1994. – 423 с., с. 53
17. Гумилев Л. Көне түріктер. – А., 1994.С. 22
18. Хайтун Д.Е. Тотемизм, его сущность и происхождение. Сталинабад, 1958., с. 69

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НРАВСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ТРУДАХ М.О. АУЭЗОВА

Д.С. Икапова

к.п.н., ассоц. проф.,

Международная образовательная корпорация, (кампус КАУ)

Алматы, Казахстан

Мухтара Ауэзова по праву называют ученым-педагогом. И хотя он не оставил после себя специальных научных трудов по педагогике, его взгляды представлены в публикациях, посвященных вопросам образования в широком смысле слова, в которых много ценных мыслей и суждений по вопросам формирования научного мировоззрения, трудового, эстетического, а также нравственного воспитания детей.

Анализ творческого наследия показывает, что писатель в своих трудах раскрывает содержание нравственного воспитания, дает всестороннюю характеристику его компонентов, говорит о факторах, воздействующих на процесс формирования морального облика человека; цели и задачи, пути нравственного воспитания. Особое внимание уделяет средствам формирования морального облика личности. С молодых лет М. Ауэзов стал проповедовать идеи гуманизма и интернационализма. В своих педагогических статьях он писал о необходимости формирования сознания казахской молодежи на основе овладения всем богатством человеческих знаний, позволяющих ей «познать истину и духовно возвышаться». «Если каждый современный человек постигал бы науку, окружающий мир, то давно восторжествовали бы человечность, честность и благородство и больше было бы людей, воспринявших это сердцем» [1, с. 12]. М. Ауэзов уделял большое внимание в своем творчестве формированию у молодого поколения чувства патриотизма. Он считал, что патриотизм в человеке развивается вместе с такими понятиями, как товарищество, братство, дружба, уважение к другим народам, и все это в совокупности составляет основу гуманизма. «Патриотизм – это значит глубоко мыслить и трудиться на благо людей, своей Родины, ради подрастающего поколения, ради отцовства, материнства, ради молодости и достоинства» [1, с. 86].

Ведущими факторами формирования личности, в том числе и нравственного ее становления, М.Ауэзов считает среду и воспитание. В содержание нравственного воспитания М.Ауэзов, помимо формирования гуманистических, патриотических качеств, включает формирование в человеке и

ответственного, добросовестного и творческого отношения к труду, в этом он видел цель нравственного воспитания, т.е. недостаточно быть, по мнению писателя, нравственно просвещенным человеком, необходимо, чтобы твои моральные представления обязательно претворялись в нравственном поведении и деятельности, в творческом общественном труде. Важнейшими средствами нравственного воспитания молодежи М.Ауэзов считал, прежде всего, родной язык и литературу, а также устное народное творчество. В статье «Любите родной язык, родную литературу» М.Ауэзов заявляет: «Тот, кто в наше время не уважает, не ценит свой родной язык, свою литературу, не может считаться грамотным, культурным человеком, ибо такой человек во всех своих моральных и духовных качествах остается односторонним» [1, с. 131].

В «Мыслях разных лет» об огромном влиянии на нравственное становление человека и искусства, художественной литературы М. Ауэзов размышляет следующим образом: «Влияние искусства на наш внутренний мир, на формирование психики, воспитание личности огромно» [1, с. 95]. В своем труде «Эпос и фольклор казахского народа» [2, с.86] писатель говорит о больших возможностях устного народного творчества в нравственном воспитании молодежи: например, бытовых сказок, зовущих подрастающее поколение к заветным мечтам, которые учат подчинять злодейство милосердию, лень трудолюбию. М.Ауэзов видит значение сказок-легенд, прежде всего, в том, что в них бывает глубоко, всесторонне и, главное, в поступках показаны образы, моральный облик исторических личностей. Сказки воспитывают эрудицию, находчивость, смелость, храбрость, честность, доброту, мужество, внешнюю и внутреннюю красоту того или иного человека, тем самым оказывают самое серьезное влияние на совершенствование морального облика личности. Подчеркивая идеи нравственного воспитания в казахском устном народном творчестве, он высказывает мысль: «Только борющийся является молодцом, его путь – путь доброго человека. Кто оказывает ему дружбу, носит доброе имя. Все силы, относящиеся к нему со злостью, носят название злодеев. Нет пределов их злонамерениям. В произведениях устной народной поэзии основным содержанием является борьба этих двух противоположных сил. В победу добра верит народ, только эту идею воспевают он. Таким образом, воспитывает своих слушателей» [1, с. 103]. Большое значение писатель придавал изучению героических и лирических поэм, в которых также воспеваются героизм, правдивость, верность, совесть, честь и достоинство человека.

Загадки, поговорки, пословицы М. Ауэзов также считает немаловажным источником нравственного воспитания детей. Являясь одним из авторов учебных программ по казахской литературе, М. Ауэзов дает учителям значимые рекомендации для эффективного решения задач нравственного воспитания в процессе обучения:

- нельзя изучать творчество писателей в узкой сфере истории литературы, в отрыве от мира, наоборот, его надо изучать на фоне связи литературы со всеми формами общественной жизни данной эпохи;
- литература не должна смещаться к обществоведению, превращаться в его придаток;
- надо остерегаться делать общие, упрощенные, расплывчатые выводы, выдавая их за научные, или делать слишком категоричные выводы.

М. Ауэзов раскрывает в своих трудах содержание нравственного воспитания человека, считая одними из важных черт гуманизм, интернационализм, творческое отношение к труду. Главной целью нравственного воспитания М. Ауэзов считает воспитание в человеке стремления к нравственному самосовершенствованию, проявляющемуся в его нравственных поступках, поведения, деятельности. Ведущими факторами нравственного воспитания М. Ауэзов считает среду воспитания; одним из методов нравственного воспитания считает метод примера, поэтому серьезные требования предъявляет к педагогу как организатору и руководителю процесса нравственного воспитания; родному языку, художественной литературе, устному народному творчеству, раскрывая их богатый потенциал в этом плане. Мысли М. Ауэзова имеют большое значение в воспитании подрастающего поколения, формировании нравственно-эстетического сознания, чувств, поведения.

Нравственно-эстетическое воспитание-двусторонний процесс. Он заключается в воздействии на воспитуемых и в их ответных действиях, то есть в усвоении ими нравственных понятий, в переживании своего отношения к нравственному и безнравственному в поступках и во всем поведении. Нельзя научить ребенка правде, добру без формирования у него понятий «красивое» и «некрасивое», «истинное» и «ложное», нельзя научить его стремиться к защите правды, добра, не сформировав у него эмоциональный протест против зла и лжи, умение ценить прекрасное и доброе в природе и людях. Процесс нравственно-эстетического воспитания сложен и многообразен. Однако в нем могут быть выделены некоторые главные моменты, составляющие как бы основную схему, модель этого процесса.

Первым компонентом модели можно назвать формирование у ребенка эмоционально-нравственного отношения. Особой психологической чертой является способность эмоционально относиться к содержанию литературного произведения, импульсивно становиться на сторону добра и справедливости. Знакомясь с особенностями литературы как вида искусства, школьник начинает чувствовать и понимать ее образный характер, художественную направленность, и в нем укрепляется самая ценная в воспитательном отношении черта-отзывчивость на искусство. Она в дальнейшем становится фундаментом, который формирует гражданские, гуманистические черты личности. Глубина образно-эмоционального отношения к произведению осознается тогда, когда учащийся может выразить свое отношение к прочитанному. Педагог должен активно поддерживать стремление ребенка к прекрасному, доброму, воспитывать в нем нетерпимость к злу, веру в победу справедливости. В результате у детей формируется потребность помочь другому в беде, стремление преодолеть и наказать зло, появляется страстное желание быть красивым, умным, добрым, похожим на понравившегося героя произведения. «Нравственные понятия наиболее успешно превращаются в нравственные убеждения при условии, если они сопровождаются эмоциональными переживаниями, проходят через чувства человека», – считают педагоги [3, с. 75].

Ни одно общество, ни один класс не могли и не могут обойтись без моральных норм регуляции поведения своих членов. Не будь этой способности, человеческая жизнь в своих обычных формах была бы невозможной, люди не были бы людьми в полном смысле этого слова.

Сказанное во многом объясняет стремление в различных проявлениях к нравственно-эстетическому оздоровлению, очищению общества в настоящее время.

Не случайно проблемы морали и нравственно-эстетического воспитания заняли сейчас одно из центральных мест в периодической печати и в художественной литературе. Иногда высказывают сомнение, стоит ли сейчас придавать серьезное значение нравственно-эстетическому воспитанию, ибо для преодоления нездоровых нравов еще не созданы все необходимые условия. Может быть, сначала создать соответствующие экономические и прочие условия, а потом уже заняться вплотную решением воспитательных задач? Это ошибочное мнение основано на непонимании соотношения экономики и морали.

Приведение в действие рычагов нравственно-эстетического воспитания является неперенным условием изменения в сфере экономики и других сферах общественной жизни. А чтобы использовать эти рычаги, их надо создавать и укреплять, т.е. заниматься нравственно-эстетическим воспитанием. Несомненно, по мере продвижения вперед в экономике эти возможности будут расширяться, а воспитательная работа, соответственно, – совершенствоваться и становиться более эффективной.

Нравственно-эстетическое воспитание в современных условиях может быть успешным лишь как сознательный, организованный процесс, а это невозможно без применения соответствующей теории. Отсюда необходимость разработки такой теории, по созданию которой предпринимались и предпринимаются серьезные усилия.

Литература в силу своей специфики отражения действительности и специфики восприятия ее человеком является эффективным средством нравственно-эстетического воспитания, поскольку она способна развивать эмоциональный мир учащихся, воздействуя на их чувства, вовлекать их в процесс сопереживания, через который и происходит усвоение моральных норм, правил и принципов. В связи с этим, основные задачи формирования нравственно-эстетических качеств учащихся заключаются в следующем:

- а) обогащение эмоциональной сферы личности учащегося, развитие его нравственных чувств, эмоционально-положительного отношения к нормативным требованиям;
- б) формирование нравственного сознания как системы осознанных и эмоционально пережитых этических знаний, представлений, понятий, убеждений;
- в) формирование эстетических качеств и развитие нравственного поведения, действий, способностей критической самооценки с позиции нормативных требований общества.

Формирование нравственности и эстетических качеств рассматривается в целостном педагогическом процессе, следовательно, необходимо так организовать деятельность учащихся в процессе изучения устного народного творчества, чтобы воспитательные механизмы целостного педагогического процесса, взаимоотношения учителя со школьниками и взаимодействие школьников между собой, работали в наибольшей степени, а нравственно-эстетический потенциал устного народного творчества использовался в полной мере.

Список использованной литературы

1. Ауэзов М.О. Мысли разных лет. – Алма-Ата, 1964. – 428 с.
2. Ауэзов М.О. Эпос и фольклор казахского народа // Литературный критик. – 1939, № 10, 11. – 390 с.
3. Мещерякова Н.Я. Нравственное воспитание учащихся на уроках литературы – Иркутск, 1978. – 272 с.

ПӘН МЕН ТІЛДІ КІРІКТІРІП ОҚЫТУДАҒЫ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Н.М. Исатай

7М01703 мамандығы 2 курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы, Қазақстан

Кілт сөздер: пән мен тілді кіріктіріп оқыту, кәсіби-құзыреттілік, CLIL әдісі, оқыту әдіснамасы, дидактикалық әдіс, шетел тілдерін оқыту

Қазіргі жаһанданған, ақпараттың дамығанға сырында болып жатқан түрлі өзгерістер мен жаңалықтар еліміздің экономика саласында, білім беру жүйесіне де тың ізденістерді енгізіп отыр. Соның бірі, Қазақстан халқына арналған «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты жолдауда Елбасы Н.Ә.Назарбаев: «Қазақстан бүкіл әлемде үш тілде қолданылатын жоғары білімді ел ретінде қабылдануы тиіс. Қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде, халықаралық қарым-қатынас тілі ретінде – орыс тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға табысты кірігу тілі ретінде» делінген [1].

Үш тілде білім беруді дамытудың 2015-2020 жылдарға арналған жол картасының бір бағыты болып жаратылыстану-математикалық бағытында оқытылатын пәндерін ағылшын тілінде оқыту болып табылады, ол дәстүрлі әдістер мен оқыту әдістерінен өзгешелерді талап етеді [2].

Әлемдік тәжірибеде сәтті жүзеге асырылған осындай тәсілдердің бірі CLIL деп аталатын пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту деп аталады. Оқытудағы кіріктірілген пәндік-тілдік тәсіл – кең түсінік, ол пәнді шет тілдері арқылы меңгерудің оқыту әдісін сипаттау үшін қолданылады, оның негізгі мақсаты – пәнді меңгеру және шет тілі бойынша тілдік дағдыларды жетілдіру болып табылады.

Д. Марш CLIL терминін (Content and Language Integrated Learning) енгізіп, оған келесі анықтама берді: «Пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту кез-келген екі пәндік білім мәнмәтініне бағытталған, онда оқыту тілі ретінде қолданылатын қосымша тіл, яғни негізгі емес/шет тілінде оқытудың курсы жүргізіледі» [3, 2 б.].

CLIL – технологиялар жаңа әдіс болып табылмайды. Еуропаның көптеген елдерінде бұл әдіс әртүрлі білім беру салаларында, балабақшаның жоғары топтарынан жоғары білім беру орындарына дейін қолданылады. Шетел ғалымдары CLIL технологиясының негізгі ұғымдарының арасында оның міндетті компоненттерін «4С» деп атайды:

– пәнді оқытудың кең спектрінің негізгі пәндік-мазмұндық компонентін (Content), шет тілі арқылы арнайы терминологиялық базамен одан ары қарай кәсіптік қызметке дайындығын қамтамасыз ету;

– әлеуметтік-тілдік компонент (Communication), коммуникативтік дағдыларды дамытуға жағдай жасау, шет тілін тереңірек меңгеру және пайда болған құзыреттіліктерді қолданбалы мақсаттарда пайдалану мүмкіндігі;

– танымдық-оқыту компоненті (Cognition), білім алушылардың мотивациялық құрамдас бөлігінің өсуіне, әртүрлі оқыту стратегияларын, оқу қызметінің нысандары мен түрлерін меңгеріп қолдануға себепші болады;

– мәдени компонент (Culture), мәдениетаралық коммуникация дағдыларын дамытуды, басқа елдер мен халықтардың мәдениетінің ерекшеліктерін білу мен түсінуді білдіреді [4].

CLIL оқыту әдіснамасы бойынша келесі қағидат негіз болып табылады, ол бойынша білім алушылар үшін пәндер ана тілі болмайтын тілде оқытылады. Мақсаты тіл оқу материалын меңгерудің құралы болып табылады. Бұл әдісті қолданатын пән мұғалімі немесе тіл мұғалімі болмауы тиіс, керісінше, пән мен тілді қатар оқыту керек. CLIL әдіспен оқытудың ерекшелігі, мұнда түрлі оқыту жағдайларда сабақ және оқу мақсаттарының берілген кезеңіне тиісті тілді пайдаланып, сабақты өткізу екі тілде жүзеге асырылады.

Осылайша, сабақты CLIL әдісі бойынша жүргізу метапәндік байланыстарлы қамтамасыз етеді және жаңа білім беру стандарты принциптерін дамытуда практикалық нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді, атап айтсақ, мәдени хабардардығын, тілдік құзыретін дамытады, тек оқуға ғана даярдығын емес, сонымен қатар жаңа білімін өмірде қолдана білуге және сәйкесінше өмірлік дәлелдемесін көтеруге, табысқа мақсатталған, сайып келгенде, басты мақсатқа қол жеткізуге – болашақ түлектердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға, олардың ұтқырлығы мен тез өзгертін өмірлік жағдайларға бейімделу қабілетін арттыруға әкеледі.

CLIL әдісін қолдану мұғалімнен: пәндік білімін жетілдіруді, ресурстарды кеңінен қолдануды, сабағын тиянақты жоспарлауды, кәсіби біліктілігін үнемі арттырып отыруды талап етеді. Педагогтердің кәсіби құзыреттілігін дамыту- білім сапасын көтеру құралы болып табылады. Қазіргі ғылым мен техника дамыған қоғамда білім беру жүйесінде кәсіби құзыреттілігі дамыған, бәсекеге қабілетті мамандарды талап етіп отыр. Білікті де білімді маман болу үшін әр мұғалім өз білімін үздіксіз жетілдіріп, заман талабына сәйкес кәсіби біліктілігін үнемі жетілдіріп отыруы тиіс. Мұғалім оқытудың жаңа әдістерін барынша жетік меңгеріп, неғұрлым шығармашылығы жоғары болса, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі соғұрлым кең болмақ. Қазіргі заманауи талапқа сәйкес өзіндік көзқарасы бар жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру мұғалімдер үшін маңызды мәселе болып отыр. Жас ұрпаққа білім беруде, оларды болашақ еліміздің тірегі етіп тәрбиелеу әр ұстаздың, әр оқу орнының жауапкершіліктен атқаратын міндетінде. CLIL әдісін қолдану барысында: әр сабақтың пәндік және тілдік мақсаттары болуы керек, мұғалім оқушылардың сол мақсаттарға жетуін қадағалауы қажет, айтылым, жазылым, тыңдалым және оқылым дағдылары дамытылуы қажет, белсенді оқу әдістерін қолдану қажет.

Қазақстанның үш тілде оқытуды енгізу және CLIL-әдістемені пайдалану бойынша тәжірибесін сипаттайтын жұмыста, 2012 жылы Назарбаев Зияткерлік мектептерінде тіл маңыздылығын, үш тілде оқытуды енгізу жоспары, топтық оқыту және тілдік енгізудің CLIL тәсілдерін пайдалану бойынша мұғалімдерге мазмұн мен тілдің интеграциялануы жайлы нұсқаулық әзірлеген болатын [5].

Бүгінгі күні кіріктірілген оқу бағдарламасын Қазақстанда бірқатар мектептер қолданып отыр. Нақтырақ айтсақ, кейбір мектептерде Қазақстан тарихы, география, құқық негіздері пәндері қазақ тілінде, ал математика, биология, информатика, химия, физика пәндері ағылшын тілінде оқытылып жүр. Әрине, әдістің тиімділігін бірден айту қиынға соғады, себебі бұл бір емес, бірнеше жылдың жемісі. Ең алдымен, бұл әдіс оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттырып, өз мәдениетін бағалап, басқа мәдениеттерді құрметтеуге үйретеді. Мысал ретінде қарастыратын болсақ, Скаффолдинг тапсырмалары арқасында оқушылар тілді базалық қарым-қатынас дағдысынан (BICS) академиялық тіл білу дағдысына (CALP) біртіндеп көшеді. Бастапқы кезде оқушылар ауызекі сөйлеу тілінде грамматикалық қателер жіберіп жататын болады, бірақ бұл қателердің барлығын түзетіп, оқушылардың бөлмеу маңызды. Сабақтың жоспарын құрған кезде, оқушыларға қоршаған ортада болып жатқан жағдаяттарды ұсынған жөн болар. Сонымен қатар, оқушылармен топта, жұпта жұмыс жасағанды дағдылау, оларға бір-бірін үйрету, жетелу арқылы тілді тез меңгеріп алуға көмектеседі. Үш тілде білім беру әзірлемелері халақаралық сарапшыларға ұсынылып, Канада, Бельгия, АҚШ, Ұлыбритания кеңесшілерінен жоғары баға алды. Қазіргі кезде Назарбаев зияткерлік мектептерінің тәжірибесі Қазақстанның барлық жалпы білім беру мектептеріне таратылуда [6].

Талдау нәтижелері CLIL түрлі елдерде әртүрлі білім беру бағдарламаларында – балабақшаның мектепке дейінгі жастағы балалар тобынан бастап, жоғарғы оқу орындарына дейін қолданылатынын көрсетті. Бұл әдістемені қолдану әдістеменің тиімді екенін көрсетті, өйткені тілді белгілі бір сала арқылы үйренгенде, яғни CLIL әдістемесі бойынша сабақ шетел тілі сабағы емес, оқу пәні шетел тілінде жүргізіледі. Тіл жалпы білім беру бағдарламасына кірігіп, тіл оқу пәнінің мазмұнын меңгеру құралы ретінде қолданылады. Сөйтіп, оқушылардың тақырыпқа деген қызулығы туындап, бұл өз кезегінде тілді қолдануға ынталандырады. Білім алушы тілді мақсатты түрде үйрене бастайды, өйткені тіл нақты коммуникативтік міндеттерді шешуге қолданылады. Сонымен қатар оқу пәні мен тіл пәнін кіріктіре оқытудың нәтижелілігі көптеген факторларға, ең бастысы, мұғалімдердің тілдік және әдістемелік дайындықтарына байланысты болады. Оқушыны ұғынып оқуға және тыңдау арқылы қабылдауға, сондай-ақ, түрлі типтегі мәтіндер құрастыру, әртүрлі дереккөздерден ақпарат алу, дереккөздерді пайдалану және оларға сілтеме жасау, кестелерді, диаграммаларды, сызбаларды, шартты белгілерді оқып және өз мәтіндерін дайындау барысында қолдану, мәтінмен жұмыс кезінде түрлі оқу стратегияларын жүзеге асыру педагогтің басты міндеті болды.

Қорытынды

Қорыта келгенде, талдау нәтижелері CLIL әдісі түрлі елдерде әртүрлі білім беру бағдарламаларында – балабақшаның мектепке дейінгі жастағы балалар тобынан бастап, жоғарғы оқу орындарына

дейін қолданылатынын көрсетті. Бұл әдістемені қолдану тиімді екенін көрсетті, себебі тілді белгілі бір сала арқылы үйренгенде, яғни CLIL әдістемесі бойынша сабақ шетел тілі сабағы емес, оқу пәні шетел тілінде жүргізіледі. Тіл жалпы білім беру бағдарламасына кірігіп, тіл оқу пәнінің мазмұнын меңгеру құралы ретінде қолданылады. Сөйтіп, оқушылардың тақырыпқа деген қызығушылығы туындап, бұл өз кезегінде тілді қолдануға ынталандырады.

CLIL мұғалім міндетіне, білім алушылардың жеке және шығармашылық іс-әрекеттеріне басымдық, материалды берудің түрлі формаларын пайдалана отырып сабақты барынша қызықты ұйымдастыру кіреді. Осы ретте, CLIL мұғалімдерінің ерекше кәсіби құзыреттіліктері туралы айтуға болады:

- көстілділіктің психологиялық аспектілерін білу;
- жүргізетін пән саласындағы тілдік дағдыларды;
- пәнді және шет тілін оқыту бойынша көптеген әдістемелерді білу;
- пәнді шет тілінде оқыту қабілеттілігі;
- тұрақты кәсіби қайта даярлауға және біліктілігін арттыруға дайындық.

Білім алушылардың жетістіктерін бағалауға қатысты, пәнді және тілді кіріктіріп оқыту шеңберінде білім алушылардың пәндік және тілдік құзыреттіліктерін кешенді бағалауға бағытталған дескрипторларды әзірлеу қажеттілігі туындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда. – No 33 (25278). – 2007. – 1 марта.
2. Дорожная карта развития трехязычного образования на 2015-2020 годы. Утвержден совместным приказом и.о. Министра образования и науки Республики Казахстан от 5 ноября 2015 года No 622, Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 9 ноября 2015 года No 344 и Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 13 ноября 2015 года No 1066.
3. Marsh, D. Content and Language Integrated Learning: The European Dimension – Actions, Trends and Foresight Potential / D. Marsh. – OUP, 2002. – 204 p.
4. Wolff, D. Bilingualer Sachfachunterricht in Europa [Electronic resource] : Versuch eines systematischen Uberblicks (Content and Language Integrated Learning in Europe. An attempt at a systematic overview) / D. Wolff. – Mode of access: [http://anglistik.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/dep_anglist /ARAL_2011_CLIL_article.pdf](http://anglistik.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/dep_anglist/ARAL_2011_CLIL_article.pdf)
5. Хамитова Г.А. «Полиязычное образование: современное состояние и перспективы развития»/Курс лекций для студентов III-IV курсов специальности 5B011900 «Иностранный язык: два иностранных языка», 5B01190 «Иностранная филология», 6M021000 «Иностранная филология». – Режим доступа: http://repository.ineu.edu.kz/library/pdf/ХамитоваГАПолиязычное_образованиеУчпособие.pdf
6. Л.Т. Нұрақаева, З.К. Шегенова Назарбаев Зияткерлік мектептерінде пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісін қолдану: Астана, 2013ж.
7. Лалетина, Т. А. Интегрированный подход и использование предметно- языковой интеграции при обучении иностранному языку [Электронный ресурс] / Т. А. Лалетина. – Режим доступа: <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/8574>.

ЛИНГВИСТИКАДАҒЫ «ЭМОЦИЯ» ЖӘНЕ «ЭМОЦИОНАЛДЫ ЖАҒДАЙ» ҰҒЫМДАРЫ МӘСЕЛЕСІ

М.К. Ідіріс, Г.К. Кенжетәева

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ 2-курс магистранты
Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ключевые слова: эмоция, эмоциональное состояние, радость, гнев, настроение.

Объективті және субъективті шындықты білу процесінде адам қандай да бір жолмен құбылыстарға, оқиғаларға, қоршаған ортаға қатысы болатыны белгілі. Махаббат, қуаныш, бақыт, тосынсый, қорқыныш – бұл адамның шындыққа субъективті қатынасының әртүрлі формалары: эмоциялар. Эмоциялар әрқашан адаммен бірге жүреді, адамның ойлары мен қызметіне үнемі әсер етеді.

Бірақ, соған қарамастан, эмоцияларды белгілеу процестері өте күрделі. Сонымен, «эмоция» ұғымына көптеген түсіндірмелер берілген. Мысалы, Выготскийдың айтуы бойынша, эмоция шындықты бейнелеудің ерекше формасы ретінде қарастырылады, ол шындықтың өзін емес, адамның оған

қатынасын білдіреді [1, 30-31], ал В. И. Шаховскийдің айтуынша, эмоциялар – бұл жан-дүние күйін, толқуды, сезімді білдіретін әлемді бейнелеудің бір түрі болып табылады [2, 181].

Сондай-ақ эмоциялар (лат. *emoveo* – таңқаларлық, толқу) психикалық құбылыстардың ерекше класына жатады, олар осы құбылыстардың, заттар мен жағдайлардың өмірлік мәні, олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тікелей, тәуелді тәжірибе түрінде көрінеді [3, www]. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігіндегі анықтама бойынша, эмоция – адамдардың қоршаған ортамен қарым-қатынасында пайда болатын ішкі жан-дүниесіндегі күйініш пен сүйініш сезімі [4, 958].

Кеңес психологы Рубинштейн С.Л. пікірінше, адамның эмоциясы – бұл оның әлемге деген көзқарасы, ол бастан кешіретін және жасайтын нәрсеге тікелей қарым-қатынасы болып табылады [4, 436].

«Эмоция» ұғымының жоғарыда келтірілген анықтамаларына сүйене отырып, және де едәуір санына қарамастан, осы тұжырымдаманың жалпы заңдылықтары мен белгілері пайда болатындығын атап өткен жөн, атап айтқанда: адам әлемді оның айналасында не болып жатқанын пассивті бақылаушы болмай-ақ біледі. немесе белгілі бір әрекеттерді инертті түрде жасайтын белсенді емес машина. Адам әрекет еткен кезде, ол, сөзсіз, әлемде өзгерістер жасайды, басқаларға әсер етеді, өз кезегінде олардың әсерін сезінеді. Адам өзімен не болып жатқанын сезінеді және бұл тәжірибе эмоциялар әлемін құрайды.

А.Н. Леонтьев эмоциялардың келесі белгілерін анықтайды:

1) эмоциялар айқын ситуациялық сипатқа ие, яғни, дамып келе жатқан немесе мүмкін жағдайларға, олардың іс-әрекеттері мен олардағы көріністеріне жеке бағалауды білдіреді;

2) эмоциялар айқын көрінетін идеаторлық сипатқа ие; бұл дегеніміз, олар әлі болмаған жағдайлар мен оқиғаларды болжай алады және олар қалыптасқан немесе елестетілген жағдайлар туралы идеяларға байланысты пайда болады;

3) эмоциялар әдетте полярлықпен ерекшеленеді, яғни жағымды немесе теріс белгіге ие: ләззат-наразылық, көңілді – мұңды, қуаныш – қайғы және т. б.

Американдық психолог К. Изард эмоциялардың келесі негізгі түрлерін ажыратады:

1) *қызығушылық* – бұл білім мен дағдыларды дамытуға, білім алуға, оқуды ынталандыруға ықпал ететін жағымды эмоция. Мысалы: *When Veronica Sive first became interested in photography through a friend's guidance, she became aware of the basic elements of the new medium (Hemel);*

2) *қуаныш* – бұл нақты қажеттілікті толық қанағаттандыру мүмкіндігімен байланысты жағымды эмоция. Мысалы:

I'm glad I saw it before I saw New York (Lipman);

3) *таңқалу* – кенеттен пайда болған жағдайларға белгілі бір оң немесе теріс белгісі жоқ эмоционалды реакция. Мысалы: *People who meet her in the course of a briefing or a visit are constantly surprised by her knowledge, the intelligence of her questions, and her retention of what she has read – often on quite scientific subjects (Junor);*

4) *азан иезу* – өмірдің маңызды қажеттіліктерін қанағаттандырудың мүмкін еместігі туралы алынған ақпаратпен байланысты жағымсыз эмоция [4, 27]. Мысалы: *She was suffering from a stiff neck which gave her pain whenever she turned her head (Brennan).*

Эмоциялар мен эмоционалды күйлер бір-бірімен тығыз байланысты: бір жағынан эмоциялар эмоционалды жағдайларды өзгертеді, ал екінші жағынан эмоционалды жағдайлар эмоционалды реакцияларға әсер ете алады. Эмоционалды жағдайға келетін болсақ, ол ұзағырақ сипатталатын эмоциялар түрі ретінде анықталады; эмоционалды күйлер эмоциялардан ұзағырақ, ал қалыпты жағдайда аз интенсивтілікпен ерекшеленеді, өйткені эмоциялар физиологиялық реакцияларға байланысты айтарлықтай энергия шығындарын білдіреді. Сондай-ақ, кейбір жағдайларда эмоционалды жағдай мақсатсыздықпен сипатталуы мүмкін, бұл себеп және оларды тудырған себеп тақырыптан жасырылуы мүмкін.

Эмоционалды күйлер ашушандық, мазасыздық, ақ көңілділік, жалпы айтқанда көңіл-күйдің әртүрлі түстері түрінде көрінуі мүмкін, яғни депрессиялық күйлерден эйфорияға дейін.

Алайда, көбінесе олар аралас күйлерді білдіреді. Эмоционалды күйлер де эмоциялар болғандықтан, олар сонымен бірге субъектінің жағдайды қанағаттандырудың объективті және субъективті мүмкіндіктеріне қатынасын көрсетеді [5, 688].

Жалпы адам бастан кешіретін негізгі эмоционалды жағдайлар келесідей түрлерге бөлінеді:

1) көңіл-күй, 2) әсер ету (аффект), 3) стресс, 4) күйзеліс (фрустрация), 5) құмарлық.

Көңіл-күй – адамның эмоционалды өмірінің бір түрі. Орыс ғалымдары Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко айтуынша, көңіл-күй-бұл тұрақты, ұзақ мерзімді, белгілі бір мақсатта құрылмаған, қандай да бір уақыт аралығында адамның басынан өткізіп отырған жағдайын сипаттайтын эмоционалды күйі. Көңіл-күй адам өмірінің бір кезеңінде орын алатын барлық психикалық процестерге әртүрлі дәрежеде

әсер етеді. Көңіл-күйдің әрқашан белгілі бір объектіге (қазіргі, болашақ, өткен) бағытталған сезімдерден айырмашылығы – көбінесе белгілі бір себеппен туындаған, адамда кез-келген кейіпкердің әсер етуі нәтижесінде эмоционалды реакциясының ерекшеліктерінің көрінуінде [6]. Мысалы: *My good sister, how happy should I be if I might be admitted to a conversation with you at your grate (Richardson)*.

Аффект (лат. affectus – «жан толқуы», «құмарлық») – күшті және салыстырмалы түрде қысқа мерзімді эмоционалды күй, субъект үшін маңызды өмірлік жағдайлардың күрт өзгеруімен байланысты. Аффект күрт, кенеттен жарқыл, импульс түрінде пайда болады [7, 370]. Мысалы, *Terrified at the sight of so dangerous a weapon in the possession of an animal so ferocious, and so well able to use it, the man, for some moment, was at a loss what to do (Poe)*.

Стресс (ағылш. stress – «қысым», «қарбаластық») – күнделікті өмірде, сондай-ақ ерекше жағдайларда, мысалы, ғарыштық ұшу кезінде, емтиханға дайындық кезінде немесе спорттық жарыстар басталар алдында неғұрлым күрделі, қиын жағдайларда қызмет барысында адамда пайда болатын психикалық тұрғыдан қобалжу жағдайы [8, 680]. Мысалы: *I have already described the unnatural curiosity which had taken the place of my original terrors. It appeared to grow upon me as I drew nearer and nearer to my dreadful doom (Poe)*; Фрустрация (лат. frustratio – «алдау», «бекер күту») – қажеттілікті, тілекті қанағаттандыруда сәтсіздіктен туындаған психикалық жай-күй. Фрустрация әр түрлі жағымсыз күйлермен, яғни көңілсіздік, тітіркену, алаңдаушылық, үмітсіздік және т.б. сезімдермен сипатталады. Фрустрация қақтығыс жағдайларында, мысалы, қажеттілікті қанағаттандыру кезінде шешілмейтін немесе қиын шешілетін кедергілерге тап болған кезде пайда болады. Фрустрацияның жоғары деңгейі қызметтің бұзылуына және оның тиімділігінің төмендеуіне әкеледі. Фрустрацияның пайда болуы тек объективті жағдайға ғана емес, сонымен қатар жеке бас ерекшеліктеріне де байланысты [6].

Мысалы, *Aunt Nussy had been one of those children who, in the days of large families, had been given away to elderly childless relatives to be brought up as a kind of maid-of-all-work and as an insurance against old age; and what had upset her most when the parting came was having to leave her youngest sister, Beatrice, on whom she had lavished the mother-love within her – birthright of the children she was destined never to conceive (Beechey)*.

Құмарлық – бұл күрделі, ерекше және тек адамда кездесетін эмоционалды жағдайлардың бір түрі; өзінің қанағаттануы үшін белсенді әрекетке деген ұмтылысты тудыратын тұрақты, жалпылама сезім. Құмарлық-бұл шамадан тыс күшті, барлық басқа эмоциялар мен тілектерді өзіне бағындыратын, адамды белгілі бір әрекеттерге итермелейтін сезім. Бұл эмоциялар адамның санасы мен ойлауымен қиын басқарылады, сонымен қатар оларды көбінесе өздеріне бағындырады, сонымен қатар мінез-құлықты негізсіз және іс жүзінде әлсіз етеді. Мысалы, *He caught her to him more closely, his body urgent, his kiss deepening in passion (Murray)*.

Венгр философы А. Хеллердің тұжырымдауынша, эмоциялар әрдайым когнитивті және ситуациялық болып табылады, сондықтан оларды білдірудің тілдік құралдарын таңдау да ситуациялық сипатпен ерекшеленеді (яғни дискурсивті) [9, 182]. Бұл мәселеге қатысты филология ғылымдарының кандидаты З.Х. Ибадильдина «эмоционалды бояу лексикасы» стилистикалық зерттеулерде орынды, онда сөздің эмоционалды бояуы оның стилистикалық сапасы ретінде қарастырылады деген пікір білдіреді [10, 20].

Қорыта айтқанда, эмоциялар – бұл құбылыстардың, объектілердің және жағдайлардың өмірлік мәні, олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тікелей, тәуелді тәжірибе түрінде көрінетін психикалық құбылыстардың ерекше класы. Эмоционалды күй, өз кезегінде, эмоцияларға қарағанда ұзағырақ және аз қарқындылықпен сипатталатын эмоциялар түрі болып табылады, өйткені эмоциялар физиологиялық реакциялармен бірге жүретін энергияның айтарлықтай шығындарын білдіреді. Сондай-ақ, кейбір жағдайларда эмоционалды жағдай барысында субъектіден белгілі бір дәлел және оны тудырған себеп жасырылуы мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л.С. О двух направлениях в понимании эмоций в зарубежной психологии в начале XX в. // Вопросы психологии. 1968.
2. Шаховский В.И. О лингвистике эмоций // Язык и эмоции. Волгоград, 1995.
3. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
4. Изард К.Э. Психология эмоций. СПб., 1999. – 464 с.
5. Немов Р.С. Психология. М., 2000.
6. Мещеряков Б.Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь.: Прайм-Еврознак, 2003.
7. Алферов А.Д. Общая психология. М., 1995. – 623с.

8. Ребер А. Большой психологический словарь. М., 2000.
9. Heller A. A Theory of Emotions / A. Heller. – Assen, 1979.
10. Ибадильдина З.Х. Эмотивная лексика казахского и русского языков: Дис. канд. филол. наук. – Алматы, 1997. – 223 с.

НЕКОТОРЫЕ ТРУДНОСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА ПУБЛИЧНОЙ РЕЧИ

С.Д. Сейденова, Шань Шиго

и.о. профессора КазНУ имени аль-Фараби
магистрант 2 курса

Ключевые слова: синхронный перевод, публичные выступления, основные трудности синхронного перевода, особенности публичной речи, реконструкция исходного высказывания

С усилением процесса глобализации, развитием международного сотрудничества и делового взаимодействия к переводческой деятельности предъявляются все более высокие требования. Перевод из другого вида информационных услуг превратился в независимую отрасль с уникальной структурой, своими особенностями и проблемами. Перевод публичной речи – самый сложный вид переводческой деятельности. В то же время – один из самых интересных, поскольку публичные выступления привлекают внимание людей, а значит, их перевод должен выполняться максимально эффективно [1, 17].

В настоящее время, несмотря на обширные исследования иностранных языков, важность синхронного перевода многократно возросла. Это явление вызвано тем, что современное общество стремится к максимальной открытости и стремится устранить языковые барьеры. В новом обществе все более популярными становятся такие методы коммуникации, как международные семинары, конференции и симпозиумы. Участникам таких мероприятий, хотя они и понимают иностранные языки, трудно слушать выступления, поскольку текст речи не произносится на их родном языке.

Синхронный перевод – один из самых сложных видов перевода, для которого требуется специальное оборудование. Это связано с лингвистическими характеристиками голосовой активности, включая характеристики восприятия входящих сигналов, функцию хранения на каждом этапе обработки языковой информации, детали голоса, генерируемого на целевом языке, и характеристики руководящих решений для перевода [2, 69]. Так называемый синхронный перевод означает, что переводчик выполняет устный перевод практически одновременно с говорящим. То есть, пока говорящий еще говорит, синхронный переводчик будет одновременно переводить. Обычно переводчик сидит в комнате для перевода сзади, принимает сообщение оратора через наушники и в пределах прямой видимости или видео, а затем переводит в микрофон текст для сидящих в зале.

Синхронный «перевод с листа» осуществляется независимо от того, была ли проведена предварительная подготовка: синхронный переводчик заранее получает речь докладчика, выполняет перевод на основе предоставленных материалов и вносит необходимые исправления в ходе выступления. Также возможно синхронное чтение ранее переведенного текста – переводчики-синхронисты читают подготовленный текст на основе речи говорящего, и, если во время выступления говорящий отклоняется от исходного текста, при необходимости вносят коррективы [3, 27].

Синхронный перевод занимает разное место в системе обучения разных переводческих школ. В некоторых школах этот навык приобретается в процессе обучения последовательному переводу (Гейдельберг, Гермерсхайм и т.д.); в других же синхронный перевод считается самым сложным переводческим навыком, и они осваивают его на завершающем этапе обучения (Сорбонна).

Хотя синхронный перевод является довольно распространенной практикой, он все же имеет определенные трудности. Основная и самая распространенная – перевод фразы на несколько языков одновременно. Проблема в том, что фраза часто неправильно переводится. В зависимости от языка, которым должен пользоваться эксперт, этот тип перевода может занять разное время. Публичные выступления не всегда готовятся заранее и не всегда основываются на письменном тексте. Однако даже с готовыми текстами спикеры зачастую вместо них произносят речи, отклоняясь и импровизируя, и переводчики всегда должны быть к этому готовы. В импровизированных выступлениях структура всегда менее строгая, часто появляются необоснованные повторы, неполные или нелогичные фразы. Конечно, переводчик не несет ответственности за качество исходного текста, но профессиональная этика предписывает в таких случаях по мере возможности исправлять ошибки говорящего.

Основные трудности синхронного перевода в том, что при одновременном аудировании и разговоре работа переводчика требует постоянной концентрации. Возникает ситуация двойного внимания, вызванная необходимостью постоянно сравнивать два языка и переключаться с одного на другой. Однако, выполняя перевод, люди часто игнорируют физическое и умственное истощение переводчика и нанимают только одного переводчика для интерпретации всего процесса. При синхронном переводе переводчик должен переводить мысли и слова говорящего, пока он или она все еще говорит, с задержкой около 30 секунд после того, как говорящий начинает говорить, чтобы обработать то, что говорится. Переводчик находится в пределах звукоизолированной кабины, а участники встречи или конференции слушают переводчиков через наушники.

Синхронный перевод – очень напряженная работа, поэтому часто требуется как минимум два переводчика. Каждый обычно переводит от 20 до 30 минут и делает 10-минутный перерыв между встречами. Важно, чтобы переводчик оставался бдительным, иначе перевод может пострадать. Таким образом, очень важно, чтобы два переводчика по очереди переводили одновременно.

Вторая сложность синхронного перевода связана со скоростью реакции переводчика. Синхронный перевод не является интерактивным, как другие виды устного перевода. Синхронисты вынуждены ежесекундно откликаться на слова и фразы, которые воспринимает ухо. Поэтому медленный человек, даже отлично владеющий иностранными языками, вряд ли станет хорошим синхронистом.

Предпосылкой успеха является наличие у переводчика-синхрониста знаний лексики, которая позволяет осуществлять перевод не посредством анализа и синтеза (т. е. мышления), а с помощью условных реакций- на уровне стимула-реакции. Ведь у переводчика-синхрониста нет ни времени, ни возможности анализировать смысл высказывания, полученного через наушники. Он постоянно работает в диапазоне от двух до семи слов, плюс еще несколько лексических единиц или семантических ориентиров, которые возникают в голове в результате вероятностного прогнозирования. Дальнейшее отставание от говорящего (более семи слов) очень опасно и может привести к окончательному срыву перевода. С другой стороны, переводчики, услышавшие первые два или три слова и сразу начинающие перевод, рискуют совершить серьезные ошибки, потому что динамически генерируемые фразы часто имеют неуклюжий синтаксис и неправильную грамматическую структуру.

Участники мероприятий, на которых организован синхронный перевод, ожидают от перевода точности, ясности, терминологической строгости, полноты, отсутствия пауз и не слишком заметного отставания от речи оратора. Они также ожидают от переводчиков понимания обсуждаемой темы и образцовой устной речи. Процесс взаимопонимания между представителями разных культурных моделей может сильно усложниться из-за ошибок перевода, который основан на необходимости немедленно реагировать на услышанную информацию, не имея возможности учесть детали. Поэтому наиболее сложной лингвистической задачей является «сжатие языка», предназначенное для компенсации задержек в переводе на языки с большей длиной слова и многословной риторикой. Например, слова русского языка на 7-8% длиннее английских, грамматические конструкции более детализированы, кроме того, многие общие понятия, передаваемые в английском языке, одним словом, требуют нескольких слов в русском языке. Это особенно актуально для новых, неурегулированных концепций. Еще более сложной задачей становится перевод доклада (обычно на чисто академической конференции), когда докладчик говорит длинными, сложными и запутанными фразами. Однако переводчик должен сделать их ясными и краткими. В результате для синхронного перевода синтаксис должен быть проще, а средняя длина предложений короче. Умение сокращать и уплотнять живую речь – один из основных навыков в искусстве синхронного перевода, особенно при переводе с русского на английский [4, 254].

Психическое напряжение, связанное с «необратимостью» того, что говорящий сказал в микрофон (вы не можете это остановить и попросить говорящего повторить сказанное) и «необратимостью» перевода (не можете извиниться или исправить) представляет большие трудности.

Таким образом, синхронный перевод – один из самых сложных видов переводческой деятельности, это сложный и постепенный психологический процесс, протекающий в экстремальных условиях, который может привести к трудностям при синхронном переводе. Кажется невозможным полностью избежать использования инструментов другого языка для интерпретации и реконструкции исходного высказывания, однако знание соответствующей стратегии перевода помогает понять механизм отклонения от нормы и, таким образом, помогает избежать ошибок перевода.

Список литературы

1. Андреева Н. В. Психолингвистические модели функционирования памяти при синхронном переводе // Вестник РГУ им. И. Канта. – Серия филологические науки. – 2007. – № 2. – С. 16-21.
2. Дударева Н.А. О некоторых трудностях синхронного перевода // Вестник ИГЭУ. – Серия филологические

науки. – 2009. – № 1. – С. 68-71.

3. Миньяр-Белоручев Р.К. Методика обучения переводу на слух. – М.: Гардарики, 2003. – 545 с.

4. Молодыхенко Е.Н. Особенности перевода речи публичного деятеля с позиции личности переводчика // Вестник Челябинского государственного университета. – Филология. Искусствоведение. – Вып. 57. – 2011. – № 24 (239). – С. 252-255.

УЗУАЛЬНЫЕ И ОККАЗИОНАЛЬНЫЕ ИНОЯЗЫЧНЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В КАЗАХСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Ф. Кадырбекқызы

магистрант 1 курса специальности «Иностранная филология» кафедры иностранной филологии
Евразийского Национального Университета имени Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан

Ключевые слова: заимствования, узуальные слова, окказионализмы, глобализация, языковой контакт.

В наше время происходит огромный сдвиг в будущее с помощью науки и ноу-хау технологий. Процесс глобализации влияет на все научные сферы. В особенности большие изменения можно заметить в таких сферах как политика, экономика, средства массовой информации, туризм, информационные технологии. В связи с этим происходит межъязыковое взаимодействие и заметить это можно при наличии иноязычных заимствованных слов в языке-получателя.

Языковой контакт является одним из важных аспектов развития любого языка. Так как словарный запас языка или человека обогащается за счет иноязычных заимствованных слов. Но в то же время язык может быть и засорен заимствованной лексикой. Поэтому изучение межъязыковых контактов и иностранных заимствований является одной из важных лингвистических проблем.

Тема является актуальной потому, что возрастающая с каждым днем глобализация и международные связи Республики Казахстан со многими странами мира ведут к развитию и взаимодействию казахского языка с другими языками мира. Любое научное открытие или межкультурное событие немедленно отражается на страницах газет и журналов, на экранах телевизоров и интернет-порталов. В связи с этим образуются неологизмы в нашем языке и лексиконе. Они прочно входят в нашу речь, словари или же остаются вечными новообразованными словами, перестают восприниматься носителями языка как заимствованные элементы.

Идея языковых контактов, приводящих к их взаимодействию (смешение, смешение кодов, заимствование, интерференция, диффузия, конвергенция, словообразовательная калька), была задумана и явно интерпретирована еще в начале 19-го века В. Гумбольдтом, Р. Раском, Дж. Гриммом [1, 4]. А впервые термин «языковой контакт» был представлен [2, 3] в пятидесятые года XX века А. Мартине [4, 366] и У Вейнрихом [5, 148].

Теоретическое обоснование проблемы взаимодействия языков (языковые контакты) впервые встречается у И.А. Бодуэна де Куртенэ в 1875 г. [6]. Вслед за ним исследователи в XIX и в начале XX вв. пользовались термином «смешение языков», введенным Г. Шухардтом. То есть был период, когда стоял вопрос о природе самого факта перехода слов из одного языка в другой, поэтому и в трудах других ученых XIX – нач. XX вв., посвященных взаимодействию языков, значительное внимание уделяется поискам специального термина для обозначения данного процесса. В исследованиях этого периода процесс заимствования рассматривался, как перемещение слов или переключение кодов и отдельных элементов слова из одного языка в другой. В этом смысле термин «заимствование» употреблялся в подавляющем большинстве работ [7, 8]. Кроме того, в XX веке был предложен еще один термин для обозначения данного процесса – «взаимное влияние языков» [9, 8].

Если говорить о том, что же такое заимствование, то можно рассмотреть несколько ученых, которые рассматривали этот термин под разным углом.

В «Словаре лингвистических терминов» Ахманова дает следующее определение – «заимствование – это переход элементов одного языка в другой как результат языковых контактов, взаимодействия языков; заимствованием также называются сами элементы (слова, морфемы, синтаксические конструкции и т. п.), перенесенные из одного языка в другой» [10, 571]. Такую же дефиницию мы можем увидеть в энциклопедии «Русский язык» [11, 84].

Также можно рассмотреть мнение Л.П. Крысина – он считает, что заимствование – это процесс перемещения различных элементов из одного языка в другой [12, 12]. Но более раскрытое понятие, по нашему мнению, дал М.А. Брейтер. То есть он считает, что «заимствование является процессом, во время которого происходит постепенное продвижение от разовых, окказиональных использований данного заимствования, по пути его постепенного освоения средствами языковой системы и, в конце концов, включения его как полноправного элемента в систему языка-реципиента с присвоением характеристик, свойственных исконным единицам соответствующих классов» [13, 60].

С древних времен считают, что иноязычные заимствования обогащают наш язык. Казахский поэт Абай Кунанбаев учил казахский народ не замыкаться, не стоять на месте, обогащать своё творчество достижениями русского и других народов. Это важно и для нашего времени. Всякая национальная культура, замкнутая в себе, неизбежно проигрывает, теряет черты общечеловечности [14, 159].

Аналогичное мнения впервые было замечено в 1926 году в газете «Еңбекші Қазақ» в разделе под названием «Тіл туралы» (О языке), автор которого является казахский писатель Жусипбек Аймаутов. Он писал: «Қазақ тіліндегі диалектикалық тіл ерекшеліктеріне мән беріп, тілдік өзгешеліктердің өзіндік себептері болатындығын және ондай кірме сөздердің анна тілімізді байытуға зор үлес қосады», то есть диалектические изменения в языке своеобразно помогает языку расширяться и богатеть. Автор сообщает нам, что ни один язык не является чистым, и что казахский язык взаимодействуя с другими языками, на подсознательном уровне позволяет иноязычным словам проникнуть в наш лексикон. При этом каждый день пользуясь заимствованными словами, нам уже трудно сказать в каких регионах казахский язык является абсолютно чистым языком, так как приспособиваясь к фонетическим и грамматическим законам языка-получателя, в дальнейшем мы, как носители языка, уже перестаём воспринимать слова, которые перешли к нам с другого языка, как «чуждые» элементы.

Наш отечественный профессор Амеди Хасенов даёт следующее понятие заимствованным словам: «Кірме сөздер – тілдің лексикасын байытудың аса өнімді жолы; халықтар мен олардың тілдері қарым-қатынастың айқын корінісі; мемлекет пен мемлекет, халық пен халық арасындағы экономикалық, саяси, мәдени байланыстардың нәтижесі. Осындай қарым-қатынастар арқылы бір тілден екінші тілге көптеген сөз ауысады. Бір тілдің сөздері екінші не үшінші, төртінші бір тілге тікелей де, жанамалап та, сатылап та, екінші бір аралық тіл арқылы да, сондай-ақ, ауызша да, жазбаша нұсқалар арқылы да ауыса береді» [15, 103].

Также один из выдающихся казахстанских лингвистов А. Болганбаев указывает на то, что язык построен не способом самопостроения, а с помощью других языков или с помощью заимствованных слов. По всему миру и у каждой нации есть слова, которые были заимствованы с других языков. Было доказано, что даже у процветающей культурой народа словарный запас не состоит из чистого родного языка, не говоря уже о народе, где культура процветает в разы медленнее. Ученые также утверждают, что даже английский язык состоит из собственных (матричных) слов только на 30% , а остальное является заимствованным [16, 140].

В науке языкознании существует несколько видов заимствований. Из них две основные области малоизучены и требуют тщательного подхода – это *узואльные* и *окказиональные*. Первое опирается на общепринятое употребление какой-либо языковой единицы, второе – это изучение словообразовательных и семантических особенностей речевых новообразований.

В данной статье мы бы хотели остановиться на окказиональных заимствованиях и разобраться что же это такое.

Понятие окказионализм впервые был рассмотрен Н.И. Фельдманом в статье «Окказиональные слова и лексикография» [17, 64]. Описывая окказиональные слова Фельдман относит к ним следующие признаки:

- постоянная новизна;
- словообразовательная производность;
- существование вне языка;
- наличие автора;
- тесная связь с контекстом, в котором возникает окказионализм;
- особая выразительность, существование и функционирование окказионального слова «на своем месте» [17, 67].

Э. Ханпира в своей научной работе даёт дефиницию термину окказионализм: Окказиональное слово – это неизвестное языку слово, образованное по языковой малопродуктивной или непродуктивной модели либо по окказиональной (речевой) модели...» [18, 249].

Окказиональные слова относятся лишь к определённому контексту, они создаются мгновенно для конкретного текста или для речевого акта. «окказиональные явления обычно бывают индивидуальными новшествами, принадлежавшими отдельным лицам, часто писателям. Они реализуют творческую индивидуальность и живут не сериями, но одиночками» [19, 181].

Н.Г. Гольцова именуется первопричину возникновения окказионализмов: «окказиональность употреблений единиц разных лингвистических уровней является одной из возможностей создания экспрессии, или она, как правило, связана с семантическими сдвигами, что приводит к дополнительной экспрессивной насыщенности текста в целом» [20:82]. Б.А.Серебрянников, рассматривая данный вопрос, подмечает: «Язык никогда не создаётся всем коллективом говорящих одновременно. Отдельные изменения в языке производятся отдельными индивидами. Каждое звуковое изменение в языке, каждая отдельная его форма имеют какого-то индивидуального автора» [21, 68].

Таким образом, большинство языковедов показывают на то, собственно, что окказионализм воспринимается в прогрессивной лингвистике как прецедент речи, т.е. невоспроизводимое, неузуальное слово, которое формируется говорящим.

Многие ученые имеют схожесть в суждении, то что окказиональное слово (единица. *occasio* – «случайность») – определяется, как «одноразовая» лексическая часть, которой недостаточно воспроизводимости. О.А. Габинская, помимо данного, полагает, то что никак не следует исключать окказионализмы с условия временной протяжённости: многозначительное формирование окказионализмов состоит в этом, что одни из них сохранились необщепотребительными, но остальные вступили в литературный язык [22, 10].

Более углубленно изучил окказионализмы А.Г. Лыков. Он, напротив, считает, собственно, что окказиональные слова не имеют все шансы быть наречены «свежими» или новыми, так как они не «растягиваются по глубине диахронного среза» [8, с. 10]. Отрицая критерий неизменной новизны слова, он подключает в определение окказионализма признак необычности единицы: «Думается, что постоянная новизна слова, пусть даже и окказионального, логически немыслима и лингвистически несостоятельна, его новизна временная. Не новизна, а необычность, диковинность (выделено нами – Е.Е.) – вот что является главным и постоянным признаком окказионализма» [23, 74].

В нынешней лингвистике имеется 2 мнения в представлении сути окказиональных слов: первое – наиболее узкое, вторая – обширная. Узкое мнение показано в трудах Г.О.Винокура, Е.А.Земской, Р.Ю.Намитокковой, А.И. Смирницкого и др. Они подразумевают под окказионализмами только лишь индивидуально-авторские слова.

Обширное представление окказионализмов показано в трудах В.Лопатина, И.С. Улуханова, Эр. Ханпирова и др. Авторы, имеющие такое мнение, включают в структуру окказионализмов всеодно-разовые слова и фразы, созданные для конкретного контекста, вне зависимости оттого образованы они согласно правилам определенного языка, либо с какой-нибудь патологией правил. В этом случае окказионализмам принадлежат также потенциальные слова.

Потенциальные слова, согласно данной доктрине – это слова, которые формируются согласно результативным модификациям словообразования в языке без патологий его правил, они «потенциально» имеются в языке, и необходим только внешний мотив или стимул, определенный вербальной обстановкой, для того чтобы они были употреблены.

Мы думаем, что объединение двух групп слов (окказионализмов и потенциальных) в один ряд (окказиональных слов) является оправданным, так как эти и прочие считаются словами, которые отсутствуют в языковом устье, образующиеся в период вербальной коммуникации, в то время как все другие воссоздаются в период коммуникации. Уже после создания окказионализм способен остаться принадлежностью персонального языка, прикрепленного к языку, но способен потерять подобную индивидуальность и переключиться, ставузуальным.

Окказионализмы, «закрепляясь» за определенным контекстом, значением, как правило, не входят в язык и не претендуют на общеупотребительность. Однако существуют примеры окказионализмов, которым удалось войти в язык: *обломовщина* И.А. Гончарова, *карамазовщина* Ф.М. Достоевского [24, 19].

Подобные примеры существуют и в наше время. Например, в речи интернет-пользователей прочно закрепились такие окказионализмы, как *фолловить* (подписываться в социальных сетях, следить за новостной лентой; от англ. follow – «следовать, следовать»), *твитнуть* (добавить пост, сообщение в рамках социальной сети Twitter), *агриться* (ругаться с кем-то; от англ. argue «ругаться, спорить»), *мутнуть* (поставить функцию уведомления на беззвучный режим; от англ. mute «немой, безгласный; отключать») и другие.

Наша практическая работа основана на казахстанском и русском телевидении, а именно новости, развлекательные программы или же ТВ шоу, где рассказывают последние новости шоу-биза.

В данной статье мы бы хотели обратить внимание на телевизионные программы в Казахстане. В связи с ситуацией коронавируса в нашем лексиконе появились новые слова, которые имеют не для всех понятный смысл. Слова определенно являются иноязычными заимствованиями. Например, такие каналы, как Tengri News или Тілкеспекжөк в основном освещают новости касательно вируса на казахском языке. Наблюдая за ними, мы выявили несколько окказиональных слов в казахском языке. Их можно заметить в таких выпусках, как «TengriNews: Қазақстанда локдаун желтоқсанда енгізілуі мүмкін – Цой үш сценарийді атады» и «Тіл кеспек жок: Локдаун болмайтын болды ма? Біздің биліктің жаңа қулығытуралы». Например, как *локдаун* (ситуация, в которой людям запрещается свободно входить и выходить из здания или определенной зоны), *эпидемия* (широкое распространение болезни, которая является заразной), *маска режимі* (масочный режим), *пандемия* (почти то же самое, что и *эпидемия*, но в мировых масштабах). Слова «*пандемия* и *эпидемия*» не являются окказионализмами для русского языка, так как они уже существуют в списке медицинских словарей.

Также в пример можно привести слова, которые набирают популярность с 2019 года по сей день. Например, «фудпорн» (изыщное, вызывающий голод фотографиреды); «бумер» (представитель поколениебейби-бума, английские списки источников по большей части предполагают происхождение, родившееся в 1946-1964 гг.

Помимо интернета ресурсов, иногда люди используют окказиональные заимствования в повседневной жизни. Например, *бай-перебай* (очень богатый человек; с каз. бай «богатый/-ая»), *конакинг* (постоянное присутствие гостей у кого-либо; с каз. конак «гости») и другие.

Таким образом, можно заметить, что запас заимствованных слов в казахском и русском языках очень велик. В этом заметную роль сыграли наука, технологии, Интернет, искусство – сферы, которые также на высоком уровне развиваются и в других странах. Международные отношения позволяют заимствованным словам как входить в нашу лексику и принимать характер общепринятых слов, так и выходить не оставаясь надолго. Такие слова мы относим к видам окказиональным и узуальным.

Резюмируя, можно выделить, то, что «окказиональное слово» в языковедческой литературе применяется с целью обозначения абсолютно всех речевых инноваций; речевых новообразований, сформированных с отступлениями от нынешней деривационной конструкции языка; системных новообразований, представляющих реализацией результативной словообразовательной модификации в вербальной коммуникации. Вдобавок можно отметить, то что всем новообразованиям впервостепенную очередь, свойственно то, на что акцентирует внимание А.Г.Лыков, – «необычность и диковинность».

Использованная литература

- 1.Аристова В.М. Английские слова в русском языке. Учебное пособие. Калининград, 1985, с. 4.
- 2.Хауген Э. Языковой контакт. – В кн.: Новое в лингвистике. – М.:Прогресс, 1972, Вып. 6, с. 61 – 80.
- 3.Гавраняк Б. К проблематике смещения языков. – В кн.: Новое в лингвистике. – М.:Прогресс, 1972, Вып. 6, с. 94 – 111.
- 4.Мартине А. Основы общей лингвистики. – В кн.: Новое в лингвистике. – М.:Прогресс, 1963, Вып. 3, с 366 – 506.
- 5.Weinreich U. Languages in Contact. Findings and Problems. – New York, 1953. – 148 p.
- 6.Бодуэн де Куртэнэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию. Т. 1, 2. М., 1963.
- 7.Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке. М., 1968.
- 8.Геранина И.Н. О термине «Заимствование». Известия ПГПУ. Сектор молодых ученых, Пенза, 2008, с. 102
- 9.Щерба Л. В. О понятии смещения языков. В кн.: Избранные работы по языкознанию и фонетике. Т. 1. Л., 1958.
10. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: УРСС, 2004. с.571
- 11.Караулов Ю.Н. Русский язык. Энциклопедия. – М.: Дрофа, Москва, 1997, с. 84
- 12.Крысин Л.П. О причинах лексического заимствования // Русский язык в школе. № 3. 1965, с. 1-15.
- 13.Брейтер М.А. Процесс языкового заимствования как способ реализации коммуникативных потребностей в рамках межкультурного взаимодействия // Красных В.В., Изотов А.И. (ред.) Лингвокогнитивные проблемы коммуникации. М.: Филология, 1997. с. 49-65.
- 14.Казыгулова А. Т. Билингвистический текст: конгломерат лексических единиц // Актуальные вопросы филологических наук: материалы Междунар. науч. конф. (г. Чита, ноябрь 2011 г.). – Чита: Издательство Молодой ученый, 2011, с. 159-162.
- 15.ХасеновЭ. «Тіл білімі. Оқу құралы», 1996, 103 бет.
- 16.Болғанбаев Э., Қалиұлы Ф. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы, фразеологиясы, 1997, 140 бет.
- 17.Фельдман Н.И. Окказиональные слова и лексикография // Вопросы языкознания № 4. – 1957, с. 64 -73.
- 18.Ханпира Э. Окказиональные элементы в современной речи // Стилистические исследования.: Сб. статей / Моск. гос. ун-т. – М., 1972. – С. 245—318.
- 19.Земская, Е.А. Словообразование как деятельность [Текст]. – Изд. 2-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2005. – 181 с.
- 20.Гольцова, Н.Г. Окказиональность слова и окказиональность фразеологизма [Текст] // Русский язык в школе. – 1993. – № 3. – С. 81-86.
- 21.Серебрянников, Б.А. Отражение развития человеческого общения в структуре языка [Текст] // Вопросы языкознания. – 1970. – № 2. – С. 29-49.

22. Габинская, О.А. Типология причин словотворчества [Текст]. – Воронеж, 1981. – 153 с.
23. Лыков, А.Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) [Текст]. – М.: Высшая школа, 1976. – 120 с.
24. Захарова О.С. К проблеме соотношения понятий «окказионализм» и «потенциальное слово». Москва, Россия, 2013, с. 19

TRANSLATORS' FALSE FRIENDS IN ENGLISH BASED ON PUBLISTIC NEWS

M.Zh. Kalibayeva, A.Zh. Zhaparova

1st year Master's student

Specialty «Translation Study», KazNU named after al-Farabi
Scientific adviser: PhD doctor of KazNU named after al-Farabi
Almaty, Kazakhstan

Keywords: «translator's false friends» translator, discrepancies, translation theory

False friends of the translator (tracing French faux amis), or interlingual homonyms (interlingual paronyms) are a pair of words in two languages, similar in spelling and / or pronunciation, often with a common origin, but different in meaning. For example, Polish. miasto is a city, not a place; czas – time, not hour, eng. angina – stenocardia, not sore throat, genial – kind, not brilliant, magazine – a magazine, not a store; English and isp. mosquito is a mosquito, not a gnat.

False friends of the translator can lead to misunderstanding and translation of the text. Some of them were formed due to the fact that after borrowing the meaning of the word in one of the languages changed, in other cases there was no borrowing at all, and the words come from a common root in some ancient language, but have different meanings; sometimes the consonance is purely accidental. The term «false friends» was presented by M. Kössler and J. Derocchigny in the book «Les faux amis ou Les pieges du vocabulaire anglais in 1928».

A special case of the translator's false friends are pseudo-internationalisms – interlanguage homonyms associated (in their graphical and / or phonetic form) with words of international vocabulary and causing all sorts of difficulties in translation: complete or utterance, violation of lexical compatibility or stylistic coordination of words in a statement.

In contrast to the translator's false friends, there are also words that in these two languages have the same meaning and similar sound. Such «friends of the translator» are called lexical cognates.

The main field of functioning of «translator's false friends» is scientific and informative texts, in particular, news texts. There are objective reasons for this phenomenon: the leading role of the United States in the field of Mass Media technology and the presence of the Internet, which is a special type of language contact. This is a special category of words that presents particular difficulties even for experienced translators. Their danger lies in the fact that they seem very simple and therefore do not require working with a dictionary. A distinctive feature of these words is that they are relatively rare in the texts of English Mass Media, but their incorrect translation distorts the meaning of the sentence. [1, p. 22].

«Translator's false friends» are semantically heterogeneous categories of words, including international vocabulary/interlanguage relative synonyms of a similar type/, pseudo-international words/interlanguage homonyms/, and interlanguage paronyms [2, p. 8].

The reason for the appearance of this category of words is the borrowing of words by different languages from a common source – a third language, as a rule, Latin and Greek. However, recently there has been an intensive Anglo-American borrowing in the field of computer technology. It should be borne in mind that borrowing from another language is one of the ways to create and update terminology.

We can take a look at each of these categories.

The main source of «Translator's false friends» is internationalism. International vocabulary of scientific and technical texts consists of terminological and non-terminological lexical units. In English-language scientific and technical translations of computer texts, errors are constantly encountered in the transmission of both international terms and international general scientific words, and errors in the transmission of the latter significantly prevail.

Scientific articles on news topics are distinguished by concentrated terminological news content: headings, editorials, reports, messages. It has been established that the largest number of internationalisms covers the topic of news networks [4, 182].

Incorrect transmission of international terms is one of the typical mistakes when translating English scientific and technical texts on news topics. For example, data mining is information mining, but international terms can be both false and true friends of the translator – lexical cognates, for example: electoral fraud- фальсификация выборов, incumbent- действующий, campaign – агитировать, chamber-палата [10].

Types of «translator's false friends»

1. Words with completely opposite meaning in Russian

court – суд

postponed – отложенный

mainland – материк [12]

2. Words with partially coinciding meaning of these words in Russian

Gatekeeper – посредник

Public entertainment-массовые зрелищные мероприятия

Respite – передышка [11]

3. Words that have a difference in their grammatical forms-

Photograph – фотография

Massive – массивный

Image- имидж

4. Words with different emotional colouring

Routine = timetable (in English, but in Russian «routine» means something boring).

Swear = бранное (in Russian it has more emotional colouring).

The following performs how one word is differentiated in meaning and how to translate stylistically within the frame of one sentence. Accompany -1) сопровождать (кого-либо), провожать (кого-либо). They were accompanied by Mister Carry. – Мистер Кэрри проводил их. 2) The singers were accompanied at the piano by Mister Carry.- Мистер Кэрри аккомпанировал певцов на рояле.

As far as their typology goes «false friends of a translator» can be divided into the following groups:

- Words which are formally (graphically or by sound) similar and semantically different. For example, accurate – «аккуратный», decade – «декада», formal – «формальный».

- Words which in the plural have another meaning. For example, difference (различие) – differences (разногласия), development (развитие) – developments (события, обстоятельства), security (безопасность) – securities (ценные бумаги).

- Words which, in English and Russian, do not coincide in number. For example, policies – «политика», weapons – «оружие», elections – «выборы».

Another component of the international vocabulary – international general scientific words, which are often found in scientific and technical discourses (intelligent, critical, concern, period, originally), also cause big problems in translation. The danger of these words is that they coincide with Russian parallels and are easily identified in translation [2, p. 15]. For example, intelligent – умный, а не интеллигентный, critical – важный (а не критический), concern – проблема, а не концерн, originally- а неоригинально. Consider the phrase: *Intelligent agents perform repetitive tasks*. Right translation: *Умные исполнительные программы выполняют повторяющиеся задачи*.

It is necessary to distinguish between internationalism and simple borrowing [3, p. 32-33]. According to modern researchers, internationalism as a linguistic phenomenon is determined by the following main features: the presence of a word in several languages, common origin, approximately the same sound with some differences caused by phonetic assimilation in different languages, the same meaning in all languages, mostly terminological in nature [4, p. 181]. Borrowing is defined as an element of a foreign language transferred from one language to another [9, p. 158].

The next category of words that pose a particular danger in translation is pseudo-internationalism. These are interlingual homonyms of a number of languages, leading to a complete violation of the meaning during translation [1, p.373]. For example, actual is фактический (а не актуальный), accurate- точный (а не аккуратный), silicon- кремний (а не силикон), etc.

The third category of words that presents problems in translation is **paronyms**. Paronyms are words with different spellings and close, but not the same sound and always with different meanings. For example, accept – принимать, except – исключать. Paronymy is the result of the objective and natural development of language. The similarity between such words can be accidental, as in the above verbs – they came to English from Latin, but came from different verbs or had a common source. For example: successful – успешный, successive – последовательный [1, p. 380].

In conclusion, we can say that at present a large number of terms are proposed for naming interlanguage correspondences that coincide in terms of expression, and differ to varying degrees in terms of content, which indicates the complexity of this phenomenon. Examples of the proposed terminology: false analogs, interlanguage homonyms, interlanguage (analogisms), false equivalents, pseudo-internationalisms/ pseudo-international words, quasi-equivalents /quasi-international words, asymmetric dialectemes, false lexical parallels [5, p. 86].

As for the translation of lexical categories: internationalisms, pseudo-internationalisms and interlingual paronyms in news texts, they require special attention from the translator. In order to avoid incorrect translation of words and phrases from this category, it is necessary to carefully analyze the context, use dictionaries, encyclopedias and other reference books, and also be careful. It is known that the most common mistakes in translating paronyms (mixing the graphic appearance of words) are caused by the translator's carelessness [8, p.302].

References

1. Akulenko V.V., Komissarchik S.Yu., Pogorelova R.V. The English-Russian and Russian-English dictionary of «false friends of the translator». – М.: Soviet encyclopedia, 1969. – 384 p.
2. Borisova L.I. False friends of the translator: General scientific vocabulary; English: a textbook on scientific and technical translation. – М.: NVI-Thesaurus, 2002. – p. 211.
3. Volodina M.N. National and international in the process of terminological nomination.-М.: Publishing house of Moscow State University, 1993. – p. 112.
4. Karmyzova O.A. Computer vocabulary: structure and development: dissertation of the candidate of philological sciences.- Voronezh, 2003.- p. 217.
5. Lobkovskaya L. P. On the concept of interlingual homonymy (to the problem of the term «false friends of a translator») / L.P. Lobkovskaya // Bulletin of the Chelyabinsk State University. 2012. – No. 20 (274). Philology. Art criticism. – Issue. 67. – P.79-87
6. Maslovsky E.K. The English-Russian Dictionary of Computing Systems and Information Technologies.- М.: Russo, 2006.- p. 846.
7. Multitran [Electronic resource]: English-Russian and Russian-English dictionary. – URL: <http://www.multitran.ru> (date of access: 14.04.2017).
8. Pumpyansky A.L. Reading and translation of English scientific and technical literature (vocabulary, grammar, phonetics, exercises): textbook. edition. –Мн.: LLC «Potpurri», 1997.- p. 606.
9. Linguistics. Big Encyclopedic Dictionary / Ed. V.N. Yartseva. 2nd ed. – М.: Great Soviet Encyclopedia, 1998. – 685 p.
10. <https://www.bbc.com/news/election-us-2020-54926084>
11. <https://www.bbc.com/news/av/world-asia-india-54887231>
12. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-54913367>

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА АНИМАЦИОННЫХ ФИЛЬМОВ

А.Г. Калиева, А.Ж. Жапарова

студентка 1 курса магистратуры
специальности «Переводческое дело» КазНУ им. аль-Фараби
Научный руководитель: PhD доктор КазНУ им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: аудиовизуальный перевод, анимационный фильм, субтитрование, дублирование, теория скопоса.

Порой по роду деятельности переводчикам приходится сталкиваться с анимационными фильмами. Стоит отметить, что это довольно сложная задача, которую необходимо доверять опытным и ответственным переводчикам. Бытует мнение, что анимационные фильмы – это не серьезно. И для того, чтобы перевести их с английского или французского, китайского или немецкого языков на русский или казахский язык далеко не всегда требуется профессиональный переводчик. Тем не менее, это очевидное заблуждение! Перевод анимационных фильмов требует не меньшей виртуозности, чем перевод сложных технических текстов или художественных романов.

Целью данной статьи является определение трудности перевода анимационных фильмов для того, чтобы далее найти возможные пути достижения адекватности при переводе данного типа текста. Материалом данного исследования послужил анимационный сериал «Аватар: Легенда об Аанге».

Премьера «Аватар: Легенда об Аанге» состоялась на канале Nickelodeon в феврале 2005 года. Проект, созданный Майклом Данте Димартино и Брайаном Кониецко, которые наряду с Аароном

Эхазом выступали также в качестве исполнительных продюсеров, продлился три сезона и завершился в июле 2008-го, но за это время успел собрать огромную армию поклонников, которая поддерживает сериал и по сей день.

«Аватар: Легенда об Аанге» имел успех у зрителей и получил положительные отклики критиков. Самая рейтинговая трансляция эпизода собрала перед экраном среднюю аудиторию в 5,6 миллионов телезрителей. «Аватар: Легенда об Аанге» был номинантом и победителем премий «Энни», Genesis Awards, «Эмми», «Пибоди» и других.

Актуальность данной статьи обусловлена растущей визуализацией культуры и интенсивным развитием производства анимационных фильмов, а так же недостаточная изученность анимационного фильма как вида кинотекста, и необходимость подготовки квалифицированных переводчиков для данной сферы киноперевода.

Столкнувшись со спецификой данного рода деятельности надо определиться с тем, что входит в понятие анимационный фильм. Ранее, до появления компьютерной анимации, термин мультипликация (лат. *multiplicatio* – умножение изображений) был более употребляемым, так как это название соответствовало двум наиболее распространённым в тот период методам получения изображения – нарисованному и объёмному.

В киноэнциклопедическом словаре «мультипликационное кино определяется как вид киноискусства, произведения которого создаются путём съёмки последовательных фаз движения рисованных (графическая мультипликация) или объёмных (объёмная мультипликация) объектов. Графическая мультипликация, являясь особой художественно условной формой отображения действительности, обладает также и собственными выразительными средствами для изображения фантастических событий и действий. Объёмная мультипликация, уступая графической в показе действия, отличается большей остротой изобразительных характеристик персонажей» [1 с. 281].

«Сущность анимации как вида искусства состоит в том, что она располагает широчайшим диапазоном выразительных приёмов и средств для экранизации любого художественного материала. Практически каждая художественная идея, даже самая сложная, может быть выражена с максимальной яркостью.

При переводе анимационного фильма главным термином выступает аудиовизуальный перевод. Аудиовизуальный перевод (далее АВП), согласно К.Е. Кострову, представляет собой перевод многомодальных и мультимедийных текстов на другой язык и их перенос в другую культуру» [2 с. 143].

«Самыми распространёнными видами АВП считаются субтитрирование, дублирование (*lip-sync*) и перевод для закадрового озвучивания (*voice-over*)» [3]. В рамках перевода анимационных фильмов предпочтительнее дублирование, но использование закадрового озвучивания так же имеет место быть.

«Субтитрирование является наиболее хорошо изученным видом АВП. Под субтитрами понимается текстовое сопровождение видеоряда, дублирующее или дополняющее звуковую дорожку» [4]. «При осуществлении перевода для двухмерного субтитрирования переводчик сталкивается с рядом внешних ограничений, так как необходимо уместить перевод в ограниченное количество строк и знаков и привязать смену субтитров к смене планов в кадре» [5].

Широко распространено использование такого вида перевода аудиовизуальных текстов в образовательной сфере. Субтитры используются для облегчения восприятия кинофильма или другого материала на иностранном языке.

«При дублировании (*dubbing*) аудиовизуального произведения осуществляется полная замена иностранной речи на родной язык. На начальном этапе дублирования осуществляется перевод звуковой дорожки, затем происходит подбор актёров и озвучивание. При подборе актёров учитывается оригинальный голос, темперамент героя и голосовой возраст» [6]. «Перевод под полный дубляж (*lip-sync*) синхронизируется с мимикой актёров и артикуляцией, поэтому осуществляя перевод, переводчик вынужден синтезировать текст заново» [5].

Дублирование – самый «профессиональный» из всех видов аудиовизуального перевода, поэтому с ним работают только специалисты данной сферы, что положительно сказывается на качестве перевода и передачи экспрессивности.

«Закадровое озвучивание является более простым и менее дорогостоящим способом перевода. При осуществлении закадрового перевода голос озвучивающего актёра накладывается поверх оригинальной звуковой дорожки» [4]. «Тот факт, что переведённая речь актёров озвучивания слышна поверх оригинальной звуковой дорожки произведения, является основным отличием закадрового перевода от дубляжа» [7]. Данный вид перевода получил наибольшее распространение на территории стран бывшего СССР. Частое отсутствие монтажных листов, а также дороговизна и недоступность дубляжа обусловили популярность закадрового перевода, как наиболее доступного и наиболее

распространённого метода перевода аудиовизуального текста. А.В. Козуляев отмечает, что «при закадровом переводе количество ограничений минимально и считает, что закадровый перевод можно анализировать как одну из разновидностей синхронного перевода.

Аудиовизуальный переводчик работает с 4 параллельными потоками данных:

- 1) визуальный невербальный ряд;
- 2) невербальный аудиоряд (шумомузыкальный);
- 3) вербальный аудиоряд (диалоги героев);
- 4) вербальный видеоряд (надписи на экране, субтитры)» [5].

Важное место в теории АВП занимает также теория скопоса Х. Фермеера. Термин *skopos* (скопос) заимствован из греческого языка и означает «цель». Согласно Х. Фермееру, «под скопосом понимается постановка цели/цель перевода» [8 с. 163]. «Выбор стратегий и конкретных способов перевода зависит от определенного скопоса. При этом достигнуть поставленной цели (функции) перевода важнее, чем совершить перевод каким-либо определенным способом. Текст перевода оказывается адекватным тогда, когда он соответствует иерархически более значимому скопосу» [8 с. 173].

Перейдем непосредственно к описанию ситуации в Аватаре когда из-за перевода менялась сама суть повествования. Так, например можно начать с самого названия, нет никакой «Легенды об Аанге», в оригинале мультсериал называется «The Last Airbender». Интересно, что перевод «Последний маг воздуха» будет неверным, поскольку в названии нет слова маг, волшебник и прочее. Слово *bender* переводят как маг, а *bending*, соответственно, становится магией. Это не совсем верно. Здесь *bender* более правильно следует переводить, как покорять. Тогда, *bending* становится не магией, а покорением определённой стихии. Будь то воздух, вода, земля или огонь. Например: *waterbending* – покорение воды.

В нашем случае авторы дубляжа не смогли придумать ничего лучшего кроме как назвать просто магами всех героев. Хотя никакой магии на самом деле здесь нет. Мы должны понимать, что персонажи мультсериала это никакие не чародеи привычных нам фэнтези миров.

Тот факт, что *bender* – это не маг, становится понятно уже в первой серии сериала, когда Катара и Сокка разговаривают во время рыбалки.

Таблица 1 – Пример 1

Оригинал	Перевод	Дубляж
Sokka: Why is it that every time you play with the magic water, I get soaked? Katara: Ah, <i>It's not magic. It's waterbending</i> , and it's... Sokka: Yeah, yeah, an ancient art unique to our culture, blah blah blah...	Сокка: Как так выходит, что каждый раз, когда ты играешься с магической водичкой, намокаю я? Катара: Это <i>не просто магическая водичка, а покорение воды</i> , и это... Сокка: Древнее искусство уникальное для нашей культуры, бла-бла-бла...	Сокка: Скажи, почему каждый раз, когда ты колдуешь с водой, я всегда оказываюсь мокрым? Катара: Ах, <i>это не простое колдовство, а магия воды</i> , я... Сокка: Да, да, древнее искусство нашего народа и так далее...

В итоге Катара утверждает, что это никакое не волшебство, это магия. В русском языке нет большой разницы между этими двумя словами.

Помимо этого далее в диалоге имеется и другое несовпадение.

Таблица 2 – Пример 2

Оригинал	Перевод	Дубляж
Sokka: Look, I'm just saying if I had weird powers, I'd keep my weirdness to myself. Katara: <i>You're calling me weird?</i> I'm not the one who makes muscles at myself, everytime I see my reflection in the water.	Сокка: Лишь хочу сказать, были бы у меня странные способности, я сдерживал бы свои странности в себе. Катара: <i>И ты называешь меня странной?</i> Это не я люблюсь своими мускулами каждый раз, когда вижу собственное отражение в воде.	Сокка: Если бы я умел колдовать, я бы это никому не показывал. Катара: <i>Ты называешь меня колдуньей?</i> Но ведь это не я напрягаю мускулы, когда вижу свое отражение в воде.

Weird переводится, как «странный», к колдовству это не имеет никакого отношения. Просто сравнив оригинал и перевод в дубляже видно, что ответ Катары в русской версии не имеет никакого смысла.

В этой же серии Аанг объясняет девочке из деревни Южного Племена Воды, что такое покорение воздуха.

Таблица 3 – Пример 3

Оригинал	Перевод	Дубляж
Village girl: Magic trick! Do it again! Aang: Not magic, <i>airbending</i> .	Девочка из деревни: Волшебный трюк! Покажи еще раз! Аанг: Это не волшебство, <i>покорение воздуха</i> .	Девочка из деревни: Это фокус! Покажи еще! Аанг: Это не фокус, <i>магия воздуха</i> .

Видимо, чтобы попадать в таймкод, переводчики решили немного пожертвовать смыслом. И, несомненно, все уже привыкли к «магии», но изначально подразумевалось другое.

Вторая ошибка, которая встречается практически на всём протяжении мультсериала: титул Fire Lord переводят как Лорд Огня. Это не совсем правильная адаптация слова Lord к псевдоазиатскому миру Аватара. Вернее титул переводить как Хозяин/Повелитель Огня.

Так же неправильно было переведено имя воина Киюши. На протяжении всего сериала её имя менялось с Суюки на Зуки и Дзуки. В оригинале имя данного персонажа Suki и видимо переводчики не решались называть её так.

Подобная проблема была и с альтерэго Зуко, которого называли «синей маской», хотя он «Blue spirit». В дальнейших сериях перевод меняется на синий дух и голубой дух.

В анимационных фильмах нередко используют игру слов, что приводит нас к еще одной проблеме. Она связана с упущением данной игры слов в переводе.

Таблица 4 – Пример 4

Оригинал	Перевод	Дубляж
Aang: I'm from... Kangaroo Island. Bumi: Oh, Kangaroo Island, eh? I hear that place is really <i>hoppin</i> !	Аанг: Я прибыл... с острова Кенгуру. Буми: С острова Кенгуру, да? Я слышал, там можно властью <i>напрыгаться</i> !	Аанг: Я прибыл... с острова Кенгуру. Буми: С острова Кенгуру? Я слышал, что это <i>хорошее место</i> !

Hoppin одновременно можно перевести и как «весёлое/хорошее» и как «прыгать». Поэтому Сокка и засмеялся от этой шутки.

Таблица 5 – Пример 5

Оригинал	Перевод	Дубляж
Katara: You can't keep us here! Let us leave! Bumi: <i>Lettuce leaf</i> ?	Катара: Мы уже наелись на вашем пиру. Отпустите нас. Буми: <i>А я вот не наелся!</i>	Катара: Вы не смеете нас задерживать! Отпустите нас! Буми: <i>Отпустить вас?</i>

Буми, услышав Let us leave от Катара, берёт салатный лист и спрашивает: «Lettuce leaf?» (салатный лист?) что созвучно с «Let us leave», поэтому Сокка и говорит, что Царь – сумасшедший. Адаптировать фразу, чтобы показать сумасшествие Буми, тоже не составляет труда.

Мы не можем утверждать, что это ужасный перевод, он на самом деле достаточно неплохой и видно, что команда переводчиков действительно старалась. Да, иногда некоторые смыслы и значения невозможно перевести, сохранив полностью семантику и игру слов с одного языка на другой. К сожалению, у данного произведения имеется немало разного рода несовпадений, которые могут вызывать у зрителей лишь недоумение.

После выхода всего мультсериала шоу начали называть чуть ли не лучшим произведением в истории. Оно начало занимать первые места различных рейтингов. Оно до сих пор находится в топ-6 мультсериалов во всей истории, по версии IMDb. Таким образом «Аватар: Легенда об Аанге» сильно повлияла на систему взглядов на анимационные программы, ведь он стёр все грани между детскими и взрослыми мультсериалами. Это было больше чем успех.

В целом при переводе анимационного сериала «Аватар: Легенда об Аанге» языковая эквивалентность может отойти на задний план.

В ходе исследования были выявлены следующие трудности перевода анимационного фильма:

1) синхронизация отдельных диалогов, у переводчика возникает необходимость синхронизации звука и мимики и необходимость передать исходные высказывания на язык перевода ситуативно адекватным способом;

2) отказ от задействования некоторых языковых средств, так как переводчику необходимо осуществлять компрессию;

3) адекватно воссоздавать культурный фон оригинала. Особого внимания требуют реалии, имена собственные и другие прецедентные феномены, которые могут быть незнакомы получателю перевода.

4) учитывать фактор времени. Именно он нередко оказывается определяющим при выборе, как переводческой стратегии, так и конкретного способа перевода.

Перспективой исследования является дальнейший анализ переводческих трудностей в анимационных фильмах и нахождение наиболее эффективных способов их решения.

Список использованных источников

1 Юткевич С. И. Кино: Энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1986. – 637 с.

2 Костров К. Е. Аудиовизуальный перевод: проблемы качества. – Вестник ВолГУ. – 2015. – С. 142–146.

3 Козуляев А. В. Аудиовизуальный полисемантический перевод как особая форма переводческой деятельности. – СПб.: Союз, 2013. – С. 374–381.

4 Богданов Е. В. К вопросу о специфике аудиовизуального перевода в России и Финляндии [электронный ресурс] http://old.petsu.ru/Faculties/Balfin/EVBogdanov_2011.html (дата обращения: 09.11.2020).

5 Козуляев А. В. Обучение динамически эквивалентному переводу аудиовизуальных произведений: опыт разработки и освоения инновационных методик в рамках школы аудиовизуального перевода. – Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета, 2015. – С. 3–24.

6 Раренко М. Б. Основные понятия англоязычного переводоведения: Терминологический словарь-справочник. – М.: ИНИОН, 2011. – 260 с.

7 Diaz-Cintas, J. Introduction The didactics of audiovisual translation. – John Benjamins Publishing Company, 2008. – 1–18 p.

8 Прунч Э. Пути развития западного переводоведения. – М.: Р. Валент, 2015. – 528 с.

ADDRESS FORMS AS A MEANS OF SPEECH ETIQUETTE (ON THE EXAMPLE OF THE ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES)

G.S. Kuandykova

Master student of al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan

A person studying a foreign language should be aware that the beauty of a language lies in its diversity. Of course, this is primarily a tool that allows us to convey our thoughts to the listener or reader, but the form is no less important than the content. Moreover, native speakers, listening to your speech, will truly appreciate your rich vocabulary. And this, you see, is a significant reason to be proud of the results of your work. This requirement applies not only to advanced Englishmen, but also to those who are just taking up English for beginners and with dumb horror open the dictionary or grammar of the English language for the first time. Useful words and their synonyms should be sought out, written down, memorized and used in speech whenever possible.

Every day we turn to someone with a purpose. At the same time, we use address forms in speech. And how do people in England or Russia address each other? Do they coincide with each other or carry some new information about a foreign culture?

According to the scholars address forms are words or combination of words that names the person to whom the speech is addressed. They are primarily the names of people, the names of persons according to the degree of kinship, position in society, profession, occupation, position, rank, nationality or age, and relationships between people. Communication is hard to imagine without it. It is used primarily to attract the attention of the person to whom the speaker is addressing.

In speech, the address form performs two functions, usually implemented jointly:

- appellative (draft) function;
- expressive (evaluative-characterizing) function

In English, the address form indicates that you take into account such characteristics of the addressee as gender, age, educational level, etc. In English-speaking countries, it is customary to use a safe option, namely, to immediately ask how the addressee prefers to be addressed.

The address forms in Russian is grammatically unrelated to the sentence, is not a member of the sentence, is separated with commas, and can take any place in the sentence. The address at the beginning of a sentence can be distinguished with an exclamation mark.

The English language has developed its own, special speech etiquette. The address forms are used depending on the status and position of the addressee, the degree of familiarity with him, gender and age. So, the official language requires strict adherence to all formulas for greeting and addressing, a neutral style of communication (for example, with strangers, with work colleagues, neighbors, etc.) can be simpler in expressions. And with friends and relatives, the British often admit a familiar style of communication, and in it the forms of addressing the interlocutor will be completely different. Over time, any language is gradually changing: obsolete words go out of use, new modern «words» appear. So now in the English language the address form to «you» is almost not used («thou» transcription [ðəu]), it was replaced by the word to «you» (polite form). To this day, the form 'thou' has been preserved in religious texts for addressing the God, now rarely used, although it is quite common in conversation in the north of England and Scotland, as well as in some places in the United States. In Russia, after the October Revolution of 1917, many polite addresses left the Russian language. The official address was «gracious sir», «gracious empress». So they turned to strangers, either in a quarrel or a sudden cooling of relations. In addition, all official documents began with such address forms. [1] After the collapse of the USSR and the departure of communism, the address words «comrade» or «citizen» gradually have been going out of use in every day speech but to this day are associated with reports from the courtroom.

Reading books, including adapted editions, or watching foreign films (sometimes with subtitles or with translation), especially historical ones, we repeatedly come across various forms of heroes addressing each other. The literal translation of all references is easy to find in dictionaries, but there is something more behind each separate form of address forms. It looks like a special kind of conditional code that is exchanged between the interlocutors. It is very important to understand this issue, because knowing the «rules» and the subtleties of address forms in English, one can see and understand deeper thoughts that the author wanted to convey to readers in his literary work. Somewhere the addresses were used humorously, somewhere with sarcasm or a hint, and sometimes with the aim of humiliating, offending – all these literary techniques will remain inaccessible to us if you do not know the rules for using address forms in English and Russian.

It is impossible to name a linguistic culture in which the etiquette requirements for speech activity would not be presented. Etiquette of verbal communication plays an essential role for the successful activity of a person in society, his personal and professional growth, building strong family and friendly relations. Everyone knows the expressions of the famous writer Miguel Cervantes de Saavedra «Nothing is as cheap and appreciated as politeness» and Antoine de Saint-Exupéry, who called «The only luxury is the luxury of human communication.» And, as you know, the embodiment of politeness, severity and formality is English speech etiquette [2]. In an English-speaking society, cultural people communicate at three levels of politeness – formal, neutral and familiar. Each level of politeness corresponds to its own style of speech – official, neutral and familiar [3].

When choosing an address in Russian speech etiquette, the following factors are taken into account:

- type of situation (formal, informal, semi-formal);
- the degree of familiarity of the interlocutor (strangers, unfamiliar, well-known);
- characteristics of the speaker (speaking a man or woman, boss or subordinate, senior or junior, etc.);
- characteristics of the addressee, that is, the one to whom they are addressing (to an older or younger, equal, subordinate or superior, man or woman);
- attitude towards the interlocutor (respectful, neutral-polite, familiar). [4]

When studying the address forms, it was important to compare their use in English and in Russian. Similar or identical cases are identified, as well as differences.

Let's get acquainted with polite forms. The most common forms are Mr. (Mister), Mrs. (Mrs.) and Ms. (Miss – for a young girl or an unmarried woman), to which the surname of this person is added. For example, «Yes, Mr. Brown!» If you do not know the surname of the person to whom you apply, use Sir, Madam or Miss; however, the latter can bring trouble if the girl is so married (tested on bitter experience). Very contradictory use of Ma'am [mæm], abbreviations from Madam: – is almost never used in the UK and is considered obsolete. In the United States, the use of «madam» is limited to very official cases, at that time, as «ma'am» is often met in everyday speech in addresses to an adult woman, who, as you say, is the only one

who older than you. In the South and South-West of the United States, «ma'am» is a reference to any woman or girl.

Addressing «Mr.» (господин), «Mrs.» (госпожа) became accustomed to the meetings of the Russia government, on television, at symposia and conferences, but not in the daily communication of people. At rallies it is possible to hear «Russians», «compatriots». Scholars, teachers, doctors when addressing prefer to use the words «colleagues», «friends». Address-words denoting sexual intercourse (woman, man), can not comply with the norms of speech etiquette.

Numerous forms of address are very popular in modern English and Russian, expressing a positive attitude of the speaker to the addressee. Among them are *baby, boy, dearest, dear boy, dear girl, sweetheart, sweets* and others.

This also includes various forms of friendly forms of words with *my* or *my dear*: *my precious, my dear son, my dear daughter, my dear sweet, swest heart* and so on.

There are many friendly and affectionate addresses in both languages.

English	Russian	Usage
Chap	Старина	«My dear chap, I've missed you!»
mate		
pal		
crony		«Hey, mate, how are you?»
mucker (Ирландия):	Дружище	«We are the best pals»
English:		
homie	Приятель	'Crony, ling time no see!'
amigo:		
buddy	Дружок	«What about ye, mucker? Are ye in or out?»
bestie:		
dawg	Друг	«Time to go, homie.»
fella		
	Друган	«Amigo! hey bro».
	Приятель	
	Приятель	«You and I are besties for life!»
	Лучшая подруга	«What's up, dawg?»
	Чувак	«Good to see you, fella.»
	Чаще всего используется в значении «парень, человек (муж.р.)»	

Dear – *дорогой, ange-ангелочек, friend-друг, honey-милый, kid- малыш, love-любимый, lovely-милый, sweet -милый*- the most popular words used by the British and Russian to address their loved one. And finally, a few affectionate calls, shared by gender: Handsome – Красавчик, Sweetie – Дорогая, Sweetie Pie – Дорогуша, Солнце, Babe (Baby Doll, Baby Girl etc.), Tiger – Тигр, Gorgeous – Красотка, Cuddles (Cuddle Cakes, Cuddle Bunny etc.) – Милашка е.с. When choosing this or that address form, it is important to avoid excessive familiarity.

Thus, taking into account the peculiarities of the culture of the country in the language of which communication is carried out, it will be possible to choose an authentic, and not only grammatically correct, form of expression of thought. Without knowledge of the rules of speech etiquette and the ability to follow them, it is impossible to expect correct speech actions on the part of the learning language and adequate reactions of the interlocutors – native speakers. Therefore, it is necessary to know these rules, words, and then create appropriate communication situations that could provide the learner the necessary speech training.

Bibliography

1. Речевой этикет в Российской империи – <https://masterok.livejournal.com/934832.html>
2. Серов, С. С. Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений [Электронный ресурс] / Серов Вадим Васильевич. – М. : Локид-Пресс, 2005. – 880 с.

3. Верещагин, Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1989. – 320 с.

4. Стернин И. А. Русский речевой этикет. Воронеж, 1996.

URL http://www.sterninia.ru/files/757/4_Izbrannye_nauchnye_publicacii/Formirovanie_rechevoj_kultury/Russkij_rechevoj_je_tiket.pdf

5. Address Forms of English: Rules and Variations – <http://www.academypublication.com/issues/past/jltr/vol01/05/33.pdf>

LINGUISTIC ASPECTS OF POETRY TRANSLATION (BASED ON ABAI'S POEM «QAQTAGAN AQKUMISTEI KEN MANDAILY»)

K. Aitbayeva, Zh. Dadebayev,

Master student of Al-Farabi Kazakh National University,
Doctor of Philological Sciences, Professor of Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

Key words: Abai, poetic translation, linguistic aspect, interlinear, translation equivalence.

How do the poems of the great Abai sound in another language? The question arises about the quality level of existing translations and whether the original meaning of translated poems reach foreign readers. In translation practice, poetry translation is one of the most difficult tasks for a translator. There are no identical languages in terms of equivalence, even if they are obtained comparatively. Besides, »Queen of words« (poem) is not the peak that any translator can conquer. However, the importance and necessity of translation exceed all possible errors. That is why many translators, either on their own or at the request of customers, translate poems to the best of their ability, following the advice of thinker Abai »even if you are not, try«. The main task of translation to be adequate is an important requirement for poetry translation too. Usually, a free translation method used in this area achieves the original meaning, but the rest of the things in poems are often missed. The stylistic features of the original, the word choice, the pragmatic meaning cannot be given, and the poems seem like the work of the translators. In the history of Kazakh literature, other poets' poems have not been translated as much as Abai's. However, research shows that typically the meaning of Abai's poems is unachieved. Many translations have been made with errors. *Translation error* is usually considered as rough inaccuracy, deviation from the norm, standard, rules, violation of the requirements.

It can be difficult to determine the nature of translation errors, but the most common way to identify errors is to compare the source text with the target text. But the comparison does not always show the reason for the inadequacy whether the translator misunderstood the meaning of the source text or choose denotation, which did not correspond to the translation in the target language. Russian scientist Garbovskij [Garbovskij N.K., 2004: 99] points out that according to L. Brunione of the reasons of translation errors is the «lack of knowledge of a translator» (lack of translation skills). The researcher identifies four types of translation errors, which are based on 1) insufficient knowledge of the source language; 2) lack of cognitive experience, i.e. lack of knowledge about the concept described in the source text; 3) indifference to the system of meanings in the text, i.e. lack of understanding of the author's intent; 4) inability to distinguish the features of the personal style of the original author.

The article analyzes the translations of Abai's poem «Qaqtagan aqkumistei ken mandaily» written in 1884 in a comparative way with the original. The poem describes the image of a young girl as a sample of beauty. The poem was first published in 1909 («Qazaq aqyny Ibrahim Qunanbayulylyny oleni», St. Petersburg). The poem has translations in Russian, English, Arabic, Bashkir, Karakalpak, Kyrgyz, Uzbek, Tatar, Tajik, Turkmen, Uyghur, and other languages.

Qaqtaganaqkumistei kenmandaily,

Alasyazqarakozinurjainaidy.

Jinishkeqaraqasyszyppoigan,

Birjanauqsatamyntyganaidy.

[Abai (Ibrahym) Qunanbayev, 1957, 24]

The girl's broad, white, clear forehead is described as *qaqtaganaqkumistei ken* (as polished white silver and high). The word *qaqtagan* (polished) also has the figurative meaning *beautiful, artistic* in Abai language dictionary [Abai tili Sozdigi, 1968, 364]. If we look at the literary meaning of the word *qaqtagan*, it refers to

the beautiful state of all processed, refined, smoothed, bleached, polished silver. The second line word combination *Alasyazqarakozimeans beautiful currant-black eyes* [AbaitiliSozdigi, 1968, 318]. The metaphor *nurjainaidy(light shine)* adds a sense of beauty, kindness to the description of young girl's glance.

The first translation of the poem by *M. Tarlovskij* was published in the book «Abai Qunanbayev. Lirikaipoemy» in 1940, Moscow [Abai Qunanbayev, 1940, 36]. Tarlovskiy translated the first lines as *Belyj lob – serebro, chejtonokchekan (White forehead – silver, chased delicately)* in the form of an alternative translation. The expression turned out to be especially beautiful in terms of art and meaning. The first part of the translation *Belyj lob – serebro (white forehead – silver)* is an epithet, a figure of speech, which repeats the source meaning. Further *chejtonokchekan(chased delicately)* determined that chekan (chased) is not an exact translation of the word *qaqtagan (polished)*, but close equaling translation. Moreover, using the word *tonok(delicately)* also included in the meaning of the word *qaqtagan (glossy, smooth, white)*. Consequently, *Belyj lob – serebro, chejtonokchekan (White forehead – silver, chased delicately)* is a good poetic translation and corresponds semantically to the verse. But the word *ken (high)*, which describes forehead, has not been translated. *A high forehead* is aesthetically beautiful, and it has figurative meaning *wise, clever*. However, the basic semantic system of the source text was not much damaged. In the second paragraph *Alasyazqarakozimeans black eyes with less whites* has been translated just *eyes*, although description of eyes is translated with the phrase *luchistymiosiyann (shined light)*. But at the end of the first strophe, the translator's comparison of the girl to the new moon is not only a grammatical shift but also a lexical inaccuracy. In the original verse, the simile «new moon» is said to describe the shape of the girl's eyebrows. Nevertheless, it is not so important here, because the beauty does not «suffer» from the translation. In the other lines, the translator deviates from the exact translation and adds comparisons and words that are not found in the source poem. For example, *slovnovytochen (as if fine-cut)*, *Ozherel'emzhemchuzhnyh (by pearl necklace)*, *Yalyubuyus' (I enjoy)*, *otzhguchihzhelanijp'yan (drunken with burning desires)*, *Lokot' – nezhnyjmladenec (elbow – gentle baby)*, *chtovsemizhdan (waited by all)*. But the main points in the poem – *beautiful nose, pink cheek, lined teeth, curiosity* are preserved. Tarlovskij used own style by adding *obman (lie)*, *shafran (saffron)*, *podborodok (chin)*, but leaving out words and phrases *sadepti (polite)*, *jup-jumyr (rounded)*, *ulbiregentamagynkunshalmaidy (sun does not touch tender neck)*, *taqtadajauyryny (flat shoulder-bone)*, *soraqyuzyn da emes, qysqa da emes (neither long nor short)* untranslated. These lines of the original poem complemented the image of the girl. In general, the translation is well done semantically, harmoniously, structurally. Since Abai's poetry and fine arts were intertwined in this poem to a certain extent, Tarlovskij also tried to describe the image in a more lyrical and poetic way. The translation presents 11 syllabic lines as in the source text. This is a particularly noteworthy work, as it is not easy to translate from Kazakh into Russian, which has no structural, lexical, or grammatical similarities, preserving the syllable structure.

Several versions of interlinear translations prepared in 1944 under the direction of G. Musrepov are presented in the Kazakh National Electronic Library. These are working notes for the book «Lyrics and poems of Abai», issued in Russian on the 100th anniversary of Abai:

*Shirokij lob kakchisto eserebro,
Chernyeglazstruyatsyaluchami.
[Abai (Ibrahim) Qunanbaev, 1944, 12]*

*S shirokimlbomslovnochekannoeserebro,
Chernyeglazaegoryat (blestyat) luchom (bez belizny).
[Abai Qunanbayev tynqolzhazbasy, 1944, 8]*

In the first version simile *qaqtaganaqkumistei* is translated as *pure silver*, *alasyazqarakozderi* as *black eyes* only. The second option is a word by word translation but conveys the original meaning without errors. Since both are interlinear translations, they have been done without poetic rhythms, melody.

Further, we analyze the translation by M. Lukonin [M. Adibayev, 2006, 29]. Lukonin preserved the way of comparing *a high forehead* with *silver*. However, the translated words *qaqtagan – chekannyj (chased)*, *alasyaz – krupnyezrachki (big apples of eyes)*, *nurzhainaydy-kidayutnoj (throw heat)* have lost the semantic accuracy of the source text. Since the word *chekannyj (chased)* means engraved, embossed, because of the process of finishing the processed silver with subsequent embossing and tapping, it cannot describe a smooth forehead by Abai. Also, the word *kidat' znoj (throw heat)* in Russian means *looking with burning eyes*. This translation does not describe the eyes of the well-bred, polite girl from Abai's poem. In further translation the translator dramatically changes his precise style of translation, and now the translation does not correspond to the original text, since the translator translated only a few lines that he considered the main one. Many words that reveal the lyrical aspects of Abai's poetry, moments that fully characterize the image of a girl, are left without translation; for example, *soilese, soziadepti, am magynaly (when she speaks, her words are polite and*

meaningful), *ulbiregentamagynkunshalmady* (the sun does not touch her tender neck), *soraqyuzyn da emes, qysqa da emes, nazik bel talshybyqtaiburandady* (neither long nor short, a delicate waist twists like a tree). There are no equivalents for them in the translated version. Therefore, the poem does not show the politeness of the Kazakh girl, her clothes, the delicacy of her waist and the beauty of her body shape. The syllabic, rhyming, stylistic art of the poem is not preserved. The poem became too simple as many translation units were ignored and skipped. Only some similes in the verse remain in their meaning, for example, *bulbul... tarizdikulkisi* (a nightingale-like smile), *jibek... tarizdimoiny* (a silk-like neck), *taqta... tarizdijauyryny* (a board-like shoulder), *eki alma... tarizdikeudesi* (two apple-shaped breasts). The translator shortened the five-strophe poem into four-strophe by using the method of grammatical transformation.

The poet, translator, and critic M. Adibaev, who has made a significant contribution to the study of Abai's work and translation of his poems [M. Adibaev, 2006: 34-35], also began with a free translation of the first lines of the analyzed Abai poem. While translating *qaqtaganaqkumistei ken mandaily* he used *vysokij lob – zhivoeserebro* (*High forehead is quicksilver*). Even if its figurative meaning describes the quicksilver, its creeping properties, in the Kazakh language *quicksilver* means *fast* and refers to the time interval. Therefore, this is not a very correct translation. *Ken mandai* and *vysokij lob* (*high forehead*) are similar in meaning. Adibaev, like Tarlovskij, translated *black eyes brighten the forehead*. Further, the translator tried to translate the poem correctly, adding one or two words, but all meanings were preserved correctly. For example, the words *kakzhemchuga* (like Pearl), *a nebyaz'* (not cotton sheeting), *kakchinara* (as a plane tree) are not found in the source text. So, despite the meaning of the first line is given approximately, in the rest of the translation the translator used an equivalent translation method and translated the poem well, without violating the semantic meanings, beautiful lyrical equivalents.

Above we have analyzed the poetic and interlinear translations of the poem in Russian, now we can study the poem's translation from Russian into English by *Olga Shatse*:

*Her brow is proud and clear as polished silver,
Her eyes are dark and shed a tender light.*

[AbaiKunanbayev, 1985: 11]

The first line translated by correctly interpreting the forehead as *brow is proud and clear as polished silver*. The word *ken* has been decided to be *proud*, instead of *high*, but *polished clear silver* is significantly closer to *qaqtaganaqkumistei*. Though *currant-black eyes* are only briefly referred to as *black* or *dark*, the metaphor *light shine* is translated as *shed a tender light* in accordance with the original meaning. The words of the poem sound good, the original melody and rhyme are kept. The translator, from her side, added only the following similes and words: *Fresh roses bloom upon her ivory cheek, Her laugh a nightingale could not recite, swans with necks as supple and as white, Her teeth are pearls, set in two gleaming rows, Her body is as pliant as a vine, In beauty rare, indeed, she is invest*. These phrases used by the translator give the poem artistic poetic meanings, so they are very appropriate. The other lines of the poem are translated as close as possible to the source text. The semantic content is fully preserved. Since in translation, including the poetic translation, some of the words do not reflect the national color of the original verse. However, the translator used the equivalent translation accurately. Some parts of the original were left untranslated. For example, *ulbiregentamagynkunshalmady* (the sun does not touch her tender neck); *taqtadajauyryny bar, iygy tik* (has flat shoulder-bone and straight shoulders); *soraqyuzyn da emes, qysqa da emes* (neither long nor short). These lines are the words that describe the Kazakh nation's understanding of beauty. Also, the following phrases have not been translated: *tilbailady* (the tongue is tied), *ishqainady* (inside is boiling). These were phrases that distinguished the original style. Nevertheless, the achievements of the translation: the spirit of the poem is reached, the beauty and lyricism of the words are conveyed as much as possible, the words of the poem are well combined, the melody and rhyme of the original are preserved.

In our article, we have considered 1 translation from the original into Russian, 1 interlinear translation into Russian, 1 translation into Russian and 1 translation into English based on the interlinear translation. Emphasis was placed on semantic and structural differences between the original and its translations. It is not easy in the translation of the great Abai's poems to convey the poet's original idea and wisdom fully, accurately. It includes grammatical, lexical, structural differences of the Kazakh language from other languages, for example, Russian, English, the depth of Abai's philosophy, the words of the genius poet, lingua-cultural aspects, national color, differences in mentality and religion, translators' misunderstanding of the original language and other reasons. As a result, many translations have been made from interlinear translation, not directly from the source text as it should be. However, we respect the works of translators, and by comparing them, we conclude that Tarlovskij's translation is close to the original poem in terms of content and form. And

the accuracy of line-by-line or interlinear translation is well reflected in the translation of manuscripts done under the direction of G. Musrepov.

Translations of the poem do not adequately convey the original idea of the source material, the poet's wording choices. The task of the coming days is to create new qualitative translations of the poem based on research, analysis, study, deepening of meaning and essence.

References

- 1 Abai (Ibrahim) Qunanbayev (1957) Shyrgamalarynynekitomdyqtolyqjyinyagy. Olender men poemalar. Tom 1 [Complete collection of works in two Parts. Verses and Poems. Part 1]. Almaty: Qazaqtyn Memleketik Korkem Adebiet baspasy. P. 368 (In Kazakh).
- 2 Abai (Ibrahim) Qunanbayev (1944) Rukospodstrochnogoperevodanarusskijazyk k sborniku «Lirikaipoemy» [The manuscript of the interlinear translation into Russian for the collection «Lyrics and Poems»]. Alma-Ata. P. 214 (In Russian).
- 3 Abai Qunanbayev (1985). Selected poems. Translated from Russian, Alma-Ata: Zhazuzhy. P. 176 (In English)
- 4 Abai Qunanbayev (1940) Lirikaipoemy [Lyrics and poems]. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo Hudozhestvennaya literatura. P. 208 (In Russian).
- 5 Abai Qunanbayev tynqolzhazbasy (1944) 4000 strokpodstrochnogoperevodanarusskijazyk [4000 lines of interlinear translation into Russian]. Alma-Ata. P. 298 (In Russian).
- 6 Abaitili Sozdigi (1968) [Abai Language Dictionary]. Almaty: Qazaq SSR-nin Gylymbaspasy. P. 734 (In Kazakh-Russian).
- 7 M. Adibaev (2006) Abai. Tridcatsemstihotvorenij [Abai. Thirty-seven poems]. Almaty: Dom Pechati Edelveys. P. 440 (In Russian).
- 8 Garbovskij N.K. (2004) Teoriyaperevoda [Translation theory]: Uchebnik. – Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta, 2004. P. 544. (In Russian).

ҚАСЫМ АМАНЖОЛОВ-АУДАРМАШЫ

Г.Қ. Қазыбек, Г.Д. Айтжанова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессор м.а., ф. ф. к.,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аға оқытушысы, ф.ф.к
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: аударма, аударматану, ақын, түпнұсқа, өлең, сатира.

Қазақтың біртауар ақыны, журналист, аудармашы, драматург, композитор Қасым Аманжолов 1911 жылы 10 қазанда Қарағанды облысының Қарқаралы ауданындағы Қызыларай қыстауында дүниеге келген.

«Қасым Аманжолов шығармашылығы туралы жазылған еңбектер, берілген бағалар, арғысы орыс, бергісі қазақ әдебиетінің қайраткерлерінің аузынан осынау 40 жылға жақын уақыт ішінде мол айтылды. Мысалы, Твардовский, Тихоновтан бастап, қазақта Мұхтар Әуезов, Ғабит Мүсірепов бастап, Әбділда Тәжібаев, Ғали Орманов, Әбу Сәрсенбаев, Хамит Ерғалиев, Сырбай Мәуленов, Тахауи Ахтанов, Тәкен Әлімқұлов, Қуандық Шаңғытбаев, Мұзафар Әлімбаевтардың мақалалары, естеліктерінің өзі толық екі том болар еді», – деп ақын Ғафу Қайырбеков айтқандай ол туралы көптеген ғылыми мақалалар мен зерттеулер жазылды [1].

Қасым Аманжолов өмірі мен шығармашылығын жылдар бойы үзбей зерттеп, нәтижесінде роман жазған жазушы, сыншы, драматург, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Сәбит Айтмұханұлы Досановтың есімін ерекше атауымыз керек. М. Шолохов және В. Пикуль атындағы Халықаралық сыйлықтардың лауреаты, «Парасат» орденінің иегері Сәбит Досанов ақын жайында «Екінші өмір» атты роман жазған. Роман 1982 жылы «Жазушы» баспасынан шықты [2]. С. Досанов өзінің «Қазақ поэзиясына бағына жаралған ақын» деген тақырыпта «Қазақ үні» газетіне берген сұхбатында : «Қасымның көркемдік құпиясы әлі ашылған жоқ. Бәріміз Қасым-ұлы ақын деп айтамыз. Алайда, Қасымның несімен құдіретті, несімен талантты, оның ерекшелігі неде, көркемдіктің құпиясы қайда, кілті қайда, жаңашылдығы неде екіні зерттеушілер айтуы керек. Мұны, әлі, ешкім айтпады. Қасым өлеңдерінің текстологиялары әлі бір ізге түскен жоқ. Оны білетін адамдар азайып бара жатыр. Соны білетін үлкен ғұламалардың бірі академик Серік Қирабаев, Қасым туралы алғаш мақала жазған адамдардың бірі. Осы кісілер тірі тұрғанда текстологиясын көрсетіп, бір ізге түсіру керек. Одан кейін,

ақынның кейбір жинақтарында Сталинге, Ленинге байланысты сөздер және Совет деген сөздер алынып тасталып жүр. Бұл дұрыс емес. Сол қалпында беру керек. Бұл заманның рухын беріп тұрған нәрсе. Астына тек жылын көрсету керек. Қасымның мынадай сөзі бар екен. Қасым өзі тапсырыспен де өлеңдер жазған ғой. «Социалистік Қазақстан» көбінесе осыған береді екен. Себебі Қасым жылдам және керемет етіп жазып беретін болған...» [3]. Жазушының осы пікірі Қасым Аманжоловтың аударматануға қосқан еңбегіне де байланысты айтылған деп есептейміз. Қазақ әдебиетінде Ғалым Жайлыбай, Құралбай Несіпбекұлы, Мәуен Хамзаұлы, Амангелді Кеңшілікұлы, Серік Ақсұңқарұлы, Дидар Амантай, Мағауия Сембай, Құралай Мағиқызы, Нұрлыхан Қалқаманұлы, Жанат Жаңқашұлы, Қансейіт Әбдезұлы, Өмірхан Әбдиманұлы, Бауыржан Жақыпты Қасым ақынның тағдыры мен шығармашылығы жайында зерттеуге, насихаттауға үлес қосып, ой-пікірлер, ғылыми зерттеулер жазып, келешек ұрпақтың ақын шығармаларымен танысуына ықпал еткен әдебиет өкілдері деп айта аламыз. Әрине ақын шығармаларын зерттеуге үлес қосқандар тізімі мұнымен шектелмейді. Сонымен қатар «Қасым» әдеби журналының, сайтының атқарып жүрген қызметтерінің айрықша екендігін мойындауымыз керек. Қасым тақырыбы әлі де зерттеулерді қажет етін мәңгілік тақырыптардың бірі деп есептейміз.

Қасым Аманжолов – көркем аударма шебері. Жақсы аудармашыға қойылатын негізгі талаптардың бірі өзі аударатын тілді өте жақсы меңгеруі тиіс. Ал Қасым Аманжолов орыс тілін жетік білген. Ақын аударма жасағанда түпнұсқаның ойын, көркемдігін бұрмаламай дәл беруге тырысқан. авторымен кейде жарысқа түскендей, кейде соның рухына бойлап, ауытқымай жеткізуге жан салады.

Қасым Аманжолов ағылшын әдебиетінің ірі өкілі Д.Г. Байронның, орыс поэзиясының өкілдері А.С. Пушкин, М.Ю. Лермонтов, Н. Некрасов, А. Твардовский, Т. Шевченко, тәжік ақыны Мирсаид Миршакар, парсы поэзиясының классигі Низами Гәнжәуиден т.б. шығармаларын қазақ тіліне аударған. Қасымның аудармашылық қызметіне әділ бағасын берген Сырбай Мәуленов болды. Сырбай ақын : «Аударма деген екі адамды бір таудың қос шыңындай, бір қолдың екі саласындай, бір еменнің егіз бұтағындай бір-бірімен туыстыратын алтын көпір», деп айтып отыратын. Қасым аударма жасарда түпнұсқаның бүкіл жаратылысын жан-жақты барлап, бай образды, терең сезімді ойына тоқып, оның ауасын жұтып, қан тамырының лүпілімен бірге соқтыратын. Ол шығарманың қалай, қандай жағдайда туғанын, әрбір ой астарын, сөз құпияларын терең зерттейтін. А. Пушкиннің «Қысқы кешін» аударып болғаннан кейін де ол жариялауға асыққан жоқ. «Қысқы кештің» әні мен сөзін домбырада, скрипкада, сырнайда қайта-қайта орындап, өлеңнің ұйқас-ырғағын, өлшемін, әуенділігін, дыбыс сазын барынша тексергенін мен жақсы білемін. Музыкалық аспаптардың бәрінде еркін ойнайтын Қасым аударып отырған өлеңінің ырғағына, музыкасына көп көңіл бөлуші еді», – деп айтқан болатын [4].

Владимир Владимирович Маяковский танымал орыс ақыны. Оның өзіне ғана тән айрықша стилі, өлең ырғағы мен ерекше әуезді поэтикалық тілі бар. Ақынның «Шалбарлы бұлт», «Соғыс және бейбітшілік», «Адам», «Сүйемін», «Бұл туралы», «Владимир Ильич Ленин» т.б. поэмалары бар. Ақын өз шығармаларында қоғамдағы бюрократизмді, сол замандағы тоталитарлық жүйені қатты сынап, оны әшкерелей білген. Белгілі әдебиеттанушы, аудармашы Айқын Нұрқатов 1954 жылы «Владимир Маяковский және қазақ совет поэзиясы» тақырыбына кандидаттық диссертация қорғаған. Қазақ тілінде ақынның шығармалары 1941 жылы «Бар дауыспен» және 1950 жылы «Таңдамалы өлеңдер» деген атпен жарық көрген. В.Маяковский шығармаларын қазақ тіліне І. Жансүгіров, Е. Букетов, Т. Жароков, Ғ. Орманов, Қ. Бекхожин, М. Әлімбаев, Х. Ерғалиев, М. Мақатаев, Қ. Тоғызақов, К. Салықов т.б. аударған.

Ақын аудармаларының ішінде көркемділігі мен құндылығы жағынан ерекшеленетін бір топ аудармалары бар. Бұл аудармаларды ақын В.Маяковскийден жасаған. Ол В.В.Маяковскийдің «Мәжілісқорлар», «Бөріктен», «Қоштасу», «Бар дауыспен», «Аламыз жаңа винтовка», «Ұқсас ұрандар» деген өлеңдерін аударған. Кейбір ақындардың өлеңдерін аудару оңайға түседі, ал кей ақындардың өлеңдері күрделі, сөз саптауы ерекше болады, сондықтан да аудармашыларға қиындық тигізеді. Осындай ақындардың бірі деп біз В. Маяковскийді есептейміз. Ақын өзі де осыған байланысты: : «Менің өлеңдерімді аударудың айрықша қиындығы мынада – мен өлеңге қарапайым, ауызекі сөйлеу мәнерінің сөз саптауын енгіземін, мысалы, «светить – и никаких гвоздей» дегенді аударып көріңізші, ара-тұра бүкіл өлең кәдімгі әңгімелесу сияқты болып кетеді. Мұндай өлеңдер тілдің жүйесін тұтастай түйсіне алғанда ғана түсінікті әрі тапқыр болып көрінеді», – деп жазған болатын. [5, 183] Яғни, Маяковский өз шығармаларының ерекшелігін, күрделілігін білген.

«Қасым Аманжоловтың артында қалған әдеби мұрасы сөз еткенде, оның соқталы- соқталы сегіз поэма қалдырғанын және сол жылдарғы өз тұстарының арасында батыс пен шығыс классиктерінің шығармаларын аударуда нағыз ақындық шабытпен аса зор еңбектер сіңіргенін алдымен тілге тиек еткеніміз дұрыс. Пушкиннің «Полтавасы», Лермонтовтың «Маскарады», Низамидің «Ләйлі мен Мәжнүні», Шота Рустевелидің өлмес мұралары ақынның аудармасында жаңаша құлпырды және

түпнұсқадағы төлтумалықтан – төлтумалыққа көтерілді. Ішкі суреткерлік түйсігі, өмірді түйсіну, бағалау құдіреті аса әлеуетті ақынның аталған ұлы жандардың шығармаларын шынайы көркем тілмен, тереңнен сыр тарта тәржімалауына мүмкіндік берді», – жазушы Смағұл Рахымбек ақын аудармаларының маңызына тоқталған. Бұл пікірдің дұрыстығына ақын аудармаларымен танысқанда куә боламыз.

Поэзиялық шығармаларды аударушыларға қойылатын негізгі талаптардың бірі оқырманға түпнұсқаның әсерін жеткізу. Ұлттық әдебиетіміз аудармасыз дами алмайтыны белгілі жайт. Классик ақындардың аудармалары арқылы қазақ ақындары поэзияның озық үлгілерімен таныса алады. Еліктеушілік пайда болады. Маяковскийдің басқа ақындарға ұқсай бермейтін өзіндік өлең шығарғанын да білеміз. Осы туралы филология ғылымдарының докторы, профессор З.Бисенғали сол кездері ең көп аударылған Маяковский поэзиясы болатын. Себебі, ол сол дәуірдегі ең беделді фигура деген болатын. Осындай күрделі ақын поэзиясын аударған Қасымның да аудармашылық талантына куә боламыз. Ақын орыс халқының ұлы ақындарының шығармаларын көп оқыды, олардан үйренді, аударма жасау арқылы олардың өлең жазу шеберлігімен қазақ ақындарын таныстырды. Ол орыс әдебиетінің көрнекті ақын-жазушыларының шығармаларын аудару арқылы ұлттық әдеби мұрасына жақындатуға тырысты.

1940 жылы Қасым Маяковскийдің он шақты өлеңін аударып 1941 жылы «Бар дауыспен» деген атпен жеке жинақ етіп жариялады. Жинақ акірген бір аударма өлеңін талдап көрейік.

Владимир Маяковский «Прозаседавшиея» атты сатиралық өлеңін 1922 жылы жазған. Қасым Аманжолов өлеңді «Мәжілісқорлар» деп аударған. Түпнұсқа 69 жолдан тұрады, ал аударма нұсқада 65 жол.

Түпнұсқа:

Чуть ночь превратится в рассвет,
вижу каждый день я:
кто в глав,
кто в ком,
кто в полит,
кто в просвет,
расходится народ в учрежденья.
Обдают дождем дела бумажные,
чуть войдешь в здание:
отобрав с полсотни –
самые важные!-
служащие расходятся на заседания. [5, 45]

Аударма нұсқа:

Түн ауысып,
Таңға айналса болды тек,
Күнді көрем:
Жөңкілген жұрт лек те-лек, –
Басқармаға,
Комитетке,
Полит пенен
Просветке
Ағылған жұрт қызметке.
Кеңсесіне кірісімен қызметкер, –
Жауды жаңбыр – жауды қағаз бір
Елуінен ерек алып біразын, нөсер.
Мәжіліске енді қайқаяды сабазың. [6, 151]

Аудармашы түпнұсқадағы автордың стилін, ұлттық ерекшелігі мен уақыт межесін дұрыс түсінген. Аударма адекватты аударылған, өйткені тәржімашы орыс халқына тән реалийлерді сақтаған. Мысалы «полит, просвет, комитет» сияқты сөздер аудармада сақталған, сонымен қатар аудармашы автордың ойын оқырманға жеткізе білген, яғни өлеңнің ырғағы мен автордың айтар ойы сақталған. Аудармада өлең жолының қысқаруының өзі аудармашының қазақ мәдениетіне сай аударғандығын көрсетеді. Ал кейбір жерлерінде компенсация, генерализация, конкретизация әдістерін қолданғанын айтуға болады, бірақ автордың стиліне нұқсан келмеген, мағына мен ой сақталған. Аудармашы Қасым Аманжолов Маяковскийдің сатиралық өлеңін аудармас бұрын, оны алдын – ала талдап, өлең жолдарын ұғынып, орыс тілінің дәстүрін сақтай отырып, қазақ оқырманына әсерлі де эмоционалды-экспрессивтілігі жағынан дәл жеткізе білген.

Түпнұсқа:

Через час:
ни секретаря,
ни секретарши нет –
голо!
Все до 22-х лет
на заседании комсомола.[5, 45]

Аударма нұсқа:

Сағаттан соң
Хатшылардың бірі жоқ,
Кеңседе жан – тірі жоқ.
22 жасқа дейін барлығы
Комсомолдың мәжілісінде дағдылы. [6, 151]

Түпнұсқада 6 тармақ болса, аудармада сол алты тармақты біріктіріп, қысқартып бесеу жасаған. Автор «секретарь», «секретарша» сөздерін бекер қолданып отырмаса керек. Бірі ер адамды, екіншісі әйел адамды білдіреді. Яғни, комсомол дәуірінде әйелдер мен ерлер тең деп жарияланған, әйелдерге бостандық берілген. Оған дейін әйелдердің шаруасы – үй тіршілігін жасау, күйеулеріне жақсы жағдай жасау ғана болса, енді әйел заты еркектермен теңдесіп, кеңселерде, зауыт-фабрикаларды жұмыс жасау, ер секілді мемлекеттік орындарда жұмыс жасау, өз пікірлері мен ойларын анық айта алу секілді правоға ие болады. Автор, мына жерде соны мезгеп тұрған секілді. Яғни, комсомол жиналысында ерлер де әйелдер де бастықтардың жиынды ұзаққа созуы себебінен тапжылмай отыруға міндетті екенін айтады. Яғни, жалпы бүкіл фельетондық өлеңнің басты идеясы – жиналыстың тым ұзақ уақытқа созылуы, ондайлық ұзақ мерзімнің қажетсіздігі, оның адамды мезі ететіндігі, шаршат-а-тындығы. Аудармада автордың айтқысы келген ойы сақталған. Алайда, құрылымы жағынан өзгерістерді байқаймыз. Түпнұсқаны оқығанда белгілі бір саздылық, ырғақтық, ойнақылық байқалады. Ал, қазақ тіліндегі аудармада ондай ырғақ жоқ болғанымен, ұйқас сақталған.

Түпнұсқа:

Снова взбираюсь, глядя на ночь,
на верхний этаж семиэтажного дома.
«Пришел товарищ Иван Ваныч?» –
«На заседании
А-бе-ве-ге-де-е-же-зе-кома».[5, 45]

Аударма нұсқа:

Тағы өрледім, –
Түнге көзім түсті де, –
Жеті қабат үйдің дәл ең үстіне.
«Иван Ваныч келді ме екен?» –
Жоқ онда!
– Мәжілісте отыр,
А-бе-ве-де-же-комда. [6, 151]

Түпнұсқа 5 жол болса, аудармада ол 7 жолмен берілген. Мәтіннің бас жағы өте сәтті аударылған, «Снова взбираюсь, глядя на ночь, на верхний этаж семиэтажного дома» – «Тағы өрледім, Түнге көзім түсті де, Жеті қабат үйдің дәл ең үстіне», 3 жол болса да түпнұсқаның ойын дәл берген. Ал келесі жолдарда аудармашы өз тарапынан «Жоқ онда!» – деген лепті сөйлем қосқан. Бірақ бұл аудармаға ешбір нұқсан келтірмеген.

Түпнұсқа:

Утро раннее.
Мечтой встречаю рассвет ранний:
«О, хотя бы еще
одно заседание
относительно искоренения всех заседаний!» [5, 45]

Аударма нұсқа:

Таң сәрі.
Таңмен бірге ойладым әр нәрсені,
«О, шіркін-ай,
Тағы бір мәжіліс өтсе екен,
Бар мәжілісті сол құртып бір кетсе екен» [6, 151]

Бұл өлең шумағында автор бірінші тармақ пен төртінші тармақты ұйқас етсе, екінші тармақ пен

төртінші тармақты ұйқас еткен, жалпы осы төрт тармақ та ұйқасады деп айтуға а болады. Өйткені соңғы дыбыстардың бір-біріне ұқсас-ұйқастылығы анық. Ал аудармада мұндай заңдылық сақталмаған. Соңғы екі тармақ қана қайталанып тұрған сөз есебінен ғана ұйқасады деуге болады. Десек те, барлық ой нақты әрі дұрыс аударылған. Экспрессия, әсер дәл түпнұсқадағыдай болмаса да, өзіндік ерекшелік аудармада бар.

Біз өлеңнің үзінділерін ғана алып, салыстырдық. Профессор Б.Жақыптың :»Әсіресе Лермонтов пен Маяковскийдің жан-дүниесі ақынға соншалықты жақын әсер етті», - деген пікірі Қасым неліктен Маяковскийді көп аударды деген сауалға жауап береді. Қасым Маяковскийді өзінің дүниетанымына, жүрегіне жақын болғандықтан аударған. Осы себепті түпнұсқа мен аударманың арасындағы үйлесімділікті, әуезділікті байқадық. Ақын, публицист, аудармашы В.Жуковский поэзиялық туындылардың аудармашыларын «Бәскелестер» деп атағаны белгілі. Аудармашы Қасым ақын да Маяковскиймен жарысқа түскендей, түпнұсқадан асып түскісі келетіндей әсер қалдырады.

Қасым аудармаларын оқып отырғанда белгілі филолог, көркем әдебиет туындаларының шебер аудармашысы Лилианна Лунгинаның мына бір керемет сөздеріне еріксіз бағынасың : «Переводить – огромное счастье. Искусство перевода я бы сравнила только с музыкальным исполнением. Это интерпретация».

Ақиық ақын Мұқағали Мақатаевтың: «Қасым деген – қалғыған жанартау ғой!», – деп мойындауының өзі оның аудармашылық өнеріне де қатысты айтылған пікірдің бір қыры деп сеніммен айта аламыз.

«Жазбаша аударма тек қана екі тілді, түпнұсқа мен аударманы байланыстырмай, сонымен қатар әр түрлі мәдениеттерді, ұлттарды, тарихи дамудың әр түрлі дәуірлерін, өткен және бүгінгі күндерді байланыстырады», – деген Л.С. Бархударовтың пікірімен айтсақ, Қасым ақынның аудармаларын орыс әдебиетімен қазақ әдебиетінің рухани байланысына септігін тигізген сәтті аудармалар қатырына жатқыза аламыз.

Қорыта айтқанда, талантты ақын Қасым Аманжоловтың аудармалары қазақ әдебиетінің рухани қорын толықтыратын баға жетпес туындалар, қазақ әдебиетінің аударма өнері саласындағы елеулі табыстары. Сондықтан да аудармаларын зерттеуде атқарылатын істер әлі де көп деп есептейміз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. « Қасым Аманжолов – қазақтың ұлттық ақыны» // «Ана тілі» газеті . – 13.04.2011
2. С.Досанов. «Екінші өмір». «Жазушы» баспасы 1982 ж. – 296 б.
3. Қазақ поэзиясына бағына жаралған ақын // «Қазақ үні». 06.09.2011.
4. Дүлдүлдің дүбірі.// «Егемен Қазақстан» газеті. – 07.09.2011.
- 5 Маяковский В: Стихотворения и поэмы. Детская литература, 2014 г.-317стр
- 6 . Аманжолов Қ. Шығармалар: 4 томдық /құраст. Ғ.Қайырбеков.-Алматы: Жазушы, 1977-1980 3 т.: Аудармалар. – 1980. – 262 б.

汉俄同声传译中的转换研究

Г.К. Қазыбек, Го Ин

к.ф.н., ассоциированный профессор КазНУ имени аль-Фараби
Магистрант 2 курса КазНУ имени аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: синхронный перевод; переводческая конверсия; невербальные факторы.

«转换»(трансформация, transformation)一词来源于拉丁语(transformatio), 在苏联科学院出版的俄语词典中对该词是这样解释的:

1.变换, 转换, 修改。 2.使用变压器降低或增加交流电的电压。 3.根据演员的外貌(服装, 化妆, 假发等)的快速变化, 进行舞台变换, 戏剧或马戏表演。[1]在汉语词典中对«转换»一词的解释是: 动.改变; 改换: 转换方向; 转换话题。[2]«翻译转换»一词既可用于指翻译理论中的«翻译转换»这一术语, 又可以指翻译的过程, 翻译方法。即我们通常所说的«转换过程»、«转换方法»、«转换手段»等。

翻译通常被看作是一种语言间的变换或转换。从这一点出发, «翻译转换»这一术语为众多翻译理论家所采用。例如: «巴尔胡达罗夫(Л. С. Бархударов), 1975; 加克(В. Г. Гак), 1975, 1978, 1988; 科米萨罗夫(В. Н. Комиссаров), 1973, 1990, 2002; 拉特舍夫(Л. К. Латышев), 1981, 1983, 1986, 2001; 利沃夫斯卡娅(З. Д. Львовская), 1985; 明亚尔—别洛鲁切夫(Р. К. Миньяр-Белоручев), 1980, 1996; 列茨克尔, 1974; 什维策尔, 1973, 1988。»[3]而在翻译理论中对该术语的界定尚未形成为大家公认的方案。起初, «转换»这一术语是与«转换生成语法»的产生相联系的。转换生成语法在研究句法结构产生的规则方面, 根据转换规则起始(核心)结构引出其它结构(变体), 或反之由其它结构归结出核心结构。例如, 核结构«男孩-读», 由它可以引出«男孩的阅读», «阅读的男孩», «使男孩读»等变体形式。前苏联列茨克尔等一批译论者创立了翻译转换法。

以下是俄罗斯一些主要翻译研究者对«翻译转换»这一术语意义的界定。

巴尔胡达罗夫对«翻译转换»这一概念是这样描述的:

«尽管两种语言的形式和语义系统存在差异, 但翻译转换是为实现翻译的翻译等效性而进行的众多且质量上不同的转换。»[1] (所谓«翻译转换»是兼顾两种语言在形式、语义系统上的区别, 为达到翻译等值而进行的大量的、有着质的区别的变换。)

什维策尔认为, «术语«转换»在隐喻意义上用于翻译研究。实际上, 我们正在谈论原始语言表达与最终语言表达之间的关系, 即在翻译过程中将一种表达形式替换为另一种表达形式。...»[2] (翻译学里使用«转换»这一术语体现在喻意上。事实上这里说的是原语和译语表达上的关系, 在翻译过程中用一种表达形式替换另一种表达形式... ..) 他称翻译转换为«语际操作»重新表达»含义»[3] («重组»意思的语际活动)。明亚尔—别洛鲁切夫看待翻译基本理论问题时不考虑具体语言组合和所译文本类型。在他看来, 翻译是向受话人传达某种信息的过程。该信息»可以在他身上产生特定的含义, 并在必要时需要附加的美学效果。»[4] (能够体现出说话人想要表达的意思, 需要的话, 还能体现出美学效果。)

明亚尔—别洛鲁切夫从文本的信息范畴出发, 根据这一点确定出转换: «转换是大多数翻译技术的基础。它在于更改原始文本的形式(词汇和语法转换)或语义(语义转换)组成部分, 同时保留要传输的信息。» [5] (转换是大多数翻译手段的基础。它体现在: 保全所要传达信息的同时, 改变原文本的形式(词汇和语法转换)和语(语义转换)组成部分。)

根据科米萨罗夫的观点, 翻译转换是各种变形, 借助这些变形在指定意义内可以实现原文单位和译文单位的转变。«由于翻译转换是使用既具有内容计划又具有表达计划的语言单元来进行的, 因此它们具有形式上的语义性质, 可以转换原始单元的形式和含义。»[1] (由于翻译转换是借助语言单位实现的, 这些语言单位既指内容层面, 又包括表达层面, 在既改变形式、又改变原语单位意义时, 翻译转换就具有形式—语义特点。) «可以将此类翻译转换视为翻译人员用来克服典型困难的翻译技术。»[2] (类似的翻译转换可以被看成是译者为克服某些典型困难而采取的翻译方法。)

从以上列举的定义来看, 对«翻译转换»这一术语的解释不是唯一的。

尽管如此，对翻译转换的不同看法并不会改变我们所认为的语言间的变换这一翻译过程的实质。因为在系统层面、规范和习惯上原语和译语本身不对应这一点使得译者不得不寻求等价的语言变换。

大多数翻译家（巴尔胡达罗夫，科米萨罗夫，什维策尔等）都将「翻译转换」看作是形式、语义变换后原文和译文对比段间的典型关系。同时也包括为达到翻译等值而进行的各种语言变换。这种思考方法能说明翻译转换的整体特征，并符合翻译实际。»实际上，原件的单位保持不变，翻译者仅在目标语言中搜索与他们在通信上等效的单位，意思是「重新表达」的含义。»[3]（事实上，原文单位并无改变，译者只是在译语中寻求交际功能对等的单位，行意思的「重新表达」。）

翻译转换的研究难点在于：翻译过程这一最本质的部分是无法观察的，它是在译者大脑中发生的。有鉴于此，翻译转换只能在比较原文和译文的基础上进行描述。

目前，在翻译理论中描述过多种类型的翻译转换。卡克(B. Г. Гак)认为，»对所有可能的语言转换的总体目录和类型分类无疑可以使翻译研究受益。它为以下三个任务提供了解决方案：为翻译人员提供能够表达给定含义的全套工具；以及证明现有的翻译实践是正确的，因为翻译人员在工作中会自发地进行转换，有时非常困难；为任何类型的翻译差异提供语言解释。»[1]（盘点所有可能的语言变换并对其进行分类无疑对翻译学有所助益。它有助于完成以下任务：为译者提供一系列有助于表达某意思的方法；证实已有翻译实践的正确性，因为译者在翻译过程中自然而然地就会借助于各种变换，有时候甚至是很复杂的变换；对翻译中的任何一种差异做出语言学解释。）此外，»译者对「规则，方法和刻板印象」的了解确保翻译结果具有更高的可靠性和客观性，有助于在缺乏时间的情况下更快地找到翻译选项。»[2]（译者所知道的「规则、手段和翻译套路」也能有助于翻译结果更可靠、更客观，使译者在时间不足的情况下更快地找到翻译方案。）

试看我们对几种具有代表性的翻译转换法做出的分类总结。

翻译转换方法之比较

B. H. Комиссаров	Л. С. Бархударов	Newmark	B. Г. Гак
1.字母音译		换位	
2.语言结构仿造		直译 结构分析	
3.词汇—语义 替换	1.替换 词汇替换：		1.质量转换 词的语义变换
具体化 概括化	具体化 概括化		包含关系
引申法	因果互换	引申法	交叉关系
4.语法转换： 句法同化（逐字翻译） 语法替换		替换或换置	
-词形替换	词形替换		语法范畴变换
-词类替换	词类替换		词类变换
-句子成分替换	-句子成分替换		
-句型替换 拆句法 并句法	复句句法替换（包 括并句法，拆句法）		联系形式变换
5.词汇—语法 综合转换：反义 译法	反义译法		词的语义变换： 反差关系
显性表达（描写法）		功能对等 描写对等 迂说法	
补偿	补偿	补偿	排除关系
6.翻译技术手段： 换位（结构重组） 减词 加词	2.移位法（结构重组） 3.加词 4.减词	缩减 扩展	2. 数量转换： 减词 加词
		归化	
		文化对等	

由上表可以看出，对翻译转换的分类不存在唯一标准。各理论家的观点区别在于转换分类方法的不同。例如，科米萨罗夫[1]将所有的转换分为词汇转换、语法转换及词汇—语法综合转换法。卡克却从质量转换和数量转换两个角度来描述不同的转换方法，因为他认为，»翻译转换可以表示质的变化或量的变化。«[1]巴尔胡达罗夫[2]对转换的分类包括：替换、加词、减词和移位法。纽马克(Newmark)□的分类则是基于对这样或那样一些转换的直接定义，没有再细分。

尽管这些理论家对翻译转换方法有着自己的分类标准，但他们的分类中也存在相似的特征。有时候他们在提出不同的说法时，说明的却是同一种翻译方法。例如：科米萨罗夫提的字母音译，纽马克称其为换位。科米萨罗夫提出语言结构仿造，与之对应，纽马克提出两类：直译及结构分析（按词汇单位的组成进行仿造）。

具体化和概括化的方法在科米萨罗夫、巴尔胡达罗夫和卡克的分类中都存在。只是在卡克的分类中这两种方法基于包含关系中。

科米萨罗夫和纽马克定义的引申法，巴尔胡达罗夫将其解释为»因果互换«，而在卡克看来，它们蕴含在交叉关系基础上。

反义译法在科米萨罗夫和巴尔胡达罗夫的分类中都有体现。只是在卡克看来，这一方法是语义转换的类型，它是在反差关系基础上提出的。至于科米萨罗夫提出的描写法在纽马克的分类中则体现为功能对等和描写对等。

补偿方法在每位理论家的分类中都存在，只是在卡克的分类中它指的是排除关系，即用一个词的相近概念词去替换它。例如，苏联电影»鹤雏在飞翔«在法语中被译为了»鹤飞过的时候«，原因是译成法语»鹤飞过的时候«时，法语词 grue 在俄语中还有傻瓜，品行端正的女人的意思。

加词、减词法在巴尔胡达罗夫的转换分类中是最基本的转换类型，在卡克的分类中属于数量转换的类型，在纽马克的分类中则是指扩展和缩减法。科米萨罗夫未将这两种方法列入总的转换类型，而是将它们与词汇单位换位（巴尔胡达罗夫认为的移位法或结构重组）共同视为翻译技术手段。

在翻译实践中，上述转换法很少孤立存在，大多数情况下译者都是在综合运用多种转换方法的基础上来解决翻译任务的。自然，以上所述的翻译转换类型是有条件性的，不可能包括译者在翻译实践中可能采用到的所有方法。

以上分类的不足之处在于：其作者没有指出每种具体转换使用的相对频率。在我们的研究中，将继承前人的理论成果，立足于俄汉语言组合，对翻译转换方法（主要是同声传译中的转换方法）做相应补充和细化。

主要参考文献

1. Baddeley, A. D.工作记忆[J]. 科学 1992 (255)。
2. Catford, J. C.语言学翻译理论[M]. 牛津：牛津大学出版社，1965年。
3. Newmark, P. 翻译教科书[M]. 伦敦：Prentice Hall 国际（英国）有限公司，1988年。
4. Nida, E. A.翻译的理论与实践[M]. 莱顿：布里尔，1969年。
5. Словарь русского языка: в 4-х т./АН СССР, Ин-т рус. яз. – М.: Русский язык, 1984.
6. 汉俄词典（修订本）[Z]. 北京：商务印书馆，2004.
7. 现代俄汉双解词典[Z].北京：外语教学与研究出版社，1992.
8. 俄语谚语俗语词典[Z].叶芳来编.北京：商务印书馆，2005.

MOTION PICTURE INTERPRETATION AS A PARTITIONED KIND OF SIMULTANEOUS TRANSLATION

G.K. Kazybek, Zh.N.Nurkhanov, Y.A. Morugova

Al-Farabi Kazakh National University, Candidate of Philological Sciences
Al-Farabi Kazakh National University, 2-year master student of 7M02316 – Simultaneous Interpreting
(western languages)
Al-Farabi Kazakh National University, Master of Arts

Key words: movie, dubbing, subtitles – script, movie translation – simultaneous interpretation, voice over – dialogue.

Introduction

The idea of developing simultaneous translation belongs to Edward Filein, an American businessman. During a meeting in the League of Nations, he drew attention to the fact that consecutive interpreting takes extra time from specialists, after which he set himself the goal of solving this problem. And already in 1925, Edward Filein proposed using a new type of translation, with the help of which it was possible to significantly save time. To do this, sitting in a special booth, it was necessary to use a microphone and a telephone. Thus, the relevant specialist listened to the speaker's speech and at the same time dictated the translation, which was transmitted to the listeners through headphones. Having tested the work of simultaneous translation, experts recognized it as a professional working tool.

After the equipment was patented, it was successfully used at the Geneva Conference in 1927. In 1930, Germany joined the production of typefaces for translation, and in 1935 Russia joined the ranks of developers. It was the Russian headset that members of the 15th conference of physiologists used, where the well-known I.P. Pavlova sounded from all headphones simultaneously in three international languages: French and German. Simultaneous translation played an essential role in the Nuremberg Trials, which took place in 1945.

Significance of the study

As in other countries, in Kazakhstan, simultaneous interpretation was deservedly appreciated in the 20th century due to its practicality and efficiency. With its help, communication between interlocutors from all over the world has become more understandable and faster, becoming a step towards the development of science, foreign policy, business, etc. Today, not a single international meeting or event takes place without him: a symposium, an assembly, negotiations between high-ranking officials and heads of state. In addition, simultaneous translation has also reached the Internet, in which translation is also necessary when communicating on the Internet in oral or written form.

In June 2011, the Former President approved the State Program for the Development and Functioning of Languages in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020.

Its main concept is to expand the scope of the Kazakh language, increase its competitiveness and prestige. Much attention was paid to the preservation of linguistic diversity in Kazakhstan and the in-depth study of the English language.

The profession of a translator in Kazakhstan has its own peculiarity – a translator, as a rule, apart from excellent knowledge of the Kazakh language, is fluent in Russian and can translate from Russian into Kazakh, translate from English into Russian, and from Kazakh into English. That is, to have a more universal application of their knowledge of languages.

There are many translation specializations in Kazakhstan – written and oral translations, translations of technical and legal documents (notarized translations), literary and journalistic translations, etc. In addition, the translator has the opportunity to self-actualize in many areas – international journalism, management, PR marketing. The translator has the ability to communicate with people of other cultures, combine business trips with the opportunity to see other countries.

Objectives of the study:

- reacquaint with the fundamental principles of translation theory, including the unit of translation, adequacy and equivalence of translation;
- identify the main characteristics of the literary style;
- discover the major lexical difficulties that arise films are translated;
- define the salient ways of addressing lexical and situation problems that may occur during the process of translation and dubbing of movies.

Methodology of the study

Several methods and techniques have been used in the descriptive analysis.

In the article, contextual, component, comparative analyses, method of definitional analysis have been adopted to address the issues, which may arise in the process of simultaneous translation of movies. Moreover, the deductive research method has been applied to fulfill the intended objectives.

Discussion/Results

Peculiarities of simultaneous interpretation of films. Dubbed translation, or briefly dubbing, is a type of translation of audiovisual works (films, cartoons, television series, anime), in which the actors' foreign speech is completely replaced with another language, with the aim of subsequent broadcasting of this work in countries that do not speak the original language of the work. The translation is synchronized with the actors' facial expressions and articulation (lip sync). When selecting actors for dubbing, the original voice, character's temperament and voice age are taken into account [1].

An important element of the dubbed motion picture is the matching of the sound of the voice to the acoustic conditions. For example, if an actor is standing in a bathroom, his voice should sound with slight echoes.

Simultaneous translation or simultaneous dubbing is the translation of a speaker's speech with a delay of 2-3 seconds.

The era of voice-over translation, aka synchronous dubbing, «synchronous» or «voiceover», began in the USSR with the appearance of the first video recorders – first reel to reel, and then the most popular, cassette. At the same time, amateur translators appeared. In home studios, they themselves produced synchronous dubbing of films to the best of their abilities and capabilities. The sound quality was terrible: the voice transmitted through the amateur equipment became almost unrecognizable – hence the myths about «clothespins on the nose.» There could be no question of any delights like role playing or a second female voice. Then the synchronous dubbing simply conveyed the meaning of what the actors said [2].

The «golden era» of synchronous dubbing began during perestroika, when video distributions ceased to be underground and began to bring tangible money to their employees. Overnight, a flurry of information, thousands of films, poured into the consumer. Sometimes the same film was translated many times under different titles. One-voice simultaneous dubbing conquered the market due to the fact that an experienced translator could «speak» up to three or four films per day, and he did not even need a sound engineer. The richest studios allowed themselves two-voice sync with separate voice acting for male and female characters.

With the development of civilized distribution in Kazakhstan, one-voice translation finally gave way to professional simultaneous dubbing [3].

Despite the superficial similarities between the professions of voiceover and dubbing, in practice there is not much in common between them. Simultaneous dubbing is usually done by professional translators whose task is to accurately convey the meaning. I translated it myself and read it myself. In this case, the voice does not really matter, because the viewer already hears the original track. Full synchronous dubbing requires actors with distinctive voices who can play intonation and adapt to the role. Therefore, not everyone is taken into synchronous dubbing.

Basically, theater actors come here, for whom voice acting is not the main profession, but a part-time job.

The West has its own peculiarities of national distribution. For example, it is extremely difficult to find Soviet and Kazakh cinema, with the exception of children's fairy tales, in English dubbing – distributors are limited to subtitles. This is not done out of love for the original track, it is just that domestic films are practically not shown in foreign cinemas. And on DVD they are bought either by film gourmets or by emigrants – neither one nor the other needs dubbing. The same fate awaits almost all non-English language films in the American box office. If you are not nominated for an Oscar for Best Foreign Film, subtitles are waiting for you at best [4].

Table 1 – Translation solutions analysis and different techniques for dubbing the dialogue between the actors from a famous film.

Original	Translation (Kazakh)	Dubbing (Kazakh)
That's it, we're done, right?	Дәл солай. Болды ма?	Иә. Сіз болдыңыз ба?
Oh you know, I'd love to but I gotta run.	О, мен қалайтын едім, бірақ мен асығуым керек.	О, мен қалар едім, бірақ мен баруым керек.
You'll like her. She's single.	Сізге ұнайды. Айтпақшы, ол тұрмысқа шықпаған.	Айтпақшы, ол тұрмыста емес.
Look, I'm sure that it wasn't your fault.	Тыңдаңыз, бұл Сіздің кінәңыз емес екеніне сенімдімін.	Бұған Сіз кінәлі емес екеніне сенімдімін.
Is that it?	Болды ма?	Аха. Барлығы осы ма?

Please, tell Mrs. hobbs my thoughts are with her. What she went through , no daughter should ...	Мисс Хоббсқа көңіл айтыңыз. Оның басынан өткенін, қызы ...	Мисс Хоббсқа көңіл айтыңыз. Оның басынан өткенін дұшпан қаламайды.
Smashed into pieces.	Сынды.	Дәлірек айтқанда, бұзды.
Would you show me?	Көрсетесіз бе?	Сіз маған көрсетесіз бе?

Original	Translation (Russian)	Dubbing (Russian)
That's it, we're done, right?	Именно. У вас все?	Да. У вас все?
Oh you know, I'd love to but I gotta run.	О, я бы с удовольствием, но мне надо бежать.	О, я бы с радостью, да только мне идти надо.
You'll like her. She's single.	Тебе она понравится. Кстати, она не замужем.	Кстати, она не замужем
Look, I'm sure that it wasn't your fault.	Послушайте, я уверен, что вы не виноваты.	Я уверен, вы не виноваты.
Is that it?	Все?	Ага. Это все?
Please, tell Mrs. hobbs my thoughts are with her. What she went through , no daughter should ...	Передайте мисс Хоббс мои соболезнования. Через что она прошла, дочь не должна. . .	Передайте мисс Хоббс мои соболезнования. Через что она прошла, врагу не пожелать.
Smashed into pieces.	Разбил.	Точнее, разбил.
Would you show me?	Покажете?	Вы мне покажете?

Problems of simultaneous translation (dubbing) of foreign movies. Translating films is not an easy task, as not all TV shows and films use everyday speech. If we want to understand what we see on the screen, it will take a lot of effort from the translation agency.

For example, translating TV shows about doctors or police officers, which include medical and forensic terms, or films about politics, the arts, and many other different areas, will require in-depth knowledge of the translator in these areas. In addition, the cultural aspects of the country for which the translation is required must also be taken into account [5].

Before proceeding with the translation of films, all technical specifications are agreed in advance, namely in which format the client needs the text, what format the source file will be, what the format of the final result will be, etc [6].

First appearing in the 50s, audiovisual translation received an impetus for development only in the 90s and is still a subject of controversy among linguists and translators. Many linguists did not recognize this type of translation due to its complex nature, since the audiovisual text with which the translator works is a combination of such semiotic levels as: – verbal (speech); – visual (images, text, gestures); – auditory (music, noise, speech). Thus, the translator's need to work with all semiotic levels makes this type of translation one of the most difficult. Only a small number of researchers have wondered what audiovisual translation is. For example, the linguist and translator K. Rice in his article «Classification of Texts and Translation Methods» separates audio-media texts into a separate group, «recorded in writing, but coming to the recipient through a non-linguistic environment in oral form (speech or song), perceived to their ears.» And the professor and translator of audiovisual texts H. Diaz-Sintas noted that «audiovisual translation can be defined as the translation of verbal elements of an audiovisual text». [7]

Audiovisual translation is engaged in the translation of audio-media texts, which are serials, films of various genres, television programs. That is, such works in which the auditory and visual channels of perception are simultaneously involved [8].

Thus, with audiovisual translation, audio and video content is localized taking into account the language, culture and characteristics of the group for which it is carried out. In other words, audiovisual translation is the translation of audio-media texts into another language and the transfer of test data to another culture. This type of translation is a very complex, painstaking work with a huge number of nuances, requiring a special approach of the translator [9].

Script translations. Translations of film scripts are best left to the experts. Translating your script prepares your work for a global audience. Or it can help you create art in a new language, especially for a new audience.

If script translation is the key to your success, why risk hiring an amateur? Rest assured that with our professional film script translation services, your work will be accepted in the same way as in the original language [10].

Italian writer and journalist Italo Calvino once wrote: «Without translation, I would be limited by the borders of my country. The translator is my most important ally. He introduces me to the world.» «In the meantime, there is no need to worry about it.»

Translation of subtitles. Translation of subtitles is subject to certain restrictions in terms of time and space. [11]

Time limit: means that subtitles appear on the screen for a certain number of seconds. It depends on how long one character speaks intermittently. If the character is delayed in answering, the subtitles may remain on the screen longer, but in the case of a longer conversation, one phrase may appear on the screen for only a couple of seconds.

Space limitation here means that the client determines how many lines can be displayed on the screen at one time. There are usually two lines, but the number of characters can vary, typically between 30-60. Thus, the translator must place the required text in a limited space, and thus part of the text can be omitted. [12]

Film Dubbing. Dubbing is different from translating subtitles. When duplicated, the texts should be approximately the same length as the original.

Films are probably one of the cultural aspects that are most likely to be exported to other countries, along with fashion and music. However, not every film that is popular in its own country will be popular in another country, especially with a different culture. Translators play a huge role in making the film understandable for the viewer. [13]

This is a way of voice acting, when the translated text is read over the original sound and the viewer hears both the sound of the translation and the voices of the actors. Of course, in this case, the translator is not forced to strongly adapt to the articulation of the actors, but many people are spoiled by the fact that the translation is heard over the original track. In addition, in this case, the volume range of the voices is lost, since the voice actor must always be heard, even if the characters in the film are whispering. Moreover, often one actor voices several characters, and together with the sound engineer he has to make sure that his intonation differs depending on the hero of the film he is voicing.

As a result, to get high-quality voice-overs, you need a lot of professionalism, but this method of voice acting is quite cheap. [14]

This is perhaps the most difficult method of localization, which also attracts a lot of criticism. The difficulty is that the viewer should have the feeling that the actors themselves are speaking, and for this a creative team is involved, consisting of an interpreter, a handler (author of a synchronous text), a dubbing director, an assistant director, a sound recording engineer, many actors and others.

Due to the difference in speech in different languages, you have to adjust the translation to the articulation of the actors in the film, so sometimes there is a loss of meaning and you have to change phrases to make it look natural. [15]

Actors are recorded one at a time so that you can create a multi-channel soundtrack and edit something if possible. In addition, voice acting is also required in scenes with off-screen noise of a market, airport, hospital, and so on. Five to ten dubbing actors portray this noise, and this also takes some skill. [16]

In addition, many famous actors take part in the voice acting of cartoons. So, the donkey from «Shrek» was voiced by Eddie Murphy, and Woody Allen – by Zed from «Antz Antz», and such examples are endless. Typically, large companies first invite actors for a role, and only then adjust the character images and script for them. First of all, the sound track is recorded, after which the movement of the characters' lips is drawn under it. [18]

Interestingly, in Japan, anime voice actors are called «seiyu» and this profession is studied as a separate specialty. A good voice actor should be able to speak with different voices and sing. By the way, most of the voice actors are girls who also play male roles. [19]

Conclusion

Voice acting for films and cartoons is a real acting job, which differs in many respects from the usual acting. Thanks to the voice actors, today we can watch films in the cinema and at home, absolutely relaxing while watching. This has big drawbacks, because watching great films in which the inimitable Al Pacino, Robert De Niro, Morgan Freeman, Kevin Spacey and a huge number of other actors talk, best of all in the original, fully feeling the emotions of the characters. It is a pity that the language barrier is causing such a change in the perception of cinema in Kazakhstan and other countries.

Our work is based on the following key provisions translation theory:

- a. simultaneous translation is a kind of oral translation, which is carried out by ear simultaneously with the speech of the speaker on source language;
- b. with the emergence of international organizations appeared the need for simultaneous translation;
- c. with SP, the translator experiences a high level of cognitive load, which is defined as a measure of the ability to solve a certain mental task in a system that is limited in nature;
- d. simultaneous translation is organized in two variants – directly and through the axial cabin.

Simultaneous interpretation has a great psychophysiological the workload on the translator, in connection with which most scientists adhere to opinions that the translator should not translate alone for more than 30 minutes. In contrast to this theory, there is another point of view that the synchronist can translate for longer than a specified period of time without colleagues, ready to help with any difficulties.

Material considered by us allows us to conclude that the simultaneous interpreter is able to interpret from 30 to 90 minutes alone, subject to the experience of the joint venture, an adequate assessment of their strength and good health at the time of transfer without prejudice to mental and physical condition.

List of References

1. English Oxford living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>
2. Кузьмичев С.А. Перевод кинофильмов как отдельный вид перевода, 2012 – 149 с.
3. История кино/видео перевода // Вестник Моск. ун-та. Серия 22. Теория перевода. 2008. №3. 1,5 а.л. (в печати). Р.А. Матасов
4. New Trends in Audiovisual Translation / ed. by J. Díaz Cintas. – Bristol : Multilingual Matters, 2009. – 283 p
5. Alexeyeva I.S. Introduction to translation studies: manual for students of philology and linguistics of higher educational settings. – Saint-Petersburg: Philological faculty of St. Petersburg State University: M.: Publishing center «Academy», 2004. – 352 p.
6. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen / ed. by J. Díaz Cintas, G. Anderman. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. – 272 p.
7. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. М., 1997.
8. <http://kak-eto-sdelano.livejournal.com/128113.html>
9. Алимов В.В., Артёмьева Ю.В. Специальный перевод. Практический курс. –2-е издание. – М.: Ленанд, 2017. – 208 с.
10. Горшкова В.Е. Теоретические основы процессоориентированного подхода к переводу кинодиалога: на материале современного французского кино: диссертация ... доктора филологических наук: 10.02.05, 10.02.20 / Горшкова Вера Евгеньевна. – Иркутск, 2006. – 367 с.
11. <https://www.mirf.ru/kino/dublyazh-i-ozvuchivanie-filmov>
12. Матасов Р.А. Перевод кино/видео материалов: лингвокультурологические и дидактические аспекты: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.20 / Матасов Роман Александрович. – М., 2009. – 211 с.
13. Karamitroglou F. Towards a methodology for the investigation of norms in audiovisual translation / F. Karamitroglou. – Amsterdam : Rodopi, 2000. – 300 p.
14. Szarkowska A. The Power of Film Translation / Translation Journal. – 2005. – Vol. 9, № 2. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://accurapid.com/journal/32film.htm>. – Date of access: 15.01. 2009.
15. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / [ed. by Mona Baker, Kirsten Malmkjær]. – New York & London, 1998. – 654 p.
16. Szarkowska A. The audiovisual landscape in Poland at the dawn of the 21st century / Foreign Language Movies – Dubbing and Subtitling / ed. by A. Goldstein, B. Golubović. – Hamburg, 2009. – P. 185 -201.
17. <https://sozdik.kz/> – казахско-русский и русско-казахский онлайн-переводчик.
18. Слышкин Г.Г., Ефремова М.А. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа). / Г.Г. Слышкин, М.А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004. – 152 с.
19. Paquin R. Translator, Adapter, Screenwriter. Translating for the audiovisual / Translation Journal. –1998. – Vol. 2, № 3. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://accurapid.com/journal/05dubb.htm>. – Date of access: 15.01.2009.

КОНЦЕПТ ТІЛДІҢ ӘЛЕМДІК БЕЙНЕСІ

Д.С. Қырғызбай, Э.Т. Жанысбекова

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 2-курс магистранты.

ғылыми жетекшісі: PhD доктор

Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: әлемдік бейне, әлемнің тілдік бейнесі, концепт тілдің әлемдік бейнесі, концепт, тілдік тұлға

Кіріспе

Адам таным субъектісі ретінде объективті шындық туралы белгілі бір білім жүйесінің, идеялардың, пікірлердің тасымалдаушысы болып табылады. Әр түрлі ғылымдардағы бұл жүйенің өз атауы бар (әлем бейнесі, әлемнің концептуалды жүйесі, әлем моделі) және әртүрлі аспектілерде қарастырылады.» Әлемдік бейне» ұғымы адамның және оның болмысының ерекшелігін, әлеммен қарым-қатынасын, оның әлемдегі өмір сүруінің маңызды шарттарын білдіретін іргелі ұғымдардың бірі

болып табылады. «Әлемдік бейне» ұғымына жүгіну адамның шындықпен қарым-қатынас үдерісін түсінуге белсенді көзқарасты білдіреді, зерттеудің мазмұнды-онтологиялық аспектілеріне назар аударады.

Қоғамдағы адамдардың білімі мен мінез-құлқының тығыз байланысы мен бірлігіне ықпал ете отырып, әлемнің бұл жаһандық бейнесі адамзат мәдениетінің әртүрлі салалары арасындағы табиғи әмбебап делдал болып табылады және сол арқылы адамдарды қоғамға біріктірудің тиімді құралы ретінде әрекет етеді.

Лингвистикалық еңбектерде «концептуалды жүйе», «концепттің әлемдік моделі», «концептосфера», «әлемнің психикалық бейнесі» синонимдік терминдері қолданылатыны белгілі. Олардың барлығы бір мәнді сәйкестікпен сипатталады және «мазмұнды мағынада – әлемдегі заттардың нақты немесе ықтимал жағдайы туралы (ол не ойлайды, біледі, болжайды, елестетеді және т.б.) осындай жүйенің жеке тасымалдаушысы иелік ететін концептті (шынайы немесе жалған) білдіретін ұғымдар жүйесін» білдіреді. Концепт тілдің әлемдік бейнесі «фондық біліммен, этномәдени, әлеуметтік ортамен, сондай-ақ осы лингвомәдени қоғамдастықтың жинақтаған және ұрпақтан-ұрпаққа берілетін барлық құндылық тәжірибесімен» анықталады.

Біздің ойымызша, «әлемдік бейне» және «концепт тілдің әлемдік бейнесі» ұғымдарының арақатынасы мәселесі даулы және екіойлы. Кейбір лингвистер оларды саралауға тырысады, бірақ демаркация критерийлері түсініксіз болып қалады. Осыған орай, әлемдік бейнені үнемі өзгеріп отыратын объективті шындық, ал концепт тілдің әлемдік бейнесі (концептосфера) – ұғымдар жүйесі түрінде құрылымдалған және ауызша өрнекті алатын шындықты түсіндіру өзекті деп санаймыз.

Негізгі бөлім.

Әлемдік бейнені көптеген заманауи лингвистер адамның дүниетанымының негізін құрайтын, әлемнің маңызды қасиеттерін оның тасымалдаушыларын түсінуде бейнелейтін және адамның барлық рухани белсенділігінің нәтижесі болып табылатын әлемнің бастапқы ғаламдық бейнесі ретінде түсінеді. Әлемнің бейнесі объективті шындықтың субъективті бейнесі ретінде, шындықтың бейнесі болуды тоқтатпай, олардың ешқайсысында толық түсірілмей, символдық түрде анықталады. Әлемдік бейне сана мен адам өмірінің белгісіз элементі ретінде қосарлы сипатқа ие және белгілі бір формациялар түрінде объективті, адамның өмір сүру процесінде қалдырған «іздері» бар екендігі атап өтілген [1].

«Әлемдік бейне» ұғымы адамның және оның болмысының ерекшелігін, әлеммен қарым-қатынасын, оның әлемдегі өмір сүруінің маңызды шарттарын білдіретін іргелі ұғымдардың бірі болып табылады. Бұл ұғым әсіресе гуманитарлық ғылымдар үшін өте маңызды. Әлемдік бейне екі түрлі рәсімнің нәтижесінде жасалады: 1) тіршілік әрекетінің негізінде жатқан әлем бейнелерін экспликациялау, экстрагирлеу, белгілеу, объективтеу және ұғыну; 2) жүйелі сипаттағы арнайы рефлексия барысында жүзеге асырылатын әлемнің жана бейнелерін құру, жасау және әзірлеу. Әлемдік бейненің функциялары адам өміріндегі табиғат пен бағытталуынан туындайды, оның ажырамас бөлігі әлемдік бейне болып табылады.

Әлемді қарастырудың бастапқы алғышарттары, ғылыми білімнің мазмұнды-онтологиялық құрылымдары, ғылыми-танымдық іс-әрекеттің негізінде жатқан терең құрылымдар әлемнің бейнесімен байланысты. «Әлем бейнесі» терминін алғаш рет Л. Витгенштейн «логикалық-философиялық трактатта» қарастырылды, бірақ ол антропология мен семиотикаға неміс ғалымы Вайсгербердің еңбектерінен енгізілген.

«Әлемнің концепттік бейнесі» ұғымы (бұдан әрі – ӘКБ) әртүрлі ғылымдармен зерттеледі, олардың әрқайсысы өз проблемалары мен санаттары шеңберінде осы ұғымның мәнін қарастырады. Лингвистикада бұл ұғым әлемдік бейне мен тілдің байланысын орнатады, ойлау мазмұнын тіл арқылы бекіту тәсілдерін зерттейді. Тіл семиотикалық жүйелердің бірі ретінде әлем бейнесінің бөлігі ғана емес, сонымен бірге оның негізінде әлемнің тілдік бейнесі қалыптасады. Соңында, тілдің көмегімен жеке адамдар алған білімдері негізінде интерсубекторға айналып, коммуникативтік процестерге қатыса алады. Логикада концепттік жүйенің (КЖ) мәні ондағы белгілі бір ақпаратты бекіту проблемасына байланысты қарастырылады. Нейрофизиологиялық және психологиялық зерттеулер әлемдік бейнені талдай отырып, адамның танымдық іс-әрекетімен бірге жүретін механизмдерді түсіндіруге тырысады. Философияда философиялық категориялар контекстіндегі әлемдік бейне мәселесі қарастырылады: жеке сана, дүниетаным, ойлау, рефлексия және т.б. Лингвистикада «әлемнің тілдік бейнесі» ұғымының пайда болуы антропоорталық қағидаттарында дамыған лингвистиканың бөлігі ретінде гносеолингвистиканың пайда болуының белгісі болып табылады.

Э.Д. Сулейменованың [2] пікірінше, әлемдік бейне «адамның танымдық іс-әрекеті және оның ойлау қабілетін көрсету арқасында жасалады», ол әлемдік бейненің аса маңызды қасиетін тұтастық, ал элементін – инварианттықпен, өзектілікпен, субъективтілікпен, толық емес экспликациямен, толық қабылдауға қол жетімсіздікпен, континуальдылықпен, динамизммен сипатталатын мағына деп санайды. Тұтастықпен қатар, автор ғарыштық бағдарлау (әлемдік бейненің жаһандылығы), тақырыптар үшін ішкі сөзсіз сенімділік, тұрақтылық пен динамизм, көрнекілік, элементтер бейнесінің нақтылығы сияқты әлемдік бейненің сипаттамаларын атап өтеді. Бұл ретте Э.Д. Сулейменова әлемнің тілдік бейнесі мен әлемнің концептуалдық бейнесі арасында тең белгі қоймайды. Оның пікірінше, терминологиялық комбинация ретінде «әлемнің тілдік бейнесі» тілді шындықпен тікелей өзара әрекеттесуге (ойлауды айналып өту) қосу арқылы пайда болды. Шын мәнінде, тіл мен шындықтың мұндай тікелей байланысы жоқ» деп санайды. Бұл көзқарас Б.А. Серебренниковтың ұстанымымен сәйкес келеді, ол «тіл шындықты көрсетпейді, бірақ оны символдық түрде бейнелейді» деп санайды [1, б б.]. Бейнелеудің нәтижесі – концептілер (тұжырымдар) болады. Әлемдік бейне өте күрделі құбылыс; ол вариативті және өзгермелі. Сонымен қатар, ол әр адамға тән, адамдардың өзара түсінушілігін қамтамасыз ететін тұрақтылыққа ие.

Тілдің құрылымы адамның санасына және оның әлеуметтік қажеттіліктеріне қарамастан өмір сүретін материалдық әлемнің объектілері мен құбылыстары арасындағы қатынасты көрсетеді. Осылайша, белгілер, шағылысу сипаты барлық тілдер үшін әмбебап болып табылады, алайда олардың әрқайсысының ерекшелігін жоққа шығармайды.

Адам өзінің әлеуметтік-мәдени іс-әрекетінде адам дүниетанымының өзегін құрайтын әлем бейнесіне сүйенеді. Әлемдік бейне болмаса, адамның қарым-қатынасы мен өзара түсіністігі мүмкін емес еді. Онсыз бүкіл әлеуметтік-мәдени организм тәжірибені аудару және көбейту механизмдерімен өмір сүре алмайды. Әлем бейнесі адам дүниетанымының негізгі құрамдас бөлігі бола отырып, қоғамдағы адамдардың білімі мен мінез-құлқының тығыз байланысы мен бірлігіне ықпал етеді.

Адамдардағы адами қарым-қатынас бір-бірінің рухани әлемдеріне өзара түсіністік жағдайында мүмкін болады, ал адамдардың рухани әлемдерінің қиысуы олар үшін ортақ әлемдік өкілдіктер жүйесінің болуына байланысты. Түсінудегі алшақтық әлемнің жаһандық бейнеелері өзгерген кезде пайда болады, яғни категориялық жиынтықтың өзгеруі әлем бейнесінің жаңа түсіндірулеріне әкеледі.

Әлемдік бейне – шындықтың белгілі бір көрінісі, әлемді түсіну мен ұсынудың белгілі бір логикасына сәйкес әлемнің семантикалық құрылысы. Бұл концептуалды және сезімтал категориялардың әмбебаптығы, олар мазмұны жағынан өзгергіш бола отырып, адамға өзінің тарихи дамуының барлық кезеңдерінде тән. Осы санаттардан әр мәдениетте әлемнің өзіндік ерекше моделі құрылады.

Қазіргі тіл ғылымында антропоэлекті парадигма қалыптасқан, ол «сөйлейтін адамға» деген қызығушылыққа негізделген. Антропологиялық лингвистика тілді адаммен, оның санасымен, ойлауымен, рухани-тәжірибелік қызметімен тығыз байланыста зерттейді. Антропологиялық лингвистиканың бастапқы тезисі – бұл тіл адамның конституциялық қасиеті деген тұжырым. Э. Бенвенистің [3] тұжырымында бұл тезис: «адамды тілсіз елестету мүмкін емес. Әлемде тек тілі бар адам басқа адаммен сөйлесе алады, сондықтан тіл адамның анықтамасына жатады» деп көрсетіледі.

Теориялық идея ретінде адам үшін тілдің конституциялық сипаты туралы ой алғаш рет В. Гумбольдттың лингвофилософиялық тұжырымдамасында қарастырылған. Автордың пікірі бойынша, адам ретінде адамның мәнін анықтау адамды адам ететін күшті анықтауды білдіреді. Тіл – осындай «гуманистік» бастаулардың бірі. Адам адамның шығармашылық қабілеті, оның терең мүмкіндіктері әрекет ететін тіл арқылы ғана адамға айналады. Тіл – халықтың рухани энергиясы.

Адам үшін тілдің конституциялық сипаты туралы екі негізгі әдіснамалық талаптар туындайды: 1) тілді білмей адамды толықтай тану мүмкін емес; 2) тілдің табиғатын түсіну және оны адам мен оның әлеміне сүйене отырып түсіндіруге болады. Антропологиялық негізде лингвистиканың құрылысы тіл мен адамның біртұтас теориясын құруды қамтиды. Тілдегі адам факторын зерттеу әлемдік бейнені зерттеуге байланысты жаңа көзқарасқа ие болады.

Әлемнің тілдік бейнесі, менталитеттегі білімнің мазмұнды негізі бола отырып, арнайы ұйымдастырылған концептуалдық жүйенің бір түрі болып табылады. Әрбір жүйе міндетті түрде құрылымға ие, яғни жүйе элементтері арасындағы тұрақты және заңды байланыстардың жиынтығы. Мұндай элементтер ақыл-ойдың жалпылама атауын алды. Олар тілдік жүйенің элементтері – морфемалар, сөздер, сөйлемдер сияқты нақты рәсімделуге ие емес. Әлемнің тілдік бейнесінің бірліктері: мағыналар, идеялар, схемалар, ақыл-ой құрылымдары – бізге тікелей тәжірибеде берілмейді, оларды белгілі бір дәрежеде жақындастырумен сыртқы көріністерге сәйкес қайта құруға тырысуға болады.

Әлемнің тілдік бейнесінің негізгі бірлігі – концепт болып табылады.

Концепт теорияларына (лат. *conceptus* – ой, ұсыну) шетелдік және отандық зерттеушілердің көптеген еңбектеріне арналған. Концепттер тілдің әртүрлі деңгейлерінде зерттеледі: лексикалық, фразеологиялық, синтаксистік, паремия материалы. Олар әсіресе лексика бірліктерінде белсенді зерттелуде. Көптеген тұжырымдамалар жаңа дереккөздер немесе әдістерді қолдана отырып бірнеше рет қарастырылады.

«Концепт» термині әртүрлі мазмұнда қолданылады:

- сөздің мағынасы мен түсінігі;
- идеяларды, бейнелерді қамтитын сананың күрделі бірлігі, ұғымдар;
- бейнелеудің үш формасы бар (сурет, ұғым, символ) менталдылықтың негізгі бірлігі;
- тілдік құралдармен тікелей байланысты емес таза идея.

Бір объектінің осындай әр түрлі түсініктерінің болуының себебі, концептіні қарастырған кезде зерттеуші оның қасиеттерін жанама мәліметтер негізінде ғана бағалай алады, ал концепттің өзі тікелей қабылдауда берілмейді. Дегенмен, тұжырымдаманы түсінудің жоғарыда аталған барлық тәсілдері толығымен негізделген және өмір сүруге құқылы. Қазіргі уақытта тұжырымдаманы түсіндіру мен түсінудің екі негізгі тәсілі қалыптасқан: когнитивті және лингвомәдениеттік.

Когнитивтік тәсіл концепт ретінде «кванттық білімдерді» анықтайды. Лингвомәдениеттік тәсіл концептті «адамның санасындағы мәдени ұйысуы, немесе мәдениет адамның ақыл-ой әлеміне не түрінде енетіндігінде» деп түсіндіреді [4].

Концептті түсінуге лингвокогнитивті және лингвомәдени көзқарастар өзара ерекше болмайды: жеке адамның санасында психикалық білім ретінде концепт қоғамның концептосферасына, яғни мәдениетке, ал мәдениет бірлігі жеке тұлғаның меншігіне айналатын ұжымдық тәжірибені бекіту ретінде концепт болып табылады. Басқаша айтқанда, бұл тәсілдер жеке адамға қатысты векторлармен ерекшеленеді: лингвокогнитивті тұжырымдама – жеке санадан мәдениетке, ал лингвомәдениет – мәдениеттен жеке санаға бағытталады. Бұл айырмашылықты генеративті және интерпретативті байланыс модельдерімен салыстыруға болады, ал қозғалысты іштей және іштей бөлу зерттеу әдісі екенін түсінеміз, іс жүзінде қозғалыс бұл көп өлшемді процесс болып табылады [5].

Айта кету керек, концепттегі лингвокогнитивті және лингвомәдени көзқарастың негізінде тек осы пәндердің мақсаты ғана емес, сонымен қатар әлемнің тілдік бейнесі мен концепттердің тілдік негізгі элементтері ретінде не пайдаланылатындығын ескеру қажет. Бұл динамизммен, өзгергіштікпен, вариативтілікпен және тілдік ұжыммен, «сопы» адам әлемнің тілдік бейнесінің салыстырмалы түрде тұрақты, статикалық, инвариантты тасымалдаушысы ретінде сипатталатын тілдік тұлға болуы мүмкін.

Жеке адам да, лингвомәдени қауымдастық та, қоғам да ойды қалыптастыру субъектісі бола алады. Лингвомәдениеттану саласына лингвомәдени қауымдастықтар немесе қоғамдар шығарған концептосфералар жатады. Осыған байланысты, тілдік тұлғаға қатысты концептіні «білім кванты», «ақыл-ой құрылымы», ақыл-ой бірлігі, ақыл-ой білімі, жедел жад бірлігі және т.б. деп түсіну оңтайлы екендігі белгілі болып, ойлау процесі ойдың қалыптасуы мен мағынасының белгілі бір сәтінде көрінеді. Ойлау психикалық-лингвистикалық кешеннің динамикалық негізі ретінде концепттің алдында ақпаратпен жұмыс істейді.

Информема – ақыл-ой кешенінің негізгі бірлігі, ол басқа ақпараттық тұтастықтардан өзгешелікпен бейнеленеді, оның көмегімен тілдің арқасында ойлау жүзеге асырылады және сана жұмыс істейді.

Концепт бастапқы семиозис арқылы өткен, сөздердің және сол сияқты тілдік бірліктердің психикалық құраушысы деп аталатын ақпаратты білдіреді.

Лингвокогнитивті және лингвомәдени көзқарастардың ұстанымдарын ескере отырып, «концепт – мағына» ұғымдарының әр түрлі арақатынасы түсінікті және негізделген болып табылады. Бұл туралы тікелей қарама-қарсы пікірлер айтылған. Мысалы, Д.С. Лихачев концепт оның мағыналарының біріндегі сөзбен, яғни лексикалық мағынаның концептісімен байланысты деп санайды, бұған В.П. Москвин де қосылады. Ал басқа лингвистер концептті лексикалық мағынадан гөрі кеңірек деп санайды [6].

Когнитивті процесті қарастырғанда, тілдік тұлғаның ойлау үдерісінде концепт бастапқы семиозистен өтіп, «оның мағыналарының біріндегі сөзге» тең болатын психикалық құрылым ретінде пайда болатындығын білуге болады.

Л.А. Климкова [7] берген концепттің анықтамасын қарастырсақ, онда біздің ойымызша, екі тәсілді: лингвокогнитивті және лингвокультурологиялық та біріктіруге болады. Автордың тұжырымдамасында концепт – бұл адамның этникалық, әлеуметтік және жеке тәжірибеге негізделген шындық элементін, мәдени, этникалық, әлеуметтік және сол арқылы жеке тұлғалық маңызы бар шындық элементіне қатысты мағыналар жиынтығын түсінуінің нәтижесі болып табылатын психикалық бірлік

деп қарастырылады. Бұл пікірді қолдаймыз, себебі ұжымдық тілдік санада сақталған концептті статистикалық тұрғыдан қарастырғанда, оның лексикалық мағынасынан гөрі кеңейетіні анық. Ол осы объект туралы білімнің барлық жиынтығын білдіреді және оны бекіту үшін көптеген тілдік бірліктерге ие.

Концепт – адамның тілдік әлеміндегі мәдениеттің негізгі көзі болып табылады.

Әлемнің тілдік бейнесінің элементі ретінде концепттің қалыптасуы тілдің әлемдік бейнесімен бірдей дереккөздерден алынған. Жоғарыда сипатталған дереккөздерден концепттің анықтамасы белгілі ғалымдардың талдау негізінде ұсынылған мәліметтеріне сәйкес келеді. Олардың пікірінше, концепт адамның санасында төмендегіше қалыптасады:

- а) оның тікелей сезімдік тәжірибесі – әлемді сезім органдарының қабылдауы;
- б) адамның заттық іс-әрекеті;
- в) оның санасында бұрыннан бар ұғымдармен ақыл-ой операциялары;
- г) тілдік қарым-қатынастан (концепт адамға тілдік түрде хабарлануы, түсіндірілуі мүмкін);
- д) тілдік бірліктерді саналы түрде тану арқылы.

Айта кету керек, концептті қалыптастыру көзі ретінде тікелей сенсорлық тәжірибе туа біткен біліммен байланысты. Тілдік қарым-қатынас – мәтіндерден алынған біліммен, ал тілдік бірліктерді саналы түрде білу – ана тілінде шабыттандырылған біліммен байланысты, өйткені бұл жағдайда білім сөздікпен жұмыс жасаудан гөрі тілдік бірлік туралы ойланудан тұрады, өйткені бұлардың қайнар көзі – тілдік қарым-қатынас болып табылады.

Концепттің қалыптасуы векторлық сияқты қасиетке ие информемадан туындайды, ол информеманың өзін-өзі тануға, сананың жарқын аймағына кіруге және оның бар екенін жариялауға ұмтылуынан тұрады. Бұл жол тілдің көмегімен мағынаны білдіреді. Егер информема осы жолдан өткен болса, оған тағайындалған таңбалауыштың информемаын іздеуден тұратын бастапқы мән болмайды.

Семиозис арқылы информеманың алғашқы өтуі кезінде ол өзіне қолайлы таңбалауышты «ойлап табудан» және оның арасында кез-келген екі жақты бірліктің болуын қамтамасыз ететін байланыс орнату арқылы қалыптасады. Басқаша айтқанда, сөздердің бірнеше мағынасынан біреуі шындыққа сәйкес негізгі болып табылады. Осы мағынаның айналасында барлық басқа белгілер топтастырылған: қауымдастықтар, бағалау, коннотациялар. Өріс құрылымы бар концепт осылай қалыптасады.

Өріс құрылымының объектісі бола отырып, концепт өзегі мен шеткері аймақтары бар. Ұлттық тілмен тығыз байланысты болғандықтан, концепттің өзегі оның ұлттық құрамдас бөлігі болып табылады – нақты қатысатын ішкі формасы және тілдің әлемдік бейнесін тасымалдаушылар әрдайым мойындамайтын сыртқы формасы.

Ішкі формасы немесе этимологиялық ерекшелігі, немесе этимологиясы тек зерттеушілермен және зерттеушілерге ашылады. Бірақ бұл осы тілді қолданатын адамдар үшін концепт мазмұнының бұл қабаты мүлдем жоқ дегенді білдірмейді. Бұл олар үшін жанама түрде, құндылықтардың қалған қабаттары пайда болған және сақталатын негіз ретінде бар болып табылады. Ю.С. Степанов [8] концепттің үш компонентін немесе үш «қабатын» ажыратады: (1) негізгі, өзекті белгі; (2) қосымша немесе бірнеше қосымша, «пассивті» белгілер, олар қазіргі таңда «тарихи» белгіде болып маңызды емес; (3) ішкі форма, әдетте, мүлде танылмайтын, сыртқы, ауызша түрде жазылған.

Бұл формада концепт ұлттық санада «сопылық», этникалық адам әлемінің тілдік бейнесінде бекітілген. Оның мәнін (концепттің өзегін) жеке тұлға, тілдік тұлға арқылы түсіну процесі жеке, топтық, әлеуметтік қабаттарды жеңу арқылы – әмбебап концептіге және кейбір жағдайларда – ішкі пішінге (егер бар болса) өтеді.

Мысал ретінде *жарылғыш зат* тек концептін қарастырамыз. Ұлттық компонент – ішкі формада: «*Ұнтақ* – зат, шаң, және одан да түйіршіктері құм түріндегі кез-келген борпылдақ. Жер күңіренеді, өзендер лайланады, шаң-тозаң егістікті жабады («Игорев полкы туралы Сөз»-де). Мұнда ішкі формасы ұнтақ мағынасын вербалдайды, яғни етістікке айналдырады. Қазіргі орыс тілінде бұл концепттің басты, өзекті белгісі: «атыс қаруының зарядтарын жасауға арналған жарылғыш затты» білдіреді.

Қосымша (тарихи) белгілер оны бейнелі мағынада қолдануға негізделген кең фразеологиялық үйлесімділікте көрінеді: *ұнтақты құрғақ ұстау* – (ауыспалы мәнде) қорғанысқа дайын болу; *оқ-дәрі ретінде* – (ауыспалы мәнде) құрғақ, жақсы тұтанатын отын туралы, сондай-ақ ашушаң мінезді адам туралы; *зеңбіректің иісі* – (ауыспалы мәнде) соғыс жақындап қалды; *зеңбірек жетіспейді* – (сөйлеу мәнінде) бір нәрсе үшін күш, табандылық жетіспейді; *оқ-дәріні ысырап ету* – (сөйлеу мәнінде) босқа сөйлеу немесе әрекет ету [9].

Өріс құрылымының кез-келген объектісі сияқты, концепт орталыққа қарай және орталықтан кері бағытталған күштердің тепе-теңдігін сақтайды. Егер тепе-теңдік басқа концептілердің әсерінен бұзылса және информем болса, сырттан келетін «шулардың» әсерінен концептінің сыртқы контуры

өзгереді: кеңейеді немесе тарылады. Бұл концепт шекараларының қозғалғыштығын, оның күрделілік дәрежесін және пішіндердің немесе түрлердің әртүрлілігін анықтайды. Сонымен, концепттердің келесі түрлері анықталды: сызбанұсқа, фрейм, сценарий, скрпит.

Сызбанұсқа – нысанды құрайтын контурларды, сызықтарды, оның құрылымын көрсетуді камтиды.

Фрейм – стереотиптік жағдайды, әсіресе жадтың үлкен көлемін ұйымдастырған кезде көрсететін мәліметтер құрылымы. Бұл жадта сақталған көріністерді ұйымдастыру, білім құрылымы, адам тәжірибесінің белгілі бір бөлігі туралы ақпарат.

Сценарий – процестің сипаттамасы, оның маңызды кезеңдерімен әрекет ету.

Скрпит – белгілі бір жағдайда одан әрі не болуы керек екендігі туралы болжамдық идеялар жиынтығы, мұнда жағдаймен белгіленген мінез-құлықтың егжей-тегжейлі жоспарын ұсынуға мүмкіндік береді.

Концепт шекараларының қозғалғыштығы оның өзгеру қабілетін анықтайды. Ұғымның санадағы өзгергіштікке қабілеттілігі жеке тұлғаның дамуына, өсуіне, оның зияткерлік және моральдық қасиеттеріне мүмкіндік береді. Тәжірибе жинақтаған адам оны белгілі бір концептіге айналдырады, олар логикалық түрде бір-бірімен байланысып, концепттік жүйені немесе концептосфераны құрайды.

Концептосфера, немесе идеосфера (Д.С. Лихачев термині) – ана тілінің (жеке және ұжымдық) дүниетанымын қалыптастыратын ұғымдар жиынтығы.

Бірқатар зерттеушілер концептті зерттеудегі когнитивті көзқарасты жақтаушылар концепт жиынтығын концептілік жүйе немесе құрылым ретінде көрсетеді. Когнитивті тәсілде міндет жеке санадағы концепттік жүйелерді қалыптастыру және дамыту процесстерін зерттеу болып табылады.

Д.С. Лихачев [10], концептосфера терминінің авторы, концепттер тобын зерттеудегі лингвомәдени көзқарастың негізін қалаушы. Оның «Орыс тілінің концептосферасы» бағдарламалық мақаласында: «Жеке адамның сөздік қорында ашылған потенциалдарды, тілді жалпы алғандағы секілді, концептосфера деп атауға болады» деген анықтама келтіреді.

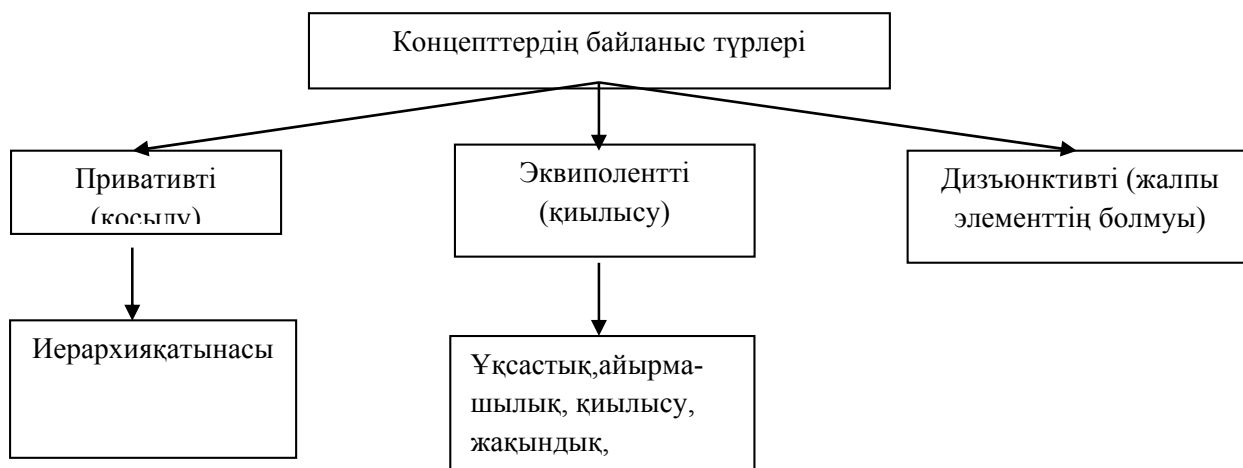
Когнитивті және лингвомәдени тәсілдер аясында концептосфера/концепттік құрылым қабылдау нәтижелерін мағыналарға айналдырудан тұратын семантикалық қалыптасу процесінің өнімі болып табылады. Жеке адам да, лингвомәдени қауымдастық, қоғам да мағынаны қалыптастыру субъектісі бола алады. Лингвомәдениеттану саласына лингвомәдени қауымдастықтар немесе қоғамдар шығарған концептосфералар жатады.

Концептосфераның көптеген зерттеулерінде оның өріс құрылымы бар екендігі көрсетілген: ол орталық және перифериялық бөліктерді ажыратады. Орталық бөлікті ең өзекті, жоғары әлеуметтік рейтингті концептілер құрайды.

Концептосфераның дамуы, тарихы – ондағы жаңа ұғымдардың пайда болуын, орталық пен периферияның мазмұндық арақатынасының өзгеруін, сондай-ақ олардың құрамын көрсетеді. Концептосфераның құрылымы мен қызметі оның тұжырымдамаларының өзара байланысымен анықталады. Бұл байланыстардың табиғаты туралы әртүрлі көзқарастар бар. Мәселен, В.Б. Голдберг ақыл-ой бірліктері өзара байланыс пен қарым-қатынасқа түсуі мүмкін деп санайды. Бұл құбылыстарды саралаудың негізі – бір бірліктің мазмұнын екіншісінің өзгеруімен алмастыру мүмкіндігі. Байланыстар мұндай өзгерістерді білдіреді, бірақ қарым – қатынасы болмайды. Концепт арасындағы байланыс белгілі бір концептосфераның құрылымдық моделінің негізі болып табылады. Концепттер арасындағы байланыстар жаңа мағынаны қалыптастырады, оны барлық элементтер арасында байланыс орнату арқылы ғана анықтауға болады. Концептуалды байланыстар концепттің мазмұнын байытады, ол кілт сөздердің коннотацияларында өзінің ауызша бейнесін табады.

Ұғымдар арасындағы байланыс түрлерінің әртүрлі жіктелуі бар. М.В. Никитин [11] импликация мен классификация қатынастарын тұжырымдамалық байланыстар деп санайды. Байланыстың бірінші түрі шындық объектілерінің нақты байланыстарын, «тәуелділік, заттар арасындағы, бөлік пен тұтас арасындағы, зат пен белгі арасындағы, белгілер арасындағы өзара әрекеттесуді» көрсетеді. Жіктеу байланыстары-бұл заттардағы белгілердің таралуының танымдық процесстерінің нәтижесі. Бұл байланыстар «жалпы – заттардағы әр түрлі нәрсені ашуға, әлемнің шексіз әртүрлілігінде заңдылықтарды орнатуға, заттардың жеке бірегейлігін түрлердің көрінетін иерархиясына дейін азайтуға бағытталған...» [11, 108 б.]. Байланыс түрлерінің мұндай анықтамасы шындықта бар байланыстарды түсіну процесстерін және олардың жеке санада сынуын көрсетеді.

Е.С. Кубрякова [12] ақыл-ой бірліктері арасындағы байланыстың үш түрін ажыратады: привативті оппозиция (қосылу), эквиполентті оппозиция (қиылысу), дизъюнктив оппозициясы (жалпы элементтердің болмауын білдіреді). Біздің ойымызша, ғалымдар бөлген байланыстардың барлық басқа түрлері келесі классификацияға (сурет) ене алады.

Сурет – Концепт арасындағы байланыс түрлері

Ю.С. Степановтың [8, 600 б.] қорытындысы бойынша концепттер арасындағы байланыстар табиғи және логикалық жолмен орнатылуы мүмкін. Логикалық байланыстар өкілдіктердегі имплицитизммен, оларды анықтау үшін қажетті логикалық операциялардың міндеттілігімен сипатталады.

Жүйенің бір бөлігі болып табылатын концепттер басқа концепттердің ықпалына түседі және өзгеріске ұшырайды. Уақыт өте келе концепттер саны да, олардың мазмұны да өзгереді. Санадағы концепттік жүйені құру дәйектілігі логика принциптеріне сәйкес келеді; жүйенің оның логикасы сияқты қасиеті осыған байланысты. Бұл қасиет бір концепттен екіншісіне логикалық ауысу мүмкіндігін, кейбір концепттерді басқалары арқылы анықтауды, қолда бар концепттер негізінде жаңа концепттер құру мүмкіндігін анықтайды.

Жүйенің қисындылығы оның жаңа концептілерін құруға мүмкіндік береді, олар тікелей тәжірибеден игерілмейді, бірақ тіл арқылы санаға енеді. Бұл адамның концепттік жүйесіне дерексіз ұғымдарды енгізу мүмкіндігін түсіндіреді. Мұндай ақпаратты жүйеге тілсіз енгізу мүмкін емес.

Концепттер арасындағы табиғи байланыстар, әдетте, тілдік құралдармен айқын және көбінесе қайталанатын бірліктермен көрінеді: сөздер, паремиялар, фразеологизмдер, афоризмдер: *өз төбеңізде, үйіңізде және ақылыңызбен өмір сүріңіз* («еңбек» және «өмір» концептінің байланысы); *жолдағы кез-келген бас емес* («еңбек» және «сөйлеу» концептінің байланысы). Осы типтегі бірліктер байланыстардың дәлелін, мәдени «зандылығын» көрсетеді.

Ю.С. Степанов [8, 39 б.] концепттер *рейтингінің топтары* ұғымын енгізеді. Бұл термин әлеуметтік бедел немесе маңыздылық өлшемімен ерекшеленетін концепттер тобын немесе жеке концепттерді білдіреді. Яғни, концептосфера ішінде концепттер тең емес деп болжанады: маңыздылығы көп не аз болып келеді. Ең маңызды және көлемді ұғымдарды автор константілер деп атайды. Константілер арқылы біз мәдениеттің концепттік ұғымдарын түсінеміз. Осылайша, концепттік жүйелер тәжірибенің жинақталуымен және жаңа білім алумен байланысты өзгергіштік және санада концепттік жүйелерді құру процесінің ерекшеліктерімен байланысты логикамен сипатталады.

Қорытынды.

Сонымен, зерттеу нәтижелері адамның қоршаған шындықты игеру процесінде білім белгілі бір санаттарға бөлініп, танымдық базаны құратындығын көрсетті. Адамның алынған ақпаратты түсіндіруі негізінде концепт тілдің әлемдік бейнесі немесе жеке және ұжымдық тәжірибені қамтитын концептосфера қалыптасады. Концепттің әлемдік бейнесі, толық болмаса да, концептосфераның негізгі элементтерін номинациялауға және олардың тіл арқылы түсіндірілуіне байланысты әлемнің тілдік бейнесінде көрініс табады.

Антропоцентрилік парадигма аясында концепт тілдің әлемдік бейнесін ерекшеліктерімен, тіл және мәдени фактілер арасындағы байланысты орнатумен байланысты мәселелерді зерттеу әрі қарай зерттеуді талап етеді деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 2001.
2. Сулейменова Э.Д. Понятие смысла в современной лингвистике. – Алма-Ата, 2000.

3. Бенвенист Э. Общая лингвистика / пер. с франц. – М.: «Прогресс», 2014.
4. Гольдберг В.Б. Основы лексической категоризации глагола. Типология структурно-семантических связей // Моделирование процессов функциональной категоризации глагола. – Тамбов: Изд-во Тамбов гос. ун-та, 2011.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2012.
6. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность: от теории словесности к структуре текста: антология / под ред. проф. В.П. Нерознака. – М.: Academia, 2017.
7. Климкова Л.А. Нижегородская топонимия в языковой картине мира: монография. – М.: МГПУ, 2014.
8. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры / изд. 2-е, испр. доп. – М.: Академический Проект, 2001.
9. Гончарова Н.Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. Вып. 2. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2012.
10. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Русская словесность: антология / под ред. В.П. Нерознака. – М.: Academia, 2017.
11. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения: учебное пособие. – М.: Высшая школа, 2016.
12. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / отв. ред. Б.А. Серебренников. – М.: Наука, 2010.

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ВЫМЫШЛЕННЫХ И РЕАЛЬНЫХ АНТРОПОНИМОВ И ТОПОНИМОВ

А. Нецадим, А.Ж. Жапарова

студентка 1 курса магистратуры специальности «Переводческое дело»
КазНУ им. аль-Фараби
Научный руководитель: PhD доктор КазНУ им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: антропонимы, топонимы, имена собственные, транслитерация, транскрипция, калькирование, контекстуальный перевод.

Имена и названия – это две неотъемлемые единицы любого языка. Они важны для общения и передачи информации между людьми. Одна из особенностей имен собственных – это их универсальное применение. Допустим, при переходе на другой язык, мы используем перевод нарицательных слов, но оставляем имена собственные в оригинале, например, имя и фамилию человека.

Имена собственные являются опорными точками в изучении иностранного языка и переводе с него, они играют роль своеобразного межязыкового моста. Однако данный факт повлиял на то, что люди начали считать, что именам собственным не нужно уделять большое внимание при изучении нового языка. Поэтому, их часто не включают в словари и им выделяют недостаточно места в учебниках по переводу.

При передаче имен собственных, переводчики часто упускают большую часть их свойств. Если не придавать именам собственным значение и не знать их особенности, то перевод имени на другой язык может затруднить распознавание и понимание сущности носителя имени.

В литературных произведениях и других текстах встречается немало реальных и вымышленных имен собственных. Они не только выполняют функции наименования, называния существа или объекта, но и являются теми немногими словами, сама форма которых указывает на национальную принадлежность наименованного предмета мысли. Таким образом, собственные имена способствуют сохранению в переводе колорита оригинала. [1, с. 110]

Творчество в передаче имен собственных начинается в тот момент, когда переводчик сталкивается с так называемыми смысловыми (значащими, значимыми, говорящими, номинативно-характеристическими) именами и прозвищами. Тогда же возникает и переводческая проблема, связанная с анализом сущности и функции значимых имен в тексте и способом их передачи при переводе [1, с. 161].

Существует огромное количество классификаций имен собственных. В настоящее время широко используются классификации В.Д. Бондалетова, М.И. Приваловой, В.А. Никонова и многих других.

Например, классификация М.И. Приваловой включает в себя:

- 1) антропонимы;
- 2) топонимы;
- 3) названия судов, самолётов, космических кораблей;

- 4) названия периодических изданий, произведений искусства – идеонимы;
- 5) отдельные имена и названия (непосредственно хрононимы, хрематонимы).

А.В. Суперанская считает, что из всех имеющихся классификаций в первую очередь должна рассматриваться предметно-номинативная, так как «соотнесённость с предметом определяет «лицо» имени и его прочие характеристики» [2, с. 160].

Есть две самостоятельные, однако достаточно связанные между собой группы собственных имен: имена, сложившиеся естественным путем, и имена, искусственно созданные, выдуманные. В данной работе мы будем рассматривать перевод антропонимов и топонимов, которые являются одними из видов имен собственных.

При письменном переводе английского текста возникает проблема правильной передачи собственных имен на русском языке. Трудность этого вопроса заключается в том, что не все звуки английской речи могут быть точно изображены средствами русского алфавита и, следовательно, передача английских имен, фамилий, и названий будет по необходимости носить более или менее приближенный характер [3, с. 261].

Выбор способа перевода имени собственного зависит от функционального типа текста, и от наличия или отсутствия у имени собственного таких качеств, как внутренняя форма, эмоционально-оценочное значение, особая фонетическая форма и аллюзивность, на которой строится комический эффект [4, с. 134].

На первый взгляд, может показаться, что перевод имен собственных не представляет особых трудностей. Даже переводом это называется весьма условно: как правило, имена собственные транскрибируются или транслитерируются. Это обусловлено своеобразием имен собственных, которые «по сути дела порождены не потребностями познания, а соображениями удобства коммуникации, особенностями языка [5, с.т 46].

Для того чтобы грамотно передать имена собственные на другой язык, необходимо придерживаться определенных принципов, таких как:

1. Транслитерация (Принцип графического подобия)
2. Транскрипция (Принцип фонетического подобия)
3. Калькирование.
4. Контекстуальный перевод

Целью данной статьи является проведение сопоставительного анализа антропонимов и топонимов и особенностей перевода некоторых групп имен собственных.

В этой работе проводится лингвопереводческий и сопоставительный анализ антропонимов и топонимов перевода серии книг Стивена Кинга «Темная башня». За основу работы взят официальный перевод, выпущенный издательством «АСТ».

В серии романов Стивена Кинга «Темная башня» встречается более большое количество антропонимов и топонимов, многие из которых переводятся способом калькирования и транслитерации.

Далееприведены примеры переводов некоторых антропонимов и топонимов, встречающихся в романах, и переводческие примечания.

Roland Deschain (антропоним) (в рус. *Роланд Дискейн*) – главный герой саги, последний выживший к началу событий первой книги. Фамилия Deschain имеет французские корни, беря в расчет происхождение имен его родителей – Стивен (Steven) и Габриэль (Gabrielle). Если разобрать фамилию на две части, то вырисовывается существующее в языке слово фр. *deschain* – цепи, что отражает характер персонажа. Имя персонажа было передано способом транслитерации, фамилия – способом транслитерации и авторского изменения определенных звуков.

Oу (антропоним) (оф. перевод – *Буи*, в переводе Рины Ружже – *Чик*) – ушастик-путаник, один из представителей фауны мира Роланда. Эти животные описываются, как нечто среднее между енотом и собакой, со спиралевидным закрученным хвостом. Из-за своей способности имитирования человеческой речи, животное обретает имя. Джейк Чеймберз, впервые видя существо обращается к нему «Как поживаешь, мальш?» и существо повторяет последние две буквы фразы, ставшие его именем. Происхождение английского оригинала идет с фразы «Come on, **оу**», а перевод Рины Ружже от фразы «Как поживаешь, мальчик». Переводчики использовали смешанный способ перевода – транслитерацию и калькирование.

Jake Chambers (антропоним) – соратник Роланда, одиннадцатилетний мальчик из Нью-Йорка. Фамилия героя переводится с английского как «комната, палата, камера», что может означать, что автор хотел дать герою говорящую фамилию, так как в течении всей саги *Джейк* умирает и воскресает в других параллельных реальностях, что может ассоциироваться с «замкнутой временной петлей»,

другими словами комнатой. В русском переводе издательство АСТ передала данный антропоним как *Чеймберз*, используя способ транскрипции.

Father Donald Frank Callahan (антропоним) – «проклятый» священник, в рус. переводе *отец Дональд Фрэнк Каллагэн*. После того, как он был отмечен вампиром Барлоу и впоследствии выгнан из своей церкви, Каллагэн проводит время в качестве добровольца в приюте для бездомных. Говорящая фамилия *Каллагэн* (ирл.) происходит от гэльского имени О Сеаллагчáйн, что означает «потомок Сеалланчáн». Один из переводов с гэльского трактуется как «любитель церквей» (*ceall*, что означает «церковь»). Поскольку герой является римско-католическим священником, ирландское происхождение фамилии здесь вполне обосновано. В русском языке фамилия Callahan передается несколькими способами: Каллахан (транслитерация) и Каллагэн (транскрипция), что и было использовано издательством АСТ. Двойное имя героя было передано способом транскрипции, а духовный сан *Father* – Отец – способом калькированием.

Cuthbert Allgood (антропоним) – друг детства Роланда Дискейна, в русской версии – *Камберд Олгуд*. Происхождение говорящей фамилии не случайно, герой описывается как умный красивый черноволосый и черноглазый юноша, который служит хорошим другом главному герою. Отсюда и фамилия *Allgood* – «все хорошо/отлично», переведенная способами транскрипции и транслитерации (удвоенная буква *л*). Имя героя также является вымышленным, однако его происхождение трудно определить. Очевидно, что автор использовал редкое и древнеанглийское имя для героя чтобы придать персонажу таинственности.

Aaron Deepneau (антропоним) – друг Келвина Тауэра, любил испить кофейку и сыграть партию в шахматы. Издательство АСТ передало имя персонажа как *Эрон Дипно*, используя транскрипцию. Библейское имя Аарон в русском варианте чаще всего передают транслитерацией – Аарон, данный перевод можно назвать устоявшейся нормой языка. Учитывая перевод имени Эрон, можно предположить, что переводчики хотели отвести читателей от традиционной библейской формы имени из-за того, что персонаж с этим именем является протагонистом. Фамилия героя имеет французские корни, принимая в расчет буквосочетание *eau*.

The Dark Tower (топоним) – *Тёмная башня* – каменная постройка в центре всех миров, место пересечения Лучей, которое расположено в середине поля роз и за концом мира. Переводчики выбрали самый распространенный вариант перевода *Башня*, и знаменательная постройка, а также цикл книг, посредством калькирования обрел свое именитое русское название *Темная башня*.

Turtle Bay Washateria (топоним) – *прачечная «Бухта черепахи»*, место встречи героев саги Тауэра и Дипно. Название заведения в целом можно было передать как *Черепашья бухта*, что тоже бы звучало аутентично. Данный составной топоним имеет несколько странное название *Washateria*. Можно предположить, что Стивен Кинг был автором данного слова, взяв за пример слово «cafeteria» и создав новое посредством сложения корня *wash* (мыть/стирать) и суффикса *teria* (суффикс, обозначающий самообслуживание). В конечном счете, данный топоним был переведен способом калькирования и контекстуального перевода.

Dixie Pig (топоним) – название реального ресторана *Дикси Пиг* в Нью-Йорке. Переводчики издательства не стали использовать иные приемы перевода (калькирование – *Поросенок Дикси*), а оставили оригинальное название, применив прием транскрипции.

Подводя итоги, можно сделать вывод, что переводчик должен тщательно отбирать переводческие трансформации, чтобы не испортить то впечатление у читателя, на которое рассчитывал автор произведения. Важным методом исследования в переводе служит сопоставительный анализ текста перевода, т.е. анализ форм и содержания текста перевода путем сопоставления с формой и содержанием оригинала.

Анализ проведенного исследования показал, что благодаря фантазии автора переводчику приходится иметь дело с большим количеством реальных антропонимов и топонимов, которые были переданы как традиционным, так и необычным способами. Особую сложность представляют вымышленные антропонимы и топонимы, которые служат для создания культурного и стилистического фона произведения и способствует наиболее полному воплощению замысла автора. Автором статьи было выделено 3 основных приема передачи антропонимов и топонимов в цикле романов Стивена Кинга, которые использовались для создания максимально адекватного варианта перевода и сохранения национального или локального колорита: транскрипция, транслитерация и калькирование.

Литература

1. Виноградов В.С. Перевод: Общие и лексические вопросы: Учебное пособие. – 3-е изд. – М.: КДУ, 2006. – 240 с.

2. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. М., 2003. – 368 с.
3. Ю.В. Пиввуева, Е.В. Двойнина. Пособие по теории перевода (на английском материале). М., 1998. – 304 с.
4. Гиляревский Р.С., Старостин Б.А. Иностранные имена и названия в русском тексте. – М. 2005. – 232 с.
5. Чесноков П.В. Слово и соответствующая ему единица мышления. М., 1997. – 156 с.

ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ МАҒЫНАНЫҢ МОТИВАЦИЯСЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ

А. Нұрланқызы

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-сұлтан, Қазақстан

Түйін сөздер: фразеологизм, семантика, мотивация, идиома.

Фразеология – ең бейнелі және «консервативті» лингвистикалық ішкі жүйелердің бірі. Лексикадан айырмашылығы, ол тілдің өзгеруіне аз сезімтал болып, ескірген сөздерді, архаикалық формаларды сақтайды. Тұрақты комбинациялардың едәуір бөлігі ұлттық өмірдің әртүрлі шындықтарымен, тарих фактілерімен, халықтық нанымдармен, әдет-ғұрыптармен, салт-дәстүрлермен байланысты. Фразеологизмдер ана тілінің құнды нақты көзі болып табылады [1].

Лингвисттер арасында «фразеологиялық бірлік» ұғымы туралы консенсус жоқ, бірақ іс жүзінде фразеология деп саналады. Осы ретте «Энциклопедиялық лингвистикалық сөздік» келесі анықтаманы береді: «фразеология – бұл семантикалық байланысты сөздер мен сөз тіркестерінің жалпы атауы, олар формасы бойынша ұқсас синтаксистік құрылымдардан айырмашылығы, таңдаудың жалпы заңдарына сәйкес шығарылмайды. сөздерді құрудағы сөздердің тіркесімі, бірақ семантикалық құрылымның және белгілі бір лексикалық және грамматикалық құрамның белгілі бір пропорциясында сөйлеуде көбейтіледі». Фразеологиялық бірліктерді екінші жанама номинацияның лингвистикалық белгілері ретінде қарастырған кезде фразеологиялық бірліктің мағынасын қалыптастыруға қатысатын және оның бейнелі потенциалын құруға әсер ететін мотивациялық процестер туралы мәселені ескерген жөн [2].

Қазіргі уақытта фразеологиялық бірлік – мотивациялық бірлік болып саналады, оны қолдану уақыт өте келе мотивацияның ішінара немесе толық жоғалуына әкеледі. Бұл ретте, Добровольский фразеологиялық бірліктің семантикалық мотивациясын фразеологиялық әмбебаптардың бірі ретінде қарастырады. Ғалымның пікірінше, мотивациямен байланысты барлық әмбебап заңдылықтар «айқын ассоциативті психологиялық субстратқа ие. Бір жағынан, бұл тілдік құбылыстар – ішкі форма мен нақты мағынаның байланысы, екінші жағынан, байқалатын мотивация фактілері семантикалық трансформация механизмдеріне негізделген, олар өз кезегінде логикалық және психологиялық заңдарға негізделген» – деп түсіндіреді [3].

Мотивология дамып келе жатқан ғылыми бағыт ретінде 1970 жылдардың басында жариялана бастады. Бұрын зерттелмеген лексикалық құбылыстардың бірі – ауызша мотивация құбылысы туралы ғылым ретінде мотивацияның алғашқы жүйелі идеясын «Диалектикалық лексикология мәселелері» – авторлық диссертациясынан табуға болады, онда ол басқа лексикалық құбылыстармен қатар формальды ауызша вирион құбылысы және синонимия құбылысы болып табылады.

Мотивациялық бірліктің зерттеуіне көптеген ғалымдар өз үлесін қосып, біршама зерттеулер жүргізген. Мысалы: Блинова О.И., Волков С.С., Мжельская О.С., Попов И.А., Стецко В.П., Тихонов А.Н., Улуханов И.С., Земская Е.А. және тағы басқаларды атауға болады. Аталған ғалымдардың ішінде, Блинова О. И. –дің жазған еңбектерін аса атап өткен жөн. «Мотивология и ее аспекты», «Явление мотивации слов: лексикологический аспект» тақырыптарындағы еңбектерінде Блинова О.И. мотивология мәселесі жайындағы өзекті мәселелерді қарастырып, басқа да авторлардың еңбектерін атап өткен. Автордың еңбектерінде «мотивология» термині жайында анықтама беріледі. Блинованың еңбегіне сүйене отырып, мотивологияның нақты түсіндірмесін ала аламыз.

«Мотивация» термині мотивация жасау кезінде бұрыннан бар және әртүрлі ғылыми пәндерде қолданылған: этимология, ономазиология, сөзжасам, топонимия және т.б. Тағы бір интерпретация мотивация қажеттілігі үшін «мотивация» терминін ұсынды: оның анықтамасы антропоцентризм, дәйектілік, синхрондылық сияқты принциптерді көрсетеді. Мотивация – бұл сөздің лексикалық және құрылымдық корреляциясы негізінде сөздің мағынасы мен дыбыстық қабатының байланысының

ұтымдылығын түсінуге мүмкіндік беретін сөздің құрылымдық-семантикалық қасиеті. Демек, терминнің бұл анықтамасының берілуінде бірқатар себептер бар: синхронды тәсіл; сөйлеушінің дыбыс пен сөздің мағынасы арасындағы байланыс туралы хабардарлық факторы; лексикалық бірліктің корреляциясы арқылы осы сананың жолы, түбірі бар мотивациялық сөзбен (лексикалық мотиватор) және құрылымдық құрылуы және т.б. Ауызша мотивацияның ұсынылған типологиясы түсіндірілген және «бейімделген» әртүрлі ғылыми бағыттағы зерттеушілердің (В. Гак, В. В. Левицкий, К. А. Левковская, С. С. Маслова-Лашанская, И.С. Улуханов және т. б.) әзірлемелеріне негізделген бастапқы нұсқа болып табылады. Кейіннен бұл типология сөздің мотивациясын білдірудің морфологиялық және лексикалық-семантикалық құралдарын көрсететін лексикалық бірліктерді сипаттайтын морфо-семантикалық мотивация түрімен толықтырылды.

Мотивацияның салыстырмалы аспектісінің пайда болуы И.В. Арнольд, В. Гака, М.Д. Степанова, А. Супрун және т. б. салыстырмалы лексикология саласындағы ғылыми жұмыстармен, сондай-ақ салыстырмалы-семасиологиялық және ономазиологиялық жұмыстар циклімен дайындалды. О.И. Блинова салыстырмалы мотивацияны көмекші ғылыми бағыт деп атайды, ол сипаттамалық мотивацияның бастапқы ғылыми тұжырымдамаларына басқа түсініктемелерді енгізді: «мотивациялық мағына», «мотивациялық бөлік», «компонент бөлігі», «мотиватор», «мотив» және басқалары.

Фразеологиялық мотивация фразеологизм мен оның вариативті прототипі арасында семантикалық байланыс бар екендігіне байланысты, бұл фразеологизмдер мен оны тудырған нақты жағдай арасындағы аралық; ауыспалы прототип болмаған кезде – фразеологиялық бірлік пен оны тудырған нақты емес жағдай арасында; ауыспалы прототип болмаған кезде – сөзбе-сөз компонент пен жаңадан ойлап табылған компонент арасында; туынды фразеологизм мен ол пайда болған фразеологизм арасында болады [4].

Фразеологиялық уәжділік негізінде идиомалылыққа қарамай-қайшы процесс. Фразеологизмнің өзара тығыз байланысты екі қасиеті кері пропорционалды тәуелділікпен байланысты: фразеологизмнің мотивациясы неғұрлым айқын болса, оның идиомалық дәрежесі соғұрлым төмен болады және керісінше. Н. Мечковская фразеологизмнің мотивациясын оны сөзбе-сөз оқу мүмкіндігімен байланыстырады (және жоғары идиоматикалық дәлелді фразеологизм жағдайында және оның семантикасының тура және қайта ойластырылған жоспарларын кейіннен байланыстыру), бұл «оның компоненттері арасындағы семантикалық үйлесімділіктің болуына» байланысты [11]. Фразеологиялық мотивацияның сипаты және оның көрінісі әртүрлі. Фразеологизмдерді мүлдем қозғалмайтын, бейнелі және семантикалық тұрғыдан ажыратуға болатыны сияқты және т.б.

Фразеологизмдер мотивацияның әртүрлі деңгейіне ие. Осыған байланысты мағынаның мотивациясы толық, толық емес немесе нөлдік деп бөлінеді. Семантикалық компоненттерден тұратын фразеологиялық тіркестер немесе фразеологиялық бірліктер ең күшті мотивацияға ие. Осы типтегі фразеологиялық бірліктерде фразеологиялық бірліктер компоненттерінің мәндерінен нақты фразеологиялық мағынаны алу ықтималдығы жоғары. Осылайша, фразеологизмнің семантикалық мотивациясы оның маңызды ерекшеліктерінің бірі болып табылады, өйткені фразеологиялық белгілердің мотивациялық процестерін талдау тілдің бейнелі-ассоциативті механизмдеріне еруге мүмкіндік береді. Фразеологиялық бірліктердің мотивациясы екі өлшемді қабылдауды жасайтын және ана тілінде шынайы немесе шынайы емес деп қабылдайтын бастапқы кескінге негізделген. Көрнекі негізден басқа, белгілі бір тілдің фонетикалық ерекшеліктері, морфосинтактикалық құрылымы немесе бір уақытта бірнеше құралдар фразеологиялық бірліктің семантикалық құрылымы үшін дәлелді болып табылады. Фразеологиялық бірліктерді әртүрлі жолдармен ынталандыруға болады, бұл олардың экспрессивті әлеуетіне әсер етеді. Адамның сөйлеу әрекеті үшін фразеологиялық бірліктердің мағынасын ынталандыру мәселесі маңызды. Мотивация дәрежесі тұрақты комбинациялардың типологиясымен байланысты. Осы тұрғыдан фразеологиялық бірліктердің кейбір түрлерін қарастырайық. Компоненттердің бірлігі мен құндылықтың мотивациясы бойынша ол академик В.В. Виноградовқа фразеологиялық бірліктерді бөліп көрсету үшін қабылданды [5].

Фразеологиялық синтез – бұл көбінесе бейнелі сипатқа ие және оның мәні оның компоненттерінің мағынасына негізделмейтін айналым. Басқаша айтқанда, адгезиялар санатына ішкі пішінін жоғалтқан идиомалар кіреді. Семантикалық мотивацияның болмауы біріктірудің лексикалық, семантикалық архаизм немесе тарихизмді қамтуына байланысты болуы мүмкін. Көздің қарашығындай өрнекті еститін қазіргі тіл қолданушысы, әдетте, айтылғанның мағынасын түсінеді, бірақ алма сөзі нені білдіретіні туралы ойламайды, ол қазіргі адамның белсенді қорына енбейді және оқшауланған түрде пайдаланылмайды [6].

Фразеологиялық бірлік – бұл бейнелі құбылыс, оның мағынасы оның құрамдас бөліктерінің мәндерінің қарапайым қосындысы болмаса да, оны құрайтын сөздердің мағыналарына негізделген.

Басқаша айтқанда, бірліктер – бұл мөлдір ішкі пішінді қолдайтын идиомалар. Фразеологиялық бірлік, фразеологиялық байланыстармен салыстырғанда, компоненттердің аз семантикалық байланысымен сипатталады, олардың мағынасы құрамдас элементтердің лексикалық мағыналары негізінде бейнелі түрде қозғалады. Демек, фразеологизмдер ішкі формасы бар мотивацияланған тілдік бірліктер ретінде әрекет етеді. Бейненің болуы фразеологиялық бірлікті сол атаудағы еркін комбинациялардан ажыратады. Сөздің баламасына жақын фразеологиялық бірліктерге сөздердің біреуі тікелей мағынасы бар, ал екіншісі бейнелі болатын перифразалар қосылады. Мұндай қайталанулар бір сөзге тең мағынаға ие [7].

Идиомалардан басқа, фразеологиялық бірліктерге фразеологиялық тіркестер де кіреді. Бұл семантикалық тұрғыдан ыдырайтын тіркестер, олардың тұтас мағынасы компоненттердің мағыналарынан тұрады, сонымен бірге компоненттердің бірінде байланысты қолдану бар. Топтың түрі фразеологиялық комбинациялардан тұрады, онда байланысты компонент сөз емес, тұрақты ротация болып табылады. Байланыстар мен фразеологизмдермен салыстырғанда, фразеологиялық тіркестер мағынаның жоғары деңгейіне және компоненттердің аз байланысына ие, бұл белгілі бір жағдайларда спикерге синонимдік және синонимдік алмастыруларға жүгінуге мүмкіндік береді [8]. Фразеологиялық тіркестер құрамы мен фразеологиялық бірліктерді қолдануда тұрақты, олар тек семантикалық термин ғана емес, толығымен еркін мағынасы бар сөздерден тұрады [9].

Мақалада көрсетілген классификациялар зерттеушілерге семантикалық және құрылымдық-грамматикалық деңгейде әртүрлі құрылымдардың тілдері мысалында фразеологиялық бірліктерді егжей-тегжейлі талдауға мүмкіндік береді [10].

Осылайша, фразеологиялық бірліктердің мотивациялық компонентін зерттеген жұмыстарын талдау мақала тақырыбын зерттеуге айтарлықтай қызығушылық танытты.

Әдебиеттер тізімі

1. И.Ю. Шишлова. Фразеология в научном тексте – 2020. – 576-577с.
2. Атарщикова, Т. Н. Фразеологизмы как средство активизации речевой деятельности / Т. Н. Атарщикова, А. А. Калитвенцева, А. Н. Головченко. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2017. – № 22.1 (156.1). – С. 1-3. – URL: <https://moluch.ru/archive/156/44297/> (дата обращения: 20.11.2020).
3. Смолина Л. В. Эмоционально-оценочные фразеологизмы в объективации физических реалий во французском научно-популярном дискурсе. Вестник ЧелГУ. 2013; № 14: 71 – 76.
4. Воробьева Т.А. Функционирование фразеологических единиц в собственно научной статье. Вестник Череповецкого государственного университета. 2013; №4: 68–71.
5. Сокур И.О. Ғылыми мәтіндегі фразеологиялық бірліктердің лексикалық және стилистикалық ерекшелігі. Славян тілдері мен әдебиеттерін салыстырмалы зерттеу. Академик Леонид Булаховскийді еске алу. 2010; № 12: 174 – 178.
6. Silva E., Ottaiano A.O., Babini M. Identification of the most common phraseological units in the English language in academic texts: contributions coming from corpora Acta Scientiarum. Language and Culture. 2017; Vol. 39, № 4: 345 – 353.
7. Granger S. Academic phraseology: A key ingredient in successful L2 academic literacy. Academic Language in a Nordic Setting: Linguistic and Educational Perspectives. Oslo Studies in Language. 2017; № 9: 9 – 27.
8. Гусева О. Н. ғылыми және іскерлік сөйлеудің фразеологиясы. БМТУ еңбектері. 5 Серия: саясаттану, философия, тарих, филология. 2014; № 5: 150 – 152.
9. Нгуен Т. Ле, Владимирова т. л. ғылыми стильдің фразеологиясының ерекшеліктері (бұзылмайтын бақылау саласындағы мәтіндер негізінде). Тіл мен мәдениеттің коммуникативті аспектілері: студенттер мен жас ғалымдардың XIV Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдар жинағы, 21-23 мамыр, Томск: ТПУ, 2014: 264 – 268.
10. О. Н. Волобуева (Тюмень) семантикалық мотивация және оның фразеологизмнің бейнелі әлеуетін қалыптастырудағы рөлі. – 2010ж.103-106с.
11. Мечковская, Н. Б. Классы идиом и их корреляты в механизмах диахронической фразеологии (на материале восточнославянских, словенского и польского языков) / Н. Б. Мечковская // Мовознаўства. Літаратуразнаўства. Культуралогія. Фалькларыстыка. XIV міжнародны з'езд славістаў (Скоп'е, 2008): Даклады беларускай дэлегацыі. – Мн., 2008. – С. 149-172.

LINGUOCULTURAL AND STRUCTURAL-SEMANTIC PECULARITIES OF KAZAKH FOLK TALES IN TRANSLATION ASPECT

M.K. Makhadiyeva

Al-Farabi Kazakh National University
2nd year master's student of Foreign philology
Almaty, Kazakhstan

Keywords: linguocultural analysis, national and cultural specifics, folklore, folk tale, culture, translation problems.

In the era of globalization, the spread of mass culture, and general modernization the folk tale genre preserves the national-cultural worldview and the spiritual values of the people. Children's literature, in particular folk tales, has a great influence on the spiritual culture of a child, on the formation of its cognitive base, general and individual picture of the world, on its development as a creative personality. Folklore is reflection of the people's ethnic identity and carries the code of the nation, because they describe the way of life of the people, geographical, natural, ethnic conditions, reveals national character.

One of the characteristic features of the people in the contemporary society is an attempt to study the connection of language units and ethnic identity. To a greater or a lesser degree it concerns younger generation in the period of social adaptation. The process of determination contributes to the development of language identity, ethnic mentality, history and tradition. One of the main reasons for misunderstanding in the course of intercultural communication is cultural differences in the ethnic identity, for the world view is represented through the prism of ethnic culture and language. The relevance of this study is determined by the growing interest in folklore, the identification of national and cultural specifics within the modern anthropological paradigm allows us to reveal the features of linguocognitive content, connection and correlation with the objective world and culture of the ethnos, national and cultural specifics of the linguistic picture of the world. The relationship between language and culture is clearly traced in the works of the famous German linguist and philosopher W. Humboldt, who claims that «a language, whatever form it takes, is always the spiritual embodiment of the individual life of a nation.» [1, 72].

The study of concepts presents the information about a unique phenomenon – the mentality of the ethnicities. Ethnic self-consciousness is based on language, therefore, the analysis of language is the key to the study of the linguistic picture of the world of a given people. The unit of a language is a word which function is to awaken the linguistic consciousness, a certain concept. The folklore text is the main source for the study of certain basic concepts connected with the culture. It is the text that is closely linked with the culture, since it is permeated with a multitude of cultural codes; it is the text that stores information about history, ethnography, national psychology, national behavior, i.e. about everything that makes up the content of culture [2, 34]. The study of language and culture, gives a possibility to study the interconnections of language and the cultural peculiarities of different ethnic groups. This study is based on theoretical provisions for the translation of the folklore text. The article reveals the problems and principles of translation, based on the analysis of the folklore and its translation into English. Translation as a system is focused not only on the adaptation of the text, but also on the transfer of the information that explains and forms the worldview. In this regard, it is very important to study questions of the national characteristics of folklore and how to render them in another language, which in its turn can help develop basic recommendations for a number of translation issues.

The main carrier of ethnocultural norms is language. It is used as an intra-ethnic communicative means of preserving traditions, information about the history and culture of the people. The peculiarity of languages lies in the inadequacy of their cognitive bases formed by ethnic groups in the process of perception and mastering the world, specific economic, labor activity, as a result of existence in various socio-ecological landscapes. However, many word concepts cannot be understood apart from the intentions of the participants or the social and cultural institutions and behavior in which the action, state or thing is situated [3, 11].

The unit of a language is a word whose function is to awaken the linguistic consciousness, a certain concept. However, language is only a mechanism that promotes the coding and translation of culture. Its true keeper is the text. It is the text that is indissolubly linked to culture, since it is permeated with a multitude of cultural codes; it is the text that stores information about history, ethnography, national psychology, national behavior, i.e. about everything that makes up the content of culture [2, 112]. In the logical tradition that underlies much work in semantics, concepts are ultimately defined by the truth conditions: the conditions, under which one can say that a concept does, or does not, appropriately apply to a situation in the world.

Folklore is an oral folk art, the artistic joint creative activity of the people, which reflects their life, ideals, views; it is also poetry, folk music, theater, dance, architecture, fine and decorative arts, created by the people orally and passing from generation to generation among the masses.

The analysis of folklore (folk tales, epic stories, legends) helps to recreate the characteristic features of oral folklore. The most important feature of folklore is that it is the art of the spoken word. This is what distinguishes it from literature and other forms of art. Another important distinctive feature of folklore is the collectivity of creativity. It originated as a mass work and expressed the views of the primitive community and the clan, and not of an individual. The linguocultural focus of text analysis plays a special significant role in the framework of intercultural communication.

The specificity of the cognitive mechanisms of cognition of different ethnic groups and the diverse semantic structure of the language lead to the problem of mutual understanding between representatives of different linguistic and cultural communities [4, 18]. The differences in the ethnocommunicative typological knowledge of different peoples are manifested mainly in the ways and means of implementing speech activity. The choice of one or another method and means is determined by the speech attitudes of the personality and the purpose of communication. The presence of ethnic and specific language proficiency is associated with the characteristic features of the complex of speech attitudes [5].

Translation of folklore raises many difficulties and questions. Each type of folklore, having its own characteristics, requires special attention and approach to translation. The folk tale is probably the most widely used folklore genre. Additions, as a translation technique, carry information that is supposed to be known to native speakers, but not a translated language, is a common translation technique, the purpose of which is to achieve the fullest understanding of the translated text by the native speakers [6, 106].

The conceptual analysis of the folk tales of the Kazakh language allows not only to reveal the individual features and ideas about these concepts, belonging to only one ethnic group, but also makes it possible to capture and recognize the main aspects, to trace the dynamics of its development and functioning in a certain situation. Folklore creates vivid images of a decent and unworthy existence, reflects the values that are significant for a person, complements and completes culturally significant concepts [7]. This article presents an analysis of the Kazakh folk tale «Edyge».

In the course of the analysis, it was revealed that the characteristic feature of Kazakh folk tales is long and expanded, sentences, describe all the details, therefore, in the process of translation there was a need to omit some points that were not so important and interesting to an English-speaking reader. Having considered all types of lexical transformations used in the translation of Kazakh folk tales, it can be concluded that the most common method was the omission. «Жас жігітті әкесі басқа қалаға жіберіп, мұғаліммен бір жыл болды.» – «The youth was sent to another town, and remained a whole year with the master».

A common technique was also generalization. «Құмырсқа патшасы түнде мыңдаған құмырсқаларымен бірге келді, ал ризашылық білдіретін жәндіктер тарыны жинап, оны қаптарға салды.» – «The King of ants had come in the night with thousands and thousands of ants, and the grateful creatures had picked up all the millet-seed and gathered them into the sacks».

Complex lexical and grammatical transformations include antonymic translation and explication. In the process of translation; transformations are most often of mixed type. As a rule, various kinds of transformations are carried out simultaneously, they are combined with each other – replacement is accompanied by a substitution, the grammatical transformation is accompanied by a lexical one.

The antonymic translation, which function is the transformation of an affirmative construction into a negative one or vice versa, a negative one in an affirmative one, followed by replacing one of the words of the translated sentence of the original language with its antonym in the translation language, was used in 62% of cases. (Тек бізге уәде еткен нәрсені ұмытпа – бұл сенің бақытың – Remember what you have promised. This is your happiness.)

The grammatical properties of linguistic units consist of a number of linguistic phenomena: the form of a word, phrases, sentences, order of elements, grammatical meanings of forms, contextual functions of forms and meanings.

According to the analysis, when translating folk tales, the most common methods of grammatical transformations were the method of literal translation. («Олар бай болды және қалағанның бәрін алды, бірақ олардың балалары болмады» – «They were rich, and had everything they wanted, but no children»; «Осылайша олар таңертеңге дейін тыныш ұйықтады» – « They slept quietly until early morning»).

Comparing the use of various transformations among themselves, it can be summed up that among lexical, grammatical and complex lexical-grammatical transformations, grammatical transformations were used most often. This is due to the difference in the structure of Kazakh and English sentences. Therefore, the translation was carried out in accordance with the rules of the language. Lexical transformations constituted 43%. This

can be explained by the fact that lexical transformations are caused mainly by the fact that the number of meaning of the lexical units of the languages does not coincide. Complex lexical-grammatical transformations were used least of all, only in 6% of cases. Complex transformations are one of the most complex translation techniques. They require certain skills, vocabulary, imaginative thinking, excellent knowledge of different cultures, traditions and religions of other countries.

As a result of the analysis of lexicographic and textual material the content and features of the concepts dignity and miracle can be formed, they are undoubtedly important as a way to penetrate the linguistic consciousness of the nation. The analysis of the translation of folk tales of the Kazakh language showed that the text of a folk tale does not require major structural changes and therefore the leading grammatical methods for translating texts are literal translation and morphological replacement; lexical techniques are used when there is a discrepancy between the volume of values of lexical units and occupy the second largest place among translation methods; complex lexical and grammatical transformations, as complex translation techniques, are not typical for the translation of folk tales.

Literature

1. Гумбольдт, В. фон. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества. // В. фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – С. 37, – 297.
2. Маслова В.А. Когнитивная Лингвистика: учебное пособие. – Минск: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
3. Croft W., Alan Cruse D. *Cognitive Linguistics* – Cambridge University Press, 2004. – 376 p.
4. Абишева К.М. Социально-языковая константная деятельность в свете социолингвистической контактологии: автореф. ... докт. филол. наук. – Алматы, 2003. – С.18.
5. Шаклеин В.М. Лингвокультурная ситуация: структура и вопросы исторической реконструкции: дис. ... докт. филол. наук. – М., 1998. – 445 с.
6. Бархударов, Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов // Вопросы общей и частной теории перевода – М., 1975. – 240 с.
7. Влахов, С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – Изд. 3е, испр. и доп. – М., 2006. – 351 с.

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ АУДИРОВАНИЮ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ

Г.С. Омарбаева

к.ф.н. кафедры иностранной филологии и переводческого дела
КазНУ им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: иноязычная речь, способы и средства общения, рецептивный вид речевой деятельности, структура, виды и компоненты аудирования.

Целью межкультурной коммуникации выступает процесс обучения иноязычному общению, расставляющему новые акценты во всех видах речевой деятельности, где актуальным является понимание иноязычной речи на слух. В этом случае обучение аудированию на иностранном языке (ИЯ) определяется как наиболее трудный процесс и вид рецептивной деятельности, представляющий одновременное восприятие и понимание речи на слух. Лингводидактическим особенностям развития словарного запаса, навыков и умений студентов в процессе аудирования при использовании современных средств и информационных технологий на иностранном языке посвящены работы И.Л.Бим, С.Ф.Шатилова, О.С.Ахмановой, И.Р.Гальперина, В.Г.Костомарова, Т.Лансьен, К.Конт, Д.Кост, Ж.Поле и др. Общение – основа коммуникативного подхода, рассматриваемого как процесс социальный, в котором происходит обмен опытом и информацией, видами деятельности, умениями и навыками, результатами деятельности. Е.И. Пассов указывает на то, что общение – это всегда рациональное и эмоциональное взаимодействие людей, в процессе которого выявляется общность мыслей, формируется образ жизни. Это важнейшее условие формирования сознания и самосознания личности [8, с. 47]. Основными характеристиками общения могут быть: цель, результат, способы, средства и единицы общения; предмет и тема, направленные на взаимоотношения коммуникантов/обучающихся. Цель и результат общения направлены не на сообщение информации, а на изменение взаимо-

отношений. В методике ИЯ выделяются способы общения: перцептивный, интерактивный, информационный и др. Кроме этого, средства общения делятся на вербальные (т.е. основные виды речевой деятельности, которым обучаются в процессе изучения ИЯ: говорение, письмо, аудирование, чтение) и невербальные (мимика, жесты, интонация, темп и др.). Единицами общения выступают ситуации как системы взаимоотношений, а процесс обучения ИЯ строится на основе ситуаций, обладающих основными характеристиками общения, несмотря на то, что они являются учебными. Виды речевой деятельности (РД) включают устную и письменную речь, каждая из которых выражается как речь рецептивная, продуктивная, так и эмоционально-экспрессивная. Устная речь основана на говорении, чтении, аудировании, письменная – на письме. Все виды РД связанные и взаимообусловленные, поэтому в процессе общения говорящий и слушающий (преподаватель и студент) часто могут поменяться ролями/местами, что способствует активному процессу коммуникации. Общение рассматривается как коммуникативная и речевая деятельность (Л.В.Щерба, Л.С. Выготский), причем общение – это и создание самой речи, целью которого выступает изменение и новизна взаимоотношений в процессе общения. Устное общение – это говорение и слушание методически определяющиеся как аудирование. Причем понятия аудирование и слушание следует различать, так как они несинонимичны, нетождественны. Процесс слушания – это акустическое восприятие звукового ряда, аудирование, кроме слушания включает и слышание, т.е. адекватное понимание и интерпретация слушаемой информации. Аудирование самостоятельный рецептивный вид РД (например, аудирование текста, кинофильма и др.) и/или может входить в диалогическое общение в качестве рецептивного компонента, являясь одной из сторон говорения, рассматривающееся как контактное/диалогическое (близкое) и дистантное – аудиотекст, фильм, интернет (неблизкое). Отмечается, что аудирование – это перцептивная деятельность, так как получаемая информация идет от текста к слушающему, и одновременно в обратном направлении. Реципиент слушает и дает оценку получаемой информации, реагирует на нее (смеется или грустит), анализирует, сравнивает и синтезирует, происходят действия понимания/узнавания с информацией, находящейся в памяти реципиента. Отметим, что при изучении ИЯ на практике возникает ряд трудностей, связанных с условиями восприятия информации. В рамках нашей статьи рассмотрим некоторые вопросы, встающие перед обучаемыми/реципиентами и вызывающие некоторые трудности. Например, однократность и кратковременность предъявления информации, ее темп, что требует от слушающего быстрой реакции при восприятии звучащего текста. Отмечается, что темп говорения зависит от конкретного языка. Так, средний темп английской речи 250 слогов в минуту, немецкой – 220, французской – 330. Различие языков заключается в емкости звучания букв: среднее немецкое слово состоит из 7-15 букв, английское из 5-8. В результате, емкость немецких букв ниже, чем емкость английских, т.е. звучание текста определяется емкостью букв данного языка.

В другом случае имеет влияние источник аудирования: реальный партнер и реальный контакт, или звучащая речь аудитекта/радио-текста при дистантном аудировании, что непосредственно создает сложности процесса аудирования. Методисты отмечают влияние тембра, силы голоса (мужского/женского), индивидуальные отклонения от идиоматического/нормативного произношения на процесс аудирования. Следующей трудностью является восприятие языковой формы и содержания аудиотекста. Как правило, языковые трудности аудиотекста (незнакомый лексический и грамматический материал), присутствие омонимов (омофонов): week – неделя, weak – слабый; bank – берег, насыпь, bank – банк; bear – нести, bear – медведь; well – хорошо, well – колодец; be – быть, bee – пчела; son – сын, sun – солнце, I – я, eye – глаз и др. часто приводят к непониманию содержания. Сложными так же выступают слова интернационализмы, имеющие в иностранном языке другое значение, и слова, употребляющиеся в переносном значении, многозначные слова, например: champion – чемпион, защитник, борец, сторонник; record – высшее достижение, протокол, запись, регистрация, пластинка; sympathy – симпатия, сочувствие; letter – буква, письмо, пункт параграфа, перевод, транскрипция и др. Данные случаи необходимо учитывать, так как существуют различия предметно-логического содержания, характерные для семантики каждого языка, но часто отождествляемые как понятия. Содержание аудиотекста осложняется пониманием фактов (цифр, дат, имен собственных, географических названий и др.), большим объемом фактической информации. В некоторых случаях общая идея выражена имплицитно, что делает текст сложным в языковом плане. В таком случае необходима опора в виде печатного текста, схем, иллюстраций.

При обучении аудированию текстов по ИЯ ставится важная учебная цель и задача подготовить обучаемых к реальной ситуации и сформировать аудитивную компетенцию (термин Б.Дальгауса [2]). В этом случае следует добиваться понимания текста на слух и учитывать различные факторы такие, как сложность текста, чем сложнее текст, тем больше необходимо давать предварительные комментарии для снятия трудностей. Облегчает процесс восприятия невербальная информация

(мимика, жесты), иллюстрации, фотографии; тексты монологического характера с сюжетной фабулой, учет долговременной памяти и антиципация (вероятностное прогнозирование). Учеными отмечается, что процесс аудирования связан с механизмами слуховой памяти, которая зависит от величины «оперативной единицы восприятия», т.е. способности удерживать в памяти отрезки речи, слова, словосочетания, общую информацию. Когнитивная способность удерживать в памяти отрезки речи предполагает процесс понимания аудиотекста и его последующей интерпретации. Слуховой прием информации зависит от успешности «внутренней имитации и внутреннего проговаривания» слышимой речи, при имитации речи реципиент правильно понимает аудиотекст [3, с.30]. При аудировании необходимо развивать антиципацию или прогнозирование, способствующую узнавать слова по их началу, а слова начатой фразы позволяют предугадать их конец. Учеными различаются лингвистическое и смысловое прогнозирование. При лингвистическом прогнозировании формируется навык узнавания правильного сочетания слов, фраз. Это позволяет прогнозировать содержание информации, так как существующая сочетаемость слов в языке ограничена грамматическими правилами и языковыми нормами. Так, в английском предложении прямой порядок слов: на первом месте стоит подлежащее, на втором – сказуемое, на третьем дополнение; иногда обстоятельство может стоять на первом месте (He bought a car – Он купил машину. In the morning she was reading a newspaper – Утром она читала газету). Смысловое прогнозирование поддерживается контекстом, ситуацией общения, личным опытом слушающего, его знаниями. Данное понимание аудиотекста зависит от уровня его знаний, тезауруса, страноведческой информации, в целом интеллектуального потенциала и способности по некоторым контекстным фрагментам расшифровывать содержание. Так, А.Р. Лурия и другие исследователи, выделяют следующие уровни понимания текста: фрагментарный (отдельных частей и слов); глобальный (тема/темы сообщения); детальный (фактологическая информация); критический (подтекст) [6, с.178]. По данным такой схемы понимания можно определять уровень овладения и понимания аудирования обучаемых, и уточнять цели обучения. Аудирование, как вид РД, обладает своеобразной горизонтальной структурой. И.А. Зимняя предлагает данную структуру при аудировании и выделяет три фазы: мотивационно-побудительную, аналитико-синтетическую и исполнительскую [4, с.245]. Кроме этого, А. А. Леонтьев считает необходимым выделить фазу контроля [5, с.136]. Мотивационно-побудительная фаза определяется коммуникативной задачей: перед аудированием необходимо сообщить, что будут слушать и что конкретно должны услышать обучаемые. Мотивация служит отправным моментом и включает экспозицию, предварительную беседу об авторе, эпохе, стране, теме произведения, презентацию, и должна сопровождаться эмоциональным уровнем с привлечением внимания. Аналитико-синтетическая – это главная часть аудирования, где происходит процесс восприятия, работа слуховой памяти, прогнозирование и понимание информации. Исполнительская фаза означает результат общения в широком смысле при аудировании. Фаза контроля делает процесс аудирования наблюдаемым и точным, показывает результат данного вида РД. Вербальная и невербальная коммуникация определяет все фазы восприятия аудирования. Восприятие информации на слух занимает на занятии по ИЯ, по данным ученых, достаточно большое место: от 40% до 60 %. При изучении ИЯ целью обучения аудированию выступает формирование умений аудирования различных видов речи (монологической и диалогической). Аудирование как средство обучения используется на занятии, во-первых, как способ введения нового языкового материала; во-вторых, как средство запоминания языкового материала, основанного, на узнаваемых слуховых образах и языковых явлениях в единстве с их значением. Все виды РД представляют собой единую систему при обучении ИЯ, где обучение аудированию выступает как подсистема общей системы. В практике общения слушание неразрывно связано с говорением, это способствует развитию РД, коммуниканты (преподаватель/студент) выступают и в роли говорящего, и в роли слушающего поочередно. В этом случае речь преподавателя должна быть образцом при аудировании: текст речи должен соответствовать этапу обучения, строиться на знакомом материале, с некоторыми новыми единицами общения опережающего характера на изучаемом языке; речь должна быть логичной, доступной, интересной и увлекательной, содержательной. Для продуктивного обучения ИЯ в методике выделяются виды аудирования: интенсивное/тематическое/сложное (включающее новую грамматику, но на основе интересов/хобби обучаемых); экстенсивное/несложное, но объемное для повторения/закрепления; глобальное/обобщающее/тотальное (с полным охватом содержания); селективное/избирательное; детальное (направленное на понимание определенной информации). Различные виды аудирования определяются целями, интересами обучаемых, для этого могут быть использованы тексты разнообразного характера, тематики и содержания, включая аутентичные тексты разного уровня. В контексте нашей работы, дополнительно отметим, что исследователь Г.В. Рогова различает лингвистический, психологический, методологический

компоненты содержания обучения аудированию [9, с. 119]. В лингвистический компонент включена отработка единиц языка, которая отражена в единицах речи при коммуникативном подходе. В единицы языка отнесены фонемы, морфемы, лексемы, фразеологические единицы, микро- и макротексты. Под единицами речи понимаются ситуативно-обусловленные высказывания разной величины (речевые образцы, микро-/макротекст). Данный компонент аудирования строится из понимания единиц языка и понимания единиц речи, так как эти единицы выступают взаимнообратимыми в процессе коммуникации. Психологический компонент – это действия, обеспечивающие способности аудирования, действия на языковом и речевом материале, благодаря заданиям и упражнениям формируются навыки и умения обучаемых. В числе основных умений аудирования выделяются следующие: выделение главного и второстепенного; умение определить тему сообщения/текста; членение текста на смысловые отрезки; нахождение логических и грамматических связей; выделение главной идеи; восприятие сообщения в определенном темпе, определенного объема в целом. Психологический компонент означает восприятие и понимание звучащей иноязычной речи до уровня навыка, что происходит на основе высокого уровня сформированности произносительных, лексических, грамматических навыков [9, с.120]. Методологический компонент – это общеучебные и компенсирующие умения, обучение приемам по восприятию и пониманию иноязычной речи. Данный компонент формирует умение делать записи во время аудирования, пользоваться опорами, преодолевать трудности, использовать информацию, предваряющую аудирование (план, ключевые слова, иллюстрации и др.), и использование собственного опыта, знаний по предмету сообщения. Этот компонент создает базу умений в комплексе, на общей структуре аудирования как вида РД.

В современной методике отмечается, что у обучаемого при изучении ИЯ формируется умение ключевым моментам при аудировании (извлечению информации из аудиотекста): выделение названия текста и автора, от имени которого ведется повествование; умение назвать действующих лиц и события; выражение собственного мнения/отношения к прослушанному. Так, следующие данные приводят английские методисты: в акте общения при аудировании вербальные средства (звучащая речь) занимают 35 %, остальные средства – невербальные [1, с.109]. В целом, для повышения эффективности обучения аудированию при использовании технических средств обучения, мультимедиа, собственно речи аудитора/преподавателя широко применяются визуальные опоры и ориентиры, активизирующие обучаемых к самостоятельному прослушиванию фономатериалов в лингафонном кабинете или вне аудитории. Отметим, что отечественные и зарубежные методисты для успешного аудирования предлагают разбить работу над текстом на этапы: дотекстовый (подготовительные задания), текстовый (восприятие аудиотекста и задания во время аудирования), послетекстовый (задания и контроль понимания, оценивание).

Таким образом, все способы, средства, структура, виды и этапы аудирования, последовательность работы над иноязычным звучащим текстом основываются на коммуникативном подходе, формирующем и включающем перцептивную базу для аудирования как вида РД, конечной целью которого является способность и умение успешного участия в иноязычной коммуникации.

Литература

1. Бредихина И.А. Методика преподавания языков: Обучение основным видам речевой деятельности. – Екатеринбург, 2018. – 104 с.
2. Dahlhaus B. Fernstudieneinheit 5. Fertigkeit Hören / Barbara Dahlhaus. Berlin: Langenscheidt, 2007. – 193 S.
3. Жинкин Н.И. О кодовых переходах во внутренней речи. Вопросы языкознания. – М., 1964. №6. – С.26-38
4. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. – М.:МПЦИ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 432с.
5. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – Изд.9 стереотип. USSR, 2019. – 216 с.
6. Лурия А.Р. Язык и сознание. – Санкт-Петербург, 2020. – 448с.
7. Обучение аудированию: учеб. пособие / под ред. Е.И. Пассова, Е.С. Кузнецовой. – Воронеж: НОУ «Интерлингва», 2002. – (Сер. Методика обучения иностранным языкам; № 12). – 40 с.
8. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования. – М., 2010. – 568 с.
9. Рогова Г. В. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе / Г.В. Рогова, И.Н. Верещагина. – М.: Просвещение, 2000. – 232 с.

«CORPUS LINGUISTICS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES (ON THE EXAMPLE OF ENGLISH LANGUAGE)»

M.S. Ongarbayeva, R.M. Tayeva, A.K. Valyeva
Senior Teacher, Associate Professor, Senior Teacher
Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

Key words: corpus-based approach, corpus linguistics, National corpus, teaching foreign languages.

Corpus can be used in teaching lexicology. Use of corpora demonstrates a wide range of opportunities not only for the researcher, teacher or lecturer but also for the student as part of independent work. Students can search for certain words and their combinability, morphological and derivational structures of words can also be studied with the help of corpora, find collocates not only lexical and grammatical features of them, but also their frequency of use see Table 1.

Table 1. Collocates with word «snow»

+ NOUN		NEW WORD	?	+ ADJ		NEW WORD	?	+ VERB		NEW WORD	?	+ ADV		NEW WORD	?
12945	5.42	war		2227	4.21	hot		463	6.69	rinse		459	3.26	outside	
5839	4.29	water		937	4.16	warm		279	4.43	drain		241	6.48	bitterly	
2568	3.81	air		841	5.09	wet		249	5.53	shiver		86	4.05	unusually	
2272	5.53	weather		575	2.66	dark		210	3.58	warm		44	3.82	brutally	
1888	5.17	winter		401	3.30	dry		195	2.63	pour		42	6.86	unseasonably	
1819	2.66	end		292	3.35	hungry		177	2.88	freeze		32	3.30	dangerously	
1144	2.63	foot		267	5.43	damp		115	4.60	splash		26	2.85	exceptionally	
1135	4.06	wind		257	3.01	gray		100	3.00	cup		22	4.06	shockingly	
1120	3.12	blood		237	3.57	running		81	3.16	soak		21	3.17	eg	
985	4.29	temperature		222	5.59	rainy		73	2.65	heat		17	3.28	miserably	
796	4.08	beer		207	5.99	windy		70	4.32	snow		17	3.55	uncomfortably	
724	3.35	ice		203	4.78	freezing		68	3.58	chill		14	6.97	drizzly	
684	3.87	front		180	3.62	bitter		54	2.50	pat		12	7.30	numbingly	
605	3.35	stone		154	2.96	distant		53	4.17	brave		10	4.43	unbearably	
602	3.77	rain		147	4.84	icy		50	3.05	sip		9	2.60	aloft	
593	5.21	turkey		141	5.78	snowy		33	3.35	seep		9	2.98	underfoot	

Our attention is traditionally paid to the British and American variants. Based on the existing British National Corpus (BNC) and (COCA).

Linguists collected the first corpora of computerized texts in the 1960s. The first computerized corpus – The Brown Corpus 1 – includes 500 texts from American books, newspapers, magazines, first published in the USA in 1961. Each text in the Brown Corpus is 2000 words long (meaning tokens), and the entire collection includes 1 million words (500 texts with 2000 words each). The corpus authors W. Francis and H. Kucera accompanied it with a large amount of primary statistical processing materials: frequency and alphabetic-frequency dictionary, various statistical distributions. The purpose of the creation of the Brown Corpus is to provide a systematic study of individual genres of written English and to compare genres. His appearance aroused general interest and lively discussions [1, 11-12].

An integral part of the concept of «text corpus» is the corpus manager – a specialized search system that includes software tools for searching data in the corpus, obtaining statistical information and presenting results to the user in a convenient form. The most famous are such universal corpus managers as SARA, XAIRA (BNC), Manatee / Bonito, CQP, DDC. To process corpus data, managers can be developed based on database management systems (DBMS) or search engines. For example, a search in the Russian National Corpus is carried out by the Yandex search engine. Server 3.8 Professional [1, 50-51].

A *modern linguistic corpus* is an electronically available collection of texts or transcripts of audio recordings which is sampled to represent a certain language, language variety, or other linguistic domain. It is optionally enriched with levels of linguistic analysis, which we will call linguistic annotation. The origin of the text samples and other information regarding the sampling criteria are described in the metadata of the corpus [2, 4].

A *concordance* is a list displaying all occurrences of a word in a text with its context in alphabetical form. A concordancer is a fairly simple query tool that generally allows us

to search in raw text, without annotations. Concordances existed before the computer age. Then, they had to be compiled by hand and were thus only available for important texts such as the Bible, the Qur'an, or the works of Shakespeare. Outside of linguistics, concordances were often used for religious studies. Nowadays, with the availability of text in electronic form as well as the availability of concordancing software, we can load our text into a concordancer and start searching.

Concordances are generally shown in the format of Key Word in Context (KWIC). This means that the words that we are searching for are displayed centrally, with the left and right context displayed up to a pre-specified number of words or characters.

A *parallel concordancer* allows us to look at texts in multiple languages. This can be used, for example, for translation studies [2, 197].

There are three main ways to use the corpus:

1. First, you can browse a frequency list of the top 60,000 words in the corpus, including searches by word form, part of speech, ranges in the 60,000 word list, and even by pronunciation. This should be particularly useful for language learners and teachers.

2. Second, you can search by individual word, and see collocates, topics, clusters, websites, concordance lines, and related words for each of these words. Note that some of these searches are unique to COCA and iWeb.

3. Third, you can search for phrases and strings. And because the corpus is optimized for speed, searches for substrings (*ism, un*able) and phrases are very fast, e.g.: got VERB-ed, BUY * ADJ NOUN, «gorgeous» NOUN -- and even high frequency phrases like: from ADJ to ADJ, phrasal verbs, or NOUN NOUN [3].

Plungyan V.A. considers the word «national» to be a term reflecting the semantics of the English word «national» rather than the Russian word «nation». This definition first appeared in the name of the British National Corpus (BNC), created in the 1990s in Great Britain by lexicographers; it is not the very first electronic enclosure in the world, but one of the best, largest and most famous. For the British, the word «national» meant primarily «characterizing the British national version of the English language» (as opposed to American, Australian, etc.), but since this corpus very quickly became practically the standard of the corpus in general, the meaning of the word «national» has changed imperceptibly. The national corpus was simply called the largest and most representative corpus that characterizes the language of a given country as a whole [4].

Further we will discuss basic terminology that is used in corpora and necessary for explanation of the research process.

A distinction is sometimes made between a corpus and a text archive or text database. Whereas a corpus designed for linguistic analysis is normally a systematic, planned and structured compilation of a text, an archive is a text repository, often huge and opportunistically collected, and normally not structured [5, 4].

Corpus linguistics is a research approach that facilitates empirical investigations of language variation and use, resulting in research findings that have much greater generalizability and validity than would otherwise be feasible. Studies carried out under the umbrella of corpus linguistics share certain research goals and distinctive analytical characteristics:

- they are empirical, analyzing the actual patterns of use in natural texts;
- they are based on analysis of a large and principled collection of natural texts, known as a ‘corpus’; the corpus is evaluated for the extent to which it represents a target domain of language use;
- they make extensive use of computers for analysis, employing both automatic and interactive techniques;
- they depend on both quantitative and qualitative analytical techniques [6].

Further, we propose to consider the main directions of the use of corpora in modern linguistics, as Paul Baker suggests using the corpus as a tool for sociolinguistic research, as an example he cites the study Schmid (2003) carried out an analysis of sex differences in the 10-million-word spoken section of the British National Corpus (BNC). He looked for terms which reflected conversational behaviour, e.g. words or categories which Lakoff (1975) called ‘women’s words’: use of hedges, hesitation, minimal responses, questions and lexis from domains which he expected would have a female preponderance (clothing, colours, home, food and drink, body and health, personal references and relationships, temporal deixis). He also looked at terms which he expected would have a male preponderance (swearing, words to do with car and traffic, work, computing, sports, public affairs and abstract notions) [7, 33].

Meyer F. Charles considers English Corpus in Linguistics paying attention to how analyze and create linguistic corpora and thinks that corpora are much better suited to functional analyses of language: analyses that are focused not simply on providing a formal description of language but on describing the use of language as a communicative tool [8, 5].

Many corpora that are used by linguists are preprocessed in one or another way: for instance, corpora can be tokenized, split into sentences, and annotated with part-of speech information. In many cases, information

about the (inflectional) morphology of a token has also been added, together with the lemma form. Higher-level annotation such as information on syntactic structure (tree banks), or semantics (anaphoric relations, dependency structures) is also available for certain corpora [9, 10].

Corpus linguistics is not a branch of Linguistics in the same sense as syntax, semantics, sociolinguistics and so on. All of these disciplines concentrate on describing/explaining some aspect of language use. Corpus linguistics in contrast is a methodology rather than an aspect of language requiring explanation or description. A corpus-based approach can be taken to many aspects of linguistic enquiry. Syntax, semantics and pragmatics are just three examples of areas of linguistic enquiry that have used a corpus-based approach. So Corpus Linguistics is a methodology that may be used in almost any area of linguistics, but it does not truly delimit an area of linguistics itself [10, 2].

In British linguistics, the idea of creating a corpus of the English language (an international database) largely stemmed from the need to generalize the diverse manifestations of the English language in its various versions, both dialectal and stylistic (or register). Identifying the features of dialects, scientists faced the problem of ensuring the reliability of comparative analysis data [11, 10].

In turn, Kustova G.I. compares electronic cases with electronic dictionaries,

– lists of constructions with different prepositions, as well as constructions with non-propositional adverbial and attributive cases – instrumental and genitive;

– semantic classes and subclasses of constructions. Since in the dictionary the phrases will get their own markup by class,

– noun paradigm. For each noun of this class, a table will be issued that includes a complete set of constructions, a set of syntactic positions (functions) for each construct, and representative examples from the Corpus.

The markup is carried out in an electronic dictionary, each input of which has a link to the corpus i.e. the user receives a linguistic description of the turnover from the dictionary and examples from the corpus for any turnover online (the experience of creating such electronic dictionaries with direct access to the Corpus is already available, see dictionaries created on the basis of the RNC, on the website of the V.V. Vinogradov <http://dict.ruslang.ru/> [12, 7].

Rykov V.V. believes that the body of texts is a set organized in a certain way, the elements of which are texts. The organization of the corpus can be very different depending on the pragmatic goals of its creator or user. The texts, which are the constituent elements of the corpus, can represent the whole original word work or any part of it [13].

In conclusion, a review of the corpus use confirms the relevance of applying them in conducting not only various kinds of scientific research, but also in teaching foreign languages.

References

- 1 Захаров В.П., Богданова С.Ю. Корпусная лингвистика: Учебник для студентов на–правления «Лингвистика». 2-е изд., перераб. и дополн., – СПб.: СПбГУ. РИО. Филологический факультет, 2013. – 148 с.
- 2 Kubler S., Zinsmeister H., Corpus Linguistics and Linguistically Annotated Corpora. Bloomsbury Publishing. – 1988. – 312 p.
- 3 <https://www.english-corpora.org/iweb/>
- 4 Плунгян В.А. Зачем мы делаем национальный корпус русского языка // Отеч. зап. – 2005. – № 2; То же [Электронный ресурс] // Philology.ru : рус. филол. портал. – М., 2005. – URL: <http://www.philology.ru/linguistics2/plungyan-05.htm>
- 5 Kennedy G., An Introduction to Corpus Linguistics, Addison Wesley Longman Ltd., Harlow, Essex, 1998. – 316 p.
- 6 Biber D., Reppen R. The Cambridge handbook of English corpus linguistics/edited by Douglas Biber and Randi Reppen, 2015. – 241 p.
- 7 Baker P., Sociolinguistics and Corpus Linguistics. Edinburgh University Press, Edinburgh – 2010. – 200 p.
- 8 Meyer F. Ch. «English Corpus Linguistics: an Introduction».-Cambridge University Press, 2002. – 186 p.
- 9 Ludeling A. and Kyto M. Corpus linguistics: an international handbook / edited by Anke Ludeling and Merja Kyto p. cm. _ (Handbooks of linguistics and communication science; 29.1 _ 29.2) – 1412 p., 2008
- 10 McEnery Tony, Wilson Andrew. Corpus Linguistics: An Introduction, 2nd edition. – Edinburgh University Press, 2001. – 235 pages.
- 11 Гвишиани Н.Б. Практикум по корпусной лингвистике / Н.Б. Гвишиани // English on Computer: A Tutorial in Corpus Linguistics. – М.: Высшая школа, 2008. – 191 с.
- 12 Кустова Г.И. Семантическая разметка в электронных корпусах и электронных словарях // Труды международной конференции «Корпусная лингвистика–2011». СПб., 2011. С. 234–242.
- 13 Рыков В. В. Прагматически ориентированный корпус текстов. URL: <http://rykov-cl.narod.ru/t.htm>

RHETORICAL DEVICES USED IN POLITICAL SPEECHES BY JOE BIDEN

A.R. Ramazanova

Al-Farabi Kazakh National University,
2-year master student of Foreign Philology
Almaty, Kazakhstan

Key words: rhetorical devices, stylistic devices, political speech, metaphor, metonymy, repetition.

The rhetorical art of persuasive argumentation is a significant feature of political speeches: the capacity of the politician to communicatively persuade individuals. The capacity of politicians to examine and target aspirations, fears, expectations, and values depends on political rhetoric. Persuasion is accomplished in political speeches by selecting a mode of debate that would appeal to both supporters and potential opponents.

To influence an audience linguistically in order to convince them to accept some obscure policies and problems, politicians can play on the expectations of the audience by instilling fear or even euphoria in them. Perhaps the best way to describe separate registers is to find out what rhetorical actions are typically performed in them, how they hang together to form composite communication units, and what language resources are used to denote them.

Rhetoric is the use by human beings of language and speech to cause behavior in other human beings or to form attitudes. Lectures, sports commentaries, interviews, and speeches with real communicative texts or items relevant to various contexts in which there is a need to develop innovative uses of language. Politicians use multiple rhetorical techniques because they want to differentiate themselves from regular citizens. Repetition, parallelism, metaphor, personification, and simile are the principal figures as well as the most used.

As an objective of our we chose an American politician Joseph Robinette Biden Jr., who is often referred as Joe Biden since he has a very lengthy history in politics. He was a United States senator for Delaware from 1973 to 2009 and 47th Vice President of United States during Barack Obama's presidency from 2009 till 2017. Biden announced his run in the 2020 presidential election in April 2019 as a candidate from Democratic party. The materials are from speeches of the last decade and were selected from a video platform Youtube.

The study of metaphors in political speeches is as important as any study in linguistics, since the metaphors used in any public speech is a refreshing touch appreciated by the audience. We can distinguish different types of metaphors as absolute, complex, conceptual, dead, extended, primary, etc. [1]. We cannot say that metaphor is just a word or a concept. It is considered to be a semantic concept, which is thought and is distinguished by its literal or figurative meaning [2, 47].

Conceptual metaphors, sometimes called cognitive metaphors, are the metaphors where one concept stands by another. Lakoff and Johnson have found that human's conceptual system is metaphorical in nature, but we mostly are not aware of it [3, 454]. Knowledge in a certain domain, such as journey, is mapped to a primary domain in metaphorical transfer, such as life, generating life is a journey. Metaphors include other common conceptual metaphors that are commonly used, as love is war, love is a journey, and social organizations are plants. Since the primary objective of the metaphor is to refer to and stimulate the recipient's emotions to act, it is actively used in political speech and text. The benefit of using metaphor is that it appeals to common knowledge and generates a sense of solidarity and equality among the social institution, leading them to accept commonly accepted opinions and beliefs.

Biden uses metaphors in his speech in a lot of different contexts. In his speech on Democratic National Convention [4], Biden 'gives a word' to the American and 'draw the best of them'. Both of the metaphors are given in a more figurative meaning, since 'a word' is not something to be given physically, but more as a promising to do something and 'to draw on someone' meaning to use someone in a beneficial way. If we put it as 'we can use ourselves in a beneficial way', the phrase is a little more angled and sounds almost dictatorial. Thus, both metaphors, that Biden uses in the beginning catches audience's attention with promising and motivational tone. Another example we can take is from a Democratic Primary, where Biden used the expression 'heal the county' implying that United States need to be restored in many aspects as healthcare, education and economy [5]. It was Biden's victory speech in South Carolina's Democratic Primary. In each example given, Biden uses metaphors for positive self-representation. He does use some metaphors to negatively represent his opponents, for example, framing Trump as 'the darkness' [4].

Lakoff and Johnson offer the phrases 'she's just a pretty face', 'there are a lot of faces in the crowd out there', and 'we need some new faces around here' as an example of metonymy. They continue to illustrate that metonymic uses are not spontaneous, but they are systematic. An instance of how this function can be seen in

the way we use 'face' to represent the entire individual [6, 37]. We can say that in linguistics, metonymy has been studied from different positions and on different linguistic material for a very long time. Thus, we can say that the topic of metonymy is still relevant today.

We note that in comparison with metaphor, the use of metonymy is less frequent. Despite the fact that metonymy is not a leading component of political discourse, nevertheless, it acts as a means of attracting attention, carries a part of expression and evaluativeness, which are an integral part of political discourse. In political discourse, metonymies can be useful since they lessen or increase the responsibility. Metonymy is a speech figure that includes of the use of one thing's name for that of another of which it is an attribute. The President of the United States, his cabinet and advisors, for instance, are often substituted by the much simpler phrase 'The White House,' which is the presidential residence and administrative hub [7, 19]. Kövecses argues that either a conceptual domain that comprises its components or parts that constitute a conceptual domain as a whole can be treated as a whole. There are therefore, three typical forms of metonymies: 1) a part representing a whole; 2) a whole representing a part; and 3) a part representing a part. For instance, we usually say England instead of the UK when referring to the UK, so a part stands for the whole Kingdom [8, 49]. In order to showcase his positive thinking, Biden uses several metonymies:

- It's time for America to get back up.
- Winning means uniting America.

Both of the examples reflect America as American people, citizens and the government as a whole. Biden indicates that America and everything which represents America should get back to positive changes.

Psychologists have found that to sustain its efficacy, the appropriate number of times anything should be repeated is between three and five; repetition may potentially have the opposite effect outside this range. More significantly, studies show that when the audience is not paying close attention, using repetition as a convincing technique is most effective. This means that it is less likely that attentive listeners are affected by weak statements only because they are being repeated [9]. Repetition of words are great when a speaker wants for emphasize their key ideas being represented. For example, President John F. Kennedy used many ways of repetition as key rhetorical techniques in his 1961 inaugural address. He opens by addressing his audience as «we,» thereby creating the similarities between him and the audience or the American individuals. Encouraging Americans to join him in embarking on a «new beginning,» he lays out the different paths that they will explore together. He does so by using the phrases «we shall,» «let us,» and «let us begin» [10].

As for Biden, he does the same in his Victory Speech in South Carolina. The use of the expression «we can» is vividly seen in his speech referring that he and American people are capable of doing things together bringing this effect of safety to the audience. In the of the same exact speech, there are expression which go as this:

- We're decent, we're brave, we're resilient people. We can believe again.

Here the repetitive 'we' is a key for a positive effect, since alongside with 'we' Biden uses adjectives which are mostly used in positive key. These repetitions are highly accepted by the audience, draw their attention and give a hint for Biden's possible presidency.

During a presidential debate against Trump [11], Biden several times uses words as 'equity' and 'equality'. This need in usage of those words might be from several protests against racial discrimination happening throughout the United States. By expressions 'equity' and 'equality', Biden wants to show that it is his main objectives for running a country, which sounds beneficial to people of color who have been struggling because of racial discrimination.

Overall, we can say that stylistic devices enrich the speech and helps several politicians to project what they want to highlight. The importance of stylistic devices as metaphor, metonymy and repetition is in how successful the speech is going to be. Each stylistic device, as studied, is a great way to vividly describe and pinpoint for what the speaker stands for, what are their objectives in certain types of situation.

Literature

- 1.Nordquist R. The Different Types of Metaphors. // ThoughtCo – [thoughtco.com/ways-of-looking-at-a-metaphor-1691815](https://www.thoughtco.com/ways-of-looking-at-a-metaphor-1691815).
- 2.Kessler S. Theories of metaphor revised: Against a cognitive theory of metaphor: An apology for classical metaphor (2nd ed.). – Berlin, Germany: Logos Verlag Berlin, 2018. – 124 p.
- 3.Lakoff G., Johnson M. Conceptual metaphor in everyday language / G. Lakoff, M. Johnson // *The Journal of Philosophy*, 77(8), 1980. – 453-457 pp.
- 4.Democratic National Convention day 4 | featuring Joe Biden | NBC news. (2020, August 20).<https://www.youtube.com/watch?v=ed0KsjdwYNg&list=PLLpRYjxiwVrGDHpDA6cad3ipHkre3K5t5&index=2>
- 5.C-SPAN [CSPAN]. (2020, February 29). Joe Biden South Carolina democratic primary victory speech. Retrieved November 13, 2020, from https://www.youtube.com/watch?v=BEH4cmm_Zlg

6. Lakoff G., & Johnson M. *Metaphors we live by*. – Chicago, IL: University of Chicago Press, 2003.
7. Beard A. *The language of politics*. – London, England: Routledge, 1999. – 132 p.
8. Kövecses Z., Radden G. Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. // *Z. Kövecses, G. Radden / Cognitive Linguistics*, 9(1), 1998. – 37–78 pp.
9. The illusion of truth. (2010, December 8). from Org.uk website: <https://www.spring.org.uk/2010/12/the-illusion-of-truth.php>
10. United States. Congress. Joint Congressional Committee on Inaugural Ceremonies. (n.d.). *Inaugural addresses of the presidents of the United States: From George Washington 1789 to George bush 1989*. Retrieved from https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kennedy.asp
11. Wall Street Journal [WSJDigitalNetwork]. (2020, September 29). Full presidential debate: President Trump and Joe Biden WSJ., from <https://www.youtube.com/watch?v=yW8nIA33zY&list=PLlpRYjxiwVrGDHpDA6cad3ipHkre3K5t5&index=1>

FEATURES OF FACE-TO-FACE AND TELEPHONE CONVERSATIONS INTERPRETATIONS

S.D. Seidenova, A. Nuradinova

Acting Professor
2nd year Master student
Almaty, Kazakhstan

Key words: interpretation of negotiations, interpretation difficulties, teleconferencing, Fixing and verifying the actual and precision information, interpreter's direct task.

In modern market conditions reliable business cooperation is the factor that allows the company to take a firm position. Translation of negotiations is an integral part of the firm's work. In order to form a positive opinion of the second party to the negotiations, the translation of the speech should be as adequate as possible, consistent with the original text. In the case of negotiations, except for two or more interlocutors, an interpreter shall be present to interpret the negotiations.

The relevance of this study stems from the lack of study of the topic and the need to identify the features of face-to-face conversations and telephone conversations in the English-Russian language combination, Formulate a translation strategy for the negotiations to improve the quality of translation. Conversations can be translated in the following ways: face-to-face conversations, telephone conversations, teleconferencing, which in today's world are increasingly conducted using modern technologies (e.g., proprietary Skype software).

Negotiation is a communication activity in which participants enter into different relationships using different strategies. To a greater extent, this type of communication refers to the process of entering into business transactions or selling goods and means the exchange of skills in the areas of communication, production and money.

Difficulties in negotiations often arise from differences in expectations, which are often due to differences in national cultures. Knowledge of the national specifics of the negotiations will help to avoid misperceptions and create a more favorable impression of the partner and establish a long-term partnership [1-3].

Next, we will briefly describe possible difficulties in the translation of the negotiations. The translator must choose a partner behavior from the very beginning of the negotiations. A translator may face a number of dilemmas, such as influencing the balance of power between the parties, maintaining a balance of power, or a slight shift away from one side. It is forbidden for an interpreter to take sides, let alone influence the negotiating process. In order to get more information about the attitude of the client and other people to this situation, the translator can use knowledge of nonverbal communication. Sign language proficiency is essential for a successful negotiation process [4, 15].

Nonverbal communication is intonation, tone, gestures and facial expressions, pauses and unspoken. It should be taken into account that nonverbal communication, intonations, tone, gestures are different among representatives of different nations, express different shades of meaning and therefore can be misinterpreted by less-than-familiar people. Therefore, in learning the language of any country, it is necessary to familiarize yourself with its culture, traditions, customs and to be able to correctly interpret and adequately convey all shades of meaning not only in verbal but also in non-verbal communication, if necessary explaining to the addressee, what exactly is meant by [5, 121].

For the client to feel trust in the interpreter, his position must be natural. The best distance for the interviewer is no closer than 50 cm. If the client moves away, do not approach. It is better for the translator to speak with the same volume and speed as the client. If there are translation difficulties, a short pause is allowed.

There are a number of translation difficulties which may occur during the negotiations: belonging to different cultures, lack of experience of the translator, incompatibility of the views of the partners, uncertainty, «blurring» of the message, failure of the communication, Ambiguity of the message, objective interference with communication, obscene speech. Some solutions to these situations may be proposed, such as a study of the cultural characteristics of both countries (intercultural communication), to be shared with the client prior to negotiations. If a message is not properly executed, an attempt should be made to clarify the addressee's point of view. The interpreter should not be embarrassed by the fact that he did not understand the basic idea if it was incorrectly presented. In such a situation, an experienced interpreter can slightly improve the message, make it clearer and more logical, slightly edit it. In case of communication problems, the translator has practically no possibility to fix anything. It must be prepared in advance, through training in any environment. In the case of obscene, harsh remarks, the interpreter should clarify whether the above is indeed worth translating. In most cases, the customer will reconsider his statement and propose another option.

The task of any negotiations is to find even minimum points of agreement, expand them, and reach a mutually acceptable compromise. The role of translation in this cannot be overemphasized [5, 123].

Translation of negotiations is a rather broad concept. Many factors influence the process, such as non-verbal communication, etiquette, inter-ethnic characteristics. There is a distinct subset of negotiations where these factors play a huge role because the parties cannot see each other – telephone calls. It should be noted, however, that face-to-face translation and telephone calls have many common features.

Telephone calls are a process in which participating groups and companies address various issues through discussions and consensus-building. It is not always possible to speak directly to a partner or client. By contrast, telephony ensures a continuous two-way exchange of information at any distance. Telephone calls, orders, requests, consultations, inquiries, and often telephone calls are the first step to concluding a contract [6, 135].

Business conversation, as a special kind of speech, has its own lexical-grammatical and stylistic specificity. He is required to observe the correctness, accuracy, conciseness and accessibility of speech, as well as the rules of official speech etiquette. All these factors must be taken into account in the transfer.

A special feature of telephone calls is teleconferencing. When organizing a teleconference, it is possible not only to hear but also to see a partner. Teleconferencing, like any type of negotiation, has its own peculiarities and difficulties.

There are certain rules that an interpreter is required to follow when interpreting teleconferences. These rules apply both to his conduct and to the technical equipment of the interpreter. It should be noted that the technical support of the translator is not only his primary task, but also the task of the customer, since it is he and his business that will suffer the most if the translation is not performed in a satisfactory manner or at all.

Etiquette in telephone conversations plays a very important role, as it allows to establish contact and friendly relations with clients. Phone etiquette first of all includes the time for calls, as the addressee can get into an awkward situation by calling too soon or too late. It is necessary to take into account that even if the client does not see the person, he can hear his voice, reacts to the timbre, speed and smoothness of speech. The addressee may even understand whether the addressee is in a state of confusion, doubt, disagreement or, conversely, inclined to communicate. The peculiarity of telephone conversations is that if, in face-to-face conversations, it is likely to be corrected in the event of error or misunderstanding, it is much more difficult to do so in the transfer of telephone conversations. A positive aspect of telephone calls is that the customer has the opportunity to rapidly expand his business contacts and to enter new markets in other countries.

The difficulties of telephone translation include the difficulty of perceiving information because of the accent, the vocal characteristics of the speaker, the inability to see a remote person, the lack of time to reflect on the translation of certain expressions, Ignorance of certain narrow terminology, vocabulary, poor communication quality, different time zones and so on. It is also important to respect the business ethics and ethics of the interpreter, which are often factors that directly affect the success of the negotiations themselves.

In order to prepare for telephone conversations, the translator can find the necessary information on the Internet or get the necessary vocabulary in the dictionary. It may be necessary to clarify the required terminology, to review all abbreviations and clichés that are certain to be used during the negotiations.

There are many difficulties the interpreter must be prepared for, for example, indoor noise at any end of the wire. Since an interpreter acted only as an intermediary, he could not change the situation, but could be trained for it. If there is a predetermined time, all parties are on time to communicate and the equipment is in order, but when, for one reason or another, communication may be cut off or a conflict may arise during the

negotiations, one of the parties may hang up without warning. Only an interpreter in such a situation can influence the outcome of the conflict, as pointed out by A.P. Strangerakin [7, 23].

As a rule, clients who resort to telephone calls are in a hurry because they want to save not only time but money. This leads to another difficulty in translation – the improper presentation of the message, namely, messy and illogical messages, misplaced accents, the presence of many specific terms and abundant information. Logical accents are very important in telephone conversations, as the interpreter cannot see the expression of the speaker, but can hear the tone of his voice. The mood and attitude of the customer in this situation can help the translator greatly.

Strategy is traditionally understood as the ultimate goal of action. The objective is the intended result of the action that causes it. Before entering into negotiations, participants should have a clear idea of the objectives of the negotiations. Negotiation strategies depend on the culture, erudition and experience of negotiators [8].

Translation practice has long established the concept of translation strategy. It refers to the procedure and essence of the actions of the interpreter in translating a particular text. Sometimes in this case the concept of «action of the interpreter» is applied [9].

In turn, Sdobnikov V.V. believes that it is possible to propose the following definition of strategy: The translation strategy is the translation program, Formed on the basis of a common approach of the interpreter in the execution of the translation in the conditions of a certain communicative situation of bilingual communication, determined by the specific characteristics of the given situation and the purpose of the translation and, in turn, determining the nature of the professional behavior of the interpreter in a given communicative situation [10, 166]. The full situation needs to be reviewed to identify a strategy. If an interpreter has received an order from a firm or from a legal person / he must follow a number of rules that will help him to prepare for the negotiation and translation process in the shortest time and most efficiently.

It can be assumed that nowadays almost every organization has an Internet site. Even if the interpreter received a request only for the translation of teleconferencing or telephone conversations, this does not mean that the rest of the information that concerns other areas is useless.

It was necessary to find out which organization was involved in the forthcoming interpretation. To take a close look at the official Internet site of the organization, all materials presented on this site [11, 21].

Precision information is always something new, hard to remember. However, the greater the knowledge of the relevant terms in the negotiating process, the better the understanding of the economic context, the laws of the market, the freer the possession of the material, the faster the precision information will become basic information. The terms in English are very numerous, therefore, in addition to their knowledge and knowledge of the fundamentals of the economy, context (narrow and broad) as well as conjecture, the ability to navigate the situation is essential [12, 21].

Fixing and verifying the actual and precision information in the source language and the language of translation on the site materials is one of the main stages of pre-translation analysis. The following information should be recorded: full names, positions of officials of the organization / first persons of the company; names of structural units of organizations, press, official documents, etc.; major dates, stages in the history of the development of the organization /company; Main activities of the organization / company; other factual and precision information at the discretion of the interpreter [11, 21].

Translation of telephone conversations can be presented in different forms. It does not always appear only in the traditional form when using basic equipment. In practice, telephone calls can be conducted on the Internet using a webcam. Teleconferencing is a form of telephone communication. Please note that telephone calls can be accompanied by a presentation; this form of communication has as many advantages as the disadvantages. For example, if telephone calls are accompanied by a presentation over the Internet. The advantages are that the interpreter can receive the text of the speaker and the presentation in advance. Translate this information by selecting all terms and words in advance so that there are no difficulties during the negotiations. Moreover, if a firm prepares for a responsible event using a presentation, it conducts a number of preparatory meetings, rehearsals, in order to ensure that the negotiations take place at the appropriate level. Of course, the company also invites a translator to these meetings, because they understand the full role and responsibility he assumes.

In such a situation, the interpreter has the opportunity not only to see the presentation, to communicate with the customers (and thus to note for himself the possible peculiarities of the speaker's speech), but also to adapt to the working conditions and learn the equipment to be worked with.

The downside is that if the interpreter translates the presentation and the speaker's speech beforehand, there is no guarantee that everything will go on course. Unexpected questions from partners, reservations and changes in the speaker's speech are points where an interpreter may find himself in an awkward position if he

blindly follows the text that was translated earlier. As a result, the translator may become nervous and perform the translation at a low level. Of course, this can happen if the interpreter has not seen the presentation.

The decision to make a presentation should be based on its effectiveness. If it is only a means of self-promotion, it is best to abandon it – this is the most inefficient kind of advertising [6, 139].

The independent search and selection of video fragments or audio fragments of telephone conversations and teleconferences is an important stage in the preparations. If the interpreter knows the identity of the speakers, it is possible to find relevant biographical materials in English and Russian, information about the peculiarities of speech / behavior of the speaker. Special attention should be paid to posts, names in the original language and the language of translation, and the main areas of work of potential negotiators. During the audition, attention should be paid to the active vocabulary used, the procedural and specific terminology, clichés, different accents and other features of the speaker's speech.

The main essence of business style is considered terms, precision information and cliché. Ownership of all three components is the basis and guarantee of success [11-13].

The following conclusions can be drawn from the above. Translation of conversations includes several forms: telephone conversations, face-to-face conversations, teleconferences. They are all characterized by some common linguistic and extralinguistic features, etiquette rules, nonverbal communication. Etiquette in all forms of negotiation is an important aspect. However, the level of etiquette should be higher in telephone conversations than in person, since it is the only way to form an opinion about the partner. Difficulties for the interpreter can cause difficulties, such as perception of information due to accent, speech characteristics of the speaker, inability to see the interlocutor, lack of time to reflect on the translation, ignorance of narrow terminology, vocabulary, poor communication quality, different time zones. It is also important to respect the business ethics and ethics of the interpreter, which are often factors that directly affect the success of the negotiations themselves.

It is the translator's direct task to adequately assess his or her abilities prior to the agreement on the provision of translation services.

It can be concluded from the above that pre-negotiation analysis is an integral part of the preparations for the negotiations. By following these steps, the quality of the translation can be significantly improved.

References:

1. Internet resource: <http://www.interlingua.su/ru>, free. – Title from the screen. – Yaz. Russian (date of treatment 10/14/2011)
2. Internet resource: <http://www.legal-explanations.com>, free. – Title from the screen. – Yaz. English (date of treatment 10/18/2011)
3. Popova Zh.G., Management in Russia and abroad. / Zh.G. Popova // Issue. 1., 2003. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.mevriz.ru/articles/2003/1/1117.html>, free. – Title from the screen. – Yaz. Russian
4. Mastenbrook V. Negotiations [Text] / V. Mastenbrook. – Kaluga: Publishing house of the Kaluga Institute of Sociology, 1993. – 175 p.
5. Chuzhakin A.P., Palazhchenko P.R., The World of Translation, or the Eternal Search for Mutual Understanding [Text] / A.P. Chuzhakin, P.R. Palazhchenko. – M.: Publishing house of Valent, 1997. – P.120 – 148.
6. Kuzin F.A., Culture of business communication [Text] / F.A. Kuzin – M.: Publishing house Os-89, 2000. – P. 133 – 141.
7. Chuzhakin A.P., World of translation-2 [Text] / A.P. Chuzhakin. – M.: Publishing house of Valent, 1997. – P. 104.
8. Sheretov S.G. Vezhenie international negotiations [Text] / S.G. Sheretov. – Almaty: Daneker, 2004. -- 155 p.
9. Alekseeva, I.S. Introduction to Translation Studies [Text]: textbook. manual for universities / I.S. Alekseeva. – M.: Publishing house of the Academy, 2004. -- 352 p.
10. Sdobnikov V.V, Translation strategy: general definitions [Article] / VV, Sdobnikov – Irkutsk.: Bulletin of the Irkutsk State Linguistic University, 2011. – 165–172 p.
11. Volkova T.A. Consecutive interpretation using multimedia technologies (for students of the English department) [Text] / Cand. philol. sciences, associate professor / T.A. Volkova. – Chelyabinsk, 2009. – P. 21.
12. Chuzhakin A.P. The world of translation. Interpreting XXI. Sequel: practice + theory. Synchronous. – M.: R. Valent, 2002. – 232 p.
13. Petrenko K., Chuzhakin A., World of translation-4 [Text] / A. Chuzhakin., K. Petrenko – M.: Valent Publishing House, 1997. – P. 104.

THE ADVANTAGES AND DIFFICULTIES OF SIMULTANEOUS INTERPRETING

S.D. Seidenova, N. Uzakbergenova

Acting Professor
2nd year Master student
Almaty, Kazakhstan

Key words: simultaneous interpreter, conference facilities, communication aids, colloquial standards of a foreign language, psychological features of speech.

This article highlights the benefits and challenges of simultaneous interpretation. To work in the mode of simultaneous interpretation requires a certain endurance and appropriate training, which is able to develop speech reactivity in the interpreter. Further, a description of the types of simultaneous interpretation is disclosed, several of its varieties are presented, advice is given to simultaneous interpreters. It also provides a detailed description of simultaneous interpretation from the point of view of psychology. The problem of teaching oral, and especially simultaneous interpreting, is one of the most interesting and less developed problems in Kazakhstan.

Today translation plays a very important and so far irreplaceable role. Representatives of one of the first professions of the ancient world – translators spoke in «a thousand languages» and laid the foundation for their careers since the time of the Tower of Babel. This was soon after the golden age, when there was one language and one dialect throughout the earth (Genesis 11, 1) [1-4]. Leading Russian scientist in the field of translation theory, V.N. Komissarov wrote: «The further spread of international contacts, the holding of various international forums, negotiations and negotiations, not to mention the representation of our country in international organizations, governmental and non-governmental, will cause a great need for translation and translators» [5-6]. There are several types of translation. First of all, of course, translation can be oral and written. Interpretation, in turn, is subdivided into simultaneous and consecutive. Simultaneous interpreting implies the transfer of the meaning of the statement of another language simultaneously with the speech of the speaker. This type of translation is used at conferences, large symposia, summits that host representatives from different countries who do not always speak languages at the proper level. This is probably the most difficult type of translation, requiring the utmost concentration and speed. After all, a simultaneous interpreter does not have the time needed to select the right words and build a sane utterance. It has to be pronounced simultaneously with the orator, who, by the way, cannot always boast of oratory. It is surprising, however, to what extent the participants in international meetings and contacts themselves misunderstand or greatly underestimate the work of those who enable them not only to communicate and get to know each other, but also to develop and sign documents and agreements. «By the way? Here is our translator? This is usually the first thing an American interpreter hears, ie a simultaneous interpreter, when he comes to a meeting of an international forum. Thus, it is not taken into account. What is a translator in English. , and «interpreter» is an oral, and the difference between the work of translators and interpreters is enormous. A synchronist is the same specialist in his field, like, for example, a surgeon in medicine. Would a surgeon like it if he was called a therapist ?!

Simultaneous interpreters are interpreters of the oral form of translation, called simultaneous interpreting. There is another type of oral translation activity – consecutive translation, when a specialist recreates the statements of the speaker in the translating language at the moment of pauses of the speaker. It turns out like this: the translator first listens and analyzes, and then pronounces the translated and adapted text. And with simultaneous interpreting, the translator recreates the statement of the speaker simultaneously with him. This type of translation is used when accompanying forums, conferences and other major events, if necessary, to ensure mutual understanding of hundreds of those present. For the first time, simultaneous interpreting was used in 45, at the beginning of the Nuremberg Trials, which is why it is considered a relatively new type of translation. The synchronist does not wait for a pause, but translates the speaker continuously, without intermissions. In a few seconds, he must convey not only the meaning of the words, but also the tone, nuances and intonation of the person standing on the podium. A simultaneous interpreter must learn to simultaneously focus on the speaker's speech and listen to his own translation. The translator turns his own microphone on and off himself, which allows him to consult or talk to a colleague at work. However, the booth microphone should not amplify the interpreter's voice, otherwise the loud sound of his own voice may drown out the speaker's voice. With such a high voltage, the synchronist needs working conditions that would contribute to its efficiency. Written translation is a «lifeline», writes Russian translator and interpreter Pavel Palazhchenko.

If the synchronist has such a circle, he can think over complex terms and even whole sentences in advance. If he has little time, then it is best for him to pay primary attention to proper nouns, numerals, abbreviations, technical vocabulary and syntactic difficulties. Most of the time in such a rush should be devoted to the beginning and end of the text, since the mistakes here are most remembered by the listeners. Perhaps the most difficult role falls to the lot of the simultaneous interpreter when he has to deal with vague and ultra-fast sources of the translated language. We are talking, in particular, about videos and slide comments, which are increasingly used today as visual aids at international conferences. In the eyes of an uninformed observer, a simultaneous interpreter probably looks like a person who regularly tries to do dozens of different things at the same time, in the end, faces the threat of turning into a nervous neurotic. The ability to be always in shape, in an instant reaction to each translated phrase, in the simultaneous juggling of concepts and thoughts is precisely the essence of the work of simultaneous interpreters. As one professional in the field wrote, «There is no room among translators for the slow-thinking or the «verbally dumb». Psychologically, the working conditions for a simultaneous interpreter are very difficult. The interpreter is not visible, is anonymous and therefore is naturally considered part of the conference equipment or service. In English, the expressions conference facilities, communication aids, as well as electronic communications most often mean conference services, which include not only premises and equipment, but also translators. Another psychological pressure exerts its influence on the translator because in the sphere of his activity, everyone is rewarded only for errors. A translator is noticed not when he works brilliantly, but when he is bad. They say that to translate means, first of all, to understand. And to understand and translate, one mind is not enough – one also needs talent, knowledge, and special training. So, simultaneous interpreting is also possible in many respects thanks to what is called probabilistic forecasting, which is the basis of many types of human activity. In order for the degree of probability in simultaneous interpreting to be as high as possible, it is necessary, first of all, to have a good idea of the topic (subject) that is being discussed at this conference, seminar or «round table» [7-10].

All other things being equal (about the same language proficiency, reaction, practical experience), a person «savvy» in this field translates immeasurably better than an amateur. Therefore, the study of not only the terminology, but also the essence of the matter is a prerequisite for the simultaneous interpreter. Why has simultaneous interpretation superseded consecutive interpretation from the most important international congresses and conferences? For one reason only. Because after the Second World War, the number of working languages in the meeting rooms of representatives of different countries increased several times. The Soviet Union, China and Latin America came to the fore in international life. If before the Second World War international organizations in their work were limited to two languages (French and English), then after the victory of the Allies over the Nazis, Russian, Chinese, and Spanish became the working languages. Obviously, in such an environment, consecutive interpretation would require five times more meeting time (five official working languages) than simultaneous interpretation. As for the quality of the translation, there is no doubt that if qualified translators are available, consecutive translation will give better results in terms of accuracy, completeness, expression of expression and normativity of the translated text. Many people never saw the classic consecutive translation with recordings.

The French and English languages have adopted a different name for conference interpreter. Let's dwell on one more advantage of simultaneous interpreting. For his effective work, the simultaneous interpreter had to be isolated from the noise of the conference room, and his speech had to be made available to every recipient (listener). The second difficulty in simultaneous interpretation is associated with the interpreter's reaction, or rather, with his reactivity. The synchronicist is forced to instantly react every second to words perceived by ear, or rather, phrases. That is why simultaneous interpreting scares away sluggish people, although they are fluent in a foreign language. Good knowledge of two or more languages is not a prerequisite for the success of a simultaneous interpreter. Rather, such a condition is the presence of an indispensable supply of equivalent pairs of lexical units, connected by a sign connection, which allow translating not through analysis and synthesis, but in terms of the «stimulus-response» model, i.e. not through thinking, but through conditioned reflexes [11-13]. It is in this direction that the training of simultaneous interpreters should also take place, which we will talk about in more detail. The listed difficulties of simultaneous interpreting are compensated for by its invisible advantage. To work as a simultaneous interpreter, it is not necessary to be fluent in the usual, common set of colloquial standards of a foreign language.

Namely, this aspect of a foreigner's speech, together with pronunciation, betrays his «foreignness» when communicating with native speakers. And if pronunciation, if desired, can be worked out in the most boring phonetic exercises, then remembering and correctly using the gender of nouns, conjugation of irregular verbs, and most importantly, endless exceptions to the rules, for a person even with an outstanding memory in conditions of isolation from the corresponding linguistic environment, the task is extremely difficult. So, let's summarize from the standpoint of the generally accepted provisions on simultaneous interpretation.

Simultaneous interpretation is really carried out simultaneously with the speaker's speech, which gives a significant gain in time and expels minutes and hours of endless languor from conference rooms that engulfed those present waiting for the translation of a speech delivered in an unknown language. That is why simultaneous interpreting has become an obligatory attribute of reputable international conferences. To work in the mode of simultaneous interpretation requires a certain endurance and appropriate training, which is able to develop speech reactivity in the interpreter. Simultaneous interpreting is easier and better done when translating from a native language into a foreign one, and not vice versa, as many believe. Taking all this into account, it can be stated that the «chosenness» of a simultaneous interpreter lies only in the appropriate professional training, which, as you know, is necessary for any specialist.

References

1. Alekseeva I.S. Professional training of a translator. – St. Petersburg: Publishing house «Soyuz», – 2004. – 288 p.
2. Arnold I.V. Stylistics: Modern English. – Moscow: Flint Publishing House, 2002. – 247 p.
3. Gorelikova S.N. The nature of the term and some features of terminology in the English language // Vestnik OSU. – a series of Philological Sciences. – 2002. – No. 6. – S. 129-136.
4. Kazakova T.A. Practical translation basics. – St. Petersburg: Faculty of Philology, St. Petersburg State University. – 2001. – 211 p.
5. Komissarov V.N. Translation theory a. – M.: Higher school, 1990. – 253 p.
6. Komissarov V.N. Modern translation studies: textbook. – M.: Higher school. – 2001. – 321 p.
7. Minyar-Beloruhev R.K. General theory of translation and interpretation. – Moscow: Military Publishing, 2002. – 176p.
8. Chuzhakin A.P., Palazhchenko P.N. The world of translation. – M: P. Valent, 2000. – 138 p.
9. Schweitzer A. D. Translation theory: status, problems, aspects. – M: Nauka, 2004. – 194 p.
10. Schweitzer A. D. Translation and linguistics. – M: Nauka, 2000. – 227 p.
11. Shiryaev A.F. Simultaneous interpreting. – M: International relations, 2005. – 175 p.
12. Hendry, J. Your future in translating and interpreting. – New York: St. Paul's house, 1999.
13. Lynn Visson. Simultaneous interpreting. – M.: R. Valent, 2000. – 183 p.

USE OF GENDER PHRASEOLOGICAL UNITS IN KAZAKH AND ENGLISH

A. Seisenova, T. Esembekov

Master student of Al-Farabi Kazakh National University,
Doctor of Sciences, Professor of al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

Keywords: gender component, phraseological units, masculinity, femininity, gender stereotypes.

Gender linguistics (linguistic genderology) is an interdisciplinary scientific direction of gender studies, with the help of a linguistic conceptual apparatus studying gender (sociocultural gender understood as a traditional construct relatively autonomous from biological sex).

The development and intensive development of gender linguistics occurs in the last ten years of the 20th century, which is connected with the development of postmodern philosophy and the change of the scientific paradigm in the research of the humanities.

Most generally, gender linguistics studies two groups of issues:

1) Gender reflection in language: synthaxis, lexicon, nominative system, category of genus and number of analogic objects. The approach seeks to describe and explain how it manifests itself in the language of persons of different genders, what grades are attached to men and women, and in which semantic areas are the most common, which linguistic mechanisms underpin this process.

2) Speech and in general behavior, communication between men and women is investigated, by what means and in what contexts gender is developed, how social factors and a communicative environment influence this process (for example, the Internet). The theory of sociocultural determinism and the theory of biodeterminism have so far competed in this field [1, 51-58].

Since the mid-1990s, Russian humanitarian science has begun the rapid development of gender linguistics, connected with the development of new theoretical prerequisites. The initial phase of the studies was not differentiated; Scientists focused on methodology as a whole.

Let's look at some of the terms that will be used in the study.

The first condition we believe is the term «language personality.» Language, personality, means a set of abilities and characteristics of a person, which lead to creation and perception of speech tasks (texts), which differ depending on: a) degree of structural language complexity, b) depth and accuracy of reflection of validity, determined target orientation. In this definition, related to the human capacity of resources, as a result of texts. Our three definitions of the aspect of text analysis have always existed separately, as interlay and completely independent tasks [2, 25-30]

The structure of the personality linguistics is displayed in three levels: 1) verbal-semantic, which assumes that the owner is ordinary in the natural language, and for the researcher the traditional description of the formal form of expression of certain values; 2) cognitive, units that are concepts, ideas, concepts that appear in each language personality in a more or less ordered, more or less systematic picture of the world, reflecting a hierarchy of values. The cognitive level of the arrangement of a language personality and its analysis involves the expansion of meaning and transition to knowledge, and thus encompasses the intellectual sphere of the individual, giving the researcher an outlet through language, through processes of speaking and understanding consciousness, knowledge, processes of human cognition; 3) pragmatic, containing goals, motives, interests, relations and intentions. This level provides in language personality analysis is a natural transition from scores, his speech for understanding activity in the real world. When studying the topic, we will consider another concept – «gender». This term came into linguistics in the following way: the English term gender, which points to the grammatical category of the genus, was removed from the linguistic context and moved to the field of research of other sciences – social philosophy, sociology, history, as well as political discourse. The term gender was intended to emphasize the natural and sociocultural cause of antiparticle difference.

In linguistics, gender came somewhat later from the field of social sciences, when gender studies gained the status of interdisciplinary direction.

The following basic concepts should also not be overlooked: men's and women's speech, monderlett, language behavior, language diversity.

Genderlekt is a constant set of characteristics of male and female speech.

Maskulincity (masculinity) is a set of views, behaviors, opportunities and expectations, in defining the social practices of a group united by sex. In other words, maskulincity is what is added to anatomy to gain a male gender role.

Faintness (faintness, femininity) – characteristics related to female sex [6, 208], or methods, characteristics of behavior, which are expected from a woman in a given society, or «socially defined expressions which are considered as inherent in a woman.»

Linguistic competence is the quality of the individual, characterized by a set of knowledge, skills and skills that enable the individual to perceive, understand and generate messages (texts) containing information expressed through natural language, hold information in memory and process it during thought processes.

Recognition of the priority of language led to a so-called «linguistic twist' in the humanities – history, sociology, anthropology, etc. Language in this approach is seen as a means of accessing knowledge of nonlinguistic phenomena.

Research on women's speech focused on three areas:

- 1) analysis, denote a woman in a certain language, and how it manifests itself in the language;
- 2) analysis of how women speak;
- 3) communication strategy analysis is used by women in communication.

Over time, the question arose: there is a universal principle that extends to all languages that have become the basis of the division of oral speech, male and female variant, or for language, the influence of the type of discourse based on thinking, culture and society, the nation. Scientists rushed to find universal dynamics/sex in terms of genre – particularly in the use of language. They tried to find out whether the form is due to the difference in height of the speaker and the interviewer, in the same areas of grammar in all languages, or whether there are special rules of use, depending on the language. To identify the data needed in different languages. A relatively short-lived study, changing the priorities of scientific research in linguistics has led to the problem of universals, remains open to this day. But the pose of this question led to an active search, a desire to accumulate large volumes of data, and their subsequent conversion into a number of languages. This type of search is mainly in English. For example, Travill (1974) conducted a study, built on the same analysis principles as V. Labova, Noridge (England).

The gender category was introduced into the apparatus, conceptual sciences in the late 1960s-1970s and was used initially in history, historiography, sociology and psychology, and then was delayed, and in linguistics. The term «gender» became widely used in the late 1980s to define the boundaries between gender biological and the implications of social and cultural rights that the concepts of male-female were introduced.

Although the genre is not a language category, the analysis of language structures in terms of genre allows us to get information about the role it plays in a certain culture, which are norms of behavior for men and women that are recorded in texts of different types, and as an idea of norms, genders, masculinity and femininity in time. Language learning allows the definition of male and female essence in different languages and cultures to understand how gender, the sexual identity that affects language mastery, with several fragments and thematic areas of the language picture of the world that is connected, and that stylistic resources can be attributed to mostly female or male texts. Research of linguistic genres, properties, allows us to determine that the mechanisms of language become possible to manipulate stereotypes of the sexes.

The emergence of gender studies in Russian linguistics dates usually into the mid-nineties of the twentieth century. It was during this period that foreign theoretical works on issues of linguistics genre became available in Russian scientific literature, the term «genre,» and the Russian reader.

National linguistics, however, did not ignore the problem of gender, but considered it (even before the emergence of the term «genre in the context of other disciplines of linguistics. These studies were not systematic, did not seek the status of scientific direction and were not related to the theory of social constructivism, but Russian scientists contributed to the development of perspectives that would later hug gender studies. A distinctive feature of Russian studies is the assumption, implicit social aspects of many phenomena, that records the relationship between language and gender, which is apparently due to domination in the Soviet period of Marxist theory [3, 19-20].

The study of the relationship between language and sex of speakers can be divided into two periods, the boundary of which is the 1960s:

1) irregular (and unrelated) studies based, inter alia, on the observation of various facts;

2) studies spanning the 1960s, due to a growing interest in the pragmatic growth of linguistics, the development of sociolinguistics, and significant changes in the traditional distribution of male and female roles in society.

For the first time in connection with language, the sex factor arose in antiquity when considering the category of grammatical rood. The oldest and for a long time the only hypothesis about the reasons for the appearance and functioning in the language of the category roda was symbolic-semantic, based on the ratio of the natural biological category *sexus* to the category of the grammatical genus. Proponents of the symbolic-semantic hypothesis believed that the genus in grammar arose under the influence of natural tribute – the presence of people of different sex. Although the view of determinism of the category of genus did not coincide in a number of aspects with biological reality, the general view was that there was an undeniable connection between the natural and grammatical genera [4, 5]. The hypothesis was based on two features of mythological thinking – animism and anthropomorphism. The symbolical-semantic hypothesis was put forward by scientists, which had a huge impact on linguistics (Gerder, Grimm, W. Humboldt, etc.), which explains its long dominance in the description of language. At the same time draws attention to the fact that the explanation of extralinguistic motivation of the category of the genus researchers used their non-linguistic experience. This led to the emergence of an assessment in the interpretation of the category of the genus: the male genus proved to be a priority due to the attribution to names belonging to it, semantics of power, activity, energy. Names of the female kind, in turn, are characterized by having passivity, subordination.

Thus, the conditions of social reality, extrapolating the laws of language development, as confirmed by E. Borneman, who created one of the most fundamental works on the role of gender in the development of society, where analysis is carried out from an interdisciplinary approach. The blow of the symbolic-semantic hypothesis was the discovery of languages in which the category «gender» is absent [5, 198]. Nevertheless, as part of the criticism of this hypothesis and the gradual removal from morphological and syntax explanations about the category of the genre, the recognition that the category of the genre in itself is capable of influencing the perception of man from the corresponding words and concepts remained unchanged. Thus, the embodiment of attributes for objects which are designated by expression of the woman, woman, properties and objects surrounding and men's – men's properties. So, according to Jakobson, Russian to imagine what days of the week, according to their words. Rather than thinking about what led to the choice of word types – semantics, syntax or morphology. All this suggests that the gender of grammar name affects the perception of reality and to step in view of the frames related to the concept of «sex biological, and – significantly – participates in the formation of positive or negative. Recent research confirms this fact.

It was only at the beginning of our century that the subject of «Language and Gender» attracted the attention of F. Mautner and In O. Jespersen, Accumulated by this time information on differences in language due to the gender of its speakers among peoples at a primitive stage of development, and in some languages of Southeast Asia led linguists and philosophers to think that there were gender differences in civilized European languages [6, 321]. The emergence of the «woman» language Mautner, links to the historical

traditions of ancient theatre, where the roles of women were held by men. It was only with the appearance of a woman on stage in drama technique that dramatic changes occurred and enabled the «sound» and female version language. The historical approach led the author to conclude that society began to understand the «female» language when women were allowed to act, demonstrating the impact of a situation of gender inequality in the language of communication. This was a new formulation of the question, as before, social aspects, changes in the kind of deviation of the language was not taken into account.

In 1922, O. Espersen devoted an entire chapter to fundamental works on the origin and development of language, especially women and linguistic competence. He drew attention to the fact that women use vocabulary is different from that of men, that women are more prone to euphemisms, and less than language. According to Espersen, a conservative woman, in the use of language, as shown in the example from immigrant communities and other groups, remote where his native language and at the same time absorbed a new one. While women had a better chance of remaining monolingual, and people learned a new language more quickly. However, it is not taken into account that the study of a foreign language by men was dictated by the need to work and communicate in a new language. If you stay at home, and you close down more from your wife, there was no such need. At the level of women's syntax, according to the observation, Espersen prefer elliptical design, while in the speech of men the most frequently asked periods, which gives more points, and on this basis comes Espersen about the mental superiority of men. Although Espersen, in turn, interprets the influence of the genre most fully, in his view, in the subsequent period, his view has been criticized because the conclusions he drew from personal observations, many of which were not sufficiently substantiated.

Although the genre is not a category of language, an analysis of the structure of language, in terms of genre allows us to get information about the role it plays in culture, which are norms of behavior for men and women that are registered in texts of different types, and as an idea of norms, genders, masculinity and femininity in time. Language learning allows you to set male and female entities in different languages and cultures to understand how gender, the sexual identity that affects language mastery, with several fragments and thematic areas of the language picture of the world to which the computer is connected, and that stylistic resources can be attributed, mainly female or male texts. The study of linguistic genre, properties, allows us to determine the mechanisms of language it becomes possible to manipulate stereotypes of sexes.

In general, the new period of study of gender in the language is characterized by two characteristics:

(A) studies were irregular, and were on the outskirts of linguistics;

B) in the course of describing the peculiarities of male and female genres, the concept of «deficit», female «language in relation to» male «is formed in the language». The standard was considered a «male» language, and a deviation from the norm and a «female» [7, 20].

More intense and systematic gender research began in the 1960s. The impetus for development was the development of sociolinguistics, which provided scientists with extensive statistical material on the functioning of language in groups of people united on the basis of profession, sex, age, urban or rural lifestyle, etc. Thus, quantitative studies have shown that the sex of native speakers has some influence on language competence. In particular, it has been found that women tend to use more prestigious pronunciation options. According to Trejill's research into pronunciation variants in Noorwich, England, women tend to use the more prestigious nasal «ng» and men suffer from the «n» stigma. A study of sociolects confirmed the need for more careful consideration of extralinguistic factors to explain sexual dimorphism in language. It is women's professions: teacher, hairdresser, nurse – that involve communicative interaction with a variety of social groups, which affects the use of language by representatives of these professions. There is also a hypothesis in sociolinguistics that the «female» language is more conservative, but its validity raises some doubts among a number of researchers.

Comparing the descriptions of men and women in the phraseological foundation of different languages, you can identify many similar stereotypes of men and women, for example, the stereotypes «a woman should be a beautiful, kind mother, a good mistress, an obedient wife» and «a man should not be beautiful, but smart, strong, bold». But in each language, the image of a man and the image of a woman are expressed differently, which makes it possible to identify the characteristics of each culture. Thus, the most common stereotypes in Kazakh culture on the following grounds:

Appearance: strong, mighty body, bearded (man)//beautiful white face, thick hair, curved eyebrows, elegance and gracefulness of the figure, large eyes (like that of a jairan), long neck (woman). Character traits, manner of behavior, habits: courageous, strong, ferocious, fearless warrior, wise in old age (man)//patient, chatty gossip girl (about a woman), grumpy woman (katyn), gentle (more often about a young girl), neat (woman). In many descriptions, female beauty is associated with the moon: aidai sulu; zhana tudan aiel sekildi. That is why in the Kazakh language a lot of female names begin with the word ai (moon) – Aisulu, Aigerim, Ainur, etc. It is important for a Kazakh woman to be patient and hardworking in everyday life, in most cases,

according to this criterion, a man chooses a life partner for himself. And in many stable expressions and proverbs we can see the image of a good wife: zhaksy aiel zhaman erkekti khan kylady, zhaksy aiel (a good wife will elevate her husband to the throne); Zhaksy katyn yrys, zhaman katyn yrys (good wife to luck, bad to quarrel).

Analysis of the material shows that in Kazakh and English it is possible to distinguish those qualities, characteristics and properties that in the minds of speakers of the languages under consideration are the most significant and formative male character, actions.

In English rather essential to males are signs of courage, bravery, determination which form an image of the firm, brave person who is rather brightly opposed both on a phraseological image and at the connotive level to the coward man (the cowardice acts as rather condemned negative sign): a fighting cock «bastard», «fighting man», a little devil «desperate small», (as) fierce as a tiger «ferocious like a tiger», «a stout heart bold», «and heart of oak» brave, manly man» [7, 22].

Phraseological units can denote such a quality of a man as intellectual ability: a clever dog «clever, slick small», a bright boy «smart guy», a slow coach «slowly thinking, dumb person», lame under the hat «stupid, incongruous». A number of phraseological units in English denote the external features of males: bald as a coot «completely bald», (as) tall as a steeple «worzila», a slip of a boy «thin, slender boy», (as) fat as a pig «thick like a pig», a mountain of flesh «tall, fat man»; all legs and wings «an awkward, tall teenager who does not know where to put his hands and legs», tall as a may-pole «a man of high stature, believed», built like a brick «oblique fathom in the shoulders», as fat as an alderman «obese, with an abdomen» [7, 22].

Among the phraseologisms that characterize men there are those that declare nobility, the social position of men: a man of rank «man of high rank», a man of position «man of prominent position», a man of means «wealthy man», key man «leader», a man of family «man of noble kind», a leading man. Analyzing the specifics of the English phraseological units characterizing a woman, we found that they can contain anthroponyms that serve to call a woman with character features, for example: to laugh like little Audry – laugh like little Audrey, i.e. laugh from the heart; Aunt Edna – Aunt Edna, a theater player with conservative views; Big Bertha – Big Berta, fat woman, fat woman [7, 23]. Gender phraseologisms can also reflect such features of a woman's character as tenderness, for example: Cordellia's gift – a quiet, gentle female voice (similar to the voice of Cordelia – the heroine of Shakespeare's tragedy «King Lear»), capriciousness: Pretty Fanny's way – whims, quirks. The concept of beauty is also gendered: beauty queen is the queen of beauty.

In the composition of phraseological units characterizing a woman, the lady component is often used: one's good lady – wife, spouse, the first lady – wife of the president, perfect lady – lady perfection.

An analysis of the phraseological units of the English language containing the gender component suggests that phraseological units reflecting the concepts of «woman» and «man» have an idea of the whole people, of women and men of a certain ethnic group. These phraseological units are valuable material, as they contain information about ethnic stereotypes reflecting the place of women and their status in the family and society within their ethnic group. In the conceptual and phraseological paintings of the world, the concepts of «woman» and «man» occupy an important place, since they are related to the gender aspect of language, which allows deeper penetration into the «female» and «male» subcartine of the world and the presentation of linguistic patterns of social behavior of women and men.

References

1. Kirilina A.V. Gender Studies in Linguistic Disciplines//Gender and Language. M.,2005. – P. 7-30.
2. Vorobyev V.V. Language personality and national idea//Folk education. – 2008. – № 5. – P. 25-30.
3. Demyankov V.Z. Personality, individuality and subjectivity in language and speech/http://www.infolex.ru/Lich.html.
4. Gender Term Collector 2002 – Dictionary of Gender Terms. Under ed. A.A. Denisova. M, 2002. – 368 p.
5. West K., Zimmerman D. Creating gender//Hrestomy of feminist texts. Translations. SPb., 2000. – P. 193-220.
6. Tannen D. You just don't understand me: Women and men in dialogue//Gender and language. M, 2005. – P.233-510.
7. Zhunusova Zh.N., Gulieva S.S. Gender stereotypes in the English language picture of the world//Collection of materials from the regional scientific and practical conference «Units of language in a functional aspect», otv. ed. N.B. Usacheva. – Kurgan: Publishing House of the Kurgan State University, 2012. – p. 25.

TRANSLATION OF H. C. ANDERSEN'S FAIRY TALES FOR YOUNG CHILDREN

A. Shalbayeva, A. Zh. Zhaparova

1st year Master's degree student of 'Translation studies'
at Al-Farabi Kazakh National University

Scientific supervisor: PhD doctor of KazNU named after al-Farabi

Key words: fairy tale, moral values, spiritual and moral development, world of fairytale, moral law, adapted translation.

The article is concerned with the analysis of translation of fairy tales by H.C. Andersen and its value in developing spiritual and moral values of children. In this article term 'adaptation' had been defined and its effect on the quality and accuracy of translation.

A fairy tale is one of the oldest types of art of speech. It goes back to folk art and its main genres. Despite the increasing number of various works of literature, fairy tales continue to live. Every new generation becomes a part of the fairy tale world, and masters the basics of folk wisdom, ethics and aesthetics. A literary fairy tale is an artistic narration by an author, which has a fantastic, adventure or lifestyle nature.

A literary fairy tale reflects the spirit of the time of particular historical period and bears the personality of the author. The brighter the personality, the clearer you can observe it through the text. The potential of literary fairy tale is great. Sometimes the tragic plot of the story can give the reader more than any positive stories. For instance, the fairy tale by H.C. Andersen 'The Little Match Girl', which was originally written not for a young generation, can cause a sympathetic attitude to the orphan girl and the desire to help even in the souls of young children. [1, 1]

Fairy tale plays a valuable role in spiritual and moral development of children, as it bears a great potential of positive and mental moral. The power of the fairy tale lies in its active and actual focus on the victory of good. The power of the influence of the image and plot of the fairy tale is that young children can clearly express their sympathies and antipathies to the characters on the initial times of reading. They completely choose the side of the oppressed and are ready to help them. Children are sincerely happy that justice prevails: ordinary poor people get out the trouble, and evil loses, i.e. evil is punished, and good has triumphed. Children want the real life be the same.

The powerful and poetic Russian folk tale 'The Magic Swan Geese' has three moral lines: responsibility, obedience and diligence. All together they comprise a deep science of morality: no matter how hard it is for you, be able to hear one. That is what highlights the greatness of one's soul. Share the last thing you have, lend a hand, say a kind word of hope, of consolation, put someone out of his misery. Compassion, conscience, contribution – according to strict assessment by people, these are the foundations of human dignity. This is exact educational value of a fairy tale.

The role of fairy tales by H.C. Andersen has a great role in spiritual-moral education of young children. The same as great Russian literature his fairy tales promote permanent aspects of the meaning of life and the supreme value of genesis, about happiness and destiny, about good and evil.

H.C. Andersen teaches the reader to differentiate people, helps to understand what is Justice, Beauty, Love; he teaches to hate the lie and injustice.

The plot of his fairy tales is filled with popular imagination about kindness, as the most important human quality; about all-conquering power of love; about diligence, which always wins. But the circumstances of author's life never made him happy, which had an impact on his works, this is the reason of sad endings in some his fairy tales. But author's fairy tales may have a sad ending.

The peculiarity of author's fairy tales is that it combines reality and miracle, which makes it closer to life. Through its characters of Elder-Tree Mother, H.C. Andersen says: 'For out of truth grow the most wonderful stories.' [2, 61]

H.C. Andersen has magical heroes alongside with real ones. Phenomena of nature, scenery, things – all of it is real, recognizable; heroes of his fairy tales – kings and princesses, beetles and mermaids – behave like people, live and act like human, so that we believe in their existence.

The only and endlessly repeating theme of H.C. Andersen's fairy tales is the theme of love, the struggle of bright feelings with dark forces. These theme makes the folktale collection by Andersen act as an anthem of humanity, courage and self-sacrificing. This theme can be followed in his works as 'The Wild Swans', 'The Little Mermaid' and etc. In a well-known fairy tale 'The Snow Queen' the theme of the power of love and bright feelings and courage is most clearly seen. When Gerda, in order to find Kai, riding a deer, comes closer to the Snow Queen's palace; and deer asks a wise Finnish Woman to empower Gerda with a particular power, otherwise she will not take back Kai. And here is what The Finnish Woman says: 'I can give her no more

power than what she has already. Don't you see how great it is? Don't you see how men and animals are forced to serve her; how well she gets through the world barefooted? She must not hear of her power from us; that power lies in her heart, because she is a sweet and innocent child!' That is the power of love in H.C. Andersen's fairy tales.

In works of H.C. Andersen, in that special universe, the Moral law reigns. That is why little Mermaid or poor Daisy, the steadfast Tin Soldier and his paper ballerina gave their lives for higher love.

The motive of self-sacrificed love endlessly repeated in all of his fairy tales. The true heroes of H.C. Andersen's fairy tales are helpless and humiliated, are full of courage and great moral strength. [3, 2]

H.C. Andersen had a unique talent to see and open the beauty in everyday life, in nature and feelings. Anything he is writing about becomes alive and turns out to be a fairy tale divine. Firstly, H.C. Andersen in his fairytales tried to show peculiarities of spiritual characteristics of people, positive and negative sides of human being, while the main characters of fairy tales were plants (roses, daisies, snowdrops, elders), household items (street light, quill and inkwell, overshoe, moneybox), playgame (dolls, soldiers, animals, birds).

The best translation of fairy tales by H.C. Andersen was done at the end of 19 century by Peter and Anna Hansen, it was translations not from secondary German edition, but from the original text. From their translation, readers found out that Andersen's fairy tales are full of the spirit of Christian religion, as well as deep morality. He wrote pointedly about the most important things – about Love to the God, about clear and true love, which is possible only through self-sacrificing. That is exactly the highest love, which is created by God. Thus, in the original version of fairy tale the Troll's evil mirror was broken because his students wanted to get to the sky with this mirror and laugh at Angels and the God; Gerda escapes the army of the Snow Queen by saying God the Lord, so that Angels gave her the way.

Heroes of H.C. Andersen's fairy tales are united by the quality of self-sacrificing love, which makes fragile and weak characters to be persistent, resolute and brave. And Andersen knew that this love cannot be divided from its Parent – the God. [4, 1]

Generally, that self-sacrificing love is a motif of religion, and it makes difficulties for translator. Those difficulties appear depending on the recipient, level of knowledge and skills of translator. This all leads to the adaptation of the text, so that discrepancies appear.

Analyzing the translation by Peter and Anna Hansen it can be noticed that despite the fact that some of the names used in original and translated texts become obsolete, they best express deep penetration into the sound, style and the essence of the Danish language. Hansens did not just translated the text, carefully saving all the details of the original text, but they rendered all the magic, all the delicacy and overflows of Danish fairy tales. [5, 1]

With abbreviated translation, parts of the text which are undesirable for translation are omitted for certain reasons (moral, religious, political). As it was mentioned above original version of H.C. Andersen's fairy tales has a religious aspects, thus in order to give simplified version of his fairy tales for children, translators apply adaptive transcoding and correspondingly gives graded text for particular target audience. For instance, the text originally written for adult audience reorientated for children and vice versa. The level of adaptation, as a rule, is distinguished by communicative purpose. There are several levels of adaptation of translation: 1) translation of already adapted for educational purposes text, 2) adaptation due to difference in lingua – ethnic character (culture-historic, actual-event discrepancies) and 3) intentional adaptation in translation caused by change of recipient, which is distinguished by pragmatics of translation.

Intentional adaptation is also used in case of discrepancy of cultural-ideological communicative purposes, which lead to distortion of meaning, originally given by the author. Best example for such adaptation is translation of H.C. Andersen's fairy tales.

'The Little Mermaid' (1837) and 'The Snow Queen' (1846) by H.C. Andersen refer to psychological fairy tales – story. The first one, as it is well-known, tells about self – sacrificing love of the Mermaid to the human. The Mermaid here bears Christian idea, which is currently ignored in translation. The Character of The Snow Queen – is cold insensitive queen of snowflakes – opposed to the warmth of human relations.

Many translators worked on this fairy tales (I. Shustova, A. Hansen, T. Grabbe, A. Lyubarskaya, I. Guseva), but the one which is mostly corresponds to the original and bears the main idea of Christian is the translation by A. Hansen.

As it was mentioned earlier, many fairy tales by H.C. Andersen contain the motifs of love, and some of them are inspired by love to the God. This is clearly seen in the original version of the story, but later, in translation, religious inspiration of love was lost and story acquired more stereotyped pattern of relationships and love. The essence of stereotyped plot of this story, appeared because of adaptive transcoding, is that the Mermaid wants to become a human because of love to the Prince and the desire to be with him, but such transcoded version distorts the original essence of the fairy tale.

By adaptive transcoding we mean all types in lingual mediation, like abstracting, annotation and textualization. All of them are contrasted to translation. [7, 105] Process of translation is predetermined by objective circumstances, as ST difficulty, level of knowledge and skills of translators, while adaptive transcoding is determined by both objective and subjective circumstances (parameters determined by the recipient).

According to author's original idea, the Mermaid dreams of becoming a human to get an immortal soul (the main characteristic of human). Therefore, shortening and adaptive transcoding leads to both semantic and structural destruction of fairy tale.

ST in English	TT in Russian (by A. Hansen)	TT in Russian, (Translation is extracted from the web-site for children)
«they too must die, and their lifetimes are even shorter than ours. We can live to be three hundred years old, but when we perish we turn into mere foam on the sea, and haven't even a grave down here among our dear ones. We have no immortal soul, no life hereafter.» [10, 6]	«Они тоже умирают, и их век даже короче нашего. Мы живем триста лет, зато, когда нам приходит конец, от нас остается одна пена морская, у нас нет даже могил, близких нам. Нам не дано бессмертной души, и мы никог -да уже не воскреснем для новой жизни.» [9, 21]	«Они тоже умирают, их век даже короче нашего. Мы живем триста лет; только когда мы перестаем быть, нас не хоронят, у нас даже нет могил, мы просто превращаемся в морскую пену.» [8,1]
«A mermaid has no immortal soul, and can never get one unless she wins the love of a human being. Her eternal life must depend upon a power outside herself. The daughters of the air do not have an immortal soul either, but they can earn one by their good deeds... You, poor little mermaid, have tried with your whole heart to do this too. Your suffering and your loyalty have raised you up into the realm of airy spirits, and now in the course of three hundred years you may earn by your good deeds a soul that will never die.» [10, 11]	«У русалки нет бессмертной души, и она не может приобрести ее иначе как благодаря любви к ней человека. Ее вечное существование зависит от чужой воли. У дочерей воздуха тоже нет бессмертной души, но они сами могут приобрести ее себе добрыми делами... Ты, бедная русалочка, всем сердцем стремилась к тому же, что и мы, ты любила и страдала, подымись же вместе с нами в заоблачный мир; теперь ты сама можешь обрести бессмертную душу!»	«Мы летаем повсюду и всем стараемся приносить радость. В жарких странах, где люди гибнут от знойного, зачумленного воздуха, мы навеваем прохладу. Мы распространяем в воздухе благоухание цветов и несем людям исцеление и отраду... Летим с нами в заоблачный мир! Там ты обретешь любовь и счастье, каких не нашла на земле.»

Tab. 1

Most of the translations undergoing adaptive transcoding lose the original idea proposed by the author. From example above, its clearly seen that adapting text for children perception gives different interpretation of original text, so that it is not corresponding to author's intention. For instance, in original version there is a word combination 'immortal soul', which author used to refer to religious idea that human beings never die and their souls continue to live forever. Adapted translation has no reference to 'immortal soul', which is a gross mistake in translation. Mostly, those 'wrong' translations are done, through adaptation of Russian translations, but thanks to Peter and Anna Hansen, who translated the fairy tale from original Dutch version, readers are able to read the text and understood all the author's intentions. Moreover, in adapted translation for children most of the descriptions are omitted. Comparing to translation by Hansens, it has no meaning and deep value in it. Thanks to their translation readers can completely feel emotions and thoughts of characters. And coming to the original idea of Christianity and religion, of course, in translation by Hansens, due to correct rendering of idea, motif of religion also rendered.

The Andersen's 'Snow Queen' was processed the same way. Adaptive text of the story lost its Christian idea, which lead to partial distortion of the meaning of the fairy tale, originally mentioned by the author, despite the fact that adaptive transcoding of 'The Snow Queen' was more sparing and thus, had less distortion of common idea of the work.

ST in English	TT in Russian (by A. and P. Hansen)	TT in Russian (Translation is extracted from the web-site for children)
«Suddenly little Gerda stepped through the great portal into the palace. The gate was formed of cutting winds; but Gerda repeated her evening prayer, and the	«А тем временем Герда входила в огромные ворота, где разгуливали свирепые ветры. Но она прочла	«В это-то время в огромные ворота, которыми были буйные ветры, входила Герда.

winds were laid as though they slept.» [11, 12]	вечернюю молитву, и ветры утихли, словно заснули.» [12, 7]	И перед нею ветры улеглись, точно заснули.»
«He looked at her, and she sang the hymn: – The rose in the valley is blooming so sweet, And angels descend there the children to greet.» [11, 12]	«Кай взглянул на Герду, а она запела: – Розы в долинах цветут... Красота! Скоро мы узрим младенца Христа.» [12, 7]	

Tab. 2

From examples above we see that adapted translation again omits the information connected to the religion. In some cases such translation even cut full sentences and extracts from religious songs. For instance, English ‘The rose in the valley is blooming so sweet, And angels descend there the children to greet.’ In this sentences, Gerda by ‘children’ probably meant Kai, and she addressed to ‘angels’ to help her to bring Kai to life. Hansens tried to give a translation, closer to religious motif, but they, relatively, failed to do so, as for reader it sounds like a non – sense. In interpretation for children this part is even omitted. There is no mention about the song Gerda sang.

Such rough omission occurred in some translations and adapted versions of fairy tale due to the fact that most of these translations were done during USSR times. As we know from the history, during Soviet Union, in all publications all the religious references were crossed out, that is why translators tried to escape any hints to religion.

The term ‘transposition’, as one type of adaptation, in wide meaning, corresponds to rendering the text to another semiotic code, for instance, video (film adaptation) or audio (audiobook, usually shortened version). ‘The Mermaid’ was several times transposed: films were made, animations, made in USSR and abroad, when in the process of transposition the original text was adapted. The same transposition was done with ‘The Snow Queen’ – there are films, animations, comics, where the plot often significantly differed from well-known fairy tale, such deviation is defined by pragmatic message – to correspond to the demand of the recipient.

Thus, the adaptive transcoding and transposition can be considered as ‘derivative’ from the original text. Wrong adaptive transcoding in translation of literary works leads to distortions and calls wrong images of the unique ‘soul’ of the original culture and source text language [6].

Therefore, the complexity of translating fairy tales adapted for children or rendering the initial idea of the author is very controversial aspect of translation. Whether the translator adapts the text for target audience, taking into account political, religious, cultural aspects of the reader, thus changing semantic, syntactic and pragmatic levels of the text. So, throughout all the questions regarding translation, one remains vital – For whom this translation has been done? The answer for this question will definitely predetermine the quality of translation and it will be seen if it is going to be a real fairy tale with its general main idea, or it will be a story by another author.

References

1. Тукаева О.Е., Зоткина О.В. Литературная сказка и ее перевод/Электронное научное издание Московского государственного педагогического института им. М.Е. Евсевьева. – 2011 [Электронный ресурс]. – URL: <http://foreign.mordgpi.ru>
2. Hans Andersen’s Fairy Tales/Elder-Tree Mother [Электронный ресурс]. – URL: <http://en.wikisource.org>
3. Ниатбакиева М.Х. Роль творчества Г.Х. Андерсена в воспитании гуманизма у младших школьников. – 2017 [Электронный ресурс]. – URL: <http://nsportal.ru>
4. Продолжая открывать сказки Андерсена/Вокина А. – 2015 [Электронный ресурс]. – URL: <http://maam.ru>
5. Семенов В.П. Переводы и переводчики [Электронный ресурс]. – URL: <http://sky-art.com>
6. Раренко М.Б. Перевод и культура: Взаимосвязь и взаимовлияние. – 2019 [Электронный ресурс]. – URL: <http://cyberleninka.ru>
7. Sobnikov V.V., Petrova O.V., Theory of translation, Moscow: AST: Vostok – Zapad, 2006
8. Сетевая библиотека «Сказки», Русалочка, Андерсен Ганс Христиан (перевод) – [Электронный ресурс]. – URL: <http://azku.ru>
9. Онлайн – ресурс «Дети Онлайн», сказка «Русалочка», Ганс Христиан Андерсен (перевод А. Ганзен). – [Электронный ресурс]. – URL: <http://deti-online.com>
10. H.C. Andersen, The Little Mermaid, translation by Irons J., 2014 – [Электронный ресурс]. – URL: <http://andersen.sdu.dk>
11. Книги на английском языке, ‘The Snow Queen’ by H.C. Andersen – [Электронный ресурс]. – URL: <http://2books.su>
12. Андерсен Г.Х., Снежная Королева, Сказка в семи рассказах, перевод А. и П. Ганзен. – [Электронный ресурс] – URL: <http://az.lib.ru>

О РУССКОЯЗЫЧНЫХ ИЗДАНИЯХ РОМАНА Ч.ДИККЕНСА «ОЛИВЕР ТВИСТ» (ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЭКСКУРС)

Г.А. Таурова

докторант 3 курса специальности «6D021000-Иностранная филология»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: Год Книги, Чарльз Диккенс, «Оливер Твист», русские издания, историко-литературная панорама.

2019 год во многих странах СНГ – Содружества Независимых государств объявлен Годом Книги. Книга, как историко-литературное явление, со времен своего возникновения и до сегодняшнего дня, продолжают жить на протяжении тысячелетий. Неизменным читательским спросом на международном книжном рынке пользуются произведения касика английской литературы XIX века Чарльза Диккенса (Charles Dickens, 1812-1870).

По заключению автора статьи, со ссылкой на источник, Чарльз Диккенс приобрел широкую известность и прижизненное признание произведениями, осуждающими аморальность английского общества, изображающими лиц, покалеченных буржуазным воспитанием и призывающими их к сохранению нравственной чистоты. Таков его ранний роман «Оливер Твист», написанный и напечатанный сразу после появления его первого романа – «Посмертные записки Пиквикского клуба», получившего шумный успех: Ч.Диккенс стал заметной фигурой в литературных кругах.

После громкого успеха «Посмертных записок Пиквикского клуба», его пригласили возглавить новый ежемесячник «Альманах Бентли» («Bentley's miscellany»), где Ч.Диккенс, еще не закончивший публикацию «Посмертных записок Пиквикского клуба» (с апреля 1836 по ноябрь 1837 года в ежемесячнике «Montli»), напечатал с февраля 1837 по март 1839 года свой новый роман «Оливер Твист» («Oliver Twist»).

Этот период жизни и творчества Ч.Диккенса подробно описывает его ровесник и друг Джон Форстер (John Forster, 1812-1876), первый биограф писателя [1]:

«Оливер Твист» был вторым романом Чарльза Диккенса. Роман «Оливер Твист» является отражением собственного детства писателя Ч.Диккенса. Его родители были выходцами из среднего класса, но они всегда страдали нехваткой денег. Когда Диккенсу было 12 лет, ему пришлось бросить школу и устроиться работать на фабрику по изготовлению обуви. Спустя несколько недель, его отца посадили в тюрьму для должников. По той причине, Диккенсу пришлось работать на фабрике в течение нескольких месяцев. Воспоминания об ужасных условиях на фабрике преследовал Диккенса в течение всей его жизни. Они натолкнули его на написание романа «Оливер твист», а также некоторые герои романа являются реальными прототипами людей встречавшихся в жизни писателя. Например, одного из старших по рангу мальчиков на фабрике, который давал инструкции Диккенсу был мальчик по имени Боб Фэйджин. Оставшееся негодование и злоба, которые были присущи Диккенсу за все время работы на фабрике привели к созданию образа одного из главных злодеев в романах Ч.Диккенса.

После унаследования некоторой суммы, отец Диккенса вышел из тюрьмы и Чарльз вернулся в школу. Во время отрочества, он работал клерком-младшим юристом, а позже журналистом. Его опыт в качестве журналиста держал его в тесном контакте с ужасными социальными условиями индустриальной революции, которая процветала в те времена, и он рос в таких условиях, что он понимал что всякие попытки законодательных органов как-нибудь смягчить те условия бесполезны. Коллекция наполовину придуманных скетчей под названием Скетчи Боза (Sketches by Boz) помогли ему добиться признания не только на журналистом, но и на литературном поприще как писатель. Ч.Диккенс стал известным и начал зарабатывать деньги с написания его первого романа Посмертные записки Пиквикского клуба (The Pickwick papers) которые вышли в свет в 1836 году в качестве глав каждый месяц в журнале и были опубликованы в качестве книги в следующем году.

С февраля 1837 году (работу над ним писатель начал в 1836 г.) по март 1839 года происходила публикация романа «Оливер Твист» которые появлялись в журнале «Альманах Бентли» (Bentley's Miscellany) который Диккенс позже редактировал. Он был изначально опубликован в ежемесячных отдельных выпусках журнала которые начались в феврале 1837 года и последний выпуск был в апреле 1839 года. Первое издание выпуска было опубликовано под названием «Путь приходского мальчика»

(«The parish boy's progress»). Еще до завершения издания этой публикации (в октябре 1838 г.), по взаимному согласию с учредителем журнала Ричардом Бентли, писатель издал роман отдельной книжкой под всем уже известным названием «Приключения Оливера Твиста», который был снабжен иллюстрациями известного английского художника и публициста иллюстратора Джорджа Крукшенка (George Cruikshank) которые до сих пор украшают различные романы «Оливер Твист». А в 1841 г. в свет вышло уже третье издание романа с предисловиями автора. Даже на тот самый момент некоторые критики обвиняли Диккенса в том, что он написал роман слишком быстро и, изобилуя большим количеством страниц принимая во внимание, что ему платили за каждое слово в его изданных сериями главах. Тем не менее, опыт детства и грубые нарушения закона в жизненных условиях бедного народа которые он лицеизрел во время работы журналистом, тронули читателей до глубины души. Укрепив свою успех, роман был тонко завуалированным протестом против Закона о Бедных (The poor law) 1834 года, который диктовал, что вся общественная благотворительность должно проходить через рабочие дома.

Этот закон был искаженной манифестацией акцента Викторианского среднего класса на действиях тяжелой работы. Англия в 1830 годы тяжело переживала трансформацию с сельскохозяйственной, сельской экономики для городского, индустриального народа.

В 1830 году средний класс требовал доли политической власти с нетитулованным мелкопоместным дворянством, вызывая реорганизацию систему голосования. Парламент пропустил Акт о Реформе (Reform Act), который гарантировал право, чтобы голосовать граждан среднего класса лишенных гражданских или избирательных прав. Средний класс жаждал получить социальную легитимность. Это желание привело к евангелическому религиозному движению и вдохновило многих к экономическим и политическим изменениям.

Закон о бедных 1834 года разрешал бедным людям получить общественную помощь только в том случае если они жили и работали в установленных рабочих домах. Рабочие дома намеренно созданы с как можно скверными условиями как это возможно, чтобы отпугнуть бедных от того, чтобы они положились на общественную помощь. Философия была в том, что скверные условия могли бы предотвратить трудоспособных, крепких бедняков от того, чтобы стать ленивыми и праздными бездельниками.

Мужьям было запрещено видеться со своими женами, чтобы не дать потомство. Матери были изолированы от своих детей, чтобы не передать свой аморальный и безнравственный образ жизни своим детям.

Вместо того, чтобы улучшать условия среднего и низшего класса, закон о бедных наказывал самых незащитных и беспомощных членов низшего класса. Старые, больные и самые молодые страдали больше всего страдали от этого закона. Диккенс хотел показать эту абсурдность ситуации через главного героя романа «Оливер Твист» сироту рожденного и воспитанного в рабочем доме в течение первых десяти лет его жизни. Его история демонстрирует лицемерие, ханжество мелких бюрократов среднего класса, которые обращались с детьми жестоко.

Что же касается личной жизни Ч.Диккенса, то 2 апреля он женился на Кэтрин Хогарт (Catherine Hogarth). В течение января 1837 года родился первый из его десяти детей. В следующий месяц была опубликовано первое издание романа. 7 мая того года умирает сестра Кэтрин, Мэри Хогарт (Mary Hogarth).

В 1838 году Ч.Диккенс приступает к публикации своего нового третьего романа «Приключения Николаса Никльби» («Nicholas Nickleby»).

Таким образом, Ч.Диккенс сам страдал от жестокого морального насилия и видел, что оно делало с другими людьми. Условия жизни в английских рабочих домах были хорошо известны Диккенсу, поскольку он работал репортером и собирал материал везде: от парламента до приюта для бедных или в тюрьме. В Англии 1838 года, бедные не имели никакого голоса или права выбора, как политического, так и экономического. В романе «Оливер Твист» Диккенс представляет каждодневное существование членов низшего английского общества. Он идет за границы опыта рабочего дома, тем самым раскрывая бедность убогих, нищенских улиц, темных пабов, берлог воров Лондона. Он дает голос тем, у кого нет голоса, устанавливая связь между политикой и литературой с его социальными комментариями. Это социальное зло, эту страшную язву английского общества и изобразил Диккенс со всем мастерством своего писательского таланта и остротой гражданской позиции». (Перевод с англ. автора статьи).

Давняя истина: издание книги обходится недешево, и чтобы получить прибыль от ее продажи, книгу следует выпустить большим тиражом, а чтобы тираж раскупился, надо сделать автора узнаваемым. Так сложилась обычная предварительная презентация книги или отрывков из нее в

недорогом – доступном для читателя газетно-журнальном варианте; читатель знакомится с ним и потом покупает книгу после ее издания, если она ему понравилась.

Сразу после появления журнальных публикаций романа «Оливер Твист» в лондонских изданиях на них откликнулись русские издания журналиста А.А.Краевского в Санкт-Петербурге. Ежемесячный журнал «Отечественные записки» (номера 9-12 за 1841 год) напечатал сокращенный перевод нового романа Ч.Диккенса, а «Литературная газета» в 14 (февральском) номере того же 1841 напечаталась в переводе отрывок (XXIII главу) романа, назвав ее «О том, какое влияние имеют чайные ложки на любовь и нравственность».

«Оливер Твист» – острый социальный роман. Как сообщает автор – составитель книг, представляющей собой справочник историко-биографических сведений и сборник литературоведческих комментариев к ним о писателях, чьи произведения составляют золотой фонд мирового искусства слова, роман «Оливер Твист» – это авантюрно-приключенческое произведение с актуальным социальным содержанием, история злключения сироты, очутившегося в лондонских городских трущобах; жизнь мальчик началась в приюте для бедных – работном доме, где пришлось столкнуться с голодом и унижениями: надзиратели, приглядывающие в приюте за детьми, – сущее воплощение бесчеловечной жестокости, их подопечные – жалкие, запуганные существа, погибающие от недоедания и побоев. Оливеру, сбежавшему из работного дома, судьба открывается столь же мрачными сторонами: он сталкивается с преступниками, становится учеником гробовщика, вовлекается в воровскую шайку, оказывается жертвой содержателя воровского приюта [2].

Сей злодей, разумеется, инородец: «бандой карманных воришек, куда попадает Оливер Твист, распоряжается еврей по имени Фейгин (Fagin), а вовсе не Феджин – именно так облагородила его фамилию, «англизировав» ее в своем переводе, Александра Кривцова», – замечает критик многотомного советского издания собрания сочинений Ч.Диккенса под редакцией Евгения Ланна: – «Ни Кривцова, ни Ланн никогда в Англии не были. Они не знали, как произносятся некоторые английские слова» [3].

Нелепо подозревать великого писателя в ксенофобии и антисемитизме, Ч. Диккенс следует отечественной литературной традиции; «произведение английской удожественной литературы», в котором отрицательный персонаж – англичанин, отложит в сторону читатель, не сумеет продать издатель, не станет сочинять писатель. Отрицательный персонаж – всегда инородец. Это свойство, присущее английской удожественной литературе с дошекспировских времен по настоящий день» [4]. Оно не выпячивается в русских изданиях романа.

Поиски русских изданий романа «Оливер Твист» позволили обнаружить десятки публикаций, появившихся в разных переводах до революции, при советской власти (1917-1991 гг.) и в настоящее время. Вот некоторые из них.

Дореволюционные издания:

в 1841 году, вслед за публикациями отрывков в «Литературной газете» и в журнале «Отечественные записки» (см. о них выше), полный текст в безымянном переводе, напечатанный А. Горковенко в Санкт-Петербурге;

в 1909 году – издание романа в переводе М.П. Волошиновой и Я.И. Ясинского (Санкт-Петербург); этот текст значится сейчас в Интернете как 65 том 128-томного собрания сочинений Ч.Диккенса, здесь же роман значится как 81, 82, 83 гг. в переводе А.Кривцовой и Е.Ланна (см. ниже).

«Приключения Оливера Твиста» – такое название романа закрепилось в многотомных изданиях в период советской власти и в нынешнее время:

в 1957-1963 гг. – в собрании сочинений в 30 томах (том 4), изд. «Художественная литература», тираж 600000 экземпляров;

в 1959 году – в собрании сочинений в 13 томах, изд. «Художественная литература»;

в 1967-1977 гг. – в 200-томной «Библиотеке всемирной литературы», изд. «Художественная литература», сер. вторая – «Литература XIX века», 82 том, 1969 г., перевод А.Кривцовой, вступительная статья Арнольда Коттла, иллюстрации Д.Крушенка и Ч.Брока, тираж 300000 экземпляров;

в 1982-1987 гг. – в собрании сочинений в 10 томах (том 2), изд. «Художественная литература», 1982 г., перевод А.Кривцовой, тираж 200000 экземпляров;

в 2000 году – в собрании сочинений в 20 томах (том 5), изд. «Терра» (Москва), серия «Многотомные издания», переводчики А.В.Кривцова и Е.Л.Ланн;

в 2012 году – в собрании сочинений в 16 томах (том 5), изд. «Слово» (Москва), переводчики А.Кривцова и Е.Ланн, тираж 300000 экземпляров.

2019 год, проходящий в Казахстане, как и в других странах Содружества Независимых Государств, Годом Книги, объявлен в Республике Казахстан и Годом Молодежи. Пусть юные читатели в этом году не в электронной записи, а в книжном варианте узнают о том, как случайная встреча их сверстников, диккенсовского Оливера Твиста с истинным джентельменом изменила судьбу мальчугана, как у него появились добрые друзья, как выяснилась тайна его происхождения и как завершился роман хэппи-энд (happy end) – свойственной радужным творениям английской художественной литературе благополучной развязкой.

Использованная литература

1. John Forster. Life of Charles Dickens. – London, 1872-1874. Цитир. по изд.: Cambridge University Press, 2012, с.
2. Терехова А. Чарльз Диккенс. В ее кН.: «Всеобщая история литературы», с 361-365. Изд. «Эксмо». – М., 2009, с. 364-365.
3. Зиновий Зиник. Встреча с оригиналом. Ист.: Интернет-журнал «Сноб», <http://snob.ru/sleected/entry/75585>. 16 мая 2014 года.
4. Таирбеков Б.Г. Программа курса лекций «История мировой литературы» для студентов – заочников. Изд. АГУ (на азерб. языке) – Баку, 1980, с. 208.

ETHNOMARKERS AND THEIR TRANSLATION OF THE POETRY OF OLZHAS SULEIMENOV

A.D. Tazhibayeva

2 year master's student of KazNU named after al-Farabi
Almaty, Kazakhstan

Key words: ethnomarkers, translation of poetry, O.O. Suleimenov, cultural linguistics, national composition.

Introduction

In the theory of cultural linguistics, the generally accepted and fundamental principle is the interaction of culture and language, as conjugate phenomena, inseparable from each other. Worldview, spiritual values, history, everyday life of the people – all of them are indicators of culture, which find their verbal reflection using the language of each ethnic group. N.I. Zhinkin notes that «language is an integral part of culture and its instrument, it is the reality of our spirit, the face of culture; it expresses in a naked form the specific features of the national mentality. Language is a mechanism that has opened up the area of consciousness for a person.» [1, 208p.]

In the expression of statements, texts, oral speech and, of course, poetry, authors often use special expressive features inherent in the culture and language of the receptor. Such distinctive lexical units have no equivalents in other languages and are studied within the framework of ethnolinguistics. L.I. Grishaeva gives them the concept of «national markers» or «ethnomarkers», defining them as «such components of phraseological units/paremia that reflect national identity and may not have direct analogs in another language» [2, 118p]. They include:

1. proper names that have a vivid semantic load, as well as those names and names that carry national and cultural connotations;

2. the name of items related to only one specific culture, for example, household tools and clothing;

3. names of tribes and peoples.

In translation, especially poetic, it is provided that there are ethnomarkers, the task of the translator is to preserve and adequately transmit them using various means of the translation process, which may include explanatory comments, transliteration or transcription, etc.

This work considers the translation of the poetry of O.O. Suleimenov with the purpose of analyzing the transfer of ethnomarkers into English based on the material «Contemporary Kazakh Literature – Poetry Anthology». Translation is submitted by «Ұлттық Аударма Бюросы» (National Bureau of Translations).

The poem «Азиатские Костры» (Asian Bonfires) contains examples of ethnomarkers expressing the names of cultural systems, nationalities and monetary terms. Let's start with the first sample:

Мы помним то, равняющее всех, его в людской истории немало - когда-то ночью к нам пришли <i>шаманы</i> для добрых дел и правильных бесед.	We remember that which equalises all, there are many examples in history, one night <i>shamans</i> came to us from noble motives and meaningful exchange.
---	---

The ethnomarker shaman contains religious context that is attributive to Kazakh culture. The Cambridge dictionary defines it as «in particular religions, a person who is thought to have special powers to control or influence good and evil spirits, making it possible for them to discover the cause of illness, bad luck, etc.». The rendition of this lexical unit remains equivalent in the translation by the use of transliteration translation transformation which adequately explains it.

The next ethnomarker is a kind of the third type, specifically – names of tribes and peoples. It is presented below:

от них пошло – и танцевать и петь, от них вы почитали только весны, от них – пахать, выращивать и печь. От них ковры и ваши самолеты. От них, старателей, пошел алмаз, их в жертву приносили <i>самоеды</i> , но и в огне они учили вас.	They have brought you: your dance and song, your honouring of the spring, how to plough, grow and bake, carpets and planes, and prospecting for diamonds. Then the <i>Samoyeds</i> massacred them. Yet even then as they burned on the fire, they continued to teach you.
---	---

Here, we can observe the name of the tribe which is also listed in the translation as a footnote – «Samoyeds – tribal group who lived on the Yenisey River», which is a short explanation that is given to provide a better insight for the readers of English translation. The translation of this lexical unit has been carried out by transliterating word-for-word which is typical whenever the translator has to deal with the rendering proper names. Due to the grammatical rules of the English language, we can observe that the ethnomarker has been spelled with a capital letter.

Чтоб снова – азиатом, кулом, вором, собакою среди других собак. когда вам говорили – заплати, когда ни пула, ни таньги, ни мана, вы жгли для дыма На кострах шаманов, придумавших костры для теплоты.	till it starts again, thief, Asian, <i>slave</i> , dog among other dogs. When you were told to pay, <i>pool</i> , <i>tangi</i> and <i>mana</i> , were all in short supply, so you burned the shamans on fires to pay for the smoke.
--	---

Continuing the analysis of the same poem, this fragment contains the following national markers italicized above. In the case of the former one – кул, the author uses the Kazakh word – slave, which enhances the effect of the poem, making the language usage work for the insults that are listed in the course of the first part of the poem.

The second example of the ethnomarkers is the monetary denominations. This case correlates to the second type of ethnomarkers. It is also explained by the translator using the footnotes that say: «Pool, tangi, mana – different terms denoting money». These words have their historical peculiarities because they are no longer used and that it is why the knowledge of the culture and history is especially essential for the translator. They were transliterated during the translation process. Before-mentioned verbs in the poem were written in a Passive form and as we can see it found its English interpretation in the very same manner.

The next poem under consideration is called «Riśad Son of the Steppes» (Ришад, сын степняка). Here, as it can be noted, another instance of the ethnomarker is present even in the name of the poem. The name Riśad has a strong cultural essence and it is an ethnic name that can quite as well be considered the ethnomarker. To translate the proper name, in this situation, the translator used the translation transformation – transcription by following the phonetic characteristics of the original language by mimicking its sound to readers. Let us examine a passage from the poem:

<p>Я дарю тебе <i>тубетейку</i>, Перевитую нитью золота, Твой отец отвернулся молча, Так, наверное, помнят молодость.</p> <p>Мать красивая машет пальцами, И лепечет, И восторгается. <i>Ришад</i> очень похож на испанца, Сын француженки И <i>адаевца</i>!</p>	<p>I give you a <i>tûbetejka</i>, woven all over in gold, Your father silently turned away, probably reminded of his youth.</p> <p>The beautiful mother flaps her arms about, Prattling on, going into raptures. <i>Riřad</i> looks like a Spaniard, the son of a French woman, Or an <i>Adaj</i>!</p>
--	---

The first sample of the ethnomarker is the *tûbetejka*, which is as specified by the translator in the reference means: «Russian for *taĳiâ*, a short, round skullcap for men, typically worn in the summer or under the *tymaĳ* (winter cap) in winter.» This is an item that is culturally collocated to the Kazakh national clothing and to translate this lexical unit the transcription was once again exercised.

The following instance of the presence and translation of ethnomarkers is presented by the word – *Adaj*. This is the case of the tribe name. The note for this term says the succeeding: «(tribe of the junior *žûz* (a tribal and territorial division in Kazakhstan; there are senior, middle and junior *žûzes*). They reside in western Kazakhstan and are famous for their bravery as well as musical and literary talent.» Though it may not be too obvious or actually critical for the pragmatic purposes of the poem, it should be however, pointed out that the usage of coordinative conjunctions varies in the source and target languages, where in the former «and» is used while for the latter it is – «or».

In this same poem, there are more present kinds of national markers that we are going to contemplate below:

<p>Люди летом уходят к морю, Его тянет в сухие <i>степи</i>. В стремя – хоп! Отшвырнуть <i>сомbrero</i>!</p>	<p>In the summer people head off to the sea, but he is drawn to the dry <i>steppe</i>, And hops on his horse! He flings away his <i>sombrero</i>.</p>
---	--

Reviewing the initially given ethnomarker, firstly, it is required to cover the definition that is provided by the Cambridge Dictionary. According to it, *steppe* is: «a large area of land with grass but no trees, especially in eastern Europe, Russia, and Central Asia.» This word is oftentimes largely associated with the beauty of the Kazakh nature and is the epitome to describe the lands and scenery of Kazakhstan. The lexical unit has been transliterated but it is securely fixed as a variant for translating this particular national marker.

The ethnomarker *sombrero* is of a Mexican descent. This the headpiece that is commonly known throughout the world and that has become hugely popular beyond the initial place of origin for this hat. The translation was carried out by the accustomed methods as it is typically employed for such known cases.

Conclusion.

Summing up the analysis of the translation of the poetry of O.O. Suleimenov, the importance of the background knowledge of the translator is particularly underlined. Working with the poetry is not only challenging on the grounds of its form, rhyme, content, features and so on, but is also intricate because of the cultural, historical and national coloring that is often exploited by the poets to create the works that embody the spirit of their nations. Without any doubt, these specific national markers have to be transmitted to the target languages and not only that, they have to be adequately understood by the audience. That is why, the translator frequently give brief explanations to the receptors as the footnotes.

While considering the translation of the poetry and the selected ethnomarkers, the tendency of the usage of transliteration has been emphasized. This method could reasonably be regarded as the most «safe» and common type of translation transformation. It is used to translate proper names and the names of items that with time might become known worldwide and it is the best way to ensure that the ethnic individuality is preserved.

References

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2001. 208 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/maslova/03.php
2. Гришаева Л.И. Прецедентный текст как универсальное средство передачи и хранения культурной информации // Политическая лингвистика; Урал гос.пед. ун-т / отв. ред. А. П. Чудинов. Екатеринбург, 2008. Вып. 24. С. 118.
3. »Contemporary Kazakh Literature – Poetry Anthology» // 18 Dostyk Street, Office 25, Nur-Sultan, Esil District, The Republic of Kazakhstan. P: 41-42, 50.

TRANSLATION OF ETHNOGRAPHSISMS BASED ON JACK LONDON'S NOVEL «ADVENTURE»

A.D. Tazhibayeva

2 year master's student of KazNU named after al-Farabi
Almaty, Kazakhstan

Keywords: translation, ethnographisms, culture, Jack London, analysis, translation transformations.

Language and culture are closely intertwined and each nation has its own order and way of life, which is distinctive and typical only for them. Distinctive features find niche under the name ethnographisms. Ethnographism is a word or expression that denotes ethnographic reality, that is, a phenomenon or concept associated with the peculiarities of the life of a particular people. This is a display of traditional forms of folk life, customs and rituals. Ethnographism is a unit of ethno linguistics, a crossroads of research areas in linguistics and ethnology [1]. Despite the fact that most words in any language have more or less exact correspondences in other languages (if this were not the case, no translation would be possible), each language has a certain amount of vocabulary that is unique to it and has no analog in other languages.

Words that represent local names of objects that are the product of human activity and are known in a limited area are called ethnographisms. These are words that denote many household items, some agricultural tools, local features of residential and farm buildings, etc.

In particular, linguoculturology is so closely related to ethnolinguistics and sociolinguistics that V.N. Teliya considers it as a form of ethnolinguistics [2].

Translation transformations serve as a primary tool for helping to adequately translate ethnographisms and convey the same lexical value that had been told in the original text. Translation transformations are technical translation techniques that consist of replacing regular correspondences with irregular (contextual) ones, as well as language expressions obtained as a result of applying such techniques. By applying transformations, it is possible to achieve a higher degree of equivalence and avoid negative consequences when using regular matches in certain contexts.

The novel under an analysis is the work of Jack London and is called «Adventure». The novel depicts different races and cultures and therefore, is full of ethnographisms. The translation into Russian was made by Tatyana Alekseyevna Kudryavtseva and the title was rendered as «Приключение. Сердца Трех».

Example 1:

*His broken-fanged teeth were stained black by **betel-nut**, the juice of which he spat upon the ground.*

*Редкие острые зубы почернели от жвачки – **бетеля**, сок которого он выплевывал то и дело.*

According to the note, which had been given by the Russian translation author at the end of the book, betel-nut – is a semi-shrub pepper.

According to the notes given in the translated version of the book, the natives chew on the pungent and highly spicy betel leaves with the fruits of the areca palm or other astringents. The lips and the inside of the mouth become brick-red from the betel nut, and the teeth become completely black. The natives used betel as a drug.

Since it is a biological term, it has been rendered with the help of transliteration and it carries the same meaning as in the original. Transliteration involves the graphical transfer of English characters into the Russian translation.

Example 2:

*Do you imagine for one moment that I sailed my schooner down here to this raw edge of the earth in order to put myself under a **chaperone**?*

*Как вы могли допустить, хотя бы на одну минуту, что я явилась сюда, на край света, прибыв на собственной шхуне, ради удовольствия попасть под начало какой-то **дуэньи**?*

As nouns the difference between chaperon and duenna is that chaperon is an adult who accompanies or supervises one or more young, unmarried men or women during social occasions, usually with the specific intent of preventing some types of social interactions or illegal behavior while duenna is a chaperon of a young lady, usually an older woman.

It means that in this case, the transformation of lexical replacement had been implemented. More specifically it is the transformation of concretization, since Joan Lackland is travelling alone, and would need a duenna, rather than a chaperone.

Concretization presupposes giving the expression in the translated language a narrower meaning to this technique.

Example 3

*Just to show you, let me state the one invariable process in a **black man**'s brain when, on his native heath, he encounters a stranger.*

*Обратите внимание, например, на тот процесс, который обычно совершается в мозгу **бушмена**, когда он встречается в своих родимых зарослях белого человека.*

The San peoples, also known as the Bushmen, are members of various Khoe, Tuu, or Kx'a-speaking indigenous hunter-gatherer groups that are the first nations of Southern Africa, and whose territories span Botswana, Namibia, Angola, Zambia, Zimbabwe, Lesotho and South Africa [3]. It is a collective name applied to several indigenous South African hunter-gatherer peoples who speak the Khoisan languages and are attributed to the capoid race.

Here and all throughout the novel, the term «Bushman» had been used for capoid race. The capoid race is a small race within the large African Negroid, or western equatorial race, common in the desert and semi-desert regions of South Africa.

In this case, the translator again found it expedient to apply the transformation of concretization because Bushmen and black people signify the same meaning.

Example 4

Tambo! Tambo! – shrieked the cannibals from the trees, appalled at so awful a desecration, as they saw their chief tumbled into the tub and the sacred dirt rubbed and soused from his body.

— Табу! Табу! – закудахтали в ужасе людоеды, повисшие на деревьях, при виде того, как их вождя повалили в корыто и принялись кощунственно сдирать с его жирного тела священную грязь.

According to Jack London himself, in one of his other works «Mauki», Tambo is Melanesian for taboo, and is first cousin to that Polynesian word. Taboo is a ritual restriction or prohibition, especially of something that is considered holy or unclean.

Tatyana Kudryavtseva uses the word «taboo» in her translation and gives the following note: Taboo – among many tribes in Australia and Oceania – sacred and therefore inviolable objects, places, animals, people. To break a taboo means, according to indigenous concepts, to commit a terrible crime.

The method of modulation had been applied in the translation of the given ethnographism. Modulation is a lexical-semantic transformation, in which a word or phrase of the source language is replaced by a unit of the target language, the meaning of which is logically derived from the value of the original unit.

It is a difficult technique that requires a certain skill from the translator. Its essence is the replacement of a concept by another, not only if these concepts are related to each other as cause and effect, but also as a part and a whole. Since «tambo» is supposed to possess the same meaning, considering that it is an old usage of the word and out-of-use as for now, the logical elaboration of the ethnographism is correct.

Example 5

All fella Johns look see, all fella Marys look see; bime bye, they like run away they think strong fella too much, no run away.

Все, фелла-джоны, смотрите и все, фелла-мэри, смотрите и запомните хорошенько.

According to the note, that had been given by the translation of the Russian version of the book, «Fella» is a person; it is also used when addressing, as «sir». Johns and Marys are men and women. All throughout the novel, the term «fella» is employed as a prefix, that is only used by the natives, hence making it an ethnographism.

The transformation translation that was implemented here is called transliteration. Transliteration is a formal letter-by-letter reconstruction of the original lexical unit using the alphabet of the translating language, literal imitation of the form of the original word. In this case, the original word in the translated text is presented in a form adapted to the pronunciation characteristics of the translating language.

Summing up the analysis done the importance of the correct translation of ethnographisms has been estimated. Ethnographisms serve as a very big and important feature of a particular culture. The difficulty of the translator's task is to correctly convey the essence of a particular culture. The right choice of a translation transformation will not only help the translator to render the original text, but also will ensure the readers'

comprehension. To achieve an adequate quality translation, the translator should keep in mind that the readers of both the source text and the translated text are from different cultures.

The translator often gives his or her readers notes. They serve as a great tool for further familiarization with unknown terms such as ethnographisms. In this way, a translator – is a mediator between 2 or more cultures and a bridge that brings people of all cultural backgrounds together.

References

1. Bobojonov Y. (1997) Ethnographic lexicon of South Khorezm. Filol. Ph.D. – Tashkent.
2. Maslova V.A. (2010) Linguoculturology. Tutorial. 4th ed. – Moscow: Academy. P.9.
3. 'San People'. Wikipedia. Available at https://en.wikipedia.org/wiki/San_people
4. Jack London «Adventure». CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 152 p.
5. Джек Лондон. Сердца трёх / Переводчик: Т. Кудрявцева. – Гослитиздат, 1956. – С. 303 – 645. – 656 с.

КӨРКЕМ АУДАРМА ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Р.А. Төреханова, Б.Т. Қалмаханбетова, Ж.О. Бекбулатова
эл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 2 курс докторанты, оқытушы
Қазақстан-Ресей медициналық университеті МEBBM
Алматы, Қазақстан

Кілт сөздер: көркем аударма, түпнұсқа, тәржіма мәтін, фондық білім, тіларалық қарым-қатынас.

Аударма процесі-ұлт пен ұлттық тілдік, әлеуметтік, саяси – экономикалық қатынастарына әсер ететін күрделі де жан-жақты сала. «Аударма» сөзінің астарында белгілі бір тілдегі сөйлеу тілін – ауызша немесе жазбаша мәтінді сөзді басқа тілде қайталап жеткізу саналады. Аударма процесі көптілділік жағдайында, яғни бұл қатынас үрдісінде екі тілдің қатысуы негізінде, демек тіларалық жағдайда өтеді. Сондықтан аударманы ауызша немесе жазбаша мәтінді тіларалық қайта құрастыру немесе трансформациялау деп анықтауға болады.

Аударма – тіл қызметінің бір түрі ретінде бір тілде айтылған ойларды басқа тілдің құралдарымен соған сәйкестікте немесе толық құндылықта беру процесі. Сәйкестіктегі және толық құндылықтағы аударма түпнұсқаның ерекшелігі мен мазмұнын дәл және толық түрде жеткізумен бірге, оның тілдік түрлерін барлық құрылымдық ерекшеліктерімен, стилімен, лексика және грамматикасын қоса есептегенде, аударма жасалатын тілдің мінсіз үйлесімділігімен тиянақталады.

Ал көркем аударма дегенміз не?

Көркем аударма тұтастай кешенді: ақпараттық, эстетикалық және қоғамдық-саяси міндеттерді атқарады. Көркем аударма оқырманды шығармалармен, зерттеушілермен, автормен, басқа халықтар әдебиеті, мәдениеті, өмірімен таныстырады.

Аударма сондай-ақ отандық түпнұсқалық туынды жасауымен, эстетикалық құндылықтарымен оқырман талабын қанағаттандырады, ол түпнұсқалық көркем шығарманың дамуына ықпал етеді, әдебиеттің, тілдің, мәдениеттің интернационалдық қатынастың құралына айналады. Аударма оқырманды түпнұсқаға жақындатады, соның нәтижесінде басқа ұлт тілін оқып, үйренуге көмектеседі, бағыт береді.

Аударма – әрбір мемлекетпен оның халқының рухани мәдениетінің бөлінбейтін бөлігі. Аударманы ғылыми термин арқылы анықтауға болмайды. Ең алдымен тілдік жағынан қарастырып оның лингвистикалық негіздерін, лингвистикалық табиғатын ашу қажет, себебі ол тілдік қызмет атқарады. Аударма тілге негізделеді, аудармашы тілмен жұмыс істейді. Аударма түпнұсқаның бейнесі сондықтан да бұл бейне дұрыс әрі толық болған сайын аударманың да сапасы арта түседі.

Аударма жөнінде А. Попович былай деген «аударма арқылы тек түпнұсқаны қайта жасап, оның формасы мен мазмұнын көшірмей, басқа мәдениет, қоғам және дәуірдің жағдайында өмір сүріп жатқан басқа оқырманға басқа тіл арқылы ақпаратты жеткізу қажет. Аударманың психологиясы ашылмаса ол түсінікті бола алмайды» [1, 15-б].

Аударма дегеніміз қандай да бір мәтінді немесе ауызша сөйленген сөздерді басқа тілдік құралдармен жеткізу үрдісін айтамыз. Белгілі бір өнер шығармасында мазмұндалған әртүрлі ақпаратты жеткізу барысында соған сай бейнелеу құралдарын іздестіру, сонымен бірге бастапқысына түр бойынша (ішкі және сыртқы) мейлінше толық сәйкестіліктегі жаңа мәтінді табу ерекшелігі. Бұл әсіресе, көркем мәтінге қажетті жағдай.

Бастапқы мәтін мазмұны мен түрін толық сақтау кезіндегі басқа тілдің құралдарымен бір тілге келіп түскен ақпараттарды жеткізетін қос тілдік жағдайындағы сөйлеу тіліндегі қатынас процесі. Тілралалық коммуникация үшін қажетті мәліметтерді жеткізу мен қабылдауға бағытталған сөйлеу тілінің қызметі.

Аударма тек түпнұсқада бейнеленгеннің бәрін жеткізіп қана қоймауы тиіс, сондай – ақ ол онда қалай бейнеленгенін көркемдігімен жеткізу тиіс. Бір тілдегі мәтінді екінші тілдегі мәтінмен ауыстыратын тілдік операция. Оны бір тілдегі (негізгі тілдегі) баламалық мәтіндік материалмен ауыстыру ретінде де айқындауға болады.

Аударма тіларалық және халықаралық коммуникацияның бір жақты бағытталған екі желілі процесі ретінде анықталуы мүмкін. Мұнда осыған сай мақсатты түрдегі талдау негізінде бастапқы мәтіннен соң бірнеше не басқа тілдік және мәдени ортада ауыстыратын қайталама мәтін (метатекст) жасалады. Сөз сөйлеу коммуникациясының эралуан түрінің бірі болып танылады, нәтижесінде мазмұнның өзгеріссіз жоспары сақталумен бірге, ойды жеткізу жоспары да өзгереді, бір тіл екіншісімен ауыстырылады.

Тілдік дәнекер түрі, қоғамдық негізде белгіленген, бұл барынша мүмкіндік мөлшерінде жанама түрдегі қос тілді коммуникацияны тұтастығымен, тиімділігімен және қатынастағы табиғилығымен кәдімгі бір тілді коммуникацияға жақындату болып табылады.

Аудармашының аударылатын тіл мәтінін қабылдауынан бастап аударма тілін жасауға дейінгі қызметі. Ақпаратты жеткізу жолымен жүзеге асырылатын коммуникация актісі (ауызша және жазбаша). Яғни, бір тілдегі ақпаратты жеткізуші арқылы екінші тілдегі адамға жолдауы, басқаша айтқанда, қос тілді коммуникация актісі.

Сөз немесе оның грамматикалық құрылымы және түпнұсқа тілінің басқа құралдары аударылмайды, түпнұсқаның мазмұны, ойы аударылады. Ойды айқын жеткізуге бірнеше дұрыс аударма нұсқалары жасалады.

Аударма – қиын әрі нәтижелі шығармашылық үрдіс. Онда адамның барлық: интеллект, интуиция, эмоция, ес, ерік қиял секілді рухани қабілеттері жұмыс атқарады. Аударма адамның белгілі бір тарихи кезеңінде пайда болады және қоғамдық, мәдени және басқа да үрдістердің дамуымен бірдей дамиды.

Аударманың сапасын бағалаудың екіжақты межесі аудармашыға да талап-міндеттер жүктелетінін көрсетеді. Аударма мәтінінің айтылған талаптардың үдесінен шығу аудармашының ойлау-психикалық қабілетіне, білім-біліктілігіне тікелей байланысты.

Түпнұсқадағы айтылған ойды қалай, қандай әдіс-тәсілдермен жеткізудің амалдарын іздестіру барысында аудармашы негізгі материалды анализдеу және синтездеу процестерін бастан өткереді; яғни, түпнұсқа мәтіннің негізгі идеясын, мән-мазмұнын талдап түсіну және осы идея мен мазмұнды екінші тілдің әлеуеті арқылы жеткізу проблемаларын шешуге тиіс болады. Аудару процесі тәржімашылық қызмет үшін:

- жалпы бағдарлы ақпаратты (фоновая информация) білу;
- екі тілдің лексикалық-грамматикалық құрылымын жетік меңгеру талаптарын қояды.

Бір тілден екінші тілге тәржімалау барысында аудармашының жалпы бағдарлы ақпаратпен танысу, білу қажеттігін осы мәселені зерттеуші ғалымдардың қай-қайсысы да атап өтеді

«Фондық білім» (кейбір еңбектерде «фондық ақпарат», «фондық мәлімет» деп те аталады) ұғымының тәржіма процесі үшін елеулі маңызы бар; бұл ұғым «совокупность представлений о том, что составляет реальный фон, на котором развивается картина жизни другой стран, другого народа» [2, 146-б.] деген түсінікті білдіреді.

Демек, аудару процесі барысында екі тілді жетік меңгеріп қана қою, осы межеге сүйену жеткіліксіз; аударма мәтіннің белгілі бір талаптарға сай болуы үшін түпнұсқаның сюжеті мен мазмұнына негіз болған тақырыпты айқындай түсетін бірқатар мәліметтермен танысуға тура келеді. Тәжірибелі аудармашылар түпнұсқа авторының өзге де шығармаларын оқиды, оның жазушылық шеберлігіне тән болып есептелетін басты-басты стильдік-тілдік құралдары аңдап-аңғарады; шығарма оқиғасына, желісіне негіз етілген тарихи мерзімнің ерекшеліктеріне қатысты өзге де мағлұматтарды зерттейді; сөйтіп, жалпы алғанда, тәржіма үшін қажетті тарих, этномәдениет, әлеуметтік мәдениет, ұлттық бітім (менталитет) турасындағы өзінің жалпы білім-тәжірибесін жинақтайды. Жалпы бағдарлы ақпаратты білу, танысу көлемі халықтар арасындағы мәдени байланыстар өрісінің деңгейімен байланысты.

Мәдени ынтымақтастық неғұрлым тығыз болған сайын, өзге халық, ұлт жөніндегі әлеуметтік-мәдени дерек-мағлұматтардың көлемі де соғұрлым толығырақ түседі. Фондық ақпарат сонымен қатар белгілі бір халықтың тарихын, нақты бір кезеңдегі лингвомәдени ой-өрісін аңғаруды да қажет етеді.

Жалпы бағдарлы ақпаратты меңгеру және оны әрдайым назарда ұстап отыру тәржіма нұсқаның толымды сапада жасалуына ықпалын тигізеді.

Аударма теориясының көрнекті маманы Л.С. Бархударов «аударма дегеніміз – бір тілдің сөйлеу шығармашылығын, мазмұн межесін (план выражения), яғни мағынасын өзгеріссіз екінші тілдің сөйлеу шығармашылығын айналдыру процесі» деп атайды [3, 11-б].

Яғни, ғалымның мұнда аудармаға қойып отырған басты талабы- мағынаны өзгеріссіз беру болса керек және жалпы алғанда бұған ешкімнің де күмәні бола қоймас деп санаймыз. Аударма жасаудағы мазмұн мен тұрпат межесін сақтау аударма процесінде ұлттық колоритті сақтау мәселесіне алып келеді. Ғалымдардың көпшілігі аударылатын мәтіндіе кіріс тілдің лингвистикалық заңдылықтарын сақтаумен қатар, шығыс тілді қолданушы халықтың ұлттық колориті сақталуы тиіс деген пікірде: «...аударылатын мәтін «аудармашының көшірілуі» тиіс болғанына қарамастан, аударылған мәтінде шығыс тілді қолданушының мәдени колоритін сақтауы керек» [4, 120-б].

В. Н. Комиссаровтың пікірінше, аударманы – тілаларлық қарым-қатынастың ерекше бір түрі, үш сөйлеу актісінің бірлігі ретінде қарастыруға болады:

- 1) шет тілі арқылы түпнұсқаны тудыратын сөйлеу актісі;
- 2) аудару тілі арқылы аударма мәтінді тудыратын сөйлеу актісі;
- 3) бірінші және екінші актілерде іске асқан сөйлеу актісі арқылы сөйлеу шығармалардың біріктіру актісі (коммуникативті теңеу) [5, 34-б].

Аударманың мақсаты қарым-қатынаста болған кісілердің арасындағы лингвоэтикалық бөгеттерін бұзып, қатынасын мүмкін ету. Басқа сөзбен айтқанда, аударманың қоғамдық мәнін төмендегідей анықтауға болады: аударма – екі тілде қатынасқан коммуниканттардың байланысы, бір тіл ширегіндегі коммуникацияға мүмкіндігінше сәйкес болуы керек. Яғни, аудармада тек қана адамдар қарым-қатынасы кезінде ғана қажеттілік туады. Сол кезде адамдардың арасында тілдік емес, лингвоэтикалық (мәдениеттердің, ұлттық психологиясының және т.с.с. факторлардың әр түрлі болуы) бөгет туады.

В. Н. Комиссаровтың анықтамасы бойынша, көркем аударма – бұл аудармалық әрекет, оның негізгі мақсаты аударма тілінде көркем-эстетикалық әсер ете алатын шығарма жасау [5, 95-б].

Сонда, көптеген әдеби сыншылардың ойынша көркем аударма – бұл өнер, онымен тек қана эстетикалық қағидаларға сүйенетін тіл шеберлері айналыса алады.

Көркем аударма – көркем шығармашылықтың түрі ретінде онда аудармашының дүниетанымы мен тәсілі, шығармашылық дербестігі әрі аудармадағы, әрі түпнұсқадағы ұлттық ерекшелігі айқындалады. Аудармашы неғұрлым талантты болған сайын, оның дербестігі де нақтылана түседі. Аудармашы міндеті автордың дүниетанымына, мәнеріне, стилистикалық сипатына бойлау, сонымен қатар шама-шарқынша бұл дүниетанымды, мәнерді, стильді туған тілінің құралдарымен барынша мәнерлі, әдемі жеткізе білу.

Көркем аударма жасау барысында аудармашы тек екі тілді жетік білсе де, сол тілдің мәдениеті, тарихы, салт-дәсірі мен өмірі жайлы ақпаратты білуі міндетті. Қазақ шығармаларын басқа тілдерге аударғанда автордың сөйлеу мәнері, стильдік және ұлттық ерекшеліктерін де сақтау қажет. Сол себепті де көркем аударманы жүзеге асыруда аудармашылар қиындықтарға тап болып жатады.

Қазақ мәдениетіндегі аударма тәжірибесіне араласқан қаламгерлердің, кәсіби аудармашылардың қай-қайсысының да жалпы бағдарлы ақпаратты меңгеру деңгейі өте жоғары, бұған тілдерді иеленуші халықтардың орналасу аймақтарының бірыңғайлығы, жақындығы, сондай-ақ бірыңғай саяси бағытты ұстануы, экономиканы, шаруашылықты, мәдениетті бірыңғай бағытта дамытуы, өзге тілдің қазақ тіліне қарқынды ықпалы және т.б. экстралингвистикалық факторлар әсер етті.

Түпнұсқа мен тәржіма мәтіннің арасындағы толыққанды сәйкестікке қол жеткізу үшін тірек бола алатын жағдаяттардың тағы бірі- аудармашының екі тілді меңгеру деңгейі. Бұл фактор әлеуметтік лингвистикалық, салыстырмалы тіл білімінің, психолінгвистиканың проблемаларымен тығыз байланысты.

Аударма қай уақытта болмасын мәдениетте зор маңызға ие болған және болашақта адамзат қандай да бір өзара ортақ тіл тапқан күннің өзінде де маңызынан айырылмайтын қажетті мәдени-тілдік әрекет.

Рудаки мен Омар Хаямның, У. Шекспир мен И.Гетенің, Л.Толстой мен Ф.Достоевскийдің, А.Құнанбаев пен Ш.Құдайбердіұлының ғажайып шығармалары аударманың арқасында ғана адамзаттың игілігіне айналды.

XX ғасырдың орта шенінен бастап, халықаралық қатынастардың ауқымының ұлғаюына байланысты, аударма ісі бұрынғыдан да гөрі қажеттірек бола бастады. Соның нәтижесінде тілтану, әдебиет және мәдениет тарихы тұрғысынан болсын, психология мен философияда болсын аудармаға қатысты зерттеулер жандана түсе бермек деген ойдамыз. Ал көркем аударма қазіргі заман талабына

сай қажеттілік болып табылатын және үлкен қажырлы еңбекті қажет ететін аударма түрі болып қала бермек.

Әдебиеттер:

1. Попович, А. Проблемы художественного перевода. – М.: Высш. школа, 1980. – 199 с.
2. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак. иностр. яз. Учебное пособие – М.: Высшая школа. 1983. – 303с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода)/ Бархударов Л. С. – М.: «Международные отношения», 1975.-240 с.
4. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский: Учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп.-М.: Изд-во УРАО, 2000. – 208 с.
5. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода – М.: Международные отношения – 1980. – 167.

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА АФОРИЗМОВ КОНФУЦИЯ

А.С. Тараков, Ли Яньян

Профессор КазНУ им. аль-Фараби
магистрант 2-го курса КазНУ им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: перевод афоризмов, термины конфуцианского учения, многозначность иероглифов, эквиваленты понятий, переводческие ошибки.

Всем известно, что Конфуций является известным китайским просветителем, мыслителем и основателем особой религиозно-философской системы (конфуцианства), и сегодня суть его мыслей по-прежнему значима в Китае и в мире.

Конфуцианство представляет собой систему, которая по своей сущности объясняет отношения между людьми, в которую встроены элементы, позволяющие считать конфуцианство религиозным. Конфуцианство не требовало от людей веры, но основано на рациональном познании мира.

Начиная с XIX века конфуцианство приобретает все больший интерес, поскольку данная философия постепенно становится все более популярной и начинает оказывать влияние на знаменитых общественных деятелей [1-2]. При этом, по мере роста интереса к конфуцианству переводчики стали понимать, что в конфуцианских текстах, как правило, отсутствует точный и конкретный смысл той или иной лингвистической единицы, и переводчики оказались перед целым набором самых различных значений, что и затрудняет перевод. В связи с этим многие исследователи утверждают, что любой перевод работ Конфуция условен [3-5].

Действительно, если обратиться к многообразию переводов труда Конфуция «Лунь Юй» на русский язык, и обратить внимание на огромную значимость этого текста для конфуцианства и его рецепции в России, в русистике пока нет комплексного сопоставительного исследования этих переводов.

Из-за отсутствия таких исследований работы различных переводчиков, в частности термины и понятия, предлагаемые как эквиваленты понятий, предлагаемых Конфуцием, разнятся в разных работах. Если в скобках или рядом не дана транскрипция соответствующего китайского слова, порой невозможно понять, какой из конфуцианских концептов имеется в виду.

Приведем несколько примеров перевода фразы: «子曰：學而時習之，不亦說乎、有朋自遠方來，不亦樂乎、人不知而不慍，不亦君子乎», которые отражены в таблице 1.

Таблица 1. Примеры переводов языка Конфуция различными авторами

Перевод В.П. Васильева	Кун-цы сказал: «Не радость ли, когда учишься и постоянно совершенствуешься, подобно тому, как не приятно ли, когда встречаешься с другом, возвратившимся из далеких стран? Не благородный ли муж тот, кто не печалится, что не сделался известным другим своей ученостью?»
Перевод П.С. Попова	Философ сказал: «Не приятно ли учиться и постоянно упражняться? Не приятно ли встретиться с другом, возвратившимся из далеких стран? Не тот ли благородный ли муж, кто не гневается, что он не известен другим?»

Перевод В.А. Кривцова	Учитель сказал: «Учиться и время от времени повторять изученное, разве это не приятно? Встретить друга, прибывшего издалека, разве это не радостно? Человек остается в неизвестности и не испытывает обиды, разве это не благородный муж?»
Перевод И.И. Семененко	Учитель говорил: – Не радостно ли учиться и постоянно добиваться совершенства? И не приятно ли, когда друзья проходят издалека? Не тот ли благороден муж, кто не досадует, что неизвестен людям?
Перевод А.Е. Лукьянова	Изучать и вовремя применять это на практике, разве это не приятно! Встретить друга, прибывшего из далекой стороны, разве это не радостно! Быть неизвестным людям, но не испытывать обиды, разве это не качество благородного мужа!

Проблема намного глубже как может показаться на первый взгляд, и заключается не в ошибках в «выборе» лексики, но в ошибках в расстановке смысловых акцентов, а также в морфологических, синтаксических и лексических ошибках. Некоторые исследователи данные различия не считают существенными, в частности в России, в Америке и в Европе переводчики считают, что подобные различия являются нормой. В свою очередь, другие исследователи, в частности Л.С. Переломов считает, что подобные различия недопустимы [6, 122].

В переводе труда Конфуция «Лунь Юй» большую сложность представляет перевод иероглифа 時 (постоянно или одновременно). Как видно из представленных примеров перевода, данный термин В.П. Васильевой и П.С. Поповой переводится как «постоянно», В.А. Кривцова и А.Е. Лукьянова перевели как «время от времени» и «вовремя» соответственно. Несмотря на сохранение общего смысла перевода, который отражает значение «учебы», частный смысл теряется.

Такие различия не передают с точностью мысль Конфуция, но передают ее так, чтобы носитель русского языка, даже на самом начальном этапе изучения русского языка, мог ознакомиться с конфуцианством, и мог понимать общий смысл его мысли, при этом, переводчики все же должны стремиться к тому, чтобы, несмотря на различие применяемых терминов, общая философская мысль, передаваемая Конфуцием, сохранялась, даже в рамках различных переводов.

Следует отдельно отметить, что проблема перевода мыслей Конфуция имеется не только в Европе, США, России, но и в Китае. К примеру, иероглифы 學 и 習 представляют сложность и для китайских переводчиков.

Л.С. Переломов отмечает, что «переводчики «Лунь юй» единодушны в понимании достижения «радости» в два этапа. Большинство исследователей, прежде всего западных, полагают, что после «учебы» 學 наступает второй этап – «повторение выученного» 習 [4].

Среди китайских конфуциеведов, как указывает Л.С. Переломов, такого единства нет. Выделяются две группы принципиально различных толкований:

1. Традиционная трактовка, восходящая к Чжу Си: два этапа – это *изучать* и *повторять*.

2. Другая группа китайских исследователей начальную фразу «Лунь юй» трактует иначе: два этапа – это *изучать* и *претворять в жизнь*. В их числе – Мао Цзышуй, автор фундаментального научного труда «Лунь юй» с современными комментариями и современным переводом» [7-9]. При этом, переводчики, придерживающиеся первой, или второй группы, имеют достаточно четкие объяснения выбора конкретной позиции.

Выше были рассмотрены сложности перевода конкретного труда Конфуция. Рассмотрим далее сложности перевода основных добродетелей, которых в конфуцианстве 22, которыми должен обладать благородный муж [10-12]. Некоторые из добродетелей отражены в таблице 2.

Таблица 2. Понятия, отражающие конфуцианские добродетели

仁 (rén)	Жэнь – человеколюбие, гуманность, достойный, гуманный человек, ядро плода, сердцевина.
義 (yì)	И – долг/справедливость, должная справедливость, чувство долга, смысл, значение, суть, дружеские отношения.
禮 (lǐ)	Ли – церемония, поклонение, этикет, приличия, культурность как основа конфуцианского мировоззрения, подношение, подарок.
道 (dào)	Дао – Дао-путь, Путь, истина, способ, метод, правило, обычай, мораль, нравственность.
德 (dé)	Дэ – благая сила, мана (по Е. А. Торчинову), моральная справедливость, гуманность, честность, сила души, достоинство, милость, благодеяние.

Итак, как видно из перевода, каждый иероглиф имеет неоднозначную трактовку. К примеру, иероглиф 德 (dé) может означать как милость, так и честность, что на русском языке не является синонимами.

Другой иероглиф 仁(rén) переводят на английский язык как humanity, humaneness, co-humanity, benevolence, Goodness and soon – то есть человечность, гуманность, «сочеловечество», доброжелательность, доброта и т.д. Как правило, подразумевается гуманность, человечность, любовью к людям, из которой уже вытекают все остальные качества.

Особый интерес представляет термин сочеловечество. Если исходить из аналогии с сожительством, сотрудничеством, то сочеловечество может означать жизнь людей друг с другом, быть вместе, чтобы быть человечными.

Таким образом, иероглиф 仁(rén) в общем своем смысле обозначает в целом отношение человека к другому человеку, и не просто отношение, а правильное отношение, наполненное человечностью, добродетелью, стремлением к общему благу и т.д. Данный термин является важнейшим качеством благородных мужей, и именно данное качество является базой философии Конфуция.

Таким образом, можно считать, что мысль Конфуция является достаточно сложной для современных переводчиков, ввиду отсутствия жесткой структуры, однозначности понятий. Так, иероглифы, используемые Конфуцием, в переводе на русский язык, на английский, и на другие языки, могут означать несколько понятий, которые различны по своему семантическому смыслу. Такое различие объясняется тем, что различные переводчики по-своему понимают философскую мысль Конфуция, и соответственно, в своих работах по-разному ее отражают. С одной стороны, при сохранении общего философского смысла такое различие может не быть критичным, но с другой стороны, переводчикам следует придерживаться общих правил перевода, которые еще предстоит создать.

Список использованной литературы

1. Бадлуев О.А. Китайская цивилизация и конфуцианство в российской общественно-философской мысли второй половины XIX – начала XX веков. – М.: Академкнига, 2002. – 230 с.
2. Ван Цзяньли, Сидорова Марина. Русские переводы первого суждения «Лунь юй» Конфуция: постоянно упражняться или время от времени повторять? // Вестник Удмуртского университета. – Серия «История и филология». – 2014. – №4. – С.40
3. Винокуров Т.Н., Петров А.А. Проблемы перевода конфуцианского терминологического аппарата на английский язык // Толковый словарь русского языка / С.И.Ожегов. – М., 2010. – С.50
4. Иванченко Н.В. Особенности дискурса конфуцианства // Научный результат. – Серия «Вопросы теоретической и прикладной лингвистики». – 2014. – №2. – С.23-28
5. Кобзев А.И. Учение Ван Янми на и классическая китайская философия. – М., 1983. – 123 с.
6. Переломов Л.С. Конфуцианство и современный стратегический курс КНР. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
7. Мартынов А.С. «Искренность» мудреца, благородного мужа и императора. – В кн.: Из истории традиционной китайской идеологии. – М., 1984 URL: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/religiya/SIN.html
8. Кудрявцева Н.А. Этапы развития конфуцианства и китайская философия в КНР // Гуманитарное пространство. – 2015. – Т. 4. – №. 5. – С. 876-883
9. Малышева О.Л. Патримониальная государственность: азиатская модель // Вестник ЧелГУ. – 2011. – №14. – С.42-48
10. Мао Цзышуй ««Лунь Юй с современными комментариями и переводом». – Тайбэй, 1991. – 125 с.
11. The Chinese word he – 和 – hé (and in Chinese) // Chinese – English Dictionary. URL: https://dictionary.hantrainerpro.com/chinese-english/translation-he_and.htm
12. Lauren Avery. Explaining China to the World: Huang Youyi and the Role of the Translator in Chinese Foreign Policy // Sino-platonic papers. – №264, December, 2016. – pp. 89-109

ТҮЛҒАЛАНУЫ МЕН МАҒЫНАЛЫҚ ЖАҒЫНАН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ БАР КӨП МАҒЫНАЛЫ СӨЗДЕР

С. Тәшімбай

Филология ғылымдарының кандидаты,
Халықаралық білім беру корпорациясы
Алматы, Қазақстан

Тілдегі сөз мағыналары әр түрлі себептермен өзгеріске ұшырап отырады. Байырғы тілдегі сөздердің қазіргі тілмен салыстырғанда тұлғалануы мен мағыналық жағынан айырмашылығы бар көп мағыналы сөздерге тоқталамыз. Ескерткіштегі кейбір сөздер фонетикалық жағынан да мағынасы жағынан да қазақ тілінен ерекшеленеді. Бұл сөздердің кейбір орта ғасырлық мағыналары тілімізде тұрақты сөз тіркестерінің құрамында сақталып қалған.

Кеч. Көне түркі тілінде мынадай мағыналарды білдірген: 1. өту, асып кету; 2. ауыс. өту, жастан-жасқа толу; 3. өту, ілгері озу, ағып өту; 4. өту, пайдаға жарау; 5. өту, бір бағытқа қарай; 6. қасынан өту; 7. қашу, жасырыну; 8. асып түсу, өрге шығу; 9. жоғалу, өмірден озу; [1, 291 б.]. Бұл мағыналарды «Мухаббат-наме» ескерткіші тіліндегі мағыналарымен және төл тіліміздегі мағыналарымен салыстырып көрсек: *кеч* сөзінің ескерткіш тіліндегі кейбір мағыналары қазақ тілімен сәйкес келгенімен, кейбір мағынасы мүлдем бөлек: 1. *күннің, уақыттың өтуі* деген мағынада. Ким ол йел тек *кечар* айями фани 53 (Фани күндер желдей есіп өтіп кетеді); 2. *табиғаттың төрт мезгілінің кезегімен келуі, басталуы* деген мағынада. Ачылды, йаз *кечти*, ол ким ерди 151 ([Гүл] ашылды, жаз шықты, ал ол); 3. *өмірдің өтуі* деген мағынада. Умур *кечти* қамуқ савда ичинда 477 (Өтті өмір құмарлықпен өзіне). Бұл сөз қазақ тілінде белгілі бір жағдайды басынан кешіру, тіршілік ету, күнін көру мағыналарын беретін *бастан кешті, белуардан қан кешті, дәурен кешті, жалын кешті, жан кешті, күн кешті, от кешті* тіркестерінде кездеседі.

Тефсирде*кеч*сөзі келесі мағыналарда жұмсалған: өту, асып кету; кешіру; қасынан өту; күннің, уақыттың өтуі; өмірден озу. Оларға нақты мысалдар келтірсек: *кәч* – 'проходить'; 'переходить'; 'прощать'; бірәғү қатіндін кәчәр әрді (71,16) 'проходил мимо одного [человека]'; әй әдәмі фә пәрінің гуруһи әғәр жарәһініз жетсәкәчмәккә кәчкәјсіз көкләр иә жерләр учларін кәчінләр... 'о толпа (разряд) людей и пери, если хватит у вас возможности пройти, проходите в края небес и земли' (Сура 55, ст. 33); 1. бір кәч кун кәчті (28,34) 'прошло несколько дней'.

Тефсирдегі *күннің, уақыттың өтуі* деген мағына «Мухаббатнаме» ескерткішінде де дәл осы мағынада колданылады. ані кім өң кәчіб турур (41,2) 'тот, кто прошел (жил) прежде'; дақжанус малік кәчкәлі ікі уч јуз артуқ болмш турур (96, 16) 'с тех пор как прошел (умер) царь Дахьянус, исполнилось больше двухсот-трехсот лет'; һаман ајді муса джадулік бірлә дарјаһи кәчті сән кім тәңрі мән терсәнкәчүмәсмүсән теді (31,1) 'Хаман сказал: Муса перешел море волшебством, а ты, называющий себя богом, разве не сможешь перейти?'; анің юсіһі һәддін кәчәтурур (66,17) 'жара его переходит всякие меры'; мадіналһларнһң гунаһиндін кәчті (50,12) 'простил грехимедицнев'. – РСл., II; 1142; МК; Мал., 392; АФ, 0112.[2, 177].

Э. Наджип Құтбтың «Хұсрау және Шырын» дастанында «кеч» сөзінің «кечмәк» тұлғасында жұмсалатынын айтып мынадай мағыналарды тізіп көрсетеді: 'проходить', 'отказаться'; «Орун көргүзділәр, кечти отурды, азын лар барча қол қаушурды турды (указали место, пришел и сел, все другие стояли, сложив руки на груди); Ышанч йок бу жеханға, йахшы тирил, Йигит лик ни ғанимат тут, кечәр бил (Нельзя верить этому миру, живи хорошо, Молодость сочти благоприятным временем, знай, что она пройдет); Атасы қылды бир устад тәртиб, Аның рузгари заи' кечмасун теп (Его отец нашел одного учителя, Чтобы его дни зря не пропадали); Гәхи уршу, гәхи йәрашу, кеч бу сөздин (То ругаясь, то мирясь, откажись от этого слова) [3, 225-226].

Қараханлы сөздігіндегі мағыналарды тізбелеп көрсетсек: *ke/äç-1*. «geçmek, ölmek; affetmek, bağışlamak» DLT, CII, 5-8, KB 1156, AH 194, TİEM 73 193v/1, RKT 33/22b2; *ay күn keçti* DLT, CII, 5-8; *yawalıқта keçti tirgılıк işiz* KB 1156; *kēçer yil keçer teg meze müddeti* AH 194; *yarat(t)mız oқ kişilärni ya'n □ ädämni қuruғ balçıkđin öyükdin yıllar kәçmiş* TİEM 73 193v/1; *Taңrıınıң yolu anlar içinde kını keçtiler anda öңdin* RKT 33/22b2; 2. «gelip geçmek» TİEM 73 15v/9; *ol bir қutu turur kәçti аңар negü қазғандılar* TİEM 73 15v/9; 3. «geçmek, tamam olmak, sona ermek, çıkmak» TİEM 73 139r/2; *қақан (2) kәçsä ағи aylar öldürüñlär ортақ қатıғlıларнı қайда bulsa silär olарнı* TİEM 73 139r/2; 4. «geçmek, takaddüm etmek» TİEM 73 35v/8; *kim (8) kim kәlsä аңа ögüt idisindin тақи уғılısa аңа ol kim kәçti тақи аңı işi таңrı тапа* TİEM 73 35v/8; 5. «ilk defa vuku bulmak, öne geçmek» TİEM 73 375R/3; *yarlıқағу үçün саңа таңrı ol kim kәçti yazуқуңdin (4) ol kim keđin қалdı* TİEM 73 375r/3; 6. «geçmek, uğramak, hareket etmek, yürümek» TİEM 73 33r/6; *аңıң*

täg kim kächti bir sala üzä (7) ol tozulmış kuruğ şiftäları üzä TİEM 73 33r/6; 7. «geçip gitmek, tarihe karışmak, önceden vukua gelmek» TİEM 73 358v/4; hălāk kıldımız anlarda katıgrakı tutmağın kächti ozakılarnıñ (5) yolu TİEM 73 358v/4; 8. «yanından geçmek» TİEM 73 182r/7; nāçä üküş bālgüdin (7) köklär içindä yār içindä kaçārlār anıñ üzä anlar andın yüz äwrüglilär TİEM 73 182r/7; 9. «vazgeçmek, bırakmak» TİEM 73 35v/8; kälsä aña ögüt idisindin tağı yığılsa aña ol kim kächti tağı anıñ işi tañrı tapa TİEM 73 35v/8; keçgen «aşan, geçen» RKT 27/41b3; üküş olardıñ anda kiğdin yer içinde haddin keçgenler RKT 27/41b3; keçigli 1. «(yoldan) geçen, yolculuk eden» RKT 26/18; yoğ cünübka meger yol keçigililer yungınçağa tegi RKT 26/18b1; 2. «öne geçen, önde bulunan» RKT 33/30b2; anlar kim katığlandılar biziñ äyetlerimiz içre keçigililer RKT 33/30b2; 3. «en üstün, en erdemli» RKT 31/53b2; tileyürler kim çıkarsalar sizni yerinizdin sihrleri birle, kitersele yolunızda keçigli RKT 31/53b2; 4.«aciz bırakan» RKT 35/8a2; teger olarka eşiz kılıklaraniñ yanıtı, ermez olar keçigililer RKT 35/8a2; 5. «geçmiş» RKT 36/60b3; kıldımız anlarını keçigililer hem meşel kiğinkile[rke] RKT 36/60b3 [4, 302б.].

Сөздіктегі берілген мағыналар мынадай болып шығады: 1. «geçmek, ölmek; affetmek, bağıslamak» – *өту, өлу; кешіру, кешіру*2. «gelip geçmek» *келіңіз және өтіңіз*3. «geçmek, tamam olmak, sona ermek, çıkmak» *өту, жақсы болу, аяқтау, шығу*4. «geçmek, takaddüm etmek» 5. «ilk defa vuku bulmak, öne geçmek*бірінші рет алға шығу*6. «geçmek, uğramak, hareket etmek, yürümeк» *өту, тоқтау, қозғалу, жүру*7. «geçip gitmek, tarihe karışmak, önceden vukua gelmek» *өту, тарихқа ену, вукуаға алдын-ала келу*. Жоғарыда келтірілген сөздіктерден мағыналық ұқсастық пен алшақтық та байқалады.

Тут- 1. ұстау, қармау: bir elgin tutup šahd birin zähr qatar ДТС 591 (Бір қолына бал ұстап, екіншісімен тұнбаны араластырады); 2. ұстай алу, жармасу, шап беріп ұстау: ol anı tutuysaq erdi (Ол оны ұстағысы келді); 3. ұстау, қолға түсіру: eligčä er tutdımiz (Елуге тарта ерді тұтқынға алдық); т.б.»Мухаббат-наме» ескерткішінде: 1. *билеу, ел басқару деген мағынада*. Улус *туттың* камуқ ақлын күчидин 123 (Ұлысты биледің мол ақылың күшімен); 2. *ұстау, қармау деген мағынада*. Кел, ей ай йүзлү дилбар, *тут* бирар куш 379 (Кел, ей, ай жүзді ару, қолыңа ал бірер тостак); 3. *даңқы жайылу, шартарапқа таралу деген мағынада* Жеханны егу атың *тутты* мутлақ 179 (Жаһанға игі атың кетті тарап) қолданылған[5].

Ескерткіштегі бірінші мағына қазіргі кезде билік жүргізу, ел басқару мағынасында *ел ұстады* фразеологизмінде сақталған болса, екінші мағынасы сол қалпында қолданылады, соңғы мағына кездеспейді. Қазақ тіліндегі *тұт* сөзінің мағыналары мынадай: 1. бір нәрсені қолмен ұстау; 2. Кереге, қабырғаға бір нәрсені қыстырып қою, жаю; 3. Бір нәрсені ұстап алу, қолға түсіру; 4. Жібермей қалу, жабысу, жармасу; 5. Бір нәрсені қабылдау ұстау. 6. Кейбір сөздермен тіркесіп келіп, есептеу, білу, санау деген мағынаны білдіреді. Сонымен қатар *аға тұтты, аза тұтты, арқа тұтты, есіне (жадына) тұтты, жақын тұтты, зор тұтты, кек тұтты, қадір, құрмет тұтты, қанағат тұтты, қара тұтты, мақтан тұтты, өнеге тұтты, пір тұтты, ораза тұтты* тіркестермен келеді.

Тефсирдегі мағыналарын көрсететін болсақ: **тут-** 'хватать'; 'держать', 'удерживать'; 'занимать'; 'содержать'; 'держать в качестве кого-, чего-л.'; 'омарнiн жақасiнi түтiб қатiшiрбатдi (27, 17) 'схватил за воротник Омара и сильно потрянул'; нә кім жер жүзіндәкімәлікләр бар әрсә джумләсіні тутдiлар (132,26) 'какие ни были на земле кари, всех захватили'; бір парчә жер қалiб турур бір кішi олтур чаклiджаррах 312 ажақiн узатдi ол жерi тумдi (79,5) 'небольшое место осталось, столько, чтобы сесть одному человеку, Джарах вытянул ноги и занял это место'; шу'аиб жалавачМусанi қожiлiқiжа тумдiәрсә қожка тајак кәрәк болур болдi (28б, 20) 'когда Шуаиб взял Мусу пасти овец,понадобилась палка [пасти] овец'; зiкрiја мәрјәмкәбир худжра әмдi келiтi өзi тутар әрдi (17,24) 'Зикрия сделал для Марьям келью, ключи от нее деря алу себя'; қiрк миң қiзiл алтун тутар әрдi (136б, 4) 'он держал (имел) сорок тысяч червонцев'; сiз тiрнақiңiз узун тутарсiз (136б,22) 'вы держите длинные ногти'; қају дiн тутарсiзлар? (9,5) 'какой религии вы придерживаетесь?'; мән сәнi көрдiм әрсә улуж тутдум(143,26) 'когда я увидел тебя, то принял за важного [человека]'; адақiн тутfiл намазнi (10б, 5) 'совершай намаз, стоя на ногах': неч сәбр тутмадiн, (11,29) 'ты совсем не имел терпения'; јашру тутарлар сөзнi... (32,2) 'держат в тайне разговоры' (Сура 21, ст. 3); 'аджаб тутдiлар (9,22) 'они удивились'; атам сөзiн тутмадiн... (31б, 25) 'не слушайся отца моего'; ајfiлмән розә тутмиш турурман... теб (18, 28) 'скажи: я держу пост, дескать'; булар сәф тутарлар (48б, 16) 'они станут в ряд'; мәғәр кулақ тутарлар аңар (32, 1) 'если бы они слушали его'; тутмақ дост мәнiм тақiсiзiң душманiңiзнi (83б, 2) 'не гринимайте за друга моего и вашего врага'; умiд тутарман (111б, 19)'я имею надежду'; бiз ол кiшiнiң һүкминi рава туталiм (28б, 34) 'приговор того человека мы выполним'; јаfантутдi бiзiм нишанларiмiзнi (35б, 6) 'за ложь принял наши знамения'; унамадiлар кiм қонуқ тутсалар уларнi (6б, 4) 'не согласились она принять их в гости (наночлег)'; азу тутарму сән аларiң iчiндәәдгүлүк (7,9) 'или ты осуществляешь среди них добро' (Сура 18, ст. 85); тутдiјолнi тәнiз iчiндә (5б, 10) 'пустился в путь по морю'; нечә i'тiбар тутмасiз (70, 19) 'почему вы не оказываете уважения'; iһрам тумдi (50,6) 'принял обет воздержания'; көз тутар әрдi кiм јарлiф қалсә...

(376, 19) 'ждал он, когда придет повеление...'; камуфкөз тутарлар сізләр жәмә көз тутуң (26, 10) 'все ждудт и вы ждите' (Сура 20, ст. 135).- Мал., 434; Anal. Mex, 507; РСл., III, 1475; МК. [2, 313 б.].

Бұл сөздің қазақ тіліндегі мағыналары мен Тефсирде берілген мағыналардың сәйкестігі мынадай: *құрмет тұтты* – ітібар тутмазсіз; *арқа* (*зор, қадір*) *тұтты* – улуғ тутдум; *есіне* (*жадына*) *тұтты* – сөзін тутмадін; *ораза тұтты* – іһрам тутмді; *жақын тұтты* – тутмақ дост. Сонымен қатар қазақ тілінде *умід тутарман, көз тутар, қонуқ тутсалар, азу тутарму, жаған тутді, сәф тутарлар, сәбр тутмадін* сияқты мағыналарда кездеспейді.

Йүз. 1. бет, жүз: *әннә жүзі әүді* ДТС 287 (Оның жүзі ағарды); 2. бір нәрсенің үстіңгі жағы: *јауіз јер јашил тоғу жүзкә баді* (Жер беті жасыл тор жамылды). Бұл сөздің ескерткіш тіліндегі мен қазақ тіліндегі ұғым-түсінігі толық сәйкес келеді. Бұл сөзден ұқсату тәсілі арқылы мынадай мағыналар шыққан: 1. *Адамның беті, өңі, түрі, түсі деген мағынада*. 2. *Ажар, көрік, шырай деген мағынада*. 3. *Бір нәрсенің беті, үсті деген мағынада*. Бұл мағыналардың барлығы да қазақ тіліндегі мағыналармен толық сәйкес келеді.

А.К. Боровков Тефсирге мынадай мағыналарды тіркеген: **јүз** 1. 'лицо'; бојі түз јүзі көрклүг (138,1) 'стан стройный, лицо красивое'; 2. 'щека'; ікі јүзі тамам от јалінікәбі әрді (146,32) 'обе щеки его были совсем как пламя огня'; 3. 'поверхность'; не кім јер јүзіндәкі малікләрбар әрсә джумләсіні тутдїлар (132,26) 'какие ни были на земле владетели, всех схватили'; арам шәһрістанінкә јүз урдїлар (1326, 24) 'направились к городу Араму'; бәјтм ул-муқаддас кішіләрі зікрі јаға јүзурдїлар ајдїлар (18,17) 'жители Иерусалима обратились к Зикрие и сказали'; јүз аврүкліләр (316, 34), јүзәwürмішләр (335,2) 'ослушники, противодействующие' (араб. – РСл., III, 616; Мал., 391; МК.[2, 165 б.]

Көрк. 1. бейне, келбет: *менің көркүмкә тапїу удуу қїлсун* ДТС 317 (Менің көркіме қызмет қылсын); 2. көрік, кейіп, кескін: *кіші көркү сөз ол* ДТС 317 (Адам көркі – сөз); 3. өң, ажар, белгі, нышан, таңба. Бұл сөз қазақ тілінде негізгі мағынасы *ажар, өң, келбет, сымбат, сәулет* мағыналарында жұмсалады. Біз зерттеп отырған ескерткіште бұл сөздің тура мағынасы қолданылмаған. Ауыспалы мағынада *ажары, келбеті* деген мағыналарды береді: ол «адам көркі», «елдің көркі», «жердің көркі» сияқты тіркестерде қолданылады. Бастапқы мағынасы сақталмағанымен, тілімізде мағыналық өрісі кеңейген.

Урук. Бұл сөздің тура мағынасы көне түркі сөздігінде берілген: 1. дән, тұқым, сүйек: *игууекті* ДТС 615 (Ұрық екті); 2. ұрпақ: *теңің ақам інім игууім* (Ағам, інім менің туысым). «Мухаббат-наме» ескерткішінде бұл сөз тура *тұқым, дән* деген мағынасында кездеспейді. 2. *ұрпақ* деген мағынада қолданылған. Зехи арслан йұрак Қоңрат *уругы* 107 (Ей, арыстан жүректі, Қоңырат ұрпағы) [5].

Тефсирде *урук* сөзінің бір ғана мағынасы тіркелген: *уруғ* 'семя', 'семена'; *сән* өз *уруғуң бірләтаріңіл* (39б, 4) 'ты засея своими семенами' [2, 331 б.].

Орта ғасыр жазба ескерткіштеріндегі көп мағыналы сөздердің мағыналық сипатын талдап көрсетсек. Қазақ тілі мен жазба ескерткіш тіліндегі көп мағыналы сөздердің қазіргі қазақ тіліндегі мағыналарымен сәйкестік қатынасын а) бірнеше мағынасы да сәйкес келетін сөздер; ә) бір мағынасы сәйкес келмейтін сөздер; б) кейбір мағыналары да сәйкес келмейтін сөздер бар. Келтірілген мысалдардан әрбір сөздікпен салыстырғанда мағыналары өзара сәйкес келетін сөздерді де кездестіруге болады. Демек, сөз мағыналары орта ғасырларда аса бір қатты өзгеріске ұшырамай, тура мағынада жұмсалған. Сөз мағыналарының ауыспалы мағына жамап алуы жаңа ғасырдың жемісі деп айтуға болады.

Ескерткіште берілген сөздердің мағынасы қазіргі қазақ тіліндегі мағыналарымен толықтай сәйкес келеді. Мысалдардан көріп отырғанымыздай жазба ескерткіштер тіліндегі бірқатар сөздердің мағыналары қазақ тіліндегі мағынасымен үйлестік тапса, кейбір мағынасында алшақтық байқалады.

Мағыналардың өзгеруі, жаңа мағына пайда болуының себептері мыналар: қоғамның дамуы, экономиканың қарқындауы, мәдениеттің жетілуі. Яғни, ғылым мен заманауи технология біздің тіршілігімізде жаңаруларды толассыз қосып жатыр. Осылардың нәтижесінде пайда болған құбылыстар мен заттар жаңа атауларды қажет етеді. Осыған орай бізге таныс емес жаңа бір заттар немесе құбылыстар бұрыннан бар зат немесе құбылысқа ұқсастығы, белгілері арқылы танылып бір заттың атауы екінші бір затқа да атау болып ауысып отыруы қалыптасқан.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Древнетюркский словарь. – Ленинград: Наука, 1969. – 676 с.
2. Боровков А.К. Лексика среднеазиатского тefsира XII-XIII вв. – Москва 1963. – 366 с.
3. Наджип Э. Историко-сравнительный словарь тюркских языков XIV века на материале «Хосрау и Ширин» Кутба. Книга I, Астана, 2017. – 620 стр.
4. Ünlü S. Қараханли түркçеси sözlüğü. Konya: Egitim Yayinevi, 2012. 1048 s.
5. Сағындықұлы Б., Тәшімбай С. «Мухаббат-наме» ескерткішінің (XIV ғ.) мәтіні. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 228 б.

MENTAL CONCEPTUAL REFLECTION OF THE WORLDVIEW

A.M. Uzakbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian national university
Nur-Sultan, Kazakhstan

Key words: concept, mentality, worldview, ethnic identification.

Language, culture and ethnicity are inextricably linked and represent a single sphere of interfacing the physical, spiritual and social essence of the individual. Language has been presented to the mankind since ancient times not only as a utilitarian means of transmitting relevant information, but also as a specific cultural code, a tool for learning and even transforming the world. People and their world are identical with each other.

When analyzing the interaction between the properties of thinking and the structure of language as a social phenomenon, the question of how language represents the world is interesting. Thinkers of different eras believed that by understanding the structure of language and the essence of events occurring in it, one can say a lot about the nature of reality. By honing the ability to correctly understand words, we are honing the ability to correctly understand the phenomena around us. According to W. Humboldt, language can be understood as the united spiritual energy of the people, miraculously captured in certain sounds [1,349]. He focused on the relationship between the boundaries of human existence and language, noting their discrepancy, a person is more than what can be expressed in words; but he has to enclose his elusive spirit in words to hold it together with something, and use words as a support to achieve what goes beyond them. Different languages are not different designations of the same thing, but different visions of it, which allow us to say that the language embodies the uniqueness of the whole nation.

The worldview should not be confused with ideology. The image of the world that the researcher identifies is not framed anywhere, it is contained in general attitudes to the environment and ideas about it, which permeate the life of contemporaries, regardless of their position and conscious views. The generalized features of the worldview are immersed in an even more amorphous mass of emotions, representations and images, a mass that is called mentality. Mentality as certain worldview can be traced primarily in language. And within the framework of ethno-linguistic research, we can talk about the possibility of reconstructing the ethnic space based on language data. This direction is mainly associated with the formulation and solution of problems of reconstruction, reconstruction of the oldest system of ontological, cosmological, and social representations reflected in the vocabulary with the etymology of words of a mythological nature and so on. Thus, the subject of research is a fragment of traditional culture which we know as a concept, expressed by means of different codes, including verbal ones. According to J. Lakoff and M. Johnson, the concepts that govern our thinking are not just products of the mind. They affect our daily activities. Our concepts structure refers to how we feel, behave, and relate to other people [2,25]. Thus, our conceptual system plays a central role in defining the realities of everyday life.

Existence of any language is possible with three layers of its gradual construction and reflection in the human brain. Firstly, the moment of signification which is actually voicing the words, the second layer are full of notions, the filling of word contents, and the third layer are concepts that are formed on the basis of the multi-functionality of language. The world is the interaction of a person with the environment, and the picture of the world is the product of processing information and forming certain ideas about the world. Accumulating experience, a person transforms it into certain concepts, which, in the end, are built into a conceptual system that a person refines, modernizes and rebuilds continuously.

Concepts generated by culture appear as a clot of culture in a person's consciousness, something in the form of which culture enters the mental world of a person, this is the bundle of ideas, views, knowledge, associations, experiences that accompany the word. The term concept has been identified differently: a complex unit of consciousness that includes representations, images and notions [4, 143]; a basic unit of mentality which has three forms of embodiment: image, notion, symbol [5, 269]; a pure idea that is not directly related to language tools [6].

Z. D. Popova and I. A. Sternin developed a cognitive approach to understanding the concept. According to the theory of Z. D. Popova and I. A. Sternin, concepts in a person's consciousness arise as a result of activity, an experienced comprehension of the world and consist of: his direct sensory experience: first, perception of the world by the senses, second, subject activity of a person and mental operations with concepts already existing in their consciousness, third, by conscious cognition of language units [7].

Stepanov Y. defined the term the following way: «concept – the main cell of culture in the mental world of human being» [3, 41].

The cognitive approach sets the task of studying the processes of formation and development of conceptual systems in individual consciousness. A number of researchers including scholars like R. Jackendoff, R. Pavilenis, E. Kubryakova, who support the cognitive approach to the study of concepts, define a set of concepts as a conceptual system or structure [8, 94]. D. S. Likhachev called the set of concepts that make up the worldview of a native speaker the «concept sphere».

The conceptual image of the world is based on the archaic construction of the signs, which stimulated one or another modification of the word into a concept. The worldview prism of perception of the world in the human mind is fixed in the form of a system of concepts. The conceptual system of the individual depends not only on its views on the world, but also on history of their nation. It is known that different mental formations can correspond to the same name in the psyche of different people. Thus, not only do different languages conceptualize reality in different ways, but different concepts may be behind the same word of a given language in the minds of different people.

World perception and world development are a complex spiritual formation and characterize the anthropological, psychological, emotionally colored, non-reflexive attitude of the subject to phenomena and objects. Their content is drawn from the generalized socio-cultural experience of many epochs and peoples and includes many everyday observations, assessments, teachings in the form of proverbs and sayings, set expressions, phraseological units, folk tales, myths and etc

Thus, the image of world which is considered historically specific to linguistic community, a set of ideas about the world, recorded in language, have a certain way of conceptualizing the universe in the framework of this language. As L. Wittgenstein put it, «the boundaries of my language define the boundaries of my world», every language is known to reflect a certain way of perceiving and encoding the world. The meanings expressed in a language form a single system of views, a kind of collective philosophy that is assimilated by all native speakers of a given language. It is to a certain extent universal, but each nation has its own national specifics, and as a result, native speakers of different languages perceive the world and conceptualize it in their own way, different from native speakers of other languages.

References

1. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества / Гумбольдт В. фон. // Избр. тр. по языкозн. – М.: Прогресс, 2000.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – М.: Едиториал УРСС, 2004.
3. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М., 1997.
4. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / отв. ред. Б.А. Серебренников. М.: Наука, 1988.
5. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: антология / под ред. проф. В.П. Нерознак. М.: Academia, 1997. С. 267-279.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2001. 191 с.
7. Бабушкин А.П., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика и семасиология. Монография. – Воронеж: ООО «Ритм», 2018
8. Краткий словарь когнитивных терминов/ Кубрякова Е.С. [и др.]. М.:Изд-во Моск. гос. ун-та, 1996.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕР МЕН АУДАРМАШЫЛАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON EDUCATION IN KAZAKHSTAN

A.Zh. Aksholakova, K.K. Kenzekanova

Doctor PhD, Egyptian University of the Islamic Culture Nur-Mubarak

Doctor PhD, al-Farabi Kazakh National University

Almaty, Kazakhstan

Key words: intercultural communication, Bologna process, education system

After gaining the status of an independent state the Republic of Kazakhstan integrated into European and global processes and started to cooperate with other countries in various fields of activity. The need of knowledge about European culture and the usage of this knowledge in the process of communication caused the problem of mastering of the cultural peculiarities of other countries. Entering the common space is impossible without mastering its cultural context. The realization of belonging to a common world space requires an understanding among representatives of different cultures. The need to develop interaction through dialogue of cultures, promoting the establishment of contacts, as well as self-awareness and the desire to understand each other, the development of these abilities is inseparable from the development of other culture and therefore attracts the attention of various disciplines. Knowledge of other cultures allows to construct communication process in the most optimal way and to avoid various mistakes and barriers in the process of communication. In this regard, tendencies in the development of intercultural communication in Kazakhstan are beginning to gain momentum. The tendencies to the entry of the world States and Kazakhstan in particular into intercultural dialogue are determined by the logic of the development of history, today's requirements and sociocultural changes.

Today, globalization has an increasing impact on the educational policy of the world nations. At the present stage, globalization is the main force in the process of establishing both theoretical and political frameworks for an increasing number of spheres of human activity. And, of course, it has influenced the sphere of higher education, where scientific, scientific-technical and managerial staff are trained, i.e. the carriers of modern scientific and technological progress. A strong argument of modern policy focused on higher education and science is the structural dependence of the economy, social system, and national security on the knowledge and technological innovations of each country.

The realization that education will be a priority for the progress of society and the state in the context of globalization, led to the holding of major international congresses devoted to prospects of development of education: 1997, Toronto (Canada) – world conference on the problems of interaction of the information society and the education system; 1998, Paris (France) – the first world conference on higher education; 1999, Seoul (Korea) – the second world Congress on technical and vocational education; 2000, Dakar (Senegal) world conference on education. The agenda of these forums was the idea that sustainable development of the human community in the global environment can be achieved only in the situation of equal access to education, improving its quality, active international cooperation in the field of education [1, 287].

By the beginning of the XXI century the majority of foreign educational systems had undergone major changes or are in the process of reform.

If we analyze the state of the education system of the world's leading States, we can determine the following global trends:

- updating the philosophy of education;
- establishment and improvement of state standards of secondary General and vocational education;
- increasing access to education for all sectors of the population;
- search for more effective ways to manage education;
- diversification of types of educational institutions, their forms of ownership;
- informatization of education and the development of adequate new learning technologies.

A new vision of the role and importance of education led to the re-evaluation of its place in society, the revision of the mission of education in the integration of educational space in the world community.

Strategic planning of higher educational institutions development became a necessity in the conditions of external environment change, high level of competition in the sphere of higher education, increase of academic freedom.

Thus, over the past 20 years, and the priorities for the development of higher education, defined in the implementation of the Bologna process, has changed. Only two principles remain unchanged today – mobility and lifelong learning. A new emphasis in the development of educational systems is made on international openness and consideration of the students' needs.

Today, in the context of globalization, higher education institutions are considered both as a source of new ideas and as their basis. It is necessary to pay attention to one more important factor. This is the creation of a global market economy, and the emergence on this ground of powerful migration flows. These processes put on the agenda a very important issue of recognition of qualifications of specialists who have received education in different countries during their employment.

In the conditions of changes in the external environment, Kazakhstan has integrated not only into the global economic, political, cultural systems. Nowadays we are in the process of integration into educational system of the world.

In order to integrate kazakhstani higher education system into the world education system, it was necessary to reform it, to prepare a legislative framework, to develop a set of activities and programs aimed at the free exchange not only of capital and goods, but more importantly, at the free exchange of students and teachers between countries, universities, as well as between the scientific community. All in all, this was the reason for the inception of the initiative, now well-known as the Bologna process, which goal is the establishment of a unified educational space in Europe and the transformation of this part of the world in the world center for «knowledge societies». On the 11th of March, in 2010, Kazakhstan became the 47th country, which joined to the Bologna process. Today, the Republic's entry into the European educational space is considered in the context of national interests in the development of the country's foreign policy aimed at cooperation with Europe, including the accession to the WTO (World trade organization), and participation in the market of educational services [2, 83].

The basis of educational policy reforms in Kazakhstan are three pillars: the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the law on education (2007), as well as the «State program of education development for 2011-2020». These documents have made major changes in the structure and content of education. The Law «On education» was adapted to the integration of Kazakhstan's higher education in the Bologna process. This is the implementation of such areas as the transition to 12-year school education, legalization of the status of profile schools, increasing the requirements for the quality of textbooks, etc. A single centralized control and monitoring of the quality of education was introduced. For the first time, new types of higher education institutions were included as national research universities, etc. [1, 288]

Following the provisions of the Bologna Declaration, Kazakh universities from 2002/2003 academic year began a gradual transition to the European system of higher education. «State education program for 2011-2020» provided continuity of modernization of the system of Kazakhstan education, contributed to the formation of a competitive multi-level model of higher and postgraduate education, its integration into the international educational space. The main arguments in favor of the reforms were the quality of education, the autonomy of universities, research independence, and the use of new financing schemes.

Three cycles of higher and postgraduate professional education system (bachelor-master-doctor of philosophy PhD) were created. In our system of education such international terms as Advisor, Tutor, Grade Point Average (GPA) have appeared. There have been changes in the management of universities through the establishment of boards of Trustees and the introduction of corporate governance. A unified system of credits according to the type of ECTS, i.e. credit technology of education and quality control system of education was introduced. The national accreditation center was opened; in 2012 it was transformed into the center of the Bologna process and academic mobility under the Ministry of education. Academic mobility of students and teachers, the European application to the diploma, quality control of higher education, the creation of a single European research space, etc. are widely used in the practice of Kazakhstan's education.

Thus, the trend of building a system of continuous education (education throughout life) takes place in the field of education of the Republic of Kazakhstan: this trend of building the system of lifelong education (education throughout life) can be traced in the field of education RK: educational-production complexes are formed, career guidance and employment are being activated, alumni associations are being created, double-degree programs, University programs for professional development and programs focused on postgraduate

training of specialists (master and doctor of business administration) are widely spread, universities are integrated into various educational networks and associations.

In addition, the prospects of the market of educational services in Kazakhstan are characterized by the following factors: the reduction of the number of universities, the formation of National qualification framework, academic freedom in determining the content of education, academic mobility, the development of joint educational programs in the framework of bilateral and network interaction, the focus on the implementation of the principles of the Bologna process.

However, Kazakhstan's entry into the Bologna process has been and is taking place in difficult conditions, facing difficulties of both objective and subjective nature. Among the priority problems are legislative, organizational, financial and moral ones. The solution of issues of mutual comparability of educational systems, recognition and equivalence of documents on education, coordination of issues in language policy – these are not a full range of tasks that the Bologna Declaration is designed to implement.

At the same time, there are a number of unsolved problems in the field of ensuring the mobility of students and teachers of universities of the Republic. Thus, not all universities have financial opportunities to invite well-known scientists from Europe, the USA, Southeast Asia and other regions to give lectures and exchange experience. The problem of language training of students becomes urgent, because it is a limiting factor in the implementation of the mobility process. According to some experts, the higher school of Kazakhstan is not sufficiently adapted to the European system; in particular, a number of mandatory disciplines of foreign universities are not reflected in the Kazakh educational programs. Many universities have established special academic services – Registrar office, institutes, advisors, Tutors. Universities do not distinguish these terms on a conceptual level [3].

One of the manifestations of globalization in education is the use of foreign experience of the theory and practice of modern management, accumulated in economically developed countries. The experience of international governance structures are also being used, which, due to competition and economic growth, have been constantly modernized and supplemented by new varieties. This allows any company to choose the most effective structure.

Another trend of globalization in education is the trend towards computerization. The educational process in modern conditions is equipped with computers, computer courses. Computer courses allow the student to work independently at the speed at which he is capable. One of them – «Management Problem Solving with PC Software and World Wide Web», which is authored by K. Laudén (New York University), J. Laudén (Azimuth Corporation) and P. Vail (University of Melbourne), – gives the opportunity to master the Western course of management to any student from any country, without going abroad in the real conditions of a company.

Thus, globalization, which has affected all spheres of production and service delivery, has had a significant impact on education, primarily using the resources of modern information and communication technologies. Thus, globalization, which has affected all spheres of production and service delivery, has had a significant impact on education, primarily using the resources of modern information and communication technologies. The system of higher and postgraduate education is immediately influenced by technological innovations, the efficiency of which determines the competitiveness of universities. Internet technologies expand academic ties for participation and joint educational programs and research; allow universities to be closer to the consumers of their educational services.

Thus, the system of higher education of Kazakhstan has undergone significant changes over the years of independence. One of the reasons and catalysts of this process is globalization, which sets new goals and objectives for the system of higher education. Universities operate in a competitive environment and develop as separate Autonomous business organizations.

All these factors contribute to the internationalization of the higher education system and integration into the international educational environment.

In the country there is an active search of national identity in the conditions of globalization. Education in these conditions becomes an important factor in the transformation of Kazakhstan's society, is an important part of the national culture «State program of education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020» [1, 289]. In the country there is a revival of the potential of the nation, the spiritual elite, the cultural layer of the nation is generated for the first time after independence. The factor of creating conditions for the introduction of international educational standards in the Kazakh educational environment to improve the competence and competitiveness of Kazakh specialists is potentially favorable. It corresponds to the current trends in world education functioning within the global market system, which activates migration processes and involves Kazakhstani citizens in this process.

Global culture and a single socio-cultural space requires the creation of an interactive model of intercultural communication, reflecting the rapidly occurring socio-cultural transformation. The development of new technologies and information networks not only contributes to globalization processes, but also indicates a tendency to the closure of the individual and isolation.

This can be prevented only by creating conditions that ensure the full and comprehensive development of the opportunities and abilities of the human being, which is possible with a flexible education system that allows to acquire knowledge in view of their constant renewal.

The large gap between education and funding in a number of countries makes it difficult to adapt quickly to new conditions, which makes it difficult for the process of intercultural communication at the state level. It is generally accepted that education, as well as scientific development, education, physical culture and sport, is a basic component of the cultural process.

Reference

1. Dolgova K.O. Process of globalization in the Republic of Kazakhstan // Problemyi perspektivi: materialy IV Mejdunar. nauch. konf., Kazan: Buk, 2016. – S. 287-291.
2. Stukalenko N.M. Shimanchuk S.V. Integratsiya Bolonskogo processa v visshie obrazovanie Kazahstana // Sovremennaya nauka i tekhnologii. – 2014. – № 12. – S. 83-93.
3. Bolonskii process: praktikavnedreniya v vuzah Respubliki Kazahstan. // Sbornik statei. – 2010. – S. 19-20.

ТІЛ – ҰЛТТЫҢ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫ

Н. Ә. Әміреев, З. Уралова, Р. Каримбаева

Халықаралық бизнес университеті,
Тіл орталығының аға оқытушылары
Алматы, Қазақстан

Кілт сөздер: ана тілі, мемлекеттік тіл, ұлттық тіл, рухани қазына, шешендер, біріктіруші фактор, ұлт бейнесі.

Дүние жүзінде әрбір ұлттың, елдің өз ана тілі болатыны баршаға аян. Ана тілі – адамзатқа өзінің жерінің ерекшелігімен, халқының қанымен, анасының сүтімен даритын құбылыс. Туған тіл белгілі бір ұлттың өзіндік дара қасиеті мен өміршеңдігінің негізі.

Қадыр Мырзалиев тіл туралы өзінің бір сөзінде: «Адамның жаны бар сияқты ұлттың да жаны бар, оның тілі мен жаны табиғи тығыз байланысты. Тілінен айырылған халық міндетті түрде ұлттық қасиетінен айырылады», – деген [1]. Керемет айтылған сөз, себебі тіл – тәрбиенің түп қазығы, тіл – білім-ғылымды игерудің қайнар көзі, тіл – ұлттың жаны, мемлекет болудың негізгі белгісі. Ана тілінің құдіреті арқылы ана сәбиіне деген мейірімін жеткізіп, жарқын болашағына жол сілтейді, адамдық асыл қасиеттерді дарытады. Ата-әжелер ұрпағына тілдің бабалардан жеткен мол мұра екендігін, оны болашаққа жеткізу әр ұрпақтың борышы екендігіне назар аудартады. Ел қорғайтын ер мінезді де, намыс пен жігерді де ата-ана тіл арқылы ұрпағының ғана бойына сіңіре алады. Ғасырдан ғасырға ұласып жинақталған мол тәжірибе мен білім қоры да ұрпақтан-ұрпаққа сол халықтың тілінде жеткізіледі. Ана тіліміз арқылы салт-дәстүріміз қалыптасып, ұлттық нышан ретінде айшықтала түседі. Ана тілі арқылы ұлттың өзіндік болмыс, сол ұлтқа тән қасиеттері қалыптасады. Тілінен айырылған ұлт барлық құндылықтарынан жұрдай ада болады десек те артық айтқандық емес. Осы аталғандардың барлығы тәрбие, білім, дәстүр ана тілінің арнасынан бастау алғанда ғана біздің мемлекетіміздің тұғыры қатайып, ішкі бірлігіміз нығая түсері заңды құбылыс болмақ.

«Туған тілім ертең жоғалар болса, мен бүгін-ақ өлуге әзірмін», – деп, авардың ұлы ақыны Расул Ғамзатов тектен-текке айтпаса керекті [2]. Себебі мемлекеттік тіл сол халықты рухани тұтастыққа жетелейді. Қазақстан – көп ұлтты мемлекет екендігі рас. Әрине, көп ұлтты мемлекетте көп тілділік мәселесі де жоқ емес. Алайда сол мемлекетті құрайтын ұлттың ана тіліне басымдылық беру қажет. Сонау 2005 жылғы Жолдауында ұлт көшбасшысы «Біз барша қазақстандықтарды біріктірудің басты факторларының бірі – еліміздің мемлекеттік тілін, барлық қазақтардың ана тілін, одан әрі дамытуға барлық күш-жігерімізді жұмсауымыз керек» , – деп айтқан болатын. Ата заңын сыйлайтын әрбір ұлтжанды азамат ұлтына, тегіне қарамай, қазақша үйренуге міндетті. Адамды диттеген мұратына жеткізетін ана тілі мен ата дәстүрі. Бауыржан Момышұлы атамыз: «анамыздың ақ сүтімен бойымызға дарыған тілімізді ұмыту – бүкіл ата-бабамызды, тарихымызды ұмыту», – дейді [3]. Ұлы Отан соғысының

қас батыры, атақты қолбасшы, екі тілде бірдей жазған қаламы ұшқыр жазушы Бауыржан Момышұлы 1944 жылы қанды қырғын майданның өтінде жүріп, ел болудың, бірлік пен жасампаздықтың негізі тіл екенін атап айтқан болатын. Қуатты ағысы тереңде жатқан нағыз дария-дарын иесі, рухани ұстаз ретінде де қазақ тілін тоқсан толғаған парасатты ойшыл, қазақ ұлтының азаматы ретінде қазақ тілі үшін күресуді өзіне борыш деп санаған. Сол үшін Орталық Комитетке былай деп ашына хат та жазған: «Мен әскери адаммын, тіл мәселесі туралы араласарлық жөнім жоқ сияқты, бірақ та айтылған мәселелер халқымыздың жауынгерлік мінез-құлқын тәрбиелеу, салт-сана, ел намысы, ер намысына, адамгершілік арына, жауынгерлік мұра дәстүріне ерекше байланысты болғандықтан, көріп, біліп, сезіп тұра айтпағанымды өзіме үлкен ар, кешпес күнә деп түсінгендігімнен жазып отырмын. «Таяқ еттен, сөз сүйектен өтеді», «Ат жүйрігі айырады, тіл жүйрігі қайырады», «Сөз жүйесін табады, мал иесін табады», «Қиыстырып қаласаң – отын жанар, қисындырып айтсаң, халық нанар», «Зекетсіздің малы арам, тілсіздің дауы арам» дегендейін, қазақ тілі-лі өзінің таза түрінде бірнеше ғасыр, біздің заманымызға дейін, өткірлігімен бой балқытып, тамыр шымырлатып, жан-жүйенді жандырып, құлақ құрышынды қандырып, ұғымыңа қонымды, жүрегіңе тиімді, көңіл көтеріп, керегінде жанға тиіп, ашындырып, өтін сыртқа шығарып, долдандырып, қысылтаяң катал жағдайда қайрап, егеп, «сөз тапқанға қолқа жоқ» дегендейін – ерге, елге медет болып, ер намысын, ел намысын, адамгершілік арын, қан майданда, қырғын соғыста қасиетті тудай жоғары көтеріп, текті сезім оятып-туғызып, адам түгіл жағдайдың көмейіне құм құйып, аузын аштырмай, үнін шығармай қоятын тіл болған емес пе еді». Осындай асыл ойлар елін сүйген, ұлтына жанашыр, нағыз елженді азаматтың ғана аузынан шығары сөзсіз.

Бауыржан атамыз халқымыз қаншама ғасырлар бойы неше ұлтпен соғысса да қазақ тілінің ешуақытта өзімен көршілес халықтың тілдерінен төмен болып көрмегенін, өз сыбағасын ешкімге жегізбегенін айта келіп, тіл байлығы, тіл тазалығы – ұлт қасиетінің, оның салт-санасының негізгі тірегі, оның нағыз белгісі екендігін атап көрсетеді. Өйткені тіл – ұлттың жан дүниесі. Расында қазақ халқының басында талай қиын нәубет, зұлматтың, қайғылы күндердің болғаны тарихтан белгілі жайттар. Сондай ауыр сәттерде, сын сағаттарда атамекен қонысын тастап босқан халықтың өзімен бірге алып жүрген байлығы, ұрпағына мұра ретінде қалдырар қазынасы – ана сүтімен санасына дарыған ана тілі екендігі ешбір дәлелдеуді қажет етпейтін аксиома.

Халқымыздың бірлігінің негізі тіл екенін Бауыржан Момышұлының бір ғана хатынан ғана емес, ауыз әдебиеті үлгілерінен, би-шешендердің қиядағыны қиып түсерақ алмастай өткір сөздерінен жүздеген мысалдардан келтіруімізге болады. Тілге берілген бағалардың басын сонау ХІ ғасырдың ұлы ойшылдарының бірі Ахмет Йүгінекидің есімімен байланысты бізге жеткен «Тәрбие басы – тіл» деген қанатты сөзінен-ақ байқауымызға болады. «Тәрбиесіз берілген білім, адамзаттың қас жауы», – деген әл-Фарабидің сөзінен тәрбиенің өзі тілге келіп тірелетінін пайымдаймыз. Яғни, өз тілінде тәрбие алмаған ұрпақ елдің көсегесін көгертеді дегенінің өзі дұдамал ойға жетелейді. Әрбір ұлттың өсіп-өркендеуіне, ұлт ретінде дамуына ана тілінің қалай ықпал ететіндігін қазақ қоғам қайраткерлерінің, ақын-жазушыларының төтендегі берілген сөздерімен дәлелдеуге ұмтылып көрейік:

«Тіл – жұрттың жаны. Тілінен айырылған жұрт – жойылған жұрт» (Халел Досмұхамедұлы), «Ана тілінен айырылған адам өз халқы жасаған мәдени мұраның бәрінен құр алақан қалады» (Ғабит Мүсірепов), «Тіліңді жоғалту, су қараңғы көзсіз қалғаныңнан да өткен қасірет» (Жалау Мыңбаев), «Тіл – әр халықтың кешегі жүріп өткен жолын, бүгінге жалғасқан ғұмырының ертеңге апарар мүддесін бейнелеуші, яғни бар тарихының куәгері, деректі көзі» (С. Аманжолов), «Тіл – адамның адамдық белгісінің зоры, жұмсайтын қаруының бірі» (Ахмет Байтұрсынұлы), «Ұлттың тілі – сол ұлттың жаны, жан-дүниесі. Ол жүректі соқтырып тұрған қан тамыры сияқты. Егер де қан тамыры жабылып қалса, жүрек те соғуын тоқтатады» (Мұхтар Әуезов), «Тіл – жұрттың жаны. Өз тілін өзі білмеген ел – ел болмайды. Мәдениетке ұмтылған жұрттың алдымен тілі өзгермекші, тілі бұзылмақшы. Тілінен айырылған жұрт – жойылған жұрт. Тілімізді бұзбай ұстарту шарттарын қарастыру, жұрт әдебиетінен, көркем әдебиеттен үлгілер көрсетіп, өрнекті түрлерімен таныстыру» (Халел Досмұхамедұлы), «Ұлттық рухтың негізі – ұлттық тіл. Тіл тек адамға ғана тән, аса құдіретті құрал. Сондықтан тілді қадірлеудің, әрбір сөздің мағынасын, мәнін ұғып, оны орынды пайдалана білудің мәні зор» (Мұстафа Шоқай), «Тіл – мәдени өркендеудің басты факторы. Тіл жоқ жерде халық, біріншіден, ұлттық бет-бейнесінен айырылып қалады, екіншіден, рухани, мәдени тозғындауға ұшырайды. Тілсіз, сөзсіз, ақыл мен ойды қозғай алмайсың. Ал ой-санасыз сөз жоқ. Яғни, сөйлей білмесе, адамның хайуаннан айырмасы аз» (Телжан Шонанұлы), «Әлем әдебиетіндегі әйгілі жүз кітапты емін-еркін бар бояуымен төгіліп түсіретін тіл – қуатты тіл, қазақ тілі – сондай тіл» (Н. Назарбаев).

Міне көріп отырғанымыздай, тілдің құдіреті, оның адам өміріндегі рөлі, халықтың бірлігінің негізгі факторы екенін дәлелдейтін қанатты сөздерді көне түркі ғұламаларынан бастап, алаш зиялыларының, қазіргі ғалымдардың пікірлерінен байқауымызға болады.

Жоғарыда айтылған қанатты сөздер жайдан- жай туындамағаны белгілі. Себебі, халық арасында бір ауыз сөзбен ердің құн кешіріп, жалғыз уәжбен дау шешкен ділмар-шешендердің аты ардақталып, берген төрелік істері кейінгі ұрпаққа үлгі-өнеге ретінде берілген. Мысалы, Абылай хан 1743 жылы жоңғар басқыншыларының қолына түскен кезде Қаз дауысты Қазыбек би Ресей үкіметі жолдаған секунд-майор Миллер экспедициясының құрамында қонтайшыға елшілікке барған. Қалдан Серен қазақ еліне қадірі асқан бидің:

«Біз, қазақ, мал баққан елміз,
Ешкімге соқтықпай жай жатқан елміз,
Басымыздан құт-береке қашпасын деп,
Жеріміздің шетін жау баспасын деп,
Найзаға үкі таққан елміз.
Ешбір дұшпан басынбаған елміз,
Басымыздан сөз асырмаған елміз,
Достықты сақтай білген елміз,

Дәм-тұзды ақтай білген елміз», – деп тақпақтай сөйлеп, тайсалмай талап қойғанына разы болып, хан басына азаттық берген екен де әдә халық аңызы [4].

Сөздің құдіреті, таза билік айту билер сотының негізі болды десек артық кеткендігіміз емес. Замана талабына сай жазбаша ой қорыту екінің бірінің қолынан келе бермейтіні хақ. Тарих екінің күнделікті өмірімізге, өнерімізге әлі де көптеген өзгерістер әкелсе де, сөз қадірі өз мағынасын, өз қасиетін жоғалтпақ емес. «Түгел сөздің түбі бір, түп атасы Майқы би» деген аталы сөздің өзі-ақ билер сотындағы сөз құдіретінің, оның қоғамдағы алатын орнын айрықша көрсетіп тұрған жоқ па?! «Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні бар» дегендей бабаларымыз жүйелі сөзге бас иіп, аталы сөзге әрқашан тоқтаған. Қазақ билері негізінен ақыл мен парасаттың кемеңгері болып қана қоймай, қара сөзбен қазан қайнатар қасиет иеленген данагөйлер еді. «Билер – парасатты ақыл иелері», – деген баға берген халқымыз [3]. Сол «парасатты» деген сөздің өзі қазіргі «интеллектуалды» деген мағынаға саяды. Қоғам өміріндегі адамгершілік, азаматтық, сыйластық, достық тағы басқа құндылықтардың мызғымастығын дәріптеген, оның негізін бір ауыз сөзбен жеткізе білген бабаларымыздың айтқан сөздеріне негізінде бүгінгі біздердің де жүрегімізді шымырлатпай қоймайды.

Төле би бабамыздың:
Алтын да тас,
Тас та тас.
Алтын бірақ, басқа тас.
Алтынға алтын жолықса,

Алтынды алтын тастамас –, деп сөз маржанын алтындаған жіпке тізгендей айтқан пікірі адами қатынастың негізі, өмірдің ережесімен теңестіруге болатын ойды көрсетсе керек [4]. Әр сөздің қадірін білген билер де шешендік өнерлерін дау шешу, билік айту барысында кеңінен қолдана білген. Адам құқығын қорғау жолында өткірлік пен өжеттіліктің үлгісін іс-әрекеттерімен көрсете білген. Билік міндеттерін әділ және адал атқарып, «Тура биде туғун жоқ, туғанды биде иман жоқ» деген қағиданы берік ұстанып, ешбір әміршіл режимге бас иіп бағынбаған, тәуелсіз бола білген. Себебі, қазақ билері мемлекет тарапынан сайланбаған немесе тағайындалмаған, олардың ділмарлығы мен әділдігіне қарай халық өзі тандап, сайлап отырған. Қазақ билері халық, қоғам өзі мойындаған билік өкілдері болған. Сондықтан да олар ар заңын бәрінен де жоғары қойған. Әділетті билер – ар соты деңгейіне көтерілген бірегей сот жүйесінің негізін қалаушылар дола білді. Дауларды шешуге келгенде, ұлықтардан сескенуді білмейтін нағыз халық өкілдері болған. Сондықтан, билердің мемлекеттік сайлау жолымен іріктеген билік иелерінен анағұрлым биік тұрғаны бүгінгі сот жүйесінің өкілдері үшін үлгі боларлық нәрсе, нақты сабақ алудың бір үлгісі.

Меркі өңірінде өмір сүрген өзі батыр, өзі би Сыпатай батыр да көргендігімен, шешендігімен ерекшеленген ардақты, әрі аруақты тұлға болған:

Сөз келгенде сөйлетпейтін кім едің?
Дау туғанда билетпейтін кім едің?
Ел басқарар ақылың мен түрің жоқ,
Мәмбеталы деген әкім сен бе едің?
Айтқан сөзім жүйелі,
Жүрген жерім киелі

Сыпатайың мен едім, – деген сөз тіркесінен оның тілінің өзінде қаншама қуат жатқанын анық сезінесің. Заманына лайықты әр қоғамның талабы болатындықтан, парақорлықты әшкерелеу, сонымен қатар тазалықты, әділеттілікті дәріптеу тәсілдері де үнемі қатар жүретіні белгілі. Бүгінгідей

сыбайластық пен жең ұшынан жалғасушылыққа қарсы күрес ол кезеңдерде де болғанының дәлелі ретінде билердің бір-біріне берген бағасына қарап болжай аламыз. Сол кездерде көтерілген мәселелердің, айтылған сөздің мәні мен мағынасы бүгінгі күнде де өзінің маңыздылығын жоғалтқан жоқ. «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деген сөз тіркесі қазіргі сот саласының өкілдеріне де тиісті, өзгермейтін қағида. Сөзіміздің дәлелі ретінде бір мысал келтіре кетейік. Сыпатай датқа өмірден өткенде Сиқымбай би жоқтау айтқан деседі. Ел аузынан бізге жеткен сол жоқтаудың жұрнағының өзінен қаншама терең ойды көруге болады:

«Жанжал, даудың түйінін,
Қазы боп әділ шешсе де,
Адамнан пәре алмаған.
Өлімнің құнын кешсе де,
Қара қылды қақ жарған.
Төле би мен Майқыдай,
Сыпатай бауырым, өттің-ау
Тура жолдан тайқымай.
Андас өлсе, Сыпатай білдірмеген,
Қоңыраттың нарындай қайран атам,
Дауысыңды сағындым, күмбірлеген» [3].

Ар жақ бер жағына ұшқан құстың қанаты талатын сайын дала төрінде не бір дана дүниеге келіп, өз өмірлерінде ақыл, парасатымен халқына сүйікті болып, өшпес қалдырған. Ұлысын ұлылап, данасын данам деп, көсемі мен шешенін мойындап, қадірлеп, қасиеттей білген халық олардың өмір-өзені суалған кезде өкінішін де, шерін де бір ауыз сөзбен білдіріп, қалың елге жеткізген ғой.

Ұрпақ тәрбиелеу мәселесі де билердің көңілінен тыс қалып қоймаған. Бөлтірік шешеннің: «Алдыңдағы ағаңның етегін баспа, жолын қу, Артыңдағы ініңнің бетін қақпа, белін бу», – деген сөзі ел ішінде мақал болып кеткен. Ойланған адамға бұл тіркестің қаншалықты терең тәрбиелік мәні бар. Билік жолына түскен жастардың атақты билерден бата сұрау рәсімінің де тәрбиелік мәні зор. Ол рәсімге елдің ұлағатты билерінің үлкен мән беруі – соның айғағы.

Ертеректе қырғыздың бір манабы әкесіне ас беріп, атшаптырым жердегі елге хабар беріп, асқа шақырыпты. Сол асқа Бөлтірік шешен де келген екен. Үлкен шаңырақта асқа бата сұрағанда, Бөлтірік шешен: «Құдайым бәле-жаладан сақтасын!» – деп қысқа қайырыпты. Бұл сөзге көңілі томаған манап, қазақтың атақты Бөлтірік шешенінің бар айтқаны осы ғана ма деген екен. Сыртқа шыққанда бәйгегеге қосу үшін суытуға қаңтарып қойған, кісінеп тұрған үй иесінің сәйгүлігіне көзі түскен шешен оның таңдайындағы қалын байқап қалыпты. Аламан бәйгеден бірінші келген сол атты Бөлтірік шешен менің құлын кезінде жоғалтқан малым деп, ешкім байқамаған ерекше белгісі, таңдайындағы қалын айтып дауласып, жеңіп алған екен. Бір-екі жыл өткен соң манапқа қайтарып, мұны істеген себебім берген батамды қабыл етпедің бәле-жала аяқ астынан деген осы депті [3]. Мінеки, бабаларымыздан жалғасып келе жатқан аталы сөз батаның өзінің астарында туыстық пен ауызбіршілікті сақтап тұратын сөз құдыретінің бар екендігінің тағы бір мысалы.

Өлімсақтан қазақ халқы – сөз қадірін өз қадірім деп есептеп, кеңпейілділігін, елдік болмысын, айтулы кеменгерлігі мен көсемдігін, сол сияқты адал тіршілігін бір ауыз шешендік сөзге, тұжырымды бір сөйлемге сыйғыза білген халық. Ұлы қазақ даласының даналары мен билерінің өмір жолы да, тағдыры да, кейінгіге қалдырар тәлімі мен тәрбиесі де, данышпандығы мен кең даладай кеменгерлігі де сол шешендікпен айтылған дуалы сөздерінде жатыр емес пе?! Бітпес даулардың, бәтуасыз таластардың кесімдері де, шешімдері де бабаларымыздың айтқан билігі мен дуалы сөздері болғандығын тани білүміз керек..

Қазақ халқы – «ат сүрінгенше» деп ақыл тапқан, ұшқыр ойды қастерлей білген, ғасырлар бойы сақталған сөз мұрасын қорғап, сөзасылын жоғалтпай, көзінің қарашығындай сақтап келген, адам мен қоғам қатынастарындағы ардақтысы да, аяулысы да аталы сөз болған.

Аталы да дуалы сөздері кейінгі ұрпаққа мұра ретінде қалған би-шешендер жөнінде Ахмет Байтұрсынұлы: «Әділ билердің қолындағы билік қазақтың неше түрлі дертін жазатын жақсы дәрі еді», – деп әділ бағасын беріп, нақты тұжырым жасаған. Билер жақсы мен жаманды, жақын мен алысты, қымбат пен арзанды, қиын мен жеңілді салыстыра отырып, әрдайым алға қарай жөн көрсетеді. Мал дауы мен жан дауы, ар дауы мен намыс дауына әрқашан дұрыс шешім шығара білген. «Тілмен түйгенді, тіспен шеше алмас» деген қанатты сөз осындайдан қалса керек. Сарандықты әжуалайды, жақсы іске бата беріп, тілек қосады, азалы қазаны естіртіп, көңіл айтады, жұбатады, тоқтам айтады. «Сөз шынына тоқтайды, пышақ қынына тоқтайды», – деп, ауытқып, бұра тартқан тұстары болса, билер бір-біріне тежеу салып, тоқтау айта білген.

Билердің озық ойлы шешен сөздерінің қуаты мен құдіреті, билер сотының риясыз әділдігі мен адами арлылығы мен, бекзаттылығы мен беделі осы заманғы әлемдік өркениет үшін де асыл үлгі болып саналады.

Ал қазіргі біздің қоғамда мемлекеттік тіл мәртебесін алған ана тіліміздің қолдану аясы, атқарып отырған қызметі қандай деңгейде? Өз қандастарымыз бен басқа ұлттың өкілдерінен тұратын отандастарымыздың тілді білуі, қолдануы қай дәрежеде? Мемлекеттік тілді қалай өркендетіп, дамыта аламыз? Ол қай кезде барлық қазақстандықтардың сөйлеу тілі болады? деген сұрақтарға жауапты ұлты басқа болса да, қазақ тілі үшін жанын шүберекке түйіп, мемлекеттік тілді қызғыштай қорғаған Герағаңның (Герольд Бельгер) сөзінен табуға болады. Ол 13 тезистен тұратын «Чего не хватает современным казахам» деген мақаласында: «Мы в Казахстане давно занимаемся поиском национальной идеи, кто только и чего только не предлагает, к чему только ни призывают народ. А на деле, если все взвесить на весах Истины, то в чистом остатке мы видим, что общенациональной идеей должно быть сохранение и развитие завещанного предками казахского, ныне государственного языка. Единственная священная сила, которая может объединить казахов – это анатили, материнский язык», – деп тұжырымдайды[5]. Бұдан асырып айта алмаспыз.

Қорыта айтқанда, тіл – мәдениеттің басты серіппесі мен негізгі қозғаушы күші. Ұлттың әлеуеттік қауһары және қуаты тіл мен ойды қорғаушы күштермен тең дәрежеде болуы тиіс. Қоғам тіл мен ой-пікірге қаншалықты бай болса, соншалықты қуатты да қайратты болып саналады. Негізінен, тіл – тіршілік пен өмірдегі оқиғаларға деген адамның көзқарасы мен мән-мағынасын қалыптастыратын ең маңызды фактор. Тіл сөйлеу мен ойды жеткізудің құралы болумен қатар, өткеннен қалған қазыналарымызды бүгінгі күнге, ал бүгінгі пайымдарымызды келешекке жеткізу үдерісінде өте маңызды дәнекерлік қызмет атқарып келеді. Қара ормандай еліміз ата-бабадан мұра болып қалған және қазіргі уақытта жаңа бейнеге, жаңа кейіптерге айналып үлгерген біртұтас зерделі, аңсар-мұратты, ғылыми жетістіктер мен байлықтарды игере алатын құдыретті тіл арқылы ғана мәңгілік тұрақтылығын сақтай алады. Себебі халық қай деңгейде тілдің бай қоры мен көркемдігін сақтап-сөйлейтін болса, соғұрлым өрелі ойлайды, қай деңгейде ойласа, сол деңгейде сөйлейді. Кешегі бабамызбен ғана емес, бүгінгі бағамызбен ертеңгі шағамызбен де мақтана алатын ұлт болуды ойлауымыз керек[3], ол үшін еліміздегі барлық ұлтты біріктіруші басты фактор – мемлекеттік тілімізді құрметтеп, оны дамыта білуіміз – баршамамызға ортақ азаматтық міндет.

Пайдаланылған деректер тізімі

1. Қ. Мырзалиев. Отарлаушылар ана тілін ұмытқан адамды жақсы көреді // «Намыс kz» газеті. 28 наурыз 2011ж.
2. Р. Ғамзатов. Менің Дағыстаным – Алматы, 1976 ж.
3. А. Темірбеков Өшсе тілім, менде бірге өшемін //»Дидар» Шығыс Қазақстан облыстық газеті, 16 қыркүйек 2010ж.
4. Б. Қайратұлы. Қазбек бидің сөзі немесе қазақ қандай халық еді? «Намыс kz» газеті, 25 мамыр 2011ж.
5. Герольд Бельгер. «Қазақ үні» №5 03 ақпан 2015 ж.

«METHODODOLOGICAL PECUALRITIES OF THE PUPIL'S INDEPENDENT WORK ORGANIZATION IN THE TEACHING A FOREIGN LANGUAGE»

G.B. Burabayeva, M.S. Ongarbayeva

Master degree student, Senior Teacher,
Kazakh National Women's Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan

Key words: independent work organization, foreign language, teaching a foreign language, methodology,

Independent work presupposes, first of all, the transition to a person-centered model of education, to an approach aimed at realizing the personal capabilities of the subject, creates conditions for the disclosure of the potential of everyone, which presupposes the organization of self-forming activities of students on the basis of creative, developmental, innovative, competence-based and content-based modern technologies.

Innovative and technological methods used in credit technology in the context of foreign language education, allowing you to really feel the degree of importance of adequate intercultural and communicative communication in professionally-based situations during workshops provided with the help of social partners, customers (national and foreign companies, firms, banks, enterprises, etc.), contact and on-line (remotely), contribute to the professional basis of independent work classes (IWS), their pragma-professional orientation.

Such recommendations for the educational process in the context of competence-based education with credit technology of education are

- the method of corporate training and social partnership, which is a special form of organizing training sessions on the basis of customers, within the framework of which pragma-professional situations are simulated that require trainees to solve a problem with the participation of real partners-specialists of these organizations. In the conditions of independent work, this method finds its continuation in the participation of students in professional network communities, where they take an active part in the projects being developed with on-line consultation of customers [1, 285].

- the method of reflection, which is a solution to professionally significant problem situations-cases based on group reflection, an analysis of professional incidents takes place as a consideration and discussion of professional intercultural and communicative situations of representatives of different cultures in the professional sphere; analysis of the key informant, which provides a sample of the assessment of speech and behavior for students in situations of their manifestations: analysis of culturally-marked foreign language means in the professional sphere, allowing to understand the specifics of the foreign language formulation of the statement [1, 286].

All of the above methods are actively used in independent work using original, authentic television and video materials, as well as using the entire arsenal of electronic educational resources (EER), including Internet resources. The technical capabilities of ERM as an alternative choice, a non-linear algorithm, the unrepeatability of the situation, the autonomy and independence of the student, realizing self-control of the level of knowledge on a particular topic, etc.

By incorporating individualization specifics our study addressed three major ELT problems: large classes, the dependent learner, and lack of exposure to real-world English. Now what is needed most is its replication so as to evaluate the variables involved.

The basic materials and outline of the pupil's independent work organization should be used, with adaptations and changes suitable for the background of the learners. The rationale behind the concept of individualization should be adopted as the basis of the approach used in handling large classes, and the focus of the independent work should be focused on activities and techniques that are effective in large classes. Above all, more classroom-based works should be involving practicing teachers encouraged by institutions, organizations, and developer of syllabi and materials [2, 135].

Rich Tasks are activities that are problematic, open-ended and (most importantly) have an authentic sense about them. This means students believe that the work that they are doing has a value that exists outside of the classroom itself. They are not simply completing a task because they have to for school. While all work that a student is set in a thinking curriculum unit should be rich in nature, it is especially important that the assessment activities at the end of each unit have a particular validity and importance inherent in them. Rich Tasks are pieces of work that should accurately reflect a real-life task in the world. They should be multi-disciplinary, genuine and useful [3, 82].

Consistent with the ideas about the multiple and interacting elements of a powerful learning environment, all driven by concerns about how people learn, are four principles for the design of instruction within such a contextual perspective:

1. To establish knowledge-centered elements of a learning environment, instruction is organized around meaningful problems with appropriate goals.

2. To support a learner-centered focus, instruction must provide scaffolds for solving meaningful problems and supporting learning with understanding.

3. To support assessment-centered activities, instruction provides opportunities for practice with feedback, revision, and reflection.

4. To create community in a learning environment, the social arrangements of instruction must promote collaboration and distributed expertise, as well as independent learning.

There is one fundamental problem with online learning systems. The assistance that a colleague or a teacher typically provides in a normal classroom situation is not available. Therefore, some kind of adaptation of the learning system to the single learner may be helpful to improve the learning process. Adaptive learning systems are especially useful in acquiring knowledge and skills in a new domain. The first steps of learning especially can be supported successfully with an intelligent tutoring system [4, 82].

A language course should train learners in how to learn a language, so that they can become effective and independent language learners.

There has been considerable research on the characteristics of good language learners (Wong Fillmore, 1983; Naiman *et al.*, 1996) and on the strategies that can lead to effective language learning. Learning and coping strategies can include the following:

Learning strategies

1. Deep processing of language and content

2. vocabulary learning cards

3. word part strategies

4. mnemonic strategies, e.g. keyword

5. predicting

6. notetaking strategies

7. Gaining input

8. peer interaction strategies

9. strategies for controlling the teacher

Coping strategies

1. inferring vocabulary from context

2. Coping with complex sentences

3. Cotterall (2000) has suggested five principles for promoting learner autonomy that teachers and curriculum designers should consider. These principles relate to:

- learner goals
- the language learning process
- tasks
- learner strategies
- reflection on learning [5, 42]

Thus, strategies that involve formal practice (for example, rehearsing a new word) contribute to the development of linguistic competence, whereas strategies involving functional practice (for example, seeking out native speakers to talk to) aid the development of communicative skills. Successful learners may also call on different strategies at different stages of their development. However, there remains the problem of how to interpret this research. Does strategy use result in learning or does learning increase learners' ability to employ more strategies? At the moment, it is not clear [5, 47].

Developing independent work is important not only because there is a need for theoretical justification of the practice of teaching foreign languages but also because the study of uptake and use of non-native language and the processes and mechanisms behind this can shed light on universal properties of language abilities and the role of the word in its organisation and functioning.

Orientation for gaining a strict, objective knowledge through experimentation, built on the model of the exact sciences, makes formulation of the problem of a number of functioning words associated with live human activity in all its complexity and irrationality impossible.

Scholars have to examine the role of pupil's independent work in creating the model of operation of foreign words, compared with those of traditional linguistics and psycholinguistic experiment. Development of an approach to the study of 'knowledge of words' from the point of view of the theory of individual (human)

knowledge as part of organic psychology, with the understanding of the absorption of L2. To consider approaches to the concept of the inner form of the word from the standpoint of linguistics and psycholinguistics and to propose a psycholinguistic interpretation of the inner form of the word as the manifestation of 'living knowledge' of the word.

In the study of issues related to the bilingual lexicon, and in distinguishing it from the monolingual lexicon, the following has been found. The vocabulary of the individual, as well as dictionary of the living language, doesn't not have an exact count, because words as units of language have characteristics that do not allow to count them as discrete units. Pure quantification of vocabulary is difficult, however, the testing volume of the lexicon in combination with a test of its structural organisation allows us to determine the overall level of language proficiency. Normally there are no individuals who know many words which are not connected. The lexicon as a self-organising system is rebuilt with the inclusion of new units so the more units it has, the more numerous and diverse connections between these words are detected when organizing the pupil's independent work organization teachers should make:

Observations on the behaviour of individuals in a foreign language learning environment.

Observations on the use of foreign language words by native speakers belonging to different professional and social spheres.

Observations on the speech development of the children in the assimilation of the native language and English as a foreign language.

In reviewing the history of FLTM development there has been a gradual transfer from focus on grammar to communicative functions, word and phrase that is due to two main reasons: to reflect the real needs of the individual in L2 acquisition with the purpose of communication and frustration in the transformational grammar of N. Chomsky that doesn't reflect the real processes taking place during speech activity the object of teaching is gradually becoming a language itself which requires a revision of theoretical ideas about the pupil's independent work organization in the teaching a foreign language.

References

1. Кунанбаева С.С. Современная теория и практика иноязычного образования. Алматы, 2010. – 350 с.
2. Innovation in English Language Teaching Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group, Compilation, original and editorial material Macquarie University and The Open University, 2001. – 305 p.
3. Wilks S. Designing a Thinking Curriculum// Edited by Susan Wilks. First published 2004 by The Australian Academy of the Arts, 2005. – 151 p.
4. Norbert M. Seel Albert-Ludwigs Curriculum, plans, and processes in instructional design University of Freiburg, Germany, 2004. – 400 p.
5. Macalister J. Curriculum Design. Taylor & Francis Language, 2010. – 241 p.
6. Rod Ellis Second Language acquisition. Oxford Introductions to Language Study. Series Editor H.G. Widdowson. Oxford University Press, 2003. – 45 p.

METHODS OF IMPROVING THE PHONETIC SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

K.K. Kenzhekanova, A.Zh. Aksholakova

Doctor PhD, al-Farabi Kazakh National University
Doctor PhD, Egyptian University of the Islamic Culture Nur-Mubarak
Almaty, Kazakhstan

Key words: phonetic skill, articulation, pronunciation, language skills

In psychology, experience is called a similar process, in which single actions began automated as a result of procedures. Other authors believe that experience is partly an automated process.

In pedagogy, experience is regarded equally as an integral component of mastery, as well as an automated process delivered up to a significant level of impeccability [1, p. 71].

In the British style, articulation is considered to be «calling card» of your own family allowing you to establish the occurrence of the creation, and thus the status of the communicator.

When teaching the syllabic abilities of young people in the tasks of the British style in the usual stage, the ability to read the news in a foreign style does not matter at all [2, p. 164].

Under the phonetics in the teaching of a foreign language is considered the ability to build correct and dialogical statements, to master at the same time the pace, manner and pauses of a foreign language, regardless of their meaning-distinguishing functions.

The main goal of teaching phonetics at school is the development of auditory-pronunciation and rhythmic-tonal abilities [3, p. 44].

Phonetic skills are understood as following:

1) Speech auditory and pronunciation skills (SAPS) are understood as the skills of phoneme-accurate pronunciation of absolutely all the studied sounds in the stream of speech, understanding of these sounds in the speech of others.

2) Under the rhythmic-tonal skills (RTS) are understood the skills of the tonal and rhythmically correct design of the performance and, in accordance with this, the presentation of the performance of others [4, p. 46].

The initial period is considered the most difficult and responsible. Here development takes place not only of the auditory-pronunciation basis, but of absolutely all other abilities and skills directly associated with it. The formation of auditory and pronunciation abilities includes: acquaintance with sounds, training students in their pronunciation with the aim of developing skills, using the acquired abilities in a delivered speech and the presence of loud-sounding reading.

Sound production, preparation of vocabulary and grammar here take place at the same time. Acquaintance with the syllabic phenomenon is accomplished through an explicit, series of exaggerated presentation of its characteristic features in the sounding text. The order of presentation of the syllabic material used is ordered by its deeds for the purpose of communication. For this reason, from the first act, it is required in some cases to introduce sounds that are considered heavier, in no way possessing a kind in a native style [5]. For example, earlier in the 3rd and 4th assignments of the British style, children come across with this kind of tirade, as well as «This is a ...», and its questioning configuration «Is this a ...?». First, the teacher speaks a speech form or motive, specialized for the purpose of mastering.

The teacher's speech at this stage, as well as the principle, is a little exaggerated and demonstrative. The presence of clarification and training applies the analytical-imitative method. Articulatory principles bear a replaced (approximate to the correct pronunciation) form. This principles-guidelines, which give a hint to students who speak devices (lips, style) receive assistance in pronouncing sound. For example, in order to say the British sound [w], you need to round the lips and put a number in the future, saying the Russian «u».

When getting acquainted with phonetic phenomena, the explanation must necessarily occur with the demonstration of the standards that students hear from the teacher or in audio recordings in order to create conditions under which students are immersed in sounds at the moment when they are explained the correct articulation [6, p. 78]. Then follows the frequent training of students in pronunciation, taking place on the basis of standards. Training has two types of exercises: active listening to the sample and deliberate imitation, exercises for active listening and recognizing sounds, their length and shortness, and exercises for imitation. Active listening («listening») is guaranteed by prior tasks that help to draw attention to the desired sound quality, intonation; it stimulates the selection of a specific sound from the stream of words that is to be memorized.

At the middle and senior stages of training, it is important not only to maintain the formed skills in working condition, but also to continue to improve them. In the absence of a foreign language environment, language skills are suppressed by native speakers, and they are easily dulled. The pronunciation «get distorted», de-automation of phonetic skills occurs [7, p. 9].

Thus, the main task of the middle and senior stages is the preservation and improvement of phonetic skills. Therefore, it is important to integrate the work on pronunciation in the general work on a foreign language. Points of application of efforts of teachers and students to consolidate the phonetic skills at an advanced stage: the work of phonetic exercise; refinement of the phonetic side of the new lexico-grammatical material; work on pronunciation by reading aloud. It is important to pay attention to modern rhythmic-intonation models, listening to not only educational audio recordings with academic, slightly exaggerated speech, but also lively authentic speech, various accents, dialects.

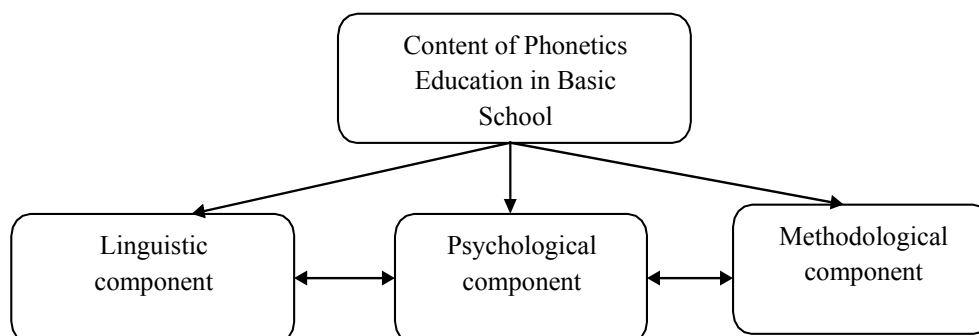
At advanced stages, phonetic knowledge is improved and normative pronunciation skills are fixed. Work on the pronunciation side of speech is closely related to work on other aspects of the language – vocabulary, grammar and is integrated into the communicative activity of schoolchildren [8, p. 34].

In the methodological side of teaching English, not only the boundaries in the formation of phonetic skills differ, but also the table of contents for studying phonetics in high school.

The content of pronunciation training is understood to mean everything on the basis of which students

are taught auditory-pronunciation and rhythmic-intonational skills. The content on teaching phonetics includes the following components, presented in Figure 1 [9, p. 116].

Figure 1 – The content of the study of phonetics

The structure of the linguistic element of teaching phonetics consists of:

1) phonetic minimum;

2) the main characteristics of vowels and consonants of a foreign language in comparison with the native language;

3) phonetic rules.

The phonetic minimum of education at the initial stage includes:

- phonemes (sounds);

- intonation models of the most basic types of simple and complex syntactic constructions.

The phonetic minimum is determined in accordance with two principles: the principle of compliance with the needs of communication and the stylistic principle.

The first principle includes the following minimum: sounds and intonemes that have a meaningful function. The number of intones in the minimum is due to the structural types of sentences and their syntactic (logical) meaning.

The second principle of training includes the full style of high-quality literary pronunciation. Dialectical deviations, as well as an incomplete (conversational) pronunciation style are not the school program.

The logic of studying the selected phonetic material is solved by the tasks of the formation of oral speech and reading. In different textbooks, even for the same class, depending on the sequence of study of speech samples, another sequence of study of phonetic material can be considered [10, p. 216].

The content of the psychological element of the content of the phonetic side of speech is built on the basis of:

1) interests and the formation of educational motivation for mastering the phonetic side of speech (phonetic competitions);

2) the development of special abilities (phonetic and intonation hearing), i.e. the ability of the human mind to analyze and synthesize speech sounds based on various phonemes of the language and distinguish between different types;

3) phonetic skills of several types;

4) the nature of the interaction of phonetic skills with others, for example, lexical and grammatical.

Phonetic skills go through the following stages in their development:

– tentatively – preparatory;

– situational;

– variably – situational [11, p. 22].

Each stage differs in its content and purpose of training. Having passed these stages in their development, phonetic skills gain certain qualities that are inherent only in speech skills. It is the «automation and consciousness», «strength and flexibility.»

The methodological element of teaching phonetics includes the skills of independent work on the phonetic side of speech, for example, in a laboratory; skills in working with phonetic reference books; the use of various schemes (for example, an articulation apparatus), other possible supports and samples of foreign speech [12, p. 136].

The organization of teaching pronunciation of sounds of foreign languages is built on the basis of the following provisions:

1. Communicative orientation in teaching pronunciation.

2. Situational – thematic conditioning of phonetic material.

3. The logical combination of consciousness with imitation when working on the sound side of speech.
4. Providing visibility in the presentation of sounds and intones.
5. Huge reliance on the activity and focus of student actions.
6. A personal approach to the formation of the pronunciation side of students' speech in a collective learning environment.
7. Correction of phonetic errors occurs in reliance on the correct pronunciation (teacher's speech, speaker's speech).

Work on the sound side of speech goes in several stages:

- Stage 1 – the development of the basis of pronunciation;
- Stage 2 – improving and maintaining the phonetic and rhythmic-intonational foundations.

Work on phonetics is based on typical phrases in the following sequence:

- 1) the perception of the phrase by ear;
- 2) its comprehension;
- 3) the phonetic training of word directed by the teacher;
- 4) pronunciation of a word by students;
- 5) the isolation of the phoneme by the teacher in the word;
- 6) an explanation of the articulation;
- 7) repeated reproduction of sound by students;
- 8) words and phrases in general [13, p, 30].

When working on the sound side of speech within a typical phrase, two ways are possible:

- 1st path – imitation (1st group of phonemes);
- 2nd path – analytical-imitation (2nd and 3rd group of phonemes) [14, p.208].

When explaining the phonetic material, the teacher can use the following methods:

- a) imitation of sound in a stream of speech;
- b) comparison of sound with a similar phenomenon in the native language;
- c) comparison of the phonetic phenomenon within a foreign language;
- d) analysis of the phonetic phenomenon;
- e) explanation of the phonetic phenomenon (comment);
- f) visual representation of the phonetic phenomenon [15, p.29].

The development of auditory-pronunciation and rhythmic-intonation skills is a long and complex process. For these purposes, the following types of phonetic preparatory exercises should be recommended [16, p. 45].

1. Exercises for the perception of sound by ear:

- in the flow of speech;
- in a separate word, in combination with the explanation of the teacher;
- followed by repeated repetition: first in a separate word, and then in a speech sample.

2. Exercises for reproducing a phonetic phenomenon (linguistic phonetically directed exercise):

- reproduction of the phonetic phenomenon by individual students;
- choral reproduction together with the teacher;
- choral reproduction without a teacher;
- individual reproduction for control purposes.

3. Exercises for the automation of pronunciation of speech skills in conditionally-speech phonetic exercises:

- work on counters;
- work on rhymes;
- work on songs;
- work on a poem;
- reading and speaking speech patterns of dialogic and monological nature;
- reading aloud excerpts from educational and foreign texts.

A good exercise to maintain and correct phonetic skills can be phonetic exercise. In it, the teacher includes the most difficult phonetically material from the next lesson.

When teaching the phonetic side of speech, it is considered advisable to use technical means. In this case students can be provided with a model for exemplary pronunciation. Pupils imitate such a pattern of speech and strive for it [17, p. 337].

Auditory and pronunciation skills are controlled by performing phonetic exercises in the classroom,

speaking or reading aloud. Only in this case can we objectively judge the degree of practical possession of the phonetic side of foreign speech.

Thus, the formation of phonetic skills is a complex and multifaceted process, consisting of four stages: initial, intermediate, senior and advanced, having its own methods and techniques.

At the middle stage, phonetic exercises play an important role for the development and consolidation of phonetic skills [18, p. 35]:

- exercises for the perception of sound by ear;
- exercises to reproduce the phonetic phenomenon;
- exercises for the automation of pronunciation of speech skills in conditionally phonetically directed exercises;
- phonetic exercise.

For the best memorization of phonetic skills in the lesson, it is advisable to use technical means so that students imitate the speech of the standard.

Reference

- 1 Пилипенко Е.В. Как обучать английской фонетике младших школьников// Начальная школа. – 2005. – № 2. – С. 71.
- 2 Сергеева М.Е. Новые информационные технологии в обучении английскому языку // М.Е. Сергеева / Педагог. – 2005. – № 2. – С. 162-166.
- 3 Ефимова Р.Н. Фонетика. Начинаем читать, писать и говорить по- английски. – Санкт Петербург, 2004. – 144 с.
- 4 Lyubimov N.A. Phonetic aspects of communication in a foreign language. _ L., 1988. p-78.
- 5 Николайко Е.З. Использование ИКТ на уроках английского языка [Электронный ресурс] // Дата обращения: 01.03.2020. Адрес: festival.1september.ru.
- 6 Захарченко И.А. Семьсот английских рифмовок. – М.: издательский центр «ВЛАДОС», 1999. – 120 с.
- 7 Гончар И.А. Аудирование иноязычного текста как объект лингвистики и методики // Вестник Санкт-Петербургского университета. Филология. Востоковедение. Журналистика. – 2011. – № 4. – С. 9.
- 8 Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: сб.статей. – М., 1999. – 114 с.
- 9 Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: учебник для студентов ВУЗов: в 2 кн. – М.: Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2006. – 256 с.
- 10 Филатова В.М. Методика обучения иностранному языку в основной общеобразовательной школе: учебное пособие для студентов педагогических колледжей. – Ростов н/Д.: «Феникс», 2004. – 416 с.
- 11 Гуревич В. В. English Stylistics. Стилистика английского языка учеб. пособие. – М.: Флинта: наука, 2007. – 72 с.
- 12 Гальскова Н. Д., Гез, Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учебное пособие. – М.: Академия, 2006. – 336 с.
- 13 Зазнобина Л.С. Стандарт медиаобразования, интегрированного с различными школьными дисциплинами // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2008. – № 3. – С. 26-34.
- 14 Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов: 4-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
- 15 Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранных языках. – М., 1978. – 471 с.
- 16 Полат Е.С., Бухаркина, М.Ю., Моисеева, А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. пед. вузов и систем повыш. квалиф. пед. Кадров / под ред. Е.С. Полат. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.
- 17 Миролюбова А.А., Рахманова, И.В., Цетлин, В.С. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе / под ред. А.А. Миролюбова. – М., 1987. – 576 с.
- 18 Аракин В.Д. Практический курс английского языка. – М., 1998. – 535 с.

DER LEHRER ALS EINE WICHTIGE FIGUR IM BILDUNGSSYSTEM

O. Kuratowa, S. Nowikowa

Dozent der KasNUdes Namens al-Farabi
Oberlehrerin der KasNUdes Namens al-Farabi

Die Stichwörter: das System der Bildung, gegenwärtig, der Lehrer, die Universität, die Schule.

Alle Lehrer müssen im heutigen Deutschland eine wissenschaftliche, didaktisch-methodische und fachpraktische Ausbildung an einer Wissenschaftlichen Hochschule absolvieren. Bis in die 1960er Jahre war die Volksschullehrerausbildung sogenannten «Pädagogischen Fachinstituten» zugeordnet und eher praxisorientiert. Die aus ihnen erwachsenen wurden zunehmend wissenschaftlich orientiert und 1972 zu, die durch Zuerkennung des uneingeschränkten Promotions- und Habilitationsrechts den Universitäten heute statusmäßig gleichgestellt sind. Sie wurden entweder in die ortsnahen Universitäten eingegliedert oder (wie in

Baden-Württemberg) als selbstständige weitergeführt. Der Wechsel in ein anderes Bundesland kann Lehrern Probleme bereiten, da teilweise die Ausbildung wechselseitig nicht anerkannt wird.

Durch die (Bundesbesoldungsordnung) sind außerdem noch Fachlehrer ohne Studium und mit Fachhochschulstudium vorgesehen. Diese haben aber kein Lehramtsstudium bzw. eine entsprechende Ausbildung absolviert, sondern sollen der Praxis entstammen (Ingenieure und Handwerks- bzw. Industriemeister) und werden ausschließlich an Berufsschulen eingesetzt.

In Baden-Württemberg gibt es noch (Fachlehrer für musisch-technische Fächer), die kein wissenschaftliches Studium absolvieren, sondern an sogenannten «Pädagogischen Fachseminaren» ausgebildet werden und an allen Schularten eingesetzt werden. Bei ihrer Qualifikation und ihrem kürzeren Studium steht das praktische Können, die «Eigenrealisierung», im Vordergrund. Sie werden geringer honoriert als ihre wissenschaftlich ausgebildeten Kollegen und mit einem höheren Deputat eingesetzt. Zudem gibt es noch Landwirtschaftliche Lehrer und Berater, die ein Fachhochschulstudium, das für den gehobenen Landwirtschaftsdienst dienlich ist, nachweisen müssen und an Landwirtschaftsschulen eingesetzt werden.

Die Anfänge des deutschen Bildungswesens liegen im frühen Mittelalter. Eine institutionalisierte Form der Ausbildung oblag für viele Jahrhunderte der Kirche. Sie unterhielt zur Bildung des Klerikernachwuchses meist Dom- Stifts- oder Klosterschulen sowie Lateinschulen, in denen Söhne, vorwiegend des Adels, später auch der bürgerlichen Oberschicht, unterrichtet wurden. Neben dieser theologisch orientierten Ausbildung, gab es eine zweite Gruppe innerhalb des Adels, die Ritterschaft, die ein eigenes Erziehungswesen ausbildete. In ihm wurde das Kriegshandwerk und die Bewirtschaftung und Führung der Güter in den Vordergrund gestellt [1, S. 82]. Ab etwa 1100 wurde von den Zünften eine handwerkliche Lehre bei einem Meister gewährleistet, die als Frühform der heutigen Berufsbildung gilt. Die meisten Jungen wurden jedoch ausschließlich von ihren Eltern zu Hause unterrichtet. Auch das Hochschulwesen hat im Mittelalter seine Wurzeln. So wurde die erste Universität auf dem heutigen deutschen Staatsgebiet, die Universität Heidelberg, 1386 gegründet.

Die breitere Entwicklung des allgemeinbildenden Schulsystems setzte erst im Spätmittelalter und mit der Reformation ein. So entstanden in den Städten neben den größeren Dom- und Klosterschulen an städtischen Pfarrkirchen Gemeindeschulen, Schreibschulen in Verantwortung der Kommunen, private sogenannte Winkelschulen für bürgerliche Söhne sowie Schulen die kaufmännische Kenntnisse, z. B. der Kameralistik vermittelten. Spezielle Standesschulen kamen auf, etwa als Ritterakademien, dem Vorläufer der sich später ausbildenden Realschule.

Erst ab dem 18. Jahrhundert erfassten die Schulen zunehmend alle Kinder in Stadt und Land, wobei gewerbliche Sonntagsschulen und Gewerbeschulen hinzu kamen. Auch eine schulische Grundausbildung von Mädchen erlangte zunehmend an Bedeutung. Wichtigster Meilenstein in dieser Entwicklung war die Einführung der allgemeinen Schulpflicht. Nach einigen kleineren Territorien wurde sie zwar für ganz Preußen im Generallandschulreglement 1763 gesetzlich eingeführt, aber nur langsam in den Volksschulen durchgesetzt.

In den deutschen Universitäten und in den höheren Schulen wurden etwa seit 1800 neuhumanistische Bildungsreformen eingeleitet, etwa die preußische Bildungsreform. Auch die ersten Technischen Hochschulen (Technische Universität Braunschweig 1745, Universität Karlsruhe, RWTH Aachen) wurden gegründet. Der Zugang zur Universität setzte eine Abiturprüfung voraus (definitiv seit 1834 in Preußen), mehrere Typen des Gymnasiums wurden 1900 als gleichberechtigt für alle Studien anerkannt: Humanistisches Gymnasium, Realgymnasium, Oberrealschule. Für Mädchen war das Erlangen der Hochschulreife erst ab 1893 mit der Gründung des ersten Mädchengymnasiums in Karlsruhe möglich, den uneingeschränkten Zugang zum universitären Studium erhielten sie aber erst 1919.

Die Weimarer Republik führte 1920 die obligatorische vierklassige Grundschule innerhalb der Volksschule ein. Weitergehende Forderungen der Reichsschulkonferenz blieben unerfüllt. Der Anteil humanistischer Gymnasien ging zurück, dafür traten die modernen Fremdsprachen und Naturwissenschaften in den höheren Schulen stärker hervor. Diese Form des Bildungssystems blieb im Dritten Reich trotz ideologischer Einflussnahme bis 1945 weitgehend erhalten. Das Abitur, nach 8 Gymnasialjahren, wurde 1937 eingeführt um einer „Überbildung« entgegenzutreten. Auch wurden Spezialschulen (Napola) zur Formung einer NS-Elite gegründet.

1949 bestätigte das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG) den Bundesländern im Kulturföderalismus die Bildungshoheit („Kulturhoheit der Länder«), die sie bereits in der Weimarer Republik innehatten. Sie führten auch die Schularten und die Schuldauer wieder ein (achtklassige Volksschule, neunklassiges Gymnasium). Zu Anfang waren sie vorsichtig bemüht, das regional noch sehr unterschiedliche Schulsystem einheitlicher zu gestalten und langsam auszubauen. Das Hamburger Abkommen 1964 setzte aber einen gemeinsamen Rahmen, u. a. durch die Einführung der Hauptschule. Dagegen wurde das Bildungssystem der DDR von 1949 bis 1990 – den Änderungen im Bildungssystem der SBZ folgend strikt zentralistisch und

auf der ideologischen Grundlage des Marxismus-Leninismus geregelt. Mit dem Schulgesetz von 1959 war die zunächst achtklassige Einheitsschule obligatorisch, an die sich die vierjährige Erweiterte Oberschule anstelle des Gymnasiums anschloss. Die ganztägige Betreuung in Schulhorten ermöglichte immer mehr Müttern die Berufstätigkeit.

Einschneidend stellte der Sputnik-Schock 1957 das Bildungswesen aller westlichen Staaten in Frage [2] – in Deutschland sprach Georg Picht 1964 von einer angeblichen „Bildungskatastrophe« und einem Modernisierungsdefizit in inhaltlicher und sozialer Hinsicht. Andere wie Ralf Dahrendorf kritisierten die fehlende Erziehung zu demokratischen Bürgern. Für die zweite industrielle Revolution galten mehr und besser qualifizierte Absolventen als zwingend erforderlich. Intensive Reformdiskussionen ließen unter anderem den Deutschen Bildungsrat entstehen, dessen Strukturplan für das deutsche Bildungs- und Erziehungswesen maßgebend wurde. Die Bund-Länder-Kommission für Bildungsplanung und Forschungsförderung legte 1973 den ersten Bildungsgesamtplan vor, auf dessen Grundlage der Auf- und Ausbau des Bildungswesens stattfinden sollte. Er ging aber schon bei der Verabschiedung im parteipolitischen Streit vor allem um die Gesamtschule unter, in den 1980er Jahren stagnierten die bildungspolitischen Bemühungen auch wegen der finanziellen Kosten. Bei der Integration der neuen ostdeutschen Bundesländer nach 1990 wurden die westdeutschen Strukturen mit geringen Abweichungen auf den Osten übertragen.

Erst Ende der 1990er Jahre rückte das Thema Bildung wieder in den Vordergrund, was vor allem auf schlechte Ergebnisse in internationalen Vergleichsstudien (beispielsweise PISA) zurückzuführen ist [3]. Auch trat zunehmend Fachkräftemangel auf. Mit Blick auf erfolgreichere Länder wie z. B. Finnland wurden zahlreiche Änderungen (vorschulische Bildung, gemeinsames Lernen aller Schüler, mehr individuelle Förderung, selbstständige Schule, Abschaffung einer eigenständigen Hauptschule) vorgeschlagen, die das Thema der Bildung wieder in den Vordergrund der Politik rückten. Besonders das schlechte schulische Abschneiden vieler Kinder mit Migrationshintergrund bot dazu Anlass. Auch im Blick auf den internationalen Vergleich sowie das DDR-Bildungssystem setzten sich das Abitur nach 12 Schuljahren (8-jähriges Gymnasium «G8») und das Zentralabitur weitgehend durch. Das Bemühen um Qualitätssicherung z. B. durch Vergleichsarbeiten und Schulevaluation wurde mit hohem Kostenaufwand umgesetzt, die Bundesländer gründeten ein Institut zur Qualitätsentwicklung im Bildungswesen.

Das Bildungssystem in Deutschland ist ein vertikal in vier bzw. fünf Stufen gegliedert; die ersten drei davon bilden das Deutsche Schulsystem:

Primarbereich – umfasst die ersten vier Schuljahre in der Grundschule (oder bereits in der Förderschule). In einigen Ländern gibt es auch eine sechsjährige Grundschule oder eine schulartunabhängige Orientierungsstufe in der 5. und 6. Klasse, die bereits zur Sekundarstufe I zählen.

Sekundarbereich I – führt zum Haupt- oder Realschulabschluss oder zur Versetzung in die gymnasiale Oberstufe und ist in Haupt-, Realschule und Gymnasium gegliedert oder in einer Gesamtschule integriert.

Sekundarbereich II – beginnt nach dem Sekundarbereich I als gymnasiale Oberstufe oder als berufsbildende Schule. Im verkürzten Gymnasium gilt die 10. Klasse bereits als Teil der Sekundarstufe II.

Tertiärbereich beginnt nach dem Erwerb der Hochschulzugangsberechtigung und ist an Hochschulen, Berufsakademien, Fachakademien angesiedelt bzw. nach einer entsprechenden Berufsausbildung und mehrjähriger Berufserfahrung an Fachschulen.

Quartärbereich – tritt in Form von privater und beruflicher Weiterbildung nach der Berufsausbildung in Erscheinung.

Der tertiäre Bereich des deutschen Bildungssystems besteht hauptsächlich aus rund 400 Hochschulen, die sich mehrheitlich in staatlicher Trägerschaft befinden, ansonsten in kirchlicher oder privater Trägerschaft. 2007 waren von 391 Hochschulen 124 Universitäten, Theologische und Pädagogische Hochschulen, an denen etwa 69 % aller Studierenden in Deutschland ausgebildet werden. Weitere 215 der Hochschulen sind Fachhochschulen, an denen etwa 29 % ausgebildet werden. Weitere 52 Hochschulen sind Kunsthochschulen, an denen etwa 2 % ausgebildet werden[4, S. 17]. Das Hochschulwesen liegt im Verantwortungsbereich der Länder. Das Hochschulrahmengesetz des Bundes sollte 2008 auslaufen.

Die wesentliche Aufgabe der Hochschulen besteht in der Forschung, dem Schaffen von neuem Wissen, der Lehre, der Vermittlung von Wissen und Kompetenzen im Studium und der Weiterbildung sowie dem Verleihen akademischer Grade. Hierzu sind die Hochschulen in verschiedene Fakultäten oder Fachbereiche differenziert, die verwandte Wissenschaften in sich vereinigen. Hinzu kommen zahlreiche Verwaltungs- und Serviceeinrichtungen an jeder einzelnen Hochschule.

Zum tertiären Bereich zählen in Deutschland außerdem Berufsakademien und Fachschulen bzw. Fachakademien, die außerhalb des Hochschulbereichs liegen. Bei den Berufsakademien findet die Hälfte der Studienzeit in Unternehmen statt. An der Fachschule können spezielle Fortbildungen, die etwa zum Techniker oder Meister führen, besucht werden.

Derzeit studieren in Deutschland 1,9 Millionen Studenten. Schätzungen zufolge soll bis 2011 die Zahl auf 2,2 bis 2,4 Millionen Studierende ansteigen. Voraussetzung für die Aufnahme eines Studiums ist die Hochschulzugangsberechtigung, in der Regel das Abitur bzw. Fachabitur. Zusätzlich ist seit Mitte der 1990er Jahre auch der Zugang zu einer Hochschule mit einer abgeschlossenen Berufsausbildung möglich. Weitere Zulassungsbedingungen sind von Studiengang zu Studiengang sehr verschieden. Der Staat zahlt unter bestimmten Bedingungen einen Zuschuss zum Lebensunterhalt nach dem BAföG. Daneben gibt es für besonders leistungsfähige und engagierte Studierende Stipendien diverser Stiftungen.

Der Aufbau des Studiums selbst wird gemäß den Landeshochschulgesetzen durch Studienordnungen und Prüfungsordnungen geregelt, welche von den Hochschulen autonom festgelegt werden. Auch die Studienabschlüsse, die erworben werden können, hängen vom Studiengang ab. Zu den wichtigsten gehören der Magister, das Diplom, das Staatsexamen, der Bachelor sowie die Abschlüsse des postgradualen Studiums, etwa der Master und der Doktor. Der Zugang zu einer Professur hängt nicht mehr von einer Habilitation ab. Durch den Bologna-Prozess verschwinden derzeit viele Magister- und Diplomstudiengänge zugunsten einer Stufung in Bachelor- und Masterstudiengänge. Bei den Studiengängen mit Staatsexamina wie den Lehramtern, Jura oder der Medizin ist die Entwicklung noch unabsehbar.

Die universitäre Lehre gilt als verbesserungswürdig. Ein krasses Beispiel zeigt die Juristenausbildung, die stark durch universitätsfremde Repetitoren gestützt wird. Das Bachelorstudium ist durch eine starke Verschulung geprägt, offensichtlich um schulische Defizite konzentriert aufzuholen. Damit sollte die Studienabbrecherquote gesenkt werden, was offenbar bisher noch nicht gelungen ist.

Die Finanzierung der Hochschulen wird zunehmend zum Kernproblem. Der finanzschwache Staat möchte, dass die Hochschulen hohe Drittmittel einwerben bei anderen staatlichen Finanztöpfen, der Industrie oder Stiftungen. Zu den Geldgebern gehören auch halbstaatliche Institutionen wie die Deutsche Forschungsgemeinschaft. Die Finanzierung verschiebt sich von einer staatlichen Grundfinanzierung auf eine schwankende Projektfinanzierung, bei deren Ausschreibung nach Meinung von Kritikern oft propagandistischer oder modischer Etikettenschwindel betrieben wird.

Literatur

1 Bernhard Gayer und Stefan Reip: Schul- und Beamtenrecht für die Lehramtsausbildung und Schulpraxis in Baden-Württemberg. Europa-Lehrmittel Nourney, Vollmer, Haan-Gruiten. – 2012.

2 Martina G. Lüke: Zwischen Tradition und Aufbruch. Deutschunterricht und Lesebuch im Deutschen Kaiserreich. Frankfurt am Main. – 2017.

3 Bundesamt für Statistik: Private Schulen (Fachserie 11 Reihe 1.1). Schuljahr 2009/2010, abgerufen am 19. August 2011 (Angaben über Schulen, Klassen, Schüler, Absolventen/Abgänger und Lehrkräfte an privaten Schulen des Bundesamtes für Statistik).

4 www.siemens.de/ausbildung.

«СҰЛУЛЫҚ» КОНЦЕПТІСІНІҢ МАҒЫНАЛАР ЖҮЙЕСІ

А. Ж. Құрманбаева

Халықаралық білім беру корпорациясы
Алматы, Қазақстан

Белгілі бір құбылыстың маңызын айқындау барысында, ең алдымен сол құбылыс арқылы белгіленген ұғымдар мен терминдерді анықтау басты сипатқа ие болып келетіні заңды. Сондықтан да жаңа білім саласын қалыптастырудың ең маңызды әдіснамалық негіздемесі ретінде оның ұғымдық-терминологиялық аппараты болып саналады. Ұғымдық-терминологиялық аппаратты қарастыру мен әзірлеу кез келген ғылыми-зерттеу жұмысының ерекше міндеттерін айқындайды.

Әрбір ғылыми зерттеу, оның тақырыбы мен зерттеу пәніне тікелей қатысты ұғымдарды талдаудан, яғни терминологиялық талдаудан басталады. Алайда, көп жағдайда дәл осы талдаудың жеткіліксіз немесе дұрыс жүргізілмегендігінен ол зерттеудің «осал тұстарының» бірі болады да және мұндай жағдайлар жиі қайталанып тұратыны да белгілі. Осы тұрғыдан келгенде, терминологиялық талдау дегеніміз – терминдер мен ұғымдардың маңызын айқындау арқылы зерттеуге алынған құбылыстардың түп мәнісін ашуға бағытталған зерттеудің теориялық әдістерінің бірі болып табылады. Ал, терминологиялық талдаудың нәтижелері ретінде, әдетте дефинициялар мен экспликациялар көрініс табады.

Дегенмен, ғылыми жұмыстарда сапалы түрде жүргізілген терминологиялық талдау сирек кездеседі десек те болады. Осымен байланысты біз қарастырған ғылыми еңбектерде дереккөздерде айқындалған терминдер анықтамаларының түрлі нұсқалары келтіріліп, аталған терминнің «анықтамаларында бірізділік жоқ» деген қорытындылар жасалынуымен шектеледі. Осыған орай, нәтижелі терминологиялық талдау қорытындысы бойынша зерттеу міндеттері мен пәніне бара-бар келетін жұмыс дефинициялары әзірленіп негізделуі тиіс деп санаймыз.

Ғылыми білімдер дамуында таңдалған ғылыми таным пәнінің айқын болмауына байланысты ұғымдық-терминологиялық аппаратты талдауда бірнеше объективтік қиындықтар туындауы мүмкін. Өйткені, зерттеу пәнін сипаттайтын ұғымдар мен терминдердің басым көпшілігі нақты емес немесе қалыптасқан бір анықтамасы жоқ, бір жақты қабылдауға келмейтін немесе түрлі мағыналарда қолданылатын т.б. болып келеді. Кезінде психология саласына қатысты белгілі ғалым К.Г.Юнг былай деп көрсеткен: «...употребляя термин, мы должны определить его значение, в противном случае мы будем говорить на невразумительном языке, а для психологии это просто несчастье» [1]. Өз кезегінде, айтылған бұл пікірдің тіл біліміне де тікелей қатысы барын жоққа шығара алмаймыз, себебі тілтаным үшін ғылыми тіл, метатіл мәселелері күрделі де өзекті болып саналатыны сөзсіз.

Ғалым: «...жазу сәннің «конститутивтік элементі» болып табылады: «Неліктен сәнге келгенде киім жайында көп сөз айтылады? Неге зат пен оны қолданушы арасында соншалықты сөз байлығы талап етіледі?... яғни сән біртұтас, маңызы бар құндылық ретінде сөзден тыс өмір сүре алмайды», – деген қорытынды жасайды [2, 33]. Р.Барттың бұл идеялары Дж. Вуд, Ф. Мот, Т. Питерсон, Ц.Уайт т.б. шетел тілші ғалымдарының еңбектерінде өз жалғасын табады. Ресей тілтанымында сәнге және оның вербалдануы мәселелеріне, яғни вербалды тіл сәннің қызмет етуінің маңызды негізінің бірі екеніне ХХ-ХХІ ғғ. тоғысында назар аударыла бастайды.

Мысалы О. Никитина өзінің: «Язык моды XVIII-XIX вв. в русском культурном быту: трудности перевода» атты еңбегінде: «костюм әлемі дегеніміз бұл «сөздер әлемі» және олар бұл әлеммен таныс емес адам үшін өзгеше, ерекше, бір сиқыры бар сөздер секілді дыбысталады. «Кринолин», «панье», «карако», «боа», «пет-ан-лер» деген сөздер сол заттардан әлде қайда бұрын құзығушылық танытады», – деп көрсетеді [2, 231]. Ал, И.В.Попова сән индустриясы тілінің лексика-семантикалық және стилистикалық ерекшеліктерін зерттеуге арналған жұмысында былай деп жазады: «...қазіргі қоғамның күрделі құрылымына тән келетін адам қызметінің арнайы салаларының әрбіріне (ғылым, экономика, БАҚ, қорғаныс, жарнама, сән және т.б.) тіл қызмет көрсетіп, ортақ актілерге қатысушы адамдар тілдесімінен тыс олардың болуы да, дұрыс жұмсалуды да мүмкін емес. Әрбір арнайы сала шеңберінде тілдесім құралы міндетін арнаулы кішігірім тіл атқарады» [3, 5].

Сонымен Ресей ғалымдарының пікірі бойынша сәннің қазіргі орыс тіліндегі дискурсының қалыптасуында маңызды рөлді аударма атқарып, өзге тілді нұсқаларды бейімдеу мен соған ұқсас етіп шығару үрдістері орын алған. Т.В.Долматовскаяның пайымдауынша, бүкіл әлемде сәнге байланысты жылтыр журналдардың пайда болуы, негізінен британ және америка үлгілерінің ықпалымен жүзеге асырылды: «Жаңа нарықтарда, сондай-ақ ресей нарықтарында да қолданылатын халықаралық журнал брендтерінің басым көпшілігі Ұлыбритания мен АҚШ жасалған. Ал жекелеген француз және неміс брендтері, әдетте олардың Нью-Йорк пен Лондонда офистері бар халықаралық корпорация бөліктері екенін дәлелдейді» [4, 7].

Бұдан басқа орыс тілтанымында аталған саланың тірек ұғымдары мен концептілеріне арналған еңбектерді де атап өткен жөн. Мысалы, Д.А.Башкатова орыс тіліндегі «сән» лексика-семантикалық тобын құрайтын бірліктердің семантикасы мен тіркесімділік табиғатын қарастырса [5], О.В.Тоцкаяның диссертациялық жұмысында female fashion лингвомәдени концептінің құрылымы мен оның қазіргі ағылшын тілі тәсілдері арқылы вербалды репрезентациялануының заңдылықтары сипатталады [6]. Ғалым О.В.Чурсина «сән» лингвомәдени концептінің ұғымдық белгілерін орыс және американ лингвомәдени өкілдерінің коммуникативтік мінез-құлық және тілдік саналары тұрғысынан салғастыра зерттейді [7]. Ал, зерттеуші А.Р.Хунагова «сән» концептісінің вербалдануы мен мәтіндік репрезентациясын орыс, ағылшын және адыгей тілдері материалдары арқылы салғастыра қарастырады [8], сол сияқты ғалым И.О.Окунева өз зерттеуінде «сұлу, әдемі» және «сәнді» ұғымдарының арақатынасы мен олардың орыс және ағылшын тілдерінде берілу тәсілдерін айқындайды [9].

Концепт лингвомәдениеттанымдық тұрғыдан мәдениеттің адам санасындағы көрінісі іспетті секілді, яғни мәдениет адамның менталды әлеміне қалай енеді және адамның өзіне оған қалайша кірігіп, оған ықпал етеді деген сұрақтармен тығыз байланысты. Қазақ тіліндегі «сұлулық» концептісі лингвомәдени концепті болып табылады. Сұлулық – эстетикалық категория болып, жетілгендіктің белгісі, нысан аспектілерінің үйлесімді тіркесі. Сұлулық мәдениеттің ең бір маңызды категориясы болып саналады. Эстетикалық қабылданым тұрғысынан сұлулық «асқан сұлу» ұғымына жақын, себебі соңғысы сұлулықтың ең жоғары, абсолютті деңгейін білдіреді. Қазақ тілінде сұлулық концептісі мынадай лексикалық бірліктер арқылы белгіленеді: *ажарлы, сымбатты, әдемі, көркем, әсем,*

айбатты, нұрлы, өңді, реңді, шырайлы т.б. Қазақ тілінде сұлулық концептісінің тілдік репрезентациялануындағы құралдардың байлығы аталған тіл иелері үшін бұл концептінің маңызын айқындайды. Базалық қабатқа когнитивтік қабат орнатылып, ал оның компоненттері таным үдерісінде, мәдени даму барысында көрініс табады.

Осымен байланысты, әбден тұрақталған және қалыптасқан анықтамалар сөздіктерде ғана тіркелетіні баршаға белгілі. Сондықтан да, егер сұлулық концептісінің даму үдерісін түрлі лексикографиялық деректер негізінде байқайтын болсақ, онда мысалы, қазақ тілінің сөздігінде аталған сөздің көптеген семантикалық аспектілері мен оның туындыларын анықтап көрсетуге болады: «Сұлу. Кескін-келбеті көрікті, ажарлы, өңді. Сәнді, әсем. Сұлула. Әсемдеу, сәндеу, әдемілеу. Нақышына келтіру, көркемдеу. Сұлулау. Ажарлылау, сымбаттылау. Сұлулық. Келбеттілік, өңділік, ажарлылық. Әсемдік, әдемілік. Сұлуша. Әдеміше келген, әдемілеу» және т.б. [10, 585 б.].

Ал, 15-томдық қазақ тілінің әдеби сөздігінде аталған сөздің мағына кеңеюі байқалады. Мысалы, жоғарыда келтірілген мағыналардан бөлек мынадай семантикалық аспектілері беріледі: «*Көркем, әсем көрінетін (табиғат құбылыстары т.б.). Сұлу көкше. Ішкі мазмұны терең, сәнді, әсем, үйлесімді. Сұлу мінез. Сұлу ойлар. Тірліктен не пайда, Сұлу болып өтпесе. Әсерлі, бейнелі, көркем. Сұлу сөздер, сұлу өлеңдер. Сұлудай. Сұлу сияқты, сұлу тәрізді. Сұлулан. Әсемдену, сәндену, әдемілену. Сұлуландыр. Әсемдеу, сәндендіру, әдімелендіру. Сұлулық эст. Адамның ішкі дүниесінің, жанының әдемілігі, үйлесімділігі; филос. Эстетикалық құндылықты сипаттайтын категория; әсемдік өлшемі; ауыс. Қызығы молдық, мазмұндылық. Жан сұлулығы. Ішкі сезім дүниесінің тазалығы. Сұлулық тәрбиесі. Эстетикалық, көркемдік туралы тәрбие. Сұлулықсыз. Сұлулығы жоқ, сұлу еместік. Сұлушы. Сұлу көріну, әсемсіп-сәнсу. Сұлушы. Сұлулану, әдемілену» т.б. [11, 366-367 бб.].*

Яғни, жоғарыда келтірілген лексикографиялық түсініктемелердегі барлық өзгерістер сұлулық сөзінің семантикалық құрылымы айқындалуындағы үдемелік сипатты белгілейтіні анық. Бұл ретте, сұлулық концептісі семантикалық өзегінің негізгі компоненттерін айқындауға болады, олар: сұлулық қасиет ретінде; сұлулық ләззат пен қуаныш сыйлайтын белгілі бір сапа ретінде; әсем көрінетін табиғат т.б. құбылыстар. Дегенмен, бұл концептінің негізгі өзегіне ең жақын компонентті – адамның келбеттілігі, әсемділігі, өңділігі, яғни «сұлулық» – «қыз, әйел» ұғымы айқындайды.

Сонымен, сұлулық концептісі эстетикалық әсемділік беретін ақиқат болмыс пен түрлі заттардың сыртқы да, ішкі де бағалануынан тұратын құбылысты сипаттайды. Сұлулық абстрактілі ұғым бола тұра, біз үнемі оған эстетикалық баға беретін белгілі бір затпен тығыз байланыста болып келеді. Сұлу/сұлу емес, әдемі/әдемі емес тұрғысынан біз ылғи да адам келбетіне, үй жиһазына, түрлі әшекейлерге, табиғатпен байланысты дүниелердің барлығына баға беріп отыратынымыз белгілі. Осы тұрғыдан келгенде, қазақ фразеологиясында сұлулық концептісі көптеген адамға тән келетін құндылықтармен салыстырыла сипатталып, жағымды да сондай-ақ жағымсыз да коннотациялармен белгіленеді. Сондықтан да, сұлулық концептісі вербалдануын жүзеге асыратын қазақ паремиологиялық, фразеологиялық қорын бірнеше топқа бөліп көрсетуге болады:

ішкі мазмұнсыз сұлулықтың ешбір құндылығы жоқ: *сұлу пышақ, қу табақ; сұлу сұлу емес, сүйген сұлу; жаны сұлудың, тәні сұлу; сұлулық адамның жүзінде емес, жүрегінде болады; сұлулық – жүрек кілті; сұқтанба қапыда «сұлу» деп құр бетке, Адамдық – ақылда, сұлулық – жүректе;*

сұлулық, ең алдымен қыздарға тән қасиет: *сұлу қыздай найқалу; сұлу қыздай сылдырлау; сұлу қыздай түс түзеу; сұлу қыздың даусындай құбылжыту; сұлу қыздың көзіндей жылтырау; сұлу қыздың көзіндей мөлтілдеу; қыз өссе – елдің көркі, гүл өссе – жердің көркі; қасынан қыз өтсе сексендегі шал басын көтерер;*

сұлулық жастықпен өлшенеді: *жас сұлудай былқ-сылқ ету; жас сұлудай жасану; жас сұлудай жүзің нұр; жас сұлудай қарау; жас сұлудың көзіндей; он төрт жасар сұлудай;*

сұлу сияқтану, сұлу секілді көріну: *сұлудай бұраң салу; сұлудай күлімдеу; сұлудай қызыл шырай; сұлудай сүйіп құшу; сұлудай сылану; сұлудай сылаңдау; сұлудың бұрымындай; сұлудың көз жасындай; сұлудың көзіндей; сұлудың көзіндей жаудырау; шын сұлудай албырау; сұлуша тарану;*

Сонымен, түйіндей келгенде, шын мәнінде қазіргі сұлулық ұғымының мән-мағынасы мүлдем басқаша деуге болады. Өйткені, қазіргі таңда жыл сайын тіпті «Дүниежүзілік сұлулық күні» (International Beauty Day) аталып өтуде. Бұл мереке күнін Халықаралық эстетика және косметология комитеті (СИДЕСКО) белгілеген. Аталған Ассоциация сұлулықтың әлемдегі ең басты халықаралық ұйымы болып табылады. Халықаралық Ассоциация 1946 жылы Брюссельде құрылған. Сол кезден бері қызмет етіп келе жатқан комитеттің әлемнің 33 елінде бөлімшелері болуы, оның қазіргі қоғамдағы маңызын көрсетеді.

Дүниежүзілік сұлулық күнін 9 қыркүйекте атап өту 1995 жылы Бүкіләлемдік конгрессте қабылданған. Бұл күні түрлі фестивальдер мен іс-шаралар өткізіліп, әсіресе, ауқымды сұлулық байқаулары ұйымдастырылатыны белгілі. Ал, ең алғашқы сұлулық байқауы Бельгияда 1888 жылы өткізілген екен. Алғаш рет «Әлем Аруы» байқауы Лондонда 1951 жылы ұйымдастырылған.

Байқағанымыздай, бұл байқаулардың тарихы жетерліктей. Яғни, сұлулық ұғымының мән-мағынасы дүниедегі ең көкейтесті әрі өзекті де, күрделі сұрақтардың бірі деуге болады.

Шығыс ойшылдарымыздың пікірі бойынша, сұлулық дегеніміз, ең алдымен – *денсаулық*. Басқа даналарымыз сұлулық дегеніміз – *Әйел* деп көрсетеді. Алайда, әрбір заманның өз сұлуы бар демекші, сұлулық эталоны да үнемі өзгеріп отырғаны белгілі. Мәселен, өткен ғасырдың сұлуы қазіргі таңда сұлу боп саналмауы да ғажап емес. Сол секілді, әр халықтың, ұлттың да өз идеалы, сұлулық эталоны, жалпы аталмыш ұғым туралы өз пікірлері бар екені сөзсіз.

XXI ғасырда сұлулық ұғымы «косметология» терминімен тікелей байланысты. Өйткені, косметология ғылымы біздің заманымызға төңкеріс әкелді деуге әбден болады. Макияж (бет әрлеу), киім үлгісі немесе стиль, дене күтімі, шаш күтімі т.б. күнделікті өміріміздің ажырамас бір бөлігіне айналды десек те қателеспейміз. Қазіргі таңда қыздардың сыртқы сұлулығына ерекше мән беріліп, жандүние сұлулығы екінші орынға ысырылып қалғаны белгілі. Сондықтан, қазірде қыздар сұлу болып көріну үшін түрлі амал-тәсілдер мен сан-алуан құралдар бар. Бұл біздің зерттеуіміздің лингвистикадан тыс сипатын айқындайтын болса, ал таза лингвистикалық тұрғыдан аталған сала терминологиялық жүйесінің құрамы мен құрылымын анықтау жұмысымыздың басты мақсаты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Юнг К.Г. Аналитическая психология. – СПб.: МЦНК и Т «Кентавр», Институт личности ИЧП «Палантир», 1994. – С.20.
- 2 Никитина О. Язык моды XVIII – XIX веков в русском культурном быту: трудности перевода. <http://www.polit.ru/article/2008/01/09/nikitina/>
- 3 Попова И.В. Лексико-семантические и стилистические особенности языка индустрии моды: на материале журналов о моде: диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.19 Москва, 2007. – 156 с.
- 4 Долматовская Т.В. Феномен глянцевого журнала в российской культуре. Автореферат дисс... канд. культурологии. – Москва, 20013. – 30 с.
- 5 Башкатова Д.А. Современный русский дискурс моды: диссертация ... кандидата филологических наук: Москва, 2010. – 303 с.
- 6 Тоцкая О.В. Концепт female fashion: структура, способы языковой реализации (когнитивно-фреймовый подход): диссертация ... кандидата филологических наук: Пенза, 2012. – 293 с.
- 7 Чурсина О.В. Лингвокультурный концепт Мода в языковом сознании и коммуникативном поведении: диссертация... кандидата филологических наук: Волгоград, 2010. – 287 с.
- 8 Хунагова А.Р. Вербализация и текстовая репрезентация концепта «мода» (на материале русского, английского и адыгейского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Майкоп, 2013. – 33 с.
- 9 Окунева И.О. Концепт красота в русском и английском языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 2009. – 24 с.
- 10 Қазақ тілінің сөздігі / Жалпы ред. басқарған Т.Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 1999. – 776 б.
- 11 Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 13-том. / Құраст.: А.Фазылжанова, Н.Оңғарбаева, Қ.Ғабитханұлы және т.б. – Алматы, 2011. 13-том. – С–Т. – 752 бет.

ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ИДИОМ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ

А.Ж. Исатай

Казахский национальный университет им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: идиома, политический дискурс, фразеология, коннотация, политика.

Профессор А.В. Кунин дает следующую характеристику фразеологической единице: фразеологическая единица – это устойчивое сочетание лексем с полностью или частично переосмысленным значением [Кунин 1996; с.9].

Дискурс как термин в последнее время стал широко употребляемым, встречающимся практически во всех научных отраслях (лингвистика, политология, философия, психология, педагогика и тд). Ученые полагают, что понятие дискурс может быть интерпретировано по-разному в зависимости от сферы применения.

А. П. Булатова выделяет две основные особенности характерные для дискурса:

1. Дискурс, в отличие от текста или речи, включает понятие сознания независимо от того, как его определяют пользователи.

2. Дискурс не является линейной и завершенной последовательностью, дискурс – это все то, что высказано [Булатова 1999: с. 34-49].

Общеизвестно что, идиоматические выражения считаются сущностью любого языка. Иными словами, они используются во всех сферах повседневной деятельности людей. По мнению Моны Бейкер, идиомы – это, фиксированные фразы, значение которых невозможно понять, зная отдельные компоненты [Бейкер, 45]. По ее мнению, изменение порядка слов в идиоматическом выражении, удаление или добавление к нему слова или замена одного слова другим неизбежно приведет к потере его смысла.

По мнению российского лингвиста, филолога, специалиста по лингвистической семантике, политической лингвистике, политической метафоре и лингвистической экспертизе текста, доктора филологических наук, профессора А. Н. Баранова, специфика современного политического языка в последние годы активно обсуждается различными исследователями. Суть развитой системы политической коммуникации заключается в обеспечении возможностей для достижения общественного согласия. Таким образом, роль политика состоит не только в том, чтобы скрывать свои мысли, а в том, чтобы, скрывая одни мысли и не скрывая других, стремиться к принятию таких решений, которые в той или иной мере удовлетворяют всех членов социума. Только это может обеспечить нормальное функционирование законодательной и исполнительной власти. Совокупность всех речевых актов, используемых в политических дискуссиях, а также правил публичной политики, священных традиций и проверенных опытом, образует политический дискурс [Баранов 2008; с. 656].

Связь между языком и политикой проявляется прежде всего в том, что политический режим не может существовать без общения. Язык – это, по мнению ученых, инвариантное средство выражения политических идей и осуществления политических действий.

Вопрос о роли и месте политического языка в культуре является дискуссионным. Одни исследователи используют этот термин как данность; другие ставят под сомнение само существование феномена политического языка; так или иначе, идут жаркие споры о месте и роли политического языка в системе национального языка.

Анализ политического дискурса, по мнению Ван Дейка, изучает политический текст и разговор, то есть коммуникативные акты, которые имеют «прямую функциональную роль как форма политического действия в политическом процессе» и которые выполняются политическими акторами, в основном, но не только «профессиональными политиками, такими как президенты и премьер-министры и другие члены правительства, парламента или политических партий» [Ван Дейк, 1997]. Одна из главных целей анализа политического дискурса, согласно Уилсону [Уилсон, 2001], состоит в том, чтобы выявить множество способов, с помощью которых язык может использоваться или манипулироваться политическими акторами для достижения конкретных результатов в политической сфере. Вторая цель устанавливает связь с политической наукой. В этом случае такое исследование будет основываться на том, что ван Дейк назвал «комплексным подходом». Он выходит за рамки чисто языкового анализа речей, поскольку он также рассматривает функциональность наблюдаемых дискурсивных практик в их более широком политическом контексте.

Следует отметить, что, политический дискурс нацелен либо на завоевание, либо на удержание власти, причем убеждение является его эффективным инструментом. Особое значение убеждение

приобретает в ходе избирательных кампаний, напоминая поля сражений, когда претенденты-лидеры пытаются сделать себя или политику своей партии привлекательной для избирателей, используя стратегии самопрезентации или критики политических оппонентов. Электоральный дискурс многообразен, из всех его форм электоральные дебаты, как правило, являются наиболее эффективным способом обращения к потенциальным последователям. Теледебаты были неотъемлемой частью американских президентских выборов на протяжении почти полувека. Согласно лингвокультурологическому подходу к анализу идиоматических выражений, идиомы имеют культурные коннотации, поэтому, изучая их, мы можем получить ключ к пониманию определенной культуры [Ковшова, 2009]. Как выразился Э. Сепир; язык приобретает все большую ценность как руководство к научному изучению данной культуры. В некотором смысле сеть культурных паттернов цивилизации индексируется в языке, который выражает эту цивилизацию [Сепир, 1949].

Идиоматические выражения традиционно трактуются как технические документы, характеризующиеся семантической целостностью, структурным единством и полностью или частично передаваемым значением. Розмари Глэзер использует термин «фразеологическая единица», под которой она понимает «(...) более или менее лексикализованную, воспроизводимую двусложную или полилексемную группу слов в общем употреблении, которая обладает синтаксической и семантической стабильностью, может быть идиоматизирована, может нести коннотации и может иметь эмфатическую или интенсифицирующую функцию в тексте» [Глэзер, 1998: 125].

Согласно лингвокультурологическому подходу, идиомы обладают культурной коннотацией, которую можно трактовать как проявление архетипов, определенных культурных кодов. Таким образом, идиоматические выражения рассматриваются не только как лингвистические, но и как культурные знаки [Ковшова, 2009, 2014; Маслова, 2004; Телия, 1999]. Идиомы также изучаются с использованием психолингвистических методов, что позволяет исследователям исследовать некоторые механизмы распознавания и производства идиом [Бок 1997; Гиббс, Навак 1989]. Поскольку идиоматические выражения являются метафорическими, они, по словам Гиббса, «не существуют как отдельные семантические единицы в лексиконе, но фактически отражают когерентные системы метафорических понятий» [Гиббс 1997:142].

В то же время, идиомы изучаются с точки зрения их вариативности и трансформации. Они различают «системные вариации» идиом и их «творческие модификации». Первые можно рассматривать как контекстуальные синонимы, поскольку они обладают общим семантическим маркером [Мун, 1998]. Трансформации, напротив, не лексикализируются, они производятся отдельными авторами для достижения определенного стилистического эффекта. В процессе трансформации идиомы они могут использовать некоторую игру с буквальным и переданным значением, которое всегда предопределено контекстом. Ряд исследователей предпринял попытку установить типы трансформации, сопоставляя творческие и канонические формы идиом [Чартерис – Блэк, 1999; Burger et al., 1982; Степанова, 2012].

Существенно то, что политики всегда ведут предвыборную кампанию. Они проводят кампании, чтобы получить голоса, чтобы выиграть политический пост, и делают то же самое, чтобы остаться на своем посту. Не имеет значения, баллотируется ли политик на местный, государственный или федеральный пост, политик всегда общается с избирателями, и большая часть этого общения происходит на языке кампаний. Однако для того, чтобы понять, что говорит политик, возможно, потребуется ознакомиться с лексикой кампании. Словарь кампании заполнен идиомами, что означает слово или фразу, которые не воспринимаются буквально.

Например, идиоматическая фраза, которая встречается в выборах *press the flesh* что буквально означает начать на плоть или мясо, используется в значении *пожать руку*. *Not pressing the flesh: Coronavirus changes congressional campaigns*. Когда те, кто голосовал за что-то, победили, используется фраза *Body politic*, фраза, которая используется в структуре власти. Это группа людей, организованная под руководством одного правительства или органа власти (национального или регионального), является политическим органом. В русском языке оно имеет эквивалент, как *политический деятель*. *To the line* фраза которая имеет значения принимать авторитет, политику или принципы, правила определенной группы (в основном неохотно).

В английском языке, идиоматическая фраза *to throw one's hat in the ring* (букв. бросить свою шляпу в кольцо), означает объявить свою кандидатуру или принять участие в конкурсе. Эта фраза происходит от бокса, где бросание шляпы на ринг означало вызов; сегодня идиома почти всегда относится к политической кандидатуре. Подчеркнем, что идиомы чаще всего употребляются в разговорной форме. Идиомы являются разговорными, а не формальными. *Take options off the table* – убрать из переговоров вопросы, которые в свое время рассматривались. Например, одна телекомпания сообщила, что Конгресс снимает со стола некоторые варианты выплат по социальному обеспечению.

He's only got one shot – единственный шанс достичь цели. In the mix – входит в состав группы; рассматривается. Газетный заголовок задавался вопросом, была ли местная команда *в составе* для чемпионата. Stand your ground не менять позиции, когда на вас нападают; не отступать. Например, кандидат продолжает стоять на своем, несмотря на критику своего плана. Lay hands имеет значение помочь или поддержать кого-либо например... *the Kingship International Ministries Church, founded by Ndifor, where he lay his hands on them and prayed for their healing.*

Следует учесть, что, у каждой нации есть своя языковая наука. В том числе, устойчивые фразы занимают особое место в нашем языке. Один из терминов, относящихся к устойчивым словосочетаниям-идиома. Цепи, которые отделены от идиомасемантической стороны, имеют совершенно разные значения, полностью отдаленные от основного, номинативного значения в составе единого смысла. Казахский язык также богат идиоматическими цепочками, такими как английский язык, и они широко используются.

Индонезия мемлекеті қазақ туристерін құшақ жайып қарсы алады.

Игіліктің ерте, кеші жоқ: Елордада «Белсенді ардагер» акциясы жалғасын жатыр.

Білім беру жүйесін сынаған ұстазбен Білім министрі бетпе-бет жүздесті.

... ырыс алды- ынтымақ деп білген халқымыз бүгінде 130-дан астам ұлт өкілдерін өз баласындай көріп, бір шаңырақ астында айрандай ұйып отыр.

Қазақ еліне қол ұшын беру мақсатында келдік – РФ Денсаулық сақтау вице-министрі.

В заключение следует сказать, что, идиомы используются для того, чтобы сделать нашу речь острой, привлекательной, образной. В целом идиомы на казахском и английском языках очень многочисленны, широко используются и наиболее богаты.

Библиографический список

1. Baker M. In Other Words. 2nd ed. London: Routledge, 2011.
2. Fernando C. Idioms and Idiomaticity. Oxford: Oxford University Press, 1994.
3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – Дубна: Феникс+, 1996.
4. Булатова А. П. Концептуализация знания в искусствоведческом дискурсе // Вестник МГУ. Сер. 9, Филология. 1999. No 4. С. 34-49.
5. Ковшова, М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Принципы моделирования / М.Л. Ковшова // Теоретические и прикладные проблемы лингвокультурологии.
6. Gläser, Розмари. 1998. Стилистический потенциал единиц Phraselological в свете анализа жанра в А.П. Коуи (редактор)., *фразеология*. Оксфорд: Clarendon Press.
7. Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации / Пер. с англ. Кожемякин Е. А., Переверзев Е. В., Аматов А. М. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», URSS, 2013.
8. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Аспекты теории фразеологии. М.: Знак, 2008. – 656 с.
9. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры // Фразеология в контексте культуры. М.: Языки русской культуры, 1999.
10. Cutting, J. C., Vock, J. K. (1997). Таким образом, печенье отскакивает: синтаксические и семантические компоненты экспериментально выявленных идиом смешиваются в памяти и познании. 25, 57-71.
11. Moon, R. (1998). Фиксированные выражения и идиомы в английском языке. Корпус-ориентированного подхода. Оксфорд: Кларендон пресс, 352 с.
12. Gläser, R. (1998). Стилистический потенциал фразеологизмов в свете жанрового анализа, в Cowie A.(ред.), *фразеология: теория, анализ и приложения*. Oxford: Clarendon Press, 125-143.
13. Kovshova, M. (2014). Sopotavitelnyi analiz frazeologizmov: lingvokulturologicheskii podhod [A Comparative analysis of phraseological units: the linguoculturological approach], *In Fililogiya Ikultura [Philology and Culture]*. 38(4), 115-120.
14. Sapir, E. (1949). *Selected writings in language, culture and personality*. Berkely: University of California Press, 318 p.

Список электронных источников для материалов исследования

1. <https://astanatv.kz/index.php/kz/news/9246/>
2. <http://astana.gov.kz/kz/news/news/19351>
3. <https://kaz.zakon.kz/4991353-b-l-m-beru-zh-yes-n-syna-an-stazben-b-l.html>
4. <https://kostanaytv.kz/kz/news/society/yntymagy-zharaskan-el-birlik-kunin-atap-otti>
5. <https://baq.kz/news/othernews/aza-eline-ol-shyn-beru-ma-satynda-keldik-rf-densauly-sa-tau-vitse-ministri/>
6. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8335123/Cameroon-pastor-healed-coronavirus-sufferers-laying-hands-dies-Covid-19.html>
7. <https://www.ctinsider.com/news/coronavirus/ctpost/article/No-pressing-the-flesh-coronavirus-changes-15157366.php>

КОММУНИКАТИВНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Ш.М. Макаева

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: коммуникативный подход, средство общения, коммуникативная методика, франкоговорящая среда, ориентация на личность обучаемых, индивидуальный подход, мотивация к изучению иностранного языка, навыки владения иностранным языком, деятельные задания, методические приемы, языковые технологии, аутентичные документы.

В современном мире происходят коренные изменения во многих сферах человеческой деятельности, в том числе и в сфере образования. В частности, переосмыслению подвергаются содержание и методы обучения, в связи с чем свое развитие получил коммуникативно – ориентированный подход в обучении иностранному языку.

Популярность коммуникативной методики, которую она заполучила в сфере преподавания в последние десятилетия, объясняется тем, что она достаточно многогранна. Так, она не только помогает в изучении иностранного языка, но и способствует развитию рядом личностных качеств студента.

Изначально коммуникативный подход в обучении иностранному языку использовался в странах Северной Америки и Европы, где и по сей день остается одним из самых востребованных и популярных методик. Базовую основу данной методики составляют следующие компоненты: развитие разговорных и письменных навыков, а также развитие навыков письма и чтения текстов изучаемого языка.

Правильно преподносимая коммуникативная методика помогает, в первую очередь, преодолеть языковой барьер у студента, поскольку часто случается, что студент, попадая в настоящую языковую среду, теряется и испытывает затруднения в воспроизведении речи, и, во – вторых, способствует развитию тех умений, которые составляют языковую компетенцию.

Зачастую данный подход к обучению сочетается с традиционными методами преподавания. Однако ключевым новшеством методики является максимальное погружение студента в языковую среду изучаемого языка, которая обеспечивается сведенным до минимума взаимодействием с родным языком учащегося. Ее основной задачей является формирование свободных разговорных навыков, умения думать на языке и понимать иностранную речь без перевода.

Другой особенностью коммуникативной методики преподавания иностранного языка является использование упражнений, способствующих закреплению языковых навыков. Однако, в отличие от упражнений, используемых в «традиционном» подходе к обучению языку, они не направлены на механическое повторение изученного материала. Напротив, это достаточно творческий подход, аналитически, поскольку во время уроков, в котором задействован коммуникативный подход, используются такие виды учебной работы как ролевые игры и игровые ситуации, работа с партнером, упражнения на поиск ошибок и сопоставление материала и т.д.

Таким образом, во время занятий создается франкоговорящая среда, которая помогает студентам полностью погрузиться атмосферу языка, поощряющую развитие всех ключевых разговорных навыков: умения поддерживать беседу, выражать свое мнение, анализировать сказанное и т.д.

Использование коммуникативной методики не только помогает закрепить изученный языковой материал, но также способствует развитию общей эрудиции и культурной компетенции. Это объясняется тем, что во время занятий используется страноведческий материал, разъясняющий студенту многие реалии франкоговорящих стран и их историю. Таким образом, данная методика также помогает студенту изучить культурологический аспект французского языка.

Определение коммуникативного метода, которое дается методистами, звучит как «подход как моделирующий общение, направленный на создание технологической и языковой готовности к общению, на сознательное осмысление материала».

Считается, что он направлен на формирование соответствующего мотивационного фона, который помогает в освоении языковых навыков, культурной компетенции и гармоническом развитии личности студентов. Коммуникативно – ориентированные концепции изучения французского языка опираются на «деятельные задания» (activités), которые реализуются с помощью методических приемов (techniques) и создают упражнения (exercices).

Задания данного вида обучения подразумевают активное использование игровых заданий, ролевых игр, имитационного и свободного общения. Также коммуникативно – ориентированная концепция включает в себя ряд психологических приемов, реализация которых поощряет интерес

студентов к изучению языка и помогает установить дружественную атмосферу в классе и способствует гармоничному развитию личности учащихся. Они включают в себя :

- 1) Возможность высказывать свои мысли и чувства свободно в процессе учебного общения
- 2) Поощрение самостоятельного мышления учащихся и любых их самостоятельных высказываний, даже если они неверны, противоречивы и парадоксальны, поскольку каждый студент имеет право на свою точку зрения
- 3) Построение отношений на безоценочности, не критичности и эмпатийности « (сопереживании и понимании переживаний других
- 4) Подбор языкового материала в соответствии с интересами студента (например, для учащихся младшего возраста подбирается материал преимущественно в игровой форме)
- 5) Педагогическую установку не акцентировать внимания на мелкие и случайные ошибки, которые студенты допускают во время речи. [2, 2762]

Все перечисленные психологические установки помогают установить благоприятный психологический климат в классе, что способствует лучшему усвоению материала. Это объясняется тем, что создается правильный мотивационный фон, который поощряет вовлечение учащихся в процесс изучения французского языка .

Говоря о техниках, которые используются в коммуникативно- ориентированном обучении языку, то нужно упомянуть, что франкоговорящие методисты, а также преподаватели практики советуют брать за основу мультимедийные ресурсы .

Как правило, во время занятий интенсивно используются аудио, видео – и интерактивные ресурсы . Немаловажен и правильный выбор учебно – методического комплекса, поскольку используемый на занятиях учебник должен строго строиться на коммуникативном подходе. Многие преподаватели отдают свое предпочтение учебникам французского издательства CLE International, которые издали такие популярные пособия как Champion и Papogama. Популярность этих пособий среди преподавателей французского языка объясняется тем, что их содержание направлено на применение коммуникативного подхода при обучении французскому языку как иностранному. Также на их страницах даётся обширный страноведческий материал .

Учебно – методические комплексы по изучению французского языка, как правило, являются самостоятельной, многоуровневой системой, состоящего из отдельного методического комплекта, включающего в себя учебник, рабочую тетрадь, аудиоматериалы и руководство по работе с учебником для преподавателя.

Упражнения, содержащиеся в данных пособиях, подбираются в соответствии с главными принципами коммуникативного подхода в обучении французскому как иностранному языку и содержат обширный и, что немаловажно, актуальный языковой материал. Так, задания, дающиеся в такого рода учебниках, направлены на развитие активных языковых и речевых навыков, пополнение и активное использование словарного запаса, чтение выдержек из аутентичных текстов (книг, газет, писем и т.д.). Медийная база, дающаяся в УМК, как правило, состоит из аудио – и видеоматериалов направлена на активное развитие навыков восприятия устной французской речи и различного рода акцентов .

Также предусматриваются творческие упражнения, развивающие продуктивный навык письма, примером которого могут выступать написание писем, записок, составление презентаций и т.д.

УМК выбирается с оглядкой на целевую аудиторию студентов (для детей и подростков учебная литература имеет совершенно другую, большую подходящую по их интересам, подборку материалов , нежели для взрослых), а также включает в себя обширную грамматическую, лексическую и культурологическую базу. Материал также подбирается на основе требований, предъявляемых к уровню владения французским языком A1, A2 B1, B2, что соответствует четырем уровням CECRL (Cadre européen commun de référence pour les langues) – основному общему документу, определяющему уровень владения языком .

Любой учебнометодический комплект , созданный с оглядкой на коммуникативный подход в обучении, преследует задачу привить студентам навыки общения, языковую и межкультурную компетенцию, ознакомить их с особенностями уклада жизни во Франции и других франкоговорящих странах.

Коммуникативный подход в обучении французскому (и любому другому языку) имеет ряд преимуществ и особенностей:

1. Использование текстологических документов, написанных на языке оригинала и аудиоматериалов, озвученных носителями французского языка. К ним могут относиться: выдержки из прессы, корреспонденции, переписки, телефонные разговоры, диалоги и т.д. Материал должен быть

разнообразен и актуален, он должен представлять те языковые ситуации французского языка, с которыми студентам скорее всего придется сталкиваться в реальной жизни. (Например, письмо-жалоба, диалог в кафе и т.д.)

2. Использование широкого спектра тематики, охватывающей различные сферы человеческой деятельности – от повседневных, бытовых ситуаций до узкоспециализированной, профессиональной тематики. Таким образом, охватывая в наиболее полном объеме особенности жизни франкоговорящих стран и языковые особенности отдельно взятой тематики (юридической, политической, технической и т.д.) студент будет заранее подготовлен к встрече с франкоговорящей средой, её реалиями и сможет понимать и участвовать в разговоре на любую тему. Также, для общего развития учащихся рекомендуется использовать неадаптированные отрывки из текстов художественной литературы

3. Все блоки учебников построены по одному общему принципу. Но каждый урок и даже каждый раздел урока имеет особую организацию и свою особенную динамику и, следовательно, требует специфического подхода при обучении. Таким образом, аутентичный вводный документ можно использовать, смотря по обстоятельствам, перед, во время или в конце определенной темы.

4. Разнообразие видов деятельности во время занятий. Преподаватель французского языка как иностранного должен организовать урок так, чтобы в учебное время чередовались виды деятельности, а также демонстрировать во время занятий различные обучающие и наглядные материалы (грамматические таблицы, сводные лексические таблицы и т.д.). Также для каждого упражнения необходимо давать пример и указания по его выполнению.

5. Тренировка каждого активного языкового навыка в равном объеме. На занятиях должны в равномерной степени тренироваться разговорные и письменные навыки и оттачиваться умения понимать устную и письменную речь на языке оригинала.

6. Вариативность групповой деятельности в классе. Задания должны быть не только индивидуальными, но и рассчитанными на работу в паре или на групповую работу. Это учит работать в команде и взаимодействию с другими людьми на французском языке, что способствует преодолению языкового барьера.

7. Обучение страноведческому и культурологическому материалу, которая помогает быть студенту быть осведомленным об особенностях уклада жизни во Франции, её истории, культуре географии и другим аспектам.

8. Обучение межкультурной компетенции, которая подразумевает не только знание об исторических и культурных реалиях франкоговорящих стран, но также и дает представление о невербальных особенностях коммуникации носителей языка.

Коммуникативно-ориентированная концепция при изучении французского языка как иностранного, как уже было сказано ранее, тесно взаимосвязана с постоянной текстологической работой, которая, в свою очередь, охватывает три похода:

1. Предварительный просмотр изучаемого на уроке текста последующим использованием полученных новых знаний в активной речи. Целью является понимание студентом основного смысла, а не, как это принято в иных методиках, дословный перевод.

Вместо этого преподаватель фокусирует внимание учащихся на отдельных лексических единицах, объясняет незнакомые слова или фразы синонимами, задает наводящие вопросы и т.д. Студентам предоставляется возможность развить языковое чутье. Методисты также предлагают составление сводных таблиц для систематизации информации, данной в тексте, способствующей его лучшему пониманию. После того, как текст или документ прочитан, рекомендуется использовать упражнения для закрепления и введения в активное использование изученного материала. В конце урока используются такие творческие упражнения, как письменные упражнения, обыгрывание по ролям и т.д.

2. Упражнения, направленные на детальное, а не обще-смысловое, понимание текста. Студенты выполняют работу, направленную на поиск и уточнение отдельной, определенной информации в тексте. Методистами создан ряд упражнений, тренирующий навык поиска и соотнесения информации: составление диалога по мотивам текста, подбор картинок, иллюстраций, заголовков в отдельном эпизоде или абзацам текста, ответы на вопросы, составление характеристики или анализ событий текста и т.д. На данном этапе закрепления изученного материала задача преподавателя, как правило, состоит в том, чтобы наблюдать и давать указания самостоятельной работе студентов

3. Создание студентами проектных работ, как, например поиск информации по отдельному (зачастую, страноведческому) материалу, создание и написание рекламы и т.д. Данный вид деятельности требует знания лексики и грамматики, работы с существующими языковыми источниками (Интернет – порталами с контентом на французском языке, шаблонами написания рекламы и т.д.), что

подковывает учащихся в независимой работе с аутентичными текстами и документами, и активно тренирует использование продуктивных языковых навыков – речи и письма.

Итак, нынешний подход к обучению французскому языку как иностранному, имея коммуникативный подход в своей основе, имеют ряд отличающих и определяющих их особенностей. В большинстве они рационально сочетают и инновационные методы, и традиционные педагогические приемы, но главной их целью является формирование коммуникативной и культурной компетенции учащегося.

Дифференциация по возрастным группам и многоуровневый подход дают возможность развития личности. Каждая из подсистем обучения направлены на формирование ключевых навыков языковой компетенции: умений читать, писать, говорить и воспринимать устную речь на слух. При этом большой акцент делается на использовании разнообразных мультимедийных и текстовых ресурсов, различных упражнений, разностороннее развивающих личность ученика, которые направлены на формирование отдельных языковых способностей, которые помогут ему сориентироваться во франкоговорящей среде и преодолеть языковой барьер.

Главный плюс коммуникативного подхода в обучении французскому языку как иностранному – это то, что он построен с помощью аутентичных языковых материалах, способствующих глубокому погружению в языковую среду.

Список использованной литературы

1. Исаева Т.Б. Коммуникативная компетентность студентов экономистов как основа профессионализма// Транспорт XXI века: исследования, инновации, инфраструктура: материалы научно-технической конференции посвященной 55-летию УрГУПС.–Екатеринбург: УрГУПС, 2011. – Вып.97(180). – Т.1. – С.640-645
2. Аюбян Л.Г. Коммуникативный метод преподавания иностранного языка в неязыковом вузе//Материалы всероссийской научно-практической конференции. – Оренбург: ОГУ, 2006. – 2762 с.
3. Girardet Jacky, Cridlig Jean –Marie. Méthodes de Français- 1 «Panorama»//Livre du professeur. – CLE International, 2001. –С.5-7.
4. Girardet Jacky, Cridlig Jean –Marie. Méthodes de Français- 2 «Panorama»//Livre du professeur. – CLE International, 2001. –С.6-8.
5. Poisson-Quinton Sylvie, Siréjols Éveline. Amical-1:guide pédagogique. – CLE International, 2011. – С.7-123.
6. Poisson-Quinton Sylvie, Siréjols Éveline. Amical-2:guide pédagogique. – CLE International, 2012. – С.5-123.
7. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранному языку// Г.В.Елизарова. – СПб.:КАРО,2005. – С.353.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫЛЫМДЫ ЖАТТЫҚТЫРА ОТЫРЫП, ЛИНГВОМӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

А.Т. Мухамедияр, Д.Ю. Алтайбаева

Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 2-курс магистранты

Ғылыми жетекші: Абай атындағы ҚазҰПУ-нің филол. ғылым. кандидаты, доцент

Кілт сөздер: тіл мен мәдениет, құзыреттілік, лингвомәдениеттану, лингвомәдени құзыреттілік, шет тілін оқыту.

Кіріспе.

Қазіргі заманауи өмірде кез келген адам кем дегенде бір шет тілін меңгеруі керек. Әлем бойынша халықаралық тіл болып саналатын ағылшын тілі – біз үшін де ең маңызды тіл болып табылады. Қазіргі кезде барлық білімді адамдар өзге шет мемлекеттердің тілін, мәдениетін, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын, тарихын терең білуге талпыныс жасап жатыр. Біздің елімізде ағылшын тілі үлкен танымалдылыққа ие. Жылдан жылға ағылшын тілін меңгерген мамандарға сұраныс күн санап көбею үстінде.

Лингвомәдени құзыреттілікті көптеген авторлар мәдениет туралы білім жүйесі және практикалық қызметте сол білім жүйесімен жұмыс істеудің арнайы дағдылар жиынтығы деп анықтайды. Алайда, мамандар мектеп түлектерінің шет тілдерін меңгеру деңгейі қанағаттанарлық емес екендігін атап өтеді, ал шет тілдерін жақсы меңгерген оқушылар да оларды күнделікті өмірде және кәсіби қарым-қатынас кезінде де тиімді пайдалана алмайтындығын айтады. Оған қоса, бұған басқа тілдің лингвомәдени мағыналарын, әртүрлі халықтардың өзіндік дәстүрлерін, заманауи ерекшеліктерінен бейхабар болуы көңілге қаяу түсіреді. Осыған байланысты, мәдениеттер диалогының субъектісі ретінде әрекет жасай

алатын оқушыларды тәрбиелеу қажет, өйткені шет тілі тек лингвистикалық білім жүйесін ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік нормалар, рухани құндылықтар және адамдар арасындағы қатынастар жиынтығы туралы білім жүйесін де қамтитыны анық.

Лингвомәдени құзыреттілік қалыптастыру кезінде оқушылар оқылатын тілдің қоғамын, мәдениетін тереңінен түсіну үшін олар сол шет тілінің тарихы мен мәдениетін, экономикасы мен ұлттық құндылықтарын оқып, танысуы қажет. Шет тілдің мәдениетін неше түрлі шығармалар мен мәтіндер арқылы біз біле бермейтін қырларын білуімізге болады.

Сараптама. Әрбір ұлттың дамуының, көркеюінің, білімділігінің бейнесі тіл болып табылады. Тіл арқылы ұлттың жылдар бойы сақтап келген тарихы мен салтын, ғұрпын, этикалық нормалары мен шығармашылығын, өнерін, мәдениетін тануға үлкен мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары ағылшын тілінің әлем бойынша ғаламдық таралуын байқауға болады. Біздің елімізде де ағылшын тілі үлкен танымалдылыққа ие. Жылдан жылға ағылшын тілін меңгерген мамандарға сұраныс күн санап көбею үстінде.

Қазіргі заманауи өмірде кез келген адам кем дегенде бір шет тілін меңгеруі керек. Әлем бойынша халықаралық тіл болып саналатын ағылшын тілі – біз үшін де ең маңызды тіл болып табылады. Қазіргі кезде барлық білімді адамдар өзге шет мемлекеттердің тілін, мәдениетін, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын, тарихын терең білуге талпыныс жасап жатыр. Бұл, әрине, қуантарлық жағдай. Дегенмен, кез келген шет тілін меңгеру үшін ол тілдің бізге берер пайдасы мен қажетін ажыратып алған жөн.

Ағылшын тілін үйрену – оқушылардың бойында адамгершілік қасиеттерді, жақсы нәрсені көре білуді дамытып ғана қоймай, олардың дүниетанымын кеңейтіп, қиялдарын дамытып, саналарын белсенді жұмыс жасатуға көмектеседі.

Ағылшын тілінің әрбір сабағы – ағылшын тілде сөйлейтін мемлекеттердің мәдениеті мен салт-дәстүрін тану мен білу болып табылады. Ағылшын тілін, я болмаса, кез-келген өзге шет тілін үйрену – оқып жатқан тілдің ұлттық болмысын тануға мүмкіндік береді.

Өмірдің бір бөлігі ретінде адамдарға білім жинақтау емес, басқа адамдармен қарым қатынас жасау, көптеген өмірлік жағдайларға дұрыс көзқараспен қарау, дұрыс шешім қабылдау кезінде көмектесетін белгілі біліктер пен құзыреттіліктерді дамыту маңызды болып жатыр. Сондықтан адамдарды қазіргі уақыттың кез келген шындығын қабылдауы мен икемденуіне әсер ететін біліктерді игеруге дайындау қажет.

Қазіргі уақытта білім беруді дамытудың маңызды бағыттарының бірі құзыреттілік тәсілді қолдану болып табылады, атап айтқанда – адамның коммуникативтік қабілеттерін, оның ішінде мәдени, лингвомәдени, әлеуметтік және ақпараттық құзыреттерін практикада қолданумен байланысты біліктер мен дағдыларды дамыту ең басты бағыттардың бірі болып табылады.

Ағылшын тілі сабағы – біріншіден, тіл үйрену болып табылады. Сонымен қатар, кез келген тілді оқыту сол мемлекеттің мәдениетінен алшақ үйретілмеуі қажет. Осылайша, оқып жатқан тіл мен мәдениет бір бірімен ажырамас, тығыз байланыста болады. Тіл мен мәдениетті бір уақытта оқыту – ең қажетті шаралардың бірі.

Тіл мен мәдениетті қатар оқытудың басты идеясы – лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастыру.

Лингвомәдениеттану – лингвистика мен мәдениеттанудың тоғысуында пайда болған және тілде көрініс тапқан және қалыптасқан халық мәдениетінің көріністерін зерттейтін лингвистиканың бір саласы [1].

Лингвомәдениеттану лингвистиканың жеке ғылым саласы болып ХХ ғасырдың 90-жылдары пайда болды. «Лингвомәдениеттану» термині В.Н.Телияның фразеологиялық мектебінің жұмыстарының, Ю.С.Степанов, А.Д.Арутюнова, В.В.Воробьев, В.Шак-леин, В. А. Маслованың жұмыстарының әсерінен пайда болды. Егер мәдениеттану адамның табиғатқа, қоғамға, тарихқа, өнерге және оның әлеуметтік-мәдени өмірінің басқа салаларына қатысты өзін-өзі тануын зерттесе, ал тіл білімі тілде әлемнің тілдік бейнесінің психикалық модельдері түрінде көрсетілген және бекітілген дүниетанымды қарастырса, онда лингвомәдениеттану өзінің пәні, тілі, мәдениетімен өзара тығыз байланыста болады.

Адамзат өркениетінің өмір сүруі мен дамуы үшін қарым-қатынастың әртүрлі формаларының маңыздылығына байланысты мәдени құзыреттіліктің бөлігін жеке аспектке бөлген жөн, оны белгілеу үшін Л.А. Городецкая лингвомәдени құзыреттілік терминін ұсынған. Жоғарыда аталған автордың пікірінше, лингвомәдени құзыреттілік – бұл белгілі бір лингвомәдениет шеңберіндегі тұлғаның коммуникативті мінез-құлқына жауап беретін мәдени құзыреттіліктің бөлігі [2, 49].

Лингвомәдени құзыреттіліктің мазмұндық толықтырылуы туралы мәселені қарастыра отырып, ғалымдар «білім», «білік», «дағды» терминдерінің мазмұндық аспектілерін нақтылайды.

«Білім» – бұл адам санасындағы шындықтың шынайы көрінісі. Білім-танымның нәтижесі.

«Білік» – адамның алған білімі мен дағдыларының жиынтығымен қамтамасыз етілген әрекеттерді орындау тәсілдері.

«Дағды» – бірнеше жаттығулар нәтижесінде автоматтандырылған әрекеттер мен операцияларды орындау тәсілдері.

Шет тілін үйрену кезінде өзінің туған тілі мен оқып жатқан тілдің мәдениетінің айырмашылығы мен ерекшеліктерін қалыптастыру кезінде лингвомәдени құзыреттілік ең маңызды рөлдердің бірін атқарады. Қалыптасқан лингвомәдени құзыреттілік шет тілін үйренушілердің бойынан тілдік және мәдени кедергілерді жеңуге көптеген септігін тигізеді.

Лингвомәдени құзыреттілікті көптеген авторлар мәдениет туралы білім жүйесі және практикалық қызметте сол білім жүйесімен жұмыс істеудің арнайы дағдылар жиынтығы деп анықтайды. Алайда, мамандар мектеп түлектерінің шет тілдерін меңгеру деңгейі қанағаттанарлық емес екендігін атап өтеді, ал шет тілдерін жақсы меңгерген оқушылар да оларды күнделікті өмірде және кәсіби қарым-қатынас кезінде де тиімді пайдалана алмайтындығын айтады. Оған қоса, бұған басқа тілдің лингвомәдени мағыналарын, әртүрлі халықтардың өзіндік дәстүрлерін, заманауи ерекшеліктерінен бейхабар болуы көңілге қаяу түсіреді. Осыған байланысты, мәдениеттер диалогының субъектісі ретінде әрекет жасай алатын оқушыларды тәрбиелеу қажет, өйткені шет тілі тек лингвистикалық білім жүйесін ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік нормалар, рухани құндылықтар және адамдар арасындағы қатынастар жиынтығы туралы білім жүйесін де қамтитыны анық.

Лингвомәдени құзыреттілік мазмұны бойынша ұлттық мәдениетке жатса, ал мәні бойынша мультимәдениетке кіреді, себебі, қазіргі таңдағы адам ғаламдық өмір сүреді және оның мәдени танымдары басқа ұлттардың мәдениеті туралы ақпараттардан тұруы керек, бұл оған білімге, ғылымға және басқа кәсіби қызмет түрлеріне жол ашады [3,83].

Лингвомәдени құзыреттіліктің құрамына:

-Лингвистикалық құзыреттілік (оқып жатқан тілдің мәдениеті мен заңдарына тән әртүрлі негізгі бірліктерді білу және игеру);

-Мәдени құзыреттілік (мәдени нормаларды меңгеру), оның ішінде қоғамдық-мәдени құзыреттілік те бар;

-Қоғамдық-мәдениетаралық құзыреттілік (өзге қоғамның нормалары мен ережелерін, салт-дәстүрлерін білу) жатады.

Тіл үйренушілердің лингвомәдени құзыреттілігін қалыптастыру тілдік фактілерді оқудан бастау алады да, лингвомәдени құбылыстарды, яғни, бейне, стереотип және т.б. талдаудан аяқталады. Сонда, лингвомәдени құзыреттілік оқылатын тіл мемлекетінің мәдени шындықтарын ашатын белгілер жүйесі түрінде ұсынылған.

Лингвомәдени құзыреттіліктің құрылымы төмендегідей көрсетілген:

-Оқып жатқан тілдің мемлекетінің білімдер жиынтығы (тарихы, нормасы);

-Оқып жатқан тілдің мемлекетінің ұлттық мәдениеті жайлы білімдер жиынтығын қамтиды.

Әрбір мемлекет, әрбір адам болсын әлемдік мәдениетке жол бастап беретін шет тілін практикалық жағынан меңгеруді басты назарға алады. Тілдік мәдениетті меңгермей лингвомәдени құзыреттілік қалыптаспайды, ал лингвомәдени құзыреттілік қалыптаспай тілдік мәдениетті игеру мүмкін емес.

Тілді кез келген жеке тұлғаның ұстанымдары, сөйлесу тәсілдері, рухани және материалды нысандарын дамытуда ұлттың ең басты құндылығы ретінде есептесек, онда біз лингвомәдени құзыреттілікті қоғамның түпкі білімін игеру, тану арқылы қалыптасқан жеке тұлғаның ішкі байлығы деп табамыз.

В.И.Постовалованың ойынша, лингвомәдениет мәдениеттану мен лингвистиканың негізінде жатқан өзінің басқа ғылымдардан ерекшелігін көрсетеді. Лингвомәдениет этнография, лингвистика, психология мен әлеуметтану әдістерінің көмегімен халықтың мәдениетінің элементтерін қарастырумен лингвомәдениет анықталады [4,83].

Лингвомәдени құзыреттілікті жүзеге асыру кезінде оқушының бойында төмендегідей қасиеттер одан әрі дами түседі:

-Әлемге деген өзгеше эмоциялық қарым-қатынас, сезім, эмоция пайда болады;

-Оқушылардың жеке тұлғалық және әлеуметтік бейімделуі көрінеді;

-Мәдениетаралық субъект ретінде оқушылардың белсенді коммуникативті ұстанымы пайда болады;

-Жан-жақты болу, мақсатқа ұмтылу, бірігіп жұмыс істеу, шығармашылық белсенділігі арту секілді қасиеттер одан әрі дамиды;

-Шет тілін өз бетінше меңгеруге қызығушылығы арта түседі;

-Оқылып жатқан шет тілді қолдану арқылы ғылым-зерттеу тәжірибесі пайда болады.

Лингвомәдени құзыреттілік қалыптастыру кезінде оқушылардың оқилатын тілдің қоғамын, мәдениетін тереңінен түсіну үшін олар сол шет тілінің тарихы мен мәдениетін, экономикасы мен ұлттық құндылықтарын оқып, танысуы қажет. Шет тілдің мәдениетін неше түрлі шығармалар мен мәтіндер арқылы біз біле бермейтін қырларын білуімізге болады.

Оқылым – оқушылардың мәдениетаралық, лингвомәдени құзыреттіліктерін дамытудың басты құралы болып табылуы мүмкін. Оқып жатқан тілдің мәдениетіне ену үшін сол шет тілінің тарихымен, мәдениеті мен салт-дәстүрімен, ғұрпы мен өмірлік ұстанымдарымен танысып бастаған дұрыс.

Лингвомәдени ақпаратты көрсету тәсілі мен бірлігі – мәтін болып табылады. Мәтін негізгі ұғымдарға қатысты түсініктерді қамтиды. Лингвомәдени құзыреттілікті әртүрлі жанрдағы мәтіндер мен көптеген көркем шығармалар арқылы қалыптастыруға болады.

Өз кезегінде, мәтін – ұғымдардың нақты мазмұнын түсіндіру үшін әмбебап құрал ретінде шығады. Сондай-ақ, мәтін мәдени ақпаратты жеткізумен қатар сөздердің мағынасын өзгертіп, жағдайларды түрлендіре алады. Бұндай жағдайда мәтін лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастыру кезіндегі негізгі механизм болып табылады.

Лингвомәдени біліктіліктердің қалыптасуының негізгі көзі – прагматикалық сипаттағы аутентикалық шетелдік мәтін болып келеді. Прагматикалық шетелдік мәтін мәдениетаралық қарым-қатынас үшін негіз ретінде әрекет етіп, тіл арқылы шетелдік мәдениетті меңгеруді қамтамасыз етеді [5, 57].

Шет тілдік шығармаларды оқу сол оқып жатқан шет тілінің өмірімен танысуына алғашқы қадамдар жасауға көмектеседі. Біз білетіндей, көркем шығармаларда өзге ұлттың өміріндегі жайттарды бейнелей отырып, нақты ақпараттарды бізге жеткізеді. Сонымен қатар, шығармалар арқылы біз әрқашан сол елдің мәдениеті мен дәстүрін толықтай тануымызға мүмкіндік аламыз.

Көркем шығармалар мен елтанымдық мәтіндер негізінде ағылшын тілін оқыту шеңберіндегі лингвомәдени құзыреттілігі оқушылардың мынадай білімдерінің болуын қамтиды:

- лингвомәдени қоғамдастығына сай кілттік ұғымдар;
- оқылып жатқан тіл мемлекетінің ұлттық құндылықтары;
- ағылшын тіліндегі әзілдердің ерекшелігі;
- оқылып жатқан тіл өкілдерінің ұлттық-психологиялық ерекшеліктері.

Қорытынды.

Қорытындылай келе, шет тілі оқу пәні ретінде адамзаттың тарихы мен жалпы мәдени құндылықтарын жинақтаумен қоса, барлық гуманитарлық пәндер үшін біріктіруші элемент ретінде әрекет ете отырып оны үйренушілерге жүйелі түрде жеткізеді. Мұның барлығы әлем бейнесі туралы тұтас көзқарасты қалыптастыруға, ұлттық-аймақтық мәдениеттің әлемдік қазынадағы орны мен рөлін түсінуге және анықтауға мүмкіндік береді.

Кез-келген шет тілін үйретуші білікті мұғалімнің басты міндеті – өзінің оқушыларының шетел тілінің мәдениетін, тарихын, өмір салтын білуіне үлкен септігін тигізу, яғни, оқушыларының қызығушылықтарын арттыру болып табылады. Сол үшін мұғалім оқушыға дұрыс бағыт беруші, көмекші бола білуі керек.

Лингвомәдени құзыреттілікті жүзеге асыру кезінде оқушының бойында төмендегідей қасиеттер одан әрі дами түседі:

- Әлемге деген өзгеше эмоциялық қарым-қатынас, сезім, эмоция пайда болады;
- Оқушылардың жеке тұлғалық және әлеуметтік бейімделуі көрінеді;
- Мәдениетаралық субъект ретінде оқушылардың белсенді коммуникативті ұстанымы пайда болады;
- Жан-жақты болу, мақсатқа ұмтылу, бірігіп жұмыс істеу, шығармашылық белсенділігі арту секілді қасиеттер одан әрі дамиды;
- Шет тілін өз бетінше меңгеруге қызығушылығы арта түседі;
- Оқылып жатқан шет тілді қолдану арқылы ғылым-зерттеу тәжірибесі пайда болады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пос. для студ.вузов. М.: Академия, 2001, – 208 с.
2. Городецкая, Л. А. Лингвокультурная компетентность и лингвокультурные коммуникативные компетенции: разграничение понятий / Л. А. Городецкая // Вопросы культурологии. 2009. № 1. С. 48–51.
3. В.В.Воробьев «Лингвокультурология (теория и методы)», Москва: Из-во РУНД, 1977. – 178с.

4. Постолова В.И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В.И. Постолова // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 288с.

5. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. – М.: АРКТИ, 2003. –192с.

ЛИНГВИСТИКА ТҰРҒЫСЫНАН ЖАРНАМА МӘТІНІН ЗЕРТТЕУ

А.Н. Садуахас, Г.К. Бекқожанова

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 2-курс магистранты,
ғылыми жетекшісі: филология ғ.к. доцент м.а.
Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: жарнама мәтіні, лингвостилистика, риторикалық сұрақ, тілдік манипуляция, аллегория, гиперболо, метафора, метонимия.

Жарнама бірнеше онжылдықтар бойы отандық және шетелдік ғалымдардың назарын аударды. Жарнаманы қоғамның барлық жерінен көруге болады. Теледидарды қосқанда, радио тыңдағанда, газет оқығанда, дүкенге барғанда немесе жұмыстан үйге оралғанда біз кез-келген жерде әртүрлі жарнамаларға тап боламыз. Сондықтан жарнаманы көп компонентті әлеуметтік-экономикалық құбылыс деп атауымыз тегін емес. Ол адамға, оның қабылдауына, мінез-құлқына және бағалауына жан-жақты әсер етеді. Оның әсері тікелей де, жанама да болуы мүмкін. Жарнама адам өмірінің неғұрлым жақсы, әрі ыңғайлы болуына байланысты жаңа тауарлар жасау мен қызметтерді құруда қоғамды ақпараттандыру үшін қолданылады.

Жарнама мәтіні – бұл гетерогенді жиынтық: олар көлемі, жанры, стилі және қолданылатын тілдің мәнерлілігі құралдары, құрылымы және вербалды және вербальды емес ақпараттың өзара әрекеттесу сипаты бойынша алуан түрлі. [1, б. 35].

Лингвистикалық тұрғыдан жарнаманы оның басты элементі болып табылатын жарнама мәтінімен қарастыруға болады. Жарнама мәтіні туралы анықтамалар өте көп, солардың ішінде белгілі лингвисттер Л.М. Амири және С.В. Ильясованың еңбектеріне берілген анықтама бойынша «жарнама мәтіні дегеніміз – алдын-ала дайындалған, автономияға ие ауызша немесе жазбаша түрдегі берілген мәтін, бастапқыда белгілі бір адресатқа бағытталып, сосын сол адресатты өнім түріне назар аударту» деп айтылған [2, б. 15].

Тиімді жарнама мәтінінде үш негізгі элемент бар: тақырып, негізгі мәтін, эхо-фраза. Күшті позициялар – бұл: тақырып, бірінші фраза, соңғы фраза. Мәтіннің арасы есте қалуы үшін ол әсіресе жарқын және эмоционалды болуы керек. Толықтай айтатын болсақ, жарнама мәтінінің мінсіз болуы сөздер мен сөйлемдердің бір-бірімен байланысып, дұрыс құрылуына, айтылатын ойдың логикалық байланысына, мағыналардың ашылып тұруына байланысты және жарнама мәтіні тартымды, көркем жолдармен жазылуы тиіс. Бұлардың барлығы оқырманың жарнаманы түсінуін жеңілдеті түседі. Жарнама мәтінінде басты міндетті тақырып атқарады. Тақырып оқырманға көңіл аудартып тұруы, нақты және түсінікті болуы шарт. Жарнама тұтынушылардың көңілін неғұрлым аударып тұрса, соғұрлым есте тез сақталады.

Жарнама мәтіндерінің тағы басқа ерекшеліктері олардың есте сақталып қысқа болуы, ұйқас пен ырғақтың назар аудартарлығы, тауарды сатып алуға деген қызығушылықты арттыруы. Сонымен қатар тілдік таңба ретінде лексикалық бірліктен тұратын мәтін және шағын түрдегі мәтін де пайдаланылады.

Лингвистикалық зерттеудің объектісі ретіндегі жарнама мәтіні әрдайым ғалымдарды қызықтырған. Мысалы И.Имшеницкая, «жарнама мәтіні – мүлдем ерекше мәтін. Бұл басқа мәтіндерге ұқсамайды – не көркем, не журналистік, тіпті үгіт-насихат мәтінінен басқаша» деп түсіндірген [3].

Жарнама мәтінінің өзіндік лингвистикалық ерекшеліктері бар. Солардың бірі лингвостилистикалық тұрғыдан қарастыру. Лингвисттер кез келген мәтінмен жұмыс барысында не туралы, қалай деген сұрақтарға жауап іздеумен айналысады. Соңғы уақыттарда осы сұрақтарға жауап беру негізінде стилистика саласы пайда болды.

Стилистика – тілдің экспрессивті мүмкіндіктерін, сонымен қатар әртүрлі қарым-қатынас жағдайында тілдік құралдарды қолдану принциптері мен әсерін зерттейтін тіл білімінің бөлімі. Кейде тіл білімінің бұл саласын лингвостилистика деп атайды [4, б. 18].

Бұл ерекшелік баспа жарнамасының әсер ету ерекшелігімен және оны тұтынушының қабылдауымен тығыз байланысты. Баспа жарнамасына буклет, каталог, плакат, жазу кітапшалары, үстелге қоятын немесе қабырғаға ілетін күнтізбелер және тағы басқалары кіреді. Бұл жарнаманың басты мақсаты – сатып алушыларды жарнамаланған тауарлармен таныстыру. Сондықтан жарнамалық басылымдардағы мәтін сенімді, нақты және түсінікті болуы керек.

Сонымен қатар жарнама мәтінінің лингвостилистикалық ерекшелігін экстралингвистикалық факторлар анықтайды. Мысалы, жарнамалық мәтінді алып жатқан аумақ үшін төлем, басқа ақпаратпен бәсекелестігі және жарнамалық мәтіннің прагматикалық бағыты. Ақпараттық саланың жалпы толықтығы, жарнаманың қымбаттығы секілді факторлар[5, б. 78].

Қазіргі заманғы лингвистикада жарнама мәтіні тілдің функционалды тілдерінің бірі ретінде қарастырылады. Осылайша жарнама мәтінінде әр функционалды стиль сияқты, өзінің арнайы стилистикалық әрекеттесетін өзіндік синтаксистік ерекшеліктері, типтік құрылымдары бар:

1. *Инверсия* – бұл сөйлем мүшелерінің әдеттегі тәртібін бұзу. Мысалы, «Never before had I seen such a wonder» («BBC Learning English» жарнамасы) «Delicious this drink is!»- «How great is this drink!», «Coca-cola – light!»- «Coca-Cola – a light drink!» Осы берілген жарнама мәтінінде кездескен сөйлемдерден сөйлем мүшелерінің орын тәртібін бұзғандығы байқалады.

2. *Риторикалық сұрақ*–жарнама мәтінінде сұрақ ретінде беріліп, жауапты қажет етпейтін лингвистикалық ерекшеліктің бірі. Мысалы, «Why love one but eat the other?», «Do you drink bottled water?», «So now what's your excuse?», «Do you want to lose 20 pounds in two weeks?». Берілген мысалдардан көріп отырғанымыздай тұтынушының сұрақтарға жауап бермейтіндігі айқын байқалып тұр. Сұрақтар тек тұтынушының қызығушылығын ояту мақсатында қойылған.

3. *Жағымсыз сөздерді қолдану арқылы сатып алушының назарын аударматындай ету*: «Stop wasting money in adwords», «Size does matter», «I took billions from pensions. Let me do it again». Мұндай жарнаманы көбінесе «адасушылық» деп атайды. Соңғы берілген «I took billions from pensions. Let me do it again» жарнама мәтіні ретіндейсаялау алдындағы кандидаттың сөзі алынып отыр. Теріс шығарылымдағы жарнама кандидаттың белгілі бір мәселелерге немесе мемлекеттік саясаттың элементтеріне қатысты ұстанымын көрсетеді. Кандидаттың осы сөздері арқылы бұқара халыққа бір ақпаратты жеткізкісі келетіндігі және өзін сайласа бір өзгеріс болатындығын аңғарамыз.

4. *Анық және жасырын салыстыруларды қолдану* (more – more, goods – goods, cheaper – cheaper, the best – the best).

5. *Тілдік манипуляцияларды жарнама мәтінін психолінгвистикалық тұрғыдан қарастыру*. Яғни, беріліп отырған жарнама мәтінінің тұтынушы психикасына қаншалықты әсері бар, соны айқындайды. Мысалы, «Intermittent fevers, dyspepsia, loss of strength, lack of energy, malaria and malarial fevers, Enriches the blood, strengthens the muscles, and gives them life».

Сонымен қатар жарнаманың ең типтік табиғи көрінісі – аллегория, гипербола, метафора, метонимия, дараландыру, салыстыру, эпитет, анафора, эпифора, антитеза, эллипсис, аллюзия. Айтылғанды түсіндіру үшін орыс тілі жарнамаларынан алынған мысалдарды келтірейік: **Гипербола**: «бар в бутылке» (*Bacardi Superior*); **Салыстыру**: «легкая как пух; мягкая как облако» («Журавли» шарабы жарнамасы); **Эпитет**: *безупречный, волшебный, идеальный, исключительный, эксклюзивный*; **Анафора**: «Мой мир; мой стиль; мой ЕССО»; **Анадиплосис**: «Жизнь – это игра. Игра вне правил и стереотипов» (*Volkswagen Tiguan* жарнамасы); **Антитеза**: «Tiguan подарит безграничную свободу как в каменных джунглях, так и на бездорожье»; **Аллюзия**: «уже за полночь, и моя карета превратилась в тыкву, но тушь держится великолепно!» (тушь «Volume Glamour, Bourjois Paris» жарнамасы). Бұл мысалдардан түйетініміз жарнама мәтінінде әр түрлі мәнерлілік құралдарын қолдану, пайыздық қатынаста жарнаманың негізгі мәтінінде эпитеттер, салыстырулар, гиперболалар, қайталанудың әр түрлі түрлері басым болатындығын көрсетеді;

Жарнама ғылымның барлық саласымен тығыз байланысты. Біз жарнамамен кез келген бұрышта (теледидарда, журналда, газетте, радиода немесе көшеде) кездесеміз. Кейбір кезде жарнаманың адамға кері әсері тиіп жатады, ол жарнама мәтініндегі сөз тіркестерінің дұрыс емес және түсініксіз болуынан, яғни жарнама сапасының төмен деңгейде жасалғанына байланысты.

Зерттеу барысында, сонымен бірге, қазақ жарнама мәтіндеріне де лингвостилистикалық талдау жүргізілді. Мәтінді лингвостилистикалық тұрғыдан талдау екі деңгейден тұрады: семантикалық және метасемантикалық. Бірінші деңгейдің ерекшелігі тілдік бірліктердің, атап айтқанда сөз, сөз тіркесі және синтаксистік құрылымдардың тура мағынада қолданылуы. Ал метасемантикалық деңгейде тілдік бірліктер қосымша мағынада қолданылады. Бірақ жарнама мәтінін лингвостилистикалық талдау барысында оның мағынасын ғана ашып қоймай, толық мазмұнын тұтынушыға ашумен анықталады.

Мысалы, «Тиімді кредит, кез келген мақсаттарға 0,1% бастап» («Jysan Bank» жарнамасы) жарнама мәтінінде семантикалық деңгейде қолданылған.

Қорыта келе, жарнама және оның мәтіні қоғамның басқа салалары секілді маңызды болып табылады. Бүгінгі әлеуметтік, экономикалық тыныс-тіршілігімізді жарнамасыз көзге елестету қиын. Жарнама күнделікті өміріміздің құрамдас бөлігіне айналды. Жарнаманың басты элементі – оның мәтіні болып табылады. Жарнама мәтінін стилистикалық және құрылымдық, семантикалық бағыттарда қарастырудың маңызы зор. Жарнама мәтініне қойылатын басты талаптар бар. Осы талаптардың ішіндегі ең негізгісі – қысқа әрі нұсқа жарнама мәтіні көп ақпарат беруі керек. Осы бағытта, жарнама мәтінінде әр алуан көркемдеу құралдарының көмегімен жасалған жарнама мәтінін құрастыру маңызды.

Алайда, ол талаптардың кейбірі орындала бермейді. Ол жарнама мәтінінде бірнеше мәселені тудырады. Соған байланысты жарнама мәтінінің тілдік ерекшеліктерін атап айтқанда лингвостилистикалық, психолингвистикалық ерекшеліктерін айқындап, зерттеу қажеттілігі туындайды. Мақалада жарнама мәтінінің лингвостилистикалық ерекшеліктері қарастырылды.

Әдебиеттер тізімі

1. Добросклонская Т.Г. Язык средств массовой информации: учебное пособие. М.: КДУ, 2008. 116 с.
2. Ильясова С.В., Амири Л.П. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы. 2-е изд. М.: Флинта, 2012. 296 с.
3. Имшинецкая И. Креатив в рекламе. – URL: <http://evartist.narod.ru/text11/58.htm>
4. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. – М., 2007.
5. Андреева Н.П. Концепции метафоры общелингвистического характера и особенности употребления в английских рекламных текстах –2012. –140с.

HOW TO AVOID BECOMING A VICTIM OF YOUR FEARS, THINKING AND BELIEF?

A.E. Rakhimbayeva

The 4th course student of KazNU named after Al-Farabi
Almaty, Kazakhstan

Key words: thinking, fear, belief, marketing, advertising.

This article illustrates how some areas of activity, for example, marketing affects you and your subconscious mind, using your fears, thinking and beliefs in their direction.

There are many articles that attract the reader to buy, or newspapers that generate negative news, forcing the reader to abstract everything onto himself.

All this is the power of advertising texts, psychological influence on the subconscious of a person.

There are a variety of books in marketing that reflex information about how to influence an audience using a specific pain, rhinestone, or persuasion. Thus, reading a properly structured text, a person does not understand that all information on the Internet, newspaper articles or posts of bloggers is a correctly composed psycholinguistic weapon of advertisers.

For example, let's take Instagram and everything that is promoted by this platform. The main purpose of creating the platform was communication, but now Instagram has turned into a sales market, where every second thought is created with the ultimate goal of selling.

What do you think helps copywriters, rewriters, and marketers in selling?

Definitely, it is our fears, beliefs and thinking. Analyzing the audience, marketers use the most painful sides of the consumer and put pressure on these points. As a result, a consumer who is tired of living in fear »finds a solution« by reading another post about a new gadget and makes a purchase. This gadget was once the children's Smart Watch, which has become quite popular and useful.

The mystery of marketers has been revealed, from this time you will think before doing every impulse purchase.

Now is the time to talk about fears, beliefs and thinking that lead you to a standstill and haunt you.

THINKING, FEAR AND BELIEF

Thinking is common to all people, and each person develops it differently. We accept and develop different thinking processes at all times.

The point is that our thoughts are directly capable of influencing our physical world. That is why our thoughts rule us, thoughts affect life, reality, health, self-awareness

Everything that happens in our conscious is reflected in reality in one way or another. Thoughts, desires, images, emotions that we experience – they go beyond us and affect the people the world around us.

Every thought is like a spark of a great flame. If this spark flew into the void and did not find a suitable place for itself, it quickly fades. If you help the spark, provide it with the necessary dry chips and fan it, then it will turn into a full-fledged flame.

So are our thoughts. Weak, fleeting ... They do not so much affect us and the world around us. But if we think about the same thing for a long time, we wish it, we keep some idea in our head for a long time, if the concentration is very strong, after a while it manifests itself in reality. This opens up many perspectives for a person.

All thoughts and ideas are embodied in life, regardless of whether they are good or bad, desirable or not. A person can constantly think about something depressing, because he is afraid of it or is simply pessimistic, and this obsessive thought, cultivating for a long time in the mind, also strongly strives to be realized. AND ONCE THIS NEEDS TO HAPPEN!

Against the background of all thoughts, we have fears:

- what if I get into an accident?
- staying alone ..?

All in all, there are a lot of such like fears. It never happens that you are not worried about negative thoughts, they have a place to be, but you need to get rid of them for a small part.

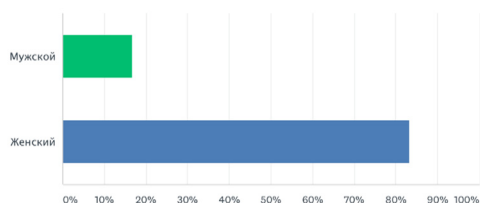
WHY ONLY IN A SMALL PART?

Fear helps to keep you alive, moreover it has power.

For instance, you have a fear of losing close person in your life, to be exact it is your little brother, sister, son, daughter or someone else. Fear that you will lose a loved one makes you think about all the possible situations that contribute to a negative result. You torture yourself, looking for all sorts of options to prevent abstractions that exist only in your head. Probably, everyone thought that someone could be kidnapped or

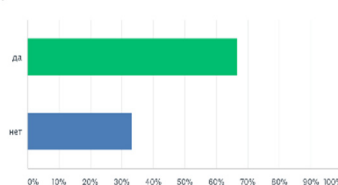
Укажите свой пол

Ответили: 24 Пропустили: 0

Бывает ли такое чувство, будто страхи и убеждения управляют вашим подсознанием?

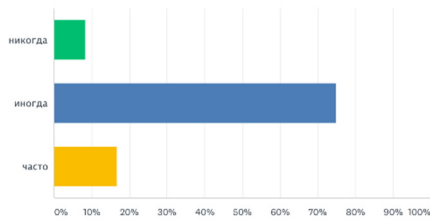
Ответили: 24 Пропустили: 0

beaten, or some kind of disease will overtake your loved ones, but someone has already overtaken and you are thinking about the subsequent consequences for an undesirable outcome.

Как часто, на фоне разных мыслей, у вас появляются страхи?

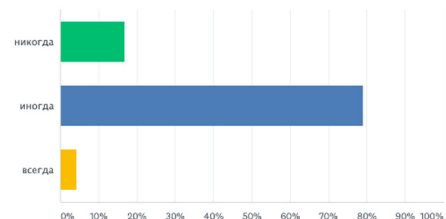
Ответили: 24 Пропустили: 0

Leading answer is «Sometimes».

Как часто страхи заводят вас в затруднительное положение?

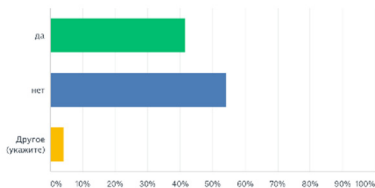
Ответили: 24 Пропустили: 0

Leading answer is «Sometimes».

Замечали ли вы, что многие статьи, посты в социальных сетях задевают вас за живое? И вы начинаете доверительно относиться к этим страницам, авторам.

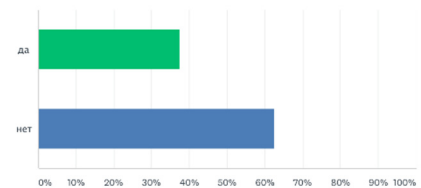
Ответили: 24 Пропустили: 0

Leading answer is «No».

Практикуете ли вы какие-либо техники для проработки страхов, мышления или убеждений?

Ответили: 24 Пропустили: 0

Leading answer is «No».

In the process of creating this article, I conducted a small survey on the ru.survey.monkey.com platform, which proves the fact of the influence of fears, beliefs and thinking on the subconscious of people. You can find the results of the survey.

As a result of the questionnaire survey, which was completed by 24 people, I found that 87% of people are influenced by their fears. 50% succumb to the influence of advertising articles that press on the fears and pains of the consumer. And only 38% of people practice thinking techniques. In this connection, I propose the following 2 practices for working through fears and beliefs.

In conclusion, there is no any doubt that people are under impact of their fears, beliefs and thinking. Everyone is able to manipulate with someone due to analyzing weaknesses. Therefore we want you to avoid this problem by caring out some kind of techniques given below.

Now, let's work through this moment and dispose of some unpleasant situations on your way.

Elaboration # 1

Speak the words out loud:

– I am afraid (...), I have fear (...)

– I can be afraid (...) have fear (...)

– I accept this fear (...)

– I let go of this fear (...)

Say next words when you are only in fear.

– I'm afraid of loneliness.

– I can be afraid to be alone.

– I accept this fear of loneliness.

– I release this fear of loneliness.

The same practice can be applied when you are experiencing negative feelings, for example:

– I hate;

– I can feel hatred;

– I accept this hatred;

– I let go of this hate.

Speak until the wild discomfort in your soul subsides.

Let it take 2 minutes, 20 minutes or 2 hours. Accept yourself, allow yourself: be strict, straightforward, trusting, angry and everything that you see in yourself. Do not embarrass your »negative qualities, fears« (we need all of them to save life), but you need to be able to control them.

Elaboration # 2

Take one fear and from point #A bring it to point #X. Try to live this fear in your head, as if it was realized: how it happened, bring it to the peak of its existence, say what you feel, how you imagine.

Beliefs

There is no area in life regarding which a person would not have certain views and beliefs, many of which are developed in early childhood and affect behavior and life later.

Commonly, this happens through an emotional memory entry.

An event occurred that somehow caused a strong enough emotion from child (the words of the parents, some kind of action, prohibition, etc.). The child remembered this – as a state of «negative association», having experienced resentment, fear, alienation, rejection ... The subconscious mind has written down this information, and now it will in every possible way avoid repetition – since in the memory it is »negative association«. Today the child is already an adult, this event or words no longer have any meaning, importance, significance – and the subconscious continues to protect the child from the "negative association state.»

Admit to yourself in the existing beliefs, in the area that does not suit you. Write down all existing beliefs, choose those that hinder you and create conflict with your desires and goals.

Spheres:

1. Personal life (for example, everyone cheat).
2. Health (for example, there are no 100% healthy people).
3. Finance (for example, more work = more money).

Beliefs are real for you until you are convinced otherwise!

References

1. <https://lpgenerator.ru/blog/2017/07/21/kak-rabotaet-strah-v-marketinge-i-kogda-vyhodit-bokom/>
2. <https://vc.ru/marketing/90685-marketing-straha-kak-eta-emociya-zastavlyaet-pokupat-bolshe>
3. https://ru.surveymonkey.com/analyze/tN0xEvIDJYuv_2BWm1Wfxvap5n7sA60La4gBMXSduFMu0_3D?tab_clicked=1
4. <http://psiholog-dnepr.com.ua/be-your-own-therapist/dnevnik-raboty-so-strakhami>
5. http://pro-svet.at.ua/index/strakhi_ikh_prichiny_i_rabota_so_strakhami/0-108

ОРТА МЕКТЕП ПЕН ЖОО-ДА ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

CURRENT TRENDS OF DIGITAL LEARNING IN TECHNICAL UNIVERSITIES

N. Amanbekova , A. Moldassanova, D. Kurmangaliyeva

Lecturer, master of pedagogical sciences IITU

Assistant professor, candidate of philological sciences IITU

Senior lecturer, master of linguistic sciences IITU

Almaty, Kazakhstan

Keywords: e-education, online education, distance education, digital technologies, ICT, digitalization of education, mobile devices.

Education can be defined as one of the fastest growing sociological subsectors in any country in the world. Many developing countries have chosen this as the key to success, and any development of education has a direct impact on the development of the country. Knowledge and information play a vital role at the individual or University level. Technological improvements such as printing presses, postal services, telephone, radio, television, and the Internet have become a driving force, giving way to new delivery methods and platforms. Educational technologies are used in most educational systems for various purposes, such as knowledge transfer and management of the teaching/ learning process, as well as a means of communication between students and teachers and between students and their peers. There are dozens of technologies used in e-learning. Out of the variety of online resources available, students are more focused on ideas and concepts related to their content, such as modeling, animation, models, video or audio clips, etc. There are websites that contain educational videos, such as YouTube, TeacherTube, Google Video, and other online video repositories, and their use is becoming more common. Therefore, it is important to analyze technological trends and the current use of related characteristics in higher education teaching and learning.

For instance, E-Learning is an emerging methodology of modern education. It is gradually growing very fast for last two decades in the education sector. All the university, schools and companies started offering online courses to satisfy the student needs, and to improve employee effectiveness. E-Learning can deliver more value at very less cost than any other traditional mode of education. This advantage is attached with high-operating leverage for e-Learning companies, should translate them into elevated margins and returns on capital in the industry. E-Learning provides more advantage and user friendly even though it has disadvantages. There are many issues that remain to be resolved including problems with assessment, plagiarism and high drop-out rates encountered at E-Learning. Nevertheless, this is one of the most important and optimal solutions in the modern world, because very soon there is a high probability that education will completely switch to online learning and we must be ready for this in any case.

The diverse content of social networks that encourages the development of students' personality on the Internet represents a new type of education that changes all its components, namely: content, curriculum, and educational environment. D. Bowden and L. Robinson briefly review the upcoming changes in the information environment, where they analyze the features of new trends, new models of information behavior and competence, their impact on education and training, as well as the relationship between theory and practice. Given these conditions, we believe that the information system of education has great prospects.

L. Teichert notes that many students use digital devices, such as mobile phones and tablets, to teach a foreign language. Since we are talking about digital learning, mobile devices, as well as various digital media, are absolutely necessary. Mobile learning is becoming more and more relevant, and the range of its application in the field of foreign language learning is wide. In broad terms, intellectual enrichment occurs every time humanity receives new tools, such as: Microsoft Teams, Zoom, Google classroom, Kahoot, Socrative, Quiziz, Quizlet, Padlet etc. All of these tools are useful and convenient in conducting lessons online.

In addition to extensive communication on the Internet, students are given the opportunity to use the creative potential of mobile devices in developing a role-playing game using Internet tools and resources, use ICT technologies with which students can create animated videos and many other useful things. And of course, we should not forget that online education is the greatest discovery in the field of higher education. A key

factor in the success of the University is the availability of leading technologies such as online learning and mobile education, while the effectiveness of online and mobile learning is not in doubt. The main idea of distance learning is to provide an opportunity for students to study subjects at a distance. This raises the problem of the correct organization of the distance learning process itself. This is a relatively new method in the education system of our country. It is obvious that there are new problems of adapting this type of training to existing teaching methods. Difficulties arise because it is necessary not only to submit the material correctly, but also to make sure that the student's feedback certainly exists. If a University does not have an effective strategy for integrating these processes, then we can say that such a University has no future. At the same time, it is necessary to monitor the impact of educational technologies on learning outcomes. This may indicate effectiveness in a particular situation.

Practical skills in implementing digital educational technologies are of great importance in the process of digital education. When implementing online education, indirect connections are observed, which means that the range of interaction is constantly increasing. Thus, online interaction is a system of relations that provides the professional community and society as a whole with innovative models of educational content, education Economics, digital education system management and educational policy, development and testing. The high level of students' motivation to use digital technologies in the classroom is confirmed from the point of view of the content and methods of digital education that meets the modern needs of higher professional education.

In conclusion, I would like to note that the competent development of the didactic and technical aspects of distance learning at universities, regular and professional support for students, their high motivation, the availability of necessary textbooks and electronic educational resources, the widespread use of digital technologies in teaching a foreign language and any other subjects in the classroom can help make distance learning competitive and effective, which is an integral part of digital learning in General. There is no doubt that the use of modern information technologies in the classroom makes it possible to properly prepare future graduates and their professional activities, which would meet the expectations of employers.

References:

1. Belshaw D. What is digital literacy? A pragmatic investigation. Durham University. 2012 № 273-FZ: 55-57
2. Ally M. Mobile Learning Transforming the Delivery of Education and Training. Edmonton: AU Press; 2009
3. McQuiggan S, Kosturko L, McQuiggan J, Sabourin J. Mobile Learning: A Handbook for Developers, Educators, and Learners. North Carolina: SAS Institute Inc.; 2015
4. Shuler C, Winters N, West M. The Future of Mobile Learning Implications for Policy Makers and Planners. Paris: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization; 2013
5. Mohammed ZKA, Ahmed ESA. Internet of things applications, challenges and related future technologies. WorldScientificNews. 2017;67(2):126-148
6. Radenkovic B, Depotovic-Zrasic M, Bogdanovic Z, Vujin V, Barac D. Harnessing cloud computing infrastructure for E-learning services. ElectronicsandEnergetics. 2014;
7. Epignosis LLC. E-Learning Concepts, Trends, Applications. 2014. Available from: <https://www.talentlms.com/elearning/> New Trends in e-Learning <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.75623> 11
8. Childs S, Blenkinsopp E, Hall A, Walton G. Effective E-learning for health professionals and students barriers and their solutions. A systematic review of the literature findings from the HeXL project. Health Information and Libraries Journal. 2005;22(2):20-32
9. Park SY. An analysis of the technology acceptance model in understanding university students' behavioral intention to use e-learning. EducationalTechnology&Society. 2009;12(3):150-162
10. Aslan O. New way of learning: E-learning. Firat University Journal of Social Science. 2006;16(2):121-131

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ДЕНСАУЛЫҚТЫ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Г.З. Бейсембаева, М.Р. Айтқазы

Доктор PhD, доцент м.а.

4 курс студенті

Алматы, Қазақстан

Түйін сөздер: денсаулық, дене шынықтыру, оқу жоспары, белсенділік, білім беру процесі.

Барлық елдердегі денсаулық жағдайында студенттерге үлкен қауіп төнеді. Бұған себеп – студенттердің денсаулығын сақтау мақсатында жоғарғы оқу орындардың қызметін жетілдіру және сонымен бірге кәсіби қызметке дайындықтың сапасы мен деңгейін арттыру мақсатында оқу үдерісін жандандыру қажеттілігі арасындағы қарсылықтар.

Студенттердің денсаулық жағдайы проблемасы көптеген ғалымдарды қызықтырды. Жоғарғы оқу орындарына түсетін жасөспірімдерде әртүрлі аурулар бар. Студенттердің көпшілігі өздерінің денсаулық жағдайларының олар жүргізетін өмір салтына тәуелділігін анықтады.

Бұл проблеманың өзектілігі, ең алдымен, студенттердің соңғы онжылдықтағы денсаулық жағдайының нашарлауымен анықталады. Бұл құбылыс студенттердің көпшілігінің экономикалық деңгейінің төмендігімен, оқу іс-әрекетінің жағдайымен, өз денсаулығына байланысты белсенділігінің төмендігімен байланысты. Бұл көбінесе қолданыстағы білім беру жүйесінде денсаулықты сақтау мен жақсартуды өз қызметінің құндылықтарының бірі ретінде қарастырмайтындығымен байланысты, нәтижесінде бұл білім беру процесінің барлық қатысушыларының нашарлауына әкеледі.

Денсаулықты сақтау технологияларына моторлық белсенділікті арттыру, дене жұмысындағы бұзылулардың алдын алу (тірек-қимыл аппараты, қан айналымы, тыныс алу, ас қорыту) қажеттілігін қалыптастыратын құндылықтар мен көзқарастар жүйесі жатады, бұлшықеттің жиырылу күшін азайтады және гигиеналық қасиеттерге ие болады [2; с. 19]. Дене шынықтыру-сауықтыру іс-шараларына, күнделікті режимді ұстануға, тамақтану сапасына, зиянды әдеттер мен түрлі аурулардың пайда болуына жол бермейтін жұмыс пен демалыстың кезектесуіне ерекше рөл беріледі.

Университеттерде жастардың денсаулығын сақтау және нығайту үшін қолданылатын денсаулық сақтау технологияларының негізгі түрлері дене шынықтыру және спорттық шаралар, өмір қауіпсіздігі мен білім беру-педагогикалық қызметті қамтамасыз ету технологиялары болып табылады [4; с. 11].

Университеттердің білім беру процесінде денсаулық сақтауды қадағалау жеткілікті жүйелі түрде жүзеге асырылмайды, өйткені денсаулықты сақтаудың маңыздылығын функционалды түсінігінің болмауы. ЖОО-да мамандарды кәсіби даярлауға арналған оқу жоспарлары адам денсаулығын сақтаудың медициналық, психофизиологиялық және педагогикалық принциптері тұрғысынан жасалынбаған.

Дене шынықтырудың денсаулыққа пайдалы әсерін түсіне алмау, дене шынықтырумен айналысуға деген ынта-ықыластың төмендігі, өзін-өзі бақылау дағдыларының дамымауы және олардың денесінің жай-күйін негізінен жеткіліксіз қабылдау студент жастардың өз денсаулығына, оны сақтауға және нығайтуға деген формальды қатынасына әкеледі.

Бүгінгі таңда денсаулық сақтау саласының қызметкерлері адамның денсаулығы 50% салауатты өмір салтына тәуелді деп санайды, сондықтан басты міндет денсаулықты сақтау және жақсарту болып табылады [3; с. 33].

Денсаулық сақтау технологияларын пайдалану денсаулық сақтау іс-шараларын ойдағыдай жүзеге асыру үшін қажетті мемлекет пен тұтас қоғамның соңғы жағдайлары мен қажеттіліктерін ескере отырып, жоғары оқу орындарының басшыларының, оқытушыларының кәсіби құзыреттілігінің артуына әкеледі.

«Денсаулық сақтау технологиясы» ұғымын оқыту мен тәрбиелеудің дәстүрлі технологияларын толықтыратын, денсаулықты сақтау белгілерімен даралайтын педагогикалық жұмыстың принциптері, әдістері мен әдістерінің жиынтығы деп санауға болады [1; с. 5].

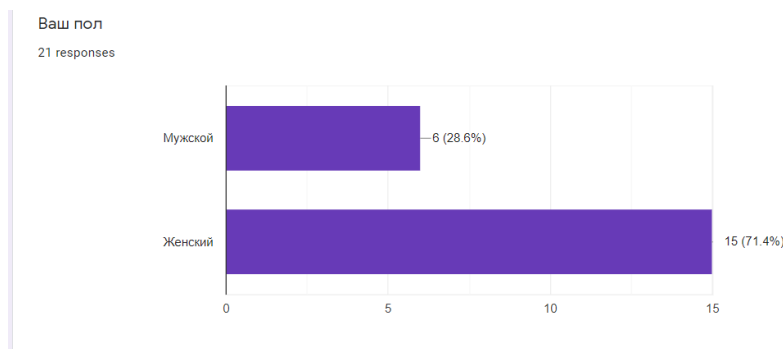
ЖОО-ның денсаулық сақтау қызметінің негізгі бағыттары:

- санитарлық стандарттар мен гигиеналық талаптарға сәйкес оқу үдерісін ұтымды ұйымдастыру;
- студенттік жастардың қозғалыс белсенділігін ұйымдастыру;
- студент жастардың ұтымды тамақтануын ұйымдастыру;
- денсаулық құндылығын қалыптастыру бойынша жұмыс жүйесі.

Біз Еуразия ұлттық университетінің төртінші курс студенттеріне зерттеу жүргіздік.

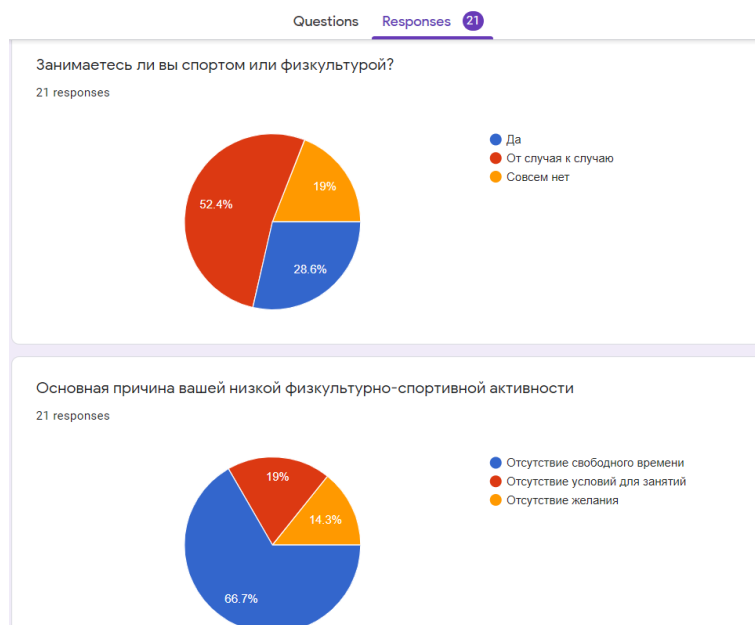
Зерттеудің мақсаты студенттердің пікірі бойынша университетте денсаулық сақтау технологиялары қаншалықты дамығандығын анықтау болды.

Бұл жұмыстағы негізгі зерттеу әдісі – сауалнама. Студенттер арасында 19-21 жас аралығындағы 15 қыз бен 6 ұл қатысты.

Зерттеу нәтижесінде келесі нәтижелер алынды:

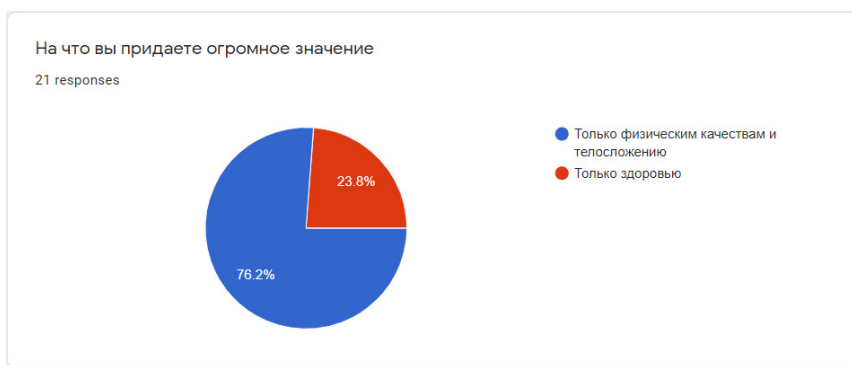
1. Сауалнамаға қатысқан студенттердің аз бөлігі үнемі дене шынықтырумен және спортпен айналысады – 28,6%, оқтын-оқтын – 52,4%, мүлдем емес – 19%. Респонденттер арасында олардың төмен дене шынықтырумен және спортпен шұғылдануының басты себебі бос уақыттың жетіспеушілігі – 66,7%, жаттығуға жағдайдың болмауы – 19%, ықыластың жоқтығы – 14,3%.

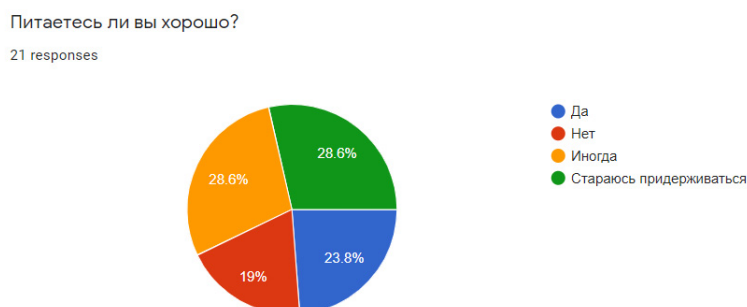
2. Барлық респонденттердің жартысынан азы адам денсаулығы үшін ең зиянды және қауіпті фактор деп санайды – алкогольді теріс пайдалану – 28,6%, темекі шегу – 38,1%, қоршаған ортаның ластануы – 19%, зиянды тамақтану – 9,5% және физикалық белсенділіктің болмауы – 4,8%.

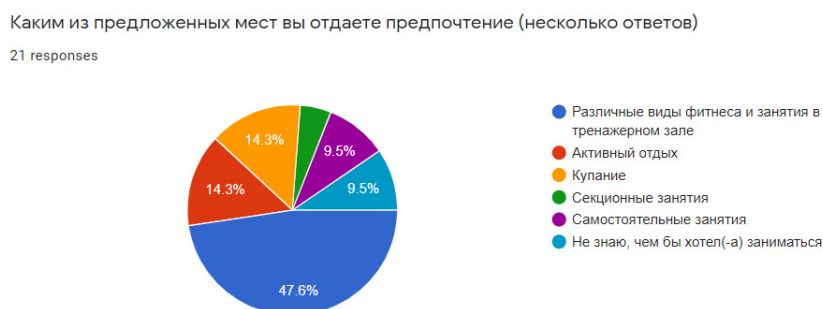
3. Студент жастардың көпшілігі физикалық қасиеттер мен дене бітіміне үлкен мән береді – 76,2%, тек денсаулыққа мән беретіндер – 23,8%.

4. Студенттерде функционалдық бұзылулардың дамуының негізгі қауіп факторларының бірі – физикалық әрекетсіздік – 52,4%, бұл дұрыс емес тамақтанумен (19%) дене салмағының артуына әкеледі: ер балаларда – 70% және қыздарда – 67%.

5. Респонденттердің көпшілігі жаттығу залдарында фитнес пен жаттығулардың әртүрлі түрлерімен шұғылданғанды жөн көреді – 47,6%, белсенді демалғысы келеді – 14,3%, жүзу – 14,3%, секциялық сабақтар – 4,8%, тәуелсіз жаттығулар – 9,5% және 9,5% немен айналысқысы келетінін білмейді.

Зерттеуге қатысқан көптеген студенттер денсаулық жағдайын дене шынықтыру және спорт арқылы өзгерту мүмкіндігіне күмәндануда.

Жүргізілген зерттеулер болашақ мамандар арасында салауатты өмір салтына құндылық қатынасты қалыптастырудың заманауи тәсілдерін жаңарту қажеттілігін көрсетті. Бұл жағдайда басты рөл өзін-өзі тәрбиелеуге, дене шынықтыру және спорт процесінде жеке тұлғаның жеке әлеуетін іске асыруға беріледі.

Денсаулық адам өмірін толықтырады, басқа маңызды мақсаттарға жетудің құралы болып табылады. Денсаулық сақтау табысты, салиқалы іскер адамдар имиджінің құрамдас бөлігі, кез-келген маманға тән сапа болып табылады.

Денсаулық сақтау технологияларын іс жүзінде енгізу процесінде студенттер өздерінің жеке өмір салтын қалыптастырады: олардың көпшілігі тамақтану режимін бақылап, сабақ кезінде физикалық

белсенділікті бақылап, денсаулығына күнделік жүргізе бастады, бұл салауатты өмір салтына деген оң көзқарастарды көрсетеді.

Дұрыс ұйымдастырылған дене шынықтыру-сауықтыру жұмысы студент жастардың қозғалыс режимін ұтымды ұйымдастырудың негізі бола алады, барлық факультеттер студенттерінің дене шынықтырудың қалыпты дамуына және моторлық дайындығына ықпал етеді, организмнің адаптивті қабілеттерін арттырады, нәтижесінде студенттердің денсаулығын сақтау мен нығайту құралы болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Сауалнаманың сілтемесі – <https://forms.gle/snoWfwGwGBx5ipJu7>
2. Горелов А.А. Анализ показателей здоровья студентов специальной медицинской группы / А. А. Горелов, В.А. Кондаков // Научные проблемы гуманитарных исследований, 2008. – 98 с.
3. Дубровский В.М. Лечебная физическая культура / В.М. Дубровский. Москва: Владов, 2008. – 124 с.
4. Егорьев А.О. Здоровье студентов с позиции профессионализма / А.О. Егорьев // Теория и практика физической культуры, 2003. – С. 79-84
5. Ильинич В.И. Физическая культура студента / В.И. Ильинич. Москва: Гардарики, 2003. – 131 с.

THE PECULIARITIES OF NEURO-LINGUISTIC PROGRAMMING

G. Gabdkarimova

Master of Arts

Al Farabi Kazakh National University

Almaty, Kazakhshtan

Key words: neuro-linguistic programming, language techniques, extra-language techniques, communicative competence.

Introduction

The theme of article is the peculiarities of Neuro-linguistic programming. The varying interpretations of NLP make it hard to define. It is founded on the idea that people operate by internal «maps» of the world that they learn through sensory experiences.

NLP tries to detect and modify unconscious biases or limitations of an individual's map of the world.

NLP is not hypnotherapy. Instead, it operates through the conscious use of language to bring about changes in someone's thoughts and behavior. For example, a central feature of NLP is the idea that a person is biased towards one sensory system, known as the preferred representational system or PRS.

This article is to clarify the question: what are the neuro-linguistic conditions for overcoming psychological barriers and making the language acquisition process more effective? NLP uses perceptual, behavioral and communication techniques to make it easier for people to change their thoughts and actions.

Experiment. Learning can occur in a variety of forms, depending on how we choose to look at this process and how it should be materialized. Over the years, a lot of learning approaches and techniques have emerged and increasingly found their place in academic circles. One of these approaches is Neuro-linguistic programming. Recently, there has been a surge in interest in NLP, which is believed to have a great potential for coaching and learning. An approach has great potential for being extensively used in EFL classroom settings, as it can be used to achieve excellent learner performance. NLP can also be integrated for classroom instruction. It can be used to discuss new ideas and grammar points, e.g. ideas can be written on board and gestures and speaking aloud can be used to deliver them [1; p.73]. This approach is also useful in the application of improvements in English instruction. In the classroom, this program provides an opportunity to all students to achieve potential learning in the environment. NLP, as an approach for presenting instructions in the classroom, ensures that no student is left behind in the process of learning and understanding. It ensures equal learning opportunities for all students and enables teachers to make a curriculum that is easy to learn. It also guarantees the provision of basic learning and understanding to students in the classroom by enhancing students' communication skills and ensuring true equality in the learning process and environment. To eliminate stress in students, NLP techniques should be implemented daily, as NLP in the classroom setting plays an important role in the improvement of students' communication skills, learning, and achievement of success.

Main aim is to identify the neuro-linguistic conditions for overcoming psychological barriers among students in the process of acquiring a foreign language. Determining the effectiveness of NLP is challenging for several reasons. NLP has not been subject to the same standard of scientific rigor as more established therapies, such as cognitive behavioral therapy.

Results and discussion. Neuro-Linguistic Programming is a modern branch of practical psychology. It was created in the early 70s of the twentieth century in the United States. The authors and founders of NLP are John Grinder, a professor of linguistics at the University of California, and Richard Bandler, a psychologist. The scientists have developed their first communication model, reflecting an understanding of how people are «programmed» through language (sensory and linguistic) so that they have regular and systematic actions and reactions [2; p.14]. Despite the fact that only John Grinder and Richard Bandler are usually considered founders of NLP, the original developers also included Leslie Cameron-Bandler, Judith Delozier, Frank Pucelik, Byron Lewis, David Gordon, Steve Gilligan, Meribeth Anderson, Jim Aicher, Paul Carter, Terrence McClendon, Anne Entus and Robert Dilts. Virginia Satir and Gregory Bateson also took part in the development of NLP. Steve Andreas, Connirae Andreas, Michael Hall, Brian van der Horst, Joseph O'Connor, and many other devoted people made great contributions, albeit in later stages.

NLP, which stands for Neuro-Linguistic Programming, is one of the areas of psychology. That is, it is engaged in how people think, and how to make this process more successful. Since it is considered a practical direction, it deals more with skill and success – it studies and describes models that successful people do, and creates patterns to help other people succeed. NLP is a modern direction of practical and theoretical psychology based on several sciences: psychology, mathematics, linguistics. It is a complex of models, techniques and principles used as an approach to personal development through the modeling of effective mental and behavioral strategies. Based on language patterns and body signals, neuro-linguistic programming practitioners believe that our subjective reality determines beliefs, perceptions, and behaviors, and thus it is possible to change behaviors and transform beliefs. NLP is used in a number of areas: sales, psychotherapy, communication, education, sports, and business management [3; p.8].

Neuro-linguistic programming (NLP) is currently one of the most popular areas of applied psychology. The scope of NLP is extremely wide and includes psychotherapy, pedagogy, medicine, business, marketing, advertising, as well as management and political consulting. Unlike many other practically oriented psychological disciplines, neuro-linguistic programming provides rapid changes and solutions to the problems of society and people, and all this is done in an unconditional, efficient and environmentally friendly way [4; p.18].

In essence, NLP is a model of psychological processes and human behavior. This model is built on a quite distinct computer analogy, according to which the human brain can be represented as a super-powerful computer, and the individual psyche – as a set of programs. The efficiency of human life is determined by the quality of its «software» and can be significantly improved by switching to more advanced «programs» of mental activity.

In the given «NLP» abbreviation, the part of «neuro» represents a very important idea in context of neuro-linguistic programming methodology that any behavior and activity had at its beginning purely neurological processes in the human head and body. The «linguistic» part reminds us that it is with the help of language that we organize and reorganize our thoughts and actions, and interact with other people. The «programming» part indicates the ways (programs) by which a person organizes his or her psyche (and psyche, in its turn, organizes him or her) to get any results [5; p.35].

Theoretically, neuro-linguistic programming is defined as a multi-dimensional model of human experience structure and function. In practical terms, neuro-linguistic programming is an art and science of personal mastery. It is a practical guide to achieve the results, which we aspire in this world. This is a description of what makes the distinction between outstanding and ordinary people. Therefore, it is a system of techniques and technologies allowing using the enormous possibilities of human mind [3; p.48].

The meaning and purpose of NLP can be expressed by a simple metaphor. If you buy a complicated device, e.g. TV, computer, etc., then you need instructions on how to use this thing. Otherwise, you simply will not be able to take advantage of all the possibilities of any complex product. Therefore, what a pity that nature, having provided us with such an excellent tool as brain, either forgot or did not want to attach detailed instructions for use to this product. Accordingly, neuro-linguistic programming is a science that, as it were, develops instructions for using the capabilities of human brain [3; p.11].

Firstly, to know what you want, i.e. to have a clear idea of the intended result in any situation (RESULT).

Secondly, to be attentive and keep your feelings open in order to notice that you are moving towards the result (SENSITIVITY).

Thirdly, you have enough flexibility to persistently change your actions until you get what you want (FLEXIBILITY) [3; p.16].

In analyzing human capabilities, neuro-linguistic programming deliberately rejects a theoretical analysis of psyche structure and dynamics of mental processes, preferring to analogy.

From the NLP point of view, the human brain can be compared to a unique bio computer of utterly fantastic power. Imagine, for example, that you became an owner of the «Pentium» computer with the most powerful processor just introduced at the «Comtek-98» exhibition. The clock speed of this superprocessor is 400 megahertz, which corresponds to a speed of 400,000,000 (four hundred million) operations per second. Now imagine that you decided to temporarily disconnect your own brain and connect the «Pentium-400» instead. It will take a hundred years to solve any task your brain can cope with in one minute [6; p.56]!

In the process of learning, each student uses neural connections that carry out processes related to hearing, vision and touching. Each person has his or her own main channels of information perception, which in methodological literature are usually called representational systems [7; p.56]. Considering that the study of a foreign language occurs at the level of sensations and ideas, the teacher needs to develop and use the work of all channels of perception and processing of information by students, drawing attention to the fact that there is a close connection between physical and mental activity. That is why body movements are able to influence the way of thinking, memorization of certain information.

There is a stage in NLP modeling called compilation of model's linguistic description. It implies analysis and description of the behavioral patterns mastered on previous stages of life. One does not need to do this for two reasons. Firstly, these behavioral patterns have already been described for almost all aspects of most languages in the world. The second reason is that the goal of learning a language using the proposed method is not the ability to explain or understand a particular language phenomenon, the actual goal is correct language skills and an understanding of oral and written speech [8; p.48].

Currently, NLP is considered (even by its opponents) one of the most effective psycho technologies of personal change. As the main reasons for this effectiveness, specialists in this discipline usually name the following three:

- strategic determination of neuro-linguistic programming, its focus on results;
- reliance of NLP on a very «eco-friendly» (that is, simply helping to live) belief system regarding the scale of human capabilities and much more;
- orientation on the whole or at least most of the potential of the human brain, enclosed in the unconscious in work. Moreover, the use of language and codes that are accessible and understandable to this very unconscious.

Conclusion. This article aims to investigate the effects of NLP techniques during teaching and learning English as a foreign language. NLP uses perceptual, behavioral and communication techniques to make it easier for people to change their thoughts and actions. Predicated on the belief that all behavior is structured, the neuro-linguistic programming methodology relies heavily on the notion that the unconscious mind constantly affects conscious thoughts, and that language and behavior can be modeled or copied to acquire the skills of successful people. We used this notion and worked on our own methodology of language acquiring. We created a technique allowing students to enjoy learning process, choose interesting topics and upgrade given skills altogether.

Harnessing the power of the mind has led to the popularity of alternative approaches to personal development and communication. One of these methods is neuro-linguistic programming, which originated as a self-help process rooted in psychotherapy. Neuro-linguistic programming covers a broad spectrum of uses. In psychotherapy, it is used to treat a wide range of phobias and schizophrenia. Some corporations encourage their members to join neuro-linguistic programming training to achieve maximum potential and great success. [9; p.95].

In order to encourage students to speak more in a foreign language, one should use non-traditional methods of teaching foreign languages. Therefore, we may conclude that NLP is plausible for both teaching and learning. Foreign language learning is an activity that diversifies the development of a student's personality only if it is organized in accordance with the requirements of general theory of systems. Using this information, we conducted an experiment in order to see if using subconscious mind helps to facilitate foreign language acquisition.

The aim of this article experiment is to investigate the effects of NLP techniques on teaching English as a foreign language. Firstly, it aims to enable NLP techniques to develop a system for students to understand and support themselves in dealing with concern caused by any problem related to learning English.

Concluding this article, we would recommend both teachers and learners to combine formal learning process with non-traditional methods such as the technique, which we proposed. In this case, the process of

language acquisition becomes more enjoyable and available. Moreover, it helps to create stronger neuron chains. It upgrades all the skills necessary for proper communication and the ability to use all the knowledge in practice.

References

1. Bakirov A. How to manage yourself and others or NLP. – Moscow, 2008. – 86 p.
2. Baitukalov T.A. A quick study of a foreign language from English to Japanese / T. A. Baitukalov. – M.: RIPOL classic, 2009. – 160 p. [electronic resource <http://varma.narod.ru/baitukalov.htm> (accessed 05.29.19)]
3. Koleda S.V. Modeling of the unconscious. Second edition. – Moscow, 1999. – 48 p.
4. Kryukova O.P. Independent study of a foreign language in a computer environment (for example, English). – M.: Logos, 1998. – 126 p.
5. Kotrell S. Doing well in higher school: the most important student's skills. M.: Eksmo, 2015 – 368 p.
6. Popova E.I. Teaching basic foreign language speaking skills in a secondary school. // Visual support as a means of oral monologue teaching in the 7-th form of secondary school. Irkutsk: IGPI, 1985. – 110 p.
7. Revell J., Norman S (1997). In Your Hands: NLP in ELT. – Saffire Press. ISBN 1 901564 00 2. – 144 p.
8. Tomasello, M. (2009). The usage-based theory of language acquisition. In E. Bavin (Ed.), – The Cambridge Handbook of Child Language (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics, pp. 69-88). Cambridge: Cambridge University Press.
9. Vladislavova N. Basic techniques of NLP and a well-formed result. – Moscow, 2013. – 53 p.
10. Valian, V. (2015). Innateness and learnability. In E. Bavin & L. Naigles (Eds.), The Cambridge Handbook of Child Language (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics, pp. 15-36). – Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781316095829.002

ONLINE FOREIGN LANGUAGE TEACHING

G.A. Karybayeva

master in pedagogy, assistant professor of KazGASA
Almaty, Kazakhstan

Keywords: method, online learning, foreign language, approaches, recommendations, independent work

One of the main problems of the modern information society is the development of the latest achievements of information technology, which usage is

suitable in education system and is becoming more relevant. Online learning it is one of the most dynamically developing areas in the world educational environment nowadays. The term online language learning (OLL) can refer to a number of learning arrangements: a web-facilitated class, a blended or hybrid course, or a fully virtual or online class. This type of learning is making changes to the traditional educational process. Basic jackpot of online education is to meet the recipient and their educational needs.

The rhythm of life dictates its own laws and people do not always have time to attend personally the lesson. In this case online training is a good help, which allows you to save time on the road and allocate time for learning a foreign language. Modern technologies simplify the task significantly.

Online and offline learning are ways to teach a foreign language. These methods differ. The distance between the student and the teacher is greater when learning online, so you need high interactivity, technology-based learning. If the lesson is methodically well-designed, it helps students achieve their goals, and the teacher feels satisfaction from effective work.

An online teacher is usually associated with a teacher who has lessons in a comfortable environment without leaving home. Someone believes that in the absence of physical contact, it is impossible to take a lesson effectively, someone refers to an online teacher as a creative person whose lessons contain interesting information and entertaining tasks.

An online teacher needs to know student's psychology very well. And also the teacher should know how to organize classes with hyperactive children. An online teacher alternates between different types of activities, track the dynamics of the lesson, should be able to establish contact with shy children, to use different methods of explaining new material, using various visualization tools and interactive tasks. Students should not feel that the teacher is not with them. Online communication should not be a hindrance.

The advantages of online training include the use of modern technologies and training tools, economic efficiency, less time and financial costs compared to traditional forms of training. The ability to adjust the curriculum using a personal approach that meets the student's personal needs. Online training provides

flexibility in determining the location, time, and pace of training. Students' independent work skills are formed more effectively.

In a virtual meeting with students, everything starts with warming up exercise. The teacher can ask several questions, such as: *What did you do at the weekend? How many lessons do you have? What are you wearing today? What did you do yesterday evening?* A warm-up exercise can be a dictionary game, working with pictures, videos, or grammar games. The format and method of the warm-up will be slightly different due to technical reasons. The students can turn the camera so that a window or part of the rooms is visible. You can ask them briefly describe the weather, the objects in the room that can be seen from the window, the place where they live. As the formation of lexical and grammatical skills increases, the number of sentences will increase, and the student begins to use more complex vocabulary, expressions, and phraseological units. They also can describe the photo on the table, tell about the book they are reading [1, p.52.]

Teachers can find a site that has a visual appeal that is related to the topic of the lesson. The students can be asked to view a short article or video, and then retell briefly what is being discussed. This task is suitable for students with an average level, but if you choose a site with more simple and understandable information, you can also use students whose level is below average and ask them to describe it in simple sentences.

A very popular exercise now is the fortune wheel, when the student turns the wheel and answers the question that fell out. Questions and tasks can be constantly changed and complicated, and grammatical phenomena and vocabulary can be introduced. Also teachers can use [Wheel Decide](#) game. Students can learn the new words by heart. Teachers can create wheel on any topic. For example, with phrases that students can't remember, or with variety tasks in English.

Students can pull items out of their bags and explain how they relate to them and why they use these items. All items can be shown to the camera, which makes the story process very lively.

Teachers can prepare students for a new topic and ask them to prepare three facts in advance. If there is a topic 'Cities and directions' teachers, ask students to give 3 or 4 facts about living in city. It's also desirable to ask some get ready questions like, *do you like living in a city? What kind of places in a big city can you name?* etc. The purpose of this exercise is to make students talk, create motivation for learning the language, and create a light, relaxed atmosphere.

While studying grammatical themes, in addition to traditional exercises, teachers can ask the students to tell what he/she did yesterday, when studying past simple, to describe his/her daily routine by studying the present simple tense. Thus, the student immediately sees the connection between the grammatical phenomenon being studied and the reality. When studying the future tense, the student can talk about his/her real and hypothetical plans.

The advantage of learning online is the fact that you can show easily and quickly a colorful presentation. The classes with video presentations contribute to the implementation of a person-oriented approach, and the visual richness of the material makes it bright, presentable and facilitates the assimilation of complex material. The advantages of presentations are that they affect several types of memory at once: visual, auditory, and emotional. It also increases students' motivation. «To explain them, you can use the effects of motivation, you can highlight the grammatical structure in color, and add pictures to the presentation that make it easier to understand and remember» [2, p.106].

Many teachers keep up with the times and conquer the digital space: they blog, record videos, and create specialized websites. These activities allow teachers to grow professionally and learn new techniques. The undoubted advantages of online learning, such as saving time, comfortable conditions for classes, the ability to communicate with people from all over the world, often negate such negative aspects as the lack of direct contact with the teacher, the difficulty of adapting to the new format of classes.

Online lessons provide a huge field for personalization. Teachers can discuss and show students' favorite videos, offer thematic interactive tasks, and give non-standard and exciting tasks. The online learning format allows the teacher to build a cycle of classes that meets needs of a student. Online learning fosters children learn the language using all means of perception. Modern teachers help students not only to learn new vocabulary and grammar constructions and read texts, but also learn them to sing songs, chants, and tasks with CLIL elements at classes.

Each teacher should choose the appropriate style of classes, depending on their own preferences and capabilities. The key point is the fact that learning online fully revealed the talents of your students, and allowed you to create unique and interesting classes.

Literature

1. Novogradskaya-Morskaya N.A. Networking software in interactive teaching of foreign languages. - В сборнике статей Все российской научной конференции с международным участием «Опыт и перспективы онлайн-обучения в России» 15-16 ноября, Севастополь, 2018.
2. Лебедева М.Б. Массовые открытые онлайн курсы как тенденция развития образования. Человек и образование. - 2015, №1(42)-с.105-108.
3. Махаметова М.М. Плюсы и минусы онлайн обучения. Современная педагогика, 2017, №5(54).
4. Романова Н.Л. Онлайн-курсы как инновационная форма дистанционного обучения. Педагогика высшей школы № 2, 2018.

IMPLEMENTATION OF MODERN TECHNOLOGIES INTO LANGUAGE RELATED EDUCATIONAL PROGRAMS

Y.A. Morugova, Zh.N. Nurkhanov

al-Farabi Kazakh National University, Master of Arts
al-Farabi Kazakh National University, 2-year master student of Simultaneous Interpreting

Key words: foreign language acquisition, modern technologies, informative and communicative technologies, survey, distance learning, interactive toolkit.

Introduction

Issues of the application of contemporary technologies in both teaching and studying languages have become of utmost importance and been analyzed in the XXI century. Usually, under modern educational tools informative and communicative technologies are understood which may include not new ways and methods of teaching, innovative approaches to the educational process. Should the teachers employ modern technologies into the educational process of language related disciplines, students will definitely augment their language skills by qualitatively training all aspects of foreign languages which include listening, reading, writing, speaking and grammar. Nowadays, owing to the pandemic of covid19, all teaching staff have faced a plethora of challenges regarding the transition to the distance learning. Therefore, modern pedagogical technologies, such as collaborative and interactive learning, project methodology, use of digital technologies, Internet resources, help to implement a person-oriented approach to learning, provide individualization and differentiation of learning, taking into account students' abilities, their level of language training, and aptitudes. Current world state of affairs has put its imprint on all spheres of people's lives including educational system. The need to adapt to the current circumstances in a timely manner has forced the world scientific and educational community to adapt in a short time by introducing informative and communicative technologies into the learning process. Nonetheless, people ought not to disregard the significance of teaching and learning that tend to be social activities and demand eye-to-eye contact and physical presence of both teachers and students. Hence, technologies assist to simplify the educational process but do not substitute traditional lectures, seminars, laboratory and project works [Bates & Poole, 2003].

Literature Review. Multimedia equipment, Internet-based technologies, distance learning tools and other software applications have been prioritized in the shortest time period [Daniels, 2002]. These days, the global community regards informative and communicative technologies as an indispensable of the learning process as they are designed to facilitate the acquisition of foreign languages in particular.

Informative contemporary technologies of teaching foreign languages may involve the following tools:

- software applications needed during the lectures for presenting the information so that students could visually perceive the data (Prezi, Canva, PowerPoint, Google Slides, SlideBean, Apple KeyNote);
- videos for practicing listening skills and reading comprehension as well if the subtitles are used (YouTube, Vimeo, XPlayer, VLC, Dailymotion);
- conference toolkits that are extensively spread in the educational process (Zoom, MS Teams, Google Meet, BigBlueButton, Whereby, Skype/Skype for Business);
- different language teachers' blogs (@english.maria.batkhan on Instagram; Marina Mogilko [<https://www.youtube.com/channel/UCLJl8-mbCfoIWMkh1F1qfjA>]);
- Wikipedia; online dictionaries and picture dictionaries, which seems to be extremely useful when students have problems with memorization of new vocabulary;

- interactive books (Oxford Learners' Bookshelf –<https://www.oxfordlearnersbookshelf.com/home/main.html>];
- interactive whiteboards (Miro, Stormboard (Web), Whiteboard Fox); English websites for language learnings purposes;
- search site (Google, Yandex, Rambler).

Written manuals are no longer necessary, digital era demands teachers to adapt them in a more interactive and attractive way creating additional materials. This can be done by altering the content (creating graphic images, updating the dialogue), facilitating the content, reviewing the content – making puzzles, quizzes, slideshows and introducing online games, flashcards, songs and videos to the material, etc. [Korlotyan, 2015].

Allegedly, as W.J. Pelgrum and N. Law claim understanding of the word «computers» was replaced by «information technology» towards the end of the 1980s, which suggest a shift in emphasis from electronic technology to the ability to process and recall information. In 1992, the term «informative and communicative technologies» was created when the first e-mail letters began widely accessible to people [Pelgrum, Law, 2003].

Applicable and accessible modern technologies and devices such as instant messaging, video conferences, broadcasting, electronic voice response applications are used in the language learning process for many purposes [Bhattacharya, Sharma, 2007; Sanyal, 2001; Sharma, 2003].

Gökhan Orhan declares in his scientific outcomes that teaching new words using interactive approaches alongside modern applications should be prevalent. O.Gökhan asserts that mastery of vocabulary is an integral part of language learning and finds vocabulary to be a helpful additional help for language learning [Gökhan, 2016].

In Kazakhstan, challenges of penetration of informative and communicative tools into the language learning process were widely discussed by such linguists and educators as G.B. Sarzhanova, S.V. Romanenko, A.M. Zatyneyko, A.B. Zhetpisbayeva, B.A. Beisenbayeva.

Significance of the research. Introduction of modern technologies into language related disciplines has contributed to enhancing knowledge interaction and interpretation, and accounts for time-space versatility. These potentials indicate improvements in teachers' engagement approaches, procedures in teaching and learning, giving way to emerging circumstances that favor individual and collective learning. The foundation for progress in the educational sphere has been provided by the implementation of ICT at universities and colleges. Digital technologies are, by their very existence, devices that facilitate and promote autonomous learning. Due to the proliferation of telecommunications in the learning process, students get deeply involved in language acquisition. In 2020, our educational process is heavily relying on Internet based sources and technologies as well as computer-based, learner-centered aids for knowledge construction. A few reasons for using technologies in language teaching can be presented. First, they encourage motivation and self-discipline, offer the chance to participate in both autonomous or collaborative activities. Computer and Internet related toolkit and applications may also ensure the reception of feedback from students in a faster way. What is more, these technologies have a positive influence on students as they contribute to time saving and better explanation of information with the help of various devices. Ultimately, using materials from the Internet teachers can provide learners with authentic English content for training their comprehensive skills. It is assumed that mixed learning techniques may serve as the most beneficial method of university learning due to the existing abundance of advantages of both online and offline education practices.

Research objectives:

- to define the main modern technologies and degree of their implementation in the language related disciplines;
- to analyze the usefulness of informative and communicative technologies in the language learning process;
- to highlight the importance of certain interactive toolkits based on the respondents' opinions;
- to determine the students' awareness and motivation in the course of language training with the help of computer and Internet based technologies.

Research methodology. In this paper, several scientific methods have been implied in order to conduct this research and observe the current state of affairs in the educational process with regard to the pandemic of covid19. Descriptive analysis has been used as a main technique for analyzing the data. In order to assess students' attitude to the learning process, they were asked to respond to the questions in the survey. Moreover, comparative, component and method of definitional analyses have also been employed in this article.

Data analysis. In order to address the set objectives there has been a decision to conduct a structured survey, which will justify the importance of usage of modern toolkits and technologies and their implementation into educational process of language related disciplines. For this reason, it is crucial to identify

general features of people who have taken part in the survey. Students who are studying at Faculty of Philology and World Languages of Al-Farabi Kazakh National University have been involved in the structured survey. Overall number of both undergraduates and postgraduates equals to 100.

Table 1 – Academic degree levels

Academic degree level	Number of students
Undergraduate students (1/2/3/4 year bachelor students)	75
Postgraduate students (1/2 year master students)	25
In total:	100

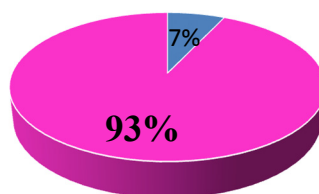
It is advisable to use the organized survey approach in this paper to effectively execute the research objectives and collect representative results. This is the most popular style of scientific study and at the same time, a method of primary evidence processing is commonly used. The analysis includes an appeal to the direct carrier of the problem examined and is directed at certain elements that do not facilitate direct observation.

The survey participants were asked to share their opinions on the issue of implementation of informative and communicative technologies and its possible benefits and drawbacks.

Results/Discussion. Data analysis has revealed that there were 100 students in total, male students account for 7% (7 men), female students account for 93% (93 women). This information can be clearly seen on Table 2 and Figure 1.

Table 2 – Gender division of the respondents

Gender	Amount of:	
	People	percentage, %
Male	7	7
Female	93	93
In total	100	100

■ Males ■ Females

Figure1 – Gender division of the respondents

In comparison to the overall number of people who have answered the questions, figures indicate the number of respondents who got each of the responses.

Certain findings have achieved in the data analysis.

Question 1:»In the course of language related disciplines do the teachers implement the usage of modern technologies?«

Table 3 – Division of students' responses to question No.1

Response option	Text of the response	Actual number of responses	% from actual number of responses
a)	Yes	2	2
b)	No	98	98

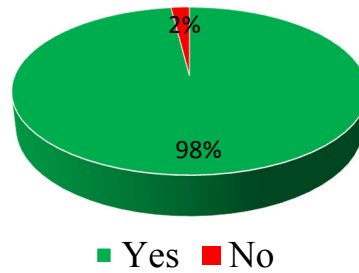

Figure 2 – Division of students’ responses to question No.1

According to the obtained information on Table 3 and Figure 1, it is reasonable to infer that the spread of coronavirus has led to penetration of computer and Internet based technologies in the language learning process and course curriculums as well. A vast majority of students claim that nowadays educators are highly interested in employing such tools with the aim of simplification and interaction during language classrooms.

Question 2:»Could you assess the level of the English language that you currently possess?»

Table 4 – Division of students’ responses to question No.2

Response option	Text of the response	Actual number of responses	% from actual number of responses
a)	Advanced	23	23
b)	Intermediate	63	63
c)	Insufficient	14	14

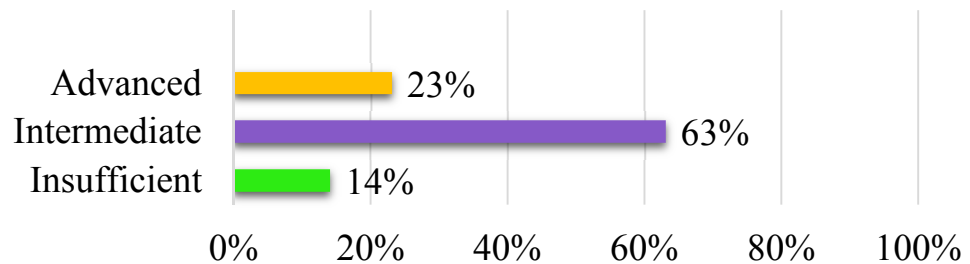

Figure 3 – Division of students’ responses to question No.2

Having analyzed the students’ responses on their English level evaluation, it is possible to say that respondents meet the requirements of language related disciplines, only a minority of learners assess themselves as having insufficient knowledge (14%).

Question 3:»In your opinion,which Internet technology and teaching materials effectively address your needs in learning the English language?»

Table 5 – Division of students’ responses to question No.3

Response option	Text of the response	Actual number of responses	% from actual number of responses
a)	Reading students’ books	13	13
b)	Listening practice	10	10
c)	Writing academic essays	8	8
d)	Grammar practice	7	7
e)	Speaking activities	37	37
f)	Vocabulary interactive exercises	25	25

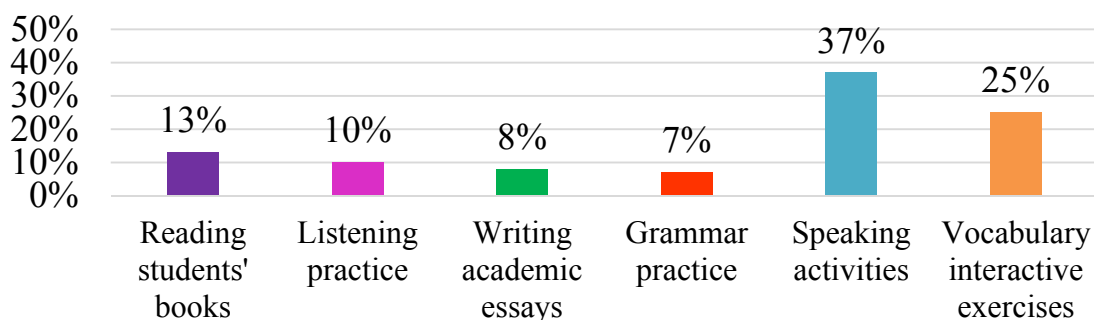

Figure 4 – Division of students' responses to question No.3

With regard to Table 5 and Figure 4, the following results can be received: speaking activities are considered the most prevalent aspect of language learning that attention should be paid to (37% of respondents). The second most important aspect of the language is regarded vocabulary interactive exercises – a quarter of both bachelor and master students have chosen this option. Different applications such as Kahoot and Quizlet may facilitate the process by providing aid with visual presentations needed for better memorization. Grammar practice and writing academic essays are thought to be the least necessary activities depending on the students' answers, 7% and 8% respectively.

Question 4: «Which contemporary technologies are mainly implemented into language learning process?»

Table 6 – Division of students' responses to question No.4

Response option	Text of the response	Actual number of responses	% from actual number of responses
a)	Interactive student's books/workbooks	75	75
b)	Software applications for presentations	34	34
c)	Videos/videos for speaking practice	26	26
d)	Videos/audios for listening practice	41	41
e)	Conference toolkits	97	97
f)	Communication practice materials	81	81
g)	English language blogs	12	12
h)	Online dictionaries	21	21
i)	Interactive whiteboards	18	18

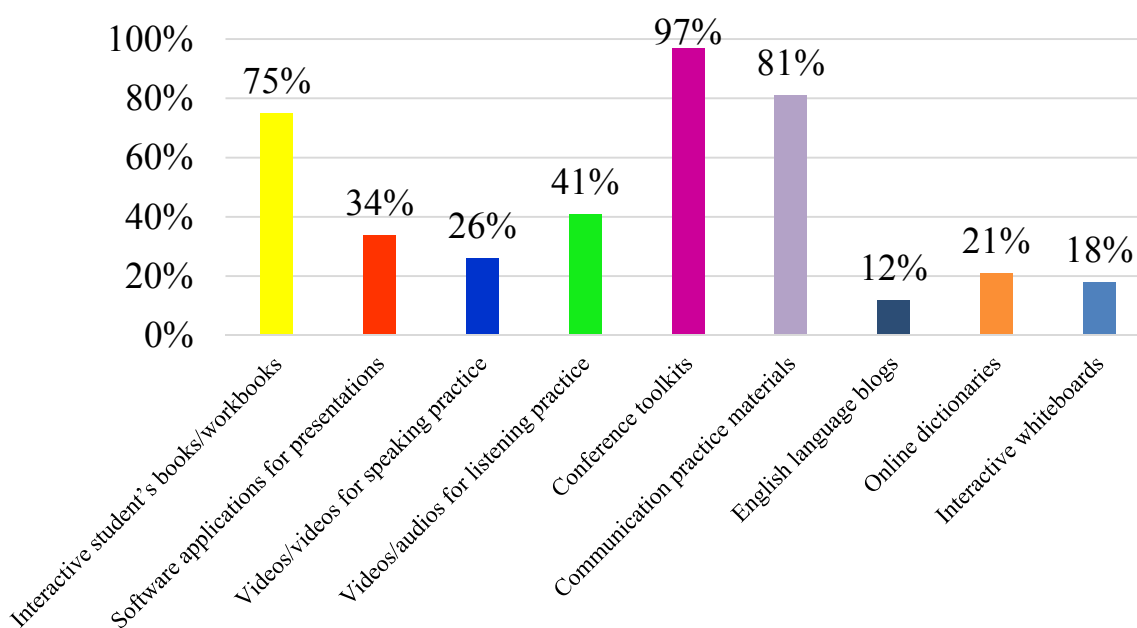

Figure 5 – Division of students' responses to question No.4

Having examined the data received from respondents who are studying at Faculty of Philology and World Languages, several obvious trends can be shown.

As Table 6 and Figure 5 present that conference toolkits such as Zoom and MS Teams (97%), communication practice materials created by the teachers themselves (81%) and interactive student's books/workbooks (75%) are used by particularly all educators during their lectures, seminars and practical classrooms.

The least popular interactive contemporary technologies integrated in the learning process are online dictionaries and pictionaries (21%), interactive whiteboards (18%) and English language blogs (12%).

It should be noted that respondents were asked to choose more than one answer so that the total number does not equal to 100%.

Conclusion. Benefits of implementation of informative and communicative technologies should be seen by both educators and students as they perform fundamental function in the foreign language acquisition. Before introducing any type of modern technology, teachers have to take into consideration students' preferences and goals that should be fulfilled with the aid of the definite tools. Attention must be paid to the students' level of language knowledge as all the materials have to be chosen and integrated in compliance with their capacities. Traditional course books and manuals should be complemented by extra materials and ready-made activities taken from the Internet. Teachers have to attract their learners' concentration by the means of diverse English language resources that are available on websites. This offers a fantastic opportunity to integrate true content into the learning process and create a real-life atmosphere for contact with foreign languages. The Internet-based project practice leads to the growth of English fluency and skills by pupils, making the learning process real for contact circumstances in life. This enhances critical reasoning capacity.

To conclude with, it is necessary to mention the major advantages of modern technologies that make them worthy adding into the educational process. Thanks to the existing diversity of interactive tools, both subjects of learning process are able to choose the corresponding way for themselves. Next, mobility is one of the main benefits which allow students and teachers to conduct lessons in a more convenient way. The Internet is full of authentic materials the usage of which will contribute to creation of English speaking environment in the classroom. In addition, instructional content is diverse and accessible and implies a vast range of various techniques and processes, interactive and convenient educational management resources.

References

1. Bates A.W. & Poole G. *Effective teaching with technology in higher education: Foundations for success.* – San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2003.
2. Daniels J.S. «Foreword» in *Information and Communication Technology in Education, A Curriculum for Schools and Programme for Teacher Development.* – Paris, UNESCO, 2002.
3. Oxford Learners' Bookshelf <https://www.oxfordlearnersbookshelf.com/home/main.html>
4. Korlotyan D. *New Technologies in Learning English*, 2015. Retrieved from <https://prezi.com/d4ehdwyeq1a5/new-technologies-in-learning-english> November 13, 2020.
5. Pelgrum W. J., Law N. *ICT in Education around the World: Trends, Problems and Prospects.* UNESCO-International Institute for Educational Planning, available at: www.worldcatlibraries.org/wcpa/ow/02d077080fcf3210a19afeb4da09e526.html, 2003. – Retrieved November 5, 2020.
6. Bhattacharya I., Sharma K. *India in the knowledge economy – an electronic paradigm.* – *International Journal of Educational Management*, 21 (6), 2007. – pp.543-568.
7. Sanyal B.C. *New functions of higher education and ICT to achieve education for all.* Paper prepared for the Expert Roundtable on University and Technology-for-Literacy and Education Partnership in Developing Countries, International Institute for Educational Planning, UNESCO, September 10 to 12, Paris, 2001.
8. Sharma R. C. *Barriers in using technology for education in developing countries.* – *Information Technology: Research and Education*, 2003 Proceedings, ITRE2003, International Conference on, available at: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/1270670/> (Retrieved November 9, 2020).
9. Gökhan, O. *ICT applications in English teaching: a literature review*, *The Ministry of Education*, 2016. –pp.579-581, available at: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/334413> (Retrieved October 28, 2020).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ КАК СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

С.В.Новикова, О.А. Куратова

старший преподаватель, к.п.н., доцент
Казахский Национальный Университет им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан

Ключевые слова: информация, содержание, иностранный язык, требования, навыки.

В настоящий момент потребность внедрения новейших информационных технологий на занятиях иностранного языка очень актуальна. Современный процесс обучения базируется не только на новых технических средствах, но и в том числе, на новых формах и методах преподавания. Межкультурная коммуникация, умение на практике применять полученные знания, в этом и заключается главная цель в обучении иностранным языкам.

Чтобы практически применять полученные знания, преподаватель должен обеспечить такие условия и использовать такие методики обучения, которые способствуют проявлению активности и креативности каждого учащегося. Методика педагога также должна быть направлена на то, чтобы активировать познавательную активность ученика в ходе процесса обучения. Современные образовательные технологии нацелены на коллективное обучение и применение новых информационных технологий. Интернет способствует реализации личностно-ориентированного подхода к обучению, позволяют индивидуализировать и дифференцировать обучение с учетом способностей и склонностей обучающихся.

К формам работы компьютерного обучения на занятиях иностранного языка можно отнести:

- наращивание словарного запаса;
- практика произношения;
- преподавание диалогического и монологического языка;
- письменные навыки;
- тренинг грамматических явлений.

Условия использования глобальной сети безграничны. Интернет-ресурсы дают доступ к любой необходимой информации из любой точки мира: заметку из журнала или газеты, научные статьи, новости и многое другое.

Методика преподавания иностранных языков в университете должна соответствовать внедрению современных информационных технологий. На занятиях по иностранному языку можно через интернет решить ряд дидактических задач: расширить и углубить лексический запас, развить навыки чтения и письма, улучшить навыки письма; сформировать стабильную мотивацию для изучения языка. Кроме того, работа направлена на изучение возможностей интернет-технологий.

Обучающиеся могут участвовать в тестах, конкурсах и олимпиадах в сети Интернет с иностранными коллегами, переписываться, участвовать в чатах, видеоконференциях и т.д. Это может быть совместная работа с зарубежными коллегами из одной или нескольких стран [1].

Сейчас приобретает коммуникативность, интерактивность, подлинность общения, изучение языка в культурном контексте, автономность и гуманизация образования. Эти принципы позволяют развивать межкультурную компетентность как составную часть коммуникативного навыка.

Конечная цель изучения иностранного языка - приобрести возможность свободной ориентации в иноязычной среде и уметь правильно действовать в любой ситуации. Современные взгляды на результаты обучения содействовали внедрению новых технологий и отмиранию устаревших технологий. В последнее время новые методы, использующие ресурсы интернета, дополняют традиционное обучение иностранным языкам. Используемые ранее методы преподавания, на данный момент, потеряли свою эффективность и нуждаются в серьезной корректировке. Ранее по сложившейся традиции, методика преподавания иностранного языка основывалась на чтении и переводе текстов с иностранного языка. Большинство педагогов по-прежнему считают, что „лексический багаж и нужные языковые структуры» составляют базу процесса обучения. Хотя язык - это не арифметика (хотя лингвистические структуры рассматриваются в виде формул, требуемых для заучивания), а сложная интеллектуальная составляющая. Владение лексикой и грамматическими правилами не является обязательным условием знания языка. То есть, теоретические знания должны дополняться практическими навыками. Практическое языковое применение выполняется непосредственно через реальные жизненные ситуации, по средствам подлинности общения, которые

способствует изучению материала и развивает продуманную реакцию. Современные технологии, особенно интернет, призваны устранить этот недостаток, что способствует усилению интереса к изучению языка и накоплению собственного лингвистического потенциала [2].

В настоящий момент без знания иностранного языка совсем непросто решить насущные проблемы. А именно, применение знаний и умений основано на их передаче, и, к сожалению, насколько реальны условия обучения тем условиям, в которых эти знания, эти навыки используются. В этом и заключается необходимость подготовки учащихся активному общению на иностранном языке. В связи с этим коммуникативного процессом коммуникативного обучения является главным фактором коммуникации [3].

Коммуникативный подход это практическое применение, имеющегося в запасе лексического материала, психологическая и лингвистическая готовность к общению, языковая функциональность, осознанное восприятие материала и методов действий с ним, понимание эффективности высказывания. Реализовать коммуникативный подход в интернете не особо сложно. Коммуникационная задача, стоящая перед студентом должна представлять собой проблему или вопрос для обсуждения, обучающиеся не только должны оценить информацию, но и дать ей оценку. Нужно, чтобы эта задача позволяла гибко использовать все знания и умения учащихся. Главным показателем, который отличает этот подход от других видов образовательной деятельности, является то, что учащиеся сами используют лексические единицы, чтобы выразить свои мысли. Учащийся находится в центре образования и это дает ему возможность выразить себя как личность, выразить свои чувства и переживания по средствам иностранного языка. Коммуникативный подход максимально ориентирован на развитие коммуникативных навыков учащегося, отвечающего главному критерию современной дидактики.

Сейчас в системе высшего образования применение интернета в изучении иностранного языка служит средством, чтобы заинтересовать студентов в изучении языка, накопить и расширить кругозор знания. Студенты должны знать не только профессиональный иностранный язык для реальной коммуникации вне занятий, но и уметь использовать его например, в общении во время пребывания за границей, в стране изучаемого языка, при приеме иностранной делегации, в переписке и т. д. В этом случае речь идет о всесторонне образованном человеке, имеющего в своем багаже базовое образование не только в узких областях, но и в широком понимании [4].

Коммуникативные навыки это не только установление социальных связей, но и внедрение индивида по средствам коммуникации в духовные ценности других культур разных народов – путем очного общения и с помощью художественной литературы. Такой подход дает представление о неразрывном единстве мира и культуры, национально-специфической окраске чуждой культуре, позволяет сфокусироваться на интересных темах, предоставляя самим выбрать тексты и задачи, для достижения целей обучения.

Коммуникативные навыки учащихся решаются по средствам интернета, они вовлекаются в решение множество сложных, фундаментальных, значимых и перспективных задач, которые нужно решить, а успешное завершение приносит удовлетворение и укрепляет уверенность в себе.

Коммуникативное усвоение языка через интернет увеличивает возможность развивать свои навыки и способности точно и правильно адекватно отреагировать в бытовой ситуации, которая требует практического знания иностранного языка. Выражение мыслей, понимание речи, передача желаемого имеет первостепенное значение, т.е. изучение грамматики и пополнение словарного запаса иностранного языка помогает достижению цели. Кроме того, коммуникационная деятельность учащихся должна опираться на интернет методы, чтобы нести ответственность за свою образованность. Они должны развить умение справляться с ситуацией, в которой своих языковых знаний не хватает. Иметь нужные навыки обучения; умение оценивать свой собственный лингвистический и грамматический потенциал, а также выявлять и решать проблемы обучения. Развитие независимости учащихся по средствам интернет ресурсов это постоянный процесс развития, который нуждается в постоянном поощрении со стороны педагога. Возможно, самая важная задача для преподавателя иностранного языка – найти самые эффективные методы, чтобы потребность в самообразовании и самостоятельности, стала нормой для учащихся [5].

Построение общения в интернете – это длительный процесс. Чтобы вовлечь обучающихся в процесс обучения, требуется формирование дружелюбной социально-психологической обстановки, чтобы учащийся был убежден в том, что его ценят как человека с его уникальным мировоззрением, увлечениями, слабыми и сильными сторонами и индивидуальным стилем обучения, свойственным только ему одному. Эта атмосфера отличается духом взаимной поддержки, в котором освоение иностранного языка через социальные сети является социально оправданным опытом.

Современное образование акцентирует внимание на личность, которая стоит в центре образования и обучения. Таким образом, интерактивность, выступает важным фактором в процессе обучения иностранному языку используя интернет, который создает взаимодействие в классе и рассматривается как систематический процесс и результат, которые в методике часто называют основными принципами парадигмы, способствующей развитию самостоятельной познавательной активности учащегося. В настоящий момент этот принцип не имеет единого определения. По словам отечественного исследователя Р.П. Мильпруд, интерактивность - это „объединение, координация и взаимодополнение усилий коммуникативной цели и результата через языковые средства». Следуя данному высказыванию, напрашивается соответствующий вывод, что интерактивный подход в виртуальном пространстве является определенным средством, способствующий достижению цели общения на занятии. Он отличается от принципа коммуникативности реальным сотрудничеством и распределением, причем основное внимание уделяется развитию коммуникативных навыков и работе в группе.

Безусловно, при обучении иностранному языку, интернет способствует глубокому погружению в языковую природу, формированию лингвистических навыков речи, а также выявлению полноты функционирования и динамичности развития языка, обеспечивает реальный интерес и следовательно, качество. Кроме того, интернет развивает навыки, которые существенны не только для овладения иностранным языком. Всё это имеет взаимодействие с психическими операциями: анализом, синтезом, абстракцией, идентификацией, сравнением, сопоставлением, вербальным и смысловым анализом и представлением о языке как об общественном явлении. Иными словами, навыки и умения, сформированные с помощью использования интернета, расширяют пределы компетенции иностранного языка и в «языковом» аспекте. Интернет обогащает социальные и психологические качества учащихся: повышает их самосознание, развивает способность сотрудничества в команде; создает благоприятную среду для обучения, выступая в качестве средства интерактивного подхода.

Интерактивность не только воспроизводит реальные жизненные ситуации, но и побуждает учащихся грамотно выражать свои мысли на иностранном языке. И когда он начнет работать, мы сможем поговорить о языковой грамотности, даже если есть речевые ошибки. Мобилизуется активность учащихся, способность спонтанной реакции на другие высказывания, выражение своих чувств и эмоций, снимает утомление, тренирует творческое воображение, мобилизует волю, что облегчает процесс обучения. Поэтому интерактивность рассматривается как способ саморазвития по средствам интернета: умение наблюдать и копировать использование речи, навыков и моделей поведения партнеров; извлекать новые смыслы проблем во время совместного обсуждения.

Несомненно, интернет можно использовать как эффективное приложение для того, что бы развивать грамматические навыки, пополнить словарный запас, использовать компьютер, чтобы закрыть канал родного языка и побудить учащегося слушать и говорить на иностранном языке. Элементы игры, театрализации, создают ситуативную наглядность, благодаря которой язык возможно изучать как средство общения, а речь – как процесс общения и вне страны изучаемого языка. Это включает в себя все виды тренировки лексики и грамматики, фонетические упражнения, тесты и т. д. Преподаватели и самистуденты могут найти такие сайты в сети.

Большим преимуществом использования интернета является развитие межкультурной компетентности, то есть знакомство с различными культурами, определение способа их взаимодействия и взаимопроникновения, создание культурных универсалий, необходимых для взаимопонимания и плодотворного сотрудничества в живом общении.

Всемирная паутина с множеством сайтов и чатов, предоставляющих информацию на любой вкус, – это бесконечное поле деятельности по применению иностранного языка на уроках иностранных языков для развития межкультурной компетентности.

VirtualReality-сайт (<http://www.flash.net/~cssmithl/vr.htm>) – это совокупность языковых и неязыковых подлинных материалов, собранных на Web-сервере. Ее значение и мотивация заключается в том, что она непосредственно приближает аудиторию к частям истинной культуры страны целевого языка. Кроме того, урок не привязан к определенному городу или месту, которое преподавателю в какой-то момент было разрешено посетить, а основан на материалах из разных мест, полученных от разных людей с разными интересами. Студенты имеют возможность напрямую общаться с этими материалами, а не с чужой интерпретацией и анализом.

CityNet-сайт (www.city-net.ru) дает возможность путешествовать по разным странам. Здесь вы найдете все о выбранной стране от фотографий памятников до полного отчета о природных ресурсах и искусстве на целевом языке.

Сайт MetroLink (www.subwaynavigator.com) – На этом сайте вы можете путешествовать на метро в крупнейших городах мира, их изучают маршруты и узнать, как добраться до некоторых Частей города туда. Необходимые инструкции предоставляются на английском языке.

Веб-сайт WILD-e (www.wild-e.org) дает возможность учитывать аспекты и проблемы профессии преподавания иностранных языков. Здесь вы можете прочитать текущие заявления и поделиться своими заявлениями, если хотите.

Список литературы

1. Полат Е. С. Интернет на уроках иностранного языка. // ИЯШ. – 2011, № 2. – с. 12-15.
2. Богданова Д. А. Телекоммуникации -в школе. // Информатика и образование. – 2007, № 2. – с. 8-10.
3. Гончаров М. Интернет в вопросах и ответах, // Библиотека. – 2008, № 1. – с. 22-25.
4. Дмитриева Е. И. Основная методическая проблема дистанционного обучения иностранным языкам через компьютерные телекоммуникационные сети интернет. // ИЯШ. – 2008, № 1. – с.11-12.
5. Кушниренко А. Г. Что такое Интернет? Информационные и коммуникационные технологии в образовании. // Информатика и образование. – 2008, № 5. – с. 23-26.

FORMATION OF LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH LANGUAGE SPECIALISTS USING MODERN TECHNOLOGIES

R.I. Abilkayirov, R.K. Sadykova

Kazakh State Women's Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan

Key words: professional foreign language, competence-based approach, professional competence, online communication, computer software resources

The main goal of teaching a foreign language in the master's degree program of a technical or pedagogical University's are to achieve the level of practical knowledge of a foreign language by undergraduates, which allows them to use it in their future professional activities and scientific work, as well as for active use in everyday and professional communication. Also, one of the goals of teaching a foreign language is to create a base for the correct understanding, translation and text processing of foreign texts. In the modern world, a specialist with a master's degree must be widely erudite, possess the methodology of scientific creativity, the latest information technologies, and a variety of methods for obtaining, processing, and recording scientific information. It should be focused on professional mobility, able to apply in their own professional activities the knowledge and skills gained in the field of application of modern innovative technologies [1, p. 46.]. Knowledge of a foreign language and skills in using information computer technologies are according to modern concepts, fixed in the basic European documents on professional competencies, the functional skills necessary for each specialist. The main educational value of information technologies is that they allow you to create a brighter interactive learning environment with unlimited opportunities available to both teachers and undergraduates.

The foreign language program «Professional foreign language» for students in the master's program in technical areas is based on an interdisciplinary approach it has a practical orientation and provides, among other things, the development of communicative academic competence that allows them to present scientific products (articles, abstracts, reports, presentations, etc.) in the international academic environment.

Active use of modern information technologies in the educational process becomes one of the principles of teaching, which is based on the working program of the discipline «Professional foreign language». It is caused both by modern requirements to the level of training of masters, and by the continuous increase in the amount of information that needs to be studied and processed during teaching. In contrast to the usual technical means of teaching, information technologies allow not only to saturate the student with a large amount of knowledge, but also to develop intellectual and creative abilities, their ability to independently acquire new knowledge, and work with various sources of information [2, p. 186].

The use of modern information technologies is considered to be one of the most effective means of increasing the productivity of pedagogical work at the University and the quality of teaching foreign languages. A small number of classroom hours devoted to the study of the discipline «Professional foreign language»

increases the importance of independent work in the educational process and makes it extremely important to create a package of tasks that require the use of a personal computer [5, p. 52]. The main content of independent work using information technologies is performing various tasks related to searching for information on the Internet. The most up-to-date information on which can be found in the «world wide web».

Teaching with the use of information computer technologies is not only a message of certain knowledge to undergraduates, but also the development of their cognitive interests, creative attitude to business, the desire to independently «opportunity» and enrich knowledge and skills, applying them in their practical activities [3, p. 108]. For independent preparation of reports and presentations in a foreign language, in writing scientific articles, undergraduates should be able to use the materials of specialized websites where thematic articles are published and discussions of topical issues of modern science are conducted [4, p. 106]. They should also be able to use modern search engines (Google, Yandex, and correctly select keywords to ensure optimal search results.

The use of electronic sources for self-preparation of homework in a foreign language is a mandatory requirement since in the modern world, a specialist in any field of knowledge can't do without accessing Internet resources. Processing of received foreign language information is also performed using the capabilities of a personal computer. The results are displayed in MS Word program or as a presentation in Power Point.

One of the traditional types of tasks performed by undergraduates is individual reading of articles in the main specialty. The primary task of this type of educational activity is to teach future masters to read texts in their specialty, understand them and correctly extract professionally relevant information. Individual reading is an extensive reading, which involves the ability to independently read a large volume of text at a high speed, while focusing on the content side of the read. To perform individual reading tasks, undergraduates need to select the required volume of texts directly for their specialty. These should be scientific articles written by native speakers of the language being studied and published within the last decade. It is quite difficult to find such articles in «paper» form, but today there is an excellent source of information is the Internet, where you can find the most modern scientific publications in almost any specialty. All leading scientific journals have online versions where you can find articles and reviews published in them [6, c. 275]. However, to do this, undergraduates need to have good skills in searching for information in the global network, correctly select keywords and carefully evaluate the results offered by the search engine. In addition to the above-mentioned well-known search engines, undergraduates need to familiarize themselves with the Google Scholar search resource (<http://scholar.google.com/>), which is focused on searching for scientific articles, patents, opinions on court cases, etc.

When completing tasks for compiling a Summary on the subject of articles read in the specialty, undergraduates can be familiar with the possibilities of computer programs-concordances and lexical bodies, such as The British National Corpus (<http://info.ox.ac.uk/bnc> in Addition, it is necessary to pay attention to the formation of skills for the correct use of machine translation systems and editing of translated texts obtained with their help.

Undergraduates can also be invited to familiarize themselves with such a tool as the «social network of bookmarks» (<http://delicious.com/>) is a resource that allows you to store and conveniently organize —bookmarks, i.e. links to sites with information of interest to the user. Mastering the capabilities of this resource will be useful for undergraduates not only in classes in a foreign language, but also in the systematization of links to materials necessary for writing a master's thesis, as well as for the rest of their lives.

All proposed tasks differ significantly from traditional language exercises, because to perform them, the student must apply the previously acquired knowledge not only in a foreign language, but also in the use of computer software resources, do the specified amount of work and show their results.

Interest in reading additional literature, visiting libraries, as a rule the undergraduates are not particularly observed, and hence, the performance of independent work leaves much to be desired. In the classroom, using the computer, the students are stimulated to greater diligence and attention. When working on a computer, all types of memory are developed. The computer teaches self-learning and self-education. Recently, various programs have been developed and released: training, control (tests), as well as electronic textbooks, reference books [7, p. 267].

Another area of application of modern information technologies is the website of the Department and the University, which is used by every teacher of a foreign language as a working tool. This site, which is constantly updated depending on educational needs, actively serves the function of informing students about the training program, about the proposed tasks, texts for reading, recommended literature and Internet resources. It also contains additional material that undergraduates can study on their own study. An important part of this site is a forum where undergraduates can ask questions and discuss topics of concern to them. Discussions are conducted in a foreign language, which will ensure effective practice in such a modern form of speech activity as online communication.

Thus, the organization of foreign language training in the master's degree program of a technical University must necessarily provide for the use of modern information technologies. Only in this case, it will be possible to ensure the most effective formation of future masters of speech skills necessary for written and oral communication in the process of scientific, professional-oriented, and household communication.

References

1. Zhavner T. V., Takhaveeva Yu. V. Informatization of foreign language teaching with the development of intercultural professional communicative competence for undergraduate students of engineering specialties. – Kemerovo: Kemerovo State University Bulletin, 2015. – Vol. 2 (62). – P. 46.
2. Shchukin A. N. Modern intensive methods and technologies for teaching foreign languages: A textbook. – M.: Filomatis – 2010. – P. 186.
3. Zhukevich I. P. Formation of information competence of students in the organization of self-education // Vector of science of Togliatti state University. Series: Pedagogy, psychology. 2012. No. 4 (11). Pp. 106-109.
4. Koryakovtseva N. F. Modern methods of organizing independent work of foreign language learners: a guide for teachers. – Moscow: RGB, 2004. – P. 106.
5. Balykina E. N. Computer technologies of education: origins and development of Informatization of education-1999. – No. 1. – Pp. 49-66.
6. Stepanova M. M. the Use of modern information technologies in teaching a foreign language in the master's program of a non-linguistic University // Questions of teaching methods in higher education: collection of articles. Issue 13 / edited by prof., Ph. D. M. A. Akopova. SPb.: Publishing house of Polytechnical Institute. UN-TA, 2010. – Pp. 273-277.
7. Titova, S. V. Internet Resources and services in teaching foreign languages. – Moscow: Moscow state University publishing House, 2003. – P. 267

РАЗВИТИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ С ПОЗИЦИИ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ И ЕЕ ВЗАИМОСВЯЗЬ С ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕМ

А.С. Карыбаева

докторант КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан

Взаимосвязь культуры и языка всегда интуитивно ощущалась даже среди людей, далеких от лингвистических исследований. Язык был и остается своего рода лакмусовой бумажкой для определения какого-либо человека, группы людей или этноса как «свой» или «чужой». Так Шаклеин В.М. в своей монографии «Лингвокультурология: традиции и инновации» предположил, что древние греки, возможно, одними из первых установили связь культуры с языком, когда считали варварскими те племена, которые не говорили по-гречески [1]. Современное общество мало отличается от древних греков в этом вопросе. Даже в эпоху активного изучения английского языка как лингва-франка любой человек с особым чувством отнесется к тому, что заговорит с ним на его родном языке. Однако не достаточно лишь владеть определенным языком, необходимо сочетать это умение с культурной осведомленностью. Вопросами исследования и описания взаимодействия языка и культуры занимается лингвокультурология. Несмотря на очевидную взаимосвязь таких явлений, как культура и язык, термин лингвокультурология появился лишь в 90-х гг. XX века, что связано с постепенным и всесторонним исследованием языка: на каждом этапе рассматривался только определенный ряд проблем, и применялись различные методы и подходы для их решения.

Лингвокультурология зародилась внутри антропоцентрической парадигмы (подхода). Понятие «научная парадигма» было впервые предложено американским историком науки Т. Куном, который в своей книге «Структура научных революций», называет парадигмой общепризнанные научные достижения, способные за определенный промежуток времени предоставить научному сообществу модель постановки и решения проблем [2]. Известно, что в лингвистике функционируют три научные парадигмы: сравнительно-историческая, системно-структурная, антропоцентрическая. Первым научным методом в изучении языка стал сравнительно-исторический, который широко применялся на протяжении всего XIX века. Предметом исследований в пределах данной парадигмы стало сопоставление лексики и грамматики различных языков, выявление сходств и различий, а также установление родства языков. Уже на этом этапе ученые замечали связь между языком и культурой, так как сходства и различия языков проявлялись тем или иным образом в культуре народов. В рамках системно-структурной парадигмы лингвисты стали углубленно изучать предмет и его название – под

пристальным вниманием оказалось слово. Благодаря этой парадигме были накоплены важнейшие данные о языке. Учитывая, что в лингвистике парадигмы не сменяют друг друга, а лишь наслаиваются одна на другую и могут сосуществовать независимо друг от друга [3], системно-структурная парадигма продолжает активно применяться многими учеными. Наконец, в русле антропоцентрической парадигмы интерес лингвистов переключился с объекта познания, языка, на субъект, человека, иными словами, стала развиваться идея взаимовлияния человека и языка. Можно сказать, что диада «язык и культура» трансформировалась в триаду, присоединив к себе недостающее ключевое звено – «человека». В современной лингвистике такой подход является основной движущей силой, так как простое выявление характеристик языковой системы уже нельзя относить к задачам лингвистического анализа. Прежде чем приступить к рассмотрению лингвокультурологии с позиции антропоцентризма, необходимо проследить путь зарождения и становления лингвокультурологии как комплексной науки.

Среди ученых, которые первыми отметили способность языка непосредственно влиять на формирование культуры, психологии и творчества, выделяются И. Гердери (1744— 1803) и В. фон Гумбольдт (1767-1831) [10].

В «Трактате о происхождении языка» (1770) И. Гердер объединил язык, культуру, общество и национальный дух — четыре основополагающих феномена индивида. Согласно ему, язык берет начало от развития мыслительных способностей человека, а его последующее совершенствование тесно переплетается с прогрессированием разума и культуры. Ученый считал сравнение языков емким свидетельством истории человечества и ярким свойством человеческого разума, так как в любом языке запечатлен разум и философия отдельного народа и его характер [4]. Можно предположить, что И. Гердер воспринимал язык как зеркало, отражающее страницы истории и мыслительные процессы человечества.

В. фон Гумбольдт, находящийся у истоков лингвокультурологии, занимался *сравнительной антропологией* и стал первым среди лингвистов, кто применил антропологический принцип в своих исследованиях. Сопоставляя разные народы, он выявлял особенности их духовной организации через язык, а также сформулировал положение о взаимосвязи характеров языка и народа. По мнению Гумбольдта, разные языки по своей сути и воздействию на познания и чувства на деле являются различными мировоззрениями [5]. Как и Гердер, он был заинтересован в вопросах происхождения языка, сравнительного исследования и классификации языков, в том числе роли языка в развитии «духа» (человеческой культуры). В его философии язык взаимосвязан с культурным развитием человечества и сосуществует на каждой ступени его развития, увековечивая в себе каждый этап культуры. С точки зрения Гумбольдта, язык следует рассматривать в качестве процесса (действия), а не статичного объекта. Таким образом, язык, по Гумбольдту, если представить его в виде метафорического образа, является водой, которая постоянно меняет форму (язык изменяется и дополняется), перетекает из одного русла в другое (язык наследуется), меняет береговую линию (язык взаимодействует с культурой).

Проблемы взаимосвязи языка и культуры также исследовали представители мифологической школы начала и середины XIX века. В Германии решением этих задач занимались братья Гримм, в России – Ф.И. Буслаев, А.Н. Афанасьев, А.А. Потебня. Несмотря на то, что А.А. Потебня (1835 – 1891) не поддерживал многие взгляды В. фон Гумбольдта, он стал его невольным последователем в России, развивая концепцию о языке как деятельности. Он полагал, что язык является не чем иным, как полнейшим творчеством, которое только возможно человеку [6]. Следовательно, язык, как любое творчество, создается и восполняется человеком. Здесь прослеживаются зачатки развития лингвокультурологии с точки зрения антропоцентрической парадигмы, так как на первый план стал постепенно выдвигаться человек как создатель языка, а не только культура в целом.

В начале XX века идею о связи языка и культуры поддержала школа эстетического идеализма, основанная К. Фосслером (Германия). Он занимался изучением стилистической специфики художественных текстов и разговорной речи в контексте культуры. Согласно его исследованиям, история языка составляет единое целое с историей культуры [7], поэтому необходимо изучать язык с культурно-исторической стороны.

Одно из самых громких имен среди лингвистов, увлеченных диадой «язык и культура», принадлежит Э. Сепиру (1884—1939), известному американскому культурологу и лингвисту. В своих исследованиях он активно и плодотворно изучал проблему взаимосвязи языка и культуры [8]. Согласно Сепиру, культура представляет собой набор знаний и умений, которые определяют жизненный уклад отдельного народа. Она является своего рода качественным отбором, который совершается обществом. Касательно вопроса о том, что появилось раньше, культура или язык, до сих пор ведутся дискуссии среди лингвистов. Сепир же полагал, что язык первостепенен, а культура возникла позже. Он объяснял

это тем, что язык является средством выражения культуры, а также результатом культурного и социального развития. По мнению ученого, у языка и культуры существует много точек соприкосновения, так как они не являются самостоятельными и им необходим концептуальный отбор. Их главное отличие в том, что культура представляет собой действия и мысли человека, а язык – образ действия. При взаимодействии двух феноменов язык аккумулирует и наследует культуру. Различные пословицы, наговоры, песнопения, мифы, родословные является своего рода сосудами, хранящими в себе культуру. Согласно Сепиру, культура и язык развиваются неравномерно и не одновременно: культура развивается стремительнее, чем язык. Однако ученый утверждал, что резкие культурные скачки могут спровоцировать ускоренное развитие языка. В качестве примера можно привести изменения в современном русском языке, произошедшие под влиянием активного внедрения новых технологий (Интернет, социальные сети, СМИ) и глобализации: различные заимствования, неологизмы, сетевой жаргон, плавно перетекающий в разговорную речь. Также он отмечал, что культурные перемены ощущаются ярче и очевиднее, чем изменения в языке. Ученый полагает, что нет точного соотношения между формами культуры и языка. В связи с тем, что культура способна распространяться быстрее, чем язык, схожая культура может встречаться среди народов с абсолютно разными языками. Например, существует термин европейская культура, обозначающий «сборные» черты разных европейских стран, однако наблюдается также и многоязычие Европейского союза. Положение о несоответствии форм культуры и языка перекликается с сепиловским восприятием языка как образа действия, а культуры как самого действия, ведь, по логике, какое-либо действие (культуру) легче перенять и подстроить его под свои устои (язык), чем совершать его определенным образом (перенимать язык).

В исследованиях Сепира внимание уделяется не только связи языка и культуры, но и человека и языка. Однако, с его точки зрения, существует лишь одностороннее влияние языка на сознание и мировидение индивида. Согласно известной гипотезе лингвистической относительности, являющейся центральным понятием этнолингвистики, язык оказывает воздействие на мыслительные процессы человека, формируя определенную систему понятий и мышление [9]. Таким образом, люди, являющиеся носителями разных языков, по-разному воспринимают окружающую действительность, мыслят отличными друг от друга понятиями о времени и пространстве. Известно, что лекции Сепира оказали значительное влияние на другого американского лингвиста, Б. Л. Уорфа, который, будучи специалистом по страхованию от пожаров, использовал свой профессиональный опыт в лингвистике. Результатом его наблюдений и разговоров с жертвами пожаров стало убеждение, что люди охотнее доверяют словам, нежели рациональному суждению. Так, если на бочке, от которой буквально разит бензином, окажется надпись «Пусто», то с абсолютной уверенностью можно утверждать, что в нее кто-нибудь бросит окурочек [10]. Действительно, язык в некотором объеме определяет наше сознание. Однако в рамках антропоцентрической парадигмы гипотеза релятивизма не может быть в полной мере оправдана, так как она не учитывает влияние человека на язык, не объясняет существование языковых метафор, фразеологизмов, пословиц, поговорок и различных стихотворных форм. Это является одной из причин, из-за которых вокруг данной гипотезы и на сегодняшний день ведутся ожесточенные споры.

Концепцию взаимосвязи языка и культуры продолжили русский лингвист Г.О. Винокур (1869 – 1947), французский лингвист Э. Бенвенист (1902 – 1976). Эту проблему также затрагивал Н.И. Толстой (1923 – 1997), который воспринимал язык и культуру как часть и целое.

Со второй половины XX века идеи связи языка и культуры стали использоваться для преподавания иностранного языка, важными аспектами которого стали фоновые знания, страноведение, культурная осведомленность и эмпатия. Таким образом, возникновение лингвокультурологии является закономерным результатом развития философской и лингвистической теории XIX-XX вв.

В современной лингвистике концепция антропоцентричности языка является основной. Если раньше ученые выявляли сходства и различия между языками и культурами, проводили параллель между языком и человеческой историей, а также абстрактным человеческим разумом, то современные лингвисты приступили к изучению языка через призму человека. Такое детальное и всестороннее исследование языка связано с его сложной сущностью. По мнению Ю. С. Степанова, язык может быть представлен только как совокупность нескольких образов, чтобы всецело отразить сложность этого феномена. С его точки зрения язык исполняет роль языка индивида, члена семьи языков, структуры, системы, типа и характера, компьютера, пространства мысли. В конце XX века к многочисленным ипостасям языка добавился образ языка как продукта культуры [11]. Подобное видение языка кажется верным и оправданным, так как сама структура и развитие языка предполагает выполнения целого множества функций.

Лингвокультурология представляет собой одно из самых прогрессивных течений антропоцентрической парадигмы, которая придает огромное значение человеку как создателю языка. В рамках этого подхода язык – закономерное продолжение человека, а человек, в свою очередь, – его носитель и создатель. В лингвокультурологии язык представляет собой часть культуры и является средством выражения характера и духа народа.

Благодаря антропоцентрической парадигме можно частично разрешить дискуссии касательно того, что возникло раньше, язык или культура. Этот вопрос можно сравнить с многолетним спором о яйце и курице, который, на первый взгляд, кажется замкнутым кругом, так как каждая курица рождается из яйца, которое порождается другой курицей. Тем не менее, современные биологи смогли найти разгадку этому логическому парадоксу: яйцо появилось раньше курицы, так как яйцекладка существовала задолго до возникновения курицы и вообще любой птицы, например, у динозавров. Значит, и у яйца, и у курицы, был первоисточник – предок, который отложил то самое яйцо, из которого впоследствии вылупилась курица. Конечно, попытка провести параллель между биологией и лингвистической наукой может показаться странной, но, следуя логике ученых, которые смогли найти ответ на вопрос о том, что было раньше, можно решить похожий лингвистический парадокс. Итак, антропоцентрическая парадигма выводит на передний план человека, которого можно условно считать тем самым первоисточником, давшим начало языку и культуре. Тогда культуру можно представить в виде яйцекладки, из которой вышел язык, так как он является частью культуры, инструментом ее выражения. Средство не может появиться раньше, чем объект, который оно выражает. Для наглядности сложившегося образа можно привести следующую иллюстрацию, которая изображает связь человека, культуры и языка (Рисунок 1).

Рисунок 1. Связь человека, культуры и языка на примере дилеммы курицы и яйца

По той же логике, инструмент для культивации почвы не мог существовать раньше, чем сама земля. В пользу первостепенности культуры относительно языка говорят первобытные орудия труда, наскальная живопись, древние обряды захоронения. Кроме того, можно взглянуть на эту проблему через призму взросления человека: ребенок учиться культуре раньше, чем языку, он начинает перенимать поведение старших, понимает, что плохо, а что хорошо, еще не владея языком, выражает себя с помощью эмоций, рисунков, танцев. Если скопировать культуру поведения легко, то обучаться языку, даже устному, намного сложнее. Следовательно, можно предположить, что человек через развитие культуры пришел к возникновению речи.

Согласно В.А. Масловой, с точки зрения антропоцентрического подхода, человек познает мир через осознание себя. Иными словами, человек изучает окружающий мир через свой внутренний. Он воплощает свое мироощущение, чувства и эмоции в реальность, придавая им «материальную» форму. В первую очередь это отражается в языке, как инструменте самовыражения, в виде различных метафор. Например, рассмотрим метафорические значения существительного нос. Кроме того, что это слово служит названием органа дыхания у человека (и животного), оно также обозначает клюв птицы, носик чайника, переднюю часть судна или обуви из-за сходства с расположением носа на лице человека. Люди сравнивают внешний мир, основываясь на своих анатомических особенностях, ощущениях и эмоциях. В этом контексте можно упомянуть такое выразительное средство художественной литературы, как олицетворение (персонификация), что буквально означает придание неодушевленным предметам и явлениям человеческих признаков и черт: *утешится* безмолвная печаль и резвая *задумается* радость (А. С. Пушкин "К портрету Жуковского"). Здесь Печаль и Радость не только ведут себя как люди (думают, утешаются), но и обладают одушевленными признаками (безмолвная, резвая).

Более того, существует также антропоморфизм, имеющий схожее значение с персонификацией, – копирование человеческого образа – однако в этом случае облик человека может быть приписан как неодушевленным вещам, так и живым существам. Концепция антропоморфизма часто применяется в мультипликациях (Кот Леопольд, Ну, погоди!), а также в баснях.

Люди строят ассоциативные ряды и приписывают предметам и явлениям символизм, опираясь на свое мироощущение. Так, береза стала ассоциироваться с Россией, красные розы – с любовью, даже цвета обрели свой символизм. Хотя антропоцентрическая парадигма обрела голос не сразу, уступив сравнительно-историческому и системно-структурному методам, человек уже давно является своего рода мерой вещей, источником всевозможных видов творчества, «началом». В рамках этой парадигмы одна из самых известных библейских цитат «В начале было Слово» чудесным образом трансформируется в другую – «В начале был Человек». Если отбросить религиозные чувства и проследить историю развития не только лингвокультурологии, но и всего человечества, можно ясно увидеть, что изначально люди неосознанно жили внутри этой парадигмы, так что появление понятия антропоцентризма было вопросом времени. Достаточно вспомнить продолжительное существование геоцентрического представления об устройстве мира. К слову, Ватикан официально признал, что именно Земля вращается вокруг Солнца, а не наоборот только в 1992 году. Хотя практика и наука доказывают, что не все в этом мире сосредоточено на человеке, люди все же представляют собой неиссякаемый источник творчества, в том числе и языка.

С формированием антропоцентрической парадигмы лингвистические исследования взяли курс на человека, т.е. носителя языка. Лингвокультурология способствовала появлению новых понятий: языковая личность (Ю. Н. Караулов), концепт (С.А. Аскольдов), концептосфера (Д.С. Лихачев), коцептуарий (Ю.С. Степанов). Несмотря на то, что лингвокультурология изучалась и продолжает исследоваться различными школами под руководством таких известных лингвистов, как В.Н. Телия, В.А. Маслова, В.В. Воробьев, А.Т. Хроленко, нет общепринятого определения этому направлению современной антропоцентрической парадигмы. Приведем лишь несколько из существующих трактовок:

–По В. А. Масловой, лингвокультурология представляет собой интегративную область знаний, которая возникла на стыке лингвистики и культурологи и исследует проявления культуры народа, отразившиеся в языке [12];

–В.Н. Телия определяет лингвокультурологию как науку, которая изучает и описывает взаимодействие языка и культуры в рамках современного культурно-национального самосознания и его знаковой интерпретации [13];

–Согласно В. В. Воробьеву – комплексная научная дисциплина синтезирующего типа, изучающая взаимосвязь и взаимодействие культуры и языка в его функционировании и отражающая этот процесс как целостную структуру единиц в единстве их языкового и внеязыкового (культурного) содержания при помощи системных методов и с ориентацией на современные приоритеты и культурные установления (система норм и общечеловеческих ценностей) [14].

В своих определениях лингвисты сходятся в одном – лингвокультурология исследует и описывает взаимодействие языка и культуры. В. В. Воробьев и В.А. Маслова также подчеркивают, что эта наука представляет собой некий синтез этнолингвистики и культурологи. Однако стоит учитывать, что лингвокультурология является продуктом антропоцентрической парадигмы, а значит, необходимо принимать во внимание важную роль языковой личности, так как без участия человека язык и культура теряют смысл. Следовательно, лингвокультурология – это результат развития антропоцентрической парадигмы, который исследует связь человека, языка и культуры, а также роль носителя языка в создании языковых единиц, отражающих национально-культурную специфику.

Исходя из различных толкований данного термина, можно определить объект и предмет лингвокультурологии. Соответственно, объектом является язык и культура сквозь призму антропоцентризма, а предметом – единицы языка, отображающие характерные особенности культуры. К ним относятся реалии (безэквивалентные названия предметов или явлений материальной культуры, национальных особенностей, а также исторических процессов), фразеологизмы, метафоры, речевые формулы, стереотипы, символы, речевой этикет, стилистический уклад языков [15]. Именно эти культурно нагруженные элементы языка представляют наибольшую сложность для переводчиков. Они являются благодатной почвой для образования лингвокультурных расхождений, хотя точнее было бы сказать, что люди, принадлежащие определенной культуре, помогают ей обрести различные нюансы, которые благодаря им же (людям) переносятся в язык. В мире существует так много разных культур, потому что живет огромное число людей, которые эти культуры создают.

Учитывая, что человечество активно растет и развивается, то постоянно происходят изменения и в языках, появляются новые реалии, неологизмы и фразеологизмы. В таких условиях переводчики должны уметь подстраиваться под стремительный ход событий, быстро улавливая современные тенденции. Однако, несмотря на глобализацию, превратившую весь мир в «глобальную деревню», а также свободный доступ к бесчисленным Интернет-источникам и литературе, каждый переводчик сталкивается с проблемой перевода безэквивалентных единиц языка, причиной которых являются лингвокультурные несоответствия исходного языка (ИЯ) и языка перевода (ПЯ). К такой безэквивалентной лексике, как правило, относятся реалии, лакуны, -фразеологизмы, неологизмы или «непереводимое в переводе». В 70-80 гг. двадцатого века ученые, в частности Л. С. Бархударов, А.В. Федоров, Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров, обращают внимание на национальный окрас «слов, обозначающих предметы, понятия и ситуации, не существующие в практическом опыте людей, говорящих на другом языке». В настоящее время термин «реалия» в рамках лингвокультурологии понимается гораздо обширнее, так как реалии представляют собой некий культурный код, содержащий в себе не только национально-исторический колорит, но и национальное «видение мира». Ю. М. Лотман в статье по семиотике культуры и искусства отмечает, что непосредственно в реалиях, «единицах, с помощью которых язык хранит и транслирует культуру» и живет наследственная память коллектива. Наилучшим примером, где переводчик может столкнуться со всей группой безэквивалентной лексики, может служить художественная литература, потому как с помощью художественного слова «создается» художественный мир, порождение образного мышления писателя, принадлежащего к той или иной культуре.

Список используемой литературы

1. Шаклеин В. М. Лингвокультурология. Традиции и инновации. Монография // Москва: Флинта, 2012. – С. 301;
2. Т. Кун. Структура научных революций. – М.: Прогресс, 1977;
3. Серио П. 1993. В поисках четвертой парадигмы // Философия языка: в границах и вне границ. Харьков: Око, С. 37-52;
4. Хроленко, А.Т. Основы лингвокультурологии: учеб. пособие. – М.: Наука; Флинта, 2004. – С. 184;
5. И. Г. Гердер. Трактат о происхождении языка. - Москва: ЛКИ, 2007;
6. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. М., 1985;
7. Потебня А.А. Мысль и язык // Потебня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989;
8. Истоки и история возникновения лингвокультурологии // studopedia.su URL: https://studopedia.su/19_53828_istoki-i-istoriya-vozniknoveniya-lingvokulturologii.html (дата обращения: 24.02.2018);
9. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. М., 1993;
10. Лингвистической относительности гипотеза // Энциклопедия Кругосвет Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия URL: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/LINGVISTICESKO_OTNOSITELNOSTI_GIPOTEZA.html (дата обращения: 25.02.2018);
11. Сабитова З.К. Лингвокультурология: учебник. 2-е. - М.: ФЛИНТА: Наука, 2015 – с. 12;
12. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр Академия, 2001. – С. 8;
13. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М., 2001. – С. 30;
14. Телия, В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В.Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – с. 16;

МАЗМҰНЫ

ТІЛ БІЛІМІ МЕН АУДАРМАНЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЖЕКЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

И.К. Азимбаева, С.А. Сайидова ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН АНТРОПОНИМДЕРІНІҢ ЛИНГВО-СЕМАНТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ТАЛДАУ	3
И.Қ.Азимбаева ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДАҒЫ ОРНЫ	5
М.М. Аймагамбетова ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ	9
Г.Ш.Акимбекова, О.М. Әбутәліп ҚАРАПАЙЫМ ТІЛДІҢ ҚАЛА ТІЛІНДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ.....	11
А. К. Akylbek GENDER PECULIARITIES OF MALE AND FEMALE LANGUAGE	14
D.M.Anessova THE CATEGORY OF EMOTIVITY IN POLITICAL DISCOURSE	16
Н.Т. Асанова, Г.К. Кенжетаева АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ МАҚТАУ МЕН ЖІГЕРЛЕНДІРУ БІРЛІКТЕРІН ҚОЛДАНУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕР	19
А.К. Асылбекова, Г.К. Кенжетаева ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ СОМАТИЗМДЕРДІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	22
Г. К. Ахметов, Г.К. Кенжетаева «МАДАҚТАУ» МЕН «ЖАЗҒЫРУ» ЛЕКСИКАЛЫҚ БІРЛІКТЕРІНІҢ ҚОЛДАНЫЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (АҒЫЛШЫН, ҚАЗАҚ ТІЛІ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ	25
А.Б. Әбдіғаппарова, Ж.Дәдебаев АБАЙ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ САНҒА ҚАТЫСТЫ ФРАЗИОЛОГИЗМДЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АУДАРЫЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	28
Т.Б. Әділова, Г.К. Кенжетаева ШЕРХАН МҰРТАЗАНЫҢ «БОЙТҰМАР» АТТЫ ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ ҚАРАТПА СӨЗДЕРДІ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	31
A.V. Bektassova TRANSLATION OF ANTHRONYMS IN F.COOPER'S NOVEL «THE LAST OF THE MONICANS» INTO RUSSIAN LANGUAGE	33
Э.К.Бектурова СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА МЕТАФОРЫ С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ ЯЗЫК	36
S.Berkimbaeva LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD AND INTERACTION OF CULTURES	40
G.Z. Beysenbayeva, L.K. Shagirova PECULIARITIES OF ABAU'S TRANSLATION	41
А.К.Бутабаева НАРОДНАЯ СКАЗКА В АСПЕКТЕ ПЕРЕВОДА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, КАЗАХСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ	44
A.K.Butabayeva, G.S. Sharipova TRANSLATOLOGICAL LINGUODIDACTICS	47
Г.К. Дайрабекова, М.М. Малбақов АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ҚОС СӨЗДЕРДІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ БЕРІЛУ ПРОЦЕСІНДЕГІ АУДАРМА ТЕОРИЯСЫНЫҢ НЕГІЗДЕРІ	50
Д.Ж.Дауылова Э. ПОНЬЦ «АЛТЫН ҚОҢЫЗ» ӘҢГІМЕСІНДЕГІ РЕАЛИЯЛАРДЫҢ АУДАРЫЛУ СТРАТЕГИЯСЫ	53
З.А.Досжан, Л.Ж.Мұсалы ПРОЗА АУДАРМАСЫНЫҢ БАЛАМАЛЫҒЫ (М. ӘУЕЗОВТЫҢ «ҚИЛЫ ЗАМАН» ПОВЕСІНІҢ ОРЫС ТІЛІНДЕГІ АУДАРМАСЫ НЕГІЗІНДЕ.....	58
Г.С. Жабигенова ВЛИЯНИЕ «СЛОВ НАЗИДАНИЯ» АБАЯ КУНАНБАЕВА НА КУЛЬТУРУ КАЗАХОВ.....	60
Г.Н.Жаманаева К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ	64
Э.Т.Жанысбекова МИФ В СТРУКТУРЕ ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНОГО ТЕКСТА (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ПРОЗЫ.....	66

Д.С. Исапова ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НРАВСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ТРУДАХ М.О. АУЭЗОВА	72
А. Ж.Исатай ПӘН МЕН ТІЛДІ КІРІКТІРІП ОҚЫТУДАҒЫ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҒЫ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	75
М.К. Ідіріс, Г.К. Кенжетәева ЛИНГВИСТИКАДАҒЫ «ЭМОЦИЯ» ЖӘНЕ «ЭМОЦИОНАЛДЫ ЖАҒДАЙ» ҰҒЫМДАРЫ МӘСЕЛЕСІ	77
С.Д. Сейденова, Шань Шиго НЕКОТОРЫЕ ТРУДНОСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА ПУБЛИЧНОЙ РЕЧИ	80
Ф. Кадырбекқызы УЗУАЛЬНЫЕ И ОККАЗИОНАЛЬНЫЕ ИНОЯЗЫЧНЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В КАЗАХСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКА	82
М. Zh. Kalibayeva, A. Zh. Zhaparova TRANSLATORS' FALSE FRIENDS IN ENGLISH BASED ON PUBLISTICNEWS.....	86
А.Г. Калиева, А.Ж. Жапарова ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА АНИМАЦИОННЫХ ФИЛЬМОВ.....	88
G.S. Kuandykova ADDRESS FORMS AS A MEANS OF SPEECH ETIQUETTE (ON THE EXAMPLE OF THE ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES).....	92
К. Aitbayeva, Zh. Dadebayev LINGUISTIC ASPECTS OF POETRY TRANSLATION (BASED ON ABAI'S РОЕМ «QAQTAGANAQKUMISTEI KEN MANDAILY»)	95
Г.К. Қазыбек, Г.Д. Айтжанова ҚАСЫМ АМАНЖОЛОВ-АУДАРМАШЫ.....	98
Г.К. Қазыбек, Го Ин 汉俄同声传译中的转换研究.....	103
G.K. Kazybek, Zh.N. Nurkhanov, У.А. Morugova MOTION PICTURE INTERPRETATION AS A PARTITIONED KIND OF SIMULTANEOUS TRANSLATION.....	106
Д.С. Қырғызбай, Э.Т. Жанысбекова КОНЦЕПТ ТІЛДІҒ ӘЛЕМДІК БЕЙНЕСІ	110
А. Нецадим, А.Ж. Жапарова ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ВЫМЫШЛЕННЫХ И РЕАЛЬНЫХ АНТРОПОНИМОВ И ТОПОНИМОВ	117
А. Нұрланқызы ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ МАҒЫНАНЫҒЫ МОТИВАЦИЯСЫНЫҒЫ ТҮРЛЕРІ	120
М. К. Makhadiyeva LINGUOCULTURAL AND STRUCTURAL-SEMANTIC PECULARITIES OF KAZAKH FOLK TALES IN TRANSLATION ASPECT	123
Г.С. Омарбаева ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ АУДИРОВАНИЮ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ	125
M.S. Ongarbayeva, R.M. Tayeva, A.K. Valyeva CORPUS LINGUISTICS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES (ON THE EXAMPLE OF ENGLISH LANGUAGE	129
A.R. Ramazanova RHETORICAL DEVICES USED IN POLITICAL SPEECHES BY JOE BIDEN	132
S.D. Seidenova, A. Nuradinova FEATURES OF FACE-TO-FACE AND TELEPHONE CONVERSATIONS INTERPRETATIONS	134
S.D. Seidenova, N. Uzakbergenova THE ADVANTAGES AND DIFFICULTIES OF SIMULTANEOUS INTERPRETING	138
A. Seisenova, T. Esembekov USE OF GENDER PHRASEOLOGICAL UNITS IN KAZAKH AND ENGLISH.....	140
A. Shalbayeva, A. Zh. Zhaparova TRANSLATION OF H. C. ANDERSEN'S FAIRY TALES FOR YOUNG CHILDREN.....	145
Г.А. Таирова О РУССКОЯЗЫЧНЫХ ИЗДАНИЯХ РОМАНА Ч.ДИККЕНСА «ОЛИВЕР ТВИСТ» (ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЭКСКУРС).....	149
A.D. Tazhibayeva ETHNOMARKERS AND THEIR TRANSLATION OF THE POETRY OF OLZHAS SULEIMENOV	152

A.D. Tazhibayeva TRANSLATION OF ETHNOGRAPHS BASED ON JACK LONDON'S NOVEL «ADVENTURE».....	155
Р.А. Төреханова, Б.Т. Қалмаханбетова, Ж.О.Бекбулатова КӨРКЕМ АУДАРМА ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	157
А.С. Тараков, Ли Яньян ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА АФОРИЗМОВ КОНФУЦИЯ.....	160
С. Тәшімбаев ТҮЛҒАЛАНУЫ МЕН МАҒЫНАЛЫҚ ЖАҒЫНАН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ БАР КӨП МАҒЫНАЛЫ СӨЗДЕР	163
А.М. Uzakbayeva MENTAL CONCEPTUAL REFLECTION OF THE WORLDVIEW	166

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕР МЕН АУДАРМАШЫЛАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

A.Zh. Aksholakova, K.K. Kenzekanova THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON EDUCATION IN KAZAKHSTAN	168
Н. Ә. Әміреев, З.Уралова, Р.Каримбаева ТІЛ – ҰЛТТЫҢ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫ.....	171
G.B. Burabayeva, M.S. Ongarbayeva METHODOLOGICAL PECULIARITIES OF THE PUPIL'S INDEPENDENT WORK ORGANIZATION IN THE TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	176
K.K. Kenzhekanova, A.Zh. Aksholakova METHODS OF IMPROVING THE PHONETIC SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS	178
O. Kuratowa, S. Nowikowa DER LEHRER ALS EINE WICHTIGE FIGUR IM BILDUNGSSYSTEM	182
А.Ж. Құрманбаева «СҮЛУЛЫҚ» КОНЦЕПТІСІНІҢ МАҒЫНАЛАР ЖҮЙЕСІ.....	185
Н.М. Исатаев ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ИДИОМ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	189
Ш.М. Макабаева КОММУНИКАТИВНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	192
А.Т. Мухамедияр, Д.Ю. Алтайбаева АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ОҚЫЛЫМДЫ ЖАТТЫҚТЫРА ОТЫРЫП, ЛИНГВОМӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	195
А.Н. Садуахас, Г.Қ. Бекқожанова ЛИНГВИСТИКА ТҮРҒЫСЫНАН ЖАРНАМА МӘТІНІН ЗЕРТТЕУ	199
А.Е. Rakhimbayeva HOW TO AVOID BECOMING A VICTIM OF YOUR FEARS, THINKING AND BELIEF	201

ОРТА МЕКТЕП ПЕН ЖОО-ДА ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

N. Amanbekova, A. Moldassanova, D. Kurmangaliyeva CURRENT TRENDS OF DIGITAL LEARNING IN TECHNICAL UNIVERSITIES	205
Г.З. Бейсембаева, М.Р. Айтқазы ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ДЕНСАУЛЫҚТЫ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	207
G. Gabdkarimova THE PECULIARITIES OF NEURO-LINGUISTIC PROGRAMMING.....	210
G.A.Karybayeva ONLINE FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	213
Y.A. Morugova, Zh.N. Nurkhanov IMPLEMENTATION OF MODERN TECHNOLOGIES INTO LANGUAGE RELATED EDUCATIONAL PROGRAMS.....	215
С.В. Новикова, О.А. Куратова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ КАК СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ.....	221
R.I. Abilkayirov, R.K. Sadykova FORMATION OF LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH LANGUAGE SPECIALISTS USING MODERN TECHNOLOGIES.....	224
А.С. Қарыбаева РАЗВИТИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ С ПОЗИЦИИ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ И ЕЕ ВЗАИМОСВЯЗЬ С ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕМ.....	226

Ғылыми басылым

**«ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВОДИДАКТИКА ЖӘНЕ АУДАРМАТАНУ:
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ»
атты халықаралық ғылыми және оқу-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

Жинақтағы мақалалар автордың редакциялауымен жарық көрді

Компьютерде беттеген *М. Өткірбай*
Мұқабасын көркемдеген *А. Айымбетов*

ИБ № 14009

Басуға 26.11.2019 жылы қол қойылды. Формат 60x84¹/8.

Көлемі 14,5 б. т. Тапсырыс № 14312. Таралымы 10 дана.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.